

IV 5.43

BIBLIOTHECA INDICA :

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY

THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 967, 972, 976, 979, 980, 987 and 1015.

PRĀKRITA-PAIṄGALAM

WITH THE COMMENTARIES OF

VISWANATHA-PAÑCHANANA, VANŚYDHARA,

KRISHṆA AND YAKHAVENDRA

EDITED, AND SUPPLEMENTED

With a complete Index and Glossary of all Prākṛita words in the text

BY

CHANDRA MOHANA GHOSHA, M.B., B.A.,

Author of Ohhandahedrasamgraha, a Compendium of Sanskrit Prosody.

CALCUTTA :

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,

1902.

1000 1233

BI 148

प्राकृतपैङ्गलं

विभिन्नदेशीयपञ्चसङ्घपाठसमन्वितं

विश्वनाथपञ्चाननकृत-पिङ्गलटीका—वंशीधरकृत-
पिङ्गलप्रकाश—दृष्यीयविवरणास्थटीका—
यादवेन्द्रकृत-पिङ्गलतत्त्वप्रकाशिका—
संज्ञाभिः विवृतिभिः समलङ्कृतं

एशियाटिक-सोसायिटी-नामिकायाः सभायाः

अनुमत्या

इन्द्रःधारसंपादकता

“एच्. वि. वि. ए.” इत्युपाधिद्वयधारिणा

श्रीचन्द्रमोहन-घोषेण

परिमोदितं

प्राकृतग्रन्थानां संस्कृतानुवादसहितानाम् अकारादिवर्णकमा-

नुयायिन्या अनुक्रमणिकया परिवर्द्धितं च

कलिकाता-राजधान्यां

वाप्टिह-मिशन-संग्रहे मुद्रितं

एशियाटिक-सोसायिटी-नामिकया

सभया प्रकाशितं च

१९०२ शृङ्गाण्ये ।

BI 148

CI 10 (27 95)

.6001

PREFACE.

The name of Piṅgala has come down to us from hoary antiquity, enveloped in mythic darkness and legendary confusion. He is described as a sage (ऋषिः), a preceptor (आचार्य), and again as a serpent (नागः). A story is told of Garuḍa, the great King of birds and enemy of serpents, having once on a time come down upon, and threatened to devour him. But he, by his superior wit and genius, readily outwitted the bird, and escaped into the sea. Garuḍa, thus disappointed of his prey, retired from the scene, and acknowledged the serpent as his master (गुरुः). *Vide* Commentary (C), page 2.

Two works, that bear the name of Piṅgala, are now extant. One Chhandah-sūtram (चण्डालसूत्रम्) is in Sanskrit, and has been published by the Society in Samvat (संवत्) 1930; the other is in Prākṛita, and is familiar to most of the Sanskrit scholars of the present day more from its extracts, quoted in other works, than a direct acquaintance with the original.

In preparing this edition of the Prākṛita-Paiṅgalam, the following MSS. have been carefully collated:—

(A) No. 810 in the Library of the Sanskrit College, Calcutta. A very old manuscript, written in a bold and clear Devanāgri character, complete, but without a commentary.

(B) Transcribed in 1600 Saka, in the Bengali character, by an ancestor of Paṇḍit Bhagavati Charaṇa Smṛititirtha, and preserved in his Family Library, at Bogri Krishṇanagar, near Garbotā, in the District of Midnāpur. It is complete, but has no commentary. *Vide* p. 596.

(C) No. 522 in the Library of the Asiatic Society of Bengal, in Bengali character, complete, and illucidated by a commentary of Viśwanātha Pañchānana, son of Vidyānivāsa.

(D) No. 1370, Government MSS., in the same. A recent transcription in clear Devanāgri, complete in *Mātra vṛittam* (Part I), but altogether wanting in *Varṇavṛittam* (Part II).

(E) No. 160 in the Sanskrit Library of the Queen's College, Benares. A little mutilated here and there, but otherwise a very valuable MS., written in bold and clear Devanāgri. It has a very lucid commentary, named Piṅgala-Prakāśa, which was completed in the month of *Aśāḍha*, 1699 (Saka or Samvat not mentioned), by Vansīdhara, son of Kṛishṇadeva. *Vide* pp. 596-97.

(F) No. 65 in the same, complete, but rather difficult to read, transcribed in Devanāgri by Viśwanātha, in Samvat 1742, month of *Jyaisṭha*. *Vide* p. 597.

(G) No. 66 in the same. It is a commentary by Kṛishṇa, and labelled as "Vansidhari" on the cover of the MS., complete, written in Devanāgri apparently by the same scribe as (F).

(H) A small fragment of a commentary by Yādavendra, named Piṅgalatattva-Prakāśikā, written in Devanāgri, and preserved in the same Library.

None of these manuscripts has escaped unscathed from the hands of the transcribers; hence the text and commentary, even of the same manuscript, do not always tally.

The readings, found in the larger number of the manuscripts, have, as a rule, been adopted for the text, and all the others placed in footnotes, so that a critical scholar may choose for himself anyone of them he likes. Letters enclosed in rectangular brackets [ ] are suggestions of the Editor, meant to be read along with the rest, or in lieu of a portion of it, as it may fall in with the context.

In ancient India, metrical literature Chhandah (चण्डः) was developed almost into an exact science, reckoned as one of the six limbs of the Vedas (षडङ्ग), and placed in close proximity to Astronomy:

त्रिषु कस्यो व्याकरणं निवृत्तं कस्यो ज्योतिषमिति.

The method of its exposition may bear a comparison even with that of modern science in the West. First of all, certain inductions were arrived at, and these formed the preliminary definitions. The axioms were few, and, though not formally enumerated, were made use of, as self-evident truths, wherever wanted in the chain of argument. The superstructure was raised upon these definitions and axioms in the way of deduction. It is to be remembered that metrical literature preceded the rules of versification, and that these were simply generalisations from the intuitive utterance of early poets. The student of Comparative Philology may find much, in many other languages, to compare with.

The progressive development of the metrical system, from the Vedic to modern times, has been traced in the Introduction to Ghosha's Compendium of Sanskrit Prosody, and may well be left out

here. Poetic license has been somewhat extended in later times. For an example, compare the aphorisms of Piṅgala, p. 3, Ghosha's Compendium, with *ślokas* 4 and 5 in pp. 6 and 7 of the present work. *Mātrā-Chhandah* has been a great deal more amplified in the Prākṛita, and arithmetical devices and diagrams, such as *Mātrā* and *Varna Meruk* and *Patākā*, &c., have been superadded, since the time of the Sanskrit aphorisms of Piṅgala.

The reader has been left completely in the dark, as to the age and authorship of the Prākṛita-Piṅgalam. The name of Piṅgala has been adopted, as that of the founder of a school, or as the first writer in metrical science, and nothing more. There is a very great interval of time between the appearance of the aphorisms of Piṅgala (*Chhandah-sūtram*), and of the present work. The latter could not have appeared before the fourteenth century of the Christian era, at least in the form we now see it; whereas the former is generally believed to have had its birth at the same time with Pāṇini's grammar, or its commentary by Patañjali. The following facts may throw some light upon this question of its age :—

(i) The name of Hāmir, the great Rājput sovereign of Mewār, is mentioned in several *ślokas* of the book. Vide *śloka* 71, p. 127; *śloka* 92, p. 157; *śloka* 106, p. 180; *śloka* 147, p. 249; *śloka* 151, p. 255; *śloka* 190, p. 304; *śloka* 204, p. 327; and *śloka* 183, p. 520. His reign commenced in A.D. 1302, and extended over 64 years.*

(ii) The following words, often met with in the description of battles between Hindus and Mahamedans, also indicate the time to be subsequent to the advent of the latter in India: Sultan in *śloka* 106, p. 180; Khorāsān and Ullā in *śloka* 147, p. 249, and *śloka* 151, p. 255; Sāhi and Tulk (Turk), and Hinghu (Hindu) in *śloka* 157, p. 262.

(iii) The modern name Delhi had already superseded the ancient Paurāṇic names, but the Marhātā power had not yet grown so powerful as it subsequently did. Vide *śloka* 185, p. 296.

(iv) Some of the commentaries were written towards the end of the sixteenth, or the beginning of the seventeenth century; and hence the text must have been written some time before that period.

The work seems to be not the composition of a single person, but a compilation from several authors. Some portions may have been subsequently added to the original skeleton. Names of some of the authors are mentioned here and there, as Haribrahma and Hariharabrahma in *śloka* 108, p. 184, and *śloka* 115, p. 197, respectively; and Vijāhara (विजाहर) in *śloka* 145, p. 244. Several *ślokas* have been taken from the well-known drama, Karpūramāñjarī, vide *śloka* 151, p. 474, *śloka* 187, p. 528, *śloka* 189, p. 531, and *śloka* 201, p. 558.

* Vide Tod's Rājasthān

In some instances, the compiler has consciously adopted two different definitions of the same metre, and placed them one after the other; as *Saddūla-saṭṭa* (सदुलसाट्ट) in *śloka* 186, p. 525; and *Saddūla-bikkidāmi* (सदुलबिकिदिमि) in *śloka* 188, p. 529. In others, different descriptions with different names of one and the same metre have been unconsciously adopted, as if of different metres, and placed, not consecutively one after the other, but in different places; as *Bandhu* (बन्धु) in *śloka* 100, p. 411, and *Dodhaka* (दोधक) in *śloka* 104, p. 415. On the other hand, several different metres bear one and the same name:—as

बन्धक	of 3 syllables, and of 8 syllables	(pp. 352 and 385).
माकली	„ 6 „ „ „ 11 „	(pp. 370 and 425).
द्वन्द्व	„ 6 „ „ „ 11 „	(pp. 371 and 420).
चारविधा	„ 9 „ „ „ 15 „	(pp. 388 and 481).
द्वन्द्व	„ 12 „ „ „ 23 „	(pp. 459 and 567).
दुष्मिता	„ 24 and a <i>Mātrā Chhandah</i> of the same designation	(pp. 571 and 315).
विमली	„ 34 „ „ „ „	(pp. 583 and 311).

Had the author been a single individual, he would not have likely given an identical name to different metres, or two different names to the same metre.

There are germs of two metrical laws in this work, not formally enunciated and defined, but casually brought forward to explain the structure of particular metres. These two laws have been a little more elaborated, and christened as (I) Combination (सन्धिबन्धनः), and (II) Equivalent Substitution (समन्वयबन्धनः), by the present Editor in his *Chhandah-sāra-saṅgrahah* (p. 114 *et sequentia*, and Introduction pp. xv-xvi, paras. 36-38). The first of these laws may be guessed at from *ślokas* 146 and 204 in pp. 468 and 564 line 1; the second from *ślokas* 76, 80, 81, 88, 112, 121 and 187 to 192, in pp. 135 line 2, 140 line 5, 141 line 2, 150 line 2, 192 line 1, 210 line 3 and 533 to 534, respectively.

Lastly, I avail myself of this opportunity to express my gratitude to the Principals of the Sanskrit Colleges of Calcutta and Benares, and the Secretary to the Asiatic Society of Bengal, and Paṇḍit Bhagavati Charaṇa Smrititīrtha for manuscripts lent to me, and to Paṇḍit Harīschandra Kaviratna, late Professor of Sanskrit, Presidency College, Calcutta, for his hearty co-operation and literary help, during the progress of the book through the Press.

38-1, SUKKA'S STREET, CALCUTTA. }
The 15th of July, 1902.

THE EDITOR.

CONTENTS.

प्रथमः परिच्छेदः ।

भाषावृत्तम् ।

विषयः	श्लोकसंख्या	पृष्ठे
मङ्गलाचरणम्	१	१
गुह्यलघुसंज्ञा	२-६	४-१३
छन्दोमङ्गलदोषः	१०-११	१४-१५
मात्रातत्त्वभेदाः	१२-१३	१६-१७
प्रसारः	१४	१८-२२
षट्कजनानामानि	१५	२३
पञ्चकजनानामानि	१६	२४
चतुष्कजनानामानि	१७	२५
त्रिकले आदिजघोर्नामानि	१८	२६
" आदिगुरोर्नामानि	१९	२७
" त्रिकघोर्नामानि	२०	२८
द्विकजनानामानि	२१-२२	२९-३०
चतुष्कले द्विगुरोर्नामानि	२३	३०
" अन्तगुरोर्नामानि	२४	३१
" मध्यगुरोर्नामानि	२५	३२
" आदिगुरोर्नामानि	२६	३३
" सर्वजनघुक्तस्य नामानि	२७	"

विषयः	श्लोकसंख्यायां	पृष्ठे
पंचकले आदिलघोर्नामानि ...	२८	३४
„ मध्यलघोर्नामानि ...	२९	३५
पंचकलचतुष्कलयोः सामान्यनामानि	३०	३६
गुह्यलघुनामानि ...	३१-३२	३७-३८
वर्षगणसंज्ञा ...	३३	३९
गणदेवता ...	३४	४०
गणानां मित्रादिसंज्ञा ...	३५	४१
गणपत्वं ...	३६	४२-४३
द्विगणविचारः ...	३७-३८	४४-४७
मात्राणाम् उद्दिष्टं ...	३९	४८-५४
„ गद्यं ...	४०	५५-५७
वर्षाणाम् उद्दिष्टं ...	४१	५८
„ गद्यं ...	४२	५९-६३
वर्षमेवः ...	४३	६४-७१
वर्षपताका ...	४४	७२-७९
मात्रामेवः ...	४५-४६	८०-८८
मात्रापताका ...	४७-४८	८९-९५
हतास्य लघुगुह्यज्ञानं ...	४९	९६-१००
मात्रामर्कटीचक्रं ...	०	१०१
वर्षामर्कटीचक्रं ...	०	„
सकलप्रकारसंख्या ...	५०	१०२
मात्राप्रकारसंख्या ...	५१	१०३-१०४
मात्रा ...	५२-५३	१०५-१०७
मात्रा ...	५४-६१	१०८-११६
„ पठनप्रकारः ...	६२	११७

विषयं	श्लोकसंख्यायां	पृष्ठं
माहात्म्यं जगत्प्रयोगः ...	६३	११८
” विप्रादिवर्यमेदाः ...	६४	११९
” विषमस्यजगत्प्रयत्नान्दा ...	६५	१२०
विष्णाहा ...	६६-६७	१२१-१२३
उष्णाहा ...	६८-६९	१२४-१२५
गाह्विणी सिन्धुयो ...	७०-७२	१२६-१२८
खंघा ...	७३-७४	१२९-१३१
तद्भेदाः ...	७५-७७	१३२-१३७
दोहा ...	७८-७९	१३८-१३९
तद्भेदाः ...	८०-८२	१४०-१४३
विप्रादिवर्यमेदाः ...	८३	१४४
दोहादोषः ...	८४	१४५
दोहाया उद्भवनिका ...	८५	१४६
रसिका (उष्णाया) ...	८६-८७	१४७-१४८
तद्भेदाः ...	८८-९०	१४९-१५४
दोहा ...	९१-९२	१५५-१५७
तद्भेदाः ...	९३	१५८-१६२
गंधाभा ...	९४-९६	१६३-१६६
अउपहृत्वा ...	९७-९८	१६७-१६९
घृता ...	९९-१०१	१७०-१७२
घृताखंड ...	१०२-१०४	१७३-१७६
हृत्पथ (घटपद) ...	१०५-१०८	१७७-१८०
अथ अथवा ...	१०९	१८१-१८२
अथपदमेदाः ...	११०-११५	१८३-१८७
अथपददोषाः ...	११६	१८८-१९१

विवरणः	सूचकसंख्या	पृष्ठ
काव्यस्य विधाविदग्धाः ...	११७	२०२-२०४
उल्लास लक्ष्यस्य ...	११८	२०५-२०६
बटप्रसस्य आद्यभेदोदाहरणं ...	११९	२०७-२०८
बटप्रसमेदानयनप्रकारः ...	१२०	२०९
शास्त्रकौप्रकारः ...	१२१-१२४	२१०-२१६
पञ्चाटिका ...	१२५-१२६	२१७-२१९
अलिङ्गा (अलिङ्गा) ...	१२७-१२८	२२०-२२२
धादाजुलका ...	१२९-१३०	२२३-२२५
अडबोला ...	१३१-१३२	२२६-२२७
रज्जु ...	१३३-१३५	२२८-२३४
तद्वेदाः ...	१३६-१३७	२३५-२३९
पडमावती (पद्मावती) ...	१३८-१३९	२४०-२४५
जुडलिङ्गा ...	१४०-१४१	२४६-२५१
मन्त्रात्म ...	१४२-१४३	२५२-२५६
दोषद्व (द्विपदी) ...	१४४-१४५	२५७-२६०
भङ्गाय ...	१४६-१४७	२६१-२६२
लम्ब ...	१४८-१४९	२६३-२६६
विद्या ...	१५०-१५१	२६७-२७०
माता ...	१५२-१५३	२७१-२७३
कुलिङ्गाया ...	१५४-१५६	२७४-२७७
कोरुडा ...	१५७-१५९	२७८-२८६
हास्य ...	१६०-१६१	२८७-२८९
मञ्जुमार ...	१६२-१६३	२९०-२९५
अहीर ...	१६४-१६८	२९६-२९९
दंष्ट्रया ...	१६९-१७०	३००-३०१

विषयः	श्लोकसंख्यायां	पृष्ठे
दीपक ...	१८१-१८२ ...	२६१-२६२
सिंहावलीका ...	१८३-१८५ ...	२६३-२६६
पर्यंगम ...	१८६-१८८ ...	२६७-२७०
जीवावहै ...	१८९-१९० ...	२७१-२७५
हरिगीता ...	१९१-१९३ ...	२७६-२७७
तिभंगी ...	१९४-१९५ ...	२७८-२७९
दुम्बिका ...	१९६-१९८ ...	२८०-२८२
हौर ...	१९९-२०१ ...	२८३-२८४
जकहरख ...	२०२-२०४ ...	२८५-२८६
मखखहरा ...	२०५-२०७ ...	२८७-२८८
मरहटा ...	२०८-२०९ ...	२८९-२९०
खलुमखिका ...	० ...	२९०-२९२

द्वितीयः परिच्छेदः ।

वर्षद्वयम् ।

विषयः	श्लोकसंख्यायां	प्रश्ने
सिरी	१-२ ...	३३३
काम	३-४ ...	३३४
मञ्ज	५-६ ...	३३५
मञ्जी	७-८ ...	”
वाय	९-१० ...	३३६
ताली	११-१२ ...	”
पिष्ठा	१३-१४ ...	३३७
सखी	१५-१६ ...	३३८
रमण	१७-१८ ...	३३९-३४०
पंचाक्ष	१९-२० ...	३४०
महंदा	२१-२२ ...	”
मंदरा	२३-२४ ...	३४१
कामल	२५-२६ ...	३४२
तिल्या	२७-२८ ...	३४३-३४४
घारी	२९-३० ...	३४४
कामाक्षिणा	३१-३२ ...	३४५
संमोहा	३३-३४ ...	३४६
घारी	३५-३६ ...	३४७
द्वंस	३७-३८ ...	३४८-३४९

विषयः	श्रीकर्णखर्पा	पृष्ठे
कमलक	३८-३०	३६०
सेवा	३१-३२	३६१
तिलक	३३-३४	३६२
विजोहा	३५-३६	३६३-३६४
नखरंसा	३७-३८	३६५-३६६
मंघाण	५०-५१	३६७
संख्यारो	५२-५३	३६८-३६९
मासतो	५४-५५	३७०
दमक	५६-५७	३७१
समाधिषा	५८-५९	३७२-३७३
सुवास	६०-६१	३७४
कारहच	६२-६३	३७५-३७६
सोसरूपक	६४-६५	३७७
विष्णुमाणा	६६-६७	३७८-३७९
पमाधिषा	६८-६९	३८०
मल्लिका	७०-७१	३८१-३८२
तुंग	७२-७३	३८३-३८४
कमल	७४-७५	३८५
महाकण्ठी	७६-७७	३८६-३८७
सारंगिका	७८-७९	३८८-३८९
पाहता	८०-८१	३९०-३९१
कमला	८२-८३	३९२-३९३
बिंद	८४-८५	३९४-३९५
तोमर	८६-८७	३९६-३९७
रूपमाणा	८८-८९	३९८-३९९

विषयः	श्लोकसंख्यायां	पृष्ठे
संस्तुता	६०-६१	४००-४०१
संपन्नमाणा	६२-६३	४०२-४०३
सारथी	६४-६५	४०४-४०५
सुखमा	६६-६७	४०६-४०७
अभिषेकस्य	६८-६९	४०८-४१०
बन्धु	१००-१०१	४११-४१२
सुसुह्री	१०२-१०३	४१३-४१४
दीधन्य	१०४-१०५	४१५-४१७
साण्डिणी	१०६-१०७	४१८-४१९
समवाक्य	१०८-१०९	४२०-४२१
सेविष्या	११०-१११	४२२-४२३
माजती	११२-११३	४२४-४२५
इन्दवण्णा	११४-११५	४२६-४२७
उर्विन्दवण्णा	११६-११७	४२८-४३०
उवणाह	११८-१२१	४३१-४३७
विष्णाह्वर	१२२-१२३	४३८-४३९
सुखंगपण्यात	१२४-१२६	४४०-४४३
नण्डीह्वर	१२७-१२८	४४४-४४६
तोटक	१२९-१३०	४४७-४४८
सारंगस्थक	१३१-१३२	४४९-४५०
मोत्तिअराम	१३३-१३४	४५१-४५३
मोदथ	१३५-१३६	४५४-४५६
तरणकअथि	१३७-१३८	४५७-४५८
सुंररी	१३९-१४०	४५९-४६०
माण्या	१४१-१४२	४६१-४६३

विषयः	श्लोकसंख्या	पृष्ठ
तारण्य ...	१३३-१३४	४६०-४६५
कंद ...	१३५-१३६	४६६-४६८
भंकावली ...	१३८-१३९	४६९-४७१
वसंतनिकषा ...	१४०-१४१	४७२-४७४
चक्रपथ ...	१४२-१४३	४७५-४७७
भमरावलि ...	१४४-१४५	४७८-४८०
कार्तिका ...	१४६-१४७	४८१-४८३
चामर ...	१४८-१४९	४८४-४८८
खिसिमाण्डा ...	१५०-१५१	४८९-४९१
मयोद्वंस ...	१५२-१५३	४९२-४९३
मालिनी ...	१५४-१५५	४९४-४९६
वरभ ...	१५६-१५७	४९७-४९९
याराच ...	१५८-१५९	४९९-५०१
कील (कील)	१६०-१६१	५०२-५०३
चंपना ...	१६२-१६३	५०४-५०५
वन्दारुष्य ...	१६४-१६५	५०६-५०८
पुष्पि ...	१६६-१६७	५०९-५११
माणाहर ...	१६८-१६९	५१२-५१३
मंजीरा ...	१७०-१७१	५१४-५१७
किनाचक्र ...	१७२-१७३	५१८-५२०
चचरी ...	१७४-१७५	५२१-५२३
खड्गसट्टा ...	१७६-१७७	५२४-५२६
तुङ्गः ...	०	५२७-५२८
कंदमल ...	१८०-१८१	५२९-५३०
धवलांस ...	१८२-१८३	५३१-५३२

विषयः	शीर्षकाणां	पृष्ठे
संयु	१८७-१८५ ...	५७२-५७६
मीमा	१८६-१८७ ...	५७७-५५९
मंडका	१८८-१८९ ...	५५२-५५७
सहस्रा	२००-२०१ ...	५५५-५५९
अरेंद्र	२०२-२०३ ...	५६०-५६३
हंसो	२०४-२०५ ...	५६४-५६६
सुंदरी	२०६-२०७ ...	५६७-५७०
दुष्मिका	२०८-२०९ ...	५७१-५७४
किरीट	२१०-२११ ...	५७५-५७८
सासुर	२१२-२१३ ...	५८९-५८२
तिष्यमंगी	२१४-२१५ ...	५८३-५८८
अनुक्रमविषया	• ...	५८९-५९३
प्राज्ञसर्वशोधनः	• ...	५९४-५९५
टीकाकाव्यविषयः	• ...	५९६-५९७
Index and Glossary	• ...	५९८-६०२

ERRATA ET CORRIGENDA.

—:0:—

पृष्ठे	पंक्तौ	For	Read
७	६	यदतीप्रप्रयत्नेन	यदा तीप्रप्रयत्नेन
"	"	संयोगादेव गौरवं	संयोगादेरगौरवं
"	११	ख	ख
१६	३	नखसंखं	नखसंखं
२०	१०	नखुकाणवेण	नखुकाणवेण
२८	१	यामाह	यामाहं
३०	१५	समासगतः	समासतः
३६	१४	घाटे	घाटे
"	१६	यूपुरं रतिः	यूपुररतिः
३८	११	यो	मो
५६	१८	न	न [१]
६८	१	द्वितीयकेन	द्वितीयाङ्केन
"	१०	द्वितीयेत्यंके	द्वितीयेत्यंके
७५	११	प्रस्तारसंख्या	प्रस्तारसंख्यातोऽधिक- संख्या
८०	७	कोट्टु पुरख	कोट्टु [१] पुरख
८३	१८	खट्ट	खट्ट
८०	५	तथा	तथा
११४	४	नख्यो	नख्योः
११८	२	वेद्यो	वेद्यो
१२०	८	विंशद्भिर्वे	विंशद्भिः वे

	पंक्तौ	For	Read
१२५	१०	सोऽंथ	सोऽंथ
”	१५	प्रेक्षामि	प्रेक्षे
१२७	३	हसिऽंथ	हसिऽंथ
१२८	६	”	”
१२९	३	होइ	होति
१३१	१३	वाम कर	वाम कर
१४१	११	व्याघ्रः	व्याघ्रः
१४५	५	श्रुद्रि[द्रा]णी	श्रुद्रिणी
१५८	४	वंकेहिं	वंकेहिं
१६५	१९	वणवृत्तं	वणवृत्तं
१६७	७	मेऽं	मेऽं
१६७	१२	[चतुःशतं]	[चतुःशती]
१७३	१	घत्तानंद	घत्तानंदः
१८८	१	पठ	पठ—पठ
२०४	१९	श्रुद्रि[द्रा]णी	श्रुद्रिणी
२२१	७	घोडश्रमात्रिकाः	घोडश्रमात्रिका
२२५	११	प्राप्नुयां(इ)	प्राप्नुयां
२२९	१०	घट्टिर्मात्राः	घट्टिं मात्राः
२४०	५	एकदह	एकदह
२४८	१९	संयुक्तां	संयुक्तां
२५५	१८	च बलिष	१ च बलिष
२६२	१९	क्रोडितः	क्रोडिति
२८७	३	पाइका	पाइका
३००	५	अवंगम	अवङ्गमम्
३०४	१०	अग्धमिति	अग्धमिति

		For	Read
३०६	२	क[ष्]कालो	ककालो
३१६	१३	स्यापन	स्यापन
३२३	७	टबु	ठबु
३३४	२	देर्ज	देज
३५२	१३	कमनीयं	कमनीयं
३५६	४	देर्ज	देज
३६३	१	पाच पाचं ठिष्या	सो विजोहा पष्या
"	१८	सो विजोहा पष्या (C)	पाच पाचं ठिष्या (E & F)
३७६	१६	धार्वता	धार्वता
३८२	१६	माणय	माणय
३८६	३	[खसु]र	खसु[र]
३९४	१४	गौड़	गोड़
३९६	१७	गर्षती	गर्षता
४००	६	तोटकच्छन्द	तोटकच्छन्दो-
"	१४	चारि	चारि—
४६३	१	शरीरा	सरीरा
५१२	१८	मालाधरां	मालाधरा
५२०	३	फेकार	फेकार
५४७	३	सुच	सुच[र]
"	६	क्रियते	क्रियेते
"	१२	"	"
५६४	१८	पचमा	पचमा

प्राकृतपैङ्गलम् ।

प्रथमः परिच्छेदः ।

माचावृत्तम् ।

श्रीगणेशाय नमः ।^१

ओ विविह मत्तसाधर^२

पारं पत्तो वि विमल मद्द हेखम् ।

पठमं भासतरंडो^३

शाधो सो पिंगलो जञ्जड^४ ॥ १ ॥ गाहा^५ ।

ॐ नमो गणपतये ।

१ । अथ छन्दःशास्त्रकर्तुः पिङ्गलाचार्यस्य सृतिरूपं मङ्गलं
निर्बिम्बपञ्चपरिधमाप्तये यन्वृत्तकरोति ।

विविधा नामाप्रकारकविन्यासविशिष्टा माषा यत्र तद्विविध-
भाषं छन्दःकदम्बं तदेव सागरः अतिदुर्गमत्वात् । भाषैव तरण्डा

१ । १ ॐ नमो गणेशाय । (B). २ मत्तपसाधर (E). ३ तरंडे (D).
४ जड (D). ५ Metre is given in the text of D, and in the annotations
(C, E and G). Where any portion is enclosed within [ ]
a bracket, it is to be understood as filled in by the Editor, whether
the letters (Ed.) follow or not.

नौर्यस्य च; तरस्या तरचिर्नौकेति चारावसिः । प्राकृते ब्रह्मता ।
 तेन भाषयैव ह्रन्दःप्राक्ससुक्तवानित्यवगम्यते । केषिन्तु सधुगुदरूपा
 था [दि]विधा भाषा यैव सागरसात्पारं प्राप्तः । अपिरवधारणे ।
 विमलसाया मत्या हेसा यथ तद्यथा स्यात्, निर्धस्यनुद्धा हेसयैव
 पारङ्गत इत्यर्थः । प्रथममित्यनेन ह्रन्दःप्राक्सस्य प्रथमप्रथेतायमेवेति
 गम्यते । अर्थांतरमप्यनेनैव व्यज्यते — यो विविधभाषाभिः सागर-
 पारं प्राप्तः, विः पक्षी अर्थाद्गदपः, तस्य विमलमतौ हेसा यथ
 तद्यथा स्यात्, भाषा अनुमथवाक् यैव नौर्यस्य ईदृशो नागो
 जयति । एवं ज्ञयते, भोक्तुमुद्यतं गदपं वृद्धा यकौशसं सविगथं
 तसुवाच, भो गदप ! ममेदं कौशसं पश्य, यथेकवारसिद्धितं मया
 सिद्धयते तदा मां भक्षय, इत्युक्त्वा सागरतीरे वसिष्ठस्यचरपर्वणं
 प्रक्षारं प्रदर्शय समुद्रं विवेश । गदपोऽपि वक्षणां बुद्ध्या गुदमेन तं
 मत्वा तद्देशादिरराम । एतादृशं बुद्धिवैभवं यस्य, अतएव जयति
 उत्कर्वेष वर्त्तते, तं प्रति प्रथतोऽस्मीति व्यज्यते ।

अथ गाथायां भगवोपन्यासो मङ्गलार्थः, प्रथमं श्रुत्योदासी-
 नयोर्भगवणजगण्णयोर्द्यौगोऽस्तुचितोऽपि कथमित्यवहितैर्भाष्यम् । १। (C).

[Vide Slokas १५ - १७ Ed.]

१ । यो विविधभाषासागरपारं प्राप्तः, दिविधा सधुगुदरूपा
 भाषा यैव सागरः, वि — अपि पादपूर्णे । पक्षे विविधभाषाभिः
 सागरपारं प्राप्तः । पक्षे विः पक्षी प्रकरसाद्गदपस्य विमलसा मति-
 साया हेसा अनादरो यथा भवति । (B).

१ । पन्वसद्गन्वारणे साभौद्विदूषे ह्रन्दःप्राक्सप्रवर्त्तकपिङ्गव-

नागानुस्मरणरूपं मङ्गलमाचरति । ओ विविह मन्नेति — ओ विवि * * * चमाचापदस्य माचाप्रसारपरत्वादिविधमाचा-
प्रसारैरित्यर्थः । विविमलमरहेलं — विविमलमतिहेलं, वेः पक्षिणो
गद्वृत्त विमल * * * परमतिः बुद्धिस्तथा हेलाऽवधारणा
वक्षणा यस्यां क्रियायां तद्यथा ख्यात् तथा खनुद्धा गद्वृत्त
वक्षणां क्लृप्त्यर्थः । चाचरपारं पत्तो — सागर * * * तरङ्गो —
प्रथमो भावातरङ्गः प्रथम चाद्यः भावा अवहट्भावा यथा
भाषया अद्यं यन्त्रो रचितः सा अवहट्भावा तस्या इत्यर्थः त
* * * प्य पारं प्राप्नोति तथा पिङ्गलप्रचीतं क्लृप्तः प्राप्ताव-
हट्भावारचितैः तद्गन्धपारं प्राप्नोतीति भावः, ओ पिंगलो चाचौ
जम्बर — उत्कर्षैष वर्तते । अनेयमाख्यायिकाऽनुसन्धेया — यथा किञ्च
ब्राह्मणवेधधारिणं पिङ्गलं नागोऽयमिति ज्ञात्वा गद्वृत्तं व्यापां-
दयितुं * * * वर्षमाचाप्रसाररूपाऽपूर्वा एका विधा मया ज्ञायते
तां गृह्णामिति गद्वृत्तं प्रति उक्त्वा तेन च कथय विद्यामित्युक्तः
प्रसारं भूमौ विरचयन् * * * गद्वृत्तं वक्षितवानिति । १ । (E).

The page is torn off, and the stars indicate the gaps.

जीगणेशाय नमः ।

१ । ओ विविधमाचासागरपारं प्राप्नो विविमलमतिहेलम् ।
प्रथमं भावातरङ्गो नागः स पिङ्गलो जयति ॥ १ ।

वेर्गद्वृत्त पापबुद्धिप्रतारणं यथा ख्यातया । गद्वृत्तनिर्मलमते-
रमादरो यथा ख्यादिति ज्ञेयम् । अनेकमाचासागरमद्यः सुमति-
दुर्गमो भाषारूपः पिङ्गलाख्यो यन्त्रो जयतीत्यपि ध्वन्यते । (G).

दीहो संजुत्तपरो

विन्दुजुओ पाडिओ'अ चरणंते' ।

स गुरू' वंक्क दुमत्तो

असो लहु होइ सुह एकअलो' ॥ २ ॥

[उग्गाहा Ed.]

१ । लघुगुरुव्याप्तमिदं शास्त्रं, तज्ज्ञानार्थमाह, संयुक्तः परो यस्य सः । प्राकृते विषर्गाभावाद्विषर्गा नोक्तः, अथवा विषर्गस्यापि विन्दुदयात्मकत्वात् विन्दुयुक्तत्वेन तस्यापि सङ्गः । चरणान्तपति-तस्य लघोरपि गुरुत्वं, द्वितीयचतुर्थपादान्तगस्य सर्वत्र गुरुत्व-सम्भवति अन्यपादान्तगस्य कश्चित्, तदुक्तं — वसन्ततिलकादौ आद-न्यत्र द्विचतुर्थयोरिति । गुरुः कथं लेख्य इत्याह वक्क इति; अन्ये लघुः संजुतया लेख्य इत्यर्थः । (C).

१ । प्रसारस्य गुरुलघुज्ञानाधीनत्वात्तल्लक्षणमाह, दीहविति दीहो दीर्घः आ, ई, ऊ, ए, ऐ, ओ, औ एते दीर्घाः । संजुत्तपरं — संयुक्तपरः, संयुक्तं परस्परमिश्रितं * * * विन्दुजुओ — विन्दुः अनु-स्वारविषर्गा, अं अः इत्येतौ, ताभ्यां युतः, यत्तु प्राकृते विषर्गाभावात् अत्र विन्दुपदेन अनुस्वार एवेति, तत्र न हीदं प्राकृतमात्रविषयं * * * पाडिओ अ चरणंते — पातितस्य चरणान्ते, पादान्तस्थितं लघुरपि विवक्षया गुरुत्वेय इत्यर्थः । अतएवोक्तं पादान्तस्थं विक

१ । १ पाडिओ (B & C). १ ते Droptin (F). १ नुच (B).
१ शकसो (C), एकसो (E).

जहा, माई रूप' हेओ
 द्विखो' जिखोअ बुहुओ' देओ" ।
 संभुं कामंती सा
 गौरी गहिल्लतखं' कुखइ ॥ ३ ॥ गाथा ।

व्येनेति । एवंभूतो वर्षी गुरुः * * * ज्ञेय इति शेषः । स च
 गुरुः वक्र-वक्रः प्रसारादिषु पूर्वप्रक्षिष्टाकारप्रक्षेपवत् अनृजुस्वरूपो
 लेखनीय इत्यर्थः । दुमत्तो-दिमाचः * * * अखो-अन्यः
 आकारादिसंयुक्तपरानुस्वारविसर्गसञ्चिताक्षरभिन्न इत्यर्थः, खड्ड
 खो-खधुर्भवति, खधुसंज्ञको ज्ञेयः, सुड्ड-शुड्डः प्रथ * * * म
 इत्यर्थः । एककखो-एककखः एका कखा मात्रा यस्मिन् सः
 तादृशः, खघोरेका मात्रा । १ । (E).

२ । तच्चार्य्या दीर्घसञ्चोर्लक्षणमाह, दीघो इति । दीर्घः
 संयुक्तपरो विन्दुयुतः पातितस्वरणान्ते । स गुरुर्वक्रो दिमाचोऽन्यो
 खधुर्भवति शुड्ड एककखः ॥ वक्रो लेखनावसरे । अन्यो गुरुभिन्नः,
 शुड्डो रेखास्वरूपः, एकमात्रस्येति । २ । (G).

३ । मातः रूपैर्ष्यं चीनं जीर्णं च दृढं देवं शम्भुं कामयमाना
 वा गौरी तदनुपशाय यद्विलतां करोति । चीनः कपासित्वात्,
 जीर्णस्यैवा शोषितः, खोऽपि दृढः । गौरीत्यनेन रूपातिशयो
 व्यज्यते । माई इति सम्बोधनम् । ३ । (C).

१ । १ कचे (B). २ विखोच (C). ३ बुहुओ (C), बुहुओ (E). ४ हेओ
 (A & E), हेओ (B). ५ अचिणलं (B), अचिणलं (E).

कथवि' संजुतपरो

वयो लघु होइ दंसयेय जहा ।

परिह्वसद्' चित्तधिज्जं

तरुणि कडक्खम्मि' णिब्बुत्तं' ॥ ४ ॥ गाथा ।

१ । अथैतदुदाहरति माई इति । माई — हे मातः यः * * *
 दृष्टुः अतएव जीर्णः श्रीर्षेन्द्रियाङ्गः, हेचो — हेयः त्यागयोग्यः एक-
 मपि देवः क्रीडाप्रयत्नः, तं ग्रन्थं कामंती — कामयमाना गौरी
 गह्विल्ल * * * ग्रन्थौ पार्वत्या त्रिषमाणे विजयादीनां वखीनां
 परस्परसंसापवाक्यमेतत् । अथ दीर्घादीनि स्पष्टान्वेव । कुण्ड
 इतीकारश्च चरणान्ते पातिते * * * (E).

२ । यथा, माईति । मातः रूपे देयो हीनो जीर्णोऽदृष्टो
 देवः । ग्रन्थं कामयमाना वा गौरी आग्रहशैलं करोति ॥ अदृष्टो
 दरिद्रः । मातरिति सम्बोधनम् । अचार्याणां द्विषेत्यादौ संयोग-
 परत्वे, संभुमित्यादौ विन्दुयोगे द्विमापता, तेन माचापूर्तिरि-
 त्यर्थः । (G).

३ । कुचापि संयुक्तपरो वयो लघुर्भवति दर्शनेन [यथा] तरुणि-
 कटाक्षोर्षिसम्बन्धात् चित्तधैर्यं स्वसतीत्यर्थः । अथ ह्ये परे रिक्ता-
 रश्च लघुत्वं, अथ परिह्वसतीत्यथ रिकारश्च [गुह्ये] दादग्रमाचलं
 पादश्च न स्यात् । अथ उच्चारणप्रयत्ने तीव्रमन्द्भावे लघुगुह्यभाव-

४ । १ कथवि (A). २ प्रवर (B & C), चवर (D & E). ३ कथ-
 ववि (B), कथवि (C). ४ चिदुत्तं (D & F).

माषाक्षरम् ।

इहिवारा^१ विंदुजुभा
एषो सुखा अ^२ वक्ष मिलिभा^३ विलङ्ग^४ ।
रह वंजख^५ संजोए
परे असेसं वि होइ^६ सविहासम् ॥ ५ ॥
सिंहिनी । (G) उग्गाहा (D)^७

इत्युक्तं सरस्वतीकण्ठाभरणे, यथा, यदतीत्रप्रथमेन संयोगादेव गौरवं ।
न अन्धोभङ्गमित्याह्लादा दोषाय सूरय इति ॥ (C).

४ । अथ संयुक्तपरस्य वर्णस्य कश्चिद्गुह्यापवादमाह, कत्यतीति ।
कत्ववि — कुचापि रकारश्चकारसंयोगादन्यथापीत्यर्थः, संयुक्तपरो
वर्षो लघुर्भवति दर्शनेन लघ्यानुरोधेन, जहा — यथा उदाह्रियते,
परिह्वसति चित्तधैर्यं तद्वृत्तौकटाचमिर्लसम् — अथ ख इति संयुक्ता-
क्षरे परेऽपि रि इति इकारस्य लघुत्वमेव, अन्यथा माषाधिक्य-
प्रसङ्गः । माषा छन्दः । ४ । (E).

४ । उद्गीत्या [? Ed.] गुरोः कश्चिदपवादमाह, कत्य इति ।
कुचापि संयुक्तपरो वर्षो लघुर्भवति दर्शनेन, यथा, परिह्वसति
चित्तधैर्यं तद्वृत्तौकटाचे मिर्लसम् ॥ परीत्यस्य लघुत्वे दादशमापता
भवतीत्यर्थः । (G).

१ । इकार (F). २ वि (A, B & C). ३ मिच्छि (D) इति पाठे उग्गाहा छंदः.
४ विलङ्ग (D). ५ विलख (D). ६ अवेससि (A), अवेसं (D), अवेससि
चोर (E), अवेसंसि चोर (F). ७ If रषो be read as short, the metro
would be उग्गाहा, otherwise सिंहिनी.

५ । इहिकारौ विन्दुयुतौ एञ्चो शुद्धावपि वर्णमिक्षितावपि लघु, इकारो हिकारस्य विन्दुयुतोऽपि लघुर्भवति । एतच्च प्राकृता-
दावेवेति वदन्ति । अत्र लघुरेवेति न नियन्त्ये किन्तु कश्चिल्लघुरपि
भवतीत्युच्यते, अन्यथा कश्चित्प्रयोगे दोषः स्यात्, कश्चित्संस्कृतेऽपि
“तं प्रणमामि च बालगोपालं” एवं “रौद्रायै नमो गित्यायै” —
इत्यादावोकारस्य लघुत्वं । पूर्वं संयुक्तपरस्य लघुत्वं दर्शनानुरोध-
दुक्तं, दृष्टमेव कुच संयुक्तपरस्य लघुत्वमिति स्पष्टीकरोति रहेत्यादि,
अन्यथा तेनैव सिद्धौ पुनर्वचनमनर्थकं स्यात् । केचित्तु पूर्ववचनं
रक्ष्यञ्जनसंयोगपरमतो नाभेदः, अतएव रेवत्युत्तरज्येष्ठतुरगोपेन्द्रा-
ननार्केषु चेत्यत्र संयोगपूर्वस्य लघुत्वमित्याहुः, तत्र, परिदृष्टवद्
चित्तधिष्णमित्युदाहरणासङ्गतेः । ज्येष्ठेत्यत्र प्रकृत्येव पाठः प्रामा-
णिकः, रेफस्योपरिस्वयञ्जनसंयोगे इकारस्याधःस्वयञ्जनसंयोगइति
विशेषयन्ति साम्प्रदायिकाः, न तु रहयोः संयोगः व्यञ्जन-
वैषम्यापत्तेः । अशेषमपि सविदासं, विदासमित्युक्तेः कश्चिल्लघोर्गुह्यत्वं,
गुरोरपि लघुत्वमवगम्यते । अन्यथाऽशेषपदवैषम्यापत्तिः । (C).

५ । अथ विन्दुयुक्तस्य वर्णस्य एकारोकारयोः संयुक्तरकार-
इकारपूर्ववर्तिनस्य गुरुत्वापवादमाह, इहिकारा इति । कश्चित्
विकल्पः, अशेषमपि लघु भवति । ५ । (E).

५ । इकारहिकारौ विन्दुयुतौ एञ्चोकारौ शुद्धौ च वर्ण-
मिक्षितावपि लघु । रक्ष्यञ्जनसंयोगे परे अशेषमपि भवति सवि-
कल्पं, लघु स्यादित्यर्थः । सिंचिनी छन्दः । (G).

अद्या, माखिणि माखिं काँ^१

फल एओ जे^२ चरणे^३ पडु^४ कंत ।

सहजे^५ भुजङ्गम अइ^६

समइ किं करिए मणिमंत ॥ ६ ॥ दोहा ।

६ । उदाहरति । मानिनि मानैः किं फलं चरणे पतितः कान्तः । सहजेन भुजङ्गमो यदि नमति किं क्रियते मणिमन्तैः ॥ अत्र चिकार-इकारयोर्विन्दुयुक्तयोरपि लघुत्वम्, एवं शङ्खो-रेकारौकारयो-र्जकारणकारगतैकारयोर्जकारगतैकारस्य च लघुत्व-मन्यथा दोहाच्छब्दसः प्रथमतोऽथपादयोस्त्वथोदशमात्रत्वात् परयो-स्त्वेकादशमात्रत्वात् ह्रन्दोभङ्गः स्यात् । (C).

६ । यथा उदाहरियते इत्यर्थः, माखिणीति । हे मानिनि मानेन किं फलं, जे — यतः कारणात्, कंत — कान्तः, एओ — एवमेव, मानं विनेवेत्यर्थः, चरण पडु — चरणयोः पतितः । एन-नेवार्थं द्रुद्यति सहज इति । भुजङ्गमः सर्पः, सहजे — सहजतः स्वभावतः, मणिमन्ताभ्यां विनेवेत्यर्थः, यदि नमति तदा मणि-मन्ताभ्यां किं कार्यं न किमपीत्यर्थः । अत्र माखिं काँ इति इचि-कारौ विन्दुयुक्तावपि लघु भवतः, एओ अत्र शङ्खौ एकारौकारौ, जे अत्र मिलित एकारो लघुर्भवति । दोहा शब्दः । ६ । (E).

१ । १ काँ (D), माखिं काँ (E). २ जो (A). ३ चरण (E).
४ पडु (A), पडु (F). ५ सहज (D). ६ न (F).

रह बंजणसंजोअस्स जहा,^१
 वेउ सहजं तुहुँ^२ चंचला
 सुंदरि ह्रदहि^३ बलंत ।
 पअ उण घल्लसि^४ खुल्लणा
 कौलसि उण उल्लसंत^५ ॥ ७ ॥ दोहा ।

६ । यथा, मानिनि मानैः किं फलं, अथं यः चरणयोः पतति
 कान्तः । स्वभावाद्गुणज्जमो यदि नमति किं क्रियते मणिमन्त्रैः ॥
 जे इत्यच वर्णयुतोऽप्येकारो लघुः । ६ । (G).

७ । रहव्यञ्जनमंयोगपूर्वस्य लघुत्वमुदाहरति । चेतः सहजेन त्वं
 चञ्चलं सुन्दरीहृदे पतितं पदे पुनः घूर्णने, जुद्ध क्रीडसि, पुन-
 रलसत् । चाञ्चल्यं दर्शयति सुन्दरीति । ह्रदपदपतनमपि यो न
 गणयति तस्य चाञ्चल्यं किं वर्ण्यते ह्रदपतनाङ्गीकारेऽपि न सुख-
 मित्याह, पदे पदे घूर्णने, तथाप्यादरो न क्रियते, कथमेतस्याः
 पदे घूर्णन्तिष्ठसि एतादृश्यपि यदलमिति क्रीडनं तदतिमूर्खत्वं
 व्यज्यते । खुल्लनशब्दः जुद्धवाची । सुन्दरीत्यच रिकारस्य युक्तपर-
 स्यापि लघुत्वम् । (C).

१ । रह बंजणसस जहा (A, B, C & D), Non est in (F). २ चचले
 (A & B), चचले (C). ३ तुहं (A), तुहं (B), तुहं (E). ४ अरर (C),
 अररिं (D), अररिं (E). ५ उल्लसि (F). ६ उल्लसंत (A), उल्लसंत (B & F),
 उल्लसच (C), उल्लसंत (D).

जइ दीहो^१ विश्व वखो
 लहु जीहा पठइ^२ होइ सो बि^३ लङ्ग ।
 वखो बि तुरिअ पठिओ^४
 दोतिस्सि^५ बि एक जाणेङ्ग^६ ॥ ८ । गाहा ।

७ । रहव्यजनसंयोगस्य यथा, चेउ महज इति । हे खुल्लणा — अधमचेतः, तुङ्गं — लं महज - चंचला — स्वभावचञ्चलं, सुंदरि-
 ब्रदहिं च [' * * '] पअ उण घल्लसि — पदमपि न वरिर्ददासि,
 किन्तु पुनस्तत्रैव उल्लसंत — उल्लामं विनोदं कुर्वन्तु कौलसि —
 क्रीडसि । अच सुन्दरि इति इकारः ब्रूद इति रकारहकारव्यञ्जन-
 संयोगे परे लघुर्बोध्यः, अन्यथा दोहाममचरणे एकादशमात्राणामुक्त-
 तात् दादशमात्रापत्या ह्रन्दोभङ्गः स्यात् । उल्ल इत्युकारोऽपि
 ल्ह इति लकारहकारसंयोगे परेऽपि लघुर्बोध्यः, अन्यथाचापि पूर्व-
 वदेव ह्रन्दोभङ्गापत्तिः । ७ । (E).

७ । रहव्यजनोदाहरणं यथा । चेतः स्वभावात्त्वं चञ्चलं
 सुन्दरोद्भूदे वसन्त । पदमपि नापसरसि, लुद्र क्रीडसि पुनरुल्लसन्त ॥
 अच ङ्गे परे इकारस्य लघुत्वम् । ७ । (G).

८ । यदि दीर्घोऽपि वर्णो लघुजिह्वया पश्यते सोऽपि लघुः ।
 वर्णोऽपि त्वरितं पठितो द्विचान्त्येकं जानीहि, एकत्वेनैव तस्य

८ । १ दिहो (A), २ पठर (C), ३ वीर (A), ४ पठिओ (F),
 ५ दोतिषि (B), इतिच (C), दोतिषि (D), दुतिषि (E), दोतिच (F),
 ६ जाणेचि (A), जाणेच (B & C), जाणेउ (E & F).

अहा, अरेरे^१ वाहहि^२ काल^३ याव
 खोदि उगमग कुगति^४ ख देहि^५ ।
 तद्^६ इति खहि^७ संतार^८ देद्^९
 जो चाहि^{१०} सो खेहि ॥ ६ ॥ दोहा ।

गणनं कार्यमित्यर्थः । एतस्य प्रचारस्तु प्रायशो भाषायां, आर्षे
 कश्चित् । (C).

८ । अथ दीर्घां शुभ्रभवतीति पूर्वोक्तापवादं निपातान्तरं चाह,
 अह दीर्घो नीति । यदि दीर्घाऽपि वर्णः लघुजिह्वया पश्यते, भवति
 तदा सोऽपि लघुः । वर्णानपि लरितपठितान् दिञ्चानपि एकं
 जानीहि ॥ ८ । (E).

८ । अहिति । यदि दीर्घाऽपि च वर्णा लघुजिह्वया पश्यते,
 भवति सोऽपि लघुः । वर्णानपि लरितपठितान्दौ चीनपि एकं
 जानीहि ॥ ८ । (G).

९ । उदाहरति । अरेरे वाहय कृष्ण मीः सुद्रा उगमगीति
 कुगतिं न देहि । त्वम् अत्र नद्यां सन्तारं दत्त्वा यद्-याचसे तद्गृहाण ॥
 अरेरे इति साधारणोक्तिर्भयप्रदर्शनाय, सम्यग्वाहय, उगमगिरूपां
 कुगतिं न देहि, उगमगीति चास्त्वविशेषानुकरणम् । अचारेरे

१ । १ रेरे (F). २ वाहिदि (B). ३ कालु (A), कल (B), कालु (C),
 कल (E). ४ & ५ कुगर च देकर (B). ६ तद् (A). ७ खे (B), ख (C),
 तद् (D). ८ खचर (B), खिचर (C), खिचर (E), खिचदिदि (F).
 ९ संतारि (D). १० दर (B & C). १० चाहि (B, C & E).

इति लघुजिह्वापठनात् एकारयुक्तत्वाच्च, णा इत्यस्य लघुजिह्वा-
पठनात्तुल्यं, हिकारस्य पादान्तगत्वानुदत्वम्, एकएव अरेशब्दो
लघुः कार्यः । (८).

८। जहा — यथा, एतदुदाहरतीत्यर्थः। अरेरे इति। अरेरे—
हेहे कञ्—कृष्ण, उगमग—इतद्येतः पार्श्वद्वये चक्षतीत्यर्थः,
होठि—स्रक्पां, णाव—नावं, बाह्वि—बाह्वय, कुगतिं—जस-
म[ग]तिं जलमरणजन्यं मरकं, ण देहि—मा प्रथच्छ । तद् एहि
एद् संतार देद्—त्वमस्या नद्याः पारगमनं दत्त्वा, यद् चास्मि-
न्ननुचुम्बनादि वाञ्छसि तद्-गृह्णाण । अत्र प्रथमचरणे रेरे इत्यचर-
द्वयं त्वरापठितम् एकं दीर्घं बोध्यम्, अन्यथा दोहाप्रथमचरणे
चयोदशमाचोत्त्वा द्वितीयरेकाराय माचादयाधिक्यात् हन्दो-
भङ्गापत्तिः । एवं द्वितीयचरणे उगमेत्यचरद्वयं एकं ब्रह्मरूपं,
देशीत्यचरद्वयमेकं दीर्घरूपं बोध्यम्, अन्यथा दोहाद्वितीयचरणे
एकादशमाचोत्त्वाद्युक्तत्वात् [उग]मेति माचादयाधिक्यात् देशी-
त्येकमाचाधिक्याच्च हन्दोभङ्गः स्यात् । तृतीयचरणे च एहीति
केवलएकारः, देद् इति दकारयुक्तस्य, दावपि जिह्वालघुपठितौ
लघु बोधौ, अन्यथा दोहाद्वितीयचरणे चयोदशमाचोत्त्वा माचा-
दयाधिक्यात् हन्दोभङ्गः प्रसज्येत । जिह्वया लघुपठनं गुरुपदेशा-
द्बोधमित्यस्यन्तात्तचरणोपदेशः सुधीभिविभावनीयः । ८ । (९).

९। रेरे वाह्वय कृष्ण नावं त्वजान्दोक्षणं कुगतिं न देहि ।
त्वमस्यां नद्यां सन्तारणं दत्त्वा यदपेक्षसे तद्गृह्णाण ॥ ८ । (१०).

जेम ख सहद्व कखअतुला

तिलख तुलिअं अइ अइएण ।

तेम ख सहद्व सबणतुला

अवहदं हदंभगेण ॥ १० ॥ गाह्ण ।

१० । वेदाङ्गनात् हन्दःशास्त्रसाध्ययनमावश्यकं, किञ्च हन्दो-
हीनलोकपाठे दुःखजननमकीर्त्तिश्चेत्याह । यथा न सहते कनक-
तुला तिलतुलानम् अर्द्धार्द्धेन । एवं न सहते अवणतुला अव-
च्छन्दं हन्दोभङ्गेन ॥ उच्छन्नं वर्षे न सहत इत्यर्थः । (C).

१० । अथ हन्दोपन्यसोपादेयतां दर्शयति, जेम चेति । जेम—
यथा कणअतुला — कनकस्य तुला परिमाणनिर्णायकं यन्त्रं काष्टा
इति लोके; तुलिअं—तुलितं निर्णयपरिमाणं स्त्रस्त्रिप्रशिप्तं
सुवर्षे तिलस्य अइ अइएण—अर्द्धार्द्धेन चतुर्थांशेनापीति यावत्,
रत्निकामावकादिमापकाङ्गुनाधिकमिति शेषः, ए सहद्व—न
सहते न निर्णयपरिमाणं करोति । तेम—तथा सबणतुला—
अवच्छन्ना तुलैव तुला—काव्यशुद्धाङ्गुनाधिकं यन्त्रं, हदं-
भगेण—हन्दसां यथोक्तं हन्दः तस्य गुरुत्वघूर्णा भङ्गेन न्यूनाधिक-
भावेनेत्यर्थः । अवहदं—अपच्छन्दस्तं लक्षणहीनं काव्यं न सहते
न प्रमाणावति । अथमर्थः जुजायां सूत्रवद्धं पाचदयं भवति, तपैक-
पात्रे परिमाणसाधनं रत्निकामावकादिद्रव्यं प्रक्षिप्य द्वितीयपात्रे

अबुह बुहालं^१ मन्त्रो
 कर्त्तुं ओ पदुह^२ लक्ष्मणविह्वलं^३ ।
 मूअग^४ लग्ग^५ लग्गहिं^६
 सीसं खुलिचं^७ ख जाखेइ^८ ॥ ११ ॥ गाथा ।

प्रक्षिप्तं निर्णयपरिमाणं सुवर्णादिद्रव्यं यदि तिलवत्तुर्धामेनापि परिमाणसाधनरत्निकामाषकादिद्रव्याभ्युनाधिकं भवति तदा तत्र परिमाणशुद्धिर्धया न भवति, तथा लक्षणोक्तगुह्यलक्षणाधिकं काव्यं अवणविषयीभूतं शुद्धं न प्रतिभातीति काव्यशुद्धिशुद्धि-ज्ञानार्थं ह्यन्दःशास्त्रसुपादेयमिति भावः । १० । (E).

१० । यथा न महते कनकतुला तिलतुलितमर्धार्धेन । तथा न घटते अवणतुला अवच्छन्दं ह्यन्दोभङ्गेन ॥ अवच्छन्दं — न्यूनाधिकभावमिति देशी । (G).

११ । अबुधो बुधानां मध्ये काव्यं यः पठति लक्षणविहीनम् । भुजापल्लवखण्डेन ग्रीधं खण्डितं न जानाति ॥ खड्गस्तस्मिन्नेन खण्डेन खण्डितेन खण्डेन लक्षणहीनकाव्यपठनमिति व्यज्यते । खण्डेहिं इत्यत्र वर्षमिक्षितेकारख, विन्दुयुतधिकारख च लघुत्वात् दादप्रमाणा-भङ्गः । (C).

११। १ बुधावच (B & C). २ मन्त्रे (D), मन्त्रे (E). ३ पदुह (G).
 ४ विह्वला (B & C), विह्वलं (E). ५ लक्ष्मण (A & E), लक्ष्मण (B).
 ६ Non est in (F). ७ खण्डेहिं (A), खण्डेहिं (C). ८ बुद्धिर्धं (D & F).
 ९ खण्डेहिं (A, B & C), खण्डेहिं (F).

ट ड ढ ठाथह' मञ्जे
 गणभेओ' होति पंच' अकखरओ ।
 छ प च त दा अहसङ्गं
 छ पंच' चउ ति' दुकलासु ॥ १२ ॥ [गाहा].

११ । अथ ह्रन्दःशास्त्रविदां पुरो कचणवीनकाथपठनं वारयन्
 पुनरपि ह्रन्दःशास्त्रोपादेयतां दर्शयति अबुध इति । अबुधः—
 काव्यलक्षणानभिज्ञः, बुधाणं मञ्जे—बुधानां काव्यलक्षणाभिज्ञानां
 मध्ये, लच्छ[कस]णविह्वणं—लक्षणविहीनं, कम्भं—काव्यं, पठद्—
 पठति, सः भुञ्जन् अग्नौ लम्ब खग्गहिं—भुजापल्लवखन्नेन, खुलिचं—
 खलितं, घीवातः पातितं, सीसं—श्रीषं मसकं, ए जाणेद्—न
 जानाति, सः खल्लस्यतखन्नेन खगिरम्भेदक इव विच्छिन्नचित्त इति
 लोके व्यवह्रियते । अतोऽधौतह्रन्दःशास्त्रो लक्षणलक्षितं काव्यं
 पठन् पच्छिताख्यां सभते इति ह्रन्दःशास्त्रोपादेयता दर्शयति
 भावः । ११ । (E).

११ । अबुधेति । अबुधो बुधानां मध्ये काव्यं चः पठति लक्षण-
 विहीनं । भुजापल्लवखन्नेन श्रीषं खलितं न जानाति ॥ ११ ॥ (H).

१२ । अथ माषागणनव्यवस्थामाह । ट ड ढ ठ कस्य मध्ये
 गणभेदा भवन्ति, पञ्चाक्षराणि छ प च त दा वपासङ्ख्यं षट्पञ्च-

११ । १ ट ड ढ ठ थाथह (B), ट ड ढ ठाथ (A & E), ट ड ढ ठाथ (C),
 ट ड ढ ठाथ (F). १ मञ्जे (L), मञ्जे (E). २ चप (E). ३ चपं (C & F).
 ४ चप नीच (F).

टगणो^१ तेरह भेओ^२

भेओ^३ अडाइ^४ हौति ठगणस्स^५ ।

डगणस्स^६ पंच^७ भेओ^८

तिअ ढगणे^९ वे वि णगणस्स^{१०} ॥ १३ ॥ [गाहा]

चतुस्त्रिदिकलासु । अचराणां मध्ये पञ्चाचराणि ट ठ ड ढ णाः
षट्पञ्चचतुस्त्रिदिकलासु यथासंख्यं गणभेदवाचका भवन्ति । (C).

१२। अथ वक्ष्यमाणमात्राच्छन्दःसूपयुक्तान् गणान् व्यवहारार्थं
संज्ञाभिर्बुद्धिगतिं टुहेति । ट ड उ ढ णं— ट ठ ड ढ णैः, ह प
च त दा— ह प च त दैः एतैः पञ्च अक्षरत्रयो— पञ्चाक्षरैः, जह-
संखं— यथासंख्यं, ह षं च चउ त्ति दु कलासु— षट्पञ्चचतुस्त्रिदि-
कलेषु गणभेदा— गणेषु मध्ये भेदा नामानि हौति— भवन्ति ।
अथमर्थः । षट्कलगणस्य टगण-ह्रगणेति नामद्वयं, पञ्चकलगणस्य
ठगण-पगणेति नामद्वयं, चतुःकलगणस्य उगण-चगणेति नामद्वयं,
त्रिकलगणस्य ढगण-जगणेति नामद्वयं, द्विकलगणस्य णगण-
दगणेति नामद्वयं भवतीति बोध्यमिति । १२। (E).

१३। अथ गणव्यवस्थामाह । ट उेति । ट ठ ड ढ णानां मध्ये
गणभेदा भवन्ति पञ्च अक्षररूपाः, ह प च त दाः यथासंख्यं षट्

१२। १ डगणे (F). २ Dropt in (E). ३ भेओ (B & D), Dropt in (C). ४ अडाइ (A), अडाइ (C), अडाइ (F). ५ Dropt in (C). ६ Dropt in (E). ७ Dropt in (C). ८ भेओ (B, C & D). ९ डगणे (B). १० Dropt in (B & E).

अह पत्थारो^१ । .

पढम गुरु हेदु^२ ठाणे

लहुआ^३ परिठवहु^४ अप्पुवुहोए ।

सरिसा सरिसा पत्तो^५

उब्बरिआ गुरुलहु^६ देहु^७ ॥ १४ ॥ [गाथा].

पंच चत्वारस्यो द्वौ कक्षासु । टादीनामेव छादिषंशास्तेषां च
कक्षाः षड्वादयो भवतीत्यर्थः । १२ । (G).

१३ । अथ तेषां गणभेदानाह । ट-गणस्य षोदशभेदः, अष्टौ
भवन्ति ठ-गणस्य, उ-गणस्य षड् भेदास्त्रयो ढ-गणे, द्वावपि ण-
गणस्य । (C).

१४ । अथ ट-गणादीनां भेदसंख्यामाह, टगणो तैरह इति ।
ट-गणः षट्कक्षः षोदशभेदः, ठगणस्य — ठ-गणस्य पंचकक्षेति
यावत् अट्टाह * * * स्य — उ-गणस्य चतुःकक्षेति यावत् पंच
भेदा — पंच भेदा भवन्ति, ढ-गणे चिकले तिस्र — चयो भेदा
भवन्तीत्यनुकर्षः, ण-गणस्य द्विकक्षस्य * * * । (E).

१५ । टेति । ट-गणे चयोदश भेदा अष्टौ च ठ-गणस्य, उ-
गणस्य पंच भेदास्त्रयो ढ-गणस्य, द्वावपि ण-गणस्य । १३ । (G).

१४ । १ अथ प्रथारः (A), अथ पत्थारो (B), अथ मत्तापत्थारः (E). २ हेदो
(D), हेठ (F). ३ लहु (B). ४ परितुवहु (E). ५ पति (D). ६ गुरुलहु (E).
७ हेहु (F). Here follows a sloka in MS. (B) not found in the
others—

एच मत्तापत्थारे नपरिगुह ऐच मत्तापत्थारे ।

अच सच्च मच्च नामं पित्रस्य पभन्नेर चित्तापि ॥

१४। एतद्भेदज्ञानं प्रसारज्ञानाधीनमिति प्रसारं दर्शयति । प्रथमगुरोरधःस्थाने सधुक्तं परिस्त्रापथात्मबुद्ध्या । सदृशी सदृशी पंक्तिरुद्धन्तौ गुरुसधु देहि ॥ सदृशी पंक्तिर्दक्षिणे कार्या, वामे गुरुसधुभिः पूरणं कार्यम् । इदम् मात्राप्रसारविषयं, तथापि गुरो-र्लिखनयोग्यत्वे गुरुर्लैख्यः, अपरत्र सधुर्लैख्यः । वर्षप्रसारे तु गुरुसधु पूरणं कार्यम् । अत्रायं प्रकारः । आदौ सर्वगुरुर्लैख्यः, तत्र प्रथम-गुरोरधःस्थाने सधुर्लैख्यः, तद्वक्षिणे चोपरिस्थितपंक्तिस्तुष्ट्या पंक्तिः कार्या, वामे च गुरुसधुभिः पूरणं कार्यं, वामे चैक एव सधुः पतति । वर्षप्रसारे तु वामे सधुस्यर्गो नास्ति । यथा चिकित्सा-प्रसारे । ५, ५ । ॥ प्रथमगुरोरधो सधु वामतश्च कक्षादयपूरणं गुरुसधुवैव कार्यं, दक्षिणे पंक्तभावः, ततो गुरोरधो सधुर्लैख्यः वामे च कक्षापूरणम् एकेन सधुना कार्यम् । एवं चतुष्कक्षादावपि बोधं ५५ यथा अक्षरच्छन्दस्त्रिवं ५५५, एवमन्यत्रापि बोध्यम् । (C)।

१४। टादिगणत्रयोदशादिभेदा उक्तास्तेषां रचना प्रसारस-त्प्रकारमाह । पठम गुरु चेडु ठाणे— प्रथमगुरुवर्धःस्थाने, ट-गणभेदे यः प्रथमगुरुः स * * * इवञ्च सधुं परिस्त्रापथत तदधे चेति शेषः, तस्य सधोरधे चेत्यर्थः । सरिसा सरिसा पंती— सदृशी सदृशी पंक्तिः, कर्त्तव्येति शेषः । यस्य * * * ये षेन क्रमेण यावद्-गुरु सधु भवेत्तेनैव क्रमेण तावद् गुरु सधु गुर्वधःस्य-सधोरधे स्थापयित्वाः । उच्चरिञ्चा— उर्वरितां मात्रामिति * * * रूपा-मिति यावत् । देड— दत्त गुर्वधःस्यसधोरधे तथा गुरुसधुस्थाने क्ते सति तद्भेदमध्ये उर्वरिभा[ता] या मात्रा या यथावक्षिणेशं

गुरुलघुरूपेण गुर्वधःसलघोः पश्चात् स्थापनीयेत्यर्थः । तत्र यदि
 माचापंचकमवशिष्टं, तदा प्रथमं गुरुद्वयं, तत एको लघुः स्थाप्यः,
 अथ माचाचतुष्टयं, तदा गुरुद्वयं स्थाप्यं, यदि माचात्रयं, तदा
 प्रथममेको गुरुस्ततो लघुः, यदि माचाद्वयं, तदैको गुरुर्धैका माचा
 तदेकस्तावत्कार्यं इति गुरुपदेशो, लघुः स्थाप्य इत्यर्थः । एवं अप्य-
 बुद्धीए — आत्मबुद्ध्या आत्मा गुरुस्तस्य बुद्धिरुपदेशस्तेनेत्यर्थः । माचा-
 प्रसारं जानीतेति शेषः । प्रसारो भेदरचना । अत्रायं विधिर्यावत्सर्व-
 लघुर्भेदो भवति । * * * बोध्यम् । अत्रेदमुक्तं भवति, षट्कलणस्य
 प्रसारे चिकीर्षिते षण्मात्राणां गुरुत्रयं स्थाप्यं, सोऽयं षट्कलणस्य
 प्रथमो भेदः [SSS] । अत्र प्रथमगुरोरध एको लघुर्द्वयः लघो-
 रये चोपरितनसादृश्याद्-गुरुद्वयं देयं, पश्चादुर्वरितैकमाचारूप-
 एकलघुर्द्वयं इति प्रथमं लघुद्वयं यत्र पतति स षट्कलणस्य द्वितीयो
 भेदः [SSS] । एवं द्वितीयभेदे तृतीयो वर्षः प्रथमगुरुस्तदधो
 लघुः स्थाप्यो लघोरये चोपरितनसादृश्यादेकोगुरुः स्थाप्यः, उर्वरितं
 च माचात्रयं गुरुलघुरूपं क्रमेण पश्चात् स्थाप्यं, एवं यत्र लघु-
 गुरु-लघुगुरवः क्रमेण पतन्ति स तृतीयो भेदः [SSS] । एवमस्य
 द्वितीयो वर्षः प्रथमगुरुस्तदधो लघुः स्थाप्यस्तदये चोपरितन-
 सादृश्याल्लघुगुरुक्रमेण स्थाप्यौ पश्चादुर्वरितं माचाद्वयं गुरुर्द्वयः * * *
 [SSS] । * * * स्तदधो लघुर्द्वयस्तस्याये उपरितनसादृश्याल्लघु-
 द्वयोत्तरमेकोगुरुः स्थाप्यः, पश्चादुर्वरितैकमाचा लघुरूपा देया, एवं
 यत्र लघुचतुष्टयानंतरमेको गुरुः पतति, सोऽस्य पंचमभेदः [SSS] ।
 एवमस्मात्तो वर्षः प्रथमगुरुस्तदधो लघुर्द्वयः, उपरितनसादृश्या-

भावात् उर्वरितमाचापंचकं दिगुर्वेकलघुरूपमंत्यलघोः पूर्वक्रमेण
 स्थाप्यमेवं च यच्च प्रथममेको लघुस्ततो गुरुदयोत्तरमेको लघुः
 पतति, सोऽस्य षष्ठो भेदः [।१११।]। एवमस्य द्वितीयो वर्षः प्रथम-
 गुरुस्तदधो लघुः स्थाप्यस्तस्याग्रे उपरितनसादृशाद्-गुरुलघू स्थाप्यौ
 पश्चादुर्वरितं माचादयमेकगुरुरूपं स्थाप्यम्, एवं यच्च प्रथमं गुरुलघू
 ततोऽपि गुरुलघू एवंभूतोऽस्य सप्तमो भेदः [।१११।]। एवमस्या-
 द्यो गुरुः * * * लघोरग्रे उपरितनसादृशाद्गुरुलघुगुरुलघवः क्रमेण
 स्थाप्याः, उर्वरिता चैका माचा लघुरूपा पश्चात् स्थाप्या, एवं यच्च
 प्रथमं लघुचयं * * * [।१११।]। * * * अस्य चतुर्थी वर्षः प्रथम-
 गुरुस्तदधो लघुः स्थाप्यस्तस्याग्रे उपरितनसादृशादेको लघुः * * *
 गुरुदयरूपं पश्चात् स्थाप्यम्, एवं यच्च प्रथमं गुरुदयं ततो लघुदयं
 पतति, एवंभूतोऽस्य नवमो भेदः [।१११।]। एवमस्य प्रथमो वर्षः
 प्रथमगुरु * * * [उपरि]तनसादृशादेकोगुरुस्ततो लघुदयं दैयम्,
 उर्वरिता चैका माचा चैकलघुरूपा पश्चाद्देया, एवं च यच्च लघु-
 दयोत्तरमेको गुरुस्ततो लघुदयं [।१११।]। * * * (Here an entire
 leaf is missing.) यस्य गुरोरधः, यद्योपरि तथा श्रेष्ठं भूयः कुर्वा-
 द्यं विधिम् ॥ तावद्दद्याद्गुरुनेव यावत्सर्वलघुर्भवेत् । प्रसारोऽयं
 समाख्यातः ङंदोविरतिवेदिभिरिति ॥ (E).

१४। अथ भेदस्वरूपज्ञानोपयोगिनं प्रसारं लक्षयति । पठ ।
 प्रथमगुरोरधःस्थाने लघुं परिष्ठापयतान्पनुद्दयः । पश्चात् सदृशी
 सदृशी पंक्तिर्ह्वरिते गुरुलघून् देहि [दत्त] ॥ अत्र स्पष्टः प्रकारो-
 ऽन्यथोक्तः —

आदौ गुरव एव स्युः प्रस्यार्थाः समा यदि ।
 आदौ लघुरथान्ते च प्रस्यार्था विषमा यदि ॥ १ ।
 श्रेष्ठं पूर्ववदेवाद्याल्लघून् यस्य गुरोरधः ।
 यथोपरि तथा श्रेष्ठं भूयः लघ्वादिमुं विधिम् ॥ २ ।
 उने दद्याद्गुरुस्तावद्यावन्मात्राः प्रपूरिताः ।
 यदि मात्रा न पूर्णाः स्युरादौ दियसदा लघुः ॥ ३ ।
 इत्थं पुनः पुनः कार्यं यावत्सर्वलघुर्भवेत् ।
 मात्राप्रसार एवेत्यं वर्षप्रसारतां गतः ॥ ४ ॥ इति १४ । (G).

[(१) मात्राप्रसार-रचनाप्रकारः ।

एककलस्य एक एव भेदः ।, द्विकलस्य भेदद्वयम् ५, ॥, त्रिकलस्य
 पूर्ववर्तिप्रसारद्वययोगे चो भेदा एककले एकगुहदाने द्विकले
 एकलघुदाने च जाताः १५, १६, ॥.

एवं चतुष्कलस्य पूर्ववर्तिप्रसारद्वययोगे पंच भेदा द्विकले एक-
 गुहदाने त्रिकले चैकलघुदाने जाताः १५, १६, १७, १८, १९.

एवं पंचकलस्य पूर्ववर्तिप्रसारद्वययोगे षट् भेदास्त्रिकले एक-
 गुहदाने चतुष्कले चैकलघुदाने जाताः

१५, १६, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २४.

एवं षट्कलस्य पूर्ववर्तिप्रसारद्वययोगे चोद्ग्रे भेदास्तुष्कले
 एकगुहदाने पंचकले चैकलघुदाने जाताः

२५, २६, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२,

३३, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ३९,

४०, ४१, ४२, ४३. एवं सप्तकलादावपि बोध्यम् ।

अहं ह्रगख पत्यारे गखाखं खामाहं ।^१

हर ससिं खुरो^२ सखो

सेसो^३ अहि कमखु^४ वंभु^५ कलि^६ चंदो^७ ।

धुअ धम्मो सालिअरो

तेरह मेओ^८ छमत्ताखं^९ ॥ १५^{१०} ॥ [गाहा]

(२) वर्णप्रसार-रचनाप्रकारः ।

एकवर्णप्रसारे द्वौ भेदौ ऽ, ।. द्विवर्णप्रसारे चतुर्भेदाः पूर्व-
वर्तिप्रसारे प्रथममेकगुहदाने तत एकसधुदाने च जाताः ऽऽऽ,
।ऽ, ऽ।, ।।. एवं त्रिवर्णप्रसारे अष्टौ भेदाः पूर्ववर्तिप्रसारे
प्रथममेकगुहदाने तत एकसधुदाने च जाताः ऽऽऽऽ, ।ऽऽऽ, ऽ।ऽ,
।।ऽ, ऽऽ।, ।ऽ।, ऽ।।, ।।।. एवमथेऽपि योजनीयम् ।]

The portion enclosed within brackets has been added for a clear
exposition. For corresponding aphorisms in Pingala's Sanskrit
Treatise, with a simple exposition in English, vide Ghosha's
वन्द्यःसारसंघः, Introduction, p. xviii.— Ed.

१५ । अथ षट्कलाभेदानां प्रत्येकं नामानि । हरः शशी खुरः
शकः शेषः अहिः कमखं वद्धा कियः वंभुः । धुवः धर्मः शालिकरः
चथोद्गभेदः षण्माचः ॥ (C).

१५ । १ षट्कलप्रसारे अथानां नामानि । (A), अथ अत्रय पत्यारे अथानां
नामानि । (C), अथ षट्कलनामानि । (D). १ शनि (E). २ शरी (B),
खुर (E). ३ शेष (B). ४ कमख (D, E & F). ५ वंभु (C), वंभु
(D, E & F). ६ कलिकि (B), कियि (C). ७ वन्नी (B & C). ८ शालि
(E). ९ षण्माच (B & C). १० १५ (E)

अह पंचकलायां ग्रामाङ् ।^१
 इंदासण अरु सूरु
 चाओ हीरो अ सेहरो कुसुमो ।
 अहिगण पापगणो भुव
 पंचकले पिंगले कहिओ ॥ १६ ॥ [गाहा]

१५ । अथ वक्ष्यमाणमात्राच्छंदःसु व्यवहारार्थं षट्कलत्रयो-
 दशभेदानां क्रमेण नामान्याह हर इति । हरः शशी सूरः शक्रः
 शेषः अहिः कमलं ब्रह्मा कलिः चन्द्रः भुवः धर्मः शालिकरः,
 क्षमन्तायं—षण्मात्राकाणां त्रयोदशभेदानाम् एतानि तैरह णामं—
 त्रयोदश नामानि यथासंख्यं बोधानीत्यर्थः ॥ १४ । (E).

१५ । षट्कले त्रयोदश भेदास्तेषां क्रमेण नामान्याह ॥ हर ॥
 हरः ५५५, शशी ॥५५, सूर्यः ॥५५, शक्रः ५॥५, शेषः ॥॥५,
 अहिः ॥५५, कमलं ५५५, ब्रह्मा ॥॥५, कलिः ५५॥, चन्द्रः
 ॥५॥, भुवः ॥५॥, धर्मः ५॥॥, शालिकरः ॥॥॥ त्रयोदश
 भेदाः षण्मात्राणाम् ॥ १५ । (G).

१६ । अथ पञ्चकलनामानि । इन्द्रासनमपरः सूरः चापो
 हीरः [च] शेखरः कुसुमं । अहिगणः पापगणो भुवः पञ्चकल
 * * * भुवो निश्चितः । भुवं निश्चितमिति वार्थः । (C).

१६ । १ पंचकलायां नामानि । (A), अथ पंचकलायां नामानि । (D).
 १ चापो (E). १ पापगणो (D), पापगणो (E). ४ १५ (E).

This sloka has been left out in the text of (C), but not in the
 commentary.

अह चउक्कलाणं नामाद् १^१
 गुरुञ्च कस्यो^१ गुरुञ्चत
 करञ्चल^२ पयोधर^३ मि गुरुमञ्चो^४ ।
 आद्गुरु^५ व्वसु^६-चरणो
 विष्णो सब्बेहिं लहुरहिं ॥ १७^७ ॥ [गाहा^८]

१६ । अथ पंचकलाष्टभेदानां प्रत्येकं नामान्याह इंदासपेति ।
 इंदासनं अह — अपरः सूरः चापः हीरश्च श्रेखरः कुसुमं । अहि-
 गणः पदातिगणः पंचकलगणे एतानि नामानि क्रमेणेति शेषः
 पिंगलेन कथितानि, पंचकलगणस्य ये अष्टौ भेदास्तेषां प्रत्येक-
 भेदान्यष्टौ नामानि पिंगलेन कथितानित्यर्थः । १५ । (E) ।

१६ । अथ पंचकलस्याष्टौ भेदास्तेषां नामानि क्रमेणाह ॥ इंदेति ॥
 इंदासनं । ११, अन्यः सूरः १११, चापः । १११, हीरः १११, [च]
 श्रेखरः । ११, कुसुमं । १११, अहिगणः ११११, पापगणः । ११११
 भ्रुवं पंचकलः पिंगलेन कथितः ॥ १६ ॥ (G) ।

१७ । अथ चतुष्कलानां नामानि । गुरुयुगं कर्णः ११, गुर्वन्तः
 करतलं । ११, पयोधरो गुरुमध्यः । ११, आदिगुरुभ्रुवचरणं १११,
 विप्रः सर्वैर्लघुभिः । ११११ । गुरुयुगात्मकचतुष्कलः कर्णनामा, एव-
 मग्रेऽपि । (C) ।

१० । १ चतुष्कलानां नामानि (A), चतुष्कलानां नामानि (D) १ कस्यो (E),
 कस्यु (F) । २ करचलो (A, D, E & F) । ३ पयोधर (B) । ४ कस्यो
 (A, D & F) । ५ आद्गुरु (F) । ६ भ्रुव (C), वहु (D & F) । ७ ११ (E) ।
 ८ विपुला चार्त्वा । Vide Ghosha's ग्रन्थः चारसंघः, pp. 7, 8 & 9

अह तिख कलाखं खामाङ्गं ।^१
 धञ्च चिख्खं चिरं चिरालञ्च^२
 तोमरं तुंबुबूख पत्त चुञ्चमाला^३ ।
 रसं वासं पवण बलञ्चं^४
 लहुञ्चालंबेण^५ जाणेहु^६ ॥ १८^७ ॥ [गाहा]

१०। अथ चतुष्कलगणपंचभेदनामान्याह गुर्विति । गुरुञ्च
 — गुरुयुगं, गुरोः युगं दयं यस्मिन्नेतादृशो यो भेदः स इत्यर्थः,
 कर्णो — कर्णः चतुःकलस्य प्रथमो भेदः, कर्णनामेत्यर्थः । गुर्वितः
 गुरुरन्ते यस्य तादृशो द्वितीयो भेदः करतलनामक इत्यर्थः ।
 गुरुमध्यः गुरुः मध्ये यस्य स तृतीयो भेदः पयोधरनामक इत्यर्थः ।
 ऋि पादपूरणे । आदिगुरुः आदौ गुरुः यस्य तादृशस्यतुर्थो भेदो
 वसुः चरणः इति तस्य नामदयं । सर्वैः लघुभिः सर्वलघुः पंचमो
 भेदः विप्रः विप्रनामेत्यर्थः । १६ । (E).

• १०। चतुःकलनामान्याह ॥ गुरु ॥ गुरुयुगं कर्णः ५५, गुर्वितः
 करतलं ॥ ५५, पयोधरो गुरुमध्यः [॥ ५५ ॥], ऋि पादपूरणे । आदि-
 गुरुर्वसु-चरणो [५५], विप्रः सर्वैर्लघुभिः [॥ ५५ ॥] ॥ १० ॥ (G).

१८। १ चिख्खानां नामानि । (A). २ धञ्च (C), पुञ्च (D & E). ३ चिच्च
 (A, B, D & E), चिञ्च (C). ४ चिरं (E). ५ चिराल (D). ६ तुंबुर (A),
 तुम्ब (B), तुम्बर (D). ७ चचमाला (E), चुचचं माला (F). ८ लख (A).
 ९ वाच (C). १० वलखा (F). ११ ऊचारभेद (E). १२ जाणेच (B & C).
 १३ १० (E).

सह तिक्कलगत्य [दुद्भञ्ज]¹ पत्वारस्त यामाह्रं ।
 सुरबह्रं पटव्व² तासा करतासाखंद छंदेख³ ।
 खिब्बाण⁴ ससमुद्धं तूरं रह प्यमाखेण ॥ १६⁵ ॥ गाह् ।

१८ । अथ चिकलनामानि । ध्वजः चिक्कं चिरं चिरालयः
 तोमरः तुंबुहः पचं चूतमासा । रसो रासः पवनः वलयं लघ्वारखेण
 जानीहि ॥ चिकलस्य त्रयो भेदास्तथादिलघुः प्रथमोगणः [। ९],
 तस्यैतानि नामानीत्यर्थः । (C).

१८ । अथ चिकलप्रथमभेदस्य लघ्वादेनामान्याह ध्वज इति ।
 ध्वजः चिक्कं चिरं चिरालयः तोमरं तुंबुहः पचं चूतमासा रसः वासः
 पवनः वलयः एतानि नामानीति शेषः, लघुकालवेण लघ्वादे-
 लिकलप्रथमभेदस्येत्यर्थः, जाणेऊ — जानीतेत्यर्थः । १७ । (E).

१८ । अथ चिकले आदिलघोः प्रथमभेदस्य नामान्याह ॥ ध्वज ॥
 ध्वजः चिक्कं चिरं चिरालयः तोमरं तुंबुहः पचं चूतकं मासा ।
 रसः वासः पवनः वलयः लघोराखेण जानीहि ॥ १८ ॥ (G).

१९ । द्वितीयस्य [। ९] यथा, सुरपतिः पटव्वसासः करतासा-
 [न]न्दव्वन्दैः । निब्बाणं [स]समुद्धं तूर्यम् एतत्प्रमाणेन ॥ करतासा-
 नन्दव्वन्दैः सह सुरपत्यादिनामानि, समुद्धसहितमेतन्नामनवकं
 प्रमाणसिद्धमित्यर्थः । (C).

१६ । १ द्वितीय (B), द्वितीय (C). २ सुरवे (A). ३ पटव्व (C & D),
 पववं (F). ४ व्वन्देण (C). ५ चिक्कं (D). ६ १८ (E).

अह तिअलगस्य तद्वञ्च पत्थारस्स खामाह ।

भावा' रस तांडवञ्च'

खारीञ्च' कुण्ड' भाविणञ्च' ।

तिल्लहुगणस्स' कद्वञ्चरो'

द्वञ्च खामं पिंगलो कहइ' ॥ २०८ ॥ गाङ्ग ।

१८ । अथ त्रिकलद्वितीयभेदस्य गुवां [दिर्गा] मान्याह सुरव-
इति । सुरपतिः पटशः तासः करतासः नंदः कंदः ष—ननु
निसृष्टेन निर्वाणं [स]मसुद्रं त्वर्थम् एष—एतानि नामानि प्पमा-
णेण—प्रमाणेन गुवांदेस्त्रिकलस्य जानीतेति शेषः, इति संप्रदाय-
विदः, एवमपि । (E).

१९ । आदिगुरोर्द्वितीयभेदस्य नामान्याह ॥ सुर ॥ सुरपतिः
प्रथमं तासः करतास आनंदः कंदसा । निर्वाणं ससमुद्रं त्वर्थम्
एवं प्रमाणेन ॥ उच्यंते इति शेषः । १९ ॥ (G).

२० । अथ तृतीयस्य नामानि । भावो रसस्ताण्डवं नारौ अथ
कुण्डभाविनी । त्रिकलघुणस्य कविवरो नामानि पिङ्गलः कथयति ॥
प्राकृतेषु क्लृप्तवचनमतन्त्रमित्यनुसारात् भावा इति कुण्डभाविनि-
चमिति सङ्गच्छते । (C).

२० । लघोस्त्रिकलस्य नामान्याह भावेति । भावः रसः तांडवं

१०। १ भाव (A & E). २ तांडवञ्चिं (A). ३ खारी अथ (C & E).

४ कुण्ड (C & E). ५ भाविणञ्चं (E), भाविणञ्चं (F). ६ त्रिकलस्य (F).

७ कद्वरो (B & E), कद्वरो (C), कद्वरो (F). ८ कद्वरं (F). ९ १९ (E).

अह दुकलाखं खामाई ।'

खोडर रसखाभरणं

खामरं फखिमुडं कखभ कुंडलखं ।

वकं माखसं वलखं

खारावलि एहं गुडखस ॥ २१ ॥ गाथा ।

नारो अह—अथ कुलभामिनी इति नामानि चित्तघुगण्य
कविवरः पिंगलः कथयति ॥ १८ । (E).

Hereafter there is a leaf missing in MS. (E), and nine alokas
(21-30) and a half are lost.—Ed.

१० । चित्तघोस्तृतीयभेदस्य नामान्याह ॥ भावा ॥ भाव-रस-
तांडव-नारोः जानीत भामिनीं । चित्तघुकस्य कविवर इति
नामानि पिंगलः कथयति ॥ (G).

२१ । अथ दिकसस्य नामानि । दिकसे प्रथममेकगुहरिति,
तस्यैतानि नामानि जानीषीति शेषः । नूपुरं रसनाभरणं खामरं
फणी अन्धः कनककुण्डलकं । वकं मानसं वलखं खारावलिः अनेन
गुडकस्य ॥ (C).

२१ । नूपुरं रसनाभरणं खामरं फणी सुगंधं कनकं कुंडलं ।
वको मानसं वलखं खारावलिः अनेन गुडकस्य ॥ एवं प्रकारेण
दिकसस्य नामानि गुरोर्नामानि भवतीत्यर्थः ॥ २१ ॥ (G).

२१ । १ दिकसस्य नामानि । (A & D), दुकलाखं खामार । (C). २ खामरं
(B & D), खामरं (C). ३ फखि मुडं (C). ४ वलखं (C). ५ खारावलि
(B, C & D). ६ एहं (B & D), अनेन (C & F).

द्वि[वि]ल्लहु खामाङ् ।^१
 खिअपिअ परमउ^२ सुपिअं^३
 विल्लहु^४ ति^५ समास^६ कइदिङ्^७ ।
 अह चउमत्तह खामं
 फणिराओ^८ पइगणं भणइ^९ ॥ २२ ॥ गाङ् ।
 सुरअखअं^{१०} गुरुजुअलं
 कससमाणेण रसिअ रसखग्गा^{११} ।
 मणहरण सुमइलंविअ
 लहुलहिअं^{१२} तासु^{१३} बखेण ॥ २३ ॥ गाहा ।

२१ । निजप्रियः परमकसुप्रियो द्विलघोरिति समासतः
 कविष्टुष्टम् । अथ चतुर्मात्रिकनाम फणिराजः प्रतिगणं भणति ॥
 पूर्व्यं चतुष्कलस्य प्रत्येकैकं नामोक्तमिदानीमन्यान्यपि नामानि
 कथ्यन्ते इति । (C).

२२ । अथ लघुद्वयस्य गणस्य नामान्याह ॥ खिअपीति ॥
 निजप्रियः परमः सुप्रियो द्विलघोरिति समासगतः कथितानि ।
 अथ चतुष्कलस्य गणस्य प्रतिगणं नामान्याह ॥ अह ॥ अथ चतु-
 र्मात्रिक नामानि फणिराजः प्रतिगणं भणति ॥ २२ ॥ (G).

१-१२ । १ अह दुक्कामा नामार । (B). २ परम (F). ३ सुपिर (A,
 B & C). ४ विल्लहु (B, C & F). ५ तिचानं (B & C), ति (F). ६ खमाह
 (B & C). ७ कइदिङ् (B), कपिचं (F). ८ खणिराच (F). ९ पडद (A).
 १० सुरअखअं (A & D), सुरअखआ (F). ११ रसखग्गं (D & F). १२ लघु-
 लविचं (D), लघुलविचउ (F). १३ तासु (B & D), तासु (C).

अह अंतगुरु खामाहू ।^१
 कर पाणि कमल इत्यं^२
 बाहू^३ भुञ्जदंड^४ पहरण असखिचं^५ ।
 गञ्जभरण रञ्जण खणा^६
 भुञ्जभरणं ह्रीइ^७ सुपसिद्धं^८ ॥ २४ ॥ गाहा ।

२३ । सुरतनयो गुरुयुगल * * * रसिकः रसनायं । मनोहरं सुमतिक्रान्धितः लघुरहितः तस्य वर्णेन ॥ करवलयमिति कश्चिद्दु-
 दयस्य कर्षेति नाम पूर्वोक्तमेतान्यपि तत्समानेन तत्समानार्थकतया
 ज्ञातव्यानीति शेषः, तस्य वर्णेन चिह्नेन तत्समानार्थकशब्दान्ते-
 णाप्युच्यत इत्यर्थः । तत्सर्वेनेति पाठे तत्पर्यायेण । (C).

२३ । सुरेति । सुरतलता गुरुयुगलं कर्षणमानेन रसितं रसद्वयं,
 मनोहरणं सुमतिक्रान्धितं लघुलक्षितम् — उत्पन्नप्रायाणां नाशेत्यर्थः,
 अवशेन शब्देन कथितमित्यनुसंगच्छति इति व्याचक्षुः । कर्षेति
 कर्षणपर्यायः श्रुत्यादिरपि, तन्नामोक्तमित्यर्थः । दिगुरोस्तुल्यकल-
 तानि नामानि ॥ २३ ॥ (G).

२४ । अन्तगुरुनामानि । करः पाणिः कमलं हस्तो बाहो
 भुञ्जदंडः प्रहरणम् अग्रनिः । गजाभरणं रत्नमासा भुजाभरणं

१ अंतगुरो । (D).   २ कमलं (A).   ३ चण्डं (A).
 ४ गाहा (A, B & C), बाहो (D).   ५ भुञ्जदण्ड (B & D), भुञ्जदण्ड (C).
 ६ चण्डोचं (A).   ७ गाहा (C).   ८ खीणि (A, B & D), खीणि (C).
 ९ सुपसिद्धं (B).

अह मञ्जुगुरु नामाह ।^१

भुञ्जवद् अस् रार गञ्जवद्

वसुहाहिव रञ्जु गोञ्जालो ।

उञ्जाञ्जक चञ्जवद्

पञ्जहर पवणं खरेदाह^{११} ॥ २५ ॥ गाङ्ग ।

भवन्ति सुप्रसिद्धानि ॥ वाहोऽथः । वाङ्गरिति कश्चित् । मालेत्यत्र
षाणेति पाठान्तरम् । (C).

२४ । अर्थात्गुरोस्तुष्कलस्य नामान्याह ॥ कर ॥ करः पाणिः
कमलं हस्तो वाङ्गर्भुजदंडः प्रहरणमग्निः । गजाभरणे रजं नाना
भुजाभरणं भवति सुप्रसिद्धं ॥ नानेति केयूरादीनि सुप्रसिद्धानि
भवन्तीत्यर्थः ॥ २४ ॥ (G).

२५ । मध्यगुरोर्नामानि । भुजपतिरश्नरगजपतिवसुधाधिपा
राजा गोपालः । उञ्जायकञ्जकपतिः पयोधरपवननरेन्द्राः ॥ अत्र पति-
शब्दस्य प्रत्येकमन्वयादश्नपतिर्नरपतिर्गजपतिरिति सन्प्रदायः । (C).

२५ । मध्यगुरोर्नामान्याह ॥ भूपतिरश्नपतिर्गजपतिर्वसुधाधिपो
रञ्जुः गोपालः । उञ्जायकञ्जकवर्त्ती पयोधरस्तननरेन्द्राः ॥ इति
नामानौत्यर्थः ॥ २५ ॥ (G).

२४ । १ मध्यगुरो (D). २ चञ्ज (B), चञ्ज (D). ३ रार (D), वर (F).
४ रजवद (B). ५ वसुहाहिव (B). ६ गोञ्जाली (D), गोञ्जाली (F). ७ उञ्जा-
यक (B), उञ्जचञ्ज (F). ८ चञ्जवद (A, B, C & D). ९ पयोधर (B,
C & F), पवर (D). १० पवण (D), वच (F). ११ खरेदार (A), खरेन्दार
(B), खरेवार (C), खरिदार (D).

अह आहगुह खामाह्रं ।^१

पञ्च पाञ्च चरणञ्चञ्चलं

अवहं पञ्चासेह्रं गंडं बलहहं ।

ताञ्च पित्तमह दहणं^२

खेउरं रह्र अंघञ्चञ्चलेणं^३ ॥ २६ ॥ [गाहा]

अह सम्बलहुअस्स [।।।।] खामाह्रं ।^४

पढमं हरिसि^५ बिप्पो

बीए सर पंच^६ जाह्र^७ सिहरेहिं^८ ।

दिअवर^९ परमोपाए

होह्र चउक्केण लहुएण ॥ २७ ॥ गाहा ।

२६ । आदिगुहनामानि । पदं पादस्वरणयुगलम् अपरं प्रकाशयति गण्डं बलभद्रं । तातं पितामहं दहणं नूपुरं पतिं जहाद्युगलेन ॥ प्रकाशयति वदति अर्थात् पितृसः, जहाद्युगलेन सद्यः । खेउररुह्र इति पाठे नूपुररुचौत्यर्थः । (C).

२६ । आदिगुरोर्नामान्याह ॥ पञ्चइति ॥ पदं पादस्वरयुगलम् अन्यत् प्रकाशयति गंडो बलभद्रः । तातः पितामहो दहणो नूपुरं रतिर्जहाद्युगलेन, सइति शेषः, तदपि नामेत्यर्थः ॥ २६ ॥ (G).

२६-२७ । १ आदिगुह खामाह्रं । (C). २ अवर (A), अवर (C). ३ खेउर (D). ४ अह (C). ५ बलहहं : C. ६ ताच (B), ताचा (C). ७ बलचं (B). ८ अवर (C), खेउर (F). ९ अण्चकेण (D). १० सम्बलहुअस्सामाह्रं । (C), सम्बलहो । (D). ११ हरिसि (A). १२ पञ्चवर (B & C), अरिपंच (F). १३ जाहि (C). १४ सिहरोहिं (C). १५ पिचवर (B).

अह पंचकलाणं आइलहुअस्स यामाईं ।^१

सुणरिंदं^२ अहिअं^३ कुंजरं^४

गअवरं^५ दंताइ दंतिं^६ अह मेहो^७ ।

एरावइ^८ तारावइ

गअणं भंपं^९ तलपेण^{१०} ॥ २८ ॥ गाहा ।

२७ । अथ सर्वलघुनामानि ॥ प्रथमम् ईदृशो विप्रः, द्वितीये पञ्चशरः जातिशिखराभ्यां महेत्यर्थः । द्विजवरः परमोपायो भवति चतुष्केण लघुकेन ॥ ईदृश इति विप्र इति यथा प्रथम-नाम तथा द्वितीये पञ्चशर इत्यर्थः । (C)

२७ । चतुर्लघोर्नामान्याह ॥ पठ ॥ प्रथमं विप्र एतादृशो द्वितीयः पञ्चशरो जातिः शिखरैः । द्विजवरः परम उपायो भवति चतुष्केण लघुकेन ॥ २७ । (C)

२८ । सुनरेन्द्रः अहितः कुञ्जरगज[वर]दन्तो दन्तो अथ मेघः । ऐरावतसारापतिर्गगनं झम्पस्तुउप्पेन । कुञ्जरगज[वर]दन्तावित्य-नेन कुञ्जरदन्तो गजवरदन्तश्चेत्युक्तं भवति । तुउप्पेन तुउप्पशब्देन सह, तुउप्पशब्दो झम्पपर्यायः । (C)

२८ । १ प्रत्येकं पंचकलानां नामानि । (A), पंचकलानां प्रत्येकं नामानि (D), पंचकलाणं आइलहुअस्स यामाईं (C) २ सुणरिंदं (A, B & C). ३ अहिअं (B). ४ कुंजरं (A, B & C). ५ गअवरः (A, B & C). ६ दंता इति (A), दिह्ताइ इति (B), दिह्ताइ इति (C), दंताइ इति (D), दंताइ इति (E), ७ अमेहो (F). ८ एरावइ (F). ९ भंपं (F). १० तलपेण (A), तुलपेण (B & C), तलेपेण (F).

अह मञ्जुलहुअस्स ।^१

पक्ख विराडं मइंदहं

वीणां अहि जक्ख अमिअं जोहलअं ।

सुप्यस्सं पस्सगासणं

गरुडं विआणोहुं मञ्जुं लहुएण ॥ २८ ॥ उग्गाहा ।

२८। अथ पंचकलस्याष्टौ भेदान्तत्र प्रथमभेदस्यादिलघुद्विगुह-
रूपस्य नामान्याह ॥ सुण ॥ सुनरेन्द्रोऽधिक-कुंजर-गजवरदंता
इति दंतौ च मेघः । ऐराव[त]स्तारापतिर्गगनं उफम् एतत्प्रका-
रेण ॥ (G)।

२९। पक्षिविडालमृगेन्द्रहरिणा अहित्यचः अमृतं योहलायिकः ।
सुपर्णः पक्षगमनो गरुडो विजानोहि मध्यलघुकेन ॥ अहित्यच-
इति नामद्वयम् इति कश्चित् । योऽय्यगब्धोऽप्यत्र वर्त्तत इति बोध्यं ।
मध्यलघुकेन प्रयुक्तस्य पञ्चकलस्यैतानि नामानौत्यर्थः । अत्र च
सुपर्णेति पवनाग्रनेति केचित्पठन्ति । तत्र विषमे जगणेऽपि मगण-
भङ्गः [?] समाधेयो भवति । (C)।

२९। मध्यलघोः पंचकलस्य नामान्याह ॥ पक्ख ॥ पक्षी

२९। १ अथ मगण मृगचक्षु [?] (B), मध्यलघोर्जानानि (D), १ विराड
(B & C), २ मइन्द (C), मइ (D), मइंदो (F), ४ वीणा (B & C),
वीणा (D), ५ अमित्य (B), अमित्य (C), अमित्य (F), ६ सुपर्ण (B, C & D),
सुपर्ण (F), ७ पक्षगासणं (A), पक्षगासणं (B & C), पक्षगासणु (F), ८ मृगच
(B), मृगच (C), मृगचो (F), ९ विजानच (C), विजानच (F), १० मगण (D)

बहु विविह पहरणेहि^१
 पंचकलओ^२ गणो होइ ।
 गज रह तुरंग पाइक^३
 एहु^४ खामेण जाण^५ चउमत्ता^६ ॥ ३० ॥ विग्गाहा^७ ।

विराड् मृगेंद्रो वीणा अहिर्यंजः अमलं जोहलं । सुपर्णः पद्मगाग्रो
 गहडो विजानीत मध्यलघुनेन ॥ २९ ॥ (G).

३० । अथ सामान्यतः पञ्चचतुष्कलयोर्नामानि बज्जविविधे-
 त्यादि । बज्जविधप्रहरणेः पञ्चकलो गणो भवति । गज-रथ-तुरङ्ग-
 पादाता एतस्मात्का भवति [जानीहि] चतुर्माचिकं ॥ बज्जनि यानि
 प्रहरणानि विविधानि अवान्तरभेदयुक्तानि तैस्सादाचकशब्दैः
 पञ्चकलो गणो भवति ॥ (G).

३० । * * * अथ चतुष्कलस्य सामान्यानि नामान्याह, गज
 रथेति । गजः रथः तुरगः पद[दा]तिः, एतैर्नामभिः जानीहि
 चतुर्माचिकाम् ॥ (E).

३० । पंचकलस्य सामान्यनामान्याहार्धेन ॥ बज्ज ॥ बज्जविविध-
 प्रहरणेः पंचकलो गणो भवति । अथ सिंहावलोकितन्यायेन

३० । पहरणेहि (A & B), पहरणे (D). १ पंचकलओ (D), पंचकलओ
 (F). २ पाइक (D), पाइक (F). ३ रह (D, E & F). ४ होइ (A),
 जाण (D), जाणे (F). ५ चउमत्तो (F). Here follows in MS. (C) the
 following: अह सक्कं सचसपवा[ह]वका ना[वा]म रदं वूर्ध्व[वा]येव [ह] । सचस
 चतुष्कलाचं ना[वा]म रदं परयेव ॥ ० अन्वयिपुस्तोद्गीणि । Vide Ghosh's
 Compendium, pp. 7-11.—Ed.

तालंका^१ हार खेउर
 केउरओ^२ हौति^३ गुरुभेआ ।
 सर मेह दंड काहल
 लहुभेआ^४ हौति^५ एताइ^६ ॥ ३१ ॥ गाइ^७ ।

वतुष्कलनामान्याह अर्धेन । गजो रथस्तरंगः पावक एभिर्नामभि-
 र्जयस्यतुर्माषः ॥ ३० ॥ (G).

३१ । गुरुलघुनामान्याह दाभ्यां [श्लोकाद्धाभ्यां] । ताडको
 हारो नूपुरः केयूरकं भवन्ति गुरुभेदाः । सरो मेहर्दण्डः काहलो
 लघुभेदा भवन्ति एते ॥ (C).

३१ । अथैकगुरोर्नामान्याह तालंकेति । ताटंका हारा नूपुरं
 केयूरम् एतानि गुरुभेदाः गुरोर्नामानीति यावत्, हौति—
 भवन्ति । अथैकलघोर्नामान्याह, सरेति । सरः मेहः दंडः काहलः,
 एताइ—एतानि, लहुभेआ—लघुभेदा लघोर्नामानि, हौति—
 भवन्ति । (B)

३१ । गुरुनामान्याह । ताटंका हारो नूपुरं केयूरं भवन्ति
 गुरुभेदाः । लघुनामान्याह सार्धेन । सर ॥ गुरुर्मेहर्दण्डः काहलं
 लघुभेदा भवन्त्येतावन्तः ॥ ३१ ॥ (G)

३१ । ताटंका (F). १ हौति (A & D), हौति (B), हति (C). २ हौति
 (A & D), हौति (B & C). ३ एताइ (D & F). ४ Here follows in
 (C) पूर्व[ल]के नृपचक्ष मा[षा]म एदं । परवतुकेच लघुचक्ष मा[षा]म ॥

संखं^१ फुल्लं^२ काहलं^३
 रवं^४ असेसेहिं^५ हौति^६ कलअलअं^७ ।
 रूअं^८ णाणा कुसुमं^९
 रस गंधं^{१०} सह^{११} परसाणं^{१२} ॥ ३२ ॥ गाहा ।

३२ । शंखः काहलः अशेषरववाचकाः कलकलादयः, रूपं
 नानाकुसुमं रस-गंध-शब्द-स्पर्शाः एतेऽपि लघुसंज्ञाः । (A).

३२ । शङ्खः स्फुटकाहलः रवोऽशेषैर्भवन्ति कलकलकः । रूपं
 नाना कुसुमं रसो गन्धः शब्दप्रमाणं ॥ एते शब्दा गुरु[?]भेदा
 गुरु[?]वाचकाः, एवमशेषपि, रवशब्दोऽशेषैर्नामभिः सह भवन्ति
 लघुवाचकाः शङ्खादयः शब्दाः । कलअलओ इत्यत्र सुपसिद्ध इति
 कश्चित्पाठः प्रमाणमेतत् ॥ (C).

३२ । शंखः पुष्पं काहलं रवः कनकं लता रूपं नाना कुसुमं
 पुष्पजातीनां यावन्ति नामानि तानि सर्वाण्येत्यर्थः । रसः
 गंधः शब्दः एतैः अशेषा लघुभेदा भवन्तीत्यनुकर्षः इति प्रमाणं
 भिन्नयः । (E).

३२ । शंखः पुष्पकुलं काहलं रवः अशेषैर्भवन्ति कलकलः । रूपं
 नाना कुसुमं रसो गंधः शब्दः स्पर्शः ॥ ३२ । (G).

३२ । १ शङ्खं (B), संख (C), संक (F) २ फुल्ल (A), फुल (B, C & F),
 ३ काहलं (A), काहालं (B & C), काहलं (E). ४ असेहि (A), असेसेहिं (B),
 असेसेहिं (C), असेसेहिं (D & E). ५ हौति (A), हौति (B), हौति (C)
 ६ कलअलअ (A), कलअलअं (D), कलअ लअ (E), कलअलअं (F). ७ गंध
 (A & E). ८ लघु (C), लघं (F). ९ परसेहि (A), परसाण (C), परसाणं (D),
 परसाण (F).

अह वक्ष गणा ।^१

मो तिगुरू^२ षो तिलङ्ग

लघुगुरुआर्द्र^३ जभा^४ ज मञ्जुगुरू^५ ।

मञ्जुलङ्ग^६ रो सो उण

अंतगुरू^७ तो वि अंतलघुएण^८ ॥ ३३ ॥ उमाहा ।

३३ । मस्त्रिगुरूः SSS, नस्त्रिलघुः III, लघुगुर्वादी यभौ
।SS, SII, जो मध्यगुरूः ।S।, मध्यलघू रः S।S, स पुनरन्तगुरूः
।।S, तोऽपि अन्तलघुकेन SSI, एवमेकगुरूर्ग ए[क]लघुर्ल इत्यपि
बोधम् । (C).

३३ । अथ वर्णवृत्तोपयोगिनो मगणादौनष्टौ गणाकामलक्षणा-
भ्यामुद्दिशति मोति^१ इति । तिगुरू — त्रिगुरूः गुरुत्रयस्वरूपो यो
मगणः SSS, तिलङ्ग — त्रिलघुः लघुत्रयस्वरूप इति यावत् षो —
नगणः III, आदिलघुगुरू यभौ, तेन आदौ यस्य लघुः स जगणः
आदौ यस्य गुरूः स भगणः इत्यर्थः । मध्यगुरूः — यस्य मध्ये गुरूः
स जगणः । मध्यलघुः — यस्य मध्ये लघुः S।S स रो — रगणः ।
अंतगुरूः — यस्य अंते गुरूः स पुनः सो — मगणः । अंतलघुना उप-
लक्षितः तो — तगणः, यस्यांते लघुः स तगण इत्यर्थः । (E).

३३ । १ अथ वर्णवृत्तः । (A & F). अथ वर्णवृत्तानां गणाः ॥ (D). २ तिगुरू
(C, D & E). ३ लङ्गुवर्चार्द्र B). लङ्गुवर्चार्द्र (C), लङ्गुवर्चार्द्र (D),
लङ्गुवर्चार्द्र (E). ४ यभौ (C & E). जभा (D). यभौ (F). ५ मञ्जुगुरू (D),
मञ्जुगुरू (E). ६ मञ्जुलङ्ग (E). ७ अंतगुरू (A), अंतगुरू (D), drop^t
in (C). ८ अंतलघुवर्च (B), अंतलघुवर्च (C), अंतलघुवर्च (D).

अह गणदेवता ।

पुहवी जल^१ सिहि^२ पवणं^३

गअखं खरो अ चंदमा^४ खाओ ।

गण अट्ट इट्ट^५ देओ^६

अहसखं^७ पिंगखे कहिओ^८ ॥ ३४ ॥ गाहा ।

३३। अथ मादिगणस्वरूपमार्थयाह । मो तीति । मस्तिगुरुन-
स्त्रिलक्षुर्कधुगुर्वादी यभौ ओ मध्यगुरुः । मध्यलघू रः म पुनरंतगुरु-
सोऽप्यंतलघुः ॥ ३३ ॥ (G).

३४। अथ गणानां देवतामाह । पृथिवी जलं शिखी वातो गगनं
सूरस्रजमा नागः । गणानामिष्टदेवा यथासंख्यं पिङ्गलेन कथिताः ॥
वक्ष्यमाणफलदाहृत्वं देवतानामेव, अतो देवताकथनम् । (C).

३४। मनुष्यकविले कविनायकयोर्देवताकविले देवतानां दुष्य-
धर्षन्तात्कवेरेव कविलस्यादौ दुष्टगणपाते अनिष्टफलप्राप्तिस्तच्छांत्यर्थं
शुभगणपाते शुभफलद्वये च तत्त[द्]गणदेवताः पूज्या इति मग-
णाद्यष्टगणानां क्रमेण ता आह, पुहवीति । पुहवी — पृथिवी
मगणस्य त्रिगुरोः १, जल — जलं नगणस्य त्रिलघोः २, सिहि —
शिखी अग्निः यगणस्यादिलघोः ३, काओ भगणस्यादिगुरोः ४, गगनं
मध्यगुरोर्जगणस्य ५, सूर्यस्य अंत[मध्य]लघोः रगणस्य ६, चंद्रमा
मध्यलघोः [अंतगुरोः] सगणस्य ७, नागा अंतगुरोः [लघोः] तगणस्य ८,

३४। १ जलं (C). २ सिहि (B), सिखी (C). ३ नाओ (B & C), नाओ
(D), खाओ (E), पवणो (F). ४ चन्म (A, B & C). ५ चह (A), रचह (E).
६ देव (E & F). ७ संख्यं (B). ८ कथिवी (B).

मगण ऋगण दुइ^१ मित्त हो^२
 भगण^३ अगण^४ हो^५ भिच्च ।
 उदासीण^६ ज त दुअउ^७ गण
 अवसिद्धउ अरि णिच्च^८ ॥ ३५ ॥ दोहा ।

एते गणाष्टकेऽष्ट देवाः यथासंख्यं पूर्वोद्दिशक्रमेण पिंगलेन कथिताः । (E).

३४ । पृथिवी जलं शिखी पवनो गगनं सूरसुंद्रमा नागः ।
 गणाष्टकस्येष्टदेवता यथासंख्यं पिंगलेन कथिताः ॥ आर्याः । (G).

३५ । अथ गणेषु मित्रादिकमाह । मगण-नगणौ मित्रे भवतः, यगण-भगणौ भृत्यौ । उदासीनौ ज-तौ द्वौ गणौ, अवशिष्टौ वैरिणौ नित्यम् ॥ अवशिष्टौ सगण-रगणौ । (C).

३५ । वक्ष्यमाणऽऽभाशुभफलोपोद्घातेन गणानां परस्परस्य मित्रादिभावं कथयति । मगण-नगणौ द्वौ गणौ SSS, III मित्रे मित्रसंज्ञाविति यावत् भवतः, भगण-यगणौ द्वौ गणौ SII, ISS भृत्यौ भृत्यसंज्ञौ भवतः, ज-तौ जगण-तगणौ द्वौ उदासीनौ उदासीनसंज्ञौ, अवशिष्टौ रगण-भगणौ अरी शत्रुसंज्ञौ नित्यं भवत इति क्रियापदं द्विवचनांते सर्वत्र योज्यम् । (E)

In MS (G) the gloss is wanting.

१। १ दुइ (B & C). २। चौरं (B), चौर (C & E). ३। जगण (A & B), यगण (C). ४। भगण (A, B & C), यगण (E & F). ५। चौर (B, E & F). ६। उदासीन (F). ७। उचउ (B). ८। चिद्ध (C).

अह गखफल ।

मगण रिद्धि^१ थिर कज्ज^२ अगण^३ सुह^४ संपन्न^५ दिज्जइ
रगण मरण संपलइ^६ जगण खरकिरण^७ विसज्जइ^८ ।

तगण सुख फल कहइ सगण सहदेसु^९ब्वासइ^{१०}

भगण रचइ^{११} मंगल अ^{१२}खेक^{१३} कइ^{१४} पिंगल भासइ^{१५} ।

जत^{१६} कब्ब गाह दोहइ^{१७} मुणहु

णगण होइ पढमक्खरइ^{१८} ।

तसु^{१९} रिद्धि^{२०} बुद्धि^{२१} सब्बउ^{२२} फुरइ

रण राउल दुत्तर तरइ ॥ ३६ ॥ छप्पन्न ।

३६ । गणानां फलमाह । मगण चद्धिं थिरकन्दं सौख्यं
ददातीत्यर्थः । यगणः सुखसम्पदं ददाति । रगणो मरणं सम्पा-
दयति । जगणः खरकिरणं विसर्जयति, खरकिरणशब्देन उद्वेगा-

३६ । १ कवि (B, C, E & F) २ कब्ब (A), कन्द (B), left out in
(C) from थिर to रिद्धि in the seventh line. ३ जगण (A & B), यगण
(E & F). ४ सुह (B). ५ संपन्न (A). ६ संपन्न (E). ७ थिरथि (D).
८ विवेसर (F). ९ देसउ (B). देसउ (D). वासं (F) १० विसज्जइ (F).
११ चणर (A & D), रचर (E), कुणर (F). १२ मंगलखं (A & F). १३ खेक
(A), खं (E), छ (F). १४ रच (B), कवि (D). १५ परिभाषर (F).
In MSS. (E) and (F) there is a transposition in the second
and third lines.—Ed. १६ जर (A). १७ कब्बदोचमाउ (A),
कब्बमाउदोचा (D), कब्बमाउदोचर (E), कब्बदोचर (F). १८ पढमक्खरथि
(A & B), पढमक्खर (D). १९ तसि (F). २० कवि (B & E).
२१ रिद्धि (A). २२ यणर (A), यणर (C), यणर (D), यण (E).

दिर्लक्ष्यते । तगणः शून्यफलं कथयति । सगणः स्वदेशादुदा-
सयति । भगणो रचयति मङ्गलं, जानीहि कविपिंगलो भाषते ।
यावत् काव्यं गाथादोहादिकं जानीहि नगणः प्रथमाक्षरे तस्य
अङ्घ्रिः बुद्धिः सर्वत्र स्फुरति, रणे राजकुले दुस्तरं तरति ॥ सर्व-
वृत्तेषु गणप्रतिनिधमात् गाथादोहादावित्युक्तं, तत्र प्रथमो नगण-
सङ्घेदेत् तदा अङ्घ्रादिकं स्यादित्यर्थः । सर्वज्ञोके तथाभावासम्भवे
हि प्रथमज्ञोकेऽवश्यं कार्यम् । (C).

३६ । अथ मगणाद्यष्टगणानां काव्यादौ पतने प्रत्येकं फलमाह
मगणेति । कविलस्यादौ यदि मगणः पतति, तदा अङ्घ्रिः कार्यं
स्थिरं ददातीत्याकर्षः । यदि यगणः पतति ' * * तदा मरणं
प्रयच्छति । यदि सगणः पतति, तदा सहवासान्निजदेशादुदासयति ।
यदि तगणः पतति, तदा शून्यं फलं कथयति । यदि जगणः पतति,
तदा खरकिरणं संतापं विमर्जयति । भगणः अनेकानि मंगलानि
कथयति । यावत्काव्यगाथादोहान्तत्र प्रथमाक्षरे प्रथमगणो यदि
नगणो भवति, तदा तत्र अङ्घ्रिवुद्धयः सर्वाः स्फुरन्ति, रणे राजकुले
दुस्तरं तरति इति मुण्ड जानीत इति कविपिंगलो भाषते । (E).

३६ । मगण अङ्घ्रिं स्थिरकार्यं यगणः सुखं संपत्तिं ददाति,
रगणे मरणं संपतति, सगणः सहवामं विमर्जयति, स्वदेशः सप्तवासः ।
तगणः शून्यफलं कथयति । जगणः खरकिरणं विशेषयति ।
भगणः करोति मंगलमनेकं सुकविः पिंगलः परिभाषते । यत्र
काव्ये दोहादौ जानीत नगणो भवति प्रथमाक्षरे । तस्य अङ्घ्रिः
बुद्धिः सर्वं स्फुरति, [रणं] राजकुलं दुस्तरं तरति ॥ (G).

अह दुगण विञ्चारो ।^१

मित्त मित्त दे^२ रिद्धि बुद्धि अह मंगल दिज्जइ^३

मित्त भिच्च थिर^४ कंध^५ जुम्भ^६ णिभञ्च^७ जञ्च^८ किज्जइ^९ ।

मित्त उञ्चासे कज्ज बंध खहि^{१०} पुणु^{११} पुणु^{१२} छिज्जइ^{१३}

मित्त होइ जइ^{१४} सत्तु गोत्त बंधव^{१५} पीडिज्जइ^{१६} ।

अह भिच्च मित्त^{१७} सब^{१८} कज्ज^{१९} हो^{२०}

भिच्च भिच्च^{२१} आञ्चत्ति^{२२} चल^{२३} ।

सब^{२४} भिच्च उञ्चासे^{२५} धणु^{२६} खसइ^{२७}

भिच्च बइरि^{२८} हाकंद^{२९} पल^{३०} ॥ ३७ ॥ छप्पञ्च ।

३७ । अथ मित्रादियोगात्फलमाह । मित्राग्निचमृद्धिं बुद्धिम
अपरं मङ्गलं ददाति, मित्राद्भृत्यः स्त्रिरकन्दं युद्धे निर्भयं जयं

- ३० । १ अह द्वित्रयविचार । A & D २ देह (A & D). ३ किज्जर (A).
४ थिर (C). ५ कन्ध (A & F), कन्ध (B & C), कन्ध (D). ६ जुम्भ (C).
७ विञ्च (B & C) ८ जञ्च (A), ज (D) ९ दिज्जर (A, B & C).
१० बन्ध वधि (B), वध वधि (C), बंध वधि (D), बंध वध (E), वधि बंध (F).
११ पुण (B, D & E). १२ पुण (D & E). १३ किज्जर (A, B, C & E).
१४ जइ (A), dropt in (C). १५ वध (C) १६ पीडिज्जर (B & C).
१७ मित्ते (B, C & D) १८ सव (E), सतु (F) १९ कज्जा (C). २० चोर
(D, E & F) २१ भिचे (D). २२ मित्राचत्ति (A), चाचत्ति (E), चारत्ति
(F). २३ वध (E). २४ सव (B & C), वध (D), सतु (F). २५ उचै (A).
24 & 25 transposed in (F). २६ धण (C), धन (D & F). २७ वधि
(C). २८ वीरि (B & D), वीरि (C & E), वीरौ (F). २९ हाकन्द (B).
चाकच (C). ३० पण्डर (B), वपण्ड (C).

ददाति, मित्रादुदासीनः कार्यबन्धं नष्टि पुनः [पुनः] करोति, मित्राङ्गवति यदि शत्रुः गोत्रबान्धवान् पीडयति । अपरं भृत्या-
न्मित्रेण सर्वं कार्यं भवति, भृत्याङ्गवत्येऽप्यायतिस्सलति, भृत्यादुदासीनः
[सर्वं] धनं नाशयति, भृत्यादिरिणाक्रन्दः फलति । (८)

३० । अथ मनुष्यकविले तदुक्तं फलं, पर्वतादिवर्णने कविगतं,
देवतावर्णने न कापि । तदुक्तमभियुक्तैः,— वर्णते मनुजो यत्र फलं
तद्गतमादिशेत् । अन्यथा तु कृते काव्ये कवेर्दोषावहं फलं ॥ देवता
वर्णते यत्र काव्ये कापि कवीश्वरैः । मित्राऽमित्रविचारो वा न तत्र
फलकल्पनेति ॥ उपर्युक्तगणगुणानपवदन् द्विगणविचारमाह, मित्र
मिच्छेति । मित्रात् मित्रं यदि पतति तदेति श्रेष्ठः सर्वत्र यथायथं
योजनीयः, अङ्घ्रिं बुद्धिम् अपरं मंगलं ददाति, मित्राङ्गवतो यदि
पतति तदा युद्धे स्तम्भस्त्रैयं निभयं जयं करोति, मित्रादुदासीनो
यदि पतति तदा कार्यबन्धं कार्यप्रतिबन्धं खलु पुनः पुनः करोति,
मित्रात् यदि शत्रुः भवति तदा गोत्रबान्धवान् पीडयति, अपरं
भृत्यात् मित्रं यदि पतति तदा सर्वाणि कार्याणि भवन्ति, भृत्यात्
भृत्यो यदि पतति तदा आयतिरुत्तरकालो वर्द्धते, भृत्यात्
उदासीनो यदि पतति तदा धनं नश्यति, भृत्यात् वैरौ यदि
पतति तदा हाहः हाहकारः पतति । (९)

३० । अथ द्विगणफलमाह ॥ मित्र ॥ मित्रगणान्मित्रगणसेत्
अङ्घ्रिं बुद्धिमन्यमंगलं ददाति । मित्रात् भृत्यः स्थिरं कार्यं युद्धे
निभयं जयं करोति । कञ्चेति पाठे कार्यं । मित्रादुदासीनो
कार्यबन्धं नाशति बन्धः पुनः क्षीयते । मित्राङ्गवति यदि शत्रुर्मित्र-

उआसीण^१ जइ मित्त कज्ज^२ किळु^३ ख^४ देखावइ
 उआसीण जइ भिच्च सब्ब आअत्ति^५ चखावइ^६ ।
 उआसीण उआसे मंदभल^७ किळुअ^८ ख^९ देक्खिअ^{१०}
 उआसीण^{११} जइ सत्तु गोत्त बइरिउ^{१२} कइ^{१३} खेक्खिअ^{१४} ।
 जइ सत्तु मित्त हो^{१५} सुख^{१६} फल^{१७}
 सत्तु भिच्च हो^{१८} घरणि^{१९} खस^{२०} ।
 पुणु^{२१} सत्तु उआसे धण^{२२} खसइ
 सत्तु सत्तु णाअक्क^{२३} खस^{२४} ॥ ३८ ॥ छप्यअ ।

[गोच]वांधवान् पीडयति । अन्यत् भृत्यान्मित्रे सर्वे कार्यं भवति ।
 भृत्याद्भृत्ये आर्यतिः चला । भृत्याद्दासे सर्वे धनं नश्यति । भृत्या-
 दैरिणि आक्रंदः पतति ॥ ३७ ॥ (G)

३८ । उदासीनाद्यदि मित्रं किञ्चित्कार्यवन्धं दर्शयति । उदा-
 सीनाद्यदि भृत्यः सर्वान्मायतिमानयति । उदासीनाद्दासीने भद्रं

१८. १ उआसिण (E). २ कज्ज (F). ३ किळु (C). कुळ (F). ४ खं
 (A, B & D), मंद (E & F). ५ आअत्त (C). ६ खावावइ (B), चखावइ
 (C), चखावेइ (F). ७ मंदभल (B & D), भन्ध (C), मंदभलु (F). ८ किळु
 (B), किळ (C), किळुइ (E). ९ खि (E & F). १० खिचि (D).
 ११ उआसी (D). १२ बइरिण (B), बइरिण (C), वैरिण (E & F).
 १३ खि (B), क (D). १४ मारिण (D). १५ खीइ (E). १६ कुळ (A).
 १७ चला (C). १८ भरिचि (A & B). १९ चणइ (E). २० पुचि (D), पुच
 (E). २१ धच (B & C), धलु (E). २२ चावळ (C). २३ चच (B & C),
 चुच (E), च (F).

फलं किमपि न दृश्यते । उदासीनाद्यदि शत्रुर्गोचरवैरिक्त्यं सिद्ध्यति ।
यदि शत्रुतो मित्रं भवति शून्यफलं । शत्रुतो भृत्यो गृह्णीतौ नाश-
यति । पुनः शत्रुत उदासीनो धनं नाशयति । शत्रुतः शत्रुवैर्यकं
खण्डयति । अथ च मित्रादियोगः श्लोकादिस्तत्फलं ज्ञप्सति,
तत्र यद्योचितयोगो मात्राद्युत्तु सञ्भवति, तत्र च प्रतिश्लोकं
तदसम्भवेऽपि प्रथमश्लोके यद्योचितयोगः कार्यः, यथा पात्रे यन्वे
पुस्तकितमित्यादौ समुचितयोगात् नैव ह्यन्वेषा यन्वेवसावादौ
गुरुराजादिसमस्तश्च प्रथ[म]श्लोकः पात्रः, यथा कश्चित्कामेत्यादौ
मित्राद्भृत्यगणः, यथा वा शिवः शक्त्यादौ भृत्यान्मित्रगणः ।

३८ । उदासीनात् यदि मित्रं पतति तदा कार्यं किमपि
अनिष्टं दर्शयति, उदासीनात् यदि भृत्यः पतति तदा सर्वमायति
चास्यति, उदासीनात् यदि उदासीनः पतति तदा असम्फलं
किमपि न दृश्यते, उदासीनात् यदि शत्रुः पतति तदा गोचरमपि
वैरिक्तं ज्ञेयम्, यदि शत्रोर्मित्रं भवति तदा शून्यं फलं भवति
किमपि फलं न भवेतीत्यर्थः । यदि शत्रोर्भृत्यो भवति तदा
गृह्णीतौ नश्यति, पुनः शत्रोरनुदासीनो यदि पतति तदा धनं
नश्यति, यदि शत्रोः शत्रुः पतति तदा नायकः खण्डयति नश्य-
तीत्यर्थः ॥ (E).

३८ । उदासीनाद्यदि मित्रं किञ्चिदं दर्शयति । उदासीना-
द्यदि भृत्यः सर्वा आ[य]तीत्यास्यति शत्रु[य]मायतिमानयति ।
उदासीनादुदासीने अशुभं किञ्चिदपि दृश्यते । उदासीनाद्यदि
शत्रुर्गोचं वैरिवक्तव्यम् । यदि शत्रोर्मित्रं भवति शून्यफलं । शत्रो-

अह मत्ताणं उद्दिष्टं ।^१

पुब्ब^२ जुअल सरि अंका दिज्जसु

गुरु सिर अंके^३ सेस^४ मिट्ठिज्जसु^५ ।

उवरल अंके^६ लेखिख कहावहु^७

ते परि^८ धुअ उद्दिष्टां जाणहु^९ ॥ ३६ ॥ [अलिखा]

धृत्यो [यदि] भवति गृहिणी नश्यति । पुनः शचोरदासीनः धनं
नश्यति । शचोः शचौ नायकः जयति ॥ इदमन्यचोक्तम्—

वर्षते नायको यत्र फलं तद्गतमादिशेत् ।

अन्यथा तु हते काव्ये कवेर्दोषावहं फलम् ॥

देवता वर्षते यत्र कार्यं कापि कवीश्वरैः ।

मिचामिचविचारो वा न तत्र फलकल्पना ।

देवतावाचकाः शब्दा ये च भद्रादिवाचकाः ।

ते सर्वे नैव निन्द्याः स्युर्लिपितो गणतोऽपि वा ॥ ३८ ॥ (G.)

३६ । अथ माचाणामुद्दिष्टं । पूर्व्यथुगलसदृशानहान् देहि,
गुरुशिरोऽङ्केः शेषं शोधय । उदुत्तमङ्कं लिखित्वानय, तेन पुनर्भुव-
मुद्दिष्टं जानीहि ॥ एतादृशो गणोऽमुकप्रस्तारस्य कुच वर्त्तते इति
प्रश्ने तत्कथनायोद्दिष्टमुच्यते । तत्र चायं प्रकारः— षट्कलप्रस्तारस्य

३६ । अथ माचाणामुद्दिष्टं (A), अथ मत्ताणामुद्दिष्टं (B), अथ माचाणा उद्दिष्टं
(D). १ पूर्व्यं (B), पूर्व्यं (C), पुव (D), पूर्व्यं (E). २ चंक (A), चङ्क (B &
C), चंकण (E). ३ वेच (A). ४ मिट्ठिज्जसु (A), मिट्ठिज्जसु (B & C).
५ चंक (A, B, C, D & E). ६ षट्कलप्र (A, B & C) षट्कलप्र (D), षट्कल
वाचक (E). ७ षट्कल पर (E). ८ जाच (A), जाचर (D).

त्रिगुरुः कुच वर्त्तते इति प्रश्ने, गुरुत्रयं SSS लिखित्वा तत्र पूर्व-
युगलसदृशाङ्को देयः । तत्र च पूर्वाभावे कथं पूर्वयुगलसदृशलम्,
अतः प्रथमतः कश्चिदङ्को देयः, स च प्रथमोपस्थितत्वादेकाङ्क एव,

१ १ १ तस्य च बुद्ध्याकर्षणाद्युगलत्वं सम्याद्य इत्याङ्को लेख्यः, तत्र च
गुरोर्दिमात्रत्वादुपर्यधस्याङ्को देयः, सचोरेकमात्रत्वादुपर्यधेव,

१ २ १ तेन च [२] ततश्च एको दाविति मिलित्वा त्रयं द्वितीय-
१ २ १ गुरोर्द्विपरि देयं, द्वयं त्रयमिति मिलित्वा पञ्चाङ्कसदधो

देयः, तेन १, २, २, ५, ततः पञ्च त्रयमिति मिलित्वा-
ष्टाङ्कतृतीयगुरोर्द्विपरि देयः, १, २, २, ५, ८, पञ्चा-

१	२	८
१	२	५
१	२	१२

ष्टाविति मिलित्वा त्रयोदशाङ्कसदधो देयः । तथाच १, २, २, ५, ८,
१२ पूर्वयुगले सदृशाङ्कदानवृत्तं, ततश्च गुरुशिरःस्थिताङ्कानेकीकृत्य

शेषाङ्कान्तेऽङ्का दूरौकरणीया भवन्ति । अत्रिंशद्गुरोर्द्विपरि एक-
स्यमष्टाविति मिलित्वा द्वादश, शेषाङ्कस्य त्रयोदश, इत्यं त्रयो-

दशे द्वादशदूरौकरणे एकस्यावशिष्टत्वात् प्रथमत एव त्रिगुरुर्गण इति
सम्भवे । इदञ्च बोध्यम् — अन्तिमो योऽङ्कः तावत्संख्यः प्रस्तारो भवति,

तेन षट्कस्य त्रयोदशभेदः प्रस्तार इति बोध्यम् । एवं सुख-
बोधाद्यं सखान्तरमपि दर्शते — षट्कस्यप्रस्तारे आदावन्ते च गुरुर्भङ्गे

सप्तदशमेव कुच वर्त्तते इति प्रश्ने, पूर्ववद्गुरोर्द्विपरि
एकाङ्कः १, इत्याङ्कः २ अर्धः, तेन १, २, ततः प्रथम-

१	२	८
१	१	५
१	२	१२

सप्तोर्द्विपरि त्रयाङ्कः २, द्वितीयसप्तोर्द्विपरि पञ्चाङ्कः ५, ततो गुरो-
र्द्विपरि अष्टाङ्कः ८, तदधस्तत्रयोदशाङ्कः [१२], तथाच क्रियिक्रमः १, २,

२, ५, ८, १२ । प्रथमगुरोर्द्विपरि एकाङ्कः चरमगुरोर्द्विपरि अष्टाङ्कः

सिखिला नव, श्रेषभूते चधोदशाङ्के नवाङ्क र्त्ने कृते चतुरङ्गसिद्धिति,
तेन एतादृशचतुर्थस्यागमिति वक्तव्यम् । यदि तु षट्कस्यप्रकारे सचु-
षङ्कं कुशासीति प्रश्लाष पूर्ववदेकादिचधोदशाङ्का

१	१	१	५	५	११

शङ्का देयाः, तत्र च गुरोरभावात् गुरूपर्यंकाभावः, तेन श्रेषाङ्के
किमपि कर्त्तव्यं नास्ति, ततः श्रेषाङ्क एवावशिष्यते । तथाच
षट्कस्यप्रकारस्य चधोदशाङ्काने सचुषङ्कं पततीति वाच्यम् । (C).

२८ । निर्दिष्टप्रसारक्रमस्थितिनिर्द्धारितसंख्याकगुरुसचुषुक्तं
रूपनिर्णीतरूपे भेदे प्रथमत्वद्वितीयत्वादिधर्मनिर्द्धारणसुद्दिष्टं ।
तद्विविधं भाषावर्षभेदात् । तत्र केनचित्कौतुकादर्शोद्दिष्टे (?) दृष्टे
तत्प्रकारमाह । पुष्प जुञ्जतेति । पुष्प जुञ्जत सिरि अंका — पूर्व-
चुगस्यसङ्काङ्कान्, अत्र पूर्वपदस्य पूर्वाकपरत्वात् पूर्वचुगस्यस्य
पूर्वाकचुगस्येत्यर्थः । एवं च पूर्वं चदकचुगसं तत्सङ्कं तत्सुखं तदैक्य-
क्रियया चसंपद्यते इति यावत् तमंकमित्यर्थः । दिव्यसु — ददस्य,
अनिर्द्धारितप्रथमत्वद्वितीयत्वादिधर्मकभेदस्वरूपं सिखिला तदचरो-
परि पूर्वाकचुगस्यसङ्काङ्कं यथाप्रसारसंख्यं क्रमेणोत्तरोत्तरं स्थापये-
त्यर्थः । अत्र यतः पूर्वाक एव नास्ति त[तः] प्रथमातिक्रमे कारणा-
भावात् प्रथमोऽंकः स्थाप्यः, यतश्च पूर्वम् अंकचुगसं नास्ति तत्र
यएव पूर्वाको भवति तद्विगुणितांकः स्थाप्य इति गुरूपदेशोऽसु-
संधेयः । ततः गुरु सिरि अंकश्च — गुरुश्रिरोऽङ्कान् गुरोः श्रिरधि
षे अंकाङ्कान्, शेष — श्रेषे सर्वातिने अंके, मिटिष्यसु — सोपच,
गुरुश्रिरोऽङ्कबोधितसंख्यां सर्वातिकबोधितसंख्यायामूनीकुव इति
भावः । एवं यति उवरस्य अंक — उवरितमंकं गुरुश्रिरोऽङ्क-

बोधितसंज्ञोपे षति सर्वातिमाकमध्ये उर्वरितो षोऽकस्यमित्यर्थः,
 सर्वातिमाकबोधितसंज्ञामध्योर्वरितसंज्ञाबोधकमंकमिति यावत् ।
 खेक्खकद् — वप्रसंख्याः [?] परिधाय्येति यावत्, चाण्ड — चाणयस्य
 जानीहि इति यावत्, तहि पर — तदुपरि तेनेति यावत्
 मात्राणामिति शेषः, उद्दिष्टा — उद्दिष्टम्, अग्निह्वारितप्रथमलक्षितौ-
 यत्वादिधर्म भेदे प्रथमलक्षितौयत्वादिधर्मनिह्वारणं, धुञ्च — ध्रुवं
 निश्चितं, जाण्ड — जानीहि । अत्र गुरुगिर इति गिरःपदो-
 पादानात् गुरोरुपर्यधर्माको देय इति सूच्यते, अन्यथा वर्षी-
 दिष्टे लघूपरौतिवदचापि गुरोरुपरि इत्येव ब्रूयात् । लघोस्तु उप-
 र्यवेति निचमो गुरुपदिष्टोऽनुसंधेयः । अथमर्थः — अग्निह्वारित-
 प्रथमलक्षितौयत्वादिधर्मभेदस्वरूपं विन्यस्य प्रथमाक्षरोपरि एकल-
 संख्याबोधकोऽकः स्थाप्यः, द्वितीयाक्षरोपरि च पूर्वाकदद्याभावात्
 पूर्वखैकांकद्वैगुण्यकल्पनाभिःपञ्चो द्वितीयोऽकः स्थाप्यः, तृतीय-
 स्थाने च तत्पूर्वद्वितीयैवेत्यंकद्वैगुण्यक्रियाभिःपञ्चः तृतीयोऽकः
 स्थाप्यस्तुर्थास्थाने च तत्पूर्वतृतीयद्वितीयैवेत्यंकद्वैगुण्यक्रियाभिःपञ्चः
 पञ्चमोऽकः स्थाप्यः, पञ्चमस्थाने च तत्पूर्वपञ्चमतृतीयैवेत्यंकद्वैगुण्य-
 क्रियाभिःपञ्चोऽष्टमोऽकः स्थाप्यः, षष्ठस्थाने च तत्पूर्वाष्टमपञ्चमेत्यंक-
 द्वैगुण्यक्रियाभिःपञ्चस्योद्गोऽकः स्थाप्यः । एवं षट्सु स्थानेषु
 षड्काः यथाप्रसारसंख्यं षड्कगणोद्दिष्टे स्थाप्याः । एवं पञ्चकक्षादा-
 वपि यथाप्रसारसंख्यमंकाः स्थाप्याः ।

१	२	३
५	५	५
१	५	११

एवं च चिगुहः षड्कस्य कतमो भेद इति षष्टे,
 गुरुचं खिलिता तत्र एकद्विपिपञ्चाष्टचोद्गमेति

षडङ्कान् क्रमेण गुरुणामुपर्यधस्य संख्याय गुरुशिरस्यैकद्वितीयाष्टमे-
त्यंकत्रयबोधितद्वादशसंख्यायाः श्रृंषांकत्रयोद्गबोधितसंख्यामध्यलोपे
उर्वरिता एकत्वसंख्या, एवं च त्रिगुहः षड्गणस्य प्रथमो भेद इति

१	२	३	५
१	१	१	१
५	२	३	

वाच्यम् । एवं यत्र लघुद्वयोत्तरं गुरुद्वयं पतति एता-
दुग्रः षड्गणस्य कतमो भेद इति पृष्टे, पूर्वोक्तरीत्या

यथास्थानं षडङ्कान् संख्याय गुरुशिरःस्यद्वितीयाष्टमेत्यंकद्वयैकक्रिया-
निःपन्नैकाद्दशांकबोधितसंख्यायास्त्रयोद्गसंख्यामध्ये लोपे उर्वरिता
द्वित्वसंख्या, तथाचायं द्वितीयो भेद इति वाच्यम् । एवं यत्रादौ

१	२	५	५
१	१	१	१
५	२	३	

लघुगुरु ततोऽपि लघुगुरु एवंभूतः षड्गणस्य कतमो
भेद इति पृष्टे, उक्तरीत्या उक्तस्थानेषु तत्षडङ्क-

स्थाने गुरुशिरःस्यद्वितीयाष्टमेत्यंकद्वयैकक्रियानिःपन्नद्दशांकबोधि-
तसंख्यायास्त्रयोद्गसंख्यामध्ये लोपे अर्वाग्रष्टा त्रित्वसंख्या, तथाचायं
द्वितीयो भेद इति वाच्यम् । एवमप्येऽपि गुरुशिरोऽंकसंख्यायां
त्रयोद्गसंख्यामध्ये लुप्तोर्वरितसंख्या तत्तद्भेदे वाच्या । षड्गणस्य

१	२	३	५	५	११
१	१	१	१	१	१

गुरुशिरोऽंकाभावादार्यसमाजसिद्धस्तादुग्रस्यथो-
द्गो भेदो बोध्यः ।

एवं पंचकस्यप्रकारेऽपि अनिर्द्धारितप्रथमत्वद्वितीयत्वादिधर्मभेदं
किञ्चित्वा तदर्धोपरि एकद्वित्रिपंचाष्टेत्यंकपंचकं यथाप्रकारसंख्यं
यथाक्रममुत्तरोत्तरं स्थाप्यम् । एवं च यत्रादौ लघुस्ततो गुरुद्वय-
मौद्गः पंचकस्य कतमो भेद इति पृष्टे, एकद्वित्रिपंचाष्टेत्यंकपंचके

१	२	५
१	१	१
५	२	३

तथोक्तस्थाने यथाक्रममुत्तरोत्तरं संस्थापिते गुरु-
शिरःस्यद्वितीयपंचमेत्यंकद्वयैकक्रियानिःपन्नसप्तमांक-

बोधितसंख्यायाः सर्वातिमाष्टमांकबोधितसंख्यामध्यक्षोपे उर्वरिता एकत्वसंख्या, एवं चायं प्रथमो भेद इति वाच्यम् । एवं यत्र प्रथमं गुदक्षू ततो गुदरीदृशो भेदः पञ्चकस्य कतम इति पृष्टे, एक-

१	२	५
५	१	५
२	५	५

द्विपिंपाष्टेत्यंकपंचके यथास्थानं यथाक्रममुत्तरोत्तरं स्थापिते गुदशिरःस्यैकपंचमेत्यंकद्वयमेव कर्म, सप्त-

वहसंख्याया अष्टमसंख्यामध्यक्षोपे उर्वरिता द्वित्वसंख्या, तथाचायं द्वितीयो भेद इति वाच्यम् । एवं यत्र क्षुचयति गुदरीदृशो

१	२	५
५	१	५
२	५	५

भेदः कतम इति पृष्टे, पूर्वोक्तोऽंकपंचके तथैव स्थापिते गुदशिरःस्यपंचमांकबोधितसंख्यायाः सर्वा-

तिमाष्टमांकबोधिताष्टमसंख्यामध्यक्षोपे उर्वरिता त्रित्वसंख्या, तथाचायं तृतीयो भेद इति वाच्यम् । एवमप्येऽपि गुदशिरोऽंकसंख्यायामष्टमसंख्याया क्षुर्वरितसंख्या तत्तद्भेदे वाच्या ।

एवं चतुःकले दिगुदः कतमो भेद इति पृष्टे, एकद्विपि-

१	२
५	५
२	५

पंचेत्यंकचतुष्टये यथोक्तस्थाने यथाक्रममुत्तरोत्तरं स्थापिते गुदशिरःस्यैकद्वितीयेत्यंकद्वयबोधितचतुर्थसंख्यायाः सर्वा-

तिमपंचांकबोधितसंख्यामध्यक्षोपे उर्वरिता एकत्वसंख्या, तथाचायं प्रथमो भेद इति वाच्यम् । एवं चतुष्कले चादौ क्षुचयं ततो

१	२
५	५
२	५

गुदः ईदृशः कतमो भेद इति पृष्टे, उक्तरीत्योक्तानि स्थापिते गुदशिरःस्यद्वितीयांकबोधितत्रित्वसंख्यायाः

सर्वातिमपंचमांकबोधितसंख्यामध्यक्षोपे उर्वरिता द्वित्वसंख्या, तथाचायं द्वितीयो भेद इति वाच्यम् । एवं चिकले एकद्विपिति पंचकचं, द्विकले एकद्वीत्यंकद्वयं संस्थाप्य वाच्यम् । (E).

Here four entire leaves are missing in M.S. (E). — Ed.

२८ । अथ माचोद्दिष्टमाह पादाक्षुल्लकेन [?] पुष्पेति । पूर्वयुगल-
सदृशागंकान्देहि, गुरुशिरोऽंकं ग्रहे लोपय, उर्वरितांकं लिखित्वा
कथय, एवंप्रकारेणोद्दिष्टं जानीत । उक्तार्थसमखेपमेव । पूर्वं पूर्वी-
कयुगलं सर्वमाचोपरि न्यसेत् । द्विमाचस्य गुरोरुच्चं पूर्वं पश्चाद्दधो
लिखेत् । गुरुर्हीकसमाचाराद्दिष्टं ज्ञायते भुवं ॥ इदं षड्गुले
दशमभेदे षोडशते । तत्र तावत् ॥५॥ अथं भेदः कतिपय इति
प्रश्नः । तत्र प्रथममाचायाः पूर्वमंकाभावात्तच्छिरोऽंको द्वितीय-
माचोपरि इयं २, तृतीयमाचायां पूर्वीकदधे एकद्विरूपं चयं
लिखेत् । तृतीयस्थाने द्विमाचस्य गुरोः सत्त्वाद् द्वितीयोऽंकः
पूर्वीकदधेरूपः पंचात्मकोऽधस्तात्सेखः, पंचममाचोपरि अष्टौ षडो-
परि चथोदग्रेति क्रमेण लिखेदेवं सर्वत्र । अथ गुरुशिरोऽंक-
खण्डमंतिमचथोदशांके लोपयेत् । एवं कृते शिष्टा दश, तसंख्योऽयं
भेदइति । एवमुदाहरणांतरेऽपि षोडशं । तद्यथा—

अथास्मात्कवित्वात्किं फलं भविष्यतीत्युद्दिश्य

१	२	३	४	५
१	१	१	१	१
५				

माचोद्दिष्टमाह ॥ पुष्पेति ॥ अपेक्षमवधेयं,

माचाभेदं समुत्पाद्य ज्ञानसंख्याकितं[?] चरेत् ।

यथा तत्राख्यं भवति मंदिदाष्टयुतौ फलम् ॥

आदिग्रन्थे भवेद्भूमिरित्यग्रन्थे मषड्गुलम् ।

मध्यग्रन्थे भवेत्प्रातः सर्वांके विजयो भवेत् ॥

तद्व्यसनेऽष्टदितके न कार्यं सप्ताग्नितुष्यैर्भवतीह चर्चा ।

रवेः समुद्रेर्भे च कार्यंविद्विर्भे चैकपंचत्वरितं नृवंति ॥

इति केचिदाहुः ॥ (G).

आसां खड्गं ।

खड्गे सव्यं कला कारिञ्जसु^१
 पुव्यं जुषल सरि अंका^२ दिञ्जसु ।
 पुच्छल^३ अंकां मिटावह^४ सेख^५
 अवरउ^६ अंका^७ लुपि^८ कहु खेख^९ ॥
 जत्य^{१०} जत्य^{११} पाविञ्जर^{१२} भाग
 रहु^{१३} कहर^{१४} फुर^{१५} पिंगल याग ।
 परमता खेद^{१६} गुरुता^{१७} आद
 जत खेखडु^{१८} तत खेखडु^{१९} आद ॥ ४०^{२०} ॥

४० । अथ भाषानष्टमाह षड्वेत्यादि । नष्टे सर्वाः कलाः

४० । १ अघाशां नष्टं (A), अथ भाषायां नष्टं (D). २ सव्यं (B), सव (D).
 ३ कारिञ्जसु (B, C & D). ४ पूर्वं (B), dropt in (C) ५ चिर अंका (D).
 ६ पूच्छ (A), पुच्छ (D). ७ अंका (A & D), अह (B & C). ८ मिटावह
 (A), मिटावहि (B), मिटावह (C), मिटावह (D), मिटावहि (E). ९ खेख (A),
 खेख (B & C), खेखा (D). १० अवरउ (A, D & F). ११ अंका (A, B,
 C & D). १२ लुपि (B & C), लोपि (D), लोपि (F). १३ खेख (B & C).
 १४ अह (A). १५ पविञ्जर (B), पारिञ्जर (D). १६ यव (A). १७ अवर
 (B & C). १८ अह (B), अह (F). The quadrant runs thus in (C)
 and (D) — अह अवर पुन पिञ्जसु नाम (C), अवर अवर पुचि पिञ्जसु नाम (D).
 १९ अह (B & C), खे (F). २० अघाशा (B), अघाशा (C). २१ खेखहि (B),
 खेखह (D & F). २२ Dropt in (C). २३ The name of the metre is
 not mentioned in any of the commentaries; neither does it agree
 with the definition of any metre described in the book.—Ed.

कुबर्ध्मं, पूर्वयुगलसदृशानङ्गान् देहि, प्रभ्राङ्गेन श्रेषं लोपय, उदृत्त-
 मङ्गं लोपयित्वा लिख, यत्र यः प्राप्यते भाग एतद्गणति स्फुटं
 पिंगलनागः । परमात्रा गृहीत्वा गुरुता याति, यावन्नियते ताव-
 न्नेष्यन्नायाति । अशुक्रप्रसारस्याशुक्रस्थाने कीदृशो गणस्तिष्ठतीति
 प्रश्ने, तत्कथनाय नष्टशिशुमुच्यते । नष्टे ज्ञातये इति । तथाचायं
 प्रकारः, षड्भक्तप्रसारस्य प्रथमस्थाने कीदृशगणस्तिष्ठति इति प्रश्ने,
 सर्वाः कक्षाः कर्त्तव्या भवन्ति । सर्वकक्षाकरणं च षड्भक्तचवः स्थाप-
 नीयाः, यथा ।।।।।।, तत्र च पूर्वयुगलसदृशाङ्गदानं पूर्ववत्तेन
 लिपिक्रमः १, २, ३, ५, ८, १३, अत्र च श्रेषाङ्के प्रभ्राङ्गलोपः
 कर्त्तव्यो भवति, श्रेषः चयोद्ग्राङ्कः, तत्र प्रभ्राङ्गस्यैकस्य लोपात्
 द्वादशाङ्कोऽवशिष्टः, तन्नोपेन गुरुलक्षवो लेख्या भवन्ति । पुनः
 तन्नोपप्रका[र]लोच्यते द्वितीयन्नोकेन, तस्यायमर्थः प्रदर्श्यते । लोपा-
 वशिष्टो द्वादशाङ्कः तस्य भागः प्राप्यते वैधैरकैः, सोऽङ्को निर्वहति,
 तेषां परमात्रया सह गुरुता कर्त्तव्या, तथाहि प्रकृते च प्रथमकक्षाया-
 नेकाङ्ककृतौयकक्षायां चयाङ्कः पञ्चकक्षायामष्टाङ्क इति मित्वा
 द्वादशाङ्क-निर्वाहस्यथाच एकाङ्कः प्रथमकक्षायां तिष्ठति, सापि
 परमात्रया सह गुरुता गता, तथाच षड्भक्तप्रसारे चिगुरुगण इति
 लभ्यते । इदन्तु बोध्यं प्रकारद्वयेनापि यचोदृत्ताङ्को निर्वहति,
 तत्र परमात्रया सह गुरुता न सम्भवति, स एवाङ्को नात्यः । तथा
 हि षड्भक्तप्रसारे पञ्चमस्थाने कीदृशो गण इति प्रश्ने, सर्वलक्षु-
 करणं, पूर्वयुगलसदृशाङ्गदानञ्च पूर्ववत्तेन १, २, ३, ५, ८, १३ ।
 अत्र च चयोद्ग्राङ्कं पञ्चमलोपेऽवशिष्टो भवति अष्टाङ्कः. स च पंच-

लघोरपरि तिष्ठति, एकद्वित्रिपञ्चभिर्मिखिताभिः सम्भवति, तत्र
पञ्चमलघोरपरि खिताङ्क एव गृह्यते, अन्यथा एकाङ्कस्य परमा-
चया सह गुरुतापादने दयाङ्कस्थाधःस्थाङ्क एव नास्तीति तस्य गुरु-
तापादकत्वाभावात् तस्योपादानमनर्थकमापद्येत, इत्यस्य पञ्चमषष्ठ-
कलाभ्यां मिखित्वा गुरुतापादने लघुचतुष्टयमेको गुरुश्च ।।।।।
पञ्चमस्थाने प[त]तीति वक्तव्यम् । षड्कलप्रसारस्य त्रयोदशस्थाने
कौटुम्बण इति प्रश्ने, त्रयोदशाङ्कस्य त्रयोदशाङ्कलोपे न किञ्चि-
द्विशिष्यते, तेन गुरूकरणभावः, तथाच सर्वलघुरेव विशिष्यते
।।।।। (C).

४० । षष्ट । नष्टे सर्वाः कक्षाः कुरु, पूर्वयुगलसदृशानंकान्
देहि । षष्ठमंकं लोपय शेषे उर्वरितमंकं लुप्त्वा कथय लेख्ये ॥ यत्र
यत्र प्राप्यते भाग एवं कथयति स्फुरं पिङ्गलनागः । परमाचां
गृहीत्वा गुरुतां याति, यावन्निश्च्यते तावन्नेष्ट आयाति ॥ इदं षड्कले
दशमो भेदः कौटुम्बिगिति प्रश्ने योज्यते । तत्र सर्वकक्षाः ।।।।।
पूर्ववदंकिताः, षष्टाङ्को दशमः शेषे त्रयोदशाङ्के
र्षणितः । शेषास्तथः । तत्रावशिष्टाङ्केषु मध्ये
द्वितीयः अङ्को लुप्तः । यत्रेति कृते द्वितीया कक्षा चतुर्थया सह
गुरुतां याता ॥S॥, अयं दशमो भेदो वक्तव्यः । प्रथमद्वितीयरूपा-
कस्य लोपो न संभवति । प्रथममाचया अपिममाचया सह गुरु-
ताया असंभवात्, द्विरूपस्याकस्यापि भागस्थानीयत्वात् ॥ (G).

N.B. In MS. (D) the slokas here numbered ३५ to ३८ precede
those numbered ३९ to ४४, and ४० precedes ४२ । --Ed.

अह वशाणं उह्रिहं (C) ।^१

अकवर^१ उप्परि^२ दुखा

अंका दिज्जहु^३ मुण[णे]हु^४ उह्रिहा^५ ।

सहु उप्परि^१ जो अंको

तं दइ^६ एकेण जाणेहु ॥ ४१ ॥ [गाहा]

४१ । वर्षीह्रिहमाह । अचरोपरि द्विगुणान्कान् देहि उह्रिहं ।
 लघोरपरि योऽंकां दत्त्वा एकेन जानीहि ॥ एकेन सह दत्त्वेत्येकेन
 तत्राङ्के एकेन सह मिश्रणं कार्यमित्यर्थः । चतुरचरप्रसारे सर्व्यगुहः
 कुच वर्त्तते ऽऽऽऽ इति प्रश्ने, अचरोपरि द्विगुणा द्विगुणा अङ्का-
 देयाः, तथाच $\begin{matrix} १ & १ & ४ & ५ \\ १ & १ & १ & १ \end{matrix}$ अत्र लघोरभावात् लघूपरिस्त्रिता-
 कस्य एकेन मिश्रणं [न] सम्भवति, किञ्च एकाङ्क एवावशिष्यते, तेन
 चतुरचरप्रसारस्य गुरुचतुष्कं प्रथमत एव पततीति वक्तव्यम् ।
 अपरं दर्शयति, चतुरचरप्रसारस्याद्यन्तयोर्लघुद्वयं मध्यस्थाने गुरुद्वयं
 [कुच] पततीति $\begin{matrix} १ & १ & ४ & ५ \\ १ & १ & १ & १ \end{matrix}$ प्रश्ने, उत्तरोत्तरं द्विगुणा अङ्का-
 देयास्तथाच तत्र लघूपरि एकाङ्कोऽष्टांकस्य इति मिश्रित्वा नव,
 तत्र चैकाङ्कयोजने कृते सति द्वाङ्कः सम्भवति, तेन द्[श]मस्थान-
 इति वक्तव्यम् । चतुरचरप्रसारे सर्व्यलघुः कुच वर्त्तते $\begin{matrix} १ & १ & ४ & ५ \\ १ & १ & १ & १ \end{matrix}$
 इति प्रश्ने, द्विगुणा अङ्का देयाः, प्रथमलघोरपरि एकाङ्कः, ततो

४१ । १ अत्र वर्षीनामुह्रिहं (A), अत्र वर्षीनामुह्रिहं (B), अत्र वर्षीना उह्रिहं (D), अत्र वर्षीह्रिहम् (F). २ अचर (B & C). ३ उचर (A & D). ४ दिज्जहु (F). ५ लघुच (B), लघुच (C), लघुचं (D), लघुचुच (F). ६ उह्रिह (A & F), उह्रिहा (D). ७ दइ (A & D), दहि (B). In (F), after अंको in the last half दइ अह अरं जाणेहु ।

आसां खट्टं ।^१

खट्टे अंके भागं करिञ्जसु

समं भागहं तद्विं सप्तसु मुखिञ्जसु ।

विखमं एक देवं बंठण किञ्जसु

पिंगल जंपद् गुरु आखिञ्जसु ॥ ४२ ॥ [अलिङ्गा]

इयाङ्कः, ततश्चतुरङ्कः, ततोऽष्टाङ्कः, एकेन सर्वाणि भिज्जिला
षोडश, षोडशस्थाने पततीति वक्तव्यम् । (C).

४१ । अथ वर्णादिष्टमाह अक्ष ॥ अक्षरोपरि दिगुणानंका-
न्देहि, पञ्चाङ्गानीतोद्दिष्टं । सप्तपरि योऽङ्कः पतति सैकं कृत्वा तं
जानीत ॥ उक्तं चान्यत्र । उद्दिष्टं दिगुणानाद्यादुपर्यङ्कान् समा-
सिखेत् । सप्तुक्षा ये तु तत्रांकास्तैः सैकैर्मिश्रितैर्भवेत् ॥ इदं चतु-
रक्षरे योज्यते ॥ अथायं भेदः ॥ ११५१ ॥ कतिपय इति प्रश्ने, दिगुणांक-
दाने न्यायः ११५१ ॥ अथ सप्तुक्षांकाः एकद्व्यष्टरूपास्तोषां
योगः ११ एकादश, सैकः १२ द्वादश, एतसंख्योऽयं भेद इति
सप्तम् ॥ (G).

N.B. There is a process different from this in the Sanskrit work
of Pingala, and its commentary by Halāydhya. Vide Society's
Edition by Vishwanātha Śāstri, pp. 233-234. The same result
may be analytically arrived at vide Ghosha's Chhandah-
sāra-sangraha, Introduction, p. xix. para 46—Ed.

४१ । १ अक्षरोपरि (A), अथ वर्णादीं नष्टं (D), १ भाष (E), १ परि
(B, C & F). २ भाषर (B & C), भाषे (D & F), भाषरं (E). ३ वि
(A & D), नष्ट (E). ४ सप्त (B, C, D, E & F). ५ आखिञ्जसु (B & C),
द्विखिञ्जसु (D & E). ६ विखम (D, E & F), विखम (C). ७ शेर (A,
D & E), हर (B & C).

४९ । वर्षे [नष्ट] माह । नष्टाङ्के भागं कुरुष्व सदृशभागे तस्मिन्
 लघुमानयस्व । विषमे एकं दत्त्वा वष्टनं कुरुष्व पिंगलो जल्पति
 गुरुमानयस्व ॥ नष्टे अदृष्टस्थाने प्रश्नेऽंकस्य भागः कर्त्तव्यः । यत्र
 प्रश्नाङ्कः समो भवति तत्र लघुः स्थाप्यः, तदर्द्धस्थापि समत्वे पुनरपि
 तदर्द्धं कृत्वा लघुः स्थाप्यः । एवमथोऽपि । विषमप्रश्नाङ्के वा [तु]
 गुरुः स्थाप्यः, तत्राङ्के चैकं दत्त्वा भागः कार्य इति क्रमः । उदा-
 हरणं यथा, चतुरचरप्रस्तारे कौटुक प्रथमो गण इति प्रश्ने,
 प्रश्नाङ्क एकस्य विषमत्वाद्गुरुः स्थाप्यः ऽ, तत्र चैकाङ्के पुनरेक-
 योजने द्वयाङ्को जातस्तदर्द्धचैकः सोऽपि विषमः तेन पुनरपि गुरु-
 क्त्वाः, एवमथोऽपि गुरुरेवाद्यातीति चतुर्गुरुः ऽ ऽ ऽ ऽ प्रथमप्रस्तार-
 इति वाच्यम् । एवं चतुरचरजाते [प्रस्तारे] दशमस्थाने कौटु-
 गिति प्रश्ने, दशाङ्कस्य समत्वादादौ लघुः स्थाप्यः, तदर्द्धं च कृते
 पञ्चाङ्कः प्राप्तस्तस्य विषमत्वाद्गुरुः स्थाप्यः, तत्र च एकदाने षडङ्को
 भवति, तदर्द्धकरणे च त्रयाङ्को भवति, स च विषमो भवति
 इति पुनरपि गुरुः स्थाप्यः, त्रयाङ्के चैकयोजने चतुरङ्कस्तस्य च
 समत्वात्लघुः स्थाप्यः । ऽ ऽ । इत्थं चतुरचरप्रस्तारे दशमस्थाने आदा-
 वन्ते लघुः मध्ये गुरुद्वयमस्तीति वक्तव्यम् । (१)

४९ । अथ वर्षष्टत्तभेदेषु नष्टप्रकारमाह ण्डेति । अंके समे
 विषमे वेत्यर्थः, भाग्न — भागं, अर्द्धांशमिति यावत् यथाप्रस्तार-
 संख्यमिति शेषः, करिञ्जसु — कुरुष्व कल्पयेति यावत्, तत्र यः
 सम भागश्च — सम भागः समस्य भागः अर्द्धांश इत्यर्थः, तत्र —
 ततः, लज्ज — लघुं मणिञ्जसु — जानीहि क[च]येति यावत्,

विषम—विषमस्थाकस्य एक—एकम् एकत्वसंख्याबोधकमंकमित्यर्थः, देह—दत्त्वा संयोज्येति यावत्, वंठण—वंठणं भाग-
मङ्गांशमिति यावत्, किञ्चसु—कुर्वन् कल्पयेति यावत्, वंठन-
मिति भागकल्पने देशी, ततः गुरु आण्किञ्चसु—गुरुमानस्य कल्प-
येति यावत् । एवंप्रकारेण वर्षवृत्तभेदानामिति शेषः, षष्ठे—जट्ट
जट्टप्रकारमिति यावत्, पिंगल जंपद—पिंगलो जल्पति कथयति ॥
समाकभागे कृते योऽंकः स सप्तकल्पकः, विषमाकभागे योऽंकः
स गुरुकल्पकः । विषमांकस्य भागस्तु विषमांकनेनेनाकेन संबोध्य
कल्पनीय इति निर्गमितार्थः । अथ यद्यपि एकांकेन योजितो
विषमः समभावं प्राप्नोति तथापि तस्य भागः विषमांकभाग-
एवेति, ततो सप्तकल्पनभ्रान्तिर्न कर्तव्येति ध्येयम् । अथमर्थः—

एकाक्षरवृत्तस्य प्रथमो भेदः कौटुम्ब इति पृष्टे, एकांके विषमे
एकांकयोजनेन कृतभागे एको गुरुः कल्प्यः । अनंतरं चाक्षरा-
भावात् कल्पना । एवं च एकाक्षरवृत्तस्य प्रथमो भेद एकगुरु-
रिति वाच्यम् । एवमेकाक्षरवृत्तस्य द्वितीयो भेदः कौटुम्ब इति
पृष्टे . . . कल्पनीयः, अनंतरं चाक्षराभावात् कल्पना, एकसप्त-
द्वितीयो भेद इति वाच्यम् ।

एवं द्वाक्षरवृत्तस्य प्रथमो भेदः कौटुम्ब इति पृष्टे, पृष्टस्य
एकांकस्य विषमस्य एकांकयोजनेन भागे एको गुरुः कल्पनीयः,
पुनरपि भागस्यैकांकस्य विषमस्य भा[गे] द्वितीयो गुरुः कल्प्यः ।
अनंतरं चाक्षराभावात् कल्पना, एवं द्विगुरुद्वाक्षरवृत्तस्य प्रथमो भेद-
इति वाच्यः । एवं द्वितीयो भेदः कौटुम्ब इति पृष्टे, पृष्टस्य

द्वितीयांकस्य समस्य भागे एको स्रघुः कल्पनीयस्ततो भागस्रघ्वस्यैकांकस्य विषमत्वादेकेन योजितस्य भागे एको गुहः कल्प्यः, अनंतरं चाक्षराभावात् कल्पना, एवं च प्रथममेको स्रघुस्तत एको-गुहरीदृशो द्वाक्षरवृत्तस्य द्वितीयो भेदः । एवं द्वाक्षरवृत्तस्य तृतीयो भेदः कौदृश इति वृष्टे, वृष्टांकस्य तृतीयस्य विषमत्वादेकांकयोजनेन भागे प्रथममेको गुहः कल्पनीयस्ततो भागस्रघ्वस्य द्वितीयांकस्य समत्वाद्भागे एको स्रघुः कल्प्यः, अनंतरं चाक्षराभावात् कल्पना, एवं च यत्र क्रमेण गुहस्रघू भवत ईदृशो द्वाक्षरवृत्तस्य तृतीयो भेद इति वाच्यम् । एवं चतुर्थो भेदः कौदृश इति वृष्टे, वृष्टांकस्य चतुर्थस्य समत्वात्तद्भागे प्रथम एको स्रघुः कल्प्यः, ततो-भागस्रघ्वस्य द्वितीयांकस्यापि समत्वात्तद्भागेऽपि पुनरथेको स्रघुः कल्प्यः, अनंतरं चाक्षराभावात् कल्पना, एवं च यत्र स्रघुद्वयं च द्वाक्षरवृत्तस्य चतुर्थो भेद इति वाच्यम् ।

एवं त्र्यक्षरस्य प्रथमो भेदः कौदृश इति वृष्टे, वृष्टांकस्य एकस्य विषमत्वादेकांकेन योजितस्य भागे एको गुहः प्रथमः कल्प्यः, ततो-भागस्रघ्वस्यैकांकस्य विषमत्वादेकांकयोजनाद्वारद्वयं भागे गुहद्वय-कल्पनम्, अनंतरं चाक्षराभावात् कल्पना, एवं च यत्र गुहद्वय-कौदृशस्यत्र्यक्षरवृत्तस्य प्रथमो भेद इति वाच्यम् । एवं त्र्यक्षरस्य द्वितीयो भेदः कौदृश इति वृष्टे, वृष्टांकस्य द्वितीयस्य समत्वाद्भागे प्रथममेको स्रघुः कल्प्यस्ततो भागस्रघ्वस्यैकांकस्य विषमत्वादेकांक-योजनाद्वारद्वयं भागे गुहद्वयं कल्पनीयमनंतरं चाक्षराभावात् कल्पना, एवं च प्रथममेको स्रघुस्ततो गुहद्वयकौदृशस्यत्र्यक्षरस्य

द्वितीयो भेद इति वाच्यम् । एवं अक्षरस्य द्वितीयो भेदः कौटुम्ब-
इति [पृष्ठे], पृष्ठाकस्य द्वितीयस्य विषमत्वादेकांकयोगेन भागकल्पने
एकगुरुः कल्प्यस्ततो भागसम्बन्धस्य द्वितीयांकस्य समत्वात्तद्भागे ऋषुः
कल्प्यस्ततो भागसम्बन्धस्य एकांकस्य विषमत्वादेकांकयोगेन तद्भागे
गुरुः कल्प्यः, अनन्तरं चाक्षराभावात् कल्पना, एवं च यत्र प्रथममेको-
गुरुस्ततो ऋषुगुरु ईदृगस्यक्षरस्य द्वितीयो भेद इति वाच्यम् ।
एवं अक्षरवृत्तस्य चतुर्थो भेदः कौटुम्ब इति पृष्ठे, पृष्ठस्य चतुर्थांकस्य
समत्वात्तद्भागे एको ऋषुः कल्प्यस्ततो भागसम्बन्धस्य द्वितीयांकस्यापि
समत्वात्तद्भागेऽपि ऋषुः कल्पनीयः, ततो भागसम्बन्धैकांकस्य विषम-
त्वादेकांकयोगेन तद्भागे गुरुः कल्पनीयस्ततश्चाक्षराभावात् कल्पना,
एवं च यत्र प्रथमं ऋषुद्वयं तत एको गुरुर्कौटुम्बस्यक्षरवृत्तस्य
चतुर्थो भेदः इति वाच्यम् । एवमप्येऽप्युक्तम् ।

एवं चतुरक्षरस्य प्रथमो भेदः कौटुम्ब इति पृष्ठे, पृष्ठाक-
स्यैकस्य विषमत्वादेकं दत्त्वा तद्भागे एको गुरुः कल्पनीयः, ततो-
भागसम्बन्धैकांकस्य वारचयमेकांकयोगेन भागे गुरुद्वयं कल्प-
यित्वा चतुर्गुरुचतुरक्षर[स्य] प्रथमो भेद इति वाच्यम् । एवं
चतुरक्षरस्य द्वितीयो भेदः कौटुम्ब इति पृष्ठे, पृष्ठस्य द्वितीयां-
कस्य समत्वात्तद्भागे एको ऋषुः कल्पनीयस्ततो भागसम्बन्धैकस्य
विषमत्वादेकांकं दत्त्वा वारचयं भागकल्पने गुरुकल्पने गुरुद्वयं
कल्पनीयम्, एवं च यथादौ एको ऋषुस्ततो गुरुद्वयमीदृगस्यचतु-
रक्षरस्य द्वितीयो भेद इति वाच्यम् । एवमप्येऽप्युक्तम् । (E).

४२ । षष्ठे । षष्ठेऽन्ते भागं कुरु, षष्ठे भागे [तं] ऋषुं जानीहि ।

अइ बसमेरु (B) ।^१

अवखर^२ संखे^३ कोडु कइ

आइ अंत पढर्मक^४ ।

सिर दुइ अंके अवब^५ भरु

सूई^६ मेरु खिसंक^७ ॥ ४३ ॥ दोहा ।

विषमे एकं दत्त्वा भागं कुट्ट, पिंगलो जल्पति गुदमानय ॥
नष्टस्यांके मने लघुर्विषमे गुरुरित्यर्थः । इदं चतुरचरे योज्यते ।
अथ द्वादशो भेदः कौटुम्बिके प्रश्ने, द्वादशांकस्य समत्वादाद्यो-
लघुः, तदङ्गस्य षड्कस्यापि समत्वाद्धितीयोऽपि लघुः, तदङ्गस्य
अंकस्य विषमत्वाद्गुरुः, षैकस्य तदङ्गस्य द्वांकस्य समत्वाल्लघुः, तथा
।।५।, अथं भेदो द्वादशसंख्य इत्यर्थः । एवं पञ्चाचरादावपि
बोध्यम् ॥ ४३ ॥ (G).

४३ । अथ वर्णमेव । अक्षरसंख्यायाः कोष्ठं कुट्ट, आद्यन्तेषु
प्रथमोऽङ्कः । शिरोदयाङ्केनापरं विभृष्टि सूचीमेरौ निःशङ्कम् ॥
एकाक्षरमारभ्य यावदक्षरं ह्रस्वस्य चिकीर्षितं भवति तावती पंक्तिः
कर्माद्या । तत्र आदावन्ते चैकाकदानं कार्यं, तेन प्रथमपंक्तौ कोष्ठ-
इत्यनेव । सूचीमेवरिति समाख्याबलादादौ सूक्ष्मता, उत्तरोत्तरं

४३ । १ अथ वर्णमेवः (A & E). २ अक्षर (B), अक्षर (D). ३ संख्य
(B), संख्ये (C), संख (F). ४ परमर्मक (B & F), भए after this (F).
५ अक्षर (D & E), जानक before इरं (F). ६ इरं (D & F). ७ चिसंका
(E), चोसंक (F).

साधिक्यमवगम्यते । तेन द्वितीयपंक्तौ कोष्ठत्रयमेवमेकैककोष्ठद्वया
लेख्यम् । तत्र सायमङ्कदानप्रकारः, — सर्वत्रैव पंक्तौ आदावन्ते च

एकवर्गामेकपंक्तिः			१	१	१	१						
द्वित्रयमेकपंक्तिः			१	२	१	४						
त्रिवर्गामेकपंक्तिः			१	३	३	१	८					
चत्वारिंशत्पंक्तिः			१	४	६	४	१	१६				
पञ्चवर्गमेकपंक्तिः			१	५	१०	१०	५	१	३२			
षट्त्रयमेकपंक्तिः			१	६	१५	२०	१५	६	१	६४		
सप्तवर्गामेकपंक्तिः			१	७	२१	३५	३५	२१	७	१	१२८	
अष्टवर्गामेकपंक्तिः			१	८	२८	५६	७०	५६	२८	८	१	२५६
नववर्गामेकपंक्तिः			१	९	३६	८४	१२६	१२६	८४	३६	९	५१२

एकाङ्को देयः, रिक्तकोष्ठकानाञ्च उपरिस्थिताङ्कद्वयेन पूरणं कार्यं ।
तथाहि प्रथमकोष्ठे तावद्रिक्तकोष्ठाभावः । द्वितीयपंक्तौ मध्यगृहं
रिक्तमस्ति, तच्च तदुपरिस्थिताङ्कद्वयेन प्रथमोत्तमत्र च उपरि एकाङ्क-
द्वयमन्वात् मिलित्वा दद्याङ्को निष्पद्यते, अतः स तत्र लेख्यः ।
तृतीयपंक्तौ रिक्तगृहद्वयं, तच्च च प्रथमगृहोपरि एकाङ्को दद्याङ्क्येति
मिलित्वा त्रयाङ्क इति स तत्र लेख्यः, द्वितीयस्थोपरि [एकाङ्कः]
दद्याङ्क्येति मिलित्वा चयाङ्को जातः स तत्र लेख्यः, एवमग्रेऽपि ।

अथ मेरोः प्रयोजनमुच्यते : प्रथमपंक्तावाद्यन्तयोरेकाङ्क-
मन्वाद्द्वयं निष्पद्यं, तेन एकाक्षरजातौ प्रस्फारद्वयमिति लभ्यते ।
तत्र प्रथममेकाङ्कमन्वात्सर्वगुरेकः, परतस्यैकाङ्कमन्वात्सर्वलघुरयेकः ।
द्वितीयपंक्तौ च मिलित्वा चतुरङ्कमन्वाद् द्वाक्षरजातौ प्रस्फार-
चतुष्टयम्, आदावेकाङ्कमन्वात्सर्वगुरेकः, द्वितीये] दद्याङ्कमन्वा-

देकगुरुद्वयम् अङ्के[को] च एकसत्तासर्व्वलघुरेकः । एवं तृतीय-
पंक्तौ च मिलित्वा अष्टाङ्को निष्पन्नः, तेन व्यञ्चरजातौ प्रस्ता[रा]-
ष्टकम्, एकः सर्व्वगुरुः, एकः सर्व्वलघुः, चिर्गुरुद्वयं, चिरेकगुरुः,
एवमथेऽपि बोद्धव्यम् ॥ (C).

४२ । असुकवर्णवृत्तमात्रागणप्रसारयोरेतावद्गुरुलघुको भेदः
कतिमंख्याक इति अनिर्दिष्टकमस्थितनिर्द्धारितसंख्याकगुरुलघु-
युक्तत्वरूपप्रसारनिर्णैतस्वरूपाऽनिर्द्धारितसंख्याकभेदनिष्ठायाः एको
द्वावित्यादिपिंडौभूतैकलक्षित्वादिक्वायाः निखिलवर्णवृत्तमात्रागण-
भेदनिष्ठायाश्च पिंडौभूतद्विचतुरष्टषोडशेत्यादिक्वायाः संख्याया-
निर्द्धारककोष्ठस्यांकसमूहो वा मेरुः । अत्र निखिलभेदनिष्ठपिंडौ-
भूतद्विचतुष्टादिसंख्यानिर्द्धारणं तत्तन्मेरुपंक्तिनिखिलकोष्ठवर्त्यैक-
योजननिष्पन्नामेव बोध्यमिति गुरुपदेशोऽनुसंधेयः । पूर्व्ववद्विविधे,
तत्र वर्णमेरुप्रकारमाह । अक्षरमंखेति । अक्षर मंखे — संख्याता-
चरणाम् । अत्राक्षरपदस्य चरणाक्षरपादत्वात्संख्यातचरणाक्षराणा-
मित्यर्थः । संख्यातानि एकादिषड्विंशतिपर्यंतसंख्यायुक्तानि चरणा-
क्षराणि येषां तेषां वृत्तानामिति निर्गलितार्थः । कोट्ट — कोष्ठानि
गुरुपदेशादिति शेषः, कद् — कुद् । एकाक्षरचरणवृत्तस्य कोष्ठद्वयं,
द्वाक्षरचरणवृत्तस्य कोष्ठत्रयं, त्र्यक्षरचरणवृत्तस्य कोष्ठ[चतुष्टयं], चतुर-
क्षरचरणवृत्तस्य कोष्ठपंचकमित्येवं गुरुपदेशादुत्तरोत्तरैकैकवृत्त्या
एकाक्षरमारभ्य षड्विंशत्यक्षरपर्यंतं कोष्ठानि कल्पयेति निर्गलितार्थः ।
तपु आद् अंत — आद्यंतयोः कोष्ठयोः, पदमंक — प्रथममंकमेकल-
क्षंख्याबोधकमंकमिति यावत्, देहौति शेषः । अक्षर — अक्षरं आद्यं-

तांतराख्यमिति यावत् कोष्ठकं, सिर दुइ अंके — शिरोऽंकद्वयेन, अत्रह्रस्वभाषायां पूर्वनिपातानियमात्, भरु—पूरय पूरणीयकोष्ठ-
शिरोःखांकद्वययोजननिष्पन्नांकेनाद्यंतांतराख्यितं कोष्ठं पूरणीय-
मित्यर्थः । एवम्रकारेणेति शेषः, मेरु—मेरुः, णिसंक्र—निःश्रंक्रं
निश्चयेनेति यावत्, सूई—सूच्यते निर्मायते इति योजना ।

अथैतन्निर्माणप्रकारो लिख्यते । प्रथमं वामदक्षिणयोरेकागुल-
मायतमूर्द्धाधोरेखादयं विनिर्माय तत्पार्श्वयोः अजुरेखया मेस-
नीयमेवमेकं दीर्घं कोष्ठं विधाय तत्र उर्द्धरेखामध्यदेशमारम्भाधो-
रेखामध्यदेशपर्यंतमेकामृजुरेखां दत्त्वा कोष्ठद्वयं कल्पनीयं, तत्र तत्र
प्रत्येकमेकैकोऽंको देयः, तत्र प्रथममिदं मेरुखरूपं प्रथमकोष्ठस्यै-
कांकेन एकवर्णवृत्त एकगुरुरेको भेदः, द्वितीयकोष्ठस्यैकांकेन च एक-
लघुरेको भेदः इति निर्द्धारितैकत्वसंख्याकगुरुलघुयुक्तलक्ष्मणनिर्णीत-
खरूपैकवर्णभेदनिष्ठैकत्वसंख्या प्रतीयते । कोष्ठद्वयस्यैकांकद्वयपरस्पर-
योजननिःपन्नद्वितीयांकेन चैकवर्णवृत्तभेदस्य द्वित्वरूपा समस्ता संख्या
प्रतीयते, इतीयं कोष्ठद्वयात्मिका प्रथमा एकवर्णमेरुपंक्तिः ।

एवमेतत्पार्श्वधोरेखां पार्श्वयोर्मनामूर्द्धाधित्वा अंगुष्ठमात्रं मध्यदेशं
त्यक्त्वा अधस्तादेका रेखा उपरितनरेखाममाना कार्या, पार्श्वयोश्च
अजुरेखया मेसनं कार्यमेवमेकमायतं कोष्ठं विधाय तत्र उपरि-
तनप्रथमकोष्ठस्यधोरेखामध्यदेशमारम्भाधस्तादरेखापर्यंतमेका अजु-
रेखा देया, ततः द्वितीयकोष्ठाधोरेखामध्यमारम्भाधस्तादरेखापर्यंत-
मेका अजुरेखा देया, एवं कोष्ठत्रयं मंपाद्य प्रथमान्यकोष्ठयोः
प्रत्येकमेकैकोऽंको देयः, अंतराख्यवर्त्ती च द्वितीयः कोष्ठः शिरोः-

स्यैकाकद्वययोजननिःपन्नद्वितीयान्केन पूरणीयः, तत्र द्व्यचरवृत्त-
भेदेषु द्विगुरेको भेद इति निर्द्धारितद्वित्वसंख्याकगुरुयुक्तद्व्यचर-
वृत्तभेदनिष्ठैकत्वरूपसंख्या प्रथमकोष्ठस्यैकांकेन प्रतीयते । ततो-
द्वितीयकोष्ठस्यद्वितीयान्केन द्व्यचरस्यैकगुर्वैकलघुयुक्तौ द्वौ भेदाविति
निर्द्धारितैकत्वसंख्याकगुरुलघुयुक्तद्व्यचरभेदनिष्ठद्वित्वरूपसंख्या प्रती-
यते । ततस्तृतीयकोष्ठस्यैकांकेन द्व्यचरस्य द्विलघुरेको भेद इति
निर्द्धारितद्वित्वसंख्याकलघुयुक्तद्व्यचरभेदनिष्ठैकत्वरूपसंख्या प्रतीयते ।
कोष्ठत्रयस्यममस्तांकायोजननिःपन्नचतुर्थान्केन च चतुष्टयरूपा ममस्त-
भेदसंख्या निश्चीयते, सेयं कोष्ठत्रययुक्ता द्व्यचरभेदरूपस्तिर्द्वितीया ।

एवमेतत्पङ्क्त्यधोरेखां पार्श्वयोर्मनाग्वर्द्धयित्वैकांगुलमात्रमध्यदेशं
त्यक्तोपरितनरेखाममानाधस्ताद्रेखा कार्या, पार्श्वयोश्च ऋजुरेखया
मेकानं कार्यमेवमेकं दीर्घं कोष्ठं निर्माय तत्र उपरितनप्रथम-
कोष्ठाधोरेखामध्यदेशमारभ्याधोरेखापर्यंतमेका ऋजुरेखा देया,
ततो द्वितीयकोष्ठाधोरेखामधमारभ्याधोरेखापर्यंतमेका ऋजुरेखा
देया, ततस्तृतीयकोष्ठाधोरेखामध्यमारभ्याधोरेखापर्यंतमेका ऋजु-
रेखा देया, एवं कोष्ठचतुष्टयं मपाद्य तत्राद्यंतकोष्ठयोः प्रत्येकमेकै-
कोऽको देयस्तदंतरालस्यद्वितीयकोष्ठस्य च तच्छिरःस्यैकद्वितीयेत्यं-
कद्वययोजननिःपन्नद्वितीयान्केन पूरणं कार्यं, द्वितीयकोष्ठस्य च तच्छि-
रःस्यद्वितीयैकेत्यंकद्वययोजननिःपन्नद्वितीयान्केन पूरणं कार्यं, तत्र
प्रथमकोष्ठस्यैकांकेन द्व्यचरस्य त्रिगुरेको भेद इति निर्द्धारित-
चित्वसंख्याकगुरुयुक्तद्व्यचरवृत्तभेदनिष्ठैकत्वरूपसंख्या प्रतीयते । द्वि-
तीयकोष्ठस्यद्वितीयान्केन च द्व्यचरस्य द्विगुर्वैकलघुयुक्तं भेदत्रय-

मिति निर्द्धारितद्विलैकत्वसंख्याकगुरुलघुयुक्तश्चरभेदनिष्ठत्रिलरूप-
संख्या निश्चीयते । एवं द्वितीयकोष्ठस्यद्वितीयानेन [अ]चरस्यैकगुरु-
द्विलघुयुक्तं भेदत्रयमिति निर्द्धारितैकत्वद्विलसंख्याकगुरुलघुयुक्त-
श्चरभेदनिष्ठक[त्रिल]रूपसंख्या निश्चीयते । एवं चतुर्थकोष्ठस्यैका-
नेन अचरस्य त्रिलघुयुक्त एको भेद इति निर्द्धारितत्रिलसंख्याक-
लघुयुक्तश्चरभेदनिष्ठैकत्वसंख्या प्रतीयते । कोष्ठचतुष्टयस्यसर्वाङ्क-
योजननिष्पन्नाष्टमानेन च अचरस्याष्टौ भेदा इति समस्या अचर-
वृत्तभेदसंख्या निश्चीयते, सेयं द्वितीया कोष्ठचतुष्टययुक्ता द्विती-
याचरमेरूपंक्तिः ।

एवं पूर्वोक्तरीत्येकं दीर्घं कोष्ठं निर्माय तत्र कोष्ठपंचकं विधाय
प्रथमांत्ययोः कोष्ठयोरेकैको देयः, अंतरालस्यस्य द्वितीयकोष्ठस्य
शिरःस्यैकद्वितीयेत्यंकद्वययोजननिःपन्नचतुर्थाङ्केन पूरणं विधेयं, द्विती-
यकोष्ठस्य च शिरःस्यद्वितीयाङ्कद्वययोजननिःपन्नषष्ठाङ्केन पूरणं
विधेयं, चतुर्थकोष्ठस्य च शिरःस्यद्वितीयैकेत्यंकद्वययोजननिःपन्नचतु-
र्थाङ्केन पूरणं विधेयं, तत्र प्रथमकोष्ठस्यैकाङ्केन चतुरचर[र]वृत्तस्य
चतुर्गुरुरेको भेद इति निर्द्धारितचतुष्टयसंख्याकगुरुयुक्तचतुरचरवृत्त-
भेदनिष्ठैकत्वसंख्या प्रतीयते । द्वितीयकोष्ठस्यचतुर्थाङ्केन च चतुरचरस्य
त्रिगुर्वैकल्य[लघु]युक्तं भेदचतुष्टयमिति निर्द्धारितत्रिलैकत्वसंख्याक-
गुरुलघुयुक्तचतुरचरभेदनिष्ठचतुष्टयसंख्या प्रतीयते । ततस्तृतीय-
कोष्ठस्यषष्ठाङ्केन चतुरचरस्य द्विगुरुद्विलघुयुक्ताः षड्भेदा इति
निर्द्धारितद्विलसंख्याकगुरुलघुयुक्तचतुरचरभेदनिष्ठषट्संख्या प्रती-
यते । ततः चतुर्थकोष्ठस्यचतुर्थाङ्केनैकगुरुद्विलघुयुक्तं चतुरचरस्य भेद-

चतुष्टयमिति निर्द्धारितैकत्वचिन्तनसंख्याकगुह्यघुयुक्तचतुरचरभेद-
निष्ठचतुष्टय[रू]पसंख्या निश्चीयते । ततः पंचमकोष्ठस्यैकांकेन चतु-
र्षघुयुक्तचतुरचरस्यैको भेद इति निर्द्धारितचतुष्टयसंख्याकगुह्यघुयुक्त-
चतुरचरभेदनिष्ठैकत्वसंख्या निश्चीयते । कोष्ठपंचकनिष्ठसर्वाक-
योजननिःपक्षघोड़श्रांकेन च घोड़श्ररूपा समस्ता चतुरचरभेदसंख्या
प्रतीयते, सेयं पंचकोष्ठयुक्ता चतुर्थी चतुरचरभेदपङ्क्तिः ।

एवं पूर्वोक्तरीत्या एकं दीर्घं कोष्ठं विधाय तत्र कोष्ठपङ्क्तिं
निर्माय प्रथमांशकोष्ठयोरेकैकोऽंशो देयः, अंतरास्यद्वितीय-
कोष्ठस्य शिरःस्यैकचतुर्थैत्यंकद्वययोजननिःपक्षपंचमांकेन पूरणं विधेयं ।
ततस्तृतीयकोष्ठस्य शिरः[ः]स्यचतुर्थषष्ठैत्यंकद्वययोजननिःपक्षदशमांकेन
पूरणं विधेयं । ततश्चतुर्थकोष्ठस्य शिरःस्यषष्ठचतुर्थैत्यंकद्वययोजन-
निःपक्षदशमांकेन पूरणं विधेयं । ततः पंचमकोष्ठस्य शिरःस्य-
चतुर्थैकेत्यंकद्वययोजननिःपक्षपंचमांकेन पूरणं विधेयं । तत्र प्रथम-
कोष्ठस्यैकांकेन पंचाक्षरवृत्तस्य पंचगुह्यैको भेद इति निर्द्धारि-
रितपंचत्वसंख्याकगुह्ययुक्तपंचाक्षरभेदनिष्ठैकत्वसंख्या निश्चीयते । ततः
द्वितीयकोष्ठस्यपंचमांकेन च पंचाक्षरवृत्तस्य चतुर्गुर्वैकषाघुयुक्तं भेद-
पंचकमिति निर्द्धारितचतुष्टैकत्वसंख्याकगुह्यघुयुक्तपंचाक्षरभेदनिष्ठ-
पंचत्वसंख्या निश्चीयते । ततस्तृतीयकोष्ठस्यदशमांकेन पंचाक्षर-
वृत्तस्य षिगुह्यद्विषाघुयुक्तं भेददशकमिति निर्द्धारितचित्तचित्त-
संख्याकगुह्यघुयुक्तपंचाक्षरभेदनिष्ठदशत्वसंख्या नौ[नि]श्चीयते । तत-
श्चतुर्थकोष्ठस्यदशमांकेन पंचाक्षरवृत्तस्य द्विगुह्यद्विषाघुयुक्तं भेद-
दशकमिति निर्द्धारितचित्तचित्तसंख्याकगुह्यघुयुक्तपंचाक्षरभेदनिष्ठ-

दशत्वसंख्या निश्चीयते । ततः पंचमकोष्ठस्वपंचमांकेन पंचाक्षरवृत्तस्य एकगुरुचतुर्लघुयुक्तं भेदपंचकमिति निर्द्धारितैकालचतुष्टयसंख्याकगुरु-लघुयुक्तपंचाक्षरभेदनिष्ठपंचत्वसंख्या निश्चीयते । ततः षष्ठकोष्ठ-स्यैकांकेन पंचाक्षरवृत्तस्य पंचलघुयुक्त एको भेद इति निर्द्धारित-पंचत्वसंख्याकलघुयुक्तभेदनिष्ठैकत्वसंख्या निश्चीयते । कोष्ठषड्द्वनिष्ठ-सर्वांकयोजननिःपन्नद्वचिंशत्तमांकेन च द्वाचिंशद्रूपा समस्ता पंचा-क्षरवृत्तभेदसंख्या प्रतीयते । एवमग्रेऽपि सुधीभिः स्वयम्भूषां, यन्त्र-विस्तरभयाञ्च लिख्यते ॥ (E).

४३ । अथ किंचितः सर्वगुर्वैकगुरु-द्विगुरु त्रिगुर्वाद्यः, एवं किंचितः सर्वलघ्वैकलघु-द्विलघ्वाद्य इति ज्ञानार्थं मेद्माह, अक्षर । अक्षरसंख्यया कोष्ठान् कुरु, आद्यमंत्यं च प्रथमांकेन पूरय । शौर्षदद्यांकेनापरं भर, जानीत सूचीमेवं निःशंकम् ॥ आद्यं कोष्ठमिति शेषः, तथाच सर्वत्र आद्यांत्यकोष्ठयोरेक एव लेख्यः, शौर्षकोष्ठद्वयरूपांकेन रिक्तकोष्ठं पूरयेत्यर्थः । तथाच एकाक्षरादौ इष्टमेवसंख्यया द्वादिर्कोष्ठान्द्धारितानेकैकवृत्त्या लिखेत् । तत्र सर्वकोष्ठाद्यंतयोरेकं दत्त्वा पश्चादपरितनं कोष्ठद्वयाकं इष्टंलक्षा-वंधन्वायेनैकौष्ठत्यात्रशिष्टाः कोष्ठाः पूरणीयाः ॥ तत्र एकाक्षर-प्रस्तारे एकः सर्वगुरुः, एकः सर्वलघुरिति भेदद्वयमेव सिद्धं, तत्र द्विभेदत्वात् । द्वाक्षरप्रस्तारे एकः सर्वगुरुः, द्वौ एकगुरुः, एकः सर्व-लघुरिति ॥ एवं त्र्यक्षरप्रस्तारे एकः सर्वगुरुः, चय एकगुरुवः, चयो द्विगुरुवः, एकः सर्वलघुरिति ॥ एवं सर्वत्र प्रस्तारे एकः सर्वलघुः, चय एकलघवः, चयो द्विलघवः, एकः सर्वगुरुद्वित्यादि सर्वत्र

अह अस्स पताका ।^१

उद्दिद्वा^२ सरि अंका दिज्जसु

पुब्ब^३ अंक पर भरण करिज्जसु^४ ।

पावल^५ अंक पढम^६ परिदिज्जसु^७

पत्थर^८ संख^९ पताका किज्जसु^{१०} ॥ ४४^{११} ॥ [अलिखा]

बोधम् । अचांकयोगेन संख्या भवति । यथा एकाचरे दौ १, द्व्यचरे चत्वारः ४, त्र्यचरेऽष्टौ ८, चतुरचरे षोडशेत्यादि ॥ अचेदमवधेयम् । अपचयमाना गुरवः पद्ये मेरौ तु यस्य दृश्यन्ते । सर्वत्राशाभंगो विपरीते वाङ्मिते लभते ॥ अत्र प्रस्तारात्क्रियत्संख्योऽयं भेद इति ज्ञात्वा कियद्गुरुकोऽयमित्यवधार्य फलं वदेदिति ॥ ४४ ॥ (१) ।

४४ । अथ वर्णपताकामाह । उद्दिष्टसदृशानङ्गान् देहि, पूर्वाङ्गेन परभरणं कुरु । प्राप्तङ्कः प्रथमपरतो दीयते, प्रस्ता[र]संख्यया पताका क्रियते ॥ अयमर्थः,—वर्णोद्दिष्टे यथा अङ्गा दत्तास्तथेवाङ्गा-देयाः, एतावान् विशेषः अतोऽत्रोद्दिष्टप्रस्तारे उत्तरोत्तरद्विगुणा-अङ्गा दीयन्ते, अत्र तूत्तरोत्तरद्विगुणाङ्कस्थापनमात्रं, तत्र चाङ्कस्य वामा गतिरिति न्यायेन चरमाङ्क एव पूर्वाङ्कः प्रथमत एव स्थापनीयः, स एकगुरुकस्थानं, तेनाङ्गेन सह तत्पराङ्कस्य भरणं—योजनं

४४ । १ अह पताका (A), अह वर्णपताका (D & E). २ उद्दिष्ट (F).
३ पूर्वङ्के (B), पूर्वे (C). ४ किज्जसु (F). ५ पावल (B & C), पावल (E).
६ पर (B & C). ७ तिज्जसु (D), वेज्जसु (E & F). ८ पत्थर (A), पत्थर (E & F). ९ संखे (A, B & C). १० करिज्जसु (B & C), किज्जसु (F).
११ ४५ (F).

कार्थं, पूर्वाङ्क एवात्र पराङ्क उच्यते, अङ्कस्य वामा गतिरित्युक्त-
त्वात् । एवमपराङ्केण सप्त योजनं, ततस्तत्पराङ्केण प्राप्तास्त्राङ्का अधो-
ऽधः स्थाप्याः, एवमेकगुरोर्वितीया पंक्तिः कार्या, तत्र च प्रथम-
स्त्रिखिताङ्कपृष्ठतो योऽङ्कः स उपरि लेख्यः, ततश्च उपरिखिताङ्केण
सप्त योजयित्वाऽधो लेख्यः, पुनस्तत्पूर्वस्त्रिखिताङ्केण सप्त योजयित्वा ।
एवं दिगुरपंक्तिं समाप्य त्रिगु[ह]पंक्तिर्विख्या, द्विगुरुपरिखिताङ्क-
पृष्ठस्त्राङ्क उपरि स्थाप्यस्तत्पृष्ठस्त्राङ्केण सप्त योजयित्वा तदधो लेख्यः,
पुनः पराङ्केण योजयित्वा तदधो लेख्यः । एवमप्येऽपि परतो-
दीयते इत्यस्याधो लिख्यत इत्यर्थः इति गुरुरूपदेशः । उत्तरोत्तर-
दिगुणा अङ्काः क्रियद्दूरं देया इत्याकांशायास्तुक्तं प्रसारसंख्या-
त्यादि, तेन चावदचरस्य प्रसारसावत्पर्यन्तं दिगुणाङ्कदानं, ताव-
त्पंक्तिपताका भवतीति बोध्यम् । यत्तु चावती प्रसारसंख्या ताव-
दङ्का देया इत्यर्थः इति तत्र, पताकाया चावदङ्कासम्भवात्, तत-
एकन्यूनाङ्कस्यैव सम्भवात् ।

अथोदाहरणेन संक्षेपेण विवक्षिते । चतुरस्रप्रसारे एकगुरोर्वाचः कुत्र
पतन्तीति प्रश्ने, चतुर्षु स्थानेषु उत्तरोत्तरदिगुणा-
अङ्काः स्थाप्याः यथा १, २, ४, ८, तत्र चैकगुरोर्पंक्तौ
प्रथमतोऽष्टाङ्कः स्थाप्यः, अष्टाङ्कचतुरस्रयोजना-
द्वाद्ग्राङ्कः स तदधः स्थाप्यः १२, द्वादशाङ्कदवा-
हयोजनाचतुर्द्वाङ्कः स तदधो लेख्यः १४, चतु-
र्द्वाङ्कयोजनात्पञ्चदशाङ्कः स तदधो लेख्यः

	१	२	४	८	
१	२	४			१२
	२	४	१२		
	४	८	१४		
	८	१०	१४		
			११		
			१२		

१५, एवमेकगुरोर्वाचस्यैका पंक्तिः । अथ दिगुरङ्कसंज्ञौ अष्टाङ्कपृष्ठवर्ती

चतुरङ्ग उपरि लेख्यः, चतुरङ्गे दयाङ्गयोजनात् षडङ्गः ६, स तदधो लेख्यः; षडङ्गैकाङ्गयोजनात् सप्ताङ्गः ७, स तदधो लेख्यः; ततः पूर्वार्द्धेणापि सह योगं कृत्वा लेख्यं भवति, तत्र चतुरङ्गस्य पूर्वार्द्धोऽष्टाङ्गस्तेन चतुरङ्गयोगाद्द्वादशाङ्गः, स पूर्वलिखितत्वान्न लिख्यते, एवं चतुर्द्वाङ्गपञ्चदशाङ्गावपि पूर्वलि[खि]तौ, तेनाष्टाङ्गे दयाङ्गयोगाद्द्वादशाङ्गः १०, स तदधो लेख्यः; ततो द्वािकाङ्गयोगादेकादशाङ्गः [११], स तदधो लेख्यः; पुनश्चाष्टाङ्गचतुरङ्गैकाङ्गयोगान्नयोद्दशाङ्गः १३, स तदधो लेख्यः; इति दिगुरुकपंक्तिः ।

अथ दि[चिगु]रुकपंक्तिः, तत्र चतुरङ्गपृष्ठवर्ती दयाङ्ग उपरि लेख्यः; दयाङ्गैकाङ्गयोगान्नयाङ्गः, स तदधो लेख्यः; ततश्चतुरङ्गदयाङ्गयोगात् षडङ्गः, स पूर्वलिखितः, तेन चतुरङ्गैकाङ्गयोगात्पञ्चाङ्गः ५, स तदधो लेख्यः; ततश्चाष्टाङ्गचतुरङ्गयोगात् षो ढादशाङ्गो जातः स पूर्वलिखित एव, तेनाष्टाङ्गैकाङ्गयोगान्नयाङ्गः ८, स तदधो लेख्यः इति चिगुरुकपंक्तिः ।

अथ चतुर्गुरुकपंक्तौ दयाङ्गपृष्ठवर्ती 'एकाङ्गोऽपि लेख्यः १, ततश्चात्याङ्गयोगात् येऽङ्गस्ते पूर्वलि[खि]ता एव, तेन तदधोऽङ्गान्तरं न लिख्यते ।

तेन चतुरचरप्रस्तारख्याष्टमद्वादशचतुर्द्वाङ्गपञ्चदशेषु एकगुरुः, चतुर्थषष्ठसप्तमदशमैकादशत्रयोदशेषु दिगुरुः । द्वितीय[द्व]तीयपञ्च[म]ानवमेषु चिगुरुः । प्रथमतश्चतुर्गुरुरिति ज्ञेयम् । षोडशाङ्गस्य लिखितानां तत्र गुरुर्नास्ति, किन्तु सर्वलघुरिति ज्ञायते ॥ (C).

४४ । असुकवर्षमाचाप्रस्तारथोरेतावहुदलघुयुक्तो भेद एतावत्स-

ख्यक इति मेरुपंक्तिवर्णितत्तत्कोष्ठस्यांकनिर्द्धारितस्वरूपसंख्याकानां भेदानां प्रथमद्वितीयादिप्रातिखिकरूपस्य निर्द्धारणं तन्निर्द्धारकांक-समूहो वा पताका, सा द्विविधा वर्णपताका मात्रापताका चेति ।

वर्णपताकानिर्माणप्रकारमाह उद्दिष्टा सरि अनेति । उद्दिष्टा सरि — उद्दिष्टसदृशान् उद्दिष्टपदस्थोद्दिष्टांकपरत्वादुद्दिष्टांकसदृशानित्यर्थः, अंक — अंकान्, दिञ्जसु — दिष्टि, प[पूर्]वमेकमकं दत्त्वा उत्तरोत्तरं दिगुणितान् द्विचतुरष्टादिकानंकान् यथाप्रस्तारसंख्यं स्यापथेदित्यर्थः, ततः पुञ्च अंक — पूर्वाकस्य, पर — परस्मिन्नुत्तरवर्तिनीति यावत् अंके इति शेषः, पत्यरसंख — प्रस्तारसंख्यं प्रस्तारस्य संख्या यस्यां क्रियायां तद्यथा स्यात्तथेत्यर्थः, भरण — योजनं करिञ्जसु — कुरु । यस्य पूर्वाकस्य यत्परांकयोजने प्रस्तारसंख्याकोऽंको निष्पद्यते, तस्य पूर्वाकस्य तत्र परांके योजनं न कार्यमित्येको नियम इत्यर्थः । एवं ह्यते पाञ्चल अंक पठम — अवच्छ-भाषायां पूर्वनिपातानियमात् प्रथमप्राप्तमंकमित्यर्थः, परितेञ्जसु — परित्यज । यस्य पूर्वाकस्य यत्परांकयोजने पूर्वप्राप्तोऽंको निष्पद्यते तस्य तत्र योजनं न कार्यमिति द्वितीयो नियम इत्यर्थः । एवं प्रकारेण वर्णानामिति शेषः, पताका किञ्जसु — पताकां कुरु इति योजना ।

अथ यः पूर्वाकः यत्र परांके प्रथमं योज्यते तस्यो[य]ोजननिःपन्ना अंकाः तत्परांकादधोऽधः स्याप्या इति नियमो गुरुपदेशादवधारणोच्यते । पूर्वाकस्य सर्वपरांकयोजने येऽंका निःपद्यन्ते तैः कोष्ठपंक्तिर्बोधा ।

अथैतदनुसारेण चतुर्वर्षपताकास्त्रिखनप्रकार उच्यते । चतुर्वर्षपताकायामादौ एकं कोष्ठं कर्त्तव्यं, तत ऊर्द्धाधः कोष्ठचतुष्टयं कल्पनीयं, तत ऊर्द्धाधः कोष्ठषट्कं, तत ऊर्द्धाधः कोष्ठचतुष्टयं, तत एकः कोष्ठः । एवं परस्परसंस्त्रिष्टरेखं कोष्ठस्थानपंचकं विधाय, [य]त्रोपरितनप्रथमद्वितीयद्वितीयचतुर्थपंचमकोष्ठेषु एकद्विचतुरष्ट-षोडशेति पंचांका यथाक्रमं स्थाप्याः, तत्र प्रथममेककोष्ठस्थान-मेकांकयुक्तमिति सम्भाषेचथा प[पूर्]वं एकोऽंकः, स च उत्तरवर्त्तिषु द्वितीयचतुर्थाष्टमांकेषु योज्यमाणः प्रथमं द्वितीयांके योज्यते इति तद्योजननिःपन्ना अंका द्वितीयांकादधोऽधः स्थाप्या इति एकांक-द्वितीयांकयोजननिःपन्नसृतीयांको द्वितीयांकादधः स्थाप्यः, तत-एकांकचतुर्थांकयोजननिःपन्नः पंचमांकसृतीयांकादधः स्थाप्यः, ततः एकाष्टमांकयोजननिःपन्नो नवमोऽंकः पंचमांकादधः स्थाप्यस्तत-एकांकस्य षोडशांकयोजने सप्तदशोऽंकः प्रस्तारसंख्यातोऽधिक-संख्याको निःपद्यते इति तस्य तत्र योजनं न कार्यमेवं प्रथमांकस्य द्वितीयचतुर्थाष्टमांकेषु योजनं कृत्वा निःपन्नद्वितीयद्वितीयपंचम-नवमैस्त्वत्तुर्भिरंकैर्द्वितीयस्थानकोष्ठपंक्तिः कल्पनीया । एतत्कोष्ठपङ्क्ति-स्था द्वितीयादस्यस्तारोऽप्यंकास्तुर्थाष्टमांकपूर्ववर्त्तिन इति क्रमेण तद्योर्वीज्यमानाः प्रथमं चतुर्थांके योज्यन्तेऽतस्तद्योजननिःपन्ना-पंचांकचतुर्थांकादधोऽधः स्थाप्या इति, द्वितीयचतुर्थांकयोजननिः-पन्नः षडोऽंकः चतुर्थांकादधः स्थाप्यस्ततसृतीयचतुर्थांकयोजननिः-पन्नः सप्तमोऽंकः षष्ठांकादधः स्थाप्यः, ततः पंचमचतुर्थांके नव-मांकः प्रथमप्राप्तो निःपद्यते इति तस्य तत्र योजनं न कार्यमिति,

पंचमाष्टमांकयोजननिःपन्नस्त्रयोदशांकः सप्तमांकादधः स्थाप्यः, एवं
द्वितीयादिचतुर्णामंकाणां चतुर्थीके योजनं कृत्वा द्वितीयाष्टमांक-
योजननिःपन्नो दशमांकस्त्रयोदशांक[१]दधः स्थाप्यस्ततः द्वितीयाष्ट-
मयोजननिःपन्न एकादशांको दशमांकादधः स्थाप्यः, ततः पंचमा-
ष्टमयोजननिःपन्नस्त्रयोदशांकः प्रथमप्राप्तो निःपद्यते इति तद्योर्ध्वयोजनं
न कार्यं, नवमाष्टमयोजननिःपन्नः सप्तदशो नवमषोडशयोजन-
निःपन्नः पंचविंशतितमस्यांकः प्रस्तारसंख्यातोऽधिकसंख्याको निः-
पद्यते इति तद्योजनं न कार्यम् । एवं द्वितीयाष्टमांकाणां चतुर्थाष्ट-
मांकयोर्ध्वयोजनं कृत्वा चतुर्थषष्ठसप्तमचयोदशदशमैकादशेति षडङ्कैः
द्वितीयस्नानकोष्ठपङ्क्तिः कल्पनीया, ततश्चतुर्थादयः षडङ्का अष्ट-
मांकपूर्व[व]र्त्तिन इति तेषां तत्र योजने चतुर्थाष्टमयोजननिःपन्नो-
दादशांकोऽष्टमांकादधः स्थाप्यस्ततः षष्ठाष्टमांकयोजननिःपन्नश्चतु-
र्दशोऽको द्वादशांकादधः स्थाप्यस्ततः सप्तमाष्टमयोजननिःपन्नः पंच-
दशोऽकश्चतुर्दशांकादधः स्थाप्यस्ततस्त्रयोदशदशैकादशांकाणामष्टमां-
कयोजने, अष्टमादीनां च षोडशांकयोजने प्रस्तारसंख्यातोऽधिक-
संख्याका अंका निःपद्यते अतस्तेषां तत्र योजनं न कार्यमेवं चतु-
र्थाष्टमांकयोर्ध्वयोजनं कृत्वाष्टमद्वादशचतुर्दशपंचदशेति चतुर्भिरङ्कैश्च-
तुर्थस्नानकोष्ठपङ्क्तिः कल्पनीया । पंचमस्नानकोष्ठकं षोडशांकयुक्तं
कल्पनीयम् । एवं चतुर्वर्णवृत्तपताकायां कोष्ठस्नानपंचकं कल्पनीयं,
तस्वरूपं लिखित्वा प्रदर्शते — [Vide figure p. 73—Ed.] एवं च
चतुर्वर्णमेवपङ्क्तिर्वर्णप्रथमकोष्ठसैकांकिद्वारितचतुर्गुणयुक्तत्वरूपैक-
लसंख्याकस्य भेदः प्रथम इति [प्राति]खिकं रूपं पताकाप्रथम-

कोष्ठस्थकानेन निर्द्धार्यते चतुर्गुह्युक्त एको भेदः प्रथम इति । एवं चतुर्वर्णमेरुपङ्क्तिवर्तिद्वितीयकोष्ठस्थचतुर्थान्कनिर्द्धारितैकस्यघुचि-
 गुह्युक्तलक्षरूपचतुष्टयसंख्याकानां भेदानां द्वितीयतृतीयपञ्चमनवमेति प्रातिखिकं रूपं चतुर्वर्णपताकाद्वितीयस्थानकोष्ठपङ्क्तिवर्तिभिश्चतु-
 भिरङ्कैर्निर्द्धार्यते एकस्यघुचिगुह्युक्तास्यलारो भेदा द्वितीयतृतीय-
 पञ्चमनवरूपा इति । एवं चतुर्वर्णमेरुपङ्क्तिवर्तिद्वितीयकोष्ठस्थषष्ठा-
 कनिर्द्धारितदिगुह्युक्तलक्षरूपषट्संख्याकानां भेदानां चतुर्थ-
 षष्ठसप्तमचयोद्ग्रदग्रमैकादशेति प्रातिखिकं रूपं पताकाद्वितीयस्था-
 नकोष्ठपङ्क्तिवर्तिभिः षड्भिरङ्कैर्निर्द्धार्यते दिगुह्युक्तलक्षरूपः षड्-
 भेदाः चतुर्थषष्ठसप्तमचयोद्ग्रदग्रमैकादशरूपा इति । एवं चतुर्व-
 र्णमेरुपङ्क्तिवर्तिचतुर्थकोष्ठस्थचतुर्थान्कनिर्द्धारितैकगुह्युक्तलक्ष-
 रूपचतुष्टयसंख्याकानां भेदानामष्टमद्वादशचतुर्दशपञ्चदशेति प्राति-
 खिकं रूपं पताकाचतुर्थस्थानकोष्ठपङ्क्तिवर्तिभिश्चतुर्भिरङ्कैरवधार्यते
 एकस्यघुचिगुह्युक्तास्यलारो भेदा अष्टमद्वादशचतुर्दशपञ्चदशरूपा-
 इति । एवं चतुर्वर्णमेरुपङ्क्तिवर्तिपञ्चमकोष्ठस्थैकान्कनिर्द्धारितचतु-
 र्धुगुह्युक्तलक्षरूपैकलसंख्याकस्य भेदस्य षोडश इति प्रातिखिकं
 रूपं पताकापञ्चमकोष्ठस्थषोडशांकेन निर्द्धार्यते चतुर्धुगुह्युक्तो भेदः
 षोडशेति । एवमन्यथापि पताका बोध्याः । संघविक्षरभयाच्च
 सिद्ध्यते ॥ (E).

४४ । अथ वर्णपताका । पूर्वं मेरौ असुकगुह्युक्ता असुका भेदा-
 भवन्तीत्युक्तं, ते च भेदाः प्रसारे असुकस्थानेषु तिष्ठन्तीति ज्ञानार्थं
 पताकामात्रं ॥ उद्दिष्टा । तत्र मेरौ चावती गुर्वाशंकसंख्या भवि-

यति तावत्तेव कोष्ठकानि पताकायां लेखनीयानीति युक्ता
 सिध्यति ॥ उद्दि ॥ उद्दिष्टसदृशान्कान्देहि, पूर्वांशेण परभरणं
 कुह । प्राप्तमंकं प्रथमं परित्यज्य प्रसारसंख्यया पताकां गृह्णाथ ॥
 अथमर्थः । आदौ तावत् यत्संख्याकवर्षदत्तस्य[?] पताका चिकीर्षिता
 तत्संख्याका उद्दिष्टवदुत्तरोत्तरं द्विगुणिता एकपंक्तिकाः स्थाप्याः,
 पश्चान्नेहप्रसारान्कसंख्यया पताकाकोष्ठा वर्द्धनीयाः ॥ ततः क्रमा-
 त्पूर्वाभिन्मकोष्ठान्कयोगस्तले लेख्यः इति पताका पूर्यतां ॥ एतदुक्तं ॥

एको दावथ चत्वारः ततोऽष्टाविति वर्द्धनं ।

पूर्वं परेण संयुज्य तदधो लेखयेद्बुधः ॥

अंतिमांकावधिं नेव संघयेदथ कुचयित् ।

एकत्र लिखितं प्राज्ञः पुनरन्यत्र नो लिखेत् ॥

इति वर्द्धनं यावदिकल्पं ॥ अत्रोदाहरणमेकाक्षरे १ । २ । अथ
 द्विविकल्पत्वादेकस्थानस्य एकगुरुः, द्वितीयस्य एकसप्तपुरित्येतावतैव
 सिद्धिः । सर्वचाष्टांतांकौ सर्वगुरुषुवाचकौ बोध्यौ ॥ द्वाक्षरे यथा,

| १ | २ | ३ | अत्रैकांकद्व्यंकयोर्द्वेयौ अंको द्व्यंकाधो लेख्यः ॥ तस्य
 चतुर्विकल्पत्वात् तावतैव सिद्धिः । त्रयास्थान एव सर्व-

गुरुः, द्वितीयद्विपंक्तिस्तौ द्विच्यंकौ एकगुर्विकल्पौ, चतुर्व्यंकाः
 सर्वसप्तपुरिति ॥ चतुरक्षरे यथा ॥ [Vide figure p. 73 — Ed.] अत्रैको

दाग्धां सप्त चयं द्व्यंकाधः, एकसप्तुर्भिः सप्त पंच अंकाधः, एकाष्ट-
 योगे नव पंचाधः, द्विचतुर्व्यंके षट् चतुरधः, द्वाष्टयोगे द्वा
 षड्धः, द्विषोडशयोगे न संभवति, त्रिचतुर्व्यंके सप्त द्वाधाधः,
 पंचचतुर्व्यंके नव एकत्र लिखितमात्रं लेख्यः, अष्टयोगे एकादश

अह मत्ता मेरु ।^१

दुइ दुइ कोइता सरि लिइहु^२

पठम अंक^३ तसु अंत ।

तसु आइहि पुण^४ एक^५ सउ^६

पठमे^७ वेवि मिलंत ॥ ४५ ॥ दोहा ।

सिर अंके तसु सिरपर

अंके उवरल कोइ^८ पुरह^९ गिस्तंके^{१०} ।

मत्ता मेरु अंक संचारि बुज्झह^{११}

बुज्झह^{१२} जण दुइ^{१३} चारि ॥ ४६ ॥ [सिद्धिणी ?]

सप्ताधः, त्रिषोडशयोगो न, पंचाष्टयोगे त्रयोदश एकादशाधः,
चतुरष्टयोगे द्वादशाष्टाधः, चतुःषोडशयोगो न, षडष्टयोगे चतुर्दश
द्वादशाधः, द्वाष्टाष्टयोगो न, सप्ताष्टयोगे पंचदश चतुर्दशाधः । अष्टाधः
सर्वगुरुः, द्वितीयपंक्तिका एकलघुस्थानानि, तृतीयपंक्तौ द्विलघुस्था-
नानीत्यादि ज्ञेयं । यथा आद्यस्थाने सर्वगुरुः, द्विचिपंचमवस्थानेषु
एकलघवस्त्रिगुरवो वा, चतुःषट्दशसप्तैकादशत्रयोदशसु स्थानेषु
द्विलघवो द्विगुरवो वा, अष्टद्वादशचतुर्दशपंचदशस्थानेषु त्रिलघव-
एकगुरवो वा, षोडशस्थाने सर्वलघुरित्येवं सर्वत्र ज्ञेयम् ॥ (G).

४५-४६ । १ अह मत्ता मेरु (C). अह मात्तानेरुः (A, D, E & F).
२ लिचिह (D), कंरुह (F). ३ पठमह (C). ४ पुण (A), पुचि (D),
dropt in (F). ५ एक (C), एक (D). ६ सउ (C), सरि (D). ७ विचमे
(E), dropt in (F). ८ अंको (E). ९ कोइ (B), कोइ (E), कोइक (F).
१० पूरुह (D), पूरुह (E & F). ११ विचुह (B), विचुह (C), वीचंके
(D & E), वीचंके (F). १२ बुज्झह (D & E), बुज्ज (F). १३ दुइ (E).

४५-४६ । अथ मात्रामेदः । दयं दयं कोष्ठं समं लिख, प्रथमो-
 ऽकस्तस्याम्ने । तस्यादौ पुनरेकं दत्त्वा [प्रथमं] दावपि लिखिती ॥
 शिरोऽङ्के तस्य शिर उपर्यङ्केण कोष्ठं पूरय निःशङ्कम् । मात्रामेरोरङ्कं
 संचाय बुध्यन्तां [बुध्यन्तां] जना दिश्लारः ॥ मेरोस्तु प्रयोजनं
 द्विकलादौ प्रसारसंख्याज्ञानं सर्वगुर्वादिज्ञानञ्च । तथापि यदि
 पृच्छ्यते द्विकलास्य कियान् प्रसारः सर्वगुरुः, सर्वलघुर्वा कियान्,
 एवं चिकलास्य कियान् प्रसारः सर्वगुरुः, सर्वलघुर्वा कियान् इत्येव-
 मादिप्रश्ने तज्ज्ञानं मेरोः प्रयोजनं, तत्र चायं प्रकारः । प्रथमतः
 कोष्ठदयं लेख्यं तदधः कोष्ठदयं लिखित्वा तदधः कोष्ठद[चायं] पुनरपि
 कोष्ठत्रयमधो लेख्यं, ततः कोष्ठचतुष्टयं लिखित्वा तदधोऽपि कोष्ठ-
 चतुष्टयं लेख्यमेवं कौष्ठलिखनं कृत्वा तत्राङ्का देवा भवन्ति । तत्र
 चायं प्रकारः । सर्वेषां कोष्ठानामम्ने प्रथमाङ्को द्वेषः, प्रथमाङ्क-
 शब्देनैकाङ्क उच्यते । ततश्च समीकृतकोष्ठयुग्मकानामादिमकोष्ठे
 सर्वत्रैकाङ्को द्वेषस्तदधस्तनकोष्ठादौ च दद्याद्यङ्कः । तत्रेयं युक्तिः ।
 उपरिस्थिताङ्क एकस्तत्परंतस्यैकः, इत्यधस्ताद्गुयाङ्को लिखितः । एवं
 द्वितीयकोष्ठयुग्मस्यादिमकोष्ठकादावेकाङ्कोऽस्ति तदुपरि दद्याद्द-
 इति मिलित्वा त्रयाङ्कोऽधस्तात्लेख्यः । एवं तृतीयकोष्ठयुग्मकस्यादावे-
 काङ्कस्तदुपरि च त्रयाङ्क इति मिलित्वा चतुरङ्कोऽधस्तात्लेख्य इति ।
 प्रथमे द्वयोर्मिलनार्थमथ प्रथमशब्देन द्वितीयकोष्ठकादिष्ट-
 मुच्यते । अथावशिष्टपक्षानां [श्लेषाणां] । तत्र च प्राथमिककोष्ठ-
 युग्मे पूरणीयमेव नास्ति, द्वितीयकोष्ठ[युग्म]स्य मध्यष्टयं पूरणीयं,
 तत्रायं प्रकारः, शून्यष्टयस्योपरिस्थितो दद्याद्दस्तदुपरिस्थितद्विती-

यगृहे चैकाङ्क इति मिलित्वा त्रयं, तेन मध्यमकोष्ठे त्रयाङ्को लेख्यः । तदधोगृहं रिक्तमस्ति, तदुपरिस्थितस्य त्रयाङ्कस्य तदुपरि-
द्वितीयगृहस्थितैकाङ्कयोजनात् चतुरङ्को जातः, स तदधो लेख्यः ।
द्वितीयकोष्ठयुग्मप्रथमपंक्तौ मध्यमकोष्ठद्वयं रिक्तमस्ति, तत्र चैकस्यो-
परि त्रयाङ्को द्वितीयगृहे च त्रयाङ्कस्तयोर्मिलनाच्च षडङ्कः, स
तत्र लेख्यः ; तदपरकोष्ठस्योपरि चतुरङ्कस्तदुपरिस्थितद्वितीयगृहे
चैकाङ्क इति मिलित्वा पञ्चाङ्कः, स तत्र लेख्यः । तदधस्य कोष्ठ-
द्वयं रिक्तमस्ति, तत्रादिगृहस्योपरि षडङ्कस्तदुपरिस्थितद्वितीय-
गृहे च चतुरङ्क इति मिलित्वा दशाङ्कस्तत्र लेख्यः ; तदपरकोष्ठस्य
उपरि पञ्चाङ्कस्तदुपरिस्थिताद्वितीयगृहे चैकाङ्क इति मिलित्वा
षडङ्कः, स तत्र लेख्यः इति शिर अङ्केत्यादिरर्थः ।

अथ प्रश्नस्योत्तरदानं प्रकटौक्रियते । तत्र द्विकलस्य कियान्
प्रसार इति प्रश्ने, प्रथमगृहे एकाङ्कः परगृहे चैकाङ्क इति
मिलित्वा द्वयं, तेन द्विकलस्य प्रसारद्वयमिति वाच्यम् । द्विकले
सर्वगुरुः कियानिति प्रश्ने, प्रथम एकाङ्कसत्त्वात्सर्वगुरुरेक इति
वाच्यमस्ति चैकाङ्कसत्त्वात्सर्वलघुरेक इति वाच्यम् । त्रिकले कियान्
प्रसार इति प्रश्ने, प्रथमगृहे द्वयाङ्कः परगृहे चैकाङ्क इति
मिलित्वा त्रयमिति । त्रिकले एकगुरुः कियानिति प्रश्ने, प्रथमतो
द्वयाङ्कसत्त्वादेकगुरुद्वयमिति वाच्यम् । त्रिकले सर्वलघुः कियानिति
प्रश्ने, अस्मिन् एकाङ्कसत्त्वात्सर्वलघुरेक इति वाच्यम् । सर्वलघुकथनमेवं
बोध्यम् । एवं चतुष्कले कियान् प्रसार इति प्रश्ने, द्वितीयकोष्ठके
एकस्यमेक इति मिलित्वा पञ्चाङ्कसत्त्वात्पञ्चा[र]पञ्चकमिति

वाच्यम् । चतुष्कले सर्व्वगुरुः कियानिति प्रश्ने, प्रथमत एकाङ्क-
मन्वादेक इति वाच्यम् । चतुष्कले एकगुरुः कियानिति प्रश्ने,
परगृहे त्रयाङ्कमन्वादेकगुरुचयमिति वाच्यम् । एवं पञ्चकलो-
[ले] कियान् प्रस्तार इति प्रश्ने, चतुर्थकोष्ठे मिलित्वाऽष्टाङ्क-
मन्वादष्टाविति वाच्यम् । तत्र च प्रथमतस्तयाङ्कमन्वाद्विगुरुचय-
मिति वाच्यम् । परगृहे चतुरङ्कमन्वादेकगुरुचतुष्टयमिति
वाच्यम् । एवं षड्कले मिलित्वा त्रयोदशाङ्कमन्वात् त्रयोदश प्रस्तारा-
इति वाच्यम् । प्रथमत एकाङ्कमन्वादेकसर्व्वगुरुरिति वाच्यम् ।
परगृहे ष[ड्]ङ्कमन्वाद्विगुरुषट्कं, ततश्च पञ्चाङ्कमन्वादेकगुरुपञ्चक-
मेवमयेऽपि बोध्यम् । एवमसंख्यातमानेतुं शक्यते इति सप्तकलोऽपि
लिखितः । (C). [Vide figure p 88 Ed.]

४५-४६ । अथ मात्रामेरूपकारमाह दृ दृ कोट्टेति । दृदृ
दृदृ — द्वयोर्द्वयोः कलयोरिति शेषः, कोट्टा — कोष्ठकानि, शरि-
— सदृशानि समसंख्याकानीति यावत्, लिख्यञ्ज — लिख्यत ।
एककलप्रस्ताराभावात् द्विकलमारभ्य मेरुत्पत्तिः, एवं च द्वितीय-
तनौषेति द्वयोः कलयोः प्रत्येकं कोष्ठद्वयम् ऊर्द्धाधःस्थित्या पर-
स्परसंस्निष्टं, चतुर्थपंचमेति द्वयोः कलयोः प्रत्येकं कोष्ठत्रयमूर्द्धाधः-
स्थित्या परस्परसंस्निष्टं, षष्ठमप्रमेति द्वयोः कलयोर्ऊर्द्धाधःस्थित्या
परस्परसंस्नं प्रत्येकं कोष्ठचतुष्टयमित्यादिरौत्या द्वयोर्द्वयो कलयोः
समसंख्याकान्यूर्द्धाधःस्थित्या परस्परसंस्नानि कोष्ठकानि उत्तरो-
त्तरं वर्द्धितानि गुरूपदेशात् कल्पमौ[नी]यानीति निर्गलितार्थः ।
अथ कोष्ठसादृश्यं समसंख्याकत्वमेव । तसु — तेषु कोष्ठेषु, अंत —

अंतिमे कोष्ठे इत्यर्थः, पठम[अं]क — प्रथमोऽंकः स्थाप्य इति शेषः, तसु आदृष्टि — तेष्वाद्येषु कोष्ठेषु मध्ये [पुनः] विषमे प्रथमद्वितीय-पंचमसप्तमादिकोष्ठेषु, एका — एकः अंकः स्थाप्य इत्यनुषंगः । कश्चिद्विषमे इत्यस्य स्थाने पठमे इति पाठः, तत्र समादित्यध्याहृत्य षोडशम्, एवं च समात्प्रथमे पूर्ववर्तिनि विषमे इति, च एवार्थः, अतः समात्पूर्ववर्ती विषम एवेति, यत्र — समेषु द्वितीयचतुर्थषष्ठाष्टमादिषु कोष्ठेषु, त्रैवि मिसंत — द्वौ मिसितौ पूर्वांकाविति शेषः, स्थापयेत्यनुषंगः । आद्या ये विषमाः कोष्ठास्तेष्वेकांको देयः, ये समासेषु पूर्ववर्तिकद्वययोजननिःपन्नोऽंको देय इत्यर्थः । ततः उबरल कोट्ट — उर्वरितानि आद्यंतांतरालस्थितानि कोष्ठकानीत्यर्थः । चिर अंके तसु चिरपर अंके — शिरोऽंकाः तच्छिरउपर्यंकाभ्यां, षीसंक- [के] — निःशंकं यथा स्थात्, पूरश्चि[ऊ] — पूरय, एवं अंक संचारी- [रि] — अंकान् संचार्य संस्थाप्य, जण दुर चारि — जना द्विचत्वारः, मत्ता मेह — माचामेहं जाणऊ [बुद्धिऊ] बुध्यध्वम् इति योजना ।

अथैतन्निर्माणप्रकारो लिख्यते । एककलप्रसाराभावात् द्विकलमारभ्य मेहप्रवृत्तिः । एवं च प्रथमं वामदक्षिणयोरि[रे]वांगुल-माचदीर्घं मध्ये रेखाभूतमूर्द्धमधस्य द्वांगुलमाचमंतरं विसृज्यो-द्धाधो रेखाचयं कार्यं, ततस्तत्पार्श्वद्वयमेकनम् अजुरेखया कार्यम्, एवं दौर्धकोष्ठद्वयं विधाय तत्र प्रथमरेखामध्यदेशमारभ्याधस्तन-हृतीयरेखामध्यदेशपर्यन्तम् एकाम् अजुरेखां दत्त्वा प्रथमस्थाने उद्धाधिःस्त्रित्वा परस्परसंसक्तं कोष्ठक[च]तुष्टयं कार्यं, तत्रांतिम-कोष्ठयोः प्रत्येकमंको देयः, आद्ये उपरितने प्रथमे च विषमत्वा-

देको देयः, तदधस्तने च द्वितीयत्वात् समे उपरितनकोष्ठद्वय-
 श्लैकांकद्वयरूपपूर्व्यांकद्वययोजननिःपन्नद्वितीयांकेन पूरकं विधेयम् ।
 एवं चोपरितनकोष्ठद्वयं द्विकलमेरुपङ्क्तिः, तत्र प्रथमकोष्ठश्लैकांकेन
 द्विकलश्लैकगुरुरूप एको भेद इति, द्वितीयकोष्ठश्लैकांकेन च
 द्विलघुरेको भेद इति प्रतीयते । कोष्ठद्वयश्लैकांकद्वययोजननिःपन्न-
 द्वितीयांकेन च द्विकलस्य भेदद्वयमिति द्विकलगणभेदपिण्डीभूता
 समस्ता द्वित्वसंख्या प्रतीयते । एवमधस्त[न]कोष्ठद्वयं त्रिमाचमेरु-
 पङ्क्तिः, तत्र प्रथमकोष्ठस्यद्वितीयांकेन त्रिकलप्रस्तारे एकगुरुशुभ्रं
 भेदद्वयं, द्वितीयकोष्ठश्लैकांकेन च त्रिलघुयुक्त एको भेद इति
 प्रतीयते । कोष्ठद्वयस्यद्वितीयेनेत्यंकद्वययोजननिःपन्नद्वितीयांकेन च
 त्रिकलस्य समस्तास्तयो भेदा इति पिण्डीभूता समस्ता त्रित्वरूपा
 त्रिकलगणभेदसंख्या प्रतीयते । ततोऽधस्तनीं द्वितीयां रेखामाद्यन्त-
 पार्श्वयोर्मंनाम्बुद्ध्यात्वाऽधो ध एकैकमंगुलमन्तरं विस्तृत्य तत्परिमाणं
 रेखाद्वयं कार्यम्, अजुरेखया तत्पार्श्वद्वयमेकन च कार्यम् । एवं
 त्रिकलमेरुपङ्क्तिःसंसृष्टं तदधःस्थं दीर्घं कोष्ठद्वयं कार्यं, तत्रोपरि-
 तनत्रिकलमेरुपङ्क्तिःप्रथमकोष्ठाधोरेखामध्यदेशमारम्भाधस्तनातिमरे-
 खापर्यन्तम् एका अजुरेखा कार्या, एवं तत्पङ्क्तिद्वितीयकोष्ठाधो-
 रेखामध्यदेशमारम्भाधस्तनातिमरेखापर्यन्तमेका अजुरेखा कार्या,
 एवं द्वितीयांश्लैकमेरुपङ्क्त्या अधःस्थित्या परस्पर[र]संबन्धं कोष्ठ-
 द्वयं कार्यं, तत्रोपरितनकोष्ठमयात्मिका सर्वापेक्षया द्वितीया अजुः-
 कलमेरुपङ्क्तिः, तत्र सर्वापेक्षया द्वितीयाद्वयमे प्रथमकोष्ठे कर्त्वा-
 तिमे च द्वितीये एकोऽको देयः, द्वितीये च त्रिरोऽकतत्रिरोऽक-

द्वितीयैकेत्यंकद्वययोजननिःपञ्चद्वितीयांकेन पूरणं विधेयम् ; ए[त]द-
 धस्तनी च कोष्ठत्रयात्मिका चतुर्थी पञ्चकलमेरुपङ्क्तिः, तत्र प्रथम-
 कोष्ठे सर्वापेक्षया चतुर्थत्वात्मने एकद्वयेतिपूर्वांकद्वययोजननिःपञ्च-
 द्वितीयांकेन पूरणं कार्यं, तदपिमे च द्वितीयकोष्ठे शिरोऽंक-
 तच्छिरोऽंकद्वितीयैकेत्यंकद्वययोजननिःपञ्चचतुर्थांकेन पूरणं कार्यम् ।
 तदपिमे च द्वितीयकोष्ठे सर्वांतिमे एकोऽंको देयः, तत्रोपरितन-
 कोष्ठरूपात्मकचतुःकलमेरुपङ्क्तिप्रथमकोष्ठस्यैकांकेन चतुःकलप्रस्तारे
 दिगुद्वारेको भेद इति प्रतीयते । तदपिमद्वितीयकोष्ठस्यद्वितीयांकेन
 तत्र प्रस्तारे एकगुद्वयुक्तं भेदत्रयमिति प्रतीयते । अन्तिमद्वितीय-
 कोष्ठस्यैकांकेन च तत्र प्रस्तारे त्रि[चतुः]लघुयुक्त एको भेद इति
 प्रतीयते । एकद्वितीयैकेतिकोष्ठत्रयस्यसमस्तांकयोजननिःपञ्चपञ्चमांकेन
 त्रि[चतुः]कलस्य पञ्च भेदा इति समस्ता पिंडीभूता प्रस्तारसंख्या
 प्रतीये[यते] । एवमेतदधस्तनकोष्ठत्रयात्मकपञ्चकलप्रस्तारे दिगुद्वयुक्तं
 भेदत्रयमिति प्रतीयते । तदपिमद्वितीयकोष्ठस्यचतुर्थांकेन च तत्र
 प्रस्तारे एक[गुद्व]युक्तं भेदचतुष्टयमिति प्रतीयते । तदपिमद्वितीय-
 कोष्ठस्यैकांकेन च तत्र प्रस्तारे पञ्चलघुयुक्त एको भेद इति
 प्रतीयते । कोष्ठत्रयस्यत्रिचतुरेकेत्यंकत्रययोजननिःपञ्चाष्टमांकेन च
 पञ्चकलस्यष्टौ भेदा इति समस्ता पिंडीभूताऽष्टलरूपा पञ्चकल-
 [प्र]स्तारसंख्या प्रतीयते ।

एवं पूर्ववदेतत्कोष्ठद्वयादधस्ताद्दीर्घं कोष्ठद्वयं निर्माय उपरि-
 तनपञ्चकलमेरुपङ्क्तिप्रथमकोष्ठाधोरेखा मध्यदेशमारम्भाधस्तनद्वितीय-
 कोष्ठाधोरेखापर्यंतम्जुरेखा देया, तत उपरितनद्वितीयकोष्ठाधो-

रेखामध्यदेशमारम्भाधस्तनद्वितीयकोष्ठाधोरेखापर्यन्तमृजुरेखा देया, तत उपरितनद्वितीयकोष्ठाधोरेखामध्यदेशमारम्भाधस्तनकोष्ठाधोरेखापर्यन्तमृजुरेखा देया, एवं द्वितीयस्थाने उर्द्धाधःस्थित्या परस्परसंज्ञकं कोष्ठाष्टकं कार्यं, तत्रोपरितनं कोष्ठचतुष्टयं षड्भस्मैरुपप्लिङ्गः । तत्र प्रथमकोष्ठे सर्वापेक्षया पञ्चमत्वाद्विषमे सर्वातिमे चतुर्थं च एकोऽंको देयः । द्वितीयकोष्ठे च शिरोऽंकतच्छिरोऽंकद्वितीयांकद्वययोजननिःपन्नषष्ठांकेन पूरणं कार्यम् । तदग्निपिमे च द्वितीयकोष्ठे शिरोऽंकतच्छिरोऽंकचतुर्थैकेत्यंकद्वययोजननिःपन्नपञ्चमांकेन पूरणं विधेयम् । सर्वातिमे च चतुर्थं कोष्ठे एकांकेन पूरणं विधेयम् । एवं चात्र प्रथमकोष्ठस्यैकांकेन षड्भस्मप्रस्तारे त्रिगुदयुक्त एको भेद इति प्रतीयेयते । तदग्निद्वितीयकोष्ठस्यषष्ठांकेन च तत्र प्रस्तारे द्विगुदयुक्ताः षड्भेदा इति प्रतीयेते । तदग्निद्वितीयकोष्ठस्यपञ्चमांकेन च तत्र प्रस्तारे एकगुदयुक्ताः पञ्च भेदा इति प्रतीयेते । तदग्निचतुर्थकोष्ठस्यैकांकेन च षड्भस्मप्रस्तारे एकगुदयुक्ताः पञ्च भेदा इति प्रतीयेते । तदग्निचतुर्थकोष्ठस्यैकांकेन च षड्भस्मप्रस्तारे संख्या चयोद्गमरूपा प्रतीयेते । तत्र प्रथमकोष्ठे च सर्वापेक्षया षड्भस्मात्ममे एकद्वितीयेति-पूर्वांकद्वययोजननिःपन्नचतुर्थांकेन पूरणं कार्यम् । तदग्निमे द्वितीयकोष्ठे शिरोऽंकतच्छिरोऽंकषष्ठचतुर्थैक्यंकद्वययोजननिःपन्नदशमांकेन पूरणं कार्यम् । तदग्निद्वितीयकोष्ठे च शिरोऽंकतच्छिरोऽंकपञ्चमैकेत्यंकद्वययोजननिःपन्नषष्ठांकेन पूरणं कार्यम् । अथस्तनकोष्ठचतुष्टयं च षड्भस्मचतुर्थांकेन षड्भस्मप्रस्तारे त्रिगुदयुक्तं भेद-

चतुष्टयमिति प्रतीयते । तदपिमद्वितीयकोष्ठसदृशमाकेन च तत्र प्रस्तारे दिगुद्द्युक्ता दश भेदा इति प्रतीयते । तदपिमद्वितीयकोष्ठस्यषष्ठांकेन च तत्र प्रस्तारे एकगुद्द्युक्ताः षड्भेदा इति प्रतीयते । तदपिमचतुर्थकोष्ठस्यैकांकेन च तत्र प्रस्तारे सप्तसद्युक्त एको भेद इति प्रतीयते । कोष्ठचतुष्टयस्यांकचतुष्टययोजनाभिः पञ्चैकविं-

माचामेदः ।

१	१	२	
२	१	२	
१	३	१	३
३	४	१	८
१	६	५	१३
४	१०	४	२१

शतितमाकेन च समस्ता पिञ्जैभृता एकविंशतिरूपा सप्तकलामेदपङ्क्तिः । एवमथेऽपि मेदकल्पना यथेच्छं विधेया । अस्माभिस्तु यन्व-
विस्तारभयात्प्रयोजनाभावाच्च न लिखिता ।

अथ द्विकलमारभ्य सप्तकल्पपर्यन्तं माचामेदस्वरूपं लिख्यते ॥ (E).

४५-४६ । अथ सर्वलक्ष्येकगुददिगुर्वादिज्ञानार्थं माचामेदमाह । दृष्ट । द्वौ द्वौ कोष्ठौ सदृशौ कुरु, प्रथममंकं तेषामन्ते । तस्मादौ पुनरेकं स्थाप्यं समे द्वौ मिसन्तौ ॥ समे कोष्ठे द्विकोष्ठादिपञ्चेद्वितीयचतुर्थादौ कोष्ठे मिसन्तौ द्वावूर्जाकौ कुरु इत्यर्थः ॥ रिक्तकोष्ठपूरणोपायमाह । शिर । शिरोऽंकेण तस्य शिरःपरांकेण च उर्वरितं कोष्ठं पूरय निःशकं माचामेरौ अंकसंचारं बुध्यन्ते बुध्यन्ते जना दिचतुराः ॥ अथ खंडमेरौ चिकोष्ठकदिपञ्चौ प्रथमपंक्तिस्थं रिक्तं कोष्ठं तिर्यक् तदुपरितनकोष्ठदश-
खांकदशमेकौकृत्य पूरणीयं, द्वितीयपंक्तिस्थं रिक्तं कोष्ठं तदुपरितनमेव कोष्ठदशखांकमेकौकृत्य पूरणीयमित्यर्थः ॥ एवमथेऽपि । कलं च । कोष्ठमेकं लिखेदादौ तदधः पंक्तिव्यग्रमे । द्वौ द्वौ च

अह मत्ता पताका ।^१

(क) उद्दिह्वा^१ सरि अंका थप्यहु^१
बामावृत्ते^१ पर ले^१ लुप्यहु^१ ।

(ख) एक लोपे एक^१ गुरु आणहु^१
दुइ^१ तिणि^१ लोपे दुइ तिणि जाणहु^१ ॥ ४७ ॥
अलिखा ।

(ग) मत्त पताका पिंगल गाव^१

जो पारह^१ सो परहि^१ मिलाव^१ । ४८^१ ॥

तदधस्त्रीस्त्रीनेवरूपेण वर्धनम् ॥ अंत्यकोष्ठेषु सर्वेषु प्रथमांकं ममालिखेत् । आद्यकोष्ठे द्विपंक्त्वाद्दौ एवमेकांतरं लिखेत् ॥ आदावेकं ततो द्वौ च, पुनश्चैकं ततस्त्रयम् । तिर्यक्समोर्द्ध-कोष्ठांकै रिक्रमं कोष्ठं प्रपूरयेत् । विवेकेनांकसंचारे माचामेरुः स्फुटो भवेत् ॥ लेखनपंक्त्वाः प्रकारस्तु द्विधा ॥ न यथा, एकं कोष्ठमादौ कृत्वा ततो द्विकोष्ठद्विलेखनपंक्त्वादि लिखेत् ॥ द्विकोष्ठादारभ्यैव वा लिखेदिति ॥ (४).

(क) Not found in MSS. B & C ; (ख) found in all ; (ग) not found in MS. F. There is a transposition of these Slokas in MS. D ; thus the Slokas ४५, ४६, ४७ and ४८ precede ४९, ४९, ४९ and ४४, the next two Slokas ४९ and ५० are also transposed in the same. - Ed.

४७-४८ । १ अह माचापताका (A & D), अह मत्तावृत्ते (B). २ उद्दिह्वा (A), उद्दिह्वा (D), उद्दिह्वा (F). ३ च (D), दिक्कण्ड (A). ४ बामावृत्ते (A), बामावृत्ते (D). ५ लेह (A & D), ले (E). ६ लोप्यण्ड (A), लुप्यण्ड (E). ७ एक (A). ८ जानव (A), जानव (B, C & E). ९ दु (D). १० तिण (B), तिण (C), तिण (D), तिण (F). ११ माचव (A), जानव (B), जानव (C), जानव (E). १२ माचै (D). १३ पाचव (A), पाचव (E), जानै (D). १४ परव (B & C) १५ वृत्ताव (E), वृत्तावै (D) १६ ४९ (A).

४७-४८ । अथ माचापताकामाह ॥ एकस्रोपे एकगुरुमानथ,
द्विस्रोपे द्विचौन् जानीहि । माचापताकां पिंगस्रो गायति,
यः प्राप्यते स परतो मिस्र्यते ॥ प्राप्यते अवग्निस्र्यते, मिस्र्यते
सिख्यते । अथ षट्सप्तप्रसारे एकगुरुः कुच दिगुरुः कुचेति ज्ञानं
प्रयोजनं, तत्र चैकस्रोपादिना तज्ज्ञानमित्युक्तं, तत्राङ्कदानमन्तरेण
[न] सभावत्येव अतस्तत्राङ्कद्वयः कथमित्याकांक्षाया दर्शनादुद्दिष्टसदृ-
शाङ्कदानं सिद्धति, तत्र पूर्वं सिद्धं, यथा १, २, ३, ५, ८, १३, तत्र
शेषाङ्के पूर्वपूर्वाङ्कस्रोपः कार्य्या भवति, अत्र चयोदशाङ्के शेषभृते
तत्पूर्वस्य अष्टाङ्कस्रोपे पञ्चाङ्को निष्पद्यते स लेख्यः, तस्मिन्नेव
चयोदशाङ्के तत्पूर्वस्य च पञ्चाङ्कस्य स्रोपे अष्टाङ्कोऽवग्निस्र्यते स
त[द्वि]धस्तालेख्यः, एवं तत्र चयाङ्कस्रोपे दशाङ्कोऽवग्निस्र्यते स
तदधो लेख्यः, एवं दयाङ्कस्रोपे एकादशाङ्कः स तदधो लेख्यः,
इवमेकांकस्रोपे द्वादशाङ्कः स तदधो लेख्यः, इत्येकस्रोपादेक-
गुरुकपङ्क्तिः । अथ द्वयस्रोपे दिग्गुरानौयते,—तत्र चयोदशाङ्के
तत्पूर्वाङ्कद्वयस्रोपेन दिग्गुरुद्वयः, तत्र यद्यष्टौ पञ्चेत्यनयोर्लोपः
क्रियते तदा शून्यमेवेत्यतोऽष्टौ अथमित्यनयोर्लोपेन दयाङ्कः प्राप्यते
स च द्वितीयपङ्क्तिरपरि स्थायः, ततश्चाष्टौ द्वयमित्यनयोर्लोपे
चयाङ्कोऽवग्निस्र्यते स दयाङ्कस्याधस्तालेख्यः, ततश्चाष्टावेक इत्यनयो-
र्लोपे चतुरङ्कोऽवग्निस्र्यते स तदधो लेख्यः, ततश्च पञ्च अथमित्य-
नयोर्लोपे पञ्चाङ्कः प्राप्यते स च पूर्वपङ्क्तिपतितनवान्पुनर्न सिख्यते,
तेन पञ्च द्वयमित्यनयोर्लोपे षडङ्कोऽवग्निस्र्यते स तदधो लेख्यः,
ततश्च षडैक इत्यनयोर्लोपे सप्ताङ्कोऽवग्निस्र्यते स तदधो लेख्यः,

ततश्च त्रयं द्वयमित्यनयोर्लोपे अष्टाङ्कः प्राप्यते स च प्रथमपङ्क्ति-
पतितत्वात् [न] स्थित्यते, तेन चयमेक इत्यनयोर्लोपे नवाङ्कः
प्राप्यते स तदधो लेख्यः, इति [दि]गुरुपङ्क्तिः ।

अथ चयसोपेन त्रिगुरुक आनेयो भवति,—तत्राष्टौ पञ्च चय-
मिति मिश्रित्वा षोडशाङ्कः, अष्टौ पञ्च द्वयमिति मिश्रित्वा
पञ्चदशाङ्कः, अष्टौ पञ्च एक इति मिश्रित्वा चतुर्दशाङ्कः, एतेषां
त्रयोदशाङ्के लोपो न सम्भवति, एवमष्टौ त्रयं द्वय[मि]ति
मिश्रित्वा त्रयोदशाङ्कः, तस्य लोपस्येत् क्रियते तदा शून्यमाथा-
त्यतस्तदपि व्यर्थं, पञ्च त्रयं द्वयमित्येषां लोपे चयाङ्कोऽवशिष्यते स
च पूर्वलिखितत्वात् स्थित्यते, पञ्च द्वयमेक इत्येतेषां लोपे पञ्चाङ्कः
प्राप्यते षोऽपि पूर्वलिखितस्येनाष्टौ चयमेक इत्येतेषां लोपे
एकाङ्कोऽवशिष्यते स तृतीयपङ्क्तौ लेख्यः । तथाच पञ्चमाष्टमदशमै-
कादशदादशस्थाने[षु] षड्दशप्रसारस्यैकगुरुकः पततीति, एवं द्वितीय-
तृतीयचतुर्थषष्ठसप्तमनवमस्थाने[षु] दिगुरुः पततीति, प्रथमस्थाने च
त्रिगुरुः पततीति ज्ञेयम्, अथ च त्रयोदशाङ्कस्य लिखितत्वात्तत्र
गुरुर्नास्तीति ज्ञायते, [ति]न त्रयोदशाङ्कः सर्व्वलघुरिति ।

अथ च पञ्चमादिस्थानेष्वेकैकगुरुकः पततीत्युक्तं, स कौटुम्भ-
इति प्रश्ने, सर्वाः कक्षाः कृत्वा छद्दिष्टवदङ्का देयाः, यथा
१, २, ३, ५, ८, १३, ततश्च यदङ्कसोपेन पञ्चाङ्कः तदीया माषा
परमाचया सह गुरुतां प्रापणीया भवति, प्रकृते च अष्टाङ्क-
लोपात्यष्टाङ्कः प्राप्नः, स चाष्टाङ्कः पञ्चम्यां कक्षायामस्ति, तेन
पञ्चमी कक्षा षड्दशया ।।।।। गुरुतां प्राप्ता, तेन ।।।।। एता-

दृश इति वक्तव्यम् । एवमष्टमस्थाने कौटुगिति प्रश्ने, पञ्चाङ्ग-
लोपादष्टाङ्गः प्राप्नः, पञ्चाङ्गस्य चतुर्थी कलायामक्षि, तेन चतुर्थी
कला पञ्चम्या कलया सह गुरुतां प्राप्ता, तेन ॥ १ ॥ १ ॥ एतादृश इति
वाच्यम् । एवमष्टेऽपि । एवं द्वितीयस्थाने दिगुरुकः कौटुगिति
प्रश्नेऽष्टाङ्गत्रयाङ्गलोपाद्वयाङ्गो लभ्यः, चयाङ्गस्य तृतीयकलायामष्टाङ्गस्य
पञ्चम्यां कलायामतस्तृतीया कला [चतुर्थी कला]मादाय पञ्चमी
कला षष्ठीं कलामादाय गुरुतां प्राप्ता, तेन ॥ १ ॥ १ ॥ एतादृगिति
वक्तव्यम्, एवमष्टेऽपि । अङ्गस्य वामगतित्वादेवंक्रमेण गणना कार्या ।
अत्र च पञ्चमादिस्थानेषु एकैकगुरुकः पततीति उक्तं, स कौटुग-
इति प्रश्ने मात्रानष्टप्रकारं कृत्वा ज्ञातव्य इति संक्षेपः ॥ (७) ।

४७-४८ । अथ मात्रापताकानिर्माणप्रकारमाह, उद्दिष्टा सरि
श्रंका इति । उद्दिष्टा सरि श्रंका—अत्र उद्दिष्टपदस्थोद्दिष्टाङ्क-
परत्वादुद्दिष्टाङ्कसदृशानङ्कानेकद्विचिपंचाष्टचयोद्देशादिरूपानित्यर्थः ;
यष्यञ्ज—क्रमेणोत्तरोत्तरं स्थापयत तान् इति शेषः । वामावत्ते-
वामावत्तेन प्रतिशोभविधिना सर्वातिमांकाश्चवद्विचि[त]पूर्वाकमार-
भ्येति यावत् । सेह—गृहीत्वा, पर—परस्मिन्,
सर्वातिमांके, लुप्यञ्ज—लोपयत न्यूनतां मथत
सर्वातिमेऽङ्के तदव्यवहितपूर्वाकमारभ्य पूर्व-
पूर्वाकाः क्रमेण लोप्याः, तत्र एक लोपे—
एकलोपे, अत्र एकपदस्थैकाङ्कपरत्वादेकाङ्क-
लोपे इत्यर्थः, एक गुरु जाणञ्ज—एकगुरुं
जानीत । दुन्निषि—द्विजाणमङ्कानां लोपे, दुन्निषि—द्विजाण

षट्कलपताका

१	२	५	१३
३	८		
४	१०		
६	११		
७	१२		
९			

गुरुन् जाण्ड—जानीत । एकैकपूर्वाकलोपे येऽंका अवशिष्यन्ते ते एकगुरुयुक्तभेदज्ञापकाः, पूर्वाकद्वयलोपे येऽंका अवशिष्यन्ते ते गुरुद्वययुक्तभेदज्ञापकाः, पूर्वाकत्रयलोपे येऽवशिष्यन्ते ते गुरुत्रय-युक्तभेदज्ञापका इति निर्गलितार्थः । एवं प्रकारेण पिंगल षाग—पिंगलो नागः मत्त पताका—मात्रापताका गावद्—गायति कथय-तौत्यर्थः । जो पावद्—यः प्राप्नोति गुरूपदेशाज्जानाति, सो परहि बुझावद्—सः परं बोधयति इति योजना । अत्र [१] एकलसंख्या-विशिष्टौ द्विलसंख्याविशिष्टौ च, पूर्वाकः प्रथमं सर्वातिमांके लुप्यते तद्व्यवहितपूर्वाकमारभ्यतेऽवशिष्टांकाः क्रमेणाधोऽधः स्थाप्या इति, यदंकाद्वयलोपे अन्योऽवशिष्यते पूर्वप्राप्नो वाऽंकाः प्राप्यते तदंकाद्वय-लोपो न कार्य इति नियमत्रयं गुरूपदेशादध्यवसेयम् ।

अथ षड्दलपताकाखरू[प]लिखनप्रकारतो वामदक्षिणयोरंगुल-पंचकपरिमाणमूर्द्धाध षजुरेखाद्वयमूर्द्धांगुलमधिकं वा मध्यदेशे-ऽंतरं विष्टव्य कर्त्तव्यं, ततो षजुरेखया तत्पार्श्वमेलनं विधेयमेवमेकं दीर्घं कोष्ठं विधाय तत्रैकांगुलपरिमितमंतरं त्यक्तोर्द्धरेखामारभ्या-धोरेखापर्यंतं पंच षजुरेखाः क्रमेण दत्त्वा कोष्ठषड्भुजरोत्तरं परस्परसंस्निष्टं विधेयं, तत्रोद्दिष्टांकषट्शत एकद्विचिपंचाऽष्टत्रयोद-शेति षडंकाः क्रमेण स्थाप्याः । ततो द्वितीयांककोष्ठादधोऽर्द्धांगुल-मितानि परस्परसंस्निष्टानि पंच कोष्ठकानि कार्याणि, ततः पंच-मांककोष्ठादधोऽधस्ताद्भुजमेव कोष्ठचतुष्टयं कार्यं, ततः सर्वातिम-षथोदशांकमध्ये तद्व्य[व]हिताष्टांकलोपे उर्वरितं पंचमांकं तत्र चतुर्थकोष्ठे विन्यस्तमेवास्तीति तदन्यत्र स्वेवमिति संप्रदायः । ततः

सर्वातिमत्रयोद्ग्राकमध्ये क्रमप्राप्तपंचमाकलोपे उर्वरितमष्टमांकं पंचमांकवो[को]ष्ठादधस्तनकोष्ठे स्थाप्यं, ततस्तत्र क्रमप्राप्तद्वितीयांकलोपे उर्वरितं दशमांकमष्टमांककोष्ठादधस्तनकोष्ठे स्थाप्यं, ततस्तत्र क्रमप्राप्तद्वितीयांकलोपे उर्वरितमेकादशांकं दशमांककोष्ठादधस्तनकोष्ठे स्थाप्यं, ततस्तत्र क्रमप्राप्तैकांकलोपे उर्वरितं द्वादशांकमेकादशांककोष्ठादधस्तनकोष्ठे स्थाप्यं, सेधमेकांकलोपनिःपन्ना पंचकोष्ठात्मिका षड्गणमेरुपङ्क्तिद्वितीयकोष्ठस्यपंचमांकनिर्द्धारितैकगुरुयुक्तलक्षरूपपंचलसंख्याकानां षड्गणगणभेदानां पंचमाष्टमदशमेकादशादशेतिप्रातिस्त्रिकरूपज्ञापिका षड्गणपताकापङ्क्तिः । ततो द्व्यंकलोपेऽष्टमपंचमांकयोस्त्रयोद्ग्राकमध्ये लोपः शून्यशेषत्वाच्च कार्यइति, सर्वातिमत्रयोद्ग्राकमध्ये अष्टमद्वितीयेत्यंकदयलोपे उर्वरितं द्वितीयमंकं तद्वितीयकोष्ठेऽस्यैव ततस्त्रयोद्गममध्ये अष्टमद्वितीयेत्यंकदयलोपे उर्वरितं द्वितीयांकं द्वितीयांककोष्ठादधस्तनकोष्ठे स्थाप्यं, ततस्त्रयोद्गममध्ये अष्टमैकेत्यंकदयलोपे उर्वरितं चतुर्थमंकं द्वितीयांककोष्ठादधस्तनकोष्ठे स्थाप्यं, ततस्त्रयोद्गममध्ये पंचमद्वितीयेत्यंकदयलोपे प्रथमप्राप्तः पंचमांकोऽवशिष्यते इति पंचमद्वितीयांकयोर्लोपं त्यक्त्वा पंचमद्वितीययोर्लोपे अवशिष्टः षष्ठांकसप्तुर्थांककोष्ठादधस्तनकोष्ठे स्थाप्यः, ततस्तत्र पंचमैकेत्यंकदयलोपे अवशिष्टः सप्तमोऽंकः षष्ठांककोष्ठादधस्तनकोष्ठे स्थाप्यः, ततस्तत्र पंचमैकेत्यंकलोपे अवशिष्टः सप्तमोऽंकः षष्ठांककोष्ठादधस्तनकोष्ठे स्थाप्यः, ततस्तत्र द्वितीयद्वितीयेत्यंकदयलोपे अवशिष्टोऽष्टमोऽंकः प्रथमप्राप्तोऽवशिष्यते इति तयोस्तत्र लोपं त्यक्त्वा द्वितीयेकेत्यंकदयलोपे

अथप्रिष्टो नवमोऽंकः सप्तमांककोष्ठादधक्षानकोष्ठे स्थाप्यः, सेधमंक-
दयलोपनिःपञ्चा षड्क्षनेरुपक्लिद्वितीयकोष्ठस्य षष्ठांकनिर्द्धा[रि]त-
दिगुर्युक्तत्वस्वरूपषट्संख्याकानां षड्क्षभेदानां द्वितीयद्वितीय-
च[त्तु]र्थषष्ठसप्तमनवमेतिप्रातिस्त्रिकरूपज्ञापिका षड्कोष्ठात्मिका षड्क्ष-
पताकापक्लिः । एवं तत्र प्रथमद्वितीयाष्टेत्यंकरयलोपे उर्वरित-
एकोऽंकः, स च षड्क्षनेरुप्रथमकोष्ठस्यैकांकनिर्द्धारितत्रिगुर्युक्तत्व-
स्वरूपैकत्वसंख्याकस्य षड्क्षभेदस्य त्रिगुर्युक्तो भेदः प्रथम इति
प्रातिस्त्रिकरूपज्ञापकः प्रथमकोष्ठेऽख्येवेति सर्वमनवद्यम् । अथ
षड्क्षपताकास्वरूपं लिख्यते । (E). [Vido figure p. 92.—Ed.]

४७—४८ । अथ सर्वलघ्वेकगुरुर्दिगुर्वादयः कुच कुच स्थाने
पतंतीति तज्ज्ञानार्थं मात्रापताकामाह ॥ उद्दि ॥ उद्दिष्टसदृशा-
नकान् स्थापय, वामावर्तेन परस्मिन् गृहीत्वा लोपय । एकलोपे
एकं गुरं जानीत, द्वयोस्त्रयाणां लोपे द्वौ चीन् जानीत ॥
अंत्यांके वामावर्तेन पूर्वांका लोप्याः, शेषांकाः क्रमेण स्थाप्याः,
तावंत्येकगुरुस्थानानि । एवं द्वयोः द्वयोः पूर्वांकयोर्योगं कृत्वा
त्रयाणां त्रयाणां पूर्वांकाणां योगं कृत्वा लोपय ॥ मेरुगतं यावत्संख्यं
कार्थं, दिश्यादिलोपे दिगुरुर्दिगुर्वादिका भेदा बोध्याः । एवं
सर्वचात्यांकः सर्वलघुर्भेदो ज्ञेयः; एवमप्येऽपि । एकत्र लिखितं
प्राज्ञः पुनरन्यत्र नो लिखेदित्यपि बोध्यम् ।

इदं षड्क्षप्रसारे योज्यते यथा, १, २, ३, ५, ८, १२, वामा-
वर्तेनात्यांकैः बोध्याः । यथा, शेषांके त्रयोदशसु मध्ये अष्टादिशोभने
कृते शेषांकाः ५, ८, १०, ११, १२, इत्येकगुरुस्थानसंख्या ॥ एवं

अह वित्तस्स लहुगुरु आणं ।^१

पुच्छलं च्छंदं कला कद्रं पुच्छलं अंकं मेटाव ।

अवसिट्टे^२ गुरु जाणिअहु^३ लहु जाणिव्वहु ताव^४ ॥ ४६ ॥
दोहा ॥

दयोर्लोपे दिगुरुर्थथा । पंचाष्टयोस्तयोदशसु न लोपः शून्यग्रपलात् ।
व्यष्टलोपे श्रेष्ठं १, षष्टलोपे २, एकाष्टलोपे ४, त्रिपंचलोपे न,
तच्छेषस्य पंचरूपस्य पूर्वं गतत्वात् । द्विपंचलोपे ६, एकपंचलोपे ७,
एकत्रिलोपे ८, एतावन्ति दिगुरुस्थानानि ॥ त्रयाणामेकत्र्यष्टरूपाणां
लोपेन १, इदं त्रिगुरुस्थ[ानम् ।] [Vide figure p. 92.—Ed.]

सप्तकले — एकः सर्वलघुः, षडेकगुरवो, दश दिगुरवसत्वारस्त्रि-
गुरव इति मेरुगतभेदास्ते चैषु स्थानेषु वामावर्तेन सर्वलघ्वेकगुरु-
दिगुरुत्रिगुरुरूपा भेदा बोध्याः । विषमकले सर्वगुरुर्भेदो नास्त्येव ॥
एवमग्रेऽपि सर्वत्र बोध्यम् ॥ अष्टकला पताका । — अत्राष्टकले एकः
सर्वलघुः, सप्त एकगुरवः, पंचदश दिगुरवः, दश त्रिगुरवः, एकः
सर्वगुरुरिति मेलितास्तत्स्त्रिंशत् ॥ नवकला पताका । — अत्रैकः
सर्वलघुरष्टावेकगुरव एकविंशतिर्दिगुरवो विंशतिस्त्रिगुरवः, पंच
चतुर्गुरव इति सर्वे पंचपंचाशद्भेदा मेरुस्था बोध्याः ॥ (६)

[The figures for seven, eight, and nine kalās are similar in shape to the figure given in p. 92. The ingenious reader may make them for himself if he likes.—Ed.]

४६। १ चच इत्यस्य लघुगुरुज्ञान (A). १ पुच्छल (A), पुच्छल (E & F).
२ च्छंद (A, E & F). ३ कला रथं करि (E). ४ चच (E & F). ५ मिटाव (F).
६ अवसिट्टे (F). ७ जाणिअहु (A). जाणिअ (F). ८ जाणिव्व उताव (A, E & F).

४८ । इदानीं माषाढत्तेर्वा वर्षष्टत्तेर्वा कियन्तो गुरवः
 कियन्तो लघव इति ज्ञानार्थमाह पुच्छलेति । पृष्टच्छन्दः कक्षाः
 कक्षा पृष्टवर्णान् लोपथ । अवशिष्टं गुरुं जानीहि लघवो ज्ञावन्तां
 तावन्त इति ॥ गुरो[र]वशिष्टा यावन्तस्तावन्तो लघव इत्यर्थः ।
 उदाहरणेनास्वार्थः स्पष्टीक्रियते । पदमं बारह मत्तेति — कियन्तो
 लघवः कियन्तो गुरव इति प्रश्ने, सर्वलघवः कर्त्तव्याः, तेन
 ५० सप्तपञ्चाशत् कक्षा भवन्ति, तत्र पृष्टच्छन्दसो वर्णाः कर्त्तनीया-
 भवन्ति, ३७ सप्तत्रिंशद्दर्णा अत्र सन्ति, सप्तपञ्चाशदङ्के सप्तत्रिंशत्-
 कर्त्तने विंशत्यङ्कोऽवशिष्यते, तेन विंशतिर्गुरवोऽप्येति ज्ञायते ।
 गुरोश्च द्विकल्पनादिंशतिगुरुभिस्तत्वारिंशत् ४० कक्षा गताः, ५०
 सप्तपञ्चाशदङ्के ४० तत्वारिंशत्लोपे १० सप्तदश अवशिष्टास्तेन सप्तदश
 लघव इति ज्ञायते । अथवा सर्वलघूस्तत्तङ्के योऽङ्कः कर्त्तितः तथैव
 गुरोरङ्ककर्त्तनेनावशिष्टाः लघवो ज्ञेयाः, यथाच सप्तपञ्चाशदङ्के
 ३७ सप्तत्रिंशत्कर्त्तनेन विंशतिर्गुरवो ज्ञेयाः, सप्तत्रिंशदङ्के च
 विंशतिकर्त्तनेनावशिष्टाः सप्तदश लघवो ज्ञेयाः । एवं वर्षष्टत्तेऽपि,
 यथा प्रमाशिकाच्छन्दसि सर्वलघूकरणेऽष्टतत्वारिंशत् ४८ कक्षा-
 भवन्ति, तत्र च लोके द्वात्रिंशद्दर्णा ३२ भवन्ति, अष्टतत्वारिंश-
 दङ्के ४८ द्वात्रिंशत्लोपे ३२ षोडशलाभात् षोडशाच्च गुरव इति
 ज्ञायते, अवशिष्टाश्च षोडश लघव इति ज्ञायते । (८) ।

४९ । अथैतावत्संख्याककक्षाविशिष्टेतावत्संख्याकापरपरचे हृत्ते
 कति गुरवः कति लघव इति कौतुकात्कनचित्पृष्टे सप्तप्रकार-
 माह, पुच्छलेति । पुच्छलं हृदं कक्षां — पृष्टच्छन्दःकक्षायाम्, अथ

कलापदस्य कलासंख्यापरत्वात्पृष्ठकंदःकलासंख्यायामित्यर्थः । यस्य
गुरुलघुजिज्ञासा तत्पृष्ठं कंदस्तस्य या मात्रासंख्या तन्मध्ये इत्यर्थः ।
पुरुषस्य [अंक] कंद—पृष्ठं कंदः, अत्रापि कंदःपदस्य कंदोऽचर-
संख्यापरत्वात्पृष्ठकंदोऽचरसंख्यामित्यर्थः । सेटाव—हीनां कुरु । एवं
करि—[एवं] कृत्वा एवं कृते मतौत्यर्थः । अबमिदृउ—अवशिष्टा
संख्येति शेषः, कलासंख्यामधोर्वरिता संख्येत्यर्थः, गुरु जानिअङ्ग—
गुरोज्ञातव्या, उताव—उर्वरिता गुरुसंख्यातिरिक्ता वृत्ताचरसंख्येति
यावत् । लघु जाणिअ—लघोज्ञातव्या । यथा अष्टादशकलाविशिष्टै-
कादशाचरचरणे वृत्ते कति गुरवो लघवश्चेति पृष्टे, अष्टादशरूप-
कलासंख्यामध्ये एकादशरूपाचरसंख्यालोपे उर्वरिता मग्नसंख्या,
या गुरुसंख्या ज्ञेया । एकादशाचरमध्ये यदि मग्न गुरुवस्तदोर्वरिता
चतुर्दशसंख्या, सा लघोज्ञातव्या, एवं चेतादृशचरणे वृत्ते मग्न गुरुव-
स्तत्वारो लघव इत्युत्तरं देयमिदं च वृत्तमिद्वयज्ञाख्यमेवमन्यत्रा-
युक्तम् । (B).

४८ । अथ कन्दःसु गुरुलघुमात्रावर्णयन्ताज्ञानोपायमाह ॥
सुख्येति ॥ पृष्टस्य कंदसः कलाः कुरु, पृष्टे वर्णान् लोपय । अव-
शिष्टा गुरवो ज्ञायते, लघवो ज्ञातव्या उर्वरिताः ॥ पृष्टे कलासं-
ख्यायामित्यर्थः, वर्णादौनां तद्गतसंख्योच्यते ॥ यथास्यैव कंदसः
मात्रासंख्या ४८, वर्षसंख्यया ३५ जनिता जाता १३, एतन्नवौ
गुरुसंख्या ॥ इयमेव वर्षसंख्योजिता जाता २२ लघुसंख्या, इयमेव
१३ गुरुदिगुणसंख्यया २६ मिलिता जाता मात्रासंख्या ४८, इयमेव
गुरुसंख्योजिता वर्षसंख्या ३५ इति ॥ ४८ (G).

[Compare this with Pingala's Sanskrit aphorisms, and the learned commentary of Haláyudha thereon, also with a symbolical exposition of the same in Ghosha's **वन्द्यसारसंघः** p. 34, paras. 2, 3 and 4.—Ed.]

[Between ४९ and ५०, the following slokas are inserted in MS. (F). This is apparently a later addition, for their enumeration even is not subsequently adhered to.—Ed.]

मन्नासंख्ये कोठ कश् पंती कृष्ण पथारि ।
तस्य दुश्चादिक अंक धरु पदमहि पंति विचारि ॥ ५० ।
आद अंक परिष्णि कञ्ज मन्वहि पंती मञ्जारि ।
पुष्प जुष्णल सरि अंक धरु बीजौ पंति विचारि ॥ ५१ ।
पदम पंति ठिअ अंक करि बीजौ पंति गुणेशि ।
जो जो अंका उहरद ते तौय पंति भरेहि ॥ ५२ ।
वि पिठुद भेअ जोअद अंका लज्जा कोट्टा पूरद अंका ।
पूआ लज्जा हारा तेकउद पिंगल जंपे वला दुअद ॥ ५३ ।
क पंती पत्यार करिष्णसु अक्खरसंख कोट्ट धरिष्णसु ।
पहिष्णौ पंति वल धरिष्णसु दुमरौ पंति दूण करिष्णसु ॥ ५४ ।
अक्खर अंक गुणित करि लेहि चौ(चउ)थी पंति सोद जिहि देद ।
चौथी अट्टा पंचम पंति सोद कट्ट मिलाज्ज जिभंत ॥ ५५ ।
पंचमी चौथी तिअहि मिलाउ पिंगल जंपद अंक फलाउ ।
विअ भेअ मत्त अद वल्लह गुद लज्ज एम मंपल्ल ह ॥ ५६ ॥
अक्खर मकर जाणज्ज सोद जे जाणे मज्जा अचंद होद ।
जो बुज्जद सोद पै बुज्जद मकर जाण हत्थि वि हज्जद ॥ ५७ ।

[The corresponding gloss in commentary (G) runs thus:—Ed.]

अथ प्रस्तारसंख्या ।

माषासंख्यानं कोष्ठान् ऋष पंक्तिषु प्रस्तारथ, तत्र ज्ञादिकानं-
कान् धारथ प्रथमपंक्तिविचारः । ज्ञादिकोष्ठेषु ज्ञाद्यंका लेख्या इति
प्रथमपंक्तिर्विवेकः ॥ ५० ॥ आद्यंकरित्यागं कथयतु सर्वासां पंक्तौनां
मध्ये पूर्वयुगलसदृशानंकान् धारथ, द्वितीयपंक्तिविचारः । उद्दिष्ट-
वदंका लेख्या इति द्वितीयपंक्तिविचार इत्यर्थः ॥ ५१ ॥ प्रथम-
पंक्तिस्थिताकैः कृत्वा द्वितीयपंक्तिं गुणय । यो योऽक उत्पद्यते तेन
द्वितीयपंक्तिं भरथ ॥ ५२ ॥ अथ पंचमपंक्तिपूरणं, विपि । अर्थाक-
शब्दस्य व्यत्यासेन योजनादौ षट्कां भेदां च योजय । ऋषुकैः
कोष्ठान् पूरय अंकेः । षट्कादयं भेदाने चैकीकृत्य पंचमपंक्ति-
कोष्ठाः पूरणीयाः, ते ऋषुसंख्याका भवन्तीत्यर्थः । यथा । तत्र
प्रथमे कोष्ठे पूर्वाकयोः पूर्वोर्द्धाकसंख्याप्रभेदाकस्य चाभावादेक-
एव ॥ द्वौ[द्वि]तीये कोष्ठे पूर्वाक एकसदूर्द्धासंख्याभेदाकस्यैकस्यो-
र्धगे इयं ॥ तृतीये कोष्ठे पूर्वाकयुगलं १ । २ ऊर्द्धप्रभेदाकयोर्धगे
पंच ५, तत्तृतीये लेख्याः ॥ चतुर्थकोष्ठे पूर्वाकयुगलं २, ५ पूर्वोर्द्धाकः
दृष्टभेदाकस्य तद्योगे द्वा ॥ एवमपेऽपि । अथ षष्ठपंक्तिः पूषा इति ।
पूर्वा ऋषुकौ चारः, ऋषुद्वयं शुद्धर्भवतीत्यर्थः, यथा प्रथमकोष्ठे
ऋषुद्वयाभावाद्दृष्टाने शुद्धं, द्वितीयकोष्ठे एक १ स्मृतीये द्वौ २
चतुर्थे ५ इत्यादि षष्ठपंक्तिपूरणं ॥ अथ चतुर्थपंक्तिः । तेष्वर ।
तथा पिंशो जल्पति वर्षान्दाभ्यां । शुद्धऋषुयोगे वर्षा भवन्तीति
चतुर्थपंक्तिपूरणम् । इति माषामर्कटी ॥ ५२ ॥

माचामर्कटीकां यथा,—

वृत्त	१	२	३	४	५	६
प्रभेद	१	२	३	५	८	१३
मात्रा	१	४	९	२०	४०	७८
वर्ग	१	३	७	१५	३०	५८
लघु	१	२	५	१०	२०	३८
गुरु	०	१	२	५	१०	२०

वर्णमर्कटीकां यथा,—

वृत्त	१	२	३	४	५	६
भेद	२	४	८	१६	३२	६४
मात्रा	३	१२	३६	९६	२४०	५७६
वर्ग	२	८	२४	६४	१६०	३८४
गुरु	१	४	१२	३२	८०	१९२
लघु	१	४	१२	३२	८०	१९२

अथ वर्षमर्कटी । छ पंतौ । षट्पंक्तिं प्रसारं कुरु, अक्षर-
संख्यां कोष्ठान् धारय, प्रथमपंक्तौ वर्णान्धारय, द्वितीयपंक्तौ
दिगुणान् कुरु ॥ उद्धाधिः षट्पंक्तयो लेख्यास्त्रिंशत्संख्याः कोष्ठाः
कार्याः, तत्र प्रथमपंक्तौ वर्णांकाः, द्वितीयपंक्तौ उद्दिष्टवद्विगुणा-
शंका लेख्याः ॥ ५४ ॥ अथ । अक्षराकैर्गुणितां कृत्वा [जा]ता चतुर्थी
पंक्तिस्तथा[श्च] लेख्या । चतुर्थ्यां पंचमी पंक्तिः, सैव षष्ठे भिक्षिता
निखयान् ॥ प्रथमपंक्तिकेद्वितीयपंक्तिकान् गुणयित्वा चतुर्थी पंक्ति-
लेख्या, तदर्धं पंचमी, तथैव षष्ठी पंक्तिर्भवतीत्यर्थः ॥ ५५ ॥ पंच-
मीति । पंचमीचतुर्थ्यां कृतौयामेकाने पिंगसो जल्पति शंकां प्रसा-
रय । चतुर्थीपंचमीपंक्तियोगेन तृतीया पंक्तिर्भवतीत्यर्थः । वृत्तानि
भेदा माचा अन्यदर्शा गुरवो लघव एवं संपन्नं भवति ॥ ५६ ॥
अक्षरमर्कटीं जानंतु लोकाः य[ज]ज्ञाने मगध आगंदो भवति ।
यो बुध्यते स एव बुध्यते, मर्कटीजाले हसी अपि दृश्यते ।
दुर्मतेति भावः ॥ ५७ ॥ (G).

[Both the figures run to inconvenient lengths in the commen-
tary; the portions here reproduced will enable the reader to
extend them as far as he would like. —Ed.]

अह सकल पत्थार संखा ।

छब्बीसा' सत्तसआ

तह' सत्तारह सहस्साइं' ।

वाआलीसं' खख्वं'

तेरह कोडी' समग्गाइं' ॥ ५०' ॥ गाह ।

५० । अत्र चैकाक्षरमारभ्य षड्विंशत्यवधिवर्णवृत्तानां प्रस्तारे कियती संख्येत्यत्राह १२४२१७०२६ षड्विंशतिः सप्तशतानि तथा सप्तदशसहस्राणि द्विचत्वारिंशत्सहस्रयोद्गकोट्यः समघाणि, अक्षय वामा गतिरित्यङ्गाः स्थायाः । (C).

५० । अथैकाक्षरमारभ्य षड्विंशत्यक्षरपर्यंतसप्तवर्णवृत्तपिंडी-भृतसंख्यामाह छब्बीसेति । षड्विंशतिः सप्तशतानि तथा सप्तदश-सहस्राणि द्विचत्वारिंशत्सहस्राणि चयोद्गकोट्यः, एवं समघाणि एकाक्षरादिषड्विंशत्यक्षरपर्यंतानीत्यर्थः वर्णवृत्तानि भवन्तीति शेषः । आषाढवृत्तानामसंख्यातलान्तसंख्या नोक्ता, वर्णवृत्तानां प्रत्येकसंख्या संघविक्षरभयादनतिप्रयोजनत्वात्साक्षाभिरत्र नोक्ता । (E).

५० । अथैकादिषड्विंशत्यंतानां वर्णवृत्तानां भेदेक्यसंख्यामाह, छब्बी । षड्विंशतिः सप्तशतानि तथा सप्तदशसहस्राणि द्विचत्वारिं-शत्सहस्राणि चयोद्गकोट्यः समघाणि । एतावन्तः सर्वे भेदा इत्यर्थः ।

५० । षड्विंश (C), छब्बीसा (D). १ तथा (A), सप्त (D). २ सप्तदश (A & D), सप्तदश (B & C). ३ वाच्यारोप (A). ४ खख्वं (C), खख्वं (D). ५ कोडी (B, C & D). ६ समस्वार (C), समस्वार (D). ७ ३०० (A).

अथ गायाम्प्रकरणम् । (D).

होइ गाङ्क मत्त चउअस्स^१ गाहाइ^२ सत्तावण्णिअ^३,
तह^४ बिग्गाह^५ पलट्टि^६ किज्जइ^७ उग्गाहउ^८ सट्टिकल^९,
गाहिणीअ^{१०} बासट्टि^{११} किज्जइ^{१२} ।

तह वि पलट्टइ^{१३} सिंहिणी^{१४} वे अगल^{१५} हो सट्टि^{१६} ।
सत्तरूअ^{१७} असोस्स^{१८} गुण^{१९} खंध^{२०} मत्त चउसट्टि^{२१} ॥

५१^{२२} ॥ रत्ता ।

द्वादिषड्विंशतिपर्यंतं पूर्वपूर्वद्विगुणांकांतां योगे एतावंतो भेदा-
इति ॥ (G).

५१ । अथ गायाम्प्रकरणं लक्षणं विवक्षुः तत्र मात्राविषमत्वमाह ।
भवति गाङ्कसत्तःपञ्चाशन्मात्रा ५४, गाथा सप्तपञ्चाशन्मा[त्रा] ५७,
तथा विगाथा वैपरीत्येन क्रियते,—गाथाद्वितीयाङ्कलक्षणं प्रथ-
माङ्के, प्रथमाङ्कलक्षणं द्वितीयाङ्के,—उद्गाथा षष्टिपरा ६०, गाहिण्यां
द्विषष्टिः दी[क्रियतां] ६२ । तथैव परिवर्त्य सिद्धिनी इषाया भवति

५१ १ चउअस्स (B), चउअस्स (C), चोअस्स (E & F). २ तह गाहा (A),
तह गाहा (E). ३ सत्तावणो (A & D), सत्तावण (E), सत्तावणर (F).
४ वेहि (E). ५ बिग्गाह (B & C). ६ किज्जइ (B & C), किज्जइर (E).
७ उग्गाहउ (D), उग्गाह (F). ८ सट्टिपर (B & C), सट्टिकला (F). ९ सट्टि-
कल (E), सट्टिकल (F). १० बासट्टि (E), बासट्टि (F). ११ चउ मत्त (E).
१२ पलट्टे (D), पलट्टिच (E), पलट्टर (F). १३ सिंघिणी (A), सिंघिणी (C),
सिंघिणी (D), सिंघिणी (E). १४ अगल (A & B), अगल (C). १५ होर (A
& E). १६ सत्तरूअ (D & E), होर सत्तरूअ (F). १७ सत्तोरू (C), सत्तोरू
(D). १८ अस्स (D), गुणं (E). १९ अस्स (B), अस्स (C). २० बासट्टि (D),
चोअस्सि (E & F). २१ ४८ (A), ५१ (F).

षष्टिमात्रा, [सप्त]रूपकाणि अन्योऽन्यगुणानि, खन्धके मात्रा चतुः-
षष्टिः । परिवर्त्तते । पूर्वाङ्कपराङ्कयोर्बन्धाद्ये गाथैव विग्गागा[या]
भवतीत्यर्थः, गार्हिन्याः पूर्वाङ्कपराङ्कयोर्बन्धाद्ये सिद्धिणी, तथापि
द्विषष्टिमात्रा भवतीति स्पष्टार्थमाह, यथा द्वाधिकेत्यर्थः । रूपकाणि
खन्दाणि अन्योन्यगुणयुक्तानि, तेन सर्वान्धेव प्रथमद्वतीयपादद्वादश-
मात्रत्वादित्यथागुणानीत्यर्थः ॥ (C)

५१ । अथ पुरस्तादख्यमाणानां गार्हप्रभृतिषप्तमात्राणां दशां
सामान्यतस्वरूपचतुष्टयसमुदितां संख्यां रज्जावृत्तेनोद्दिशति, होद
गार्ह इति । गार्हनामके खन्दीत्यर्थः, मत्त चौन्नश्च — मात्राख्यतुः-
पञ्चाशत्, होद — भवन्ति, तच्च गार्हाद् सप्तवणर — तथा गार्हाणां
सप्तपञ्चाशत् मात्राः भवन्तीति पूर्वानुबन्धः, तेहि — तां गार्हा-
पकट्टि — परावर्त्त, गार्हायाः पूर्वाङ्कम् उत्तराङ्कं कृत्वा उत्तराङ्कं
[च पूर्वाङ्कं] कृत्वेत्यर्थः, विग्गाह — विग्गाया, किञ्चिन्नर — क्रियते ।
अथ तेहि इत्येकारो वृत्तो बोध्यः एन्नो सुद्धा अ वष मिक्किचा
वि खड्ड इत्युक्तत्वात् [Vide ५२ श्लोक p.7.—Ed]. उग्गाहल — उद्गाया
कट्टिकला — षष्टिकला षष्टिः कला मात्रा यथाः सेत्यर्थः, गार्हि-
क्किन्न — गार्हिन्यां, वासट्टि — द्विषष्टिः, मत्तश्च — मात्राः कश्च —
सुद्ध, तच्च वि पकट्टिच — तद्विपरीतायां तस्याः गार्हिन्याः विपरी-
तायामित्यर्थः सिद्धिणी — सिद्धिन्यां, वे अग्गल — द्वाधिका, षट्ठि —
षष्टिः मात्रा इत्यनुबन्धः, होद — भवन्ति, अथ हो इत्येकारः
पूर्वोक्तदिशा वृत्तो बोध्यः । अथ क्वचित् तच्च गार्हाद् यथा[त्रा]-
वधी इति, तच्च विग्गाह पकट्टि किञ्चर इति च पाठः, च रज्जा-

अथ गाङ्ग । (F)

पुब्बे^१ उत्तरे सत्तगल^२ मत्त बीसाइ^३ ।

छट्टमगण पञ्चमभुक्ते^४ गाङ्ग मेरुब्ब जुअलाइ^५ ॥ ५२^६ ॥

गाङ्ग ।

लक्षणविहङ्गत्वादुपेक्ष्यः । खंध — स्कंधने, मत्त चौ[चउ]षट्ठि — मात्राः चतुःषष्टिर्भवन्तीत्यनुषंगः । एतानि मत्तह्रस्व — सप्तरूपकाणि क्दांसि, अश्लोक्तगुण — अन्योऽन्यगुणानि, अन्योऽन्यं गुणाः षष्ठजगणमल्लक्ष्येक-लघु-पादांतगुवांदयो येषां तादृशानीत्यर्थः, भवन्तीत्यनुषंगः, इति योजना ॥ (E). [Vide Ghosh's Compendium, p. 7.—Ed.]

५१ । अथ मात्राजातीनां कार्माचित्कलासंख्यामाह । चोद । भवन्ति गाङ्गमात्राः चतुःपंचाशत्, गाथायाः सप्तपंचाशदेव, तथा विग्गाहा परावर्त्य क्रियते, उद्गाथा षष्टिकला, गाहिन्यां द्वाषष्टिः क्रियन्ते । तथा विपरिवर्त्तते सिंदिनी, भवन्ति सप्त-रूपाणि क्दांसि अन्योऽन्यगुणाः स्कंधने मात्राः चतुःषष्टिः ॥ अन्योऽन्येति गु[ग]णेति पाठे सप्तगु[ग]णाः अन्योऽन्यसंबन्धिता-भवन्तीत्यर्थः ॥ ५१ ॥ (G)

५१ । १ पुब्बे (B). पूब्बे (C). पुब्बे (E). १ षण्णव (B & C), षण्णव (D). १ बीषार (B & F), droopt in (C). बीषार (D), बीषार (E). ४ षण्णवणे (B & C). षण्णवणे (F) ५ जुअलाइ (B), जुअलाइ (E), जुअलाइ (F). १ ५० (A), ५१ (F).

५२ । अथ गाह्ललक्षणमाह । पूर्वाङ्गे उत्तराङ्गे सप्तोत्तरविंश-
मात्राः १७ । षष्ठगणेत्यादिमध्ये गाह्ल मेरोरेव युगलं ॥ तेन
पूर्वाङ्गे एको लघुरेव षष्ठो गणः, एवमुच्चा[त्तरा]ङ्गेऽपि । प्रथमपादे
द्वादश मात्रा द्वितीये पञ्चदशेति मिलित्वा सप्तविंशतिमात्राः
पूर्वाङ्गे, एवमुत्तराङ्गेऽपि, अथोच्च विशेषः पादमध्येस्थितषष्ठगणे
मेरोरेव युगलं, मेरुपदेन लघुन्यते, मिलित्वा लघुयुगलं, तेन
पूर्वाङ्गे एकलघुरेव षष्ठो गणः, एवमुत्तराङ्गेऽपि । एतादृशलक्षणं
यच्च वा गाह्लरित्यर्थः । (C).

५२ । अथ गाह्लप्रभृतिसप्तच्छन्दःसु सामान्यतो मात्रा उद्दिश्य
विशेषतस्तानि लिखन्त्ययुः प्रथमं गाह्लं लक्षयति पुष्पङ्गे इति ।
यच्च पुष्पङ्गे उत्तरे — पूर्वाङ्गे उत्तराङ्गे, पञ्चमश्लोके — पादयोर्मध्ये
पूर्वाङ्गे प्रथमद्वितीयपादयोर्मध्ये, उत्तराङ्गे तृतीयचतुर्थयोः पाद-
योर्मध्ये इत्यर्थः । सप्तगण — सप्ताधिकाः, सप्त बीसाहं — मात्राः
विंशतिः, सप्तविंशतिमात्रा इत्यर्थः, पतन्तीति शेषः, ऋद्धमगण —
षष्ठो गणः, मेरुश्च जञ्जलाहं — मेरोः युगलं, मेरुर्लघुस्तुल्यगण-
मित्यर्थः । पूर्वाङ्गे उत्तराङ्गे च प्रत्येकं गुर्वेताः सप्तगणाः स्थाप्या-
स्तत्र षष्ठस्थाने एको लघ्वात्मको गणः स्थाप्यः, अन्यत्र चतुर्माहक-
इत्यर्थः, एवं च षष्ठां चतुर्माहकगणानां चतुर्विंशतिमात्राः, एका च
मात्रा षष्ठस्थानस्थलघोर्मात्रादयं चांतस्थगुरोरेवमत्र सप्तविंशति-
मात्राः पूर्वाङ्गे उत्तराङ्गे च प्रत्येकं पतन्ति, तद्गाह्लनामकं छन्द-
इति निर्गमितार्थः । (E).

जहा, चंदो चंदण^१ हारो तावअ^२ रूअं^३ पअसंति^४ ।
 चंडेसरवर किन्ती^५ जाव ण अप्पं णिदंसेइ^६ ॥ ५१^७ ॥
 गाह्ण ।

५१ । अथ गाह्ण ॥ पूर्वार्धे उत्तरार्धे सप्ताधिका भाषा विंग्रतिः ।
 षष्ठो गणः पदमध्ये गाह्ण भेदः एव युगलाप्यः ॥ युगे द्वे ४ [?] द्वये ।
 संपूर्णपद्यमध्ये षष्ठएव भेदः कार्यो नान्यत्रेति भावः ॥ ५१ ॥ (G) ।

५२ । चन्द्रसुन्दरं हारस्तावद्रूपं प्रकाशयन्ति । षण्डीश्वरवर-
 कौर्त्तिर्यावदात्मानं निर्दर्शयति ॥ तत्कीर्त्त्ये तेषां निष्प्रभत्वमिति
 व्यज्यते । (C) ।

५३ । गाह्णमुदाहरति, चंदो इति । चंद्रः चंदनं हारो मुक्ता-
 दाम, एते तावद् रूपं स्वकीतिं प्रकाशयन्ति । चंडेश्वरवरकौर्त्तिः
 जाव — यावत्, अप्पं — आत्मानं स्व, न [ण] णिअंसेइ — न
 निर्दर्शयति प्रकटयति : E ।

५४ । यथा चंद्रसुन्दरं हारस्तावद्रूपं प्रकाशयति । चंडेश्वर-
 वरा कौर्त्तिर्यावदात्मानं न दर्शयति : ततोऽपि कौर्त्तिर्ध्वस्तो-
 त्थर्थः । ५३ ॥ (G) ।

५१ । १ षष्ठो षष्ठः (B A C) २ तावत् (A), ताव D.. ३ रूप (B).
 ४ पअसंति (D), पचासेइ F.. ५ किन्ति (A) ६ जावत् अप्पं निर्द्वेइ (B),
 जाव अप्पं च द्वेइ (D), जाव च अप्पं विचंवेइ E.. जाव अप्पाचं च द्वेइ (F)
 ७ ५१ (F), ५१ (A) ।

अथ गाहा । (F).

पदमं बारह मत्ता बीए अद्दारहेहिं संजुत्ता ।

जह पदमं तह तीअं दहपंचविहसिआं गाहा ॥ ५४^१ ॥

५४ । गाथामाह । प्रथमे दादश माचा द्वितीयेऽष्टादशभिः संयुक्ता । यथा प्रथमं तथा तृतीयं दशपञ्चविभूषिता गाथा ॥ पञ्चदशेति — अथाञ्चतुर्थचरणे पञ्चदशमाचाभूषिता भवतीत्यर्थः ॥ (C).

५४ । अथ गाथां लक्षयति पदममिति । यत्र पदमं — प्रथम-माद्यचरणे इत्यर्थः, बारह मत्ता दादशमाचाः पतन्तीति शेषः, या च बीए — द्वितीये चरणे इत्यर्थः, अद्दारहेहिं — अष्टादशभिः माचाभिरिति शेषः, संजुत्ता — संयुक्ता । यस्याश्च जह पदमं तह तीअं — यथा प्रथमस्तथा तृतीयः चरण इति शेषः, दादशमाचा-युक्त इत्यर्थः, या च चतुर्थं चरणे इति शेषः, दहपंचविहसिआं — पञ्चदशभिर्माचाभिरिति शेषः विभूषिता, सा गाहा गाथामामकं कंद इत्यर्थः । (E)

५४ । अथ गाथा ॥ पठ ॥ प्रथमो दादशमाचो, द्वितीयो-ऽष्टादशभिः संयुक्तः । यथा प्रथमस्तथा तृतीयो दशपञ्चविभूषिता गाथा ॥ चरण इति शेषः ॥ चतुर्थः पञ्चदशमाच इत्यर्थः ॥ [यस्यां चार्थं संजुते ॥ ५४ ॥ (G)]

५४ । १ अद्दारहेहि (A), अद्दारहेहि (C), अद्दारहेहि (D & E), अद्दारहेहि (F). २ विहसिआ (D). ३ ५४ (A), ५४ (E & F).

जहा, जेण बिणा ए जिबिज्जइ^१
 अणुणिज्जइ सो कआवराहोबि^२ ।
 पत्ते बि एअरडाहे^३
 भण^४ कस्स ए वल्लहो^५ अग्गी^६ ॥ ५५^० ॥ गाहा ।

५५ । येन विना न जीव्यतेऽनुनीयते स कृतापराधोऽपि ।
 प्राप्तेऽपि नगरदाहे भण कस[स्य न] वल्लभोऽग्निः ॥ नगरदाहको-
 ऽप्यग्निरावश्यकत्वात् प्रिय एवेति ॥ (C).

५५ । गाथामुदाहरति जेषेति । येन [जेण] बिणा ए जिबि-
 ज्जइ — येन विना न जीव्यते सः कआवराहोबि — कृतापराधो-
 ऽपि, अणुणिज्जइ — अनुनीयते । एनमेवार्थमर्थांतरन्यासेन द्रुढयति
 पत्ते बौति । पत्ते बि प्राप्तेऽपि, एअरडाहे — नगरदाहे, अग्गी —
 अग्निः, कस्स ए वल्लहो — कस्य न वल्लभ इति भण — वद, अपि
 तु सर्वथापि वल्लभ इत्यर्थः । मानततौ कांचिन्नायिकां प्रति सखी-
 वाक्यमेतत् । अयं च वक्ष्यमाणभेदेषु चूर्णानामको [Vide sloka 60
 P. 114] द्रव्यभेद इति बोध्यम् ॥ (E)

५५ । यथा ॥ जेषेति ॥ येन विना न जीव्यतेऽनुनीयते
 स कृतापराधोऽपि । प्राप्तेऽपि नगरदाहे भण कस्य न वल्लभो-
 ऽग्निः ॥ ५५ ॥ (G).

५५ । १ जिबिज्जइ (B & C). २ कआवराहो (D). ३ एअरडाहे (F). ४ भण
 (E). ५ वल्लभो (B & C). ६ अग्नि (A). ७ ५५ (A), ५५ (E & F).

सप्तगणा दीर्घता^१ जो णलङ्क^२ छट्ट^३ षोह जो विसमे^४ ।
तह गाहे विअ अहे छट्टं लहुअं विआणोहु ॥ पूई^५ ॥

५६ । इदानीं गाथायां विशेषान्तरमाह, सप्तगणा दीर्घान्ता यो-
[जो] नक्षत्रः षष्ठः, नेजाजा[नेह जो] विषमे . तथा गाथायां द्विती-
याद्धै षष्ठं नक्षत्रं विजानीहि ॥ अत्र षट्श्लोको गणः । पूर्वार्द्धे तादृशाः
सप्तगणाः कार्य्याः, अन्ते दीर्घा गुरुः कार्य्याः, जगणो [न]नक्षत्रा
षष्ठोगणः कार्य्याः ॥ इह गाथायां विषमे एकादौ जगणो न देयः । (C).

५७ । अथ गाथायां माचानिधमसुक्ता गणनिधममाह सन्तेति ।
गाहे — गाथायां, सप्तगणा दीर्घता — सप्तगणाः दीर्घान्ताः दीर्घा-
गुरुक्षरदन्ताः भवन्ति । अत्र विशेषपरोऽपि दीर्घशब्दः समान्यगुरु-
परो ज्ञेयः, एवं च पूर्वार्द्धे उत्तरार्द्धे च गुर्वन्ताश्चतुर्माचिकाः सप्त-
गणाः कर्त्तव्या इत्यर्थः, इह इत्यपेतनस्थानुकर्षः, इह गाथायां
छट्ट — षष्ठः गणः, जो णलङ्क — जो जगणः गुरुमध्यः, नक्षत्र
नक्षत्रयो नगणो वा भवति, कर्त्तव्येषु गुर्वन्तसप्तगणेषु षष्ठो
जगणश्चतुष्कलः [?] नगणो वा देय इत्यर्थः । षोह जो विसमे —
इह गाथायां विषमे [प्रथमे] द्वितीये पंचमे सप्तमे च स्थाने इत्यर्थः,
जो [जो] जगणो गुरुमध्यो न पततीत्यर्थः, तह — तथा, विअ
अहे — द्वितीयाद्धै छट्टं नक्षत्रं विआणोहु — षष्ठं गणं नक्षत्रं एक-
नक्षत्रं विजानीत, एवं च पूर्वं नक्षत्रजगणयोरन्यतरदानं पूर्वा-

५६ । १ दीर्घान्ता (B & C). २ षष्ठः (E). ३ विषमे (B & C).

५७ (A), ५९ (E & F).

सञ्चारं गाहाए सत्तावस्थाइ^१ होति^२ मत्ताइ^३ ।

पुब्बइम्मि^४ अ तीसा सत्ताइसा^५ परइम्मिं^६ ॥ ५७^७ ॥ गाहा ।

इतिप्रमाणेति प्रतीयते, तथा च मध्यसप्त[गुरु]गणः सप्तसंयुक्तो-
नगणस्त्रिज्ज्वात्मको वा सप्तगणः पूर्वाइं^८ षष्ठे विधेयः, उत्तराइं^९ च
एकसञ्चारक एव षष्ठोगणो विधेय इति भावः । (E).

५६ । सन्तेति । सप्तगणा दीर्घाता जगणो नसप्तू षष्ठो नेह जो
विषमे । तथा गाथायां द्वितीयाइं^{१०} षष्ठं सप्तकं विजानीत ॥ प्रच-
माइं^{११} चिंघत्ताः तत्र षष्ठो जगणो नसप्तू वा कार्यो, विषमे स्थाने
द्वितीयचतुर्थादौ [प्रथमद्वितीयादौ] जगणो न कार्यः । द्वितीये
षष्ठो सप्तुरेव कार्यः, श्लेषे पूर्वा [?] ॥ ५६ । (G).

५७ । पदमं वारह मन्तेत्यनेन उत्तमर्थं स्पष्टीकर्तुमाह ।
सर्व्वथां गाथायां सप्तपञ्चाशद्भवन्ति माषाः । पूर्वाइं^{१२} च चिंघत् सप्त-
विंशतिः पराइं^{१३} ॥ सप्तपञ्चाशतो विभागमाह पूब्बइइ इत्यादिना ।
केचित्तु श्लोकोऽयं कार्थनिक इति मन्यन्ते, परे तु द्विपद्यपि गाथा
भवतीति बोधयितुं पुनरिदमुक्तम् । (C).

५७ । अथ गाथायां वर्त्तमानचिंघत्तिविधायां सप्तद्विंशतिमाषा-
नियममाह, सञ्चार इति । पुब्बइइमि अ तीसा — पूर्वाइं^{१४} चिंघत्
पराइं^{१५} उत्तराइं^{१६} इत्यर्थः, सत्ताइसा — सप्तविंशतिः । एवं प्रकारेण

५७ । १ सत्तावस्थाइ (A & B), सत्तावस्थाइ (D). २ होति (D). ३ सत्ताइ
(C), सत्ताइ (D). ४ पूब्बइइमि (B), पूब्बइइमि (C). ५ सत्ताइसा (A). ६ सप्त-
वार (A), सप्तवार (B & C). ७ ५६ (A), ५७ (E & F).

सत्तार्द्धसा^१ हारा^२ सखा जस्सम्मि^३ तिस्सि^४ रेहार्द्ध^५ ।
सा गाहाणं गाहा आआ तीसक्खरा^६ लक्खी^७ ॥ ५८^८ ॥

सखाए गाहाए—सर्वथां गाथायां सत्तावत्त्वाद्—सप्तपंचाशत्
सत्तार्द्धं—मात्राः द्वौति—भवंतीत्यर्थः । पूर्वार्धं षष्ठे चतुर्मासिकस्य
जगणस्य सप्तयुक्ताजगणस्य वा दानास्त्रिंशन्मात्राः पतन्ति, उत्तरार्द्धं
च षष्ठ्याने एकसप्तात्मकस्यैव गणस्य दानान्तदपेक्षया मात्रात्रयं
न्यूनं भवंतीति सप्तविंशतिमात्राः पतन्तीत्यर्थः । (E).

५७ । सम्भेति । सर्वस्या गाथायाः सप्तपंचाशद्भवन्ति मात्राः ॥
पूर्वार्द्धं च त्रिंशत् सप्तविंशतिः परार्द्धं च ॥ ५७ ॥ (G)

५८ । अथ गाथाभेदानाह । सप्तविंशतिहाराः, श्रव्यानि यस्यां
चीप्थि राजन्ते । सा गाथानां गाथा आघाता त्रिंशदक्षरा लक्खीः ॥
हारा गुरवः, श्रव्यानि लघवः, देवानां देव इतिवद्गाथानां गाथेति
प्रकर्षार्थमुच्यते ॥ (C).

५८ । अथानुपदमेव वक्ष्यमाणेषु भेदेषु प्रथमं भेदं लक्खी-
नामकं लक्षयति सत्तार्द्धमेति । जस्सम्मि—यस्यां, सखा—सखा-
[सख]ाः सत्तार्द्धसा हाराः—सप्तविंशतिदीर्घाः गुरव इत्यर्थः, तिस्सि
रेहार्द्धं—तिस्सो रेखा लघवस्येत्यर्थः, पतन्तीति शेषः, सा गाहाणं—
गाथानां मध्ये, आआ—आद्या प्रथमेति यावत्, तीसक्खरा—

५८ । १ सत्तार्द्धसा (A & E). २ हारा (E). ३ जस्सम्मि (C). ४ तिस्सि (F).
५ रेहार्द्धं (A & E), रेहर् (B), रेहर् (C), रेहर् (F). ६ तीसक्खरा (A,
B & D). ७ लक्खी (A, D & E). ८ ५७ (A), ५८ (E & F).

तीसकखरा हि लक्ष्मीं
 सख्ये बंदति होइ विकखाभा ।
 हासइ एकं एकं
 बंकां ता कुणहं गामाइं ॥ ५६ ॥ [गाहा]

त्रिंशदक्षरा, लक्ष्मी — लक्ष्मीः, गाहा — गाथा, सा लक्ष्मीनाम्नी
 गाथेत्यर्थः । अयमर्थः — पूर्वं गाथायाः प्रथमक्षरे दादग्रमात्रादान-
 मुक्तं, तासां च षड्गुरवो भवन्ति, द्वितीयक्षरे अष्टादशमात्रा-
 दानमुक्तं, तत्र षष्ठस्थानपतितजगणाद्यंतस्थलघुद्वयवर्जनात्तासामष्टौ
 गुरवो भवन्तीति पूर्वाद्धै चतुर्दश गुरवः, एवं तृतीयेऽपि क्षरे
 दादग्रमात्रादानस्थोक्तत्वात्तासां षगुरुदः [षड्गुरवः], चतुर्थे च पंचदश-
 मात्रादानस्थोक्तत्वात्तत्र षष्ठस्थानपतितैकलक्ष्मात्मकगणवर्जनात्तासां
 षप्त गुरवः, इति उत्तराद्धै चथोदश गुरवः, एवं पूर्वाद्धैत्तराद्धैथो-
 स्तुंक्लने षप्तविंशतिगुरवः, पूर्वाद्धैजगणाद्यंतस्थौ द्वौ लघू, उत्त-
 राद्धै च षष्ठसैकलघुरेवं चथो लघवश्चेति त्रिंशदक्षराणि यत्र पतन्ति
 सा लक्ष्मीनाम्नी गाथेत्यर्थः । ५६ । (E).

५६ । अथ गाथाभेदेषु लक्ष्मीनाम्नीं गाथामाह ॥ सन्तेति ॥
 षप्तविंशतिर्हाराः स्याद्या यस्यां चयः [तिस्रो] रेखाः । सा गाथानां

५६ । १ तीसकखरा हि (D), तीसकखरा हि (E). २ लक्ष्मी (A & D), लक्ष्मी
 (E). ३ रेखा (E). ४ षड्गुरवः (C), बंदति (E & F). ५ होइ (F).
 ६ विकखाभा (E). ७ लक्ष्मी (A), लक्ष्मी (B & C). ८ Once only in
 (F). ९ बंकां (A), बंकां (C). १० कुणहं (A). ११ गामाइं (B, C & D).
 १२ ५७ (A), ५६ (F).

लक्ष्मीं रिद्धीं बुद्धीं

लज्जां बिज्जा क्ववमां अ देहीआं ।

गोरी धार्ईं चुष्णां

छाआं कांतीं महामार्ईं ॥ ६० ॥ [लक्ष्मी]

गाथा आद्या चिंशदचरा लक्ष्मीः ॥ चारो गुरः, रेखा लघुः ॥ तत्र
पूर्वाद्धिं चतुर्दश गुरवः षष्ठजगण्यलघुद्वयं च, उत्तराद्धिं चषोदश
गुरवः षष्ठ्यैकलघुश्चेति सप्तविंशतिगुरवो लघुचयं चेति कलति
चिंशदचरेति ॥ ५८ ॥ (G).

५८ । चिंशदचरलक्ष्मीः सर्वं वदन्ति भवति विख्याता । हलैक-
मेकं वक्रं तत्कुरुते नामानि ॥ कुरुते अर्थात् पिङ्गलः । (C).

५९ । अथ लक्ष्मीनाम्नीं गाथां स्तौति तीषेति । बिख्खाआ-
विख्याता, चासद-इसति, वक्रं-वक्रं, गुररित्यर्थः । एकैकस्य
गुरोर्ह्रस्वेन लघुद्वयदृष्टिर्बोद्धव्या, अन्यथा [सप्त]पंचाशन्मात्राणां
नेयत्वं न स्यात् । तासां करोति नामानि, एकैकगुरोर्ह्रस्वे लघुद्वय-
[धु]क्तस्य च दृष्टौ चे भेदास्तेषां नामानि करोतीत्यर्थः । (E).

५९ । तीषेति ॥ चिंशदचरेलक्ष्मीः सर्वे वदन्ति भवति विख्याता ।

६० । १ ना लक्ष्मी (A), ना लक्ष्मी (B & C), लक्ष्मी (D & F), लक्ष्मी (E).
२ लक्ष्मी (B, D, E & F). ३ Omitted in (C). ४ लक्ष्मी (D). ५ लक्ष्मी
(A), लक्ष्मी (B & C), लक्ष्मी (E), लक्ष्मी (F). ६ रिद्धी (B & C).
७ धार्ई (B), धार्ई (C), धार्ई (E). ८ चुष्णा (C). ९ लक्ष्मी (C). १० लक्ष्मी
(A & D), लक्ष्मी (C) ११ महामार्ईणा (A), महामार्ईणा (B), महामार्ईणा (C).
महामार्ईणा (E). १२ ५० (A). १३ (E).

क्वित्ती^१ सिद्धी^२ माणो^३

रामा^४ गाहिणि^५ बिसाअ^६ बासीआ^७ ।

सोहा हरिणी^८ चक्री

सारसि^९ कुररी सिहीअ^{१०} हंसीआ^{११} ॥ ६१ ॥

[उग्गाहा]

द्वयत्येक एको गुरुस्तदा कुर्वते नामानि ॥ अत्र सप्तविंशतिगुरूणां क्रमादेकैकद्राघे सप्तविंशति [?] नामानि भवन्तीत्यर्थः ॥ ५८ ॥ (G).

As there must be at least one long syllable at the end of each half (गुर्वन्तेति), there cannot be more than 26 varieties in all. This has been fully discussed in commentary (E), vide p. 116.—Ed.

६० & ६१ । नामान्येवाह, ता सञ्च्ये । सञ्च्येर्ष्वद्विर्लज्जा विद्या चमा देवी । गौरी रात्रिः पूर्णा च्छाया कान्तिः महामाया ॥ कौर्त्तिः सिद्धा मनोरमा गाहिनी विश्वा वासिता । शोभा हरिणी चक्री मारवी कुररी सिंही हंसी मिलित्वा षड्विंशतिनामानि । (C).

६० & ६१ । सञ्चीति । क्रमानुरोधायुनरूपान्तं । खमया — चमा, देही — देवी, राई — रात्रिः, चुष्ठा — चूर्णा, महामारी । मनोरमा विश्वावसिता । शोभा । तेन षड्विंशतिनामानि, भेदा-नामपि तावन्नाचत्वात् । तथाहि, सप्तविंशतिरेव षड्दशायां गुरवो न त्वधिकः, तर्चातिमौ नियतौ, एवं चावशिष्टपञ्चविंशतिगुरूणां

६१ । १ क्विति (F). २ सिद्धा (B & C). ३ माणो (A), षणो (C), माहिणी (F). ४ रामा (B). ५ गाहिणी (B, C & E), माणोचि (D). ६ शोषा (A, B, C & E), विद्या (F). ७ वासिवा (C). ८ Omitted in (C). ९ सारवी (A). १० सिंही (A), शोही (B & C), सिंहीच (D). ११ हंचि (B). १२ ५८ (A), ६१ (F)

भिद्यमानानां पञ्चविंशतिर्भेदाः, एकस्य सर्वगुरुक इति षड्विंशतिरेव भेदाः । एतेन पादांत्यस्य मात्रापूरणनिर्वाहाय गुरुत्वापादनेऽपि वस्तुगत्या लघुत्वादष्टाविंशतिर्भेदाः इत्यसंधाय माग्निनी रमा विश्वा वसितेति अष्टाविंशतिनामानि वदन्तः परास्ताः ।

अत्र प्रथमो भेदो जगणमेवावलंब्य ततो द्वितीयादयश्चतुर्विंशतिर्भेदाः षष्ठे जगणनक्षत्रात्मकगणान्यतरदानमवलंब्य बोध्याः, अंतस्तु षष्ठे नक्षत्रमेवावलंब्येति हृदयम् । यत्तु माषी रामेति नामद्वयं विधाय एकगुरुपञ्चपञ्चाग्रक्षत्रात्मकः सप्तविंशतितमो भेदः कैश्चित्स्त्रीकृतस्य दनवधानात् । तथाश्चि यदि षष्ठे जगणो दीयते तदा जगणमध्यस्य एको गुरुर्दक्षदयांतस्य च गुरुदयमावश्यकमिति एको गुरुर्न संभवत्येव, यदि च षष्ठे नक्षत्रात्मकगणो दीयते तदापि दक्षदयांतस्य गुरुदयस्यावश्यकत्वादेको गुरुर्न संभवत्येवेति षड्विंशतिरेव भेदा न सप्तविंशतिरिति सुधीभिर्विभावनीयम् । यदपि माषीरामेति एकं नाम विधाय गाश्चिनोति नाम लेखकप्रमादात्पतितमिति, सप्तम्याद्यास्त्रिगुर्वे[क]पञ्चाग्रक्षत्रात्मकात्याः पञ्चविंशतिरेव भेदा नाम न च तु षड्विंशतिरिति,— तदयनवधाननिबंधनं, यतः षष्ठे नक्षत्ररूपगणदानेनांत्ये चावश्यकगुरुदयदानेन निराबाधं संभवतो द्विगुरु त्रिपञ्चाग्रक्षत्रात्मकस्य षड्विंशतितमस्य भेदस्य त्यागो नौचित्यमावहतीत्यस्य मतिविक्षरेणेत्यस्य चातचरणोपदिष्टः पंचाः सुधीभिर्विभावनीयः । (E).

६० & ६१ । लक्ष्मीति ॥ लक्ष्मीः १, अश्विः २, बुद्धिः ३, लज्जा ४, विद्या ५, चमा ६, देवी ७, गौरी ८, धात्री ९, चूर्णा १०, हाथा ११,

पठमं चौ' हंसपञ्चं
 बीए सिंहस्स' विक्रमं आञ्चा' ।
 तीए गञ्जवर' लुलिञ्चं
 अहिबर' लुलिञ्चं' चउत्यए' गाहा ॥ ६२^८ ।
 उग्गाहा ।

कांतिः १२, महामाया १३, कौर्निः १४, सिद्धिः १५, मानिनौ १६, रामा १७, गाहिनौ १८, विश्वा १९, वासिता २०, शोभा २१, हरिणी २२, चक्री २३, सारसी २४, कुररी २५, सिंही २६, हंसी २७ एतानि क्रमात्क्रामानीत्यर्थः ॥ ६१ ॥ (G).

६२ । पाठे क्रमं दर्शयति । प्रथममेव हंसप[ञ्च]दं द्वितीये सिंहस्य विक्रमं जाता । तृतीये गजवरसहितम्, अहिसहितं चतुर्थके गाथा ॥ [चौ]शब्द एवार्थे, गाथायाः प्रथमपादं प्राप्य हंस-गमनबलितं पश्यत इत्यर्थः । एवमप्येऽपि । (C).

६२ । अथ गाथापठनप्रकारमाह पठममिति । अथ चौ[ञ्च]-स्वर्थः, तथाच पठमं चौ — प्रथमं तु, गाहा — गाथा, हंसवाचं [हंसपञ्च] — हंसपदं, आञ्चा — यथा मंथरमित्यर्थः, तथा मंथर-इति शेषः सर्वत्र धोष्यः, बीए — द्वितीये चरणे, सिंहस्य विक्रमं — सिंहस्य विक्रमो यथा, तीए — तृतीये चरणे, गञ्जवरलुलिञ्चं —

६१ । १ बी (F). २ बीचस्य (B & C), सिंह (F). ३ जाह (E).
 ४ मञ्जवर (F). ५ अहिसहितं (A, B, C, E & F). ६ मल्लिचं (C).
 ७ चउत्यए (A), चउत्यरे (B), चउत्या (C), चउत्या (F). ८ ४९ (A), ६१ (E & F).

एकं जे कुलमंती^१

वे णाअक्के^२ हि^३ होइ संगहिणी^४ ।

णाअक^५हीणा रंडा

वेसा बहुणाअका होइ^६ ॥ ६३^७ ॥ गाहा ।

गजवरकुक्षितं गजेन्द्रगमनमित्यर्थः यथा, चउत्यए—चतुर्थं चरणे,
अहिकुक्षितं—अहिकुक्षितं सर्पगतिविशेष इति यावत् यथा । (E).

६२ । अथ पठनरीतिमाह ॥ पठेति ॥ प्रथमेऽप्रीं संसपदं
द्वितीये सिं[हस्थ] विक्रमं याता । तृतीये गजवरकुक्षितं, अहि-
कुक्षितं चतुर्थं गाथा ॥ संसादिगमनवत् क्रमाच्चरणाः पठनीया-
इत्यर्थः ॥ ६२ ॥ (G).

६३ । गाथायां जगणाअसं[ग्रं]सामाह, एकस्मिन् जे कुलवती,
दाभ्यां नायकाभ्यां भवति संगृहीता । नायकहीना रण्डा, वेग्गा
ये [या] मज्जनायका भवति ॥ नायको जगणः, संगृहीता पुनर्भूः ।
इह कुलवतीवत् एकजगणवती गाथा प्रसंख्या इत्यर्थः । (G).

६३ । अथ समस्थानेऽपि जगणदाने गाथायां गुणदोषावाह—
एकं जे इति । एकं जे कुलवंती—एकस्मिन् जगणे सति कुलवती
होइ—भवति गाथेति शेषः । यथोक्तषष्ठस्थानस्यजगणमात्रेण समी-
चीना गाथा भवतीति, तदतिरिक्तो जगणः समस्थानेऽपि न
कर्त्तव्य इति भावः । वे णाअक्केण—दिनायकाभ्यां दाभ्यां जग-

१ १ कुलवंती (E). २ णाअ (A). ३ हि (A), ही (B), हिं (C),
हिं (E). ४ संसपची (A & E). ५ णाअक (E). ६ होइ (F). ७ ६० (A),
६२ (E & F).

तेरह लहुआ बिप्यी^१ रआईसेहि^२ खत्तिणी भखिआ ।
सत्ताईसा^३ बेशी सेसा सा सुहिणी होइ^४ ॥ ६४^५ ॥ गाहा ।

णाभ्यामिति यावत्, संगहणी—संगृहणी भवतीति पूर्वणा-
न्वयः, यथा द्वाभ्यां नायकाभ्यां परस्परं गृहीता कामिनी न सतां
संमता तथेयमपौति, जगण्दयमच न देयमी[मि]ति भावः ।
षान्नाह्वीना[णा] रंडा—नायकेन जगणेन हीना रक्षिता, षडे
स्थाने नक्षत्रयुक्तेत्यर्थः रंडेव रंडेत्यर्थः, तथाच यथा नायकेन
हीना कामिनी न प्रोभते तथेयमपौति, बद्धधा षडो जगण एव
देय इति भावः । बद्धणाशका [का]—बद्धनायका बहवो नायका-
जगणा यस्याः सा तादृशीत्यर्थः, वैश्या होइ—भवति, तथाच
यथा वैश्या सतामनादरणीया तथेयमपि[पी]ती[ति] बहवो जगणा
न देया इति भावः । (B).

६३ । विषमस्थाने जगणदोषमाह ॥ एक्के ॥ एकेन जगणेन
कुलवती द्वाभ्यां नायकाभ्यां भवति संगहणी । नायकहीना रंडा
वैश्या सा बद्धनायका भवति ॥ जेन षडस्थानस्थेनैवेत्यर्थः ॥ संगहणी
व्यभिचारिणी ॥ तासां यथा सदोषत्वं तथेत्यर्थः ॥ ६३ ॥ (G).

६४ । गाथाया जातिमाह । चयोदग्रलघुका विप्रा, एकविंशत्या
[चचिया भकिता । सप्तविंशत्या] वैश्या श्रेवेः [सा] शूद्रा भवति ॥
एकविंशत्या सप्तविंशत्या इत्यत्र लघुभिरिति पूरणीयम् । (C).

६४ । १ विप्या (F). २ रआईसेई (C), रआरसेई (D & E), बीसेई (F).
३ सताईसे (A & E). ४ होई (F). ५ ६१ (A), ६४ (E & F).

जा पठम तीञ्च पंचम
सप्तम ठाणो^१ ख^१ होइ गुरुमञ्जा ।
गुब्बिणिए^१ गुणरहिञ्चा
गाहा दोसं पञ्चासेइ ॥ ईपू^१ ॥ गाहा ।

६४ । अण्य[द्य] वर्षभेदेन प्रा[ग]याया जातिभेदमाह तेर-
हेति । तेरह सञ्जया — चयोदशसप्तकाचराख्या गायेत्यर्थः सर्वच
योष्यं, विष्पी — विप्रा भवतीति श्रेयः, एसाइसेहिं — एकचत्वा-
रिंशद्विरेकविंशद्विर्वैत्यर्थः सप्तुभिरिति श्रेयः खन्तिष्पी — चञ्चिया
भञ्जिता । सप्तार्दसे — सप्तविंशतिभिर्लक्षुभिर्विष्पी — वैश्या भणितेति
पूर्वषान्धयः, सेसा — श्रेया, अनुक्तसप्तसंख्याका सुहिणी होइ —
शुद्धा भवतीत्यर्थः । (E).

६४ । प्रकारान्तरेण भेदमाह ॥ तेरह ॥ चयोदशभिर्लक्षुभि-
र्विप्रा एकविंशैः चञ्चिया भञ्जिता । सप्तविंशैर्वैश्या श्रेयैः सा
शुद्धिणी भवति ॥ अचेदमवधेयम् ॥ अष्टार्येया हीमवर्षे वर्षधेससु
मूढधीः । सभयोर्जायते नाशसूतीयः सुखमेधते ॥ ६४ ॥ (G).

६५ । विषमस्रजगणाया निन्दामाह । या गाया प्रथमादि-
ख्याने गुरुमध्यगता भवति, सा गुर्भिणीत्युच्यते । अच गुणरहितत्वं
सदोषत्वं शत्रुनिषाद्वियोगवदिति । (C).

११ । १ इत्ये (A). १ Omitted in (C & F). १ नृनिषिञ्चा (A),
नृनिषिञ्च (F). ४ ११ (A), ११ (E & F).

अथ विग्गाहा । (D & F).

विग्गाहा पठम दले

सत्ताईसाई^१ मत्ताई^२ ।

पच्छिम^३ दले ख^४ तीसा

दूअ^५ जंपिअ^६ पिंगलेण खाएण ॥ ६६^७ ॥

६५ । अथ विषमस्थानस्थजगणदोषमाह, जा इति । जा पठम तौअ पंचम सत्तम ठाणे—या प्रथमे द्वतीये पंचमे सप्तमे च स्थाने, ण—ननु निश्चयेनेति यावत्, गुरुमज्जा—गुरुमथो-जगणस्सद्युक्तेति यावत्, षोड—भवति, सा गाहा—गाथा गुण-रहिता, गुम्बिणिए—गुर्विणीव दोषं प्रकाशयति । तथाच विषमे गाथायां जगणो न देय इति भावः । (E).

६५ । जा पेति ॥ या प्रथम-द्वतीय-पंचम-सप्तम-स्थाने[षु] भवति गुरुमथ्या । गुर्विणीव गुणरहिता गाहा[या] दोषं प्रकाशयति ॥ गुरुमथो जगणः ॥ ६५ ॥ (G)

६६ । विगाथा-प्रथमदले सप्तविंशतिमाचः । पश्चिमदले चिंश-दिति जन्पितं पिंगलनागेन ॥ प्रथमपादे मात्रा द्वादश द्वितीये पञ्चदश इति सप्तविंशतिस्तृतीये द्वादश चतुर्थे चाष्टादश इति

११ । १ सत्ताईसाई (A & E), सत्तादसाई (C), सत्तादसाई (D). २ मत्ताई (A & E), मत्ताद (C), मत्ताई (D). ३ पच्छिम (A & D), पच्छिम (C). ४ Omitted in (F). ५ दम (E), दंयम (F). ६ जंपिचं (A), जंपिच (B), जम्बिच (C), जंपिच (D). ७ ६६ (A), ६६ (E & F).

जहा, परिहर माण्णि माणं
 पेक्वहि^१ कुसुमाइ^२ खौबस्स^३ ।
 तुम्ह^४ कए^५ खर^६हिअओ^७
 गेह्णइ^८ गुडिआ^९ धयुंहि^{१०} किल^{११} कामो ॥ ६७^{१२} ॥
 विग्गाहा ।

चिंशत् । अथ प्रथमाइँ एकलघुकः षष्ठो गणः, द्वितीयाइँ षष्ठो-
 जगणो नक्षधुर्वति सप्त गणा दोहान्ता इति न व्यभिचरति, तेन
 पूर्वापरार्इँव्यत्यासेन विगाथा भवतीति फलितार्थः । (C).

६६ । अथ विगाथां लक्षयति विग्गाहेति । विग्गाहा पठन
 दले — विगाथा-प्रथमदले पूर्वाइँ इति यावत्, सत्ताईसाइं
 मत्ताइं — सप्तविंशतिर्माथाः भवतीति शेषः, पश्चिमदले — पश्चिम-
 दले उत्तराइँ इत्यर्थः, ष — मनु निश्चयेनेत्यर्थः, ति[ती]षा —
 चिंशन्माथा भवतीति पूर्वेणान्वयः, इअ — एवं पिंगलेन नागेन
 जंपिअ — जन्पितम् ॥ अर्थं भावः । पूर्वे-विपरीतगाथा विगाथा
 भवतीत्युक्तं, तथाच गाथा[या] उत्तराइँम् एव पूर्वाइँम् अरे
 देखमित्युक्तं भवति, अतएव पूर्वाइँ सप्तविंशतिर्माथा उत्तराइँ

६०। १ पेक्वहि (B & C), पेक्वधि (F). २ कुसुमार (B), कुसुमाई (D)
 कुसुमार (E & F). ३ खौबस्स (B), खिबस्स (F) ४ तुम्ह (A & D), तुम्
 (B), तुम् (C), तुम्ह (E). ५ कए (C). ६ खर (A), एर (D). ७ चिधि
 (A & E), चिध (D). ८ गेह्णइ (B), गेह्ण (C), गेह्णइ (D). ९ गुडिअ
 (B), गुडिआ (C), गुडिआ (F). १० धयुंधि (A), धयुंधि (B), धयुं (C)
 धयुं (D), धयुधि (E). ११ किल (A), किर (D). १२ ६७ (A), ६७ (E & F)

चिंश्रन्मात्रा उक्ताः, एवं चात्रापि पूर्वाद्धिं षष्ठो गण एकलघ्वात्मको
देय उत्तराद्धिं च षष्ठो गणो जगणो नलघ्वात्मको वा देयः, विषने
च जगणो न देय एवेति सुधीभिर्बोधम् । (E).

६६ । अथ विगाहामाह ॥ विग्नेति ॥ विग्गा[गा]थायाः प्रथम-
दले सप्तविंशतिर्मात्राः । पश्चिमदले चिंश्रत् एवं जक्षितं पिंगलेन
नागेन ॥ ६६ ॥ (G).

६७ । उदाहरति । परिहर मानिनि मानं प्रेच[स्त्र] कुसुमानि
नीपस्य । तव कृते खरहृदयो गृह्णाति गुटिकां धनुषि कामः ॥
खरहृदयस्त्रीहृणहृदयः कदम्बकुसुमव्याजेन गुटिकाः कामो धनुषि
गृह्णाति ॥ (C).

६७ । विगाथासुदाहरति परिहरेति । शीवस्त्र—नीपस्य
कदम्बस्य कुसुमानि पेक्षहि—प्रेचस्त्र । किं तावभे[ते]त्यत आह
तुष्ण कए इति । खरहिअश्रो—कठिनहृदयो निर्देय इति
यावत् कामो—कामः, धनुहि—धनुषि, गुडिआ—गुटिकां,
यदा गुडिआधनुंहि इत्येकं पदं, तस्य वटिकाधनुः गुटिका-
युक्तां[क्त] धनुरित्यर्थः । गुलेलेस इति शोके; गेह[ह]र—गृह्णा-
[ह]ति, अतो मानं परिहरेत्यर्थः ॥ (E).

६७ । यथा, परिहर मानिनि मानं प्रेचस्त्र कुसुमानि नीपस्य ।
युष्मकृते खरहृदयो गृह्णाति गुटिका धनुषि किञ्च कामः ॥
कदम्बपुष्पगुटिकाः कामो धनुषि योजयतीत्यर्थः ॥ किलेति
निसृष्टे ॥ ६७ ॥ (G).

अथोद्गाथा । (D), अथोग्गाहा । (F).

पुम्बहे^१ उत्तहे^२ मत्ता^३ तौसन्ति^४ सुहृत्त्र^५ संभषिन्त्रा ।
सो^६ उग्गाहो^७ वुत्तो^८ पिंगल^९ कइ दिद्व सडि मत्तंगो^{१०} ॥
ईट^{११} ॥

१८ । उद्गाथामाह । पूर्वाङ्गे उत्तराङ्गे माचास्त्रिंशदिति सुभग
संभषिताः । स उद्गाथा उक्तः पिङ्गलकविदृष्टः षष्टिमाचाङ्गः ॥
इत्यनेव गीतिरन्येदृश्यते । [Vide Chhandah-sāra-sangraha, p. 126.]
हे सुभग, त्रिंशदित्युक्ता माचा इत्यर्थः, षष्टिमाचा अङ्गं यस्य । (C).

१८ । उद्गाथां लक्षयति पुम्बहे इति । यत्र पु[म्ब]हे उत्तहे—
पूर्वाङ्गे उत्तराङ्गे मत्ता तिषन्ति—माचाः त्रिंशत् संभषिन्त्रा—
संभषिताः, हे त्व[सु]भग त्रिंश । सो—तत् पिंगल कइ दि-
व[द्व]—पिंगलकविना दृष्टं, सडि मत्तंगो—षष्टिमाचाङ्गं षष्टि-
माचात्मकशरीरमित्यर्थः, उग्गाहो वुत्तो—शुग्दा[उद्गा]थावृत्तम् ।
गाथापूर्वाङ्गं दृश्यतेऽपि देयमिति भावः । (E).

१८ । अथोद्गाथामाह ॥ पुम्बहेति ॥ पूर्वाङ्गे उत्तराङ्गे माचाः
त्रिंशत् सुभग संभषिताः । तदुद्गाथावृत्तं पिंगलकविदृष्टं षष्टि-
माचकम् ॥ इत्थं गीतिः संस्कृते ॥ १८ ॥ (G).

१८ । १ पुम्बहे (C), पुम्बहे (E). २ उत्तराहे (C). ३ ता (D). ४ तिषन्ति
(E). ५ सुहृत् (B & C). ६ सो (E). ७ उग्गाहा (C). ८ वुत्तो (C).
९ पिंग (E). १० मत्तंगो (E) ११ ईट (A), ईट (E & F).

जहा, सोर्जण^१ जस्स^२ णामं
 अंसू णअणाइं^३ सुमुहि रंधंती^४ ।
 भण वीर चेइवइणो^५
 पेक्खामि^६ मुहं^७ कहं^८ जहिण्णं^९ से^{१०} ॥ ६६^{११} ॥
 उग्गाहा ।

६६ । उदाहरति । अत्रा यस्य नाम अत्रूणि नयने सुमुचि
 दन्वन्ति । भण वीर-चेदिपतेः पश्यामि वदनं कथं यथेष्टं
 तस्य ॥ (C).

६६ । उद्गाथामुदाहरति सोर्जणेति । हे सुमुचि-सुमुचि,
 जस्य णामं-यस्य नाम सोर्जण-अत्रा अंसू-अत्रूणि कर्तुंभूतानि
 णअणाइं-नयने कर्मणी रंधेद-रंधंति, अतस्तस्य चेइवइणो-
 चेदिपतेः मुहं-सुखं जहिण्णं-यथेच्छं कहं-कथं, पेक्खामि-
 पश्यामि इति त्वं भण-कथय । (E).

६६ । यथा ॥ सोऽ । अत्रा यस्य हि नामात्रूणि नयने सुमुचि
 रंधंति । भण वीर-चेदिपतेः प्रेषामि सुखं सुख यथेच्छम् ॥
 अत्रूणीति कर्तुं । नयने इति कर्म । शिशुपासे मृते तज्वाया-
 विस्वापः ॥ ६६ ॥ (G).

६६ । १ सोऽव (B, D & F). २ जस्य हि (F). ३ अचवाड (C), अच-
 वाइं (A, D, E & F). ४ रंधंति (A), रन्वन्ति (C), रवन्ति (D), रंधेद (E).
 ५ चरवणो (D), चरवणं (F). ६ वेण्णि (A), वेण्णि (B), वेण्णि (C),
 वेण्णि (D). ७ यथेच्छं (C), सुख (D). ८ कथं (F). ९ जहिण्णं (B),
 जहिणं (E), जहिणं (F). १० हि (F). ११ ६६ (A), ६६ (E & F).

अथ गाहिणी सिंहिणी ।

पुम्बद्ध^१ तीस मत्ता

पिंगल^२ पभणेद्^३ मुद्धिणि^४ सुणेहि ।

उत्तद्धे बत्तीसा^५

गाहिणि^६ विवरीअ^७ सिंहिणी^८ भणु^९ सच्चं^{१०} ॥ ७० ॥

७० । अथ गाहिनीसिंहिन्यौ आह । पूर्वार्द्धे चिंशन्माचाः पिंगलः प्रभणति सुग्धे ष्टुण् । उत्तरार्द्धे [दा]चिंशद्गाहिनी विपरीतां सिंहिनीं भण सत्थं ॥ विपरीता — पूर्वार्द्धे दाचिंशद् उत्तरार्द्धे चिंशन्माचा-यच सा सिंहिनी । यच दाचिंशन्माचास्तथाष्टौ गणाः कार्याः । (C).

७० । अथ गाहिनीं सिंहिनीं लक्षयति पुम्ब इति । मुद्धिणि— षे सुग्धे यच पुम्बद्धे तीस मत्ता — पूर्वार्द्धे चिंशन्माचा भवतीति शेषः, उत्तद्धे बत्तीसा — उत्तरार्द्धे दाचिंशन्माचा भवतीति पूर्वेषा- [म्ब]यः, सा गाहिणि — गाहिणी[नी]ति पिंगल पभणेद् — पिंगलः प्रभणति त्वं सुणेहि — जानीहि, अत्र तामिति शेषः । तथाच तां गाहिनीं विवरीअ — परावर्त्य विपरीतां हत्वेति यावत् सिंहिणी— सिंहिनीं सत्थं निष्पुंशयं भण — कथय ॥ अयं भावः, पूर्वं सामान्यतो गाहिन्यां द्विषष्टिमाचा उक्तास्तत्र पूर्वार्द्धे कियत्थ उत्तरार्द्धे कियत्थ- इति शिष्यजिज्ञासायां पूर्वार्द्धे चिंशन्माचा उत्तरार्द्धे दाचिंशन्माचा-

७० । १ पुम्बद्धे (B), पुम्बद्ध (C). २ पिंगलो (F) ३ पभणेहि (B), पभणेहि (C), भणरे (F). ४ मुद्धिणि (B). ५ बत्तीसा (C). ६ गाहिणी (C). ७ विवरीअ (A). ८ सिंहिणी (A), सिंहिणी (B), सिंहिणी (C), सिंहिणी (D). ९ भणु (E). १० सच्चं (F). ११ ६० (A). १२ (E & F).

गाहिणी जहा,
मुंचहि सुंदरि पाञ्च'
अप्यहि' हसिउण' सुमुहि खगं मे' ।
कप्यिञ्च' मेच्छ' सरौरं'
पेच्छइ' वञ्चणाइ' तुमह' धुञ्च हन्मीरो'' ॥ ७१'' ॥
गाहिणी ।

इत्युक्तमेवं च पूर्वार्द्धं गाथाया इवास्या अपि कर्त्तव्या उत्तरार्द्धे
द्वाचिंशन्मात्राया उक्तत्वात्तत्र षष्ठं जगणं कृत्वा चतुर्मात्रिका चष्टौ
गणा वक्ष्यमाणस्कांधकवत्कर्त्तव्या इति गाहिणीव्यवस्था । सिंदिन्या
च षष्ठं जगणं दत्त्वाष्टौ चतुर्मात्रिका गणाः पूर्वार्द्धे देया उत्तरार्द्धे च
गाथाप्रथमदशत्रयधेयमिति निर्णय इति सुधीभिर्ध्येयम् ॥ (E).

७० । पुञ्जति । पूर्वार्धे चिंशन्मात्राः पिंगलो भवति हे सुग्धे
शृणु । उत्तरार्धे द्वाचिंशद् गाहिनी, विपरीतां सिंदिनीं भवति
सर्वं ॥ विपरीतां—पूर्वार्धे द्वाचिंशदुत्तरार्द्धे चिंशदितिस्वरूपा-
मित्यर्थः ॥ ७० ॥ (G).

७१ । उदाहरति. सुञ्च सुन्दरौ[रि] पादम्, अप्यथ इत्या
सुमुखी[स्त्रि] खड्गमस्य । कर्त्तितस्त्रेच्छरीरो द्रक्ष्यति वदमानि

७१ । १ पाञ्च (B). १ अप्यधि (D). १ हंसिउण (D), हसिउण (E), हसि-
चउण (F). ४ मे (C). ५ कप्यिच (C) १ मेह (A, D & F). ७ सरौरो
(C). ८ वेचिणचि (A), वेच्छर (E) ९ वञ्चणाइ (A & F). १० सुञ्च
(A & D), तुञ्च (B & F). तुचर (E) ११ हन्मीरो (B & C), हंसेरो (E).
१२ ६८ (A), ७१ (E & F).

सिंहिणी जहा,
 वरिसइ^१ कणअह^२ विट्टि^३
 तप्यइ भुअणे^४ दिआणिसं^५ जगंतो ।
 णीसंक साहसंको
 णिंदइ^६ इदं च^७ सूरविंबं च^८ ॥ ७२^९ ॥ सिंहिणी ।

तव भ्रुवं हम्बीरः ॥ युद्धोद्यतो हम्बीरः पदपतितां [पत्नीं] बोध-
 यति । वदनानीत्यादराड्डवचनम् । (G).

७१ । तत्र गाहिनीमुदाहरति मुंचहीति । हे सुंदरि पाअं—
 पादं मुंचहि—मुंच हे सुमुखि हसिउण—हमिला मे—महं
 मम वा खगं—खङ्गं अप्पहि—अप्यय, मेच्छमरीरं—क्लेच्छरीरं,
 कप्पिअ—कर्त्तयित्वा हम्बीरो—हम्बीरः तुइ—तव वअणाइ—
 वदनं पेक्खइ—प्रेक्षते । युद्धार्थं मंनइस्य हम्बीरस्य खङ्गानयनार्थ-
 मागतवतः प्रतिबंधं कुर्वाणा कांतां प्रत्येतदाकम्, एवं च क्लेशान्नि-
 र्जित्या मया अचतेनैव झटित्यागत्य भवत्या दर्शनं विधेयम्, क्लेशतो
 वंदौभीतिर्मम वा संपाने मरणशंका न विधेयेति भावः । (E).

७२ । तत्र गाहिनी यथा ॥ मुंच ॥ मुंच सुंदरि पादौ अप्यय
 हमिला सुमुखि खङ्ग मे । इत्त्वा [कर्त्तित्वा] क्लेशरीरं पश्यति वद-
 नानि युष्माकं भ्रुवं हम्बीरः ॥ इति पत्नीं प्रति हम्बीरोक्तिः ॥ ७२ ॥ (G).

७१ । १ वरिसहि (B & C). २ कणअ (B). ३ इट्टि (B). इट्टो (F).
 ४ मुअणे (E), मुअणेहि (F). ५ दिआणिसं (B, C & F). ६ णिंदइ (F)
 ७ च (D). ८ इइ (A). ७२ (E & F).

अथ स्वंधकं । (D & F).

चउ'मत्ता अद्गणा

पुब्बद्धे' उत्तरद्ध' होइ' समरुद्धा' ।

सा' स्वंधद्धा विद्धान्हु'

पिंगल पभण्णोइ' मुद्धि' बहुसंभेद्धा' ॥ ७३'' ॥

७२ । सिंहीनीमाह ॥ वर्षति कनकवृष्टिं, तपति भुवनं दिवा-
निग्रं जायत् । निःशंक-साहसको निन्दति इन्द्रं सुरविम्बम् ॥
इन्द्रस्य कनकवृष्ट्यभावात् सूर्यस्य च दिवानिग्रमनवस्थानादेतेना-
स्थाधिक्यम् ॥ (C).

७२ । अथ सिंहीनीसुदाहरति वरिसर्दति । निःशंव [णीसंक] —
निःशंकः जगंतो — जायत् महाजागरूक इत्यर्थः, साहसको —
साहसाको विक्रमादित्यः, कण[अ]ह विद्धि — कनकस्य वृष्टिं वरि-
सद् — वर्षति, अथच दिग्वाणिसं — अहोरात्रं, भुवने जगति तप्यद् —
तपति, अतः इन्द्रं — इन्द्रं च सुरविंबं — सूर्यविंबं च, सिंही-
निन्दति । इन्द्रो जसं वर्षति महातापसेभ्यः साशंकस्य, सूर्यस्य दिवैव
तपत्यजागरूकस्य, अयं तु कनकं वर्षति निःशंकस्य, सर्वदा च
तपति जागरूकस्येति तौ निन्दतीति भावः । (E).

७२ । १ चट्ट (B), चो (E). १ पूब्बद्धे (B & C). २ उगद्ध (A & E),
उत्तरद्धे (D). ३ विद्धान्हु (A), चो, B & D), dropt in (C), वि चोधि
(E), वि च (F). ४ समरुद्धा (C & E), समरुद्धा (F). ५ चो (D & F).
० विद्याह (A), विद्याह (B), विद्याहं (D). ८ भण्णो (C & F),
भण्णो (D). ९ मुद्धि (F). १० संभेद्धाः (F). ११ ७० (A), ७१ (E & F).

७२ । सिंघिनी यथा ॥ वरीति ॥ वर्षति कणकस्य वृष्टिं
तपति भुवनाणि दिवानिग्रं जायत् । निःशंकः साहसांको
निंदतींद्रं च सूर्यविंबं च ॥ साहसांको विक्रमादित्यः ॥ व्यतिरेको-
ऽलंकारः ॥ ७२ ॥ (G).

७३ । अथ खंधकमाह ॥ चतुर्मात्रा अष्टौ गणाः पूर्वाद्धे उत्त-
राद्धे भवन्ति समरूपाः । तां खन्धकां विजानीहि पिङ्गलः प्रभ-
णति सुग्धे बज्रसंभेदाम् ॥ समरूपा अष्टौ गणा इत्यर्थः । तेन चतु-
र्मात्रगणाष्टकं पूर्वपरार्द्धयोः । उत्तरार्द्धे चैकलघुः षष्ठो गणोऽपि न
सम्भवति । किन्तु जगणश्चतुर्लघुव्यां गणः कार्यः, दीर्घान्तत्वं चर-
णान्तःपातिदीर्घां षे[नै]वेति बोध्यम् ॥ (U).

७४ । अथ खंधकं लक्षयति चौमन्तेति । पुम्बद्धे उत्तद्धे वि-
पूर्वाद्धे उत्तरार्द्धेऽपि, समरूपा — समरूपाः समं षष्ठजगणं तद्रूपं
षेषां तादृशा इत्यर्थः । यत्तु समं षष्ठजगण-नल्लघ्वन्यतरत्कमिति
तत्र, अत्र नल्लघुदानासंभवात् । इदं चानुपदमेव व्यक्तीभविष्यति ।
चौमन्ता अष्ट गणा — चतुर्मात्रिका अष्टौ गणाः ह्येति — भवन्ति,
तत् बज्रसंभेदा — बज्रसंभेदकं बहवो वक्ष्यमाणाः सप्तविंशतिविधा-
भेदा यत्र तत्तादृशं खंधका[श्च] — खंधकं विद्यालक्ष — विजानीत
इति पिङ्गल पभणेर — पिङ्गलः प्रभणति, सुद्धि — हे सुग्धे । अत्र
उत्तद्धे इति तकारः संयुक्तपरोऽपि लघुबोधः, कत्यपि संयुक्तपरो
इत्युक्तेः (Vide ४र्थं श्लोकः p. 6.—Ed.), अन्यथाऽपि षष्ठे पंचमाचा-
पत्या जगणसंभवाल्लक्षणं न संगच्छते, एतत्तत्त्वं पुनर्भेदप्रकारावसरे-
ऽनुपदमेव विवेचयिष्यामः । (E).

जहा, जं जं आणेइ गिरिं

रइरइ^१ चक परिइट्टण^२ सहं हणुआ^३ ।

तं तं लीलाइ णलो

वामकरत्थंभिअं^४ रइइ^५ समुहे^६ ॥ ७४^७ ॥ [स्कंधकम्]

७३ । अथ स्कंधकम् ॥ चउम । चतुर्मात्रा अष्टगणाः पूर्वाद्धै
उत्तरार्द्धेऽपि च समरूपाः । तं स्कंधकं विजानीत पिंगलो भणति
बङ्गो भेदाः ॥ अथेति शेषः ॥ दक्षदधेऽपि दाचिंशन्नाचा-
दत्यर्थः ॥ ७३ ॥ (G).

७४ । थं यमानयति गिरिं रविरथचक्रपरिघट्टणसहं हनु-
मान् । तं तं लीलया नलो वामकरोत्तोक्षितं रचयति समुद्रे ॥ (C).

७४ । स्कंधकमुदाहरति जं जमिति । हणुआ — हनुमान्,
रविरथचक्रपरिघसाणसह — रविरथचक्रपरिघर्षणसहं जं जं — थं थं
गिरिं पर्वतं, आणेइ — आनयति, तं तं णलो — नलः वामकर-
त्थंभिअं — वामकरोत्तंभितं, लीलाइ — लीलया अनाघासेन, समुहे
— समुद्रे, रइइ — रचयति ॥ (E).

७४ । यथा ॥ थं यमानयति गिरिं रविरथचक्रपरिघर्षणसहं
हनुमान् ॥ तं तं लीलया नलो वामकरत्तंभितं रचयति समुद्रे ॥
७४ ॥ (G).

७४ । १ रविरथ (B & C), रइरथ (F). २ पवित्रघट्टण (D), परिवहण (E),
परिवहण (F). ३ चक्रमा (A, B & C). ४ करत्थंभिअं (A), करत्तुभिअं (B),
करत्तुभिअं (C), करत्तुभि (D). ५ रचइ (D). ६ समुद्रे (C). ७ ७३ (A),
७४ (E & F).

खंडु' भइउ' सेस सरंग'
 सिव बंभ' वारण' बरुण',
 खीलु' मअण' तालंक' सेइ'
 सरु' गअणु' सरहु' विमइ',
 खीर' अअरु अरु खिइ' खोइलु'° ।
 मअणलु' भोअलु' सुइ सरि
 कुंभ कलस ससि जाण' ।
 सरह' सेस ससहर' मुणहु
 सत्ताइस' खंधाण ॥ ७५' ॥ राजसेना ।

७५ । अथ खन्धकभेदानाह ॥ गन्द भद्र श्रेष वारङ्ग शिव ब्रह्म
 वारण वरुण नील मदन तालङ्क श्रेखर [सर] गगन सरभ [विमति]
 खिर नगर-न[र] खिगध नेहन मदकल भोल शङ्ख श्री कुम्भ कलस
 शशिनो जानीहि । सर्वेषु श्रेषैः शशधरं जानीहि अष्टाविंशतिं

७५ । १ खंड (B, C & F). २ भइ (F). ३ सारंग (A, B & C), सारंग
 (F). ४ वण (A), वणु (B), वण (C). ५ वारण (A & B), वारण (D).
 ६ वरुण (F). ७ खील (A), खील (E). ८ मअणु (B & C), मदण (F).
 ९ तालंक (E). १० खेर (E & F). ११ सर (C). १२ खर मअणु (F).
 १३ सरह (B), सरह (C). १४ विमइ (A), विमइ (D). १५ खीर (A),
 खीर (D), खीर (F). १६ खिइ (F). १७ खोइल (A). १८ मअणु (E),
 मदणु (F). १९ भोअण (B, C & D), भोअण (E), भूअणु (F). २० साम
 (E). २१ सरह (B), सरभ (F). २२ खिहर (E), खधर (F). २३ खड-
 रण (A, B, C & D), भेषा खन्धुन खडारंण खंधाण (F). २४ ७५ (A),
 ७५ (E & F).

खन्धकानाम् । एते च नन्दाद्याः सप्तविंशति अष्टाविंशतिभेदा-
भवन्ति, तस्यैव विवरणं सर्वशेष इति । (C).

०५ । अथ पुरः सप्तविंशतिभेदानयनप्रकारं विवक्षुः रश्मिदृष्टेन
प्रथमं तावन्नामानि संख्यां चाह । नन्द इति । नन्दः [१] भद्रः २ श्रेष्ठः ३
सरंग — सारंगः ४ शिवः ५ ब्रह्मा ६ वारणः ७ वरुणः ८ षीलह —
नीलः ९ मन्त्रणतलक — मदनताडकः १० श्रेष्ठरः ११ शरः १२ गगनं १३
शरभः १४ विमतिः १५ चीरं १६ नगरं १७ नरः १८ शिग्धः १९
श्लेष्टः २० मदकक्षः २१ लोलः २२ शूद्रः २३ सरिः २४ कुम्भः २५
कलशः २६ शशी २७ इति हि शरभ-श्रेष्ठ-शशधराः प्राकृतकवधः
खंधाण — खंधके, सत्ताइस — सप्तविंशतिः षाम — नामानि, सुष-
ड — जानीत ॥ क्वचित्तु षाम इत्यत्र जाण इति पाठस्तत्र विज्ञेय-
इत्यर्थस्तदा नामद्वैविध्यं परिहार्यम् । अत्र क्वचिद्दृष्ट्वाइस खंधाण
इति पाठः, स तु खेखकप्रमादाप्यात, एतदनुरोधेन च मनन्द-
[मदन]स्ताटक इति नामद्वयं विधाय त्रिगुर्वष्टपंचाशत्तत्प्राकृतक-
मष्टाविंशतिभेदं वदन्ति, तदपि भ्रमविलसितं, क[त]स्य गाथाभेद-
त्वाद्वापि षष्ठो अगणो दक्षदये देयः, अन्ते च गुरुरेव ख्याय इति
एकैको गुरुः [अ]गणस्य एकैकस्यां इति मिश्रित्वा प्रतिभेदं दक्ष-
दये गुरुषु तदुष्टयमावश्यकम्, एवं च त्रिगुर्गुरुवयत्वारो खघवस्य यत्र
पतन्ति स आद्यो भेदः, चत्वारो गुरवः षट्पंचाशत्तत्प्राकृतकवस्य यत्र
पतन्ति स चरमो भेद इति त्रिगुरुषामसंभवान् सप्तविंशतिरेव
भेदा न त्वष्टाविंशतिरिति, तांश्च भेदाननुपदमेव स्पष्टीकरिष्यामः ।
न चैतस्य गाथाभेदत्वे उत्तरार्द्धे षष्ठो गण एकलघ्वात्मक एव

स्यादिति वाच्यम्, उद्गाथावद्चापि षष्ठे जगण्स्थापने बाधका-
भावात् । ननु तथापि तद्वद्चापि षष्ठो गणो नल्लघ्वात्मक एव
स्यादिति पादांतस्यगुरुद्युगस्यैवा[व]शकलं न तु जगणांतर्गतस्येति
प्रतिभेदं कथं गुरुचतुष्टयस्यावश्यकत्वमिति चेत्तत्र, द्विगुरुषष्टि-
लघ्वात्मकैकोनचिंशत्तमभेदापत्ते-र्नल्लघुदानस्य सर्वथा निषेधात् ।
अतएव गायाम्बोधितसप्तगणदाननियमादत्र तद्गणेऽपि यथा
नापौ[पि] विशेषलहानिस्तथातिमगुरुद्वयस्यैवावश्यकत्वं न पादांत-
स्यस्य, तथा च त्रिगुरुसन्नेऽपि तथाविधगुरुद्वयवत्त्वस्यावाधान्न त्रिगु-
र्वष्टपंचाग्नलघ्वात्मके भेदे किंचिद्वाध[क]मस्तीत्यपास्तं द्विगुरुषष्टि-
[ल]घ्वात्मकभेदापत्तेः उर्वरि[त]त्वात् । किं च गार्हिन्योमिंधिन्यो-
रुत्तरार्द्धपूर्वार्धयोरिवाचापि गुर्वंतसप्तगणनियमभंगेना[ने]थं विशेष-
लहानिर्भवति भवति च दक्षद्वयांतस्यगुरुद्वयनियमभंगे सर्वत्र उद्गा-
थादौ दक्षद्वयांतस्यगुरुद्वयनियमदर्शनात्, एवं चैतस्यावश्यकत्वे त्रिगु-
र्वष्टपंचाग्नलघ्वात्मको भेदः स्वपुण्यकल्प एवेति, न च तथापि, दक्ष-
द्वयेऽपि षष्ठो जगण् एव न देयः किंतु एकत्र जगणः परत्र नल्लघुः
एवं जगणस्य एको गुरुः पादांतस्यं गुरुद्वयमिति प्रतिभेदं गुरु-
चयमावश्यकमित्यं च यत्र षड्लघवः एकोनचिंशद्गुरवश्च पतंति च
आद्यो भेदः, यत्र च त्रयो गुरवोऽष्टपंचाग्नलघवश्च पतंति सोऽतिम-
स्येदिति तथाविधे भेदे न किंचि[त्]द्वाधकमस्यस्ति च तथाविधम्
इति वाच्यम्, चौल्लङ्ग कत्यवीति विरोधात्, उदाहरणे च दक्षद्वये-
ऽपि जगण्णैव दर्शनात्, पूर्वं समरूपास्तुर्मात्रिका अष्टौ गणा-
देया इति लक्षणोक्तविरोधाच्च, यतः समरूपत्वं तेषां तदैव निर्व-

चउ' लहु कत्यवि' पसर जहिँ सो सहि खंदउ जाण ।
गुरु टुट्टइ बेलहु चलइ' तं तं खाम बिआण ॥ ७ई ॥
दोहा ।

इति यदि पूर्वाङ्के यो गणः षष्ठः उत्तरङ्केऽपि स एव स्यादिति,
पूर्वोक्तभेदापत्त्या चैकत्र तदावश्यकत्वेऽपरत्रापि तस्यैवोचितत्वात्,
दोयतां वा षष्ठे जगणः अपरत्र चतुर्लघुः [लघवः] क्रियतां च
तेनैव प्रकारेण भेदास्तथापि भवदुक्तरीत्या प्रस्तारक्रियया चिह्न-
वर्धपंचाशत्तत्त्वको भेदः सप्तविंशतितम एवायाति न त्वष्टाविंशति-
तम इत्यस्मिन्नातपरणैरुपदिष्टः पंचासुधौभिर्विभावनीयः । (E).

७५ । अथेकैकगुरुद्वारे भेदनामाह ॥ षडेति ॥ मंद १ भद्र २
शेष ३ सारंग ४ शिव ५ ब्रह्मन् ६ वारण ७ वरुण ८ नील ९ मदन १०
ताडक ११ शिखर १२ शर १३ अन्यत् गगन १४ शरभ १५ विमति १६
कीर १७ नगर १८ नर १९ क्षिप्र २० खेहासु २१ मदकल २२
भृपास २३ शुद्ध २४ सरित् २५ कुंभ २६ कलश २७ शशिन २८ ।
विज्ञाः शरभ-शेष-धरा जानीत भेदान् सर्वान् भवन्तोऽष्टाविंशतिं
स्कंधके ॥ भो विज्ञाः शरभ-शेष-धराः प्राकृतकवयः इति सं-
युद्धिः ॥ ७५ ॥ (G).

७६ । कथमेते भेदा भवन्तीत्याह । अङ्के दौ लघू प्रथमतो
यस्मिन् तं सखि नन्दं जानीहि । गुरुत्तुटति दौ लघू उत्तिष्ठत-

७५ । १ लो (A & E), लघू (B), लघवि (C), लघुवि (F). २ लघुवा (B, C & F). ३ ल वि लघु वरुण (D). विपिल्लु वरुण (E).

सप्तकाम विजानीहि ॥ अथमर्थः— एकैकस्मिन्नर्द्धे सप्तद्वयं प्रसरति
षष्ठजगणसम्बन्धात्, तेन सप्तचतुष्टयं चिग्नहूर्वपि नन्दसप्तकम्,
उदाहरणेनैव व्यक्तीकरिष्यति । एकैक[गुरु]स्थाने द्वि-दि-सप्तकर-
णाद्यथाक्रमं भद्रादि-सप्तविंशतिगुरुह्रासास्त्रिगुरुः शशी शेषे ॥ (C).

[There should not be less than two long syllables in each half, one at the end, and the other in the 6th gana which must be a जमचः; otherwise there will be no जमचः, and it will be a रण. Vide p. 118, and commentary (E) pp. 134-135.—Ed.]

७६ । अथ सप्तविंशतिभेदानदा[द्य]नप्रकारं दोषादृत्तेनाह । सौ
सप्त कत्यवीति । सदि — सखि, जदि — यच, सउ सप्त — चत्वारः
सप्तवः, कत्यवि — कुचापि, पसर — प्रसरति, सो पांदस जाण — तं
नदं जानीहि, यदि गुरु टुडद — गुरुत्तुटति इत्यतीत्यर्थः, विवि
सप्त बडद — दौ सप्तू टुडिं प्राप्त इत्यर्थः, तदा तं तं षाम
विष्वाण — तत्तत् भद्रादिकं नाम जानीहि । अथमर्थः— पूर्वोक्त-
प्रकारेण दक्षद्वये षष्ठं जगणमेव दत्त्वा चतुर्मात्रिका अष्टौ गणाः
प्रतिदक्षं विधेयाः, एवं च गाथावदचापि प्रथमपरणे दादशमाचाः
स्वाप्यास्तासां षड्गुरवः, द्वितीयपरणे पंचचतुर्मात्रिकाणां सप्तान्तेषां
विंशतिमात्रिकाणां च षष्ठजगणाद्यंतर्गतसप्तद्वयं विहाय नवगुरवो
भवन्ति, तदेवं प्रथमदक्षे पंचदशगुरवो द्वौ सप्तू, एवं द्वितीयदक्षे-
ऽपि, तथाच इयोर्दक्षयोर्मिसिला यच चिग्नहुरवः षष्ठजग[ण]
द्वयांतर्गतास्त्वारो सप्तवः पतन्ति, स नदः प्रथमभेदः, यदि च
चिग्नहुरवु एकैकगुरुह्रासेन तत्समानमात्राकं सप्तद्वयं बर्द्धते तदा
भद्रादौ भेदा भवन्ति, ते च प्रदर्श्यते सिखिला ॥ (E).

[More something has been omitted by the scribe.—Ed.]

जहा, चंदा कुंदा कासा
 चारा हीरा तिलोच्चया केलासा ।
 जेत्ता^१ जेत्ता^२ सेत्ता
 तेत्ता^३ कासीस जिखिञ्चा ते^४ किन्ती^५ ॥ ७७^६ ॥
 नन्दः । इति गाथाप्रकरणम् ॥

७६ । भेदानयनप्रकारमाह ॥ अद्वैति ॥ अष्टावपि लघवः प्रव-
 रंति यत्र तं यच्चि नन्दं विजानीषि । गुणस्त्वुच्यति दिक्षुपूर्वधते
 तत्तन्नाम विजानीत ॥ तत्तन्नामानि भद्रादीनौत्तर्यः । (G).

७७ । उदाहरति । चन्द्रः कुन्दं काशं चारो हीरखिलोचकः
 केलासः । यावन्तो यावन्तः सेतास्तावन्तः काशीस जिताखे
 कीर्त्या ॥ अत्रान्योऽपि खन्धकभेदो दृश्यते, यथा, अणोऽगुणमध्य-
 लघुकौ पञ्चकौ द्वौ तृतीयसप्तनामौ[?] । गाथावत् परमखिञ्च
 कथितोऽसौ भिषखन्धकः कविना ॥ यथा, भूमिभरतिमल्लघ-
 पदयतां प्रलयं मूर्च्छां तमः शरीरपातं । मरुषश्च जलधर जगतां
 यन्मति कुदवे विषं विद्योगिनीनाम् ॥ एवमर्द्धखन्धकोऽपि । (C).

७७ । अथ नंदाख्यं खन्धकभेदसुदाहरति चन्देति । चंदा —
 चन्द्रः, कुंदा — कुन्दः, कासा — काशः, चारा — चारो सुप्रदाय,
 हीरा — हीरकं, तिलोच्चया — तिलोचकः कर्पूरगौर इति यावत्,

७७ । १ जना (B), जाना (C). २ तना (B & C). ३ नो (C). ४ कीर्ती
 (C). ५ ७७ (A), ७७ (E). This sloka has been omitted by the scribe
 in the text of (E), but not in the commentary.

अथ दोहा (D, E & F).

तेरह मत्ता पढम पञ्च पुणु^१ एअरह देह^२ ।

पुणु^१ तेरह एअरहहि^३ दोहा लक्खण एह^४ ॥ ७८^५ ॥

केसास — केसासः पर्वतः इत्यादीनीति श्रेयः, जेत्ता जेत्ता सेत्ता —
थावंति[थावंति]शेतानि, तेत्ता — तावंति, हे काषीस — काशीपते
दिवोदास, ते तव किन्ती — कीर्त्या जिच्छिन्ना — जिजा[ता]नि,
एतेभ्योऽपि त्वदीया कीर्त्तिरतिध्वलेति भावः ।

* इति श्रीपिंगलप्रकाशे गाथाप्रकरणम् । * (E).

७७ । तच मंदो यथा ॥ चंदेति ॥ चंद्राः कुंदाः काशा शाराः
हीरास्त्रिकोचनः केसासः । थावंतो थावंतः शेताः काशीश्वर
जीयंते ते कीर्त्या ॥ काशीश्वरो दिवोदासः ॥ ७७ ॥ (G).

७८ । अथ दोहामाह । चथोदग्रमाचाः प्रथमपदे पुनरेकादश
माचा देहि । पुनस्तथोदग्रैकादशभिर्हीनास्यणमेतत् ॥ पुन-
रित्यर्थात् द्वितीयपदे, चथोदग्रैकादशभिः तृतीयचतुर्थचरणौ
भवतः । (C).

७८ । अथ द्विपद्यां लक्षयति तेरहेति । पढम पञ्च — प्रथम-
पादे, तेरह मत्ता — चथोदग्र माचाः, देह — देहि, इहं च
क्लिषापदं शर्वशब्देति, पुनः द्वितीयचरणे इत्यर्थः, एअरह — एका-

७८ । १ पुणु (B & C). २ देह (E), देहि (F). ३ एअरह (B),
एअरहर (C), एअरहर (D), हि dropt in (E). ४ लक्ख (B), लक्ख (C),
लक्ख (E), लक्ख (F). After this in D "द्विपद्येवं" इति । ५ अ. (A),
७८ (E & F).

अहा, सुरअरु सुरही परसमणि

खहि वीरेस समाण ।

ओ वक्कल^१ अरु^२ कठिणतणु

ओ पसु ओ पासाण^३ ॥ ७६^४ ॥ दोहा ।

द्वय मात्रा देहि [इ]ति पूर्वेषाम्बधः, पुणु—पुनः द्वतौचरणे इत्यर्थः तेरह—चयोद्वय मात्रा देहीति पूर्वेषाम्बधः, चतुर्थचरणे इति शेषः एअरह—एकाद्वय मा[त्रा] देहीति तेनैवाम्बधः, एअ—एतद् दोहा लक्षण—द्विपद्यालक्षणम् ॥ (E).

७८ । अथ दोहामाह ॥ तेरहेति ॥ चयोद्वय मात्राः प्रथमे पादे पुनरेकाद्वय देहि । पुनस्तयोद्वय एकाद्वय दोहालक्षणमेतन् ॥ क्रमात्पादे[षु] एतत्संख्या मात्राः कार्या इत्यर्थः ॥ इयं द्विपद्येति संज्ञते ॥ ७८ ॥ (G).

७९ । सुरतहः सुरभिः स्पर्शमणिर्नहि वीरेसमानः । असौ वक्कलेन भवति कठिनतनुः, असौ पशुः, असौ पाषाणः ॥ (C).

७९ । द्विपद्यासुदाहरति सुरअरु इति । सुरतहः कल्पवृक्ष-इत्यर्थः, सुरही—सुरभिः कामधेनुरित्यर्थः, परसमणि—स्पर्श-मणिः, एते इति शेषः, वीरेस समाण—वीरेसकृष्णा नहि । तत्र चेतुमाह ओ वक्कल इति । ओ—यः सुरतहरित्यर्थः वक्कल ओ कठिणतणु—वक्कलः वक्कलमय इति यावत् अथच कठिन-

७६ । १ वक्कल (A), वक्कले (B), वक्कलु (F). २ ओ (A, B & C), ओ (D & E). ३ पासाण (A), पासाण (B & C). ४ ७६ (A), ७६ (E & F).

भमरु भामरु सरहु सेचाख' मंडूअ' मकड' करहु',
 खह' मरालु' मअगलु' पओहर' बसु वाखर' तिखि' कलु,
 कड्ख मड्ख' सड्ख' अहिवर' ।
 वघ' विराडड' सुखह' तह उंदुर' सख पमाख' ।
 गुह टुटुइ वे खहु चखइ' तं तं खाम विआख' ॥ ८० ॥
 रडा ।

तनुः, ओ पसु — या सुरभिः पशुः विवेकरक्षिता, ओ पाषाण —
 सः स्यर्गमणिः पाषाणः जड इति भावः, वीरेश्वरसु मृदुचिभः
 विवेकी महाबुद्धिरिति तेभ्यो विलक्षण इति भावः । (E).

७८ । यथा सुरेति ॥ सुरतहः सुरभिः स्यर्गमणिर्नहि वीरे-
 श्वर]समानाः । स सवक्ककोऽन्यत् कठिनतनुः, या पशुः, स पाषाणः ॥
 वीरेश्वराख्यो राजा खयते ॥ ७८ ॥ (G).

८० । तद्देवानाह । भमरु भामरु सरभ खेन मण्डल मर्कट

८० । १ सचाम (B & C), सेचानु (D), सरवाच (E). २ मकड (B & C),
 मंडूअ (E & F). ३ मरालु (B & C), मरालु (D). ४ करभ (E), करव (F).
 ५ वाखर (E). ६ मरालु (A). ७ मयमंथ (A), मयमंथ (B). ८ कड्खर
 (A). ९ कड्ख चारव (A), कड्ख वाखर (B). १० तिखि (A), तिखि (D),
 तीख (E). ११ कड्ख मण्ड (B & C). १२ वदुख (B), वडुख (C), वडुख (D),
 वडुख (E). १३ चहिवर (A), चहीवर (E). १४ कख (B & C), कख (D),
 कख वरख (E). १५ विराडड (B, C & E). १६ खचि (B). १७ उंदुर
 (A), उण्डुइ (B & C), उंदइ (D). १८ खमाख (A), खमाख (B), खमाख (D).
 १९ कडर (E), कडर (D & F). २० विआखि (A & B). २१ ७७ (A), ८०
 (E), ८१ (F).

हृत्वीस'कखर' भमर' हो गुरु वाइस लहु चारि' ।
गुरु' टुट्टइ वे लहु चखर' तं तं खाम विचारि' ॥ ८१^८ ॥
दोहा ।

करभास्य, [नर]भरास्य मदकस्य पयोधर चस्य वागर चिकर कच्छप
मस्य गार्हृष्ठाहिवरान् । व्याघ्रविडालौ जानीहि, तथा उन्दुरसर्पौ
प्रमाणम् । गुरुस्तुत्यति द्वौ लघू उन्निष्ठतः तप्तज्ञान विजानीत ॥ (C).

८० । अथेतद्भेदान् रज्ज्वाहृत्तेनाह भमर इति,— भमरः १,
धामरः २, शरभः ३, सरवाण—श्लेनः ४, मंडूकः ५, मर्कटः ६, करभः ७,
नरः ८, मरास्यः ९, मदकस्यः १०, पयोधरः ११, बस्यः १२, वागरः १३,
चिकस्यः १४, कच्छपः १५, मस्यः १६, मदूल — गार्हृष्ठाः १७, अहो-
वर — अहिवरः १८, व्याघ्रः १९, विरास्यः २०, शुनकः २१, तह—
तथा उन्दुरः २२, सर्पः २३ इति, यदा गुरु टुट्टइ—गुरुस्तुटति
ब्रह्मतीत्यर्थः, वे लहु — द्वौ लघू बडइ — वर्द्धते, तदा तं तं—तप्तत्
भमरादिकं खाम—नाम, विचारि—विजानीहि इति प्रमाण—
प्रमाणं निश्चितमित्यर्थः ॥ ८० ॥ (E).

८० । अथ तस्य अथोविंशतिनामानि । भमर १, धाम[र] २,
शरभ ३, श्लेन ४, मंडूक ५, मर्कट ६, करभ ७, नर ८, मरास्य ९,
मदकस्य १०, पयोधर ११, ब[स्य] १२, वागर १३, चिकस्य १४,
कच्छ[प] १५, मस्य १६, गार्हृष्ठा १७, अहिवर १८, व्याघ्र १९,

८१ । १ हृत्विष (A). २ कच्छप (B & C), कर (F). ३ भमर (B & C).
४ चारी (A). ५ This line is dropt in (C). ६ चखर (A), चखर
(D & E). ७ विचारि (E). ८ ७७ (A), ८१ (E & F).

विज्ञान २०, शुनक २१, तथा उंदुर २२, सर्प २३ इति ॥
८० ॥ (G).

८१ । गुरुषोटनादेव कथं तत्तद्भेदास्तत् स्थलीकर्तुमाह । षड्विं-
शत्यक्षरो भ्रमरो भवति, गुरवो द्वाविंशतिर्लघवस्त्वारः । गुरु-
स्तुति द्वौ लघू उत्तिष्ठतस्तत्तन्नाम विचारय ॥ अथ पादचतुष्टये
लघुचतुष्कं सिद्धमवशिष्टा द्वाविंशतिर्गुरवः ॥ तेन षड्विंशत्यक्षरा
दोहा भ्रमरनामिका, एकैकगु[ह]प्राप्ते द्विद्विलघुवर्द्धने भ्र[भ्रा]-
मरादिनामानि । (C).

८२ । अथैतमेव प्रसारप्रकारं दोहादृत्तेन विशदीकरोति
ह्रस्वीष इति । बाह्यत[स]—द्वाविंशतिः, गुरु—गुरवः, चारि—
चत्वारः, लङ्—लघवः, एवं ह्रस्वीषक्षर—षड्विंशत्यक्षराणि, भ्रमर-
दो—भ्रमरे भवंति, तत्र यदा गुरु टुडुह—गुरुस्तुति न्यूनो
भवति, ते लङ् बडह—द्वौ लघू वर्द्धते, तदा तन्नामरादिकं नाम
विचारि—विचारय जानीषीत्यर्थः । अयमर्थः—पूष्ं द्विपथायाः
प्रथमक्षरे चयोद्ग्रमाभाषामुक्त्वाद् तासां च प्रथमं षड्क्षरः पुन-
स्तुष्कक्षः पुनस्त्रिकक्षः स्यात् इति (Vide चोद २२, p. 146. — Ed.)
उद्भवनिकाप्रकारस्य वक्तव्यत्वादेकलघुः प्रथमक्षरे भिक्ततातर्गत आव-
ष्कक्षः, अन्यथा चयोद्ग्रमाभाषामभवापत्तेः, एवं द्वितीयक्षरे
एकाद्ग्रमाभाषामुक्त्वात्तासां च प्रथमं षड्क्षरस्तत्तुष्कक्षस्तत् एक-
कक्षः स्यात् इति उद्भवनिकाप्रकारस्य वक्ष्यमाणत्वान्नाथेको लघु-
रावष्कक्षः, एवं द्वितीय[स]चतुर्थक्षोरथेकैको लघुरावष्कक्ष इति लघु-
चतुष्टयं प्रतिभेदमावष्कक्षमेवं च प्रथमक्षरे द्वादशमाभाषां षड्-

जहा, जा अङ्गो' पञ्चईं सीसे गंगा जासु' ।

जो लोआणं बल्लहो बंदे पात्रं तासु ॥ ८२' ॥

अमरः ।

गुरवस्त्रयोदशमाचात्मकस्यैको लघुरेवं द्वितीयक्षणे दशमाचाणां पंच गुरव एकादशतममाचाकस्यैको लघुरेवं पूर्वदले एकादश गुरवो द्वौ लघू, एवं चयोदशाक्षराणि पतन्ति, एवं परदलेऽपि इति द्वाविंशतिगुरवस्त्रवारस्य लघवो यत्र पतन्ति [तत्र] अमरः । अत्र षड्विंशत्यक्षरात्मके अमरे च यद्येको गुरुर्न्यूनो भवति पूर्वभेदस्त्र-लघुचतुष्टयेनैकीकृत्य तत्प्रमाणमाचासंख्याकं च लघुद्वयं वर्द्धते, एवमेकविंशतिगुरवः षड्लघवस्य यत्र पतन्ति, स अमरः । एवं पूर्वभेदापेक्षया उत्तरत्र भेदे एकं गुरुं न्यूनं कृत्वा लघुद्वयमधिकं कृत्वा ते ते भेदा वाच्याः, ते लिखित्वा प्रदर्शयते ॥ ८१ ॥ (E).

[Here apparently something has been omitted.—Ed.]

८१ । अथ तदानयनप्रकारमाह ॥ कृष्णीयेति ॥ षड्विंशत्यक्षरो अमरो भवति । गुरवो द्वाविंशतिः लघवस्त्रवारः । एको गुरु-ल्लुब्धति द्वौ लघू वर्धते तत्तन्नाम विजानीहि ॥ एकादिगुरुद्वाराद्ये द्वादिस्त्रचतुष्टयौ आमरादीनि नामानि भवन्तीत्यर्थः ॥ ८१ ॥ (G).

८२ । यस्याङ्गि पार्श्वती शीर्षे गङ्गावाचः । यो लोकाणां बल्लभो बन्दे पादं तस्य ॥ (C).

८२ । अथैतेषु भेदेषु आद्यं अमरनामकं भेदसुदाहरति जा

८१ । १ लघुनि (C), लघुनि (E). १ पञ्च (A). १ वाह (B & C), वाह (F). ३ शेषाद्यं (D & F), शेषाद्यं (E). १ ७८ (A), ८१ (E & F).

वारह लक्ष्म्या विष्णौ
 तद् वारिसे^१ ङि^२ सन्निषी^३ भस्त्रिन्ना ।
 वत्सीस^४ होइ वेसी^५
 जा इन्धरा^६ सुहिणी^७ होइ^८ ॥ ८३^९ ॥ गाहा ।

अङ्ग इति । जा अङ्गं पञ्चरं — यस्याङ्गं पार्वती, वीसे गंगा
 जासु — ग्रीषं गंगा [यस्य], जो — यो, देवानां वत्सभः, तासु
 पाञ्च — तस्य पादौ, वंदे — नमस्करोमि ॥ ८२ ॥ (E).

८२ । तच्च भ्रमरो यथा ॥ यस्याङ्गं पार्वती ग्रीषं गंगा यस्य ।
 यो देवानां वत्सभो वंदे पादौ तस्य ॥ (G).

८३ । या[जा]तिमाह, द्वादशक्षत्रुका विचौ[प्रा] भवति, तथा
 द्वाविंशत्या सन्निषा भस्त्रिन्ना । द्वाविंशत्या भवति वैश्या जातिवरा,
 ग्रीषे शूद्रा भवति ॥ (G).

८४ । अथ वर्षभेदेन द्विपथाया जातिभेदमाह, [वत्स] ^१
 लक्ष्म्या — द्वादशक्षत्रुका द्विपथेति ग्रीषः, विष्णौ — विप्रा भवतीति
 ग्रीषः, तद् वारिसे^२ ङि^३ — तथा द्वाविंशतिभिर्क्षत्रुभिरिति ग्रीषोऽप्ये^४
 योजनीयः, सन्निषी^५ भस्त्रिन्ना — सन्निषा भस्त्रिन्ना, वत्सीस^६ —
 द्वाविंशतिभिर्क्षत्रुभिः वेधौ — वैश्या होइ — भवति । जा इन्धरा — जा
 इतरा अनुक्षत्रुसंख्याका वा सुहिणी होइ — शूद्रा भवति ॥ (E).

८२ । १ वर (C). २ वारिसे (C), वारीसे (F). ३ वत्सीसी (D).
 ४ वत्सीसी (C). ५ वेधि (A). ६ इन्धरा (C). ७ वा सुहिणी (E). ८ वीसे
 (F). ९ ८२ (A), ८२ (E & F).

जस्मा^१ पठमहि तीए^२ जगणा^३ दीसंति^४ पाञ्च पाएण^५ ।
 चंडालह^६ घर रहिआ^७ दोहा दोसं पञ्चासेह^८ ॥ ८४^९ ॥
 गाहा ।

८२ । दादशैर्लघुभिर्विप्रा तथा द्वाविंशैः क्षत्रिया भक्षिता ।
 द्वाविंशद्विवैश्या, येतरा इन्द्रि[द्रा]णी भवति ॥ ८२ ॥ (G).

८४ । दोहादोषमाह । यस्याः प्रथमे द्वितीये जगणो दृश्यन्ते
 पादपादैः । चण्डालगृहस्था [दोहा] दोषं प्रकाशयति ॥ पादपादैः
 सह—इत्यनेन प्रथमपादे द्वितीयपादेन सह, द्वितीयपादो[दि]
 चतुर्थपादेन सह, इत्यर्थः । तेन पादचतुष्टये यत्र जगणा भवन्ति
 सा दोषवतीत्यर्थः । (C).

८४ । अथ द्विपथाया गणविशेषपुरस्कारेण दोषमाह जस्मेति ।
 जस्मा—यस्याः द्विपथायाः, पठमहि—प्रथमे, पाञ्च—पादे,
 तथा तीए—द्वितीये, पाए—पादे, ण—ननु निश्चितं,
 जगणा—मध्यगृहका गणाः दीसंति—दृश्यन्ते, सा चंडालह घर
 रहिआ—चंडालगृहस्थिता, दोहा—द्विपथा दोषं पञ्चासेह—
 प्रकाशयति ॥ तथाच दोहाप्रथमद्वितीयचरणयोर्जगणो न देख-
 इति भावः । (E).

८४ । १ जस्मा (B & C). २ पठम तीए (A), पठमे तीए (E), पठमच तीए (F). ३ जगण (E & F). ४ दिशन्ति (B), दिशंति (D), दिशंसि (F). ५ पाएण (A), पाएणु (B), पाएणु (C), पाएण (F). ६ चंडाल (B & C). ७ रहिआ (A). ८ पञ्चासेह (D & E). ९ ८० (A), ८४ (E & F).

अकलु चकलु तिलि'कलु एमपरि' विसम पञ्चति' ।
सम पाञ्चि' अंतेककलु ठवि' दोहा णिभंति' ॥ ८५० ॥
दोहा ।

८४ । अथ दोहादोषमाह ॥ जस्सा इति ॥ यस्याः प्रथमे
द्वितीये जगणा दृश्यंते पादे पादे । चंडालगृहस्थिता दोहा दोषं
प्रकाशयति ॥ इव इति शेषः ॥ ८४ ॥ (G).

८५ । अथ च कियत्कलो गणो याञ्च इत्यत्राह । षट्कल-
चतुष्कलस्त्रिकल एवंप्रायो विषमपाद इति । समपादे अन्ते एक-
कलं संस्थाप्य दोहां निर्बुहति ॥ समपादे द्वितीये चतुर्थे च
षट्कलगणनान्तरमेककलमिति [षट्कलचतुष्कलगणनान्तरमेककल-
मिति] । (C).

८५ । अथ द्विपथाया उद्वनिकामाह ककलु इति । आदौ
ककलु—षट्कलः, ततः चकलु—चतुष्कलः, ततश्च त्रिकलः, एम-
परि—अनया परिपाठ्या विसम—विषमे चरणे गण इति शेषः,
पञ्चति—पतंति, सम पाञ्चि—समे पादे द्वितीये चतुर्थे चेत्यर्थः ।
अंते षट्कलचतुष्कलयोरंते इत्यर्थः, एककलु—एककलः पततीति
शेषः, इमभंति—एवंप्रकारेण, दोहा—दोहां, ठेवि—स्थापय ।
एककलु अथ एको द्रुहः । अयमर्थः—विषमचरणयोस्त्वयोद्ग-

८५ । १ तिच (B & C). २ Here ए should be read as short. Vide
श्लोक ५, p. 7. ३ पञ्चति (E), पतिचं (F). ४ पांच (A), पाञ्चि (C),
पाचि (E & F). ५ ठेवि (E). ६ निभन्ति (B), विभवन्ति (C), विभन्ति
(D), इमभंति (E), विभन्ति (F). ७ ८५ (A), ८५ (E & F).

दिञ्जवरगण धरि^१ जुञ्जल,
 पुणबिञ्ज तिञ्जलहु^२ पञ्जल,
 इम^३ विहि विहु^४ छउ^५ पञ्जि^६,
 जिम सुहइ^७ सुससि^८ रञ्जि,
 इह^९ रसिञ्जउ मिञ्जण ञ्जि,
 इह^{१०} दह कल गञ्जगमणि ॥ ८६^{११} ॥

मात्राणां सत्ताप्रथमं षड्गलमाचास्ततः चतुष्कलस्ततस्त्रिकल एवं च योद्ग माचाः स्थाप्याः, समचरणयोश्च प्रथमं षड्गलस्ततश्चतुष्कलस्तत एककल एवमेकाद्ग माचाः स्थाप्या इति ॥ ८५ ॥

इति पिंगलप्रकाशे दोहाप्रकरणम् ॥ (E).

८५ । षड्गलश्चतुष्कलस्त्रिकलः एवंप्रकारेण विषमपादाति । समपादस्याति एककलः स्थापनीयो दोहायां निर्भान्तम् ॥ समे दा[एका]-द्ग विषमे एका[चयो]द्ग माचाः कार्या इत्यर्थः ॥ ८५ ॥ (G).

८६ । दिञ्जवरद्युगलं भिद्यते पुनरपि चयो लघवः प्रकटाः । अनेन विधिना दिचतुष्यदा शोभते यथा शशी रज्न्याम् । इहं रशिका मृगनथने एकाद्गकला गजगमने ॥ दिञ्जवर इति चतुष्कलगणे सर्वलघोः संज्ञा, तद्युगलेनाष्टौ लघवः, पुनश्च चयो-

८६ । १ धर (A & C). २ पुचवि निचउ (B). ३ इम (B & D), इच (F). ४ विह (C), विवि (D & F). ५ छउ (A), चउ (C). ६ पञ्ज (C). ७ सुचइ लुचिम (A & C), सुचइ लुजिम (B), जेम सुचइ (D), जिम सुचइ (F). ८ लुचमं (D). ९ इच (B & C), इच (D & E), इच (F). १० इच (B, C & D), इच (E). ११ ८६ (A), ८६ (E & F).

जहा, विमुह^१ चलिअ^२ रण अचलु^३,
 परिहरिअ हअ गअ बलु^४,
 हलहलिअ^५ मलअ णि^६बइ,
 जसु जस^७ तिहुअण^८ पिअइ^९,
 वणरसि^{१०} णरबइ सुलिअ^{११},
 सअल उवरि^{१२} जस^{१३} फुरिअ^{१४} ॥ ८७^{१५} ॥

रसिका ।

सचव इति मिथिला एकादश कक्षाः । द्विचतुष्यदेत्यनेन षट्पदल-
 लुक्तम् । (C).

८६ । अथ रसिकानामकं वृत्तं सचयति । द्विचवरगणिति ।
 हे मिथिलसचि — मृगमयने, गअगमणि — गजगमने, द्विचवरगण
 धरि जुअल — द्विचवरगणस्य चतुर्लघुयुक्तगणस्य युगले स्थापय,
 पुणबिअ — पुनरपि च द्विचवरयुगलानंतरं चेत्यर्थः, तिअलल
 पअल — चीन् लघून् प्रकटय, रम बिहि — एवं विधिना हउ
 पअणि — षट्पदेषु प्रत्येकमिति भावः, एअ[ह]दह कल — एकादश
 कक्षाः, विउ — विधेहि विरचयेत्यर्थः, एउ[अ] रसिअउ — एषा
 रसिका, जिम — यथा, रअणि — रजन्यां, सुअधि — पूर्णसंज्ञः,

८७ । १ विमुह (E). २ चलिच (C). ३ अचल (A & E). ४ बल (A),
 बलु (B). ५ चलिचच (A), चलि (F). ६ षर (F). ७ जस जल (E & F).
 ८ माच (D). ९ पिअइ (B, C, D & F). १० रचचणि (B), वरचणि (E &
 F). ११ कुच (C). १२ उवरि (B, C & D). १३ जल (D, E & F).
 १४ सुचिच (D, E & F). १५ ८७ (A), ८७ (E & F).

तथा सुहृद् — श्रोभते । यच्च एकादशमात्रा एवं षट्चरणानि यस्याः
सा रश्मिकेति फलितार्थः ॥ ८६ ॥ (E).

८६ । अथ रश्मिका छंदः ॥ द्विजवरघोर्गणयोर्धारय युगलं,
पुनरपि च त्रिलघु पातय ॥ इति विधिविहितषट्पदा यथा
श्रोभते सुश्री रजन्याम् ॥ एषा रश्मिका मृगनयने एकादशकला
गजगमने ॥ राशौ चंद्र इव रश्मिका श्रोभते इत्यर्थः ॥ ८६ ॥ (G).

८७ । उदाहरति । विमुखचक्षितो रणेऽचलः, परिहृत्य ह्य-
गजबलं । हलहति[क्षि]तो मलयनृपतिः यस्य यशस्त्रिभुवनं
पिबति । वाराणशी[नर]पतिर्लुक्षितः सकलोपरि यशः स्फुरति ॥
यस्य राज्ञः रणे विमुखः सन् अचलनामा राजा चक्षितः, एता-
दृशं वैमुख्यं ह्यगजबलमपि त्यक्तुं[त्वा] हलहक्षितः कम्पितः, लुक्षितो
भयः ॥ (C).

८७ । रश्मिकामुदाहरति विमुहेति । अचलः कश्चिद्राजा ह्यश-
गन्न बल — ह्यगजबलानि, परिहरिन्न — परिहृत्य, रण — रणे
विमुखः सन्, चक्षिन्न — चक्षितः पलायित इत्यर्थः, किञ्च जस जसु
तिङ्गन्त ए पिन्नद् — यस्य यशः त्रिभुवनं पिबति सोऽपीति श्रेयः,
मलयनृपतिवद् — मलयनृपतिः, हलहक्षिन्न — हलहक्षितः, किञ्च वर-
णशि षरवद् — वाराणशीनरपतिः दिवोदास इत्यर्थः, लुक्षिन्न —
लुक्षितः पराङ्मुखीभूत इति यावत् । अतः तस्य राज्ञः सकलोपरि
यशः स्फुरितम् ॥ ८७ ॥ (E).

८७ । यथा कश्चिद्राजसभायां[?] रणादचलन् वाराणशीनर-
पतिर्लुक्षितः सकलोपरि यशः स्फुरि[र]ति ॥ ८७ ॥ (G).

आद्रकम्ब उक्कच्छ^१ मह^२ लोहंगिणि किउ^३ सार^४ ।

गुरु बहुर^५ वि^६ बिलहु घटइ^७ तं तं गाम बिआर ॥ ८८ ॥

[दीहा]

८८ । तद्भेदानाह । आदिकायमुक्कच्छा स्फुटा लोहाङ्गीमध्ये
सारः । गुरुर्वर्द्धते द्वौ लघू विघटते तत्तन्नाम विचारय ॥ या
रसिकेत्युक्ता सैवोक्कच्छा स्फुटा स्फुटीकृता । सर्वलघुरूपा सा
आदिकायं लोहाङ्गादीनां वक्रव्यानां मध्ये सर्वलघुः श्रेष्ठा प्राय-
मिकलात् । अन्ये कथं भवन्तीत्याह । लघुद्वायगुरुद्विभ्यां तत्त-
न्नाम श्रेयमित्यर्थः । (C).

८८ । अथैतस्या नामान्तरकथनपूर्वकं भेदानयनप्रकारमाह
आदिति । उक्कच्छ मह — उक्कच्छामध्ये उक्कच्छापरपर्यायरसिका-
मध्ये इति यावत्, सार — सारभृता, लोहंगिणि — लोहाङ्गिणी,
आद्रकम्ब — आदिकायं प्रथमभेदः किउ — कृतं । गुरुर्वर्द्धते द्वौ
लघू व्रसतः, तदा तं तं — तत्तद् वक्ष्यमाणं नाम बिआर — विचा-
रय ॥ अथ उक्कच्छेति रसिकायाः पर्यायः, रसिकालं च सर्वभेद-
वृत्ति । तथाच लक्ष्मीत्यादिवत् लोहाङ्गिणीत्वादि व्यायं, रसि-
कालं गायालमिव व्यापकं बोध्यम् । (E).

८८ । १ उक्क (A), उक्क (C), उक्क (D & E), उक्क (F). २ मह (B). ३ किउ (A & B), घुरउ (C). ४ सार (A). ५ गुरु (A), बहुर (B). ६ वि (A, B & C). ७ घटइ (A), चटइ (B & C), पठइ (F). ८ ८८ (A), ८८ (E & F).

लोहंगिणि^१ हंसीआ^२ रेखा तालंकि^३ कंपि गंभीरा ।
 काली कलरुद्राणी^४ उक्कच्छा^५ अष्ट^६ सामार्द्र^७ ॥ ८६^८ ॥
 गाहा ।

८८ । रसिकाया नामांतराच्छाह ॥ आह ॥ आदिकाथं उक्कच्छा
 कृतं लोहंगिनीमध्ये सारं ॥ गुर्वर्धते दौ दौ सधू पुन्यतसादा
 तन्नामानि विजानीत ॥ रसिकाया एव आदिकाथं उक्कच्छा इति
 नामदयं ज्ञेयम्, लोहंगिन्यादिमध्ये श्रेष्ठं, तत्र गुर्गुह[लघु]द्विष्ट्राये
 अयिमाणि नामानि भवन्तीत्यर्थः ॥ ८८ ॥ (G).

८९ । नामान्याह । लोहाङ्गी हंसी रेखा ताडङ्गी कम्पिनी
 गंभीरा काली कलरुद्राणी उक्कच्छाया अष्ट नामानि ॥ (C).

९० । अथ नामान्याह लोहंगिणीति । लोहंगिणि—लोहंगि-
 गिनी, हंसीआ—हंसिका, रेखा, ताडङ्गिनी, कंपिनी,
 गंभीरा, काली, कलरुद्राणी इति उक्कच्छाया अष्टौ भेदा-
 इत्यर्थः ॥ (E).

९१ । लोहं ॥ लोहंगिनी १, हंसी २, रेखा ३, तालंकिनी ४,
 कंपिनी ५, गंभीरा ६, काली ७, कलरुद्राणी ८, उक्कच्छाया अष्ट
 नामानि ॥ ९१ ॥ (G).

८९ । १ Dropt in (D). २ हंसिका (A, B & C), हंसीविका (D).
 ३ तालंकी (D). ४ कलरुद्राणि (A), कलरुद्रो (C), कलरुद्राणी (D).
 ५ उक्कच्छा (A), उक्कच्छा (F). ६ अष्ट (B & C). ७ सामार्द्र (A & D), सामार्द्र
 (B, C & E). ८ ८६ (A), ८६ (E & F).

लोहंगिणि^१ सम्बलङ्क^२ जत्य^३ गुरू^४ रक्क^५ सा हंसौ ।
 जंजं बडुड^६ हारो यामं जो^७ जत्य^८ सो तत्य^९ ॥ ६०^{१०} ॥
 [गाह्व ।] [इति] उत्कच्छा । (A, B & C).

६० । आसां स्वरूपमाह । लोहाङ्गी सर्वलघुर्थेण गुरवस्वारो भवन्ति सा हंसौ । यो यो हारो वर्द्धते नाम यद्यत्तत्तत् ॥ हारो गुरुः, चत्वार इति चतुर्गुरुपर्यन्ता हंसौ । ततश्च गुरुवर्द्धते तत्तन्नाम भवति । चतुर्गुरुः हंसौति कथनात् गुरुचतुष्कक्रमाद् वृद्धिर्बोद्धव्या, तेनाष्टावधिगुरु रेखा भवति । एवं ततो दादशावधिगुरुस्त्राङ्गी ततः षोडशावधिगुरुः कम्पिनी, एवं क्रमेणाष्टाविंशतिगुरुपर्यन्ता कालरद्राणी । ननु इति ऊर्ध्वं, अत्र दाचिंशद्गुरुत्वमपि सम्भाव्यते, यतोऽत्र एकादशकलः पादः, उच्यते इत्यूर्ध्वं, षट्सु पादेषु लघवः षडावश्यकः, षट्षष्टिकलाया उत्कच्छाया लघुशेषे रद्रशक्तयः सम्भवन्ति । अत्र च नामान्तरकथनात् सापि कालरद्राणीवेति सम्भ-
 दायः । परे च हंस्यनन्तरमेव एकगुरुवृद्ध्या रेखादयः, तेन दशगुरुः कालरद्राणीति इतो वृद्धिर्नास्तीति वदन्ति । (C).

६० । अथ प्रसारक्रममाह लोहंगिणीति । सम्बलङ्क — सर्व-
 लघुः सर्वे षट्पादस्थाः षट्षष्ट्यपि वर्षा लघवो यस्यां सा इत्यर्थः,

६० । १ षोड follows षि (F). २ सम्बलङ्क (B, C & D), सम्बलङ्कू (F).
 ३ आसा (A), जत्य (B, C & F). ४ गुरू (B, C, D, E & F). ५ रक्कि
 षोड (B, C, D & F). रक्क षोड (E). ६ बडुड (E). ७ बडुड (B), बडुड (C).
 ८ लोच (F). ९ तत्य (A). १० ६० (A), ६० (E & F).

सोहागिनी भवतीति शेषः, जत्य — यच, एक — एकः, गृह — गृहः, होह — भवति सा ह्यौ । एवं यथा यथा वर्द्धते चारः गृहः, तथा तथा यच यत् नाम, तच तत् नाम शेषमित्यर्थः । अयं भावः — यच षट्षष्टिर्लघवः सा सोहागिनी, यचैको गृहस्यतुःषष्टिर्लघवः सा ह्यौ, यच द्वौ गृह द्विषष्टिर्लघवः सा रेखा, एवं पूर्वभेदापेक्षया यथा उत्तरच भेदे एको गृहर्वर्द्धते, सप्तदशं च य[च]वहीयते, तथा भेदा बोधाः, ते च लिखिला प्रदर्शते । [Here a blank space has not been filled in.—Ed.]

अच यद्यपि नवमादयोऽप्यन्ये त्रयोविंशतिर्भेदाः संभवन्ति बाध-
काभावान्तथापि ते यथकृता नोक्ताः, वस्तुतस्तु तेऽपि सुधीभि-
रुहनीयाः । तच च त्रिंशद्गुरवः षट् लघवो यच भवन्ति षोऽन्तिमो
भेदः, प्रतिच[रण]नैकादशमात्राणां सुक्त्वादेकादशतम एको लघु-
रवस्यं प्रतिचरणमन्तेऽपेक्षित इति बोध्यम् । अच कश्चित् जत्य गृह
चारि होह सा ह्यौति पाठस्य — यच गृहस्यतुष्टयं भवति सा
ह्यौ, एकगृहमारभ्य यावत् गृहस्यतुष्टयं वर्द्धते तावत्पर्यन्तं भेद-
स्यतुष्टयं ह्यौसंज्ञकमित्यर्थः । अचायमाश्रयः । यच चरणषड्के
षट्षष्टिर्लघवः पतन्ति सा सोहागिनौ, यचैको गृहस्यतुःषष्टिर्लघवः
[Here apparently something has been omitted.] यच च षड्गुरवस्यतुः-
पंचाशत्लघवः यच सप्त गुरवः द्विपंचाशत्लघवः [Here something has
been left out] एते चत्वारो भेदा रेखासंज्ञकाः १ । यच च नव
गुरवः अष्टचत्वारिंशत्लघवः, यच दश गुरवः षट्चत्वारिंशत्लघवः, यच
चैकादश गुरवः सप्तचत्वारिंशत्लघवः, यच च द्वादश गुरवः द्विचत्वारि-

रिंश्लघवः, एषां च चतुर्णां तादंकिनी संज्ञा ३ । यत्र चयोदश
 गुरवः चत्वारिंश्लघवः, यत्र च चतुर्दश गुरवः अष्टत्रिंश्लघवः, यत्र
 च पंचदश गुरवः षट्त्रिंश्लघवः, यत्र च षोडश गुरवः चतुस्त्रिंश-
 लघवः, एषां चतुर्णां कंपिनी संज्ञा ४ । यत्र सप्तदश गुरवः द्वात्रिंश-
 लघवः, यत्र चाष्टादश गुरवस्त्रिंश्लघवः, यत्रैकोनविंशतिर्गुरवः अष्टा-
 विंशतिर्लघवः, यत्र विंशतिर्गुरवः षड्विंशतिर्गुरवः[लघवः], एषां
 चतुर्णां गंभीरा संज्ञा ५ । यत्रैकविंशतिर्गुरवः चतुर्विंशतिर्लघवः,
 यत्र द्वाविंशतिर्गुरवो लघवश्च, यत्र चयोर्विंशतिर्गुरवः विंशति-
 लघवः, यत्र च चतुर्विंशतिर्गुरवः अष्टादश लघवः, एषां चतुर्णां
 कास्यी संज्ञा ६ । यत्र पंचविंशतिर्गुरवः षोडश लघवः, यत्र षड्विंशति-
 र्गुरवः चतुर्दश लघवः, यत्र सप्तविंशतिर्गुरवः द्वादश लघवः, यत्र
 षड्विंशतिर्गुरवः दश लघवः, एषां चतुर्णां कालवद्राणी संज्ञा ।
 अत्रैकगुणवृद्धिमारभ्यागुणचतुष्टयवृद्धिं प्रथमभेदकरणादुत्तरोत्तर-
 भेदानामपि तथैव विधानमुचितमित्यष्टौ भेदा बोध्याः । अत्रै-
 कोनत्रिंशद्गुणवृद्धिलघुयुक्तः त्रिंशद्गुणवृद्धिलघुयुक्तश्चैतद्वेदद्वयम् अन्यदपि
 संभवति बाधकाभावात्, अन्यकृता तत्रोक्तं, वस्तुतस्तु तदपि बोध्यम् ।
 अथवा एतदपि भेदद्वयं कालवद्राणीमध्ये पातनीयम्, एवं च
 कालवद्राण्याः षड्भेदा बोध्याः । अथवा यत्र चत्वारो गुरवः
 अष्टपंचाश्लघवः सा ह्रस्वी, यत्राष्टौ गुरवः पंचाश्लघवः सा
 रेखा, यत्र द्वादश गुरवः द्विचत्वारिंश्लघवः सा तादंकिनी, यत्र
 षोडश गुरवः उदश [चतुस्त्रिंशत्] लघवः सा कालवद्राणी, अत्र
 प्रथमं गुणचतुष्टयवृद्धिनादुत्तरोत्तराणि तथैव [वृद्धि]नमुचितमिति

अथ रोला । (D & F).

पठम होइ' चउ'बीस'मत्त गुरु अंतर' जुते
पिंगल होति' सेस शाअ' तरिह' रोला उत्ते' ।
रगगाराहा' हारा' रोलाछंदो' जुज्जइ'
एके एके' दुदुइ' असो असो बडुइ' ॥ ८१' ॥

सोर्वांगिनीषहिता अष्टौ भेदा बोधा इत्यस्मत्तातपरणोपदिष्टः
पंथा निर्मलरैः सुधीभिर्विभावनीयः । (E).

८० । यत्र षट्षष्टिमात्राः सर्वलघुरूपा भवन्ति चेत्तदा सोर्वा-
ंगिनी । यत्र चत्वारो गुरवोऽष्टपंचाग्नघवस्तदा हंघी । एवं रेखा-
दीन्यपि नामानि भवन्तीत्यर्थः । केचित्तु अस्य षट्षष्टिकलत्वा-
स्मरणानि चैकेकलघोरावग्नकलाद्विग्रहानां षष्टिलघूनां मध्ये एकैक-
गुरुद्वया लघुद्वयद्वयाद्ये चिंमद्भेदा भवन्तीति तन्नामानि सामान्ये-
नाष्टावुक्तानीत्याहुः ॥ (G).

८१ । रोलाच्छन्दमा[त्रा]श्च ॥ प्रथमे भवन्ति चतुर्विंशतिर्मात्राः
गुरवः अक्षरा युक्ताः । पिङ्गलोऽभूत् शेषमागक्षेण रोला लक्ता ।

८१ । १ चौर्षिं (E). १ चषी (B), षी (F), १ बीवे (C). ४ अंतरा
(C). ५ चोति (A), चीने (D), चोवे (E), चोवे (F). ६ चाम (D), नाम
(E). ७ लघि (B & C), वे चन्द (D), वेन्द (E), लघ (F). ८ जुके (A,
B, C & D). ९ ख्यार (B), ख्यारवा (F). १० हारो (B), वा (C).
११ चन्दो (C), चंदाधि (F), ११ बुचर (A), बुज्जर (B & C) १२ एके'
एके' (D). १३ दुके (B & C), दुडर (D). १४ बचर (A, B & C). १५ च
(A), १६ (E), १७ (F).

एकादश हारा रोसाच्छन्दसि उच्यन्ते, एक एकस्त्रुटति अन्यदन्य-
जामोत्तिष्ठति ॥ प्रथमे प्रथमपादे, एवं पादत्रयेऽपि बोध्यम् ।
अक्षरान्तरा गुरुर्योगः कार्यः, तत्र स्थाननियमाभावाद् यथेच्छं
हारो गुरवः, एकैकपादे एकादश, तत्रैकैकगुरुरस्थाने सप्तदशयुगा-
द्वादश नामानि भवन्ति ॥ (C).

८१ । अथ रोसावृत्तं सञ्चयति पदम् इति । यत्र पदम्—
प्रथमे चरणे, इदं च द्वितीयादीनामप्युपसङ्गकं, गुरु अंतर जुत्ते—
अंतरा गुरुर्युक्ता मध्ये गुरुसंयुक्ता इत्यर्थः, चतुर्विंशतिर्मात्राः—
चतुर्विंशतिर्मात्राः, द्वौषिं—भवन्ति, शेष नाग—शेषनागः, पिंगल
होति—पिंगलोऽभूत्, तेन रोसा उच्यते—तेन रोसा उक्ता,
एग्वाराहा हारा—एकादश हारा गुरवः द्विसप्तयुक्ता इति शेषः,
अथोद्देशाच्चरणम[स्या]पि वक्ष्यमाणत्वात्, रोसा छंदो—रोसा-
च्छन्दसि प्रतिचरणमित्यर्थः, जुञ्जद्—युक्ता भवतीत्यर्थः, एङ्गे
एङ्गे—एकैकः गुरुरिति शेषः, टुड्ढ—चुटति, दृषतीत्यर्थः,
अथो अथो—अन्यः अन्यः सप्तुरित्यर्थः, बड्ढ—वर्द्धते, तथाचात्र
प्रतिचरणमेकादश गुरवो सप्तदशयुक्ताः पतन्ति, तत्र चैकैकगुरु-
व्यासेन सप्तदशयुक्ता द्वादशभेदा भवन्तीत्यर्थः । एतन्नचणनिष्कर्षः ।
यथैतच्छोदाचरणे संगतिस्तथानुपदमेव विवेचयिष्यामः । (E).

८१ । अथ रोसा ॥ पठेति ॥ प्रथमं भवन्ति चतुर्विंशतिर्मात्राः
गुरुरा अंतरा युक्ताः । पिंगल-भवता शेषेण नागेन तत्र रोसाया-
सुक्ताः ॥ एकादश हारा रोसाच्छन्दसि युज्यन्ते, एक एकस्त्रुटति
अन्योन्यो वर्धते ॥ अथैकादश गुरवो सप्तमिश्राः कार्याः, ते च

जहा,

पञ्चभरु^१ दर^२मरु^३ धरणि^४ तरणि रह^५ धुलिअ^६ भंपिअ
कमठ पिडु^७ ठरपरिअ^८ नेरु मंदर सिर^९ कं पिअ^{१०} ।
कोह^{११} चलिअ^{१२} हमीर^{१३} वीर गञ्जुह^{१४} संजुते^{१५} ।
किअउ कट्ट^{१६} हाकंद^{१७} मुच्छि^{१८} नेच्छहको^{१९} पुत्ते ॥ ८२^{२०} ॥

[रोला]

गुरवः प्रत्येकचरणे कार्या इति संपूर्णे कंदसि वेति मतद्वय-
मपि संमतम् । गुरुस्युद्गासट्ट्ठौ वक्ष्यमाणानि नामानि भवन्ती-
त्यर्थः ॥ ८० ॥ (G).

८२ । उदाहरति । पदभरेण दक्षमक्षिता धरणी तरणिरथो
धुलिभिराष्काद्यते, कमठपृष्ठं चक्षितं, नेरुमन्दरशिरः कल्पते ।
कोपेन चक्षितो वीरहम्बीरः गजरथसंयुक्तः, कष्टेन हत आक्रन्दो-
मूर्च्छित्वा खेच्छुपुत्रेण ॥ (C).

८५ । रोलासुदाहरति पञ्चभरेति । यदा गञ्जुह संजुते—
गजयूथसंयुक्तः हमीरवीरः, कोहे चलिअ — क्रोधेन चक्षितः, तदा

८१ । १ पञ्चभर (B, C, D & E). २ दर (A), मर (F). ३ मर (C), मरि
(E), दण (F). ४ धरणी (B). ५ तरण (B & C). ६ धुलिचि (A), धुलिचि
(B & C), चलिचि (F). ७ पीडु (A), पिडि (B, C & D). ८ दरमलिचि (A).
९ कंद सिर (C). १० कम्पीच (E). ११ कोहे (B & C), कोहिं (D), कोहं
(F). १२ चलिअ (B), चलिचि (C). १३ चम्बीर (A, D & F), वीर चम्बीर
(B & C). १४ गजरथ (C), गजयूथ (F). १५ संजुते (A), सुजुते (D),
सुजुते (F). १६ कहे लिचय (B & C), कहे (D), कियउ कड (E). १७ हाकन्दे
(B). १८ मुच्छि (A), मुच्छिं (D). १९ नेच्छका (B), नेच्छका (C), नेलिचके
(D), नेच्छके (E & F). २० ८८ (A), ८९ (E), ८९ (F).

कुंद करञ्जल^१ मेह^२ तालंक, कररुह^३ कोइल^४ कमल^५,
इंदु संभु^६ चामर^७ गणेशर^८, सहसकवो^९ सेस भण^{१०},
शाञ्च राञ्च^{११} जंपइ^{१२} फणोसर^{१३} ।

तेरह अक्खर जं पलइ इग्गारह^{१४} वंकेहिं^{१५} ।

अक्खर^{१६} अक्खर^{१७} जं चलइ^{१८} तं तं णाम कुणोहिं^{१९} ॥

८३^{२०} ॥ रड्डा । [इति] रोला । (A).

धरणि— धरणिः, पञ्चभर दरमरि— पादभरेण दक्षिता वेगधाव-
इक्षिद्यपत्तिप्रभृतिसेनासमूहपरणघातेन दक्षितेत्यर्थः, तरणि रह
धुक्लिहि झंपिञ्च— तरणिरथः धूक्लिभिः प्रयाणोत्परेणभिन्नादितः,
कमठपिड टरपरिञ्च— क[म]ठपृष्ठमधस्तात् गतं, मेह मंदर शिर
कंपीञ्च— मेहमंदरशिरः कंपितं, मेहइणे पुत्ते— चेष्टानामपि
पुचैः, कट्ट— कट्टं यथा खान्तया, हाकंद— हाकंदः, किएउ—
कृतः, मुक्कि— मूर्च्छितं च । अच किएउ इत्येकारः एञ्चो सुद्धा
वि— इत्युक्त्वाङ्गघुबोधः, अन्यथा पंचविंशतिमात्रापत्तिः ॥ (E).
[Vide श्लोक ५, p. 7.—Ed.]

८२। १ कलचल (B). २ मेह (E). ३ कररुह (F). ४ कोइल (A),
चोरल (B). ५ कमल (E). ६ इंदु (A, B & C), इंदु omitted and चार
added after चामर in (C). ७ चामर (D), चामर (E). ८ गणेशर (B).
९ सहसकव (A, D & E), सहसकवो (B), सहसक (C). १० भणु (D), भणिक
(E). ११ राज (D). १२ जणर (B). १३ कणेशर (A). १४ यचारह (A),
यचारह (D & E); चना and thereafter dropt up to चरह in (F).
१५ नुच देव (A), नुर देव (D), नेचि (E). १६ अक्खर (B & C). १७ अक्खर
and thereafter dropt up to चरह in (B). १८ पलइ (D). १९ सुवेच
(A), सुवेच (D), विचारेच (F). २० ८० (A), ८१ (F).

८२ । यथा ॥ पञ्च ॥ पद्भरेण मर्हिता धरणी तरणिरयो-
धूषा आष्णादितः । कमठपृष्ठमधः पतितं नेहमन्दरयोः शिरः
कंपितम् ॥ कोपेन चलिते हस्योरवीरे गजयूथसंयुक्ते । क्लतः कष्ट-
आक्रन्दः मूर्च्छितं मे[स्त्रो]ष्णानां पुत्रैः ॥ ८१ ॥ (G).

८३ । नामान्याह । कुन्दकरतलमेघतारङ्गाकाशवद्भ्रकोक्किल-
कमलानि, चन्द्रचामरहारगणेश्वरान् सहस्राच्चं श्रेषं भण्य, नागराजो
जल्पति क्लीश्वरः ॥ त्रयोदशाक्षराणि यत्र पतन्ति एकादशवक्त्रैः
गुरुभिः । एतेन एकादश गुरवो, सद्यु[दयम्] । अक्षरे अक्षरे चलति
यदि तत्तन्नाम कुह ॥ (C).

८३ । अथैतद्भेदानयनप्रकारं तेषां च नामानि रज्जुल्लेखेनाह,
कुन्द करञ्जलेति । जेहि — येषु, एग्वारह गुरु — एकादश गुरवः,
एवंभूतानि, तेरह अक्षरव[र] — त्रयोदशाक्षराणि, जं — यत्र,
पञ्चद — पतन्ति, त्रयोदशाक्षरमध्ये एकादश चेत् गुरवस्तदोर्वरित-
मक्षरद्वयं तल्लघुरूपमित्यर्थाच्चिन्नं, तथाच द्विल्लघुयुक्ता एकादशगुरवः
एवं प्रतिक्षरणं यत्र त्रयोदशाक्षराणि पतन्तीत्यर्थः, तेषु यदि अक्षर
अक्षर — अक्षरमक्षरमेकैको गुरु रित्यर्थः, जं सल्लद — यत्र चलति
पृथगतीत्यर्थः, तदा कुन्दं, १, करतलं २, मेघः ३, ताडकः ४, काश-
वद्भ्रः ५, कोक्किलः ६, कमलं ७, इन्दुः ८, शम्भुः ९, चामरं १०, गणेश-
श्वरः ११, सहस्राक्षः १२, इति, तं तं — तत्तत् नाम, कुण्डेषि — कुह
इति नागराजः क्लीश्वरः श्रेषः पिंगलः, जंपद — जल्पति इति,
भक्षिञ्च — भक्षितं पूर्वाचार्यैरिति श्रेषः । इदमत्र तत्तन्म, — रोलाषां
चतुर्विंशतिर्माषाः प्रतिक्षरणं देया इत्यावश्यकं, तत्र प्रकारद्वयेन

संभवति, लघुद्वययुक्तेकादशगुरुदानेन, यथेच्छं गुरुलघुदानेन वा । एवं च पूर्वं लक्षणद्वयं कृतमिति बोध्यं, तथाहि पठनेति पूर्वाङ्केनैकं, एग्वाराहा चारा इत्युत्तराङ्केन च द्वितीयं । तत्र यदि यथाकथं-चिच्चतुर्विंशतिमांशा अंतरा अंतरा गुरुयुक्ताः क्रियन्ते, तदा रोला-ट्टनं भवतीति प्रथमलक्षणार्थः । यदि च लघुद्वययुक्तेकादशगुरुभि-श्चतुर्विंशतिमांशाः क्रियन्ते, तदापि रोलाट्टनं भवतीति द्वितीय-लक्षणार्थः । तत्र पञ्चम इत्युदाहरणं प्रथमलक्षणाभिप्रायेण, भेदा-नयनप्रकारस्य द्वितीयलक्षणाभिप्रायेण प्रदर्शितमित्यवधेयम् ।

एवं च यथैकादश गुरवः अन्ते च द्वौ लघू, एवं चयोद्ग्रा-चराणि चतुर्विंशतिमांशास्य प्रतिचरणं पतन्ति सः कुट्टः, यत्र दश गुरवः एवं चतुर्द्वादशाचराणि चतुर्विंशतिमांशास्य प्रतिचरणं पतन्ति सः करतलम्, एवं पूर्वभेदापेक्षया उत्तरत्र भेदे एकगुरुन्यूनक्रियया लघुद्वयमेकमचरं च वर्द्धते तदा ते ते भेदा ज्ञेयाः, ते लिखित्वा प्रदर्श्यन्ते । [There is a blank space here]. यदा पूर्वोक्तमेकमेव लक्षणं, तत्र च कथमंतरांतरा गुरुयोगः कर्त्तव्यइत्यपेक्षायामाह एग्वाराहा चारेति, तथा च द्विलघुयुक्तेकादशगुरुषु एकैकगुरु-ह्रासेन लघुद्वयदृष्ट्या अंतरांतरा गुरुयोगस्य कर्त्तव्य इति भावः । न चैवं सत्युदाहरणासंगतिरिति वाच्यमव्यवहितपूर्वोक्ते रसिकानामने-ट्टने इवापि भेदकरणात् । [Vide श्लोक ९०, p. 153.—Ed.] तथाहि यत्र चरणचतुष्टयपिंडीभूताश्चतुश्चत्वारिंशद्गुरवः अष्टौ लघवः, यत्र च चतुश्चत्वारिंशद्गुरवो [दश लघवः, यत्र च द्विचत्वा-रिंशद्गुरवो] द्वादश लघवः, यत्र च एकचत्वारिंशद्गुरवश्चतुर्द्वादश

लघवः, एषां चतुर्णां कुंदसंज्ञा । एवं चत्वारिंशद्गुरुषोऽग्रलघुक-
मारभ्य सप्तचिंशद्गुरुदाविंशतिलघुकपर्यंतं चतुर्णां करतलसंज्ञा २ ।
एवं षट्चिंशद्गुरुचतुर्विंशतिलघुकमारभ्य अष्टचिंशद्गुरुचिंशद्गुरु-
पर्यंतं चतुर्णां मेघसंज्ञा ३ । एवं द्वाचिंशद्गुरुद्वाचिंशद्गुरुचतुर्विंश-
तिलघुकमारभ्य एकोनचिंशद्गुरु-अष्टचिंशद्गुरुपर्यंतं चतुर्णां ताढकसंज्ञा ४ । एव-
मष्टाविंशतिगुरुचत्वारिंशद्गुरुचतुर्विंशतिलघुकमारभ्य पंचविंशतिगुरुषट्चत्वारिंश-
द्गुरुपर्यंतं चतुर्णां काशरुद्रसंज्ञा ५ । एवं चतुर्विंशतिगुरु-अष्ट-
चत्वारिंशद्गुरुचतुर्विंशतिलघुकमारभ्य एकविंशतिगुरुचतुःपंचाग्निलघुकपर्यंतं चतुर्णां
कोकिलसंज्ञा ६ । एवं विंशतिगुरुषट्पंचाग्निलघुकमारभ्य सप्तदश-
गुरुद्विषष्टिलघुकपर्यंतं चतुर्णां कमलसंज्ञा ७ । एवं षोडशगुरु-
चतुःषष्टिलघुकमारभ्य चयोद्दशगुरुसप्ततिलघुकपर्यंतं चतुर्णां इन्दु-
संज्ञा ८ । एवं द्वादशगुरुद्विसप्ततिलघुकमारभ्य नवगुरु-अष्टसप्तति-
लघुकपर्यंतं चतुर्णां शम्भुसंज्ञा ९ । एवमष्टगुरु-अष्टौतिलघुकमारभ्य
पंचगुरुषडशौतिलघुकपर्यंतं चतुर्णां चामरसंज्ञा १० । एवं चतुर्गुरु-
अष्टाशौतिलघुकमारभ्य एकगुरुचतुर्णवतिलघुकपर्यंतं चतुर्णां गण-
धरसंज्ञा ११ । एवं सर्वलघुः सहस्राक्षः १२ । इत्थं च भेदानयन-
प्रकारः ।

जेहि—येषु एगारङ्गुरु—एकादशगुरुकः द्वौ लघू, एवं-
भूतानि जं—यत्र तेरह अक्षर—चयोद्दशाचराणि पल्लव—
पतन्ति, इत्थं यत्र चरणचतुष्टये द्विपंचाग्नद्विचराणि स्थापयित्वेति
शेषः, अक्षरमक्षरं एकैको गुरुः यावद्गुरुचतुष्टयं द्रवति तदा कुंदादि
तत्तन्नाम कुंदा इति व्याख्येयम् । एवं द्वा[एक]विंशतिगुरुचतुः

पञ्चभरेत्पुदाहरणं [Vide श्लोक ८९, p. १५७.—Ed.] कोकिलाख्य-
वहभेदाभिप्रायमिति सर्वं सुखमित्यस्मान्नातरणोपदिष्टः पंचाः
सुधीभिर्विभावनीयः ।

कश्चित् [* * *] चथोदग्रगुरु १ ल [?] काखरद्रः, यथाष्टौ
गुरवोऽग्रीतिर्लघवः स कोकिलः, यत्र सप्त गुरवो द्व्यग्रीतिर्लघव-
स्तत्कमलं, यत्र षड्गुरवस्तुरग्रीतिर्लघवः स इंदुः, यत्र पंच गुरवः
षडग्रीतिर्लघवस्तुषामरं, [* * *] यत्र चथो गुरवो नवतिर्लघवः स
गणेश्वरः, यत्र गुरुद्वयं [द्वि]नवतिर्लघवः स सप्तस्यः, यत्रैको-
गुरुस्तुर्षवतिर्लघवः स श्रेयनामा चथोदग्रतमो भेदः, इत्वं श्रेयइति
नामवाचकमेव मत्वा चथोदग्रभेदानाह । तदनवधानात् इत्वं
भेदानयनस्य पंचादनुपलब्धेः, यतः प्रतिचरणं लघुद्वययुक्तादग्र-
गुरुषु चरणचतुष्टयसमुदितचतुस्तारिंशद्गुरुषु वा एकैकगुरुद्वयेन
लघुद्वयद्वया भेदानयनं पंचस्वारस्येन प्रतिपत्तेः, न तु चथोदग्र-
गुरुषु स्त्रेच्छा । इत्वं यथाकथंचित् पञ्चवतिमाचामवलंब्य भेदकरणे
विंशतिर्गुरवः षट्पंचाग्रलघवसोषु एकैकगुरुद्वयेन विंशतिर्भेदा-
प्यायाति । एवं त्रिंशद्गुरवः[द्वय] षट्त्रिंशद्गुरुषु वा एकैकगुरुद्वयेन
लघुद्वयद्वया भेदानयनं पंचस्वारस्येन प्रतिपत्तेः न तु चथोदग्र-
गुरुत्रिंशद्भेदा[?] भवन्ति । एवं यथाकथंचित्तावन्माचामाचपूर-
कतावन्तावद्गुरुद्वयापादनेन यथावधि तावन्तावद्भेदापत्तेर्दुर्वारत्वात्,
तदुक्तरीत्या चतुर्दशतमभेदापत्तिरपि दुर्वारा, तस्मिन्चैको गुरवाव-
श्मको येन गुरवावस्थित्येन गाथायाभिवाचाप्यनिष्टमापद्येत सदा-
चरणासंगतिस्य स्रष्ट्वेति विभावनीयं वक्ष्यमाणकाव्यचन्द्रसंज्ञास्य-

अथ गंधाना । (D).

दृष्टसत्त बख पठमपत्र भखह^१ सुअखा
 तह बीअम्मि^२ अट्टारहहिं^३ जमअ^४ जुअ चरणा ।
 एरिसिअ^५ बीअ^६ दल कुणहु^७ भखइ पिंगलो^८
 गंधाखा^९ खाम रूअउ^{१०} हो^{११} पंडिअ जख^{१२} चित्तहलो^{१३} ॥
 ६४^{१४} ॥ [गंधाख]

मेव भेदः यत्काथे लघुद्वयं जगणाद्यंतर्गतं मध्ये पतति, अत्र तु
 यथेच्छमिति । (E).

६३ । रोखानामान्याह ॥ कुंदेति ॥ कुंदं १, करतसं २, मेघः ३,
 तासंकः ४, कखिरइ ५, कोकिलः ६, कमसं ७, इंदुः ८, ग्रंथुः ९,
 चामरं १०, गणेश्वरः ११, सहस्राक्षः श्रेषो भण नागराजो जल्पति
 फणीश्वरः ॥ चयोद्ग्राचराणि यत्र पतंति अये तत्तन्नाम विना-
 नीहि ॥ अत्र द्विलघुमारभ्य चतुर्विंशतिलघुपर्यंतं दादग्र कुंदादीनि
 नामानि भवंतीति वेचित् ॥ सहस्राक्षः सहस्रशुज इति श्रेषं
 विग्रिय एकाद्ग्रनामानौति इतरे । रोखेति सर्वशुरोर्नामेति
 वेचित् ॥ (G).

६४ । १ कुच (A), भच (C), कुच (F). २ विचलि (D), वीचलि
 (E). ३ चकारहिं (A), चकारचर (E), चट्टारचि (F). ४ जमकुच
 (B). ५ हरिच (A), हरिच (B), ररीच (C), हरिचं (F). ६ विच (A).
 ७ कुच (A & B), कुच (C). ८ पिंगल (A). ९ गंधाच (B & E), गंधा
 (C). १० कचचपु (A), कचचो (B & C), रच (E). ११ चोर (A & E).
 १२ जच (E). १३ चित्तचरया (A), चित्तचरो (B & C), चित्तचरो (D).
 १४ ६१ (A), ६४ (E), ६२ (F).

दह सप्तकवर^१ संठबहु पढमचरण गंधाण ।

बीअकवर^२ पुण^३ जमअ दइ^४ अट्टारहइ^५ बिआण ॥ ६५^६ ॥

दोहा ।

६४ । दशसप्तवर्णान् प्रथमपादे भणत संख्यापयत हे सुजनाः, तथा द्वितीयेऽष्टादशवर्णाः, यमकयुताश्रयणाः । शरणः पादः । एतादृशञ्च द्वितीयाहं कुरुत — भणति पिङ्गलो गन्धनाम रूपकं छन्दः भवति पण्डितचित्तहरम् ॥ (C).

६४ । अथ गंधाननामकं वृत्तं लक्षयति दहसत्त वक्षेति । हे सुअणा — सुजनाः पढमपअ — प्रथमपादे दहसत्त — सप्तदश वल — वर्णान् भणइ — भणत, तह — तथा, बीअमि — द्वितीयेऽपि, जमअजुअशरण — यमकयुते शरणे, अट्टारहइ — अष्टादशैव वर्णान्, भणतेति पूर्वेषाम्बयः । एरिसिअ बीअ दल कुणउ — एतादृशमेव बीअ दल — द्वितीयं दलम् उत्तरार्द्धमिति यावत् कुणउ — कुरुत, ततोयशरणं सप्तदशवर्णयुक्तं चतुर्थे चाष्टादशवर्णयुक्तमिति यावत् । इअ — इदं, पंडिअजण चित्तहलो — पंडितजनचित्तहरं, गंधाण णाम — गंधाननामकं वृत्तं होइ — भवति इति पिङ्गलो — पिङ्गलः भणइ — भणति ॥ ६४ ॥ (E).

६४ । अथ गंधाण ॥ दहेति ॥ दशसप्तवर्णाः प्रथमे पदे कुरुत

६५ । १ सप्त कवर (C). २ बीअ कवर (A), बीर (B), विअ कवर (E), बीर पुअ (F). ३ पुअ (E & F). ४ इइ (A & E), जमअं दरअ (F). ५ अट्टारहइ (B & C), अट्टारहइ (F). ६ ६५ (A), ६५ (E), ६५ (F).

जहा, कख चलंते कुम्म चलइ पुण्णबिं असरणा
 कुम्म चलंते महिं चलइ भुअणं भअ करणा ।
 महिअ चलंते महिहरु तहं असुरअणा
 चक्कवइं चलंते चलइ चक्कं तहं तिहुअणा ॥ ६६ ॥
 गंधाणं । (A).

सुजनाः । तथा द्वितीयेऽष्टादश एवं यमकयुगचरणाः ॥ पु(न-)
 स्तादृशं द्वितीयदलं कुरुत भणति पिंगलः । गंधाननाम रूपकं
 भवति पंडितजनचित्तहरम् ॥ ६३ ॥ (G).

६५ । दशसप्ताचराणि संख्यापय प्रथमचरणे गन्ध[न्धा]नाथाः ।
 द्वितीयेऽष्टादशाचराणि पुनर्यमकं देहि विजानीहि ॥ (C).

६५ । अथ गंधानकमेव दोहावृत्तेन स्पष्टयति दशसप्तकसुरेति ।
 पठमचरण — प्रथमचरणे, गंधाण — गंधानस्य, दशसप्तकसुर — सप्त-
 दशाचराणि संठवञ्ज — संख्यापयत, बिअ — द्वितीये चरणे, अकसुर
 — अचराणि पुनः, अठ्ठारहर — अष्टादशैव, जमअ देइ — यमकं
 दत्त्वा, बिअण — विजानीहि ।

अथ च वर्णनियम एव न तु मात्रानियम इति बोध्यम् ।

६५ । (E).

[It would have been better placed in the 2nd part among
 (वचनैः) Varnavrittas.—Ed.]

६६ । १ पुण्णबि (D). २ महिं (F). ३ भुअ भअ (A). ४ चक्कवइ तवा
 (A), त वेहिं (E). ५ हर (E). ६ चक्कवइं (D). ७ चक्क (A). ८ कख
 (B & C), जेञ्ज (E). ९ ६३ (A), ६६ (E & F). १० गंधाणा (B & C).

८५। दोहया पुनस्तदेवाह ॥ दहेति ॥ यत्रदग्नाचराणि
स्त्रापथ प्रथमे चरणे गंधानस्य । द्वितीये पुनर्यमकं दग्ना अष्टा-
दश अचराणि विजानीत ॥ ८४ ॥ (G).

८६। उदाहरति । यथा राजविशेषे कर्षे चक्षति कूर्म-
स्यसति, पुनरपि अग्ररणे कूर्से चक्षति सति मही चक्षति भुवन-
भयकारी । मद्गां चक्षन्त्यां महीधरास्यसति, सुरगणास्यसति,
चक्रवर्तिचक्षने चक्षति चक्रवद्यावन्निभुवनम् ॥ (C).

८६। अथ गंधानमुदाहरति कथं चक्षते इति । चक्रवद-
चक्रवर्तिनि कथं—कर्षे चक्षते—चक्षति सति, कुम्भं चक्षद-
कूर्मस्यसति, कुम्भं चक्षते—कूर्मे चक्षति सति, अग्ररणा—अग्ररणा
कूर्मचक्षनादधिष्ठानरहितेति भावः, भुञ्जन् भञ्ज करणा—भुवन-
भयकर्त्रीं पुष्यि—पुनरपि महि चक्षद—मही चक्षति, महिश्च
चक्षते—मद्गां चक्षन्त्यां, [महिचद]—महीधरः मेरुः चक्षतीति
पूर्वैशान्वयः । यामान्यवचनमपि महीधरपदं विशेषपरं बोध्यम् ।
तेहि—तस्मिन् महीधरे चक्षति सति, सुरगणा—सुरगणस्यसति,
मेर्वधिष्ठानत्वात् सुरगणस्येति भावः, एवं जेजुं चक्ष—यथा चक्रं
तथा तिजुञ्जणा—चिभुवनं चक्षति । अथ जेजुं इति एकारो
क्षुर्वाच्यः [?] ॥ ८६ ॥ (E).

८६। यथा ॥ कश्चित्कर्षं सौति ॥ कर्षे चक्षिते कूर्मस्यसति
पुनरपि अग्ररणः, कूर्मे चक्षति मही चक्षति भुवनभयकारिणी ।
मद्गां चक्षन्त्यां महीधरास्यया असुरगणाः, चक्रवर्तिनि चक्षिते
चक्षति चक्रं तथा चिभुवनम् ॥ ८६ ॥ (G).

अथ चौ[चउ]पदत्रा ।
 चउपदत्रा छंदा भण्डइ फण्णिंदा
 चउमत्ता गण' सत्ता,
 पाएहि' सगुरु' करि' तौस मत्त धरि
 चउ सअ असिअ खिरत्ता ।
 चउ छंद लविज्जइ' एक्कु' ण किज्जइ
 को जाणइ एहु' भेउ',
 कइ' पिंगल भासइ छंद पत्रासइ
 मिअणअणि अमिअ' एह्ल' ॥ ६७' ॥

६७ । चतुष्पदं छन्दः भणति फण्णिः चतुर्माषिकाः सप्तगणाः
 भवन्ति पादे पादे सगुरुं कृत्वा एवं चिंशन्नाया धार्यन्ते । चतु-
 शरणसंख्यामाह, चत्वारिंशता [चतुःशतं] अशीतिर्निहन्ता, एत-
 ष्चन्दश्चन्दसतुष्टयेन लभ्यते, एकेन पादेन क्लियते, को जानाति
 इमं भेदं, कविः पिङ्गलो भाषते, हे मृगनयने अमृतमेतत् ॥ (C).

६७ । अथ चतुःपादिकां लक्षयति चउपदत्रा इति । पाएहि
 -पादे एकैकपरणे इत्यर्थः, चउमत्ता चतुर्माषिकान्, [गण
 सत्ता]—गणान् सप्त, सगुरु करि—सगुरुं कृत्वा, गुह्युक्तान्

६७ । १ गणा (E). २ पाए (A, B & C). ३ सगुरु (F). ४ कर (D).
 ५ वेदिक्यद (E). ६ एह्ल (B & C). ७ एह (A), एह (F), ए should be
 read as short, vido जोहः ५, p. 7—Ed. ८ भेउ (B, D & F), भेष (E).
 ९ करि (B). १० चवि (A). ११ एह (B, C & D), एह (E & F).
 १२ एह (A), १३ (E & F).

सप्तचतुर्मात्रिकान् गणान् विधायेत्यर्थः, एवं तौष मत्ता धरि-
 चिंशम्भाचा धृत्वा, चउपदश्चा क्कंदा - चतुःपादिकाच्छन्दः, फणिंदा
 - फणौद्रः पिंगलः भणद-भणति । तत्र विशेषमाह चउक्कंदेति ।
 इदं वृत्तं चतुस्कंदांसि लेकिञ्चद-गृहीत्वा क्रियते, एक्क-एकं
 क्कंदः गृहीत्वा ण किञ्चद-न क्रियते, वृत्तचतुष्टयेनैकं पद्यं
 विधेयं, न त्वेकेनैव वृत्तेन । तथाच षोडशचरणैरिदं कर्तव्यं, न
 तु चतुर्भिस्त्रयैरिति भावः । एवं चाचेति शेषः, चउसञ्च-अभिञ्च-
 चतुश्शतमश्रीतिस्य मात्रा इति शेषः, षिदत्ता - निदत्ताः कथिता-
 इत्यर्थः, मिञ्चणञ्चणि - हे मृगनयने, एक्क भेञ्च - एतं भेदं, को
 जाणद - कः पिंगलातिरिक्तः जानाति, एञ्च[उ] - एतच्छन्दः
 [अभिञ्च] - अमृततुल्यमित्यर्थः, पञ्चासद - प्रकाशते इति कद -
 [कविः] पिंगलो भाषते । अत्र चतुर्मात्रिकसार्द्धसप्तगणात्मकचरणं
 चतुर्गुणीकृतित्यर्थः एकचरणो विधेयः, एवं चलारचरण विधेया-
 इति फलितार्थः ॥ ६७ ॥ (E).

६७ । अथ चतुःपादिकाच्छन्दः ॥ चउ. इति ॥ चतुःपादिका-
 च्छन्दो भणति फणौद्रसप्तचतुर्मात्रान् गणान् सप्त पादे सगुहन् कुह ।
 चिंशम्भाचा धारय ॥ जायते युवमिति शेषः [?] ॥ चतुःशतमश्री-
 तिर्निदत्ता ॥ चतुस्कंदांसि लेख्यते ॥ एकं न क्रियते ॥ को जाना-
 त्येतान् भेदान् कविः पिंगलो भाषते, क्कंदः प्रकाशते, मृगनयने
 अमृतमेतत् ॥ चतुःपदीच्छन्दोऽश्रीत्यधिकचतुःपञ्चशत[चतुःशत]मा-
 चाकं षोडशचरणं कार्यं, चतुश्चरणं न प्रयोज्यमित्यर्थः ॥ चिंशदंके
 षोडशगुणिते सं ४८० ॥ (G).

जहा, जसु^१ सीसद्व^२ गंगा गोरि अधंगा
 गिब^३ पहिरिअ^४ फणिहारा,
 कंठडिअ^५ बीसा^६ पिंधख^७ दौसा
 संतारिअ^८ संसारा ।
 किरणाबलि कंदा^९ बंदिअ^{१०} चंदा
 खअणहि^{११} अणल^{१२} फुरंता,
 सो संपअ^{१३} दिज्जउ^{१४} बहु सुह किज्जउ^{१५}
 तुअ^{१६} भवाणीकंता ॥ ६८^{१७} ॥

चउपदुआ । (A, B & C).

६८ । उदाहरति । यथा, यस्य शीर्षे गङ्गा गौरी अर्द्धाङ्गे
 योवाप्र[परि]धानं फणिहारः, ऋण्डस्थितं विषं, परिधानं दिक्,
 संसा[ता]रितसंसारः । किरणावलिकन्दो वन्दितचन्द्रः नयनेऽमलः
 स्फुरति, स मङ्गलं करोतु, बहु सुखं ददातु तव भवाणीकान्तः ॥
 किरणावलीनां कन्दः मूलं, वन्दितस्थितकौस्तुभश्चो येन सः
 तथा । (C).

६८ । चतुःपादिकामुदाहरति जसु योमहि इति । जसु

- ६८ । १ जसु (F). २ सीसे (A), नीसव (D), सीसधि (E), सीस (F).
 ३ गिब (A), गिब (B & C). ४ पहिंधि (A), पिन्धव (B & C), परिधिच
 (F) ५ विसा (C). ६ बन्दा (B). ७ बंदिच (D & F). ८ बचस
 (F). ९ कंठस (A, B & C). १० दिज्जउ (A) ११ दिज्जउ (C).
 १२ तुअ (B, C, D & F). १३ ६४ (A) १४ (E & F).

अथ घत्ता । (D & F).

पिंगल कइ दिइउ^१ छंद उकिइउ^२

घत्त मत्त बासडि^३ करि ।

चउ^४ मत्त सत्त गण वे वि पाअ भण

तिखि तिखि लहु अंत धरि ॥ ६६^५ ॥

बीसहि गंगा—यस्य ग्रीर्षं गंगा शोभितेति शेषः, यस्य गोरि
अधंगा—गौर्यद्धांगः गौरौ अर्द्धांगे यस्य तादृश इत्यर्थः, गिव
पहिरिअ फणिहारा—घीवापरिधृतफणिहारः घीवायां परिधृताः
फणिहारा येन तादृश इत्यर्थः, कंठडिअ बीसा—कंठस्थितविषः,
पिंधणदौसा—दिक्पिंधनः दिक् पिंधनमाच्छादनं यस्य स इत्यर्थः,
संतारिअ संसारा—संतारितः संसारः येन च, किरणावलिंकंदा—
किरणावलिंकंदः, वंदिअ—वंदितः चंदा—चंद्रः भाले धृत-
इत्यर्थः, यस्य च णअणहि—नयने तृतीये नेत्रे अणल फुरंता—
अणलः सूरअस्तीति शेषः, सो—सः भवाणीकंता—भवानीकंतः
शिवः, तुअ—युअभ्यं संपअ दिअउ—संपदं दद्यात्, बउ सुअ
किअउ—बउ सुअं कुरुतात् । अच एक एव चरण उदाहृतः,
एतादृशा अन्ये चयसरणाः सुधीभिः स्वयमुदाहरणीयाः ॥ ६८ ॥ (E).

६८ । तच चरणोदाहरणं यथा ॥ जस्स इति ॥ यस्य ग्रीर्षं गंगा
गौरौ अधांगे घीवापरिधृतफणिहारः कंठस्थितविषः पिंधनदिक्

६६ । १ दिइउ (B & C). २ उकिइउ (B & C), उखिइउ (F). ३ बासडि
(B & C). ४ चो (E & F). ५ ६६ (A), ६६ (E), ६८ (F).

पढमं दह बीसामो^१ बीए मत्ताइँ अडाइँ^२ ।

तीए तेरह बिरई^३ घत्ता मत्ताइँ बासडि^४ ॥ १००^५ ॥

गाहू ।

संसारितसंसारः ॥ किरणावलिकंदो मंदितचंद्रो नयनेऽनलः स्फुरति, स संपदं ददातु वज्रं सुखं करोतु युष्माकं भवानौकांतः ॥ ८८ ॥ (G).

८८ । अथ घत्ताच्छन्दः । पिङ्गलकविदृष्टं छन्द उक्तं घत्ता द्विषष्टिः मात्राः कार्याः, चतुर्मात्रान् शब्द[सप्त] गणान् द्वयोरपि पदयोः चौन् चौन् लघून्ने धृत्वा ॥ (C).

८८ । अथ घत्तानामकं वृत्तं लक्षयति पिंगल कद इति । वे वि पाश्च — द्वयोरपि पादयोः, तिषि तिषि लज्ज — चौन् चौन् लघून्, अंत धरि — अंते पदांत इति यावत् धरि — धृत्वा, चउमत्त सत्त गण — चतुर्मात्रिकान् सप्त गणान् भण — कथय, एवं बासडि मत्त — द्विषष्टिमात्राः करि — कृत्वा, छंद उकिड्ड — छंदस्मृत्कृष्टां, पिंगल कद दिड्ड — [पिंगलकवि-]दृष्टां, घत्त — घत्तां जानी-हीति शेषः । अयमर्थः — घत्ता द्विपदी, तत्र चतुर्मात्रिकसप्तगणा-न्तरं लघुत्रयं प्रत्येकं विधेयमिति ॥ ८८ ॥ (E).

८८ । अथ द्विपदी घत्ताच्छन्दः । पिंगलेति ॥ पिंगलकविदृष्टं

१०० । १ बिस्सामो (B & C). २ अहारं (B & C), अडाडि तुमताडि (F).
३ बिरर (A, B & C). ४ बासडो (B & C). बासडो (D). ५ ८० (A),
१०० (E) ८८ (F).

जहा, रणदक्ख दक्ख ह्यु जिणु^१ कुसुमधणु
 अंधअ गंधं बिणासकरु ।
 सो रक्खउ संकरु^२ असुर भअंकरु
 गिरिणाअरि अइंगं^३ धरु ॥ १०१^४ ॥

घत्ता । (A, B & C).

इदं उक्तं घत्तां 'माचाद्विषया कुरु ॥ चतुर्माचाः सप्त गणाः
 इथोरपि पादयोर्भण, अथस्वयोल्लघवोऽंते धार्याः ॥ ८८ ॥ (G).

१०० । अथ विरतिमाह । प्रथमं दशसु विनामः, द्वितीये
 माचास्यष्टसु, तृतीये माचासु चयोदशसु विरतिर्घत्तामाचाः
 द्विषष्टिः ॥ दशमाचानन्तरं प्रथमो विरामः, ततोऽष्टमाचानन्तरं
 द्वितीयः, ततः चयोदशमाचानन्तरं तृतीयः । एवं द्वितीयपादे-
 ऽपि । एवं क्रमेण एकपादे एकविंश[चिंशत्]माचाः द्वितीये चैक-
 चिंशदिति द्विषष्टिर्माचाः, द्विपदी घत्ता, तदिदमुक्तं वे वि पाच
 भवेति ॥ (C). [Vide sloka 99.—Ed.]

१०० । अथ घत्तायां यतिनिघममाह पठममिति । [पठमं]—
 प्रथमं, दह बीसामो—दशसु माचासु विनामः, बीए—द्वितीये
 खाने अठार मत्तार—अष्टसु माचासु विनाम इति पूर्वेषाम्बः,
 तीए—तृतीये तेरह—चयोदशसु माचासु, विरई—विरतिः,

१०१ । १ जिणि (B), जिणु (D). २ कम् (C), अंधअंधअंध (E).
 ३ ए dropt in (D). ४ अथअथ (B), गोरिपरि अंधं (D), गोरिपरि
 अंधं (E), गोरिपरि अंधं (F). ५ ८८ (A), १०१ (E), १०० (F).

अथ घत्तानंद । (D).

सो घत्तह' कुलसार किति अपार'

शाअराराअ पिंगल कहइ' ।

एआरह बीसाम' खंदउ खाम

पुणुवि' सत्त तेरह विरइ ॥ १०२' ॥

एवं घत्ता — घत्तायां मत्ताह बावृद्धि — माचाः द्विषष्टिः भवतीति श्रेयः । यतिकथ[न]क्रमेणैकभिंशम्याषा सभ्यंते, तासु द्वयोर्दक्षयोः प्रत्येकं देया इति संभ्रय द्विषष्टिमाषिका घत्ता भवतीति भावः ॥ १०० ॥ (E).

१०० । पठेति ॥ प्रथमो दशसु विद्यामो द्वितीयोऽष्टसु माषासु । तृतीयस्यचोदशसु विरतिर्घत्तायां माषा द्विषष्टिः ॥ ८८ ॥ (G).

१०१ । उदाहरति । यथा, रणदक्षदक्षन्ता जितकुसुमधनुः अन्धकस्तन्धविनाशकरः । सर्षपतु शरहरः असुरभयंकरः गिरि-नागार्थ्यङ्गाङ्गधरः ॥ (C):

१०२ । अथ घत्तामुदाहरति रणदक्षेति । येन रणदक्ष — रणदक्षः संधामकुशल इति यावत्, दक्ष — दक्षः, हनु[णु] — हतः, येन च कुसुमधनु — कुसुमधन्वा कंदर्पः जिनु — जितः, यस्य अंधक अंध विनाशकर — अंधगंधविनाशकरः, गिरिणाशरि अङ्गं धर — गिरिनागार्थ्यङ्गाङ्गधरः गिरिनागरी पार्वती अङ्गाङ्गे धरति यस्माद्दृश-

१०१ । १ घत्ता (F). १ अपार (E). १ भवर (A). ४ विद्याम (B & C); बीसाम (E). ३ पुणुवि (A & E). १ ८८ (A). १०१ (E), १ (F).

इत्यर्थः, असुर भञ्जकश्च — असुरभयंकरः, सः शंकरः रक्षतु —
रक्षतु मामिति शेषः ॥ १०१ ॥ (E).

१०१ । रणेति ॥ रणदक्षो दक्षो हतो जितः कुसुमधनुः शंभका-
सुरगंधविनाशकरः । स रक्षतु शंकरोऽसुरभयंकारो गौरीनार्थ-
द्वैगंधरः ॥ १०० ॥ (G).

१०२ । अथ घत्तानन्दच्छन्दः । स घत्ताकुलसारः कौर्त्या-
ऽपारः नागराजः पिङ्गलः कथयति । एकादशसु विश्रामः नन्द-
नामा पुनरपि सप्तसु चथोदशसु विरतिः ॥ पूर्वं दशादिमाचासु
विराम उक्तः, अत्र एकादश इति विशेषः । घत्ताकुलसारल-
कथनात् नन्दनामकथनाच्च घत्तानन्देति नाम लभ्यते । (C).

१०२ । अथ घत्तानन्दं लक्षयति सो घत्तश्च कुलेति । यत्र
प्रथमं एभ्यश्च बौसाम — एकादशसु माचास्त्विति शेषः, अथोऽपि
थोजनोयः, बौसाम — विश्रामः, पुणवि — पुनरपि द्वितीये तृतीये
च स्थाने इत्यर्थः, सत्त तेरह — सप्तसु माचासु चथोदशसु
माचासु च, विरह — विरतिर्भवतीति शेषः, [सो—]तत् घत्तश्च
कुलसार[श्च] — घत्तानामकं यद्दृष्टं तज्जातिश्रेष्ठमित्यर्थः, षण्ड-
णाम — नन्दनामकं दृष्टं विद्धि इति शेषः । इति क्विप्ति अपार —
अपारकौर्तिर्नागराजः पिङ्गलः कश्च — कथयति ॥ १०२ ॥ (E).

१०२ । घत्ताद्या यतिभेदेन नामान्तरमाह ॥ सो चेति ॥
सा[तां] घत्तां कुलसारां कौर्त्यापरां नागराजः पिङ्गलः कथयति ।
एकादशविश्रामादनाम्नीं, पुनरपि सप्तचथोदशविरतिं तां घत्तां
घत्तानन्दनाम्नीं पिङ्गलः कथयतीत्यर्थः ॥ १ ॥ (G).

छक्कलु आइहिँ संठबहु तिखि चउक्कल देहु ।

पंचक्कल^१ चउक्कल^१ जुअल घत्ताणंद मुणेहु^२ ॥ १०३^३ ॥

दोहा ।

१०३ । विशेषान्तरमाह, षट्कलमादौ संस्थापय, चीन् चतुष्कलान् देहि, पंचकल-चतुष्कलयुगलं घत्तानन्दं जानीहि ॥ अत्र विरतिभेदाङ्गणनियमाच्च पूर्वतो भेदस्तेन एकविंश[विंशत्]-मात्राः । (C).

१०३ । अथ घत्तानंदगणनियममाह छक्कलु इति । आइहि — आदौ छक्कलु — षट्कलं गणं, संठबहु — संस्थापयत, ततश्च तिखि चउक्कल — चीन् चतुष्कलान् देहु — ददत, ततश्च पंचक्कल — पंचकलं, चक्कल जुअल — चतुष्कलयुगलं च ददतेति पूर्वोक्तान्यथः, एवं घत्तानंदं मुणेहु — जानीध्वं । घत्ताघत्तानंदयोश्च विश्राम-मात्रकत एव भेद इति अत्रापि लघुत्रयमंते देयमिति बोध्यम् ॥ १०३ ॥ (E).

१०३ । छक्केति ॥ षट्कलमादौ स्थापय चीन् चतुष्कलान् देहि । पंचकलं चतुष्कलयुगलं घत्तानंदं जानीत ॥ एवमेकविंशन्मात्राः कार्या इत्यर्थः ॥ २ ॥ (G).

१०३ । १ चकल F) २ चक्कल (D & F), dropt in (E). ३ छक्कल (A).
४ १०० (A), १०२ (E), २ (F).

जहा, जो^१ वंदिञ्च सिरगंग ह्यिञ्च अणंग
 अङ्गंगि^२ परिकर धरणु ।
 सो जोई^३जण मित्त हरउ दुरित्त
 संकाहर^४ संकर चरणु^५ ॥ १०४^६ ॥
 घत्ताणंद । (A, B & C).

१०४ । उदाहरति । येन वन्दिता शिरसि गङ्गा, इतोऽनङ्गः, अङ्गान्नेन परिवारधारकः । स योगिजनमिचं चरतु दुरितं शंकाहर-शंकरचरणः ॥ परिवारो भार्या, चरणं पदं, आदराति-श्रयद्योतनार्थम् । (C).

१०४ । अथ घत्ताणंदस्युदाहरति, यो वंदिञ्च इति । जो-यः, शिरगंग-शिरोगंगया शिरःस्थितया गंगया इत्यर्थः, वंदिञ्च-वंदितः नमस्कृत इत्यर्थः । अथवा येन शिरसि गंगा वंदितेति । येन अणंग-कामः ह्यिञ्च-इतः, यस्य अङ्गंगि-अङ्गानि परिकर धरणु-परिकरं कलत्रं धृतवान्, सो-सः, जोई-जण मित्त-योगिजनमिचं, संकाहर-शंकाहरः, संकर चरणु-शंकरचरणः, वो [दुरित्त-]दुरितं चरउ-चरतु ॥ १०४ ॥ (E).

१०४ । घत्ताणंदो यथा ॥ यो वंदितः शीर्षं गंगया ॥ इता-मंगः ॥ अङ्गानि परिकरधरः ॥ स योगिजनमिचं चरतु दुरितं शंकाहरः शंकरचरणः ॥ इ ॥ (G).

१०४ । १ जो : A & B). १ अङ्गंगि (A & D). १ जोइ जोइ (B), जो जोइ (C). ४ संकाहर (A & D). ५ चरण (A). ६ १ (A), १०४ (E), १ (F).

अथ छप्पउ^१ । (F).

छप्पअ छंद छइल्ल^१ सुणहु^२ अक्खरसंजुत्तउ
 एअरह तसु^३ विरइ त पुणु^४ तेरह लिभंतउ^५ ।
 वे मत्ता धरि पढम त^६ पुणु^७ चउ चउकल^८ किज्जइ
 मज्झट्ठिअ^९ गण पंच हेठठ विस्सवि^{१०} लहु^{११} दिज्जइ ॥
 उल्लाल विरइ^{१२} वे पस्सरह^{१३} मत्ता^{१४} अट्ठाअस^{१५} सोइ^{१६}
 एम^{१७} भणह मुणह^{१८} छप्पअ^{१९} पअ
 अणहा^{२०} णळि^{२१} किंपि^{२२} ण होइ ॥ १०५^{२३} ॥

१०५। अथ षट्पदिका । षट्पदच्छन्दः छन्दो जागौहि
 अक्षरैश्च संयुक्तम्, एकादशसु विरतिः, ततः पुनस्तयोदशसु निर्वा-
 ह्यतां, द्विमात्रं धृत्वा प्रथमे ततः पुनस्ततः कक्षाः क्रियन्तां, मध्ये-
 स्थितपञ्चगणाधो दावपि लघू दीयेतां ॥ उल्लालयोर्विरतिर्द्वयोः

१०५। १ षट्पदं (D). २ चरु (B), चरु (C), चरु (D). ३ सुवच
 (A, B & C), सच (D). ४ तच (A, B & C). ५ पुववि (B & C),
 पुवि (F). ६ विम्भत्त (A), विरभत्ता (B & C), विम्भत्ता (D). ७ उ (B
 & C). ८ पुच (B), पुवि (F). ९ चउकल (B), चउकला (C). १० मज्झ-
 ट्ठि (C), मज्झट्ठि (E), मज्झट्ठि (F). ११ विज्ज (A), विज्जि (C),
 विज्जि (F). १२ वेइ (A). १३ वे विरइ (E), वि चरु वे (F). १४ पस्सरह
 (C). १५ मत्ता (A). १६ अट्ठाअस (A), अट्ठाअस (C), अट्ठाअस (F). १७ होइ
 (B & E), हो (F). १८ लघू (E). १९ सुवच (D), सुवच (F). २० अणहा
 (A), अणहा (E). २१ अणहा (B), अणहा (E), अणहा (C).
 २२ रवि (C, D, E & F). २३ किंपि (F). २४ १ (A), ४ (F).

पञ्चदशसु, मात्रा अष्टाविंशतिर्भवन्ति, एवं गणय जानीहि षट्
पदानि। अन्यथाऽत्र न किञ्चिद्भवति ॥ ऊरन्दो — विदग्धः। अक्षरैः
सानुप्रासेः। एकादशमात्रास्थाने चथोदशमात्रास्थाने च यतिकथ-
नाच्चतुर्विंशतिमात्रः पादो लभ्यते। तत्र मात्रानियममाह। आदौ
दिमात्रगणः, ततश्चतुष्कलामध्यस्थिताः पञ्च गणाः कार्याः, ततो
द्वावपि लघू देयौ, एवं क्रमेण चतुर्विंशतिमात्रासुत्वारः पादाः
कार्याः। पुनश्च पादद्वयं कार्यं, तस्य च उल्लाससंज्ञा, ततः
प्रत्येकमष्टाविंशतिमात्रा भवन्ति। पञ्चदशसु विश्रामः कार्यः।
अत्र च पादचतुष्टये षष्ठवतिः उल्लासयोश्च षट्पञ्चाशदिति
द्विपञ्चाशदधिकशतमात्रा षट्पदी। (C).

१०५। अथ षट्पदनामकष्टत्वं लक्षयति। ह्रस्वश्च ऊँद इति
हे ऊरत्त — ऊरत्ताः विदग्धाः, अक्षरसंयुक्तञ्च — अक्षरसंयुक्तं
वक्ष्यमाणप्रकारेण द्वाग्रीत्यादिवर्णयुक्तमिति यावत्, ह्रस्वश्च ऊँद —
षट्पदं ऊँदः सुणञ्च — शृणुत। तत्र यतिनियमपूर्वकं गणनियम-
माह, एकारहेत्यादिना। तत्र विरद — विरतिः, एकारश्च —
एकादशसु मात्रासु भवतीति शेषः, त पुणु — ततः पुनः शिभं-
तञ्च — निर्धत्तं यथा स्थान्तथा तेरश्च — चथोदशसु मात्रासु
विरतिर्भवतीति पूर्वणाम्बयः, तथा च चरणे चतुर्विंशतिमात्रा
भवतीति भावः, पठम — प्रथमे च चरणे, इदं चोपलक्षणं, द्विती-
हतीये चतुर्थेऽपि बोधं, वे मत्ता धरि — वे मात्रे हृत्वा संस्थाये
त्यर्थः, मद्भृद्भृच्च — मध्येस्थिता मध्ये प्रथमस्थमात्रादद्यात्तद्विलक्ष्यो
रंतराले स्थिता इत्यर्थः, पंच चञ्च चञ्चकञ्च — चतुश्चतुःकलास्ततश्च

चतस्रः कक्षा माषा येषु तादृशास्तुर्माषिका इति यावत् गण-
 गणाः क्रिञ्जर—क्रियंते, त पुणु—ततः पुनः हेङ्—अध-
 स्नात्पादति इति यावत्, बिषवि सङ्ग—सप्तद्वयं दिञ्जर—
 दीयते, ततः पादचतुष्टयानंतरम्, उल्लास—उल्लासः वक्ष्यमाण-
 सचसं उल्लासनामकं वृत्तं दीयते इति पूर्वेषामथः । तत्र च
 उल्लासे वे विरर—दे विरतौ यतिस्थानदयमित्यर्थः, प्रथमं पञ्च
 [There seems to be a gap here.—Ed.] सप्तद्वयं स्थाप्यमेवमेकैक-
 चरणे चतुर्विंशतिर्माषा विधाय चरणचतुष्टयं विधेयमनंतरं च
 उल्लासपादद्वयं देयमिति षट्पदं कंदो भवतीति । इदं च
 शिष्यबोधायोक्तं, वस्तुतस्तु काव्यपादचतुष्टयोत्तरोल्लासपादद्वयेन
 षट्पदं कंदो भवतीति । अन्ते सप्तद्वयमेव देयमिति न नियमः
 काव्यपादेषु तथाऽदर्शनादिति बोध्यम् । (E).

१०५ । अथ षट्पदं कंदः ॥ कल्पेति ॥ षट्पदं कंदो विदग्धाः
 शृणुत, अचरसंयुक्तं, एकादशसु तत्र विरतिस्ततः पुनस्तयोदशसु
 निर्धानम् । हे माषे धृत्वा प्रथमं ततः पुनस्तुष्कताः क्रियंते ।
 मध्ये स्थिता गणाः पंच । अधस्ताद्वापि सप्त दीयेते ॥ उल्लासस्य
 द्वौ चरणौ ॥ द्वि[?]पंचदशमाषासु [यतिः] । अष्टाविंशौ तौ ॥ एवं
 मगधि जानातु षट्पदे पदानि, अन्यथाच न किमपि भवति ॥
 अथ चतुर्विंशतिमाषाकं पादचतुष्टयं ॥ तेषु एकादशसु चयोदशसु
 च यतिः कार्या ॥ ततोऽष्टाविंशतिमाषाकं पादद्वयं ॥ तत्र च
 षट्पदसु[?] यतिर्भवतीत्यर्थः ॥ चरणद्वये द्वितीया यतिरेका-
 दशसु[?] भवतीति षडिति ॥ ४ ॥ (G).

जहा,

पिंधउ' दिठ सखाइ' बाह उप्पर पक्खर' दइ'
 बंधु समदि' रण धसउ' सामि' हम्मौर' बअण' लइ' ।
 उडुल' खहपह भमउ खग्ग' रिउ' सीसहि' डारउ'
 पक्खर' पक्खर' ठेखि पेखि' पब्बअ अ प्फालउ' ॥
 हम्मौर' कज्ज' जज्जल' भणइ'
 कोहाणल मुह मह' जलउ ।
 सुल' ताण सीस करवाल' दइ'
 तेज्जि' कलेवर दिअ' चलउ ॥ १०६' ॥

१०६। उदाहरति ॥ पिनडुदुदमसाहो वाहस्थोपरि पक्खरं
 दत्त्वा बन्धुं संवाद्य रणे पतामि खामिहम्मौरवचनं गीत्वा । उडु-

१०६। १ पिंधउं (A), पिंधिच (E). २ उभाउ (D). ३ पक्ख (E). ४ दइ (A & E). ५ समदि (A), संभदि (F). ६ बधिच (E). ७ उसाहि (D), साहि (E). ८ हम्मौर (B & C), हम्मौच (F). ९ विअच (B). १० बर (C), करे (D), वेर (E). ११ उण्ण (B & C), उडुउ (D & E), उण्ण (F). १२ उण्ण (F). १३ अरि (A & E), रिउ (F). १४ विअहि (E), वीअ (F). १५ भाउउं (A), भाउउ (B & C), भाउउ (D), भाउउ (F). १६ पक्खरे (A & B), पक्ख (E). १७ पक्खरे (B). १८ वेखि (F). १९ प्फारउं (A), प्फारउ (B), प्फाउउ (C), प्फारउ (F). २० हम्मौर (B & C), हम्मौ (E). २१ कज्ज (D, E & F). २२ जज्जल (D), उउण्णलु (B & C), उण्णल (E). २३ भणु (B & C), भण (D, E & F). २४ मुह (A), मर्हं मर्हं (D), मय मय (E), मय (F). २५ सुल (A), सुलि (D & E), सुर (F). २६ करवाल (A). २७ दइ (A, D & E), दधि (C). २८ तज्जि (A). २९ दिअ (B, C & F). ३० १ (A), ३(F).

यामि नभःपथं, भ्रामयामि खड्गं, रिपुगिरिषि ज्वालयामि पक्षरं,
 ठेलयित्वा पेक्षयित्वा पर्वतमुत्पाटयामि ॥ हम्नोरकार्यं उज्ज्वलनो
 भणति, क्रोधानलमुखमध्ये ज्वलति, सुरतानग्रीर्वे करवालं दत्त्वा
 त्यक्त्वा कलेवरं दिवं चलामि ॥ हम्नोरसेनापतेरुज्ज्वलनश्लेषमुक्तिः ।
 वाहो — चोटकः, पक्षरशब्दोऽसकवषवाची, नीला — प्रायः, कले-
 वरं त्याजयित्वा दिवं चालयामीत्यर्थः । (C).

१०६ । अथ षट्पदमुदाहरति पिंधिञ्च दिठ इति । दिठ
 मन्वाह — दृढमंवाहं पिंधिञ्च — पिंधाय, वाह उप्पर — वाहो-
 परि पक्षर देह — वाणवारणं दत्त्वा, बंधु समदि — बन्धुसंभाव्य,
 वाहि हम्नोर बभ्रण लेह — ग्राह-हमौ[र]वचनं गृहीत्वा, रण
 धिञ्च — रणे प्रविश्य, पक्ष[र] पक्षर — वाणवारणेन वाणवारणं,
 अकवसेन प्रतिपक्षाणां कवचमित्यर्थः, ठेक्षि — चोटयित्वा, पेक्षि —
 नोदयित्वा, उज्जुउ — उज्जीयमानः सन्, लहपह — नभःपथे
 भ्रमउ — भ्रमामि, अरि विसहि — अरिगिरिषि, खग्ग — खड्गं
 डारउ — पातयामि, पंम्बह अ फालउ — पर्वतानहं ख्यालयामि
 (क्रोधानलमध्ये ज्वलउ — ज्वलामि, हम्नोरकज्ज यामि) [?] उज्ज्व-
 यामीति यावत् । किं च सुरताणसीव करवाल देह — सज्जेन तच्छ
 गिरिच्छिन्नेति यावत्, मह — अहं, कोहाणल मह — क्रोधानल-
 मध्ये ज्वलउ — ज्वलामि, हम्नोरकज्जं — [ह]मौरका[र्षा]यां, कले-
 वर तेक्खि — कलेवरं ग्रहीरं त्यक्त्वा, दिञ्च चलउ — दिवं गच्छामि
 इति जञ्जलः * * * हम्नोर * * । (E) [Something seems to be
 wanting here.— Ed]

पञ्च' पञ्च' तलउ' खिबह्व' मत्त चउ'बौसह' किञ्जइ'
 अकखर' डंवर' सरिस छंद' इअ सुह गणिञ्जइ' ।
 आइहि' छक्कलु' होइ चारि चउकलउ' गिरुत्तउ'
 दुक्कल अंत खिबह्व' सेस कइ'बत्यु' खिबुत्तउ' ॥
 बावख' सउ बि मत्तह' मुणह'
 उल्लालउ' सहिअउ' गुणह' ।
 छप्पअ छंद' एरिसि' बि होइ
 काई' गंथि गंथि' बिमरह' ॥ १०७' ॥

१०६ । यथा ॥ पिंधेति ॥ पिंधाय दृढसञ्चारं वाहोपरि कवचं
 दन्वा, बन्धुसंभाष्य रणे प्रविशामि, स्वामिहस्त्रीरवचनं लब्ध्वा ॥
 उज्जीय नभःपथे भ्रमामि, खड्गेन रिपुगिरांसि पातयामि ॥

१०७ । १ चउ (D). २ तलउ (A & E). ३ किं (A), खिबह्वं (D),
 खिबहा (F). ४ चउच (C), बौबौसहि (E), बौबौसह (F). ५ खिचउ (A).
 ६ खिखरं (D). ७ अकखरं (A). ८ कलउ (B & C). ९ कल्पउ (C).
 १० अखिखर (D, E & F). ११ चारर (C). १२ कक्कलु (D). १३ चउकलउ
 (C), चउकलउ (D). १४ खिबुत्तउ (A & E). १५ खिबुत्त (A), उवीड (D & F).
 १६ कहि (B), करं (D), कवि (F). १७ वत्तु (A), वत्तु (B). १८ खिबुत्तउ
 (D & E), खिबुत्तउ (F). १९ बावख (A), बावख (B & C). २० मत्तउ
 (E). २१ सुवउ (A), सुवउ (C), सुवउ (D). २२ उल्लालहि (E), उल्लालउ
 (F). २३ एरिसउ (A, B, C & D), एरिसि (E). २४ गुणउ (A & B).
 २५ कल्पउ (B). २६ एरिस (B), एम (C), एरिसि (D), एरिस (F). २७ कौहि
 (B & C). २८ गंथ गंथि (A & E). २९ बिमरउ (A), बिमरह (B), बिमरउ
 (C), बिमरह (F). ३० ३ (A), ६ (F).

कवचं कवचं चोटयित्वा नोदयित्वा पर्वतागण्यास्कारयामि ॥ ह्यश्वीर-
कार्याय जला[ञ्ज]लो भणति कोपानलमध्ये ज्वलामि, सुरबाह-
श्रीर्वे करवासां दत्त्वा त्यक्त्वा कलेवरं दिवं यजामि ॥ ह्यश्वीरशेव-
कस्य जज्वलनाय हयमुक्तिः ॥ ५ ॥ (G).

१०७ । षट्पदच्छन्दस एव प्रकारांतरमाह । पादपादतले
निबद्धा मात्राः च[तु]र्विंशतिः, कण्ठनाम अक्षराणि उम्बराणि,
सदृशं छंद इदं शुद्धं गम्यताम्, आदौ षट्कला भवन्ति चलार-
स्यतुष्कलाः निरुक्ताः, दिकसोऽन्ते निबद्धः, शेषकविना वस्तु निरुक्तं ।
द्विपञ्चाशत् शतमपि मात्रा जानीहि, उक्ताख्येन समं गुण[य] षट्-
पदच्छन्द ईदृशमपि, किं यन्त्रं यन्त्रं विमृषत ॥ तस्यशब्दः स्वरूपार्थः,
उम्बराणि दृढबन्धयोग्यानि, सदृशमिति, प्रतिपादं दृढबन्धः
कार्थ्य इत्यर्थः, शुद्धं सर्वावयवसुश्रवं ज्ञायताम् । पूर्वमादौ दिकसः
ततस्यतुष्कलाः पञ्चेत्युक्तमिदानीन्तु प्रथमतः षट्कलाः ततश्चलार-
स्यतुष्कला इति विशेषः । (G).

१०७ । अथ षट्पदमेव प्रकारांतरेण लक्षयति । पञ्च पञ्च
तस्य इति । अथ आदिषु लक्षणेषु होर — आदौ षट्कलो भवति,
ततः चादि षडकल[त्र] — चलारस्यतुःकलाः षिवुक्त — निरुक्ताः,
अंत — पादांते, दुक्लु — दिकसः निबद्धः, एवं अथ पञ्च पञ्च
तस्य षिवद्ध — पदपदतले प्रतिचरणतलमित्यर्थः निबद्धाः मत्त
चउवीचदि — मात्रास्यतुर्विंशतिः किञ्चर — क्रियते, तत उक्तासदि
सदिच — उक्ताख्येन सचितम् अंते उक्तासपादद्वययुक्तमित्यर्थः, शेष
कर वस्तु षिवुक्त — शेषकविना वस्तु निरुक्तम् । एतदेव वस्तु इति

जहा,

जहा सरअ ससि बिंब जहा हर^१ हार^२ हंस ठिअ^३
 जहा फुल्ल सिअ कमल जहा सिरि^४ खंड खंड किअ^५ ।
 जहा गंग कल्लोल जहा रोसाणिअ^६ रुप्पइ^७
 जहा दुइवर^८ सुइ^९ फेण^{१०} फंफाइ^{११} तलप्पइ^{१२} ॥
 पिअ पाअ^{१३} पसाए^{१४} दिट्ठि^{१५} पुणि^{१६}
 णिहुअ^{१७} हसइ जह^{१८} तरुणिजण^{१९} ।
 वरमंति चंडेसर^{२०} कित्ति तुअ
 तत्य^{२१} देक्ख^{२२} हरिवंभ^{२३} भण^{२४} ॥ १०८^{२५} ॥ [द्वयउ]

नामांतरेषोक्तमित्यर्थः। इति गुणह—गुणयत जानीतेत्यर्थः ।
 इअ खंड—इदं खंडः, अक्खर उंवर सरिस—अचराउंवरसहुअं
 सुआव्यवर्षसमुत्तसितगौडीरौतिमदित्यर्थः, जेह्ववतीति श्रेयः, तदा
 ह[स]इ भणिअर—इउइ भण्यते । अच च नावच सउ वि मत्तह

- १०८। १ हर (E). २ पाण (C). ३ पिअ (C). ४ सिर (A). ५ दिअ
 (A, B & C). ६ रोसाणि (C). ७ रुप्पइ (B). ८ दुइ वरि (F). ९ सुव
 (B & C). १० फेण (A). ११ फंफाइ (A), फण्फाइ (B & C), फंफाइ (D),
 फंफाइ (F). १२ तलप्पइ (A), तलप्पइ (D), लफुप्पइ (F). १३ पांअ (A),
 पाअ (D). १४ पसाए (C), पसाअ (D), पसाए (F). १५ दिट्ठि (A, E & F).
 १६ पण (A), पण (B), पण (C), पण (E). १७ विअणि (D). १८ जह (B),
 जहा (C). १९ तल्लिमअ (A), तल्लोअअ (B). २० चंडेसरवर (B), चंडसर
 (F). (Here डे should be read as short, vide सूत्र ५, p. 7). २१ तत्थ
 (A). २२ देक्ख (A), देक्खु (D), देक्खि (E). २३ हरिवन्नु (B), हरिहरवन्नु
 (C), (C), हरिवंअ (F). २४ भण (B). २५ ४ (A). ७ (F).

—दिपंचाग्रत्प्रतमपि माचाः काव्यपादचतुष्टयस्य षष्ठवतिरुक्तास-
पादद्वयस्य च षट्पंचाग्रदेवसुभयोर्मिच्छिता द्विपंचाग्रदधिकं
ग्रतं माचा इत्यर्थः; मुण्ड — जानीत, हृष्य च हृदं — षट्पदच्छंदः,
एरिषि वि होइ — एतादृशमपि भवति, काइ गंच गंचि —
किमर्थं पंचपंचिं विमरइ — विमृशत । इदं च पूर्वोक्तस्यैवैव
गतार्थत्वात् शेषकमिवाभातीति बोध्यम् । (E).

१०७। अस्य सप्तमस्य निष्कर्षमाह ॥ यत्र पेति ॥ षट्पद-
तल-निबद्धा माचास्यतुर्विग्रतिः क्रियते, अक्षराडंबरसङ्ग्रहं हृदं-
इदं शुद्धं भवति ॥ आदौ षट्कलो भवति चत्वारस्यतुष्कला-
निरुक्ताः ॥ द्विकलमंते स्थापय शेषकविना वस्तु निरुक्तम् ॥
दिपंचाग्रत् प्रतमपि माचा जानीत, उक्तद्वयेन षष्ठिं गुण्य ॥
षट्पदं हृदं एतादृशं भवति, किमर्थं पंचपंचिं विमृशत ॥ श्लोक-
पादचतुष्टय उक्तासपादद्वययोगे द्विपंचाग्रदधिकं ग्रतं माचा भवति ।
तत्र च सप्तगुह्यनियमो नास्ति । वक्ष्यति नामान्तरेणेत्यर्थः ॥ (G).

१०८। उदाहरति । यथा शरच्छत्रिविभं यथा हरिहरसहस्र-
स्थितिः यथा फुल्लधितकमलं यथा श्रीसुखसुखं दीयते, यथा
[मंगा]कल्लोचः, यथा रोवाधितं रूपं, यथा दुग्धवरमुग्धधेनः
कम्पाधितः आश्रयते, प्रियपादप्रसादे पृष्ठे निश्चतश्चिंतं यथा तद्वशी-
जनस्य, वरमन्त्रिचञ्चर कौर्त्तिसव तथा दृश्यते हरिहरमङ्गा
वदति ॥ रोवस्यशब्दः सुवर्णरजतमार्जनशिला[बोधकः], तेन कृत-
मार्जनरजतवदित्यर्थः ॥ हरिहरमङ्गा कविः, मङ्गोति वन्दिविशेष-
लभ्यते ॥ (C).

१०८ । अथैतदुदाहरति जहा हरश्च ससि विवेति । यथा शरत्-शशिविंबं, यथा हरहारहंसस्थितिः, हरः—कर्पूरगौरः, हारो—मौक्तिकदाम, हंसाः—पक्षिविशेषालेषां स्थितिः रित्यर्थः, जहा फुल्लमिन्द्र कमल—यथा फुल्लमितकमलं पुण्डरीकमिति यावत्, जहा खण्ड किञ्च—खंडोक्तः, शिरि खंड—श्रीखंडखंडनमित्यर्थः, जहा गंग कल्लोल—यथा गंगाकल्लोला महोर्मय इत्यर्थः, जहा रोसाणिश्च रूप्यरू—यथोज्ज्वलितं रूप्यं, जहा दुद्ध वर सुद्ध फेण फंफाद तल्लप्यरू—यथा दुग्धवरस्य सुग्धफेनः फंफाद—उद्गम्य तल्लप्यरू—तपति, यद्यपि अत्र दुग्धसाम्यं कीर्त्तः कविप्रदायविरुद्धं श्रौतत्वेनैव कीर्त्तिवर्णनस्योचितत्वात् तथापि शैत्यमात्रे तात्पर्यं न तदंग्रेऽपौति भावः, तृप्तीभूय भांडादुद्गतः दुग्धफेनश्चातिशेतो भवतीति तथोक्तिः । पुणः[नः] यथा पिञ्च पाञ्च पसाए दिट्टि—प्रिय-प्राप्तप्रसाददृष्टिः प्रियस्य प्राप्ता प्रसाददृष्टिर्त्थेन स तादृश इत्यर्थः, तद्वणिजण—तद्वणिजनः णिऊञ्च हसद—निभृतं हसति, तत्थ—तथा तव किञ्चि—कीर्त्तिं देक्खि—प्रेक्ष्य, वरमन्ति—वरमते चण्डेश्वर महाराज, हरिर्ब्रह्मा भणति । ब्रह्मेति वंदिनामुपनाम जातिविशेषो वा, तथाच ब्रह्मजातीयस्तदुपनामको वा हरिनामा भवतीत्यर्थः । (E).

१०८ । यथा जहेति ॥ यथा शरदशशिविंबो, यथा हरहारहंसस्थितिः, यथा फुल्लमितकमलं, यथा श्रीखंडं चूर्णितं । यथा गंगाकल्लोला, यथोज्ज्वलितं रूप्यं, यथा दुग्धोपरिशुद्धफेनः फंफा-यितः स्फुरति. प्रिये पादप्रहारे दृष्टे निभृतं हसति यथा तद्वि-

Here follows a *śloka* १०८ (क) in MSS. (A, B and F), not found in MSS. (C, D and E), nor in the gloss (G).

चारि पात्र^१ भण कब्बके^२ वे वि पात्र उल्लाल^३ ।

इम विहु लक्ष[क्व]ण एक कद^४ पद ह्य्यत्र पत्थार^५ ॥

१०८ (क) ॥ [दोहा]

अह कब्ब लक्खण^६ । (B).

आइ अंत दुहु^७ छक्कलउ तिसि तुरंगम मज्झ^८ ।

तीए^९ जगणु^{१०} कि विप्यगणु^{११} कब्बह^{१२} लक्खण बुज्झ ॥

१०९ ॥ दोहा ।

जनः ॥ वरमंचिन् चंडेश्वरस्य कौत्सिस्तवी तथापेक्ष्य हरि-
ब्रह्मणो[द्धा] भणति ॥ हरिकवेस्यंडेश्वरमंचिणं प्रत्युक्तिः ॥ ७ ॥ (G).

१०८ (क) । अथ पूर्वोक्तमेव दोहावृत्तेनोपसंहरति चारि पात्र इति । चारि पात्र — चत्वारः पादाः, कब्बके भण — काव्यस्य भण, वे वि पात्र उल्लाल — दावपि पादा उल्लालस्य भणति पूर्वेणान्वयः,

१०८ (क) । १ पचद (B). २ दच कब्बकर (A). ३ दच कब्बभच (B). ४ 2nd and 4th quadrants transposed in A, and पा for पाच in the same MS. ५ विहु लक्ख पदम एक कद (A), दुहु लक्ख पद एक करि दच (B). ६ ह्य्यत्र पच पत्थार (A).

१०९ । १ अथ कावलक्षण (A). २ अह कम्ब लक्खण (C), अह काव्यं (F). ३ दुह (F). ४ मज्झ (F). ५ तार (D). ६ तीए (F). ७ जनच (A). ८ विप्यगण (A). ९ कब्बहि (A) कब्बड (C) १० ७ (A).

इम— एवं, विञ्ज लक्ष्मण— द्वे लक्षणे एकं कर— एकं कला पद,
एव ह्यप्यत्र पत्यार— षट्पदप्रसारः ॥ (E).

१०८ । अत्र च काव्यमामञ्चन्दः पादचतुष्टयेन भवति, उल्लाल-
पदद्वयोर्बाह्येन च तत्र षट्पदीत्वमिति दर्शयितुमादौ काव्य-
ञ्चन्दो दर्शयति । आदावन्ने दौ षट्कसौ, चयसुरङ्गमा मध्ये ।
द्वितीये जगणः किं विप्रगणः, काव्यलक्षणं बुध्यस्व ॥ तुरङ्गमस्यतुष्कलः,
किमिति विकल्पेन, सर्वलघुचतुष्कसो विप्रगणः ॥ (C).

१०९ । अथ षट्पदोपयोगिकाव्यलक्षणमाह आह अंत इति ।
अथ आदौ अंते, दुञ्ज ह्यल्लाल— दौ षट्कसौ भवतः इति
शेषः, एक आदौ एकः अंते इत्यर्थः, मद्भ्र— मध्ये आद्यंतस्ययोः
षट्कस्योरंतराले इत्यर्थः, तिषि तुरंगम— चयसुरंगमास्त्र[य]-
स्यतुःकलाः भवन्तीति शेषः, तत्र तीए— द्वितीये स्थाने द्वितीय-
चतुःकल इत्यर्थः जगणो मध्यगुहर्गणः किंवा विप्रगणस्यतुर्लघुको-
गणः कर्तव्यः, तत् कम्बह लक्ष्मण— काव्यस्य लक्षणं, बुद्ध्य—
बुध्यतां ॥ अथमर्थः, प्रथमं षट्कलस्यतस्यस्यतुष्कलास्तस्य षट्कलः
एवं प्रतिपादं पंच गणाः कर्तव्यास्तेष्वेव च प्रथमवद्गूला * * * अथे
द्वितीयो गणो जगणो विप्रो वा विधेयः, एवं च द्वितीये विप्रस्येद्वी-
यते तदा सर्वलघ्वात्मकोऽपि काव्यभेदो भवति, यदि च जगणो-
द्वीयते तदा तु न द्वितीयस्यजगणांतर्गतस्य एकैकगुरोः प्रति-
चरणमावश्यकत्वात्सर्वगुर्वात्मकस्य न भवति च, जगणपत्ते द्वितीयस्य-
गणाद्यंतस्य लघुद्वयस्य प्रतिचरणमावश्यकत्वादिति, विप्रपत्ते च
चतुर्लघूनां प्रतिचरणमावश्यकत्वादिति सुधीभिर्विभावनीचम् । (E).

चउ अगल^१ चालीस गुरु एकके गुरु^२ लेहु^३ ।
जो गुरुहीणउ सक सो^४ ग्राम ग्राहण कुणेहु^५ ॥ ११०^६ ॥
दोहा ।

१०८ । अथ काव्यमात्रलक्षणमाह ॥ आर्द्रति ॥ आदावन्ते इयं
वद्वलपोस्तयस्तरंगमा मधे । तृतीयो जगणः किंवा विप्रगणः
काव्यस्य लक्षणं बुध्यस्व ॥ ८ ॥ (G).

११० । अथ काव्यच्छन्दसो भेदान् दर्शयितुमुपक्रमते । चतु-
रपचत्वारिंशद्गुरव एकैकस्मिन् गुरुं सधुं नय, यो गुरुहीनः प्रक-
शनामघट्टणं कुह ॥ चतुरपेति चतुरधिकेत्यर्थः । चतुरधिका चत्वारिं-
शद्गुरवोऽत्र सम्भवन्ति एकादशगुरु-सधुदय-युक्तैकपादयोगात् ।
अथ च एकैकगुरुस्थाने सधुदयकरणे चो गुरुहीनः स प्रक्रमाने-
त्यर्थः । (C).

११० । अथ वक्ष्यमाणेषु काव्यभेदेषु प्रक्रमामकं भेदं लक्षयन्
भेदान[यन]प्रकारमाह चउ अगलेति । चउ अगल चालीस
गुरु — चतुरधिकचत्वारिंशद्गुरु काव्यपादचतुष्टयं चतुस्त्वारिंश-
द्गुरु इति धावत्, एकके गुरु लेह — एकैकं गुरु गृह्णाण न्यूनं कुह,
एवं कृते च जो गुरुहीणउ — यो गुरुहीनः एकैकगुरुग्राहणेन
दिसधुदृष्ट्या क्रियमाणेषु भेदेषु यः सर्वसधुरित्यर्थः भवतीति प्रेषः,
सो स[क] — स] प्रकः । तत्र च एकैकगुरुदृष्ट्या सधुदयग्राहणेनेति

११० । १ चउमल (B), चउमल (C), चउमल (F). २ सउमल (C).
३ लेह (D & F). ४ चउ (A), चौर (B, C & D). ५ करेह (A) ६ ८
(A), ८ (F).

जहा,

जसु कर फणिवद्द बलअ तरुणिवर तणुमह बिलसद्द^१
 णअण अणल^२ गल गरल विमल ससहर^३ सिर णिवसद्द ।
 सुरसरि सिरमह रद्द^४ सअलजण^५ दुरित दमण^६ कर^७,
 हसि ससिहर^८ हरउ दुरित^९
 वितरह अतुल^{१०} अभअवर^{११} ॥ १११^{१२} ॥

सक्क^{१३} । (B & C).

शेषः, णाम ग्गहण कुण्डे — नामगहणं शंभादिभ्रंशान्तमिति भावः
 कुद्दस्य । अयं भावः — तृतीये जगणदानपत्ते प्रथमषट्कस्य गुरुदयं,
 द्वितीयचतुष्कस्य गुरुदयं, तृतीयचतुष्कस्य जगणस्रूपत्वान्तस्येको
 गुरुः, चतुर्थचतुष्कस्य गुरुदयं, पंचमस्य षट्कस्य गुरुदयमेकादश
 गुरवः, जगणाद्यंतःस्रलघुदयं च प्रतिचरणं काव्ये आवश्यकं, चरण-
 चतुष्टये च मिलित्वा चतुस्रवारिंशद्गुरवोऽष्टौ लघव आवश्यकः,
 अतएव काव्ये सर्व्वेऽपि चरणा गुरुरूपा एवेति न संभवति जगण-
 पत्ते अष्टलघूनां विप्रपत्ते षोडशलघूनामावश्यकत्वात्, तेषु च [चतुः]-
 चवारिंशद्गुरुषु क्रमेण एकैकगुरुह्रासेन लघुदयष्टया भेदेषु क्रिय-

१११ । विचर (B). १ चर (A) २ विजसु (D). सवि जसु (E),
 सवि (F). ३ चर (A, B & C) ४ सचलच (A), सवसचल (B),
 सवसचन (C) ५ दलच (B, C & D). ७ कद (B) ८ सवि चर (A),
 सविच सविचर (B & C). ९ चर चरउ दुरित (A), चर दुरित (B), चरदु
 दुरित (D), तुच दुरित चरउ (E). १० तुच विचउ (A), तुच वितरचउ (B),
 उ (C), वितरउ वी (E), वितर चर (F). ११ चभचवच (B). १२ ट (A),
 १० (F) १३ शक्र (A).

माणेषु यः सर्वलघुर्भवति सः शक्रः, सखवतिलज्वात्मके शक्रे च क्रमेण एकैकगुरुद्वया लघुदयद्वासेन यावत्तत्सत्त्वारिंशद्गुरवोऽष्टौ च लघवो भवन्ति, तावन्ति नामानि भवन्ति । तांश्च भेदानुपपत्तेव विवेचयिष्यामः । अत्र च प्रथमं गुरुनादायैकगुरुद्वासलघुदयद्विक्रमेण शक्रनिश्चितसतश्च लघूनादाय लघुदयद्वासैकगुरुद्वैकक्रमेणान्येषां निश्चितरभयथापि भेदानयनं संभवतीति प्रदर्शनायेति ध्येयम् । (E).

११० । काव्यभेदानाह ॥ चउ इति ॥ चतुरधिक्राशत्वारिंशद्गुरव-
एकैको गुरुर्हसति । यो गुरुहीनः शक्रः स नामयष्टं कुरुत ॥
अथमर्थः — प्रतिचरणं जगणस्यावस्थितौ अष्टौ लघवस्तत्सत्त्वारिंशद्गु-
रवइति फलति ॥ तत्र गुरुहीनो भेदः शक्रसंज्ञो भवतीति ॥ ८ ॥ (G).

१११ । तत्र सर्वलघुकमुदाहरति । यस्य करे फणपतिवलयं,
तद्विषयवरा तनुमध्ये विलसति, मयनेऽनलो गले गरलं, विमल-
शशधरः शिरसि निवसति, सुरसरित् शिरोमध्ये वसति, स सकल-
जनदुरितहरः [दलनः] हसित्वा शशिधरो दुरितं हरतु तव वितरतु
अभयंवरौ ॥ (C).

१११ । अत्र शक्रमुदाहरति जसु करेति । जसु कर — यस्य करे,
फणिवर वलय — फणपतिवलयं, तनुमह — तनुमध्ये तद्विष-
यवरा — तद्विषयवरा युवतीश्रेष्ठा पार्वती विलसद — विलसति, यस्य
शशधर — मयने भालस्यद्वितीयनेत्रे अणल — अनलः, गले गरल —
गले कंठे गरलं विषं, विमल ससि जसु सिर — विमलः एक-
कलात्मकतया कलकंशून्यः शशी [यस्य शिरसि] निवसद् — निवसति,

जह जह बलश्चा बद्धि' इह तह तह खाम कुणेहु' ।
संभुहि' सउ' भण' भिंग'गण चउआलीस' मुणेहु' ॥

११२८ ॥ दोहा ।

इदं च क्रियापदं नयने-इत्यादिप्रत्येकांशयि । यस्य चिरमह—
शिरोमध्ये, सुरसरि [सुरसरित्] रहद् — तिष्ठति, यस्य सञ्जल जल
दुरित दमण कर — सकलजनदुरितदमनकरः, सो — सः, ससि-
हर — शशिधरो महादेवः, हसि — हसिला, तुश्च दुरिश्च — तव
दुरितं हरत् — हरतु, वितरत् अभयवर — वितरतु अभयवरम् ॥
अत्र चरणस्थाः चतुर्विंशतिरपि मात्रा लघुरूपाः स्पष्टाः । अत्र सो
इत्योकारो लघुर्बोध्यः । (E).

१११ । यथा जसु करेति ॥ यस्य करे फणितेर्वल्यं ॥ तदुष्णी-
वरा तनुमध्ये विस्रसति ॥ नयनेऽनसो गले गरलं, विमलः शशी
यस्य शीर्षे निवसति ॥ सुरसरिश्चीर्षमध्ये तिष्ठति ॥ सकलजन-
दुरितदमनकर हसिला शशिधर हर दुरितं वितर हर अतुल-
मभयवरम् ॥ १० ॥ (G).

११२ । अत्र लघुदयहान्या एकैकगुरुद्विक्रितो नामानि वक्तु-
मुपक्रमते । यथा यथा बल्यो वर्द्धते तथा तथा नाम कुह ।
शक्रमारभ्य नीला भृङ्गगणं पंचचत्वारिंशत्पञ्चानौहि ॥ बल्यो गुह-

१११ । १ वज्र (B), वज्र (C). २ कुण्ड (A & C). ३ चक्र (A),
चक्र (B & C). ४ संठ (B) ५ भसि (E). ६ धड (B).
७ पंचतालीस (A), पाचतालीस (B). पंचतालीस (C), चौचतालीस (E & F).
८ कुण्ड (A), कुण्ड (B & C). ९ १० (A), ११ (F).

ता' सक्को' संभो स्तरो गंडो खंधो विजञ्चो दण्णो
 तालंको समरो' सीहो' सीसो' उत्तेञ्चो' पडि'बक्खो ।
 परिधम्म मञ्चालु' मइंदो दंडो' मक्कलु' मञ्चणु' मरट्टो'^१
 वासंठो'^२ कंठो'^३ मोरो'^४ बंधो'^५ भमरो भिख मरट्टो'^६ ॥

[११३ । चउपदञ्चा]

वर्द्धते — लघुदयस्थाने भवति, श्रकगणमारभ्य भृङ्गगणपर्यन्तं
 पंचचत्वारिंशत् भेदान् जानीहि, एकैकगुरुद्विक्रमेण चतुस्रत्वा-
 रिंशद्गुरुभृङ्गनामा, श्रकः सर्वलघुरिति मिलित्वा पंचचत्वारिंश-
 क्षामान्याह । (C).

११२ । अथ स्रष्टतया संख्यानियतकाव्यभेदानयनप्रकारमाह
 जहेति । यथा यथा बलञ्चा बद्धि हृद् — वल्यं गुरुवर्द्धते, तद् तद् —
 तथा तथा णाम कुण्ड — [ना]म कुण्ड, संभुहि सउ — ग्रंथुना
 माद्धं भिंङ्गण — भृङ्गणं भणि — भणित्वा, ग्रंथुमारभ्य भृङ्ग-
 गणपर्यंतमित्यर्थः, चो[चउ]ञ्चालीस — चतुस्रत्वारिंशत्, भेदानिति
 शेषः, कुण्ड — जानीहि । अयं भावः — यत्नवतिलच्चात्मक एको

- १११ । १ Non est (F). २ Non est (E & F). ३ मरको (C).
 ४ चिंको (D & F). ५ वेको (D). ६ उतेउ (B & C). ७ बलि (A),
 परि (B & D), पलि (C). ८ मरालु (B & C), मराल (D & E). ९ मञ्जो
 दण्णो (C). १० मञ्जव (A). ११ मञ्चालु (A), मञ्चाह (B), मञ्चाव (C).
 १२ मरह (D), मरहडो (E), मरहह (F). १३ वामणो (B & C), वामंती (D
 & E), वामंन (F). १४ वण्णो (C). १५ मेरो (B & C). १६ वण्णो (C).
 १७ मरहह (D & F), मरहह (E).

गुर्वर्द्धते, एवं यः अक्रः उक्रः तप च यदि कषुदयमूनीकृत्य
तन्नाचाक एको गुर्वर्द्धते एवमेकोगुर्वर्द्धतेवतिर्षववस्य यप
पतन्ति, संशु[ग्रंभु]नामा द्वितीयो भेदः । एवमप्येऽपि बोध्यम् । ते
लिखित्वा प्रदर्शयन्ते, तथा । (E).

११२ । ययेति [जयेति] ॥ यथा यथा वस्यो वर्धते तथा
तथा नाम कुवत ॥ ग्रंभुमारभ्य वृंगावधिं गणय ॥ चतु[स्रत्वा]-
रिंशज्जानीहि ॥ ११ ॥ (G).

[Including Sakra there are 45 varieties, besides Sakra 44.—Ed.]

११३ । तत् अक्रः अशुः सूरः गण्डः स्कन्दः विजयः दर्पः
तासङ्गः वरभः शिंषः श्रौषेः उत्तेजाः प्रतिपद्यः परिधर्मा मरासः
वृगेन्द्रः दंष्ट्रः मर्कटः [अनुः] आन्धः[मदान्धः] मरहः वामस्यः
कण्डः मयूरः बन्धः भ्रमरः भिन्दः महाराजः । (C).

११३ । गु १ क ८४ अशुः, गु २ क ८२ सूर्यः, गु ३ क ८०
गंडः, गु ४ क ८८ स्कंधः, गु ५ क ८६ विजयः, गु ६ क ८४ दर्पः,
गु ७ क ८२ तासाङ्गः, गु ८ क ८० वरभः, गु ९ क ७८ शिंषः,
गु १० क ७६ श्रौषे, गु ११ क ७४ उत्तेजाः, गु १२ क ७२ प्रति-
पद्यः, गु १३ क ७० परिधर्मः, गु १४ क ६८ मरासः, गु १५
क ६६ वृगेन्द्रः, गु १६ क ६४ दंष्ट्रः, गु १७ क ६२ मर्कटः, गु १८
क ६० कासः [?], गु १९ क ५८ महाराजः, गु २० क ५६ वसंतः,
गु २१ क ५४ कंटं, गु २२ क ५२ मयूरः, गु २३ क ५० बंधः,
गु २४ क ४८ भ्रमरः, गु २५ क ४६ भिन्द[म]महाराजः । (E).

११३ । नामान्याह ॥ संभो इति ॥ ग्रंभु १, सूर्य १, गंड ३,

बलहृद्दो' राञ्चो' बलिञ्चो' मोहो' मन्वायो' बलि मेहो'
 सहसकखो' बालो दरिञ्चो सरहो' दंभो'ऽहो' उहंभो'^१ ।
 बलिञ्चंको तुरञ्चो हरिणो'^२ अंधो मुह्वीए'^३ तह भिंगो
 बत्युञ्चा'^४ खामो'^५ पिंगलणाञ्चो'^६ जंपइ'^७ छंदपबंधो'^८ ॥
 ११४'^९ ॥ [चउपइञ्चा] ।

स्कंध ४, विजय ५, दर्प ६, तालक ७, समर ८, सिंह ९, प्रेष १०,
 उर्त्तिजा ११, प्रतिपद्य १२, परिधर्ष १३, मराल १४, मृगेंद्र १५,
 दंड १६, मर्कट १७, मदन १८, महाराज १९, वधंत २०, कंठ २१,
 मयूर २२, बंध २३, भ्रमर २४, भिन्नमहाराज २५ । (G).

११४ । बलभद्रः रजोबलौ मोहः मन्वानः परिमोहः सहस्राक्षः
 बालः वृत्तः समरो हृद्यो भवत्युदकुम्भः । बालीरङ्गं तुरगः हरिणः
 अंधः सुग्धे तथा मृगः, अमूः संज्ञा वस्तुनाम पिङ्गलनागो जल्पति
 छन्दःप्रबन्धम् । (११३ श्लोकपादे) मरुद्ग्रन्थो गर्भवाचकः, अतुग्रन्थः
 कासुकवाची, वामण इत्यत्र वामण इति पाठे वामणः, वसति
 काव्यच्छन्दसो नामान्तरम् । (C).

११४ । १ बलहृद्दो (E), बलभद्र (F). २ बाचो (A), राचा (E). ३ Non
 est (A). ४ मेह (B), रामो (D & F), मोखो (E). ५ मन्वायो (B & C).
 ६ बलिमोचो (A, B, D & F). ७ सहस्रको (B & C). ८ सरहो (E), समरो
 (C). ९ हको (B & C). १० चो (A). ११ चउपइ (B & C).
 १२ हरिचो (A). १३ मुह्वीचो (B & C), मुह्वि (E), मुहो (F). १४ बत्यु-
 चा (A), बातुचा (B), बतुचारीचर बत्युच (F). १५ वामं (A), मौनी (D).
 १६ राचो (A). १७ जचर (B & C). १८ पराचो (C), बंधबंधो (E).
 १९ १० (F).

११४ । गु २६ ल ४४ बलभद्रः, गु २७ ल ४२ राजा, गु २८ ल ४० बलितः, गु २९ ल ३८ मोचः, गु ३० ल ३६ मंघानः, गु ३१ ल ३४ बलिः, गु ३२ ल ३२ मेघः, गु ३३ ल ३० सहस्राचः, गु ३४ ल २८ बालः, गु ३५ ल २६ दरिद्रः, गु ३६ ल २४ सरभः, गु ३७ ल २२ दंभः, गु ३८ ल २० उद्धंभः, गु ३९ ल १८ अहः, गु ४० ल १६ पलितांकः, गु ४१ ल १४ तुरंगः, गु ४२ ल १२ हरिणः, गु ४३ ल १० अंधः, गु ४४ ल ८ मृंगः । एवं पूर्वभेदापेक्षया लघुद्वयन्यूनक्रियया तत्समानमात्राकैकगुह्वर्द्धनेन च प्रक्रमारभ्य मृंगपर्यन्तं पंचचत्वारिंशद्भेदा बोधाः ॥

अथ प्रक्रान्त क्रममारभ्य चत्वारो भेदास्तृतीये विप्रदानपञ्च एव संभवन्ति । पंचममारभ्य एकचत्वारिंशत्पर्यन्तं च तृतीये जगण्-दानपञ्चेऽपि विप्रपञ्चेऽपि संभवन्ति । द्विचत्वारिंशत्तममारभ्य पंच-चत्वारिंशत्पर्यन्तं च चत्वारो भेदास्तृतीये जगणमवलम्ब्यैव संभवन्ति । विप्रपञ्चे पदचतुष्टये मिलित्वा षोडशलघूनां जगणपञ्चे चाष्टगुण्णा- [लघूनां]भावश्चकत्वादिति बोध्यम् ॥

अथ प्राकृतसूत्रेण श्रंभादिभृंगांतानां पूर्वोक्तचतुस्रत्वारिंशद्भेदानां नामान्याह, ता संभो इति । श्रम्भः १, सूर्यः २, गंडः ३, स्कंधः ४, विजयः ५, दर्पः ६, तास्तांकः ७, समरः ८, सिंहः ९, ग्रीषी १०, उत्तेजाः ११, प्रतिपचः १२, परिधर्मः १३, मरालः १४, मृगेंद्रः १५, दंडः १६, मर्कटः १७, [?] कालः १८, महाराजः १९, वसंतः २०, कंठं २१, मयूरः २२, बंधः २३, ध्रमरः २४, भिषमहाराजः २५, बलभद्रः २६, राजा २७, बलितः २८, मोचः २९, मंघानः ३०,

पचतालीसह^१ बत्युआ^२ छंदे^३ छंद विअंभ^४ ।

अज्ञा कइ पिंगल^५ कहइ चलइ^६ ए हरिहर बंभ^७ ॥

११५^८ ॥ दोहा ।

बलिः २१, मेघः २२, सहस्राचः २३, बालः २४, दरिद्रः २५, शरभः २६, दंभः २७, उहंभः २८, अहः २९, पक्षितांकः ४०, तुरंगः ४१, हरिणः ४२, अंधः ४३, तह—तथा, अंगः ४४ । हे सुद्धि—सुग्धे, ता—एतानि चतुस्रत्वारिंशदिति शेषः, बत्युआ णाम—वस्तुकनामान्येतानि वास्तु—ता संभो सूरौ गंडो खंधो विअओ दप्पो तालांको समरो सीहो शेषो उत्तेओ पडिव * * * वोकापरनामकाव्यच्छंदसः नामानीति यावत्, छंदपबंधो—छंदःप्रबन्धः छंदसा प्रकृष्टो बंधो यस्मात् स तादृश इत्यर्थः, पिंगलणाओ—पिंगलनागः अपइ—जल्पति ॥ (B).

११४ । बलभइ २६, राजा २७, बलित २८, राम २९, मंथान २०, बली २१, मोह २२, सहस्राच २३, बाल २४, दरिद्र २५, शरभ २६, दंभ २७, अहः २८, उहंभ २९, बलितांक ४०, तुरग ४१, हरिण ४२, अंधसुग्ध ४३, तथा अंग ४४—चतुस्रत्वारिंशत् ॥ इति वस्तुनो नामानि पिंगलो नागो जल्पति छंदःप्रबंधे ॥ वस्तु काव्य-नामकच्छंदः ॥ १४ ॥ (G).

११५ । १ पचतालीसच (B & C), पचतालीसच (E). २ बत्यु (A). ३ छंद (F). ४ विअमच (B & C), विअंभ (F). ५ पिंगल (F). ६ चलइ (D). ७ वस्तु (B), वनच (C). ८ ११५ (A), १५ (F).

पञ्चह' असुहउ पंगु हीण खोडउ पभणिज्जइ
 मत्तमल वाउलउ' सुखकल' कथ सुणिज्जइ' ।
 भल'बज्जिअ' तह बहिर' अंध अलंकार रहिअउ'
 बुलउ' छंद' उट्टवण' अत्य' विणु' दुब्बल कहिअउ ॥
 छेरउ हट्ट'कवरहिं' होइ काणा गुण सब्बहि रहिअ' ।
 सबंगसुइ समरुअ'गुण छप्पअ' दोस पिंगल कहिअ' ॥
 ११६' ॥ [छप्पअ]

११५ । पञ्चषत्वारिंशदस्तु छन्दसा विजृम्भते । तत्पतः कवि-
 पित्राः कथयति न चकति हरिहरमञ्जा ॥ वस्तुनामकच्छन्दः
 छन्दसा प्रकारभेदेन पञ्चषत्वारिंशद्विधं विजृम्भते, न चकति—
 अन्यथा न भवति, हरिहरादिनाऽन्यथा कर्तुं न शक्यते इत्यर्थः,
 अपच शब्दकर्ता हरिहरवन्दो न चकति न भ्रान्तो भवतीत्यर्थः ॥
 (C).

११५ । अथ शक्यमादाय संख्यान्तरं दोहादुपेनाह पंचतालीसह

११६ । १ पचचं (D). १ वाउलउ (B), वाउल (D), वाउल (E & F).
 १ सुखकल (D & F). १ बज्जिअ (A), बुज्जिअ (B & C), सुबिज्जइ (F).
 १ कथ (A). १ मत्तमल (B). १ मुखरहिं (A), मुखरहिं (B & C).
 १ संकारविरहिअ (A), संकारचं रविअ (D), संकारहि रहिअ (E).
 १ वीण (A, B & C), वूण (E & F). १० बंदु (A). ११ उट्टवणु (F).
 ११ अत्य (A). १२ विणु (B & C). १३ दुब्बल (A), चउइ (B & C).
 १४ रहि (E & F). १५ काणउ मइ राच रंइ सब्बहि बहिअ (A), काणउ
 चउइ राच चउइ बहिं बहिअ (B & C). १६ दोस (A & F), चउइरिअउ
 (B), रचउचउउ (C). १७ पिंगल (E). १८ पिंगले कविअ (B & C),
 पिंगलु कविअ (D). १० १२ (A), १६ (F).

इति । वस्तुना हृदि—वास्तुकच्छंदसि वास्तुकापरगाधि काव्य-
च्छंदसीति यावत्, पंचतास्त्रीसह—पंचचत्वारिंशत् हृदं—हृदांसि
भेदा इति यावत्, विचंभ—विजृंभते इति अद्भ्याकर—साचात्कृत्य,
पिंगल कहर—पिंगलः कथयति, अच हरिहरमद्भ्याषोऽपि न
चक्षति, तेऽप्येनमन्यथा न कुर्वतीति भावः ॥ (E).

११५ । पंचेति ॥ पंचचत्वारिंशदष्टुगच्छंदसो भेदा विजृंभते ॥
ग्रकनामकसर्वलघुभेदेन सहेत्यर्थः ॥ अद्वेति ॥ अद्भ्या कविः पिंगलः
कथयति, चक्षति न हरिहरमद्भ्याषः ॥ चक्षति अन्यथा कर्तुम-
समर्था इत्यर्थः ॥ १५ ॥ (G).

११६ । अथ षट्पद[स्य] ये दोषाः काव्यच्छन्दसोऽपि ते दोषा-
रत्यतः षट्पददोषानाह । पदमशुद्धं पङ्क्तः, शीनः खोडः, माषा-
धिको वाद्वलः, शून्यकलः काषो जायते । झल्वर्जितो गुण-
रहितः, अन्धोऽलङ्कार[र]रहितः, वोढच्छन्दउत्पापनं, अर्थेन विना
दुर्बलः कथितः, टेटो षटः, काषोऽगुणः, राजाङ्गैः सर्वैर्गृहीतः
सर्वाङ्गशुद्धो रसरूपगुणः षट्पददोषः पिङ्गलेन कथितः ॥ पदम-
शुद्धश्चेत्तदा पङ्क्तः, पदस्याशुद्धता जगणादिनियमराहित्यं । शीनो
गणहीनः । माषाधिकः पञ्चविंशत्यादिमाषायुक्तः, शून्यकलः
चयोविंशत्यादिमाषः । झल्वर्जितः झल्वप्रत्याहाररहितः, तेन
झल्वप्रत्याहारे ये वर्णा झभघठधादयस्तद्राहित्यं न कार्यमन्तरा
अन्तरा तादृशवर्णा देया इति भावः । उपमादयोऽलङ्काराः ।
षट्कलादिज्ञाने पञ्चकलादियोगे हृदंस उत्पापनं, तेन वोढो-
भदनः । अर्थाभावे दुर्बलः । षटः प्रतिपदमैत्रीरहितः, ष टेटः

नेकराषो भवति । प्रसादादिगुणरहितः काषो बधिरः । सर्वै-
रङ्गैर्योक्तविन्यासविशिष्टः सकलमात्राभिर्युक्तश्चेद् राजा भवति ।
शृङ्गारवीरादिरसानुसृपगुणयुक्तः सर्वाङ्गशुद्धः । अचालंकारादि-
राहित्यं काव्यदोषो न हन्दोदोष इति ध्येयम् । (०).

११६ । अथ काव्ये वर्जनीयदोषानाम् पञ्च इति । पञ्च
असुद्ध — पादैः अशुद्धः न्यून इत्यर्थः पंगुः इत्युच्यते, पादचतुष्टय-
मध्ये एकेनापि चरणेन हीनश्चेत्तदा पंगुरित्यर्थः । यत्तु पदे अशुद्धः
प्राकृतव्याकरणदुष्ट इत्यर्थ इति तन्न, तथा सति संस्कृतरचित-
काव्यस्य दुष्टत्वात् । हीनः पूर्वोक्तेन केनापि गणेन हीनश्चेदित्यर्थः
तदा सः खोडउ — खंजः पभण्क्खइ — प्रभण्यते । यत्तु मात्रया हीन-
इत्यर्थ इति तन्न, शून्यकलेत्यनेन पौनरुक्तापत्तेः । मत्तगल —
मात्रयाधिकः ललणोक्तमात्रापेक्षया एकया एकयापि मात्रया
अधिक इत्यर्थः, बाउल — व्याकुलः । सुलकल — शून्यकलः एकयापि
मात्रया न्यून इत्यर्थः कल सुण्ण्णइ — काणः श्रूयते । तथा
ललवञ्जिअ — लकारलकाराभ्यां वर्जित इत्यर्थः बधिर — बधिरः ।
अलंकारैः रहितः अंधः । कंदउड्डवण विणु — कंदसः यत् उड्डवनम्
उड्डवनिका तां विनेत्यर्थः, उड्डवनिकायां क्रियमाणयां यदि
आद्यंतपद्मलस्थाने सप्तकलः पंचकलो वा पतति, एवं मध्यस्थचतुद्द-
लेषु यदि कश्चित्पंचकलसिकलो वा भवति, तृतीये च जगण-
विप्राभामन्य एव गणः पततीत्यर्थः बूउउ — मूकः कथितः । अत्य
विणु — अर्थेन विना, दुब्बल कहिअउ — दुर्बलः कथितः । उड-
कसरहि — उठाचरैर्हंटाकट्टैरचरैः परस्परमैत्रौरहितैरित्यर्थः [उेरउ]

— डेरः नेकरः होद — भवति । गुण सम्बन्धि — सर्वगुणैः प्रसाद-
प्रश्रुतिभिः रक्षितः काणः — काणः भवति । एते कम्बह दोष —
काव्यस्य दोषाः, सम्बन्धसुद्ध समरूपगुण — सर्वांगशुद्धसमरूपगुणः
सर्वांगे शुद्धः, समौ रूपगुणौ यस्य सः समरूपगुणः, सर्वांगशुद्ध-
स्यासौ समरूपगुणस्य तादृशेन पिंगलेन कथिताः । अथ
हिम्न इत्यक्षरद्वयमेकं बोध्यं “बन्धो वि तुरिश्च पठिभ्यो” इत्युक्तेः
[Vide श्लोकः ८, p. 11. —Ed.] अन्यथा माचाधिक्यापत्तिः । (B).

११६ । पादे अशुद्धः पंगुः ह्रीनः खंजः प्रभष्यते । ह्रीनो
माचादिन्यूनः, माचाधिको वातुलः, शून्यकलः कर्णः [?] श्रूयते ॥
झकारलकाराभ्यां वर्जितस्तदा बधिरोऽन्धोऽलंकाररक्षितः, मूकस्तु-
टितवर्षोऽर्थेन विना दुर्बलः कथितः, नेकरो हठाक्षरैर्भवति, काणः
सर्वगुणैरक्षितः । हठेति — हठाक्षिप्राक्षरमित्यर्थः । सर्वांगशुद्धेक
समरूपगुणेन षट्पददोषाः पिंगलेन कथिताः ॥ १६ ॥ (G).

[Hereafter the following 4loka is seen in MS. (A) only. —Ed.]

कद पौडर पंगुलउ लच्छिश्च पहरिश्चद खोउउ
कुलहापिश्च वाउलउ कन्न होद पउर मकोलउ ।
सुद्धि हरद विमलंगु दुमण होद अद्ध पन्नामद
दुम्बल उम्बण बहद देउलउ किन्ति विणासद ॥

काण कुम्ब वज्रदुक्ककद

पिंगल अंपर कवि अणउ ।

तलउ जाणि हप्यश्च करउ

सेम रहिश्चउ गुणिअणउ ॥ १४ ॥

बिप्य होअ^१ बत्तीस खत्ति बेआल^२ करिज्जसु^३
 अठतालिस^४ लहु बेस^५ सेस सुइउ सलहिज्जसु ।
 चउअग्गल^६ पअ बौस^७ मत्त^८ छाणबइ^९ ठविज्जसु
 पंचताली[लि]सह^{१०} गाम कब्बलक्खणह करिज्जसु^{११} ॥
 छहबिस^{१२} उल्लालहि^{१३} एककइ^{१४}
 बिण्णि पाअ छप्पअ मुणहु^{१५} ।
 समबण^{१६} सरिससमदोसगुण^{१७}
 गाम रहत्तरि^{१८} परिगुणहु^{१९} ॥ ११७^{२०} ॥ षट्पदम् ।

११७ । जातिदोष[भेद]माह । विप्रलोको द्वाविं[चिं]ग्रता —
 चचियो द्विचत्वारिंशता — [अष्टचत्वारिंशता] लघुभिर्वैश्वः, श्रैषैः शूद्रः
 आश्रयताम् । चतुरधिकचत्वारिंशद्गुभिर्मात्राः षष्ठवतिः स्थाप्यते ।
 पञ्चचत्वारिंशन्नाम काव्यलक्षणं क्रियताम् । षड्विंशतिरुल्लाले एकीकृत्य
 द्वौ पादौ षट्पदं जानीहि । समवर्णं सदृशगुणं नामान्येकसप्ततिं
 जानीहि ॥ द्वाविं[चिं]शतित्यादौ लघुभिरित्यनुषज्यते । श्रैषैस्ततो-

११०। १ लोच (A, B & C), जोर (E). २ वेचालोच (F). ३ भयिज्ज
 (A). ४ चउताली (B), चउताली (C). ५ विस (B & C). ६ चउज्जल
 (B & C). ७ चालीस (B), चालीसगुणहि (C). ८ मत्ता (F). ९ छाणबहि
 (B), चउणव (C). १० पांचतालीसह (B & C). ११ भयिज्जसु (D).
 १२ छहबीस (A & F), छहबीस (B), छहविस (C), छहबीस (D). १३ उल्लाल-
 लउ (A, B & C), उल्लाल (D & E). १४ एककहि (A, B & C). १५ मणहु
 (A). १६ समवणहि (B), समवणुहि (C). १७ सरिसगुण (A), उचरिगुण (B),
 उचरिगुण (C), सरिसदोसगुण (F). १८ ए short, vide खोच ४. p. 7.
 १९ परिगुणउ (B, C, E & F), परिगुणव (D). २० १५ (A), १७ (F).

ऽधिकैः, स्नाध्यतां कथ्यताम् ॥ चतुर्विंशतिमाचैश्चतुर्भिः पादैः षष्ठवति-
मांश्च भवन्ति, तत्र चतुस्त्वारिंशद्गुरवः सन्ति, षष्ठत्वारिंशद्ग्रामकं
काव्यलक्षणं क्रियतामुल्लालपादयोर्मिलित्वा षड्विंशतिर्गुरवः सन्ति ।
अत्र च प्रतिपादं जगण्स्थाने लघुद्वयमावश्यकं, तेन पादचतुष्टयेऽष्टौ
लघव आवश्यकः, अत्रशिष्टा अष्टाशोतिर्मांश्चतुस्त्वारिंशद्गुरभिः
सम्भवन्ति, एवमुल्लालपादद्वये लघुचतुष्कमावश्यकं प्रतिपादं त्रिकल-
गणद्वयस्य वक्ष्यमाणत्वात् । अत्रशिष्टा द्विपञ्चाशन्मात्राः षड्विंशति-
गुरभिः सम्भवन्ति, तेन षट्पदे सप्ततिर्गुरवः सम्भवन्ति । किन्तु
जगण्स्थाने चतुर्लघुकरणाद्विपञ्चाशदधिकग्रतमात्राः केवललघुभि-
रपि सम्भवन्ति, ततश्चैकेकगुरष्टद्विक्रमेण सप्ततिर्गुरवः सम्भवन्ति । (C).

११७ । अथ वर्णलघुभेदेन काव्यस्य जातिभेकैकचरणस्थां
चरणचतुष्टयसमुदितां च मात्रां कथयन् भूयोऽपि भेदसंख्यामनु-
वदन् उल्लालगुरुसंख्यासुपदिशन् काव्योल्लालाभ्यां षट्पदं वृत्तं
भवति तस्य चैकसप्ततिर्भेदा भवन्तीति षट्पदेनैवात्र विष्येति ।
विष्य-विष्ये विप्रजातीये काव्ये वत्तीम-दात्रिंशत् लघु-
लघवः होद्-भवन्ति, खन्ति-लत्रिये लत्रियजातीये काव्ये
वेभ्राल-द्विचत्वारिंशत् लघवः करिञ्जसु-क्रियतां, वेस-
वैश्वः अटताल्लिस-अष्टत्वारिंशत् लघवः क्रियतामिति पूर्वै-
वान्वयः, वेस-शेषा उर्वरिता इति यावत् लघवः सुदृष्टि[उ]-
शृङ्गजातीये काव्ये सल्लहिञ्जसु-स्नाध्यतां, पत्र-पाद एकैक-
चरण इत्यर्थः काव्यस्येति भावः चतुश्चत्वारिंशत्-चतुरधिकाः षोड-
श-विंशतिः चरणचतुष्टये च इति शेषः, क्वाण्वद्-षष्ठवतिः मन्त

—मात्राः ठविष्णुसु—स्त्रायंतां, कथ्यलक्षणे[ह]—काथ्यलक्षणे
 पञ्चतालीसह षाम—पञ्चत्वारिंशन्नामानि पूर्वोक्तानि शक्नादीनि
 शृंगतानीति भावः करिष्णुसु—क्रियंतां, उल्लासहि—उल्लासे
 हृदविष—षड्विंशतिं गुरुन् जानीहीति श्रेषः, विषि पात्र—
 द्वयोः पादान् काथ्योल्लासयोश्चरणान् एककद—एकीकृत्य, सम-
 वक्ष—समा वर्णाः काथ्योल्लासमानाः वर्णा गुरुलघुरूपा यस्मि-
 न्नात्तादृशमित्यर्थः सरिससमदोषगुण—सदृशसर्वदोषगुणं सदृशः
 काथ्यसमानाः सर्वे दोषा गुणाश्च यस्य तत्तादृशमित्यर्थः हृष्यन्—
 षट्पदं दृप्तं सुण्ड—जानीत, तस्य चेति श्रेषः एहत्तरि षाम—
 एकसप्ततिनामानि परिसुण्ड—परिजानीतेति धोयना । एह-
 त्तरीत्येकारो लघुर्बोधः । अयमर्थः—काथ्यचरणचतुष्टयस्यासत्-
 त्त्वारिंशत् गुरुवस्तृतीयजगणदानपत्रे चाष्टौ लघवः, उल्लासचरण-
 द्वयस्याश्च षड्विंशतिर्गुरुवः, पादद्वयस्यत्रिकलचतुष्टयांतर्गताश्च चत्वारो
 लघव[व] एवं मिश्रित्वा सप्ततिर्गुरुवो द्वादश लघवश्च षट्पदे
 पतन्ति, तत्र चैकैकगुरुद्वयेन क्रमेण तत्समानसंख्याकलघुद्वयद्वया
 एकसप्ततिर्भेदा भवन्ति । तांश्च भेदानुपदमेव प्रपञ्चयिष्याम इति
 सुधीभिर्धेयम् । (B).

११० । जातिभेदमाह ॥ विष्येति ॥ विप्रा भवति द्वाविंशद्भिः,
 षषिषा द्विचत्वारिंशद्भिः ॥ अष्टचत्वारिंशद्भिर्वैश्या, श्रेषैः शूद्रि[द्रा]णी
 श्चाश्वता ॥ चतुरधिका पदे विंशतिर्मात्राः, षषवतिः स्त्रायंतां ॥
 चरणचतुष्टये इत्यर्थः ॥ पञ्चचत्वारिंशन्नामानि काथ्यलक्षणे
 क्रियंतां ॥ सर्वलघुशकभेदेन सहेत्यर्थः ॥ षड्विंशतिसुल्लासलक्षेकीकृत्य

अह उल्लाल लक्खण' । (B).

तिखि' तुरंगम तिअल' तह' छह' चउ तिअ तह' अंत' ।
 यम उल्लाल' उट्टवहु' बिहु' दल छप्पण मत्त ॥ ११८' ॥
 दोहा ।

दो पादौ षट्पदे जानीत ॥ उल्लालचरणदये लघुचतुष्टयं षड्भि-
 र्ग्रतिगुरुसैकौक्त्य चरणदयमेवं षट्पदं जानीतेत्यर्थः ॥ समवर्ष-
 सदृशदोषगुणानामानि एकमप्रति परिजानीत ॥ अत्र यथा काव्य-
 दोषास्तथा उल्ला[ल]स्यापि भवन्ति ॥ एवं [पंच]चत्वारिंशत्काव्यभेदाः
 षड्भिर्ग्रतिरुल्लालस्येति एकमप्रतिर्भेदा इत्यथ उल्लालेऽपि एकमप्रति-
 र्भेदा भवन्तीत्यर्थः ॥ (G).

११८ । अथोल्लाले गणनियममाह । चयस्तुरङ्गमास्त्रिकलगण-
 स्तथा षट् चत्वारस्त्रयस्तथा अन्ते, एवमुल्लाल उत्याप्यतां षट्पञ्चा-
 श्रमात्राः ॥ तुरङ्गमशब्दस्य तुष्कलवाची, ततः चिकलः, ततः षट्कल-
 स्तस्य तुष्कलः ततस्त्रिकलः एवमष्टाविंशतिकलः पादः, दशद्वयेन
 च षट्पञ्चाश्रमात्रा भवन्ति ॥ (C).

११८ । अथ षट्पदोपोद्घातेनोल्लालं लक्षयति तिखि तुरंगमेति ।
 प्रथमं तिखि[—अथः] तुरंगमास्यतुष्कला गणाः, तह — ततः, तिअल

११८ । १ लघोहाल्लालचयं (A), अथ उल्लालकलचयं (C), अथोल्लाल (D).
 १ तिखि (A & D). २ नीच (F). ३ लळ (F). ४ अथ (B & C), चउ
 (F). ५ लळ (B), तिअल (C), वेदि (E). ६ लघु (C), चंवे (E).
 ७ उल्ला (A, B & D). ८ लळ (A); उदरल (B & C). ९ तिखि (D).
 ११ ११ (A), १८ (F).

— चिकलः गणः, तेषि अंत — तस्य चिकलस्यांते कृद् चउ तिअ —
षट् चतस्रः तिस्रः माचा इति शेषः प्रत्येकं योजनीयः, एम —
एवं, विड् दस्र कृष्ण मत्त — द्विदस्रषट्पंचाशन्मात्राकं दयो-
र्दलयोर्मिलित्वा षट्पंचाशन्मात्रा यस्य तत्तादृशमित्यर्थः, उल्लास —
उल्लासं उल्लासनामकं वृत्तं, उड्वड् — उड्ववयत उड्वविकाविषयं
दुहतेति यावत् । अथवा षट्पंचाशन्मात्राकमुल्लासं विड् दस्र —
दयोर्दलयोर्द्ववयत, एम — [ए]वं दस्रद्वयेऽपि गणान् विभजत ॥
[दमचावधेयम् । चिचतुष्कलानां षट् गुरवस्तदनंतरपतितस्य
चिकलस्य च एको गुरवस्तदनंतरपतितस्य षट्कलस्य च त्रयो-
गुरवस्तदनंतरपतितस्य चतुष्कलस्य च गुरुद्वयं तदनंतरपतितस्य
चिकलस्य चैको गुरुरेवं प्रतिचरणं त्रयोदशगुरवो लघुद्वयं चैव-
तष्टाविंशतिमात्राः एके दले पतन्ति, दस्रद्वये च मिलित्वा षड्विं-
शतिगुरवस्यत्वारस्य लघवः एवं षट्पंचाशन्मात्राः पतन्ति । एवं च
ताव्यवदुल्लासेऽपि सर्वे वर्णा गुरुरूपा न संभवन्ति । तथा हि यदि
चिकलौ गुर्वादिसदंतो वा दौयते, तदा एकैकपादे चिकल-
[यांतर्गतं लघुद्वयमावश्यकं, दयोर्दलयोश्च लघुचतुष्टयं, यदि च
चिकलस्य माचात्रयमपि लघुरूपमेव क्रियते, तदा तु चिकल-
[यस्य षट् लघ[व] एकैकचरणे, दयोर्दलयोश्च द्वादश लघवः
भावशक्या इति कथमपि उल्लासे सर्वे वर्णा गुरुरूपा न संभवन्त्येव,
तद्युक्तास्तु संभवन्त्येव, चिकलानामपि सर्वलघुरूपाणां संभवाद्त-
[व चाचित्सर्वगुर्वात्मकवर्णसमय[?]सुदाचरणमपि दृश्यते तल्लेखक-
[मादात्पतितमिति बोध्यम् । अत्राप्येकैकगुरुद्वयासेन क्रमेण लघु-

जहा^१, जात्रा जा अङ्गं^२ सीस^३ गंगा लोलन्ती
 सम्बासा पूरन्ति सम्ब^४ दुक्वा^५ तोलन्ती ।
 खात्रा रात्रा हार^६ दोस^७ बासा भासन्ता^८
 वेअत्राला जा संगं^९ णट्ट^{१०} दुट्टा^{११} णासन्ता ॥
 णाचन्ता^{१२} कन्ता उछ्छवे^{१३} ताले भूमौ कंपले ।
 जा दिट्ठे मोक्खा पाबिज्ज^{१४} सो तुम्हाणं सुक्ख^{१५} दे^{१६} ॥
 ११६^{१०} ॥ [छप्पत्र]

दयदृष्ट्या सर्वलघ्वन्ताः सप्तविंशतिर्भेदाः संभवन्ति, ते च ग्रन्थकृता न
 प्रदर्शिताः, अप्रदर्शिता अपि स्वयमूहनीयाः, मया तु ग्रन्थविस्तार-
 भयान्न प्रदर्शिता इति सुधीभिर्विभावनीयम् । (E).

११८ । अथोल्लाललक्षणमाह ॥ तिथीति ॥ अथस्तुरंगमास्त्रिकलः
 षट्कलस्यतुष्कलस्त्रिकलस्तस्यान्ति ॥ एवमुल्लालमुद्वयन्तु दयोर्दलयोः
 षट्पंचाग्रन्मात्राः ॥ तुरंगमस्यतुल्लेषुः ॥ (G).

११९ । तत्र सर्वगुह्यमुदाहरति । जाया यस्याद्वाङ्गि, अङ्गे गंगा
 लोलन्ते, सर्वाङ्गाः पूरयति यः सर्वाणि दुःखानि चोटयति,
 नागराजहारः दिशो वामः भासते, वेताला यस्य सङ्गे महान्

११६ । १ सम्बगुह्य जहा (E). २ अङ्गे (A & C), जात्राङ्गे (D). ३ Dropt
 in (A), चह (B & C), सीसे (D). ४ सम्बा (A), सम्बनो (D). ५ दुक्खं (B
 & C), दुक्खं (D). ६ हारा (A & D). ७ दोसा (A & D). ८ Dropt
 in (D), भासन्ता (E). ९ संगे (A, C & D). १० षट्टा (A), dropt in (D).
 ११ उट्टा (E). १२ षचन्ता (A). १३ उछ्छवे (B, C & F). १४ पाबिज्जे (A),
 पाबिजा (B, C & D), पादर (F). १५ सुक्खं (A), सुक्ख (B), तुष्काणं सुक्ख
 (C), सुक्खा (D). १६ दो (D, E & F). १७ १६ (A), १६ (F).

दुष्टान् नाशयति । नृत्यति कान्तव्या[या] उच्चैर्वेतासैः भूमिं कम्पयन्
यस्य दृष्ट्वा मोचः प्राप्यते, स युष्माकं सुखं ददातु ॥ अत्र च
प्रथमचतुर्थपादयोरेकारस्य वर्णमिहितस्य लघुत्वात् द्वितीये जगणो
न विरुद्धते, किन्तु आवश्यकलघुव्यतिरिक्तानां सर्वेषां गुहत्वादस्य
सर्वगुहत्वमिति ध्येयं, न तु सर्वं एव गुह्यरिति भ्रमः कार्यः । (C).

११८ । अथ काव्योपलक्षणयोः सर्वगुवात्मकमाद्यभेदमुदाहरति
जाश्चा जा अद्भंगेति । जा अद्भंग — यदद्भङ्गे जाश्चा — जाया
पार्वतीति यावत् शोभते इति शेषः, अयेऽपि योजनीयः,
श्रीस — श्रीर्षे सम्बामा पूरंति — सर्वाशाः पूरयन्ती सम्बदुक्ता
तोलांती — सर्वदुःखानि चोटयन्ती एतादृशी गंगा लोलांती —
लोलायमाना । अत्र गंगाविशेषणद्वयं पार्वत्या अपि योजनीयम् ।
यस्य णाश्चा राश्चा हार — नागराजहारः नागराजस्य वासुकेर्हारो-
यस्य तादृश इत्यर्थः । यस्य दीसबासा बासन्ता — दिम्बासो वसानः ।
जा संग — यत्संगे णट्ट उट्टा णासन्ता — नष्टदुष्टान् नाशयन्तः, अत्र
नष्टशब्दो धूर्त्तवाची, तथाच धूर्ता ये दुष्टा वैरिणस्तान् नाशयन्त-
इत्यर्थः, उक्त्ववे — उत्सवे कन्ता — कान्तं यथा स्थान्तथा णासन्ता —
नृत्यन्तः, ताले भूमौ कंपले — तालकंपितभूमयः, अथवा येषां
तालेन भूमिः कंपिता, तादृशा वेआसा — वेतासास्तिष्ठन्तीति
शेषः । जा दिष्टे — यस्मिन्दृष्टे मोक्त्वा पाबिष्ण — मोचः प्राप्यते,
यो तुष्माणं — स युष्मभ्यं सुक्ख दो — सुखं ददातु । अत्र जाश्चा
जा अद्भंगेत्यारभ्य णट्ट उट्टा णासन्ता एतावत्पर्यन्तं पादचतुष्टयं
काव्यसोदाहरणमेतदप्ये च चरणद्वयमुपलक्ष्येति बोध्यम् । (E).

चउआलिस^१ गुरु कम्बके^२ छह^३बौसउ^४ उल्लाल ।

जं^५ गुरु टुट्टइ लहु^६ बढइ^७ एहत्तरि^८ पत्थार^९ ॥ १२०^{१०} ॥

दोहा ।

११८ । अथ षट्पदस्य शास्त्रालीप्रस्तारगतं सर्वगुरुभेदमुदाहरति ॥
सर्वगुरुभेदो यथा ॥ जान्ना इति ॥ जाया ज[य]स्याङ्गि ग्रीर्वे गंगा
लुठंतौ, सर्वाशाः पूरयति सर्वदुःखानि चोटयति । नागराजो हारः
दिम्बाषो भाषते, वेताला यस्य संगे नष्टदुष्टास्त्राग्रयंति ॥ नृत्यत्-
[ति] कांतमुख्ये ताले भूमिः कंपिता । यस्मिन्दृष्टे मोचः प्राप्यते,
स युष्माकं सुखं ददातु ॥ १८ ॥ (G).

१२० । एतदेव स्पष्टयन्नाह । चतुस्रत्वारिंशद्गुरवः काव्यम[स्य]
षड्विंशतिरुल्लासस्य । यद्गु[रु]स्तुत्यति लघुर्वद्धते एकसप्ततिः प्रस्ताराः
— काव्यच्छन्दसः ॥ (C).

१२० । अथ षट्[पद]भेदानयनप्रकारमाह चउआलिसेति ।
चउआलिस गुरु कम्बके— [चतुः]स्रत्वारिंशद्गुरवः काव्यस्य, छहबौसह
— षड्विंशतिर्गुरवः इत्यनुषंगः, उल्लाल — उल्लासस्य । जं गुरु टुट्टइ —
यः गुरुस्तुटति, लहु बढइ — लघुर्वद्धते, अतः एहत्तरि — एक-
सप्ततिः पत्थार — [प्रस्तारः] भेदेषणा भवतीति शेषः ॥ भावस्तु
पूर्वमेवोक्तः । (E).

१२० । १ चउआलिस (B & C). चउआल (D), चउआली (F). २ कम्बक
(F). ३ छह (B & C). ४ बौस गुरु (B), विस (C), बौस (D), बौसह (E),
बौस (F). ५ Non est (B & C). ६ बेलुड (A & B). ७ लहु (A, B,
& C). ८ एहत्तर (F). ९ पत्थार (A). १० १० (A), १० (F).

अथ शाख्यमी[ली]प्रस्तारः । (A).

अजअ वेआसी^१ अक्खर^२ गुरु सत्तरि रवि रेह ।

एक्कक्खर^३ चल्^४ गुरु घट्ट^५ दुद्दुद्दु^६ लहुआ देह^७ ॥१२१^८॥

दीहा ।

१२० । अथ भेदानयनप्रकारमाह ॥ चउ इति ॥ चतुस्रत्वारिंश-
हुरवः काथे षड्विंशतिरुल्लाले । यथा गुरुस्त्वयति सघुर्वधते एक-
सप्ततिः प्रस्तारः ॥ सर्वसघुभेदेन सैकसप्ततिर्भेदा भवन्तीत्यर्थः ॥
२० ॥ (G).

१२१ । प्रस्तारं दर्शयति अजअ इति । अजये ज्ञात्रीत्यक्षराणि
गुरवः सप्तती रविरेखाः । एकाक्षरं चक्षति गुरुस्त्वुटति दौ दौ लघू
आनय ॥ एकसप्ततिप्रस्तारेषु प्राथमिकमजयनामकं इन्द्रः, तत्र
द्विरज्ञात्रीत्यक्षराणि भवन्ति, तत्र सप्ततिर्गुरवः रविरेखा द्वादश
सघवः, षट्सु पदेषु एकसप्ततिमध्ये एकमक्षरं चक्षति ऋषति तेन
गुरुस्त्वयति तत्स्थाने सघुदयं स्थाप्यते, इत्येवंक्रमेणैकसप्ततिर्भेदाः
भवन्ति । (C).

१२१ । अथैनमेवार्थं प्रकारान्तरेणाह, अजअ इति । गुरु
सत्तरि — गुरवः सप्ततिः, रवि रेह — रविरेखाः रविसंख्याका रेखाः

१२१ । १ वेआसि (C), वयासी (E), वेचसी (F). २ अक्खर (A, B & C), अक्खरि (E), अक्खरउ (F). ३ एक्कक्खर (B & F). ४ चल् (A), चल् (D & E), चल् (F). ५ घट्ट (A, B & C). ६ दुद्दु (A), दुद्दु (C), धरमपरि (D), दुद्दु (E), दु तव दु (F). ७ रेह (A), रेह (E & F). ८ १२१ (A), ११ (F).

अजअ^१ विजअ^२ बलि कख^३ बीर बेअल बिहखर^४
 मकलु^५ हरिहर बंभ^६ इंदु^७ चंदणु सुसुहंकर^८ ।
 साण^९ सीह^{१०} सट्टूल^{११} कुम्म कोइल खर^{१२} कुंजर
 मअण^{१३} मअळ तालंका^{१४} सेस सारंग^{१५} पओइह^{१६} ॥
 ता^{१७} कुंद कमलु^{१८} बारण^{१९} भसल^{२०}
 सरहु^{२१} जंगमु^{२२} सर बिल हइ^{२३} ।
 सुसज^{२४} समर^{२५} सारसु सरअ^{२६}
 छपअ^{२७} णाम पिंगलु^{२८} कहइ ॥ १२२^{२९} ॥ छपअ ।

दादग्र लघव इति यावत्, एवं वयासी [विआसी] अक्षररहि —
 द्विग्रीत्यक्षरैः अजअ — अजयनामा षट्पदस्य प्रथमो भेद इत्यर्थः ।
 तत्र गुरु षट्पद — एकैकगुरुर्हसति, दुहुइ लज्जआ लेइ[ह] — दौ दौ

१२१ । १ अजउ (B & C). २ विजउ (B, C & D), विच (E). ३ बल (A & B). ४ बिहखर (B), बिहखल (A & C), बिहखठ (E) ५ मकल (A & C). ६ बंभ (B). ७ इन्द (B). ८ सुसुहंकर (A), भयङ्गव (C), सुसुहंकार (D), सुसुहंकर (F). ९ साण (A), साल (C). १० सिह (D & F). ११ सट्टूल (D). १२ खर (B & C). १३ मअण (F). १४ Transposed in (B & C). १५ हर (A, E & F). १६ Non est (E). १७ बसल (A, B & C). १८ बाल (C). १९ भसल (B & C), dropt in (D & F), transposed in (E). २० सुरळ (A), सरळ (C). २१ लघवव (A), लज्ज (B), लिखंकर (C), लंजल (D), लंजलु (E). २२ लठ लखर सर (A), कुंद बिलखर सर (B), सर बिल बिखर (C), लखर इवि लखर सर (D), लख ठवि लखर (E), लखरठ वा सर (F). २३ Dropt in (B), सर (C), सुसव (D, E & F). २४ Dropt in (B), सुसव (C). २५ सरळ (A), dropt in (B & C), सरळ (E). २६ लघ (C). २७ पिंजल (A, B & C). २८ लट (A), लट (F).

लघुकौ पाष्ठी वर्द्धनीयाविति यावत् । एवं सति एङ्कक्षर षड्—
 एकैकमक्षरं वर्द्धते [* *] ॥ अथमर्थः । द्वितीयजगणपचे काव्यस्य
 [चतुः]चत्वारिंशद्गुरवः अष्टौ लघव उल्लासस्य षड्विंशतिर्गुरवस्तारो-
 लघव एवसुभयोर्मिलित्वा सप्ततिर्गुरवो दादग्र लघवो यच्च पतंति
 स अजयः, तच्च च यदि एकैको गुरुर्हसति तत्समानसंख्याक-
 माभाकं च लघुद्वयं वर्द्धते, एवं च पूर्वपूर्वभेदापेक्ष्योत्तर[रोत्तर]-
 भेद एकैकमक्षरं वर्द्धते तदा ते ते भेदा भवन्ति । एतस्यैव
 प्रस्तारस्य शास्त्रलीप्रस्तारसंज्ञा । (E).

१२१ । अस्य शास्त्रस्यभिधस्य प्रस्तारस्य विशेषमाह ॥ अजेति ॥
 अजये द्व्यग्रीत्यक्षराणि, गुरवः सप्ततिः, रवयो रेखाः ॥ एकाक्षरं
 वर्धते, गुरुस्तुव्यति, तदा द्वौ द्वौ लघू गृह्याण ॥ अजयनाम्नि भेदे
 द्व्यग्रीत्यक्षराणि भवन्ति ॥ तच्च सप्ततिर्गुरवो दादग्र लघव इति ॥ (G).

१२२ । अथैकसप्ततिभेदानां नामान्याह । अजयो विजयो
 बलिः कर्णो वीरो वेतासो वृहस्रसो मर्कटो हरिहरौ ब्रह्मा
 इन्द्रसन्दनं भयंकरः शास्त्रः सिंहः शार्दूलः क्रुर्मः कोकिलः खरः
 कुञ्जरः मदनो मत्स्यः सारङ्गः शेषताडकः पयोधरः कुन्दं कमलं
 बालभयनः सरभः मृगाङ्कः शरं बिलं छितं[?] सरः पुष्करः समरं
 शरं सुकरः षट्पदे नाम पिङ्गलः कथयति ॥ (C).

१२३ । अथैकसप्ततिभेदानां नामान्याह अजय इत्यादिना ।
 अजयः १, विजयः २, बलिः ३, कर्णः ४, वीरः ५, वेतासः ६,
 वृहस्रसः ७, मर्कटः ८, हरिः ९, खरः १०, ब्रह्मा ११, इन्दुः १२,
 चन्दनं १३, सुशुभंकरः १४, या १५, सिंहः १६, शार्दूलः १७, क्रुर्मः

मेरु मञ्जरुं मञ्ज सिद्धि बुद्धि करञ्जलुं कमलाञ्जरुं
 धवलं मलयुं धुञ्ज कणुञ्जं किसणुं रंजणुं मेहाञ्जरुं ।
 गिम्हं गरुडं ससि हर सल्लं गवर्गं मणोहरं
 गञ्जणुं रञ्जणुं गुरुं ह्रीरुं भमरुं सहेरु कुसुमाञ्जरुं ॥
 ता दिप्युं संखुं बसु सहं मुणि गान्धाराञ्ज पिंगलुं कहडु ।
 छप्पञ्जं गामं एहत्तरिद्धिं छंदञ्जार पत्यरिं लेहडु ॥

१२३ ॥ छप्पञ्ज ।

१८, कोकिलः १८, खरः २०, कुंजरः २१, मदनः २२, मत्स्यः २३,
 ताडकः २४, शेषः २५, सारंगः २६, पयोधरः २७, कुंदः २८,
 कमलं २९, वारणः ३०, शरभः ३१, भयलो — भ्रमरः भास्वरस्य
 ३२, जांगलः ३३, शरः ३४, सुसरः ३५, समरं ३६, सारनः ३७,
 सरसः ३८, इञ्ज — इति छप्पञ्ज गाम — षट्पदानामानि ठवि —

१२३। १ मञ्जरु (E). २ कलञ्जल (A). ३ कमलाञ्जरु (E), कमलाञ्जरु (F).
 ४ धवलं (B & C). ५ मलयुं (D & F). मलयुं (E). ६ कणु (A & B), कणु
 (C), कणुञ्ज (E) ७ किसणुञ्ज (A), किसणु (B), किसणु (C), कीसणु (F).
 ८ रंजणु (A). ९ मेहाणु (E). १० गिम्हा (A & D), गीम्हा (B) ११ गरुड
 (A), गुरुल (B & C). १२ गुरुल (A), गुरु (C). १३ पयोधर (A).
 १४ गणुञ्ज (A), गणुञ्ज (D). १५ रञ्जणु (A), रञ्जणु (D). १६ रणु (D).
 १७ गवर्ग (A). १८ भमरु (D) १९ कुसुमाञ्जरु (B) २० ता दीप्युं (D), ता
 दिप्युं (C & F), ता दिप्युं (E) २१ संखुं (D), स (E) २२ मणु (B), मणु
 (C). २३ पिंगलु (A & F). २४ छप्पञ्जं (D), छप्पञ्ज (E). २५ गाम (B).
 २६ एहत्तरिद्धिं (B & C) २७ पत्यरि (A). २८ लहर (A & D), किल्लर
 (B & C), कहडु (F) २९ २० (A), २१ (F).

स्थापयित्वा खेहद् — लभ्यंत इति पिंगल कहद् — पिंगलः
कथयति ॥ (E).

१२२ । अथ नामान्याह ॥ अजयः १, विजयः २, बलिः ३,
कर्णः ४, वीरः ५, वेतालः ६, वृहन्नलः ७, मर्कटः ८, हरिः ९,
हरः १०, ब्रह्मा ११, इंदुः १२, चंदनं १३, शुभंकरः १४, या १५,
बिंहः १६, शार्ङ्गलः १७, कूर्मः १८, कोकिलः १९, खरः २०, कुंजरः
२१, मदनः २२, मत्स्यः २३, तालंकः २४, श्रेषः २५, सारंगः २६,
पथोधरः २७, ततः कुंदं २८, कमलं २९, वारणः ३०, शरभः ३१,
जंगमः ३२, द्युतीष्ठः ३३, दाता ३४, शरः ३५, सुशरः ३६, समरं ३७,
सारसः ३८, सरटः ३९, षट्पदनामानि पिंगलः कथयति ॥ २२ ॥ (G).

१२३ । मेघः मकरः मृगः सिद्धिर्बुद्धिः करतलं कमलाकरः
धवलो मलयो भ्रुवो धर्मः किशलयो व्यजनं[?] मेधाकरः घोषः
गरलं[?] शशी सूरः मन्दो नवरङ्गः मनोहरो ग[ग]नं रत्नं नरः
हीरं भ्रमरः श्रेखरः कुसुमाकरः ततो द्वीपः शङ्खः वसुः सत्यः
शृणु नागराजपिङ्गलः कथयति षट्पदनामान्येकसप्ततिं छन्दसां
परं कथयति ॥ (C).

१२४ । मेघः ३८, मकरः ४०, मदः ४१, सिद्धिः ४२, बुद्धिः
४३, करतलं ४४, कमलाकरः ४५, धवलः ४६, मदनः ४७, भ्रुवः
४८, कर्णकं ४९, कृष्णः ५०, रंजनः ५१, मेधाकरः ५२, घोषः ५३,
गहङ्गः ५४, शशी ५५, शूरः ५६, शङ्खं ५७, नवरंगः ५८, मनोहरः
५९, गगनं ६०, रत्नं ६१, नरः ६२, हीरः ६३, भ्रमरः ६४, श्रेखरः
६५, कुसुमाकरः ६६, द्वीपः ६७, शङ्खः ६८, वसुः ६९, शब्दः ७०,

जत्ते^१ सब्बहिं^२ होइ लहु अह बिसज्जहुं^३ ताम^४ ।
 तह बिं^५ बिसज्जहुं^६ एकसरं^७ एहिं^८ पमाणे^९ णाम ॥ १२४^{१०} ॥
 दोहा । इति षट्पदप्रकरणम् ॥

मुनिः ७१, इति एहत्तरिहि—एकमप्रतिः षट्पदनामानि कंद-
 चार—कंदःकारकः पत्यरि—प्रस्तार्थ्यं लेखद—सभते, इति
 पिंगलः कश्चिद्—कथयति ॥ (E).

१२३ । मेरु इति ॥ मेरुः ४०, मकरः ४१, मदः ४२, सिद्धिः
 ४३, बुद्धिः ४४, करतलं ४५, कमलाकरः ४६, धवलः [४७]
 म[द]नः ४८ ध्रुवः ४९, कनकं ५०, कूर्मः[?] ५१, रंजनः ५२, मेधा-
 करः ५३, यौगः ५४, गरुडः ५५, शशी ५६, सूर्यः ५७, शंखं ५८,
 मवरंगः ५९, ममोहरः ६०, गगनं ६१, रत्नं ६२, नरः ६३, हीरः ६४,
 भ्रमरः ६५, श्रेखरः ६६, कुसुमाकरः ६७, ततः दीपः ६८, शंखः
 ६९, वसुशब्दः ७०, मुनिः ७१ ॥ नागराजः पिंगलः कथयति ॥
 षट्पदे नामान्येकमप्रतिः कंदस्कारः प्रस्तार्थ्यं कथयति ॥ २३ ॥ (G).

१२४ । तथाहि यावद्भवति सर्वैर्लघुभिर्द्धं विमर्जय । तथापि
 एकं शरम् एतत्प्रमाणं नाम ॥ सर्वैर्लघुभिर्द्धिं[र्द्धिं]पञ्चाशदधिकं
 [शतं] तस्यार्द्धदूरीकरणे षट्मप्रतिरवशिष्यते । तत्रैकपञ्चसंख्यायां

१२४ । १ जेते (B, C & E), जते (D), जते (F). २ सव्वर (B & C).
 ३ विसज्जद (B & C), विसज्जहिं (D). ४ ताद (F). ५ पुचवि (A), तर्चवि
 (D). ६ विसज्जद (B & C), विसज्जहिं (D), विसज्जहिं (E), विसज्जद (F).
 ७ एकसर (B), एकसर (C & F). ८ एहि (A), एहि (B & C). ९ पमाणे
 हि (B & C), परमाणे (D). १० ११ (A), १३ (F).

दूरीकृतायामेकसप्ततिनामानि भवन्तीत्यर्थः । इति षट्पदप्रकरणम् ॥ (C).

१२४ । अथैतेषां प्रकारान्तरेण संख्यामाह जत्ते इति । यावन्तः सर्व्वे लघवो भवन्ति अर्द्धे विसृज्यतां तन्मध्ये । तथापि विसृज्य एकं शरं पंचकं, शर इति पंचसंज्ञा, एतन्नमाणेन नामानि विद्धीति शेषः ॥ अयमर्थः, द्विपंचाशदुत्तरं शतं लघवः अंतिमभेदे ये, तन्मध्ये अर्द्धत्यागे षट्सप्ततिरवशिष्यते, तत्र पंचत्यागे एकसप्ततिरवशिष्यते, तन्नमाणेन एकसप्ततिप्रमाणानि नामानि भवन्तीत्यर्थः ।

अथैते भेदाः स्वरूपतो लिखित्वा प्रदर्शयते । गुरु ७० लघु १२ अजयः, गुरु ६८ लघु १४ विजयः, गु ६८ ल १६ बलिः, गु ६७ ल १८ कर्णः, गु ६६ ल [९०] वीरः, गु ६५ ल २२ वेतालः, गु ६४ ल २४ वृक्षघटः, गु ६३ ल २६ मर्कटः, गु ६२ ल २८ हरिः, गु ६१ ल ३० हरः, गु ६० ल ३२ ब्रह्मा, गु ५८ ल ३४ इन्दुः, गु ५८ ल ३६ चंदनं, गु ५७ ल ३८ सुशुभंकरः, गु ५६ ल ४० या, गु ५५ ल ४२ सिंहः, गु ५४ ल ४४ शार्दूलः, गु ५३ ल ४६ कूर्मः, गु ५२ ल ४८ कोकिलः, गु ५१ ल ५० खरः, गु ५० ल ५२ कुंजरः, गु ४८ ल ५४ मदनः, गु ४८ ल ५६ मत्स्यः, गु ४७ ल ५८ ताडकः, गु ४६ ल ६० शेषः, गु ४५ ल ६२ शारंगः, गु ४४ ल ६४ पयोधरः, गु ४३ ल ६६ कुंदः, गु ४२ ल ६८ कमलं, गु ४१ ल ७० वारणः, गु ४० ल ७२ शरभः, गु ३८ ल ७४ भयलः, गु ३८ ल ७६ त्रांगलः, गु ३७ ल ७८ शरीः, गु ३६ ल ८० सुसरः, गु ३५ ल ८२ समरं, गु ३४ ल ८४ शारसः, गु ३३ ल ८६ सरसः,

अथ पञ्चटिका छंदः । (D).

चउ^१मत्त करह^२ गण चारि ठाड^३

ठड अंत^४ पञ्चोहर पाड^५ पाड^६ ।

चउ^१सट्टि^७ मत्त पञ्चलड^८ इंदु

सम^९ चारि पाञ्च पञ्चटिअ^{१०} छंदु ॥ १२५^{१०} ॥

गु २२ ल ८८ मेढः, गु २१ ल ८० मकरः, गु २० ल ८२ मदः,
 गु [२८ ल ८४ चिट्टिः, गु २८ ल ८६ बुद्धिः, गु २७ ल ८८
 करतलं, गु २६ ल १०० कमलाकरः, गु [२५ ल] १०२ धवलः,
 गु २४ ल १०४ मदनः, गु २३ ल १०६ ध्रुवः, गु २२ ल १०८
 कव[नि]कं, गु २१ ल ११० कृष्णः, गु २० ल ११२ रंजनः, गु १८
 ल ११४ मेधाकरः, गु १८ ल ११६ यौगः, गु १७ ल ११८ गह्वः,
 गु १६ ल १२० शशी, गु १५ ल १२२ शूरः, गु १४ ल १२४
 शान्ति, गु १३ ल १२६ नवरंगः [गु १२ ल] १२८ मनोहरः, गु ११
 ल १३० गगनं, गु १० ल १३२ रत्नं, गु ९ ल १३४ नरः, गु ८
 ल १३६ हीरः, गु ७ ल १३८ भ्रमरः, गु ६ ल १४० शिखरः, गु ५
 ल १४२ कुसुमाकरः, गु ४ ल १४४ द्विपः, गु ३ ल १४६ शंखः,
 गु २ ल १४८ वसुः, गु १ ल १५० शब्दः, ल १५२ मुनिः ॥ ७१ ॥ (E).

१२५। १ चो (E). २ करहि (D & E), करड (F). ३ मच (D),
 चारि (F). ४ चांत (E). ५ चो (E & F). ६ सट्टि (C). ७ पञ्चलड
 (B, C, D & E). ८ सम (A, B, C, D & E). ९ पञ्चलडिच (A, B & C).
 १० २२ (A), २६ (F).

१२४ । पुनः प्रकारांतरेण नामसंख्या[न]यनमाह ॥ जन्ते इति ॥
 यावंतः सर्वे भवन्ति लघवः अर्धं विसर्जय तेषु । तत्रापि विसर्ज्य-
 यैकवारं शरान् अनेन प्रमाणेन नामानि ॥ यथा षट्पदसर्वलघवः
 १५२, तेषामर्धं ७६, तत्रापि [५] पंच त्याज्याः, अवशिष्टाः ७१ इति
 प्रकारेण जातानि नामानीत्यर्थः ॥ इति षट्पदप्रकरणम् ॥ (G).

१२५ । अथ प्रोञ्जटिकाच्छन्दः ॥ चतुर्मात्राः क्रियन्तां गणा-
 सत्वारः अन्ते पयोधरः स्थाप्यतां पादे पादे । चतुःषष्टिमात्रं प्रञ्ज-
 रतौन्दुरिव चतुर्भिः पादैः प्रोञ्जटिकाच्छन्दः ॥ पादे पादे चतुर्मा-
 चासत्वारसत्वारो गणाः क्रियन्तां, तत्रान्यो गणो मध्यगुरुः, पयो-
 धरशब्दो मध्यगुरुवाची । यथेन्दुरमृतं प्रोञ्जति, एवं प्रोञ्जटिक-
 शब्दोऽयमृतं चरतौत्यर्थः ॥ पञ्जटिकेति केचिददन्ति ॥ (C).

१२५ । अथ पञ्जटिकावृत्तं लक्षयति चउमत्तेति । अंत—अंते,
 पञ्जटिकर—पयोधरं मध्यगुरुं जगणमिति यावत् ठइ—स्थाप-
 यित्वा, अंतस्यं चतुर्मात्रिकं जगणस्वरूपमेव विधायेत्यर्थः, पाइ
 पाइ—पादे पादे प्रतिचरणमिति यावत् चारि ठाइ—चतुः-
 संख्याकान् चउमत्त—चतुर्मात्रिकान् गणान् करहि—कुरुह्व ।
 एम—एवं, चारि पाञ्च—चतुःपादे चउषष्टि मत्त—चतुःषष्टि-
 मात्राकं पञ्जटिकाच्छन्द—पञ्जटिकाच्छन्दः भवति, एतत् श्रुतेति
 शेषः इंदुः पञ्जटिकर—प्रस्रवति ॥ प्रथमं चयस्यतुष्कलास्तदन्तरमेको-
 जगण एवं षोडश मात्राः प्रतिचरणं यत्र पतन्ति, तत्पञ्जटिका-
 वृत्तमिति फलितार्थः ॥ (E).

१२५ । अथ चतुःषष्टिमात्रकं भेदचयं, तत्र पर्यटिकामाह ॥

जहा, जे गंजिअ गोलाहिबद^१ राउ^२
 उहंड^३ ओडु^४ जसु^५ भअ^६ पलाउ^७ ।
 गुरुबिक्रम बिक्रम जिणिअ^८ जुञ्ज^९
 ताकस परक्रम^{१०} कोड^{११} बुञ्ज ॥ १२६^{१२} ॥
 पञ्जलिआ^{१३} । (A & F).

षड इति ॥ षट्कर्माः कार्या गणासलारसलारः स्थापयन्ति पयो-
 धरं पादे पादे ॥ षटुःषष्टिमात्राभिः पर्यटिका भवति इंदुसमा-
 सलारः पादाः पर्यटिकाच्छंदसि ॥ अंत इति ॥ षटुर्थी गणो-
 जगणरूपः कार्य इत्यर्थः ॥ २६ ॥ (G).

१२६ । उदाहरति ॥ यो गञ्जितगौडाधिपतिराजः उहण्ड-
 ओडुो यस्य भयेन पलायते । गुरुविक्रमं विक्रमं जिला बुध्यते
 तत् कर्षपरक्रमं क इह बुध्यते ॥ ओडुः—ओडुदेभीयो राजा,
 विक्रमं राजानं बुद्धे न त्यजतौत्यर्थः । (G).

१२६ । अथ [पञ्जटिकामुदाहरति जे इति । येन परक्रमेण
 गोलाहिबद—गौडाधिपतिः राउ—राजा गंजिअ—गंजितः,
 षट इति यावत्, जसु भअ—यस्य परक्रमस्य भयेन उहंड

१२६ । १ गउलाहिब A), गोलाहिबद (B), गोलाहिबद (C), गोउबद (F).
 २ राउ (D). ३ उहंड (D). ४ दंड (A), ओडु (G), ओड (E), ओडु (F).
 ५ रस (D & F). ६ जस (A), भय (B & C). ७ पलाउ (A), पलाद (B),
 पराउ (D & F). ८ जिबु (A), जोबिच (C), जिबिच (D). ९ जञ्ज (F).
 १० परिक्रम (B). ११ इह (C). १२ १२ (A, १०, F). १३ पञ्जलिआ
 (B & C), इति पञ्जलिआ (F).

अथाडिल्ला छंदः । (D).

सोलह^१ मत्ता पाउअलि ल्लह^१
 बेबि जमक्का^२ भेउ अलिस्सह^१ ।
 हो ण^३ पओहर^४ किंपि अलिस्सह^१
 अंत सुपिअ^५ भण^६ छंदु^७ अलिस्सह ॥ १२७^८ ॥

— समरदुर्द्धर्षः ओड — उत्कलदेशाधिपतिः पलाड — पलायितः ।
 येन च जुग्म — युद्धे, इदं सर्वत्र चेति, गुरुविक्रम — गुरुविक्रमः
 गुरुरन्यैरनतिक्रमणीयः विक्रमः पराक्रमो यस्य स तादृश इत्यर्थः,
 भिक्कम — विक्रमः विक्रमनामा कश्चित्प्रसिद्धः राजा, जिणिअ —
 जितः, ताकष परक्कम — तत्कर्णपराक्रमं कोऽपि बुग्म — जानाति,
 अपि तु न कोऽपीत्यर्थः ॥ (E).

१२६ । यथा ॥ येन गंजितो गौडपतिः राजा, बड्डः[?] उत्कलः
 सभयं पलायितः । गुरुविक्रमो विक्रमो जितो युद्धे कर्णपराक्रमं
 को बुध्यते ॥ २७ ॥ (G).

१२७ । षोडश माचाः पादावली लभते द्वयोर्यमकं भेदं कल-
 यत । भवति पयोधरः किमप्यलं ह अते सुपिअः भण कन्दोऽलि-
 न्दाम् ॥ पादावली पादचतुष्टयं षोडश माचाः लभते, तथाच

१२७। १ सोलह (A), सोलाह (E). २ जमक्का (D). ३ जमक्का (F).
 ४ ओड (A, B & C). ५ पओहर (E), पयोहर (F). ६ सुपिअ अंत (A, B
 & C), सुपिअंते (D), सुपिअ चंते (F). ७ जह (D, E & F). ८ छंद (A &
 B). ९ २७ (A). १० (F).

षोडशमात्रं पदमित्यर्थः, द्वयोर्द्वयोरन्ते यमकं, भेदं विशेषं कल-
यत जानीत, पयोधरो जगणो भवति चेत्, किमपि क्वचिदपी-
त्यर्थं अलं व्यर्थं, तस्मात्जगणो न देय इत्यर्थः । इ-शब्दः पादपूरणे ।
सुप्रियो द्विकलः सर्व्वलघुः । तत्र चतुष्कलगणत्रयं, ततो द्विकल-
गणस्ततो द्विलघुरिति साम्प्रदायिकी परिपाटी । (C).

१२७। अथ अलिङ्गहृत्तं लक्षयति षोडश मन्तेति । जहा,
षोडश मन्ता — षोडशमात्रिकाः षोडश मात्रा यस्यां सा तादृशी-
त्यर्थः, पादअलि — पादावली, लह — लभ्यते, वेचि — द्वयोरिति
शेषः, जमङ्गा — ज[य]मकौ भेद — भवत इति, अलिङ्गह कथ-
येत्यर्थः । किंपि कुचापि चरणे इत्यर्थः, अलौल्लह[?] — अप्रयोजक-
इत्यर्थः । अयं च देशीशब्दः । पञ्चोहर — पयोधरः मध्यगुह-
जंगण इति यावत्, ण ह्यो — न भवति, अत्र जगणो न देय इति
भावः, अन्ते पादन्ते सुपिअ — सुप्रियः द्विलघुर्गण इत्यर्थः पत-
तौति शेषः । क्रियमाणासु षोडशमात्रासु अन्तिम[मा]त्रादयं यत्र
लघुरूपमेव पतति, न तु षोडशमात्रातिरिक्तः सुप्रियो देय इति
भावः, तत् अलिङ्गह कंदु — अलिङ्गहनामकं कंदः भण — कथय
इत्यर्थः ॥ (E).

१२७। शोल्लेति ॥ षोडश मात्राः पादावली लभतां देअपि यमके
भेद इति गृह्यतां ॥ भवति पयोधरः किमपि अद्याद्यः सुप्रियोऽन्ते
यत्र कंदः अलिङ्गह ॥ प्रतिपादं षोडश मात्राः, द्वयोश्चरणयोर्धमकं,
जगणो न कर्त्तव्यः, अन्ते लघुदयं च, तत् अभि[लि]ङ्गह कंद-
इत्यर्थः ॥ २८ ॥ (G).

जहा, जहि^१ आसावरि^२ देसा^३ दिण्हउ^४
 सुत्थिर^५ डाहर^६ रज्जा लिह्लउ^७ ।
 कालंजर^८ जिणि^९ किन्ती^{१०} थप्यिअ^{११}
 धणुअ^{१२} बज्जिअ^{१३} धम्मक^{१४} अप्पिअ^{१५} ॥ १२८^{१६} ॥
 अलिह्लह । (F).

१२८ । येनाग्रापूर्व्ये देहो दत्तः सुत्थिरडाहरराज्यं गृहीतं ।
 कालञ्जरं जिवा कौन्तिः स्थापिता धनदारराज्यं धर्माधार्यमितम् ॥
 आग्रापुरो काचन देवो, डाहरो देशविशेषः । (C).

१२८ । अथ अलिह्लहसुदाहरति जिहि इति । जिहि — येन
 आसावरिनामको देशः, दिह्लउ — दत्तः, सुत्थिर — सुत्थिरं, वैरि-
 क्कतास्संद्दनाभावाद्व्याकुलजनमिति भावः, डाहर रज्जा — डहार-
 राज्यं डहारः पर्वतविशेषस्तस्य राज्यमित्यर्थः, लिह्लउ — गृहीतं ।
 कालिंजरे येन कौन्तिः स्थापिता, धणु आबज्जि — धनम् आवर्ज्य दश-
 दिग्भ्य एकीकृत्येत्यर्थः, धम्मके — धर्माय अप्पिअ — अर्पितम् ॥ अत्र
 दिह्लउ लिह्लउ, थप्यिअ अप्पिअ इति दलद्वये यमकवत्त्वं स्फुटमेव ।

१२८ । १ जिहि (B & C), जिहिं (D), जिहि (E). २ असा (B), असा-
 परि (C). ३ देसा (A, B & C). ४ दिण्हउ (C), दिह्लउ (F). ५ सुत्थिर
 (A), सुत्थिर (B). ६ डाहर (B). ७ लिह्लउ (A), लिह्लउ (B), लिह्लउ
 (C), लिह्लउ (D). ८ कालिंजर (A). ९ जिणि (F). १० कौन्ती (C).
 ११ थप्यिअ (D), थप्यिअ (E). १२ धणुअ (A & B), धणुअ (C). १३ बज्जिअ
 (E). १४ धम्मके (A, D & E). १५ थपिअ (B), थपिअ (D). १६ १५ (A),
 १६ (F).

लहुं गुरुं एकं लिङ्गमं लहि जेहा'
 पत्र पत्र लेकवउ' उत्तमं रेहा ।
 सुकद फणिंदह कंठह' बलत्रं
 सोलह' मत्तं पात्राउलत्रं' ॥ १२६'' ॥

अत्र जिह्वीति संयुक्तपरोऽपि अकारः लघुर्बोधः, 'कत्येवि संयुक्तपरो बलो लउ हौद', इति पूर्वसुक्तत्वात् । [Vide श्लोक ४, p. ९. —Ed.] धसके इति एकारोऽपि लघुर्बोधः, 'एत्रो शु[सु]द्धाश्च बल मिलिआ चे'ति पूर्वसुक्तत्वात् । [Vide श्लोक ५, p. 7. —Ed.] अन्यथा तत्तत्क्षरणे मात्राधिक्यं स्यादिति बोध्यम् । (E).

१२८. यथा ॥ जह्वीति ॥ येनाश्रवरीदेशा दत्ताः, सुस्तिरं उहाररःज्यं गृहीतम् । कालंगरं जिला कीर्त्तिः स्थापिता, धन-मर्जयित्वा धर्मार्थमर्जिर्पेतम् ॥ २८ ॥ इत्यल्लिख्यनामकच्छंदः ॥ अडिल्लहेति, अरिहल्लहेति क्वचित्पाठः ॥ (G).

१२९. लघुगुरोरेको नियमो नास्ति यत्र, पदे पदे लिख्यता-मुत्तमरेखा । सुकविफणीन्द्रस्य कण्ठवलयं षोडशमात्रं पादा-कुलकम् ॥ (C).

१२९. अथ पादाकुलकं वृत्तं लक्षयति लउ गुरु एकं लि[ङ्ग]-

१२९। १ Transposed in (F). २ Non est (B). ३ लिङ्ग (A, B, C & D), रेखा (E), विषय (F). ४ जाया (B & C). ५ लेकवउ (A), लेकवउ (B & C), लेकवउ (D), लेकिय (E). ६ उतिस (A). ७ कच्छा (B & C), कंठ (F). ८ वीरव (D). ९ मत्ता (A). १० कुलकं (B, C & D), पादाकुलकं (E), पादाकुलकं (F). ११ २९ (A), २० (F).

जहा, सेर एक^१ जड^२ पावउ^३ घित्ता
 मंडा बीस पकावउ^४ णित्ता ।^५
 टंकु^६ एक^७ जउ^८ सेधव^९ पात्रा^९
 जो^{१०} हउ^{११} रंको^{११} सो हउ^{१२} रात्रा ॥ १३०^{१३} ॥
 पादाकुलकम्^{१४} ।

नेति । जेहा — यत्र, लउ गुरु एक णि(खि)स्य — लघु गुरुवैक-
 नियमः णहि — नास्ति, यत्र षोडशापि माचा अष्टगुरुरूपेणैव
 पतन्ति, अथवा षोडशलघुरूपेणैव पतन्तीति नियमो नास्तीत्यर्थः,
 किंतु पत्र पत्र — पादे पादे प्रतिचरणमिति यावत् उत्तम रेखा
 — उत्तमा रेखा माचा लघुगुरुवैतरिता इति भावः लेखिए —
 लिख्यंते स्थायंते इत्यर्थः । सुकविफणीद्रकंठवलथ[मि]ति पिंगल-
 कंठाभरणतुल्यमित्यर्थः, कंठाभरणं यथा सखेहं कंठे स्थायते, तथे-
 दमपि सखेहं पिंगलेन कंठे धृतमित्यर्थः, सोल्लमचं — षोडश-
 माचाकं, प्रतिचरणं षोडश माचा यस्मिंस्तत्तादृशमित्यर्थः, पादा-
 कुलकं — पादाकुलकनामकं वृत्तं भवतीति शेषः ॥ पादे माचाः

१३० । १ एकु (D). २ जउ (D), जो (E). ३ पावउ (A & D), पावहि
 (B), पावह (F). ४ पकावउ (A), पकाविल (B), पचावउ (F). ५ टंक (A,
 B & C). ६ एकु (F). ७ ज (B), जह (C, E & F). ८ मिथव (B & C),
 सेधउ (E). ९ पावा (A). १० सो (A). ११ हउ (A), हं (D). १२ रंक
 (A & E), रकु (D & F). १३ सोह हउ (A, E & F), सो उह (D). १४ १०
 (A), ११ (F). १५ पादाकुलकम् (B & C).

लिख्यते इत्युक्तं, तत्र कियंत्यो मात्रा इत्यपेक्षायां षोडशमात्राक-
मिति हेतुगर्भं विशेषणम् । (E).

१२८ । गुणवर्ण[गुरूणां] लघूनां वा एकोऽपि नियमो न हि
यत्र पदे पदे लेख्य उत्तमा रेखाः । सुकवेः फणींद्रस्य कंठवल्यं
षोडशमात्रं पादाकुलकं ॥ पदे मध्ये, रेखा लघवः ॥ ३० ॥ (G).

१२९ । उदाहरति । सेर एको यदि प्राप्यते छतस्य, मण्डा-
विंशतिः पश्यते नित्यं । टंकैकमितं यदि सैन्धवं प्राप्यते, यो भवति
रङ्गः स भवति राजा ॥ मण्डा पिष्टकं, सेरटङ्कौ परिमाणविशेषौ ।
दौनख्येयमुक्तिः । (C).

१३० । अथ पादाकुलकमुदाहरति सेर एकैति । सेर एक औ
[जड] पावड घित्ता — सेरकैकं यदि प्राप्नुया[द्] छतं, मंडा बीस
पकावड घित्ता — तदा विंशतिं मंडकान् पचामि नित्यं । तत्र च
जड — यदि टंकु एक सैधव पाश्चा — टंक एकः सैधवः प्राप्तः,
तदा औ हड रंक सोह हड राष्ठा — योऽहं रंकः स एव अहं
राजा ॥ (E).

१३० । यथा ॥ सेरेति ॥ शेरकैकं यदि प्राप्यते छतं, मंडविंशतिं
पचामि नित्यं । टंकैकं यदि सैधवं प्राप्यते, योऽहं रंकः स एवाहं
राजा ॥ रंकोक्तिरियम् ॥ ३१ ॥ इति पादाकुलकम् ॥ (G).

[This differs from the Pádákulakam of Pingala's Sanskrit
Treatise. Vide Ghosha's compendium, pp. 22-24.—Ed.]

अथ चउबोला छंदः । (D). Non est (B & C).

सोलह^१ मत्तह^२ बेबि^३ पमाणह^४

बीअ चउत्यह^५ चारिदहा ।

मत्तह^६ सट्टि समग्गल जाणह^७

चारि पआ^८ चउबोला^९ कहा ॥ १३१^{१०} ॥

१३१ । चौ[चउ]बोलां लचयति सोलह मत्तेति । सोलह मत्तह—
षोडशमात्राभिः । बेबि—दावपि द्वितीयचतुर्थयोरप्ये उपादानात्प्रथम-
द्वितीयावित्यर्थः । चरणविति शेषः । [पमाणह—] प्रमाणयत, बीअ
चउत्यह—द्वितीयचतुर्थयोस्वरणयोः चारिदहा—चतुर्दश मात्रा-
इति शेषः । प्रमाणयतेति पूर्वणान्वयः, मत्तह सट्टि—षष्टिमात्राः सम-
ग्गल जाणह—समयाः जानीत, चारि पआ—चतुष्पादं चौ[चउ]-
बोला कहा—चौबोलां कथय ॥ तत्र प्रथमचरणे षोडश, द्वितीये
चतुर्दश, तृतीयेऽपि षोडश, चतुर्थे च चतुर्दश मात्राः पतन्ति, ततः
चौबोलानामकं वृत्तमिति फलितार्थः । (E).

१३१ । षोडश मात्रा द्वयोः पादयोः [प्र]माणय ॥ द्वितीय-
[चतुर्थ]योः स्थानयोश्चतुर्दश ॥ मात्राणां षष्टिः समया जानीत
चतुर्षु पदेषु चौबोलां कथय ॥ द्वयोः प्रथमद्वितीययोः षोडश, द्वितीय-
चतुर्थयोश्चतुर्दशेत्यर्थः ॥ तच्चौबोलां नाम छंदः ॥ (G).

१३१ । १ सोलहं (D), सोलह (E). २ मत्तहं (D). ३ बेबि (A), बेबि
(F). ४ पमाणह (D). ५ इउत्यह (A), चउत्यहं (D), चउतार (F).
६ मत्तहउ (D), मत्ता (F). ७ जाण (A), जाणउं (D). ८ चारो पच (E).
९ चौबोला (E & F). १० ११ (F).

जहा, रे धणि मत्त मञ्जगज^१ गामिणि
 खंजण^२लोअणि^३ चंदमुही^४ ।
 चंचल जुब्बण^५ जात^६ ण जाणहि^७
 छद्दल^८ समप्पहि^९ काद्द णही^{१०} ॥ १३२^{११} ॥
 चउबोला^{१२} ।

१३२ । अथ चौबोलासुदाहरति रे धणीति । रे धणि — धन्ये, मत्त मञ्जगज गामिणि — मत्तमतंगजगमने खंजनलोचने चंद्रमुखि चंचलं गच्छद्यौवनं ण जाणहि — न जानामि, अतः तत् कृद्-श्लेभ्यः विद्गधेभ्यः काद्द णही — कुतो न समर्पयसि — समर्पयसि । अथवा यतः चंचलम् अतएव गच्छद्यौवनं कृद्श्लेभ्यो न समर्पयसि, अतः लं काद्द णही — किमपि न जानामि, यदि तु समर्पयसि तदा अभिज्ञा भवतीति भावः ॥ (E).

१३२ । यथा रे इति ॥ हे वनिते मत्तमतंगजगामिनि खंजनलोचने चंद्रमुखि ॥ चंचलं यौवनं याति न जानामि अतुरे समर्पयसि कायं किं वा न हि ॥ ३२ ॥ इति चौ[बो]ला कंदः ॥ (G).

१३१ । १ मतंगज (D), मञ्जगज (F). २ खंजण (A), खंजण (F). ३ लोअण (A). ४ चंदमुही (E). ५ जुब्बण (E). ६ जात (E). ७ जाणहि (A), जाणहि (D), हि (E). ८ छद्दल (A), छद्द (E). ९ समप्पण (A), समर्पयहि (D). १० काद्द (A), काद्द णही (D), काद्द णही (E). ११ ३२ (F). १२ चौबोला (F).

अथ रङ्गा छंदः । (D).

पठम विरमद् मत्त दहपंच, पञ्च बीअर बारह ठवहु,
तीअ ठाँइ दहपंच जाणहु,^१ चारिम एगारहहि,^२
पंचमे हि^३ दहपंच आणहु^४ ।

अडासद्वी^५ पूरवहु^६ अगो दोहा देहु^७ ।

राअसेण^८ सुप्रसिद्धं^९ इअ^{१०} रङ्ग^{११} भणिज्जइ^{१२} एहु^{१३} ॥

१३३^{१४} ॥ [राजसेना]

१३३ । अथ नवपदप्रकरणम् ॥ प्रथमविरतिं माचा[सु] पञ्चदशसु,
द्वितीये द्वादशसु स्थापय, तृतीये स्थाने पञ्चदशसु जानौहि, चतुर्थे
षैकादशसु, पञ्चमे पञ्चदशसु आनय । अष्टषष्टिं पूरयाये दोहा
देहि । राजसेनं सुप्रसिद्धं रत्नं भण्यते तत् ॥ अत्र चोक्तसूत्रैः
पञ्चभिः पदैः अष्टषष्टिर्मात्रा भवन्ति, अये च दोहापादचतुष्टयेन
मिथिल्या नवपदी ॥ नवपदच्छन्दसः सप्त भेदा भवन्ति, तत्रेदं राज-
सेनानामकं रत्नमिदृश्यते । (C).

१३३ । अथ रङ्गा[रङ्गा]ं सूचयति पठमेति । भो गिध्याः पठम—

१३३ । १ विरद (A), विरदच (D). २ चद (E). ३ बीच (C). ४ ठवहु
(E). ५ जाणु (B), जाणच (C). ६ एगारहि (A), एगारहिं (B & C),
एगारहिं (D). ७ च (A & E), च (C). ८ जाणु (A & C), जाणु (B).
९ एम चहु (F). १० सहा (B & C), सहा (D), सहि (F). ११ संठवहु (A),
पुरव (F). १२ ईउ (F). १३ राचवेद (B), राचवेवि (A), राजवेच (F).
१४ वपसिद्ध (E). १५ चच (A, B & C). १६ रत्नं (C), वहुउ (D), रंउ (F).
१७ भणिज्जच (B & C). १८ एच (C). १९ एच (A), २० (F).

प्रथमचरण इत्यर्थः दशपंच मत्त—पंचदशसु मात्रासु विरमद्—
विरमति विरामं समाप्तिं प्राप्नोतीत्यर्थः, प्रथमचरणे पंचदश मात्राः
कर्त्तव्या इति भावः । वीञ्च—द्वितीये पञ्च—पादे बारह—
द्वादश मात्रा इति शेषः, सर्वत्र यथा यथा योजनीयः, ठषञ्—
स्थापयत । तीञ्च ठाह—द्वितीये स्थाने द्वितीयचरणे इत्यर्थः दश-
पंच मात्राः जाणञ्—जानीत । चारिम—चतुर्थे चरणे इति शेषः,
इदं च यथापेक्षमन्यत्रापि योज्यं, एग्गारहहि—एकादश मात्राः
जानीतेति पूर्वेणान्वयः । पंचमे ङ—पंचमेऽपि चरणे दशपंच—
पंचदश मात्राः आणञ्—आनयत । एवंप्रकारेण अट्टामट्टी—अष्ट-
षष्टिर्मात्राः पूरषञ्—पूरयत, अये अष्टषष्टिमात्रांते दोहा—
द्विपदिकां तेरह मत्तेत्यादिना पूर्वशुक्रां देञ्—ददत । एञ्—
एषा रञ्जा, [दञ्च—] इयं सुप्रसिद्ध—सुप्रसिद्धं यथा स्थातथा राञ्च-
सेण—राजसेना इत्यपि भणिञ्जद्—भण्यते ॥ एतस्या राजसेना
इति नामान्तरमपि कथ्यत इत्यर्थः । (E).

१३३ । अथ रंङामाह ॥ पठनेति ॥ प्रथमा विरतिर्मात्रासु
दशपंचसु, पादे द्वितीये द्वादशसु स्थापय, द्वितीयस्थाने दशपंचसु
जानीहि, चतुर्थे एकादशसु, पंचमे दशपंच मानय । एवमष्टषष्टिं
पूरय, अये दोहां देहि ॥ राजसेनसुप्रसिद्धिता रंङा भण्यते एषा ॥
प्रथमद्वितीयपंचमे पादे पंचदश मात्रा द्वितीये द्वादश चतुर्थे
एकादशेति द्वा[अष्ट]षष्टिर्मात्रा भवन्ति, तदुपरि दोहा देयेति ॥
राजसेनो राजसेनप्रसिद्धिं प्रापित इति केचित्, राजसेनेति नामा-
न्तरप्रसिद्धिं प्रापितेत्यन्ये ॥ वा रंङेति भण्यते ॥ ३४ ॥ (G).

विसम तिकल^१ संठबहु तिसि पाइक्क^२ करहु^३ लइ^४
 अंत^५ णरेद^६ कि बिप्प पढम^७ बेमत्त अवर^८ पइ^९ ।
 सम पअ तिअ पाइक्क सम्बलहु^{१०} अंत विसज्जहु^{११}
 चउठा चरण^{१२} विअरि^{१३} एक लहु कट्टिअ लिज्जहु ॥
 इम^{१४} पंच पाअ^{१५} उट्टवण^{१६} कइ
 बत्थु^{१७}णाम पिंगल^{१८} कहइ^{१९} ।
 ठवि दोसहीण^{२०} दोहाचरण
 राजसेण^{२१} रहुउ^{२२} भणइ ॥ १३४^{२३} ॥ छप्पअ ।

१३४ । तत्र गणव्यवस्थामाह । विषमे त्रिकलं संस्थापय, चौन्
 पदातिकान् कुह नौत्वा प्रथमे नरेन्द्रः किं विप्रोऽन्ते द्विमात्रोऽपर-
 पदे । समे पदे त्रयः पदातिकाः सर्वैकघुरन्ते विसृज्यतां, चतुर्थ-
 चरणे विचार्यै एकलघुर्दृष्ट्वा नौयताम् ॥ एवं पञ्चपदोत्थापनं वस्तु-
 नाम पिङ्गलः कथयति । स्थापयित्वा दोषहीनान् दोहाचरणान्
 राजसेनानामा रण्डा भण्यते ॥ विषमे प्रथमे द्वितीये पञ्चमे पादे

१३४। १ तिकल (B). २ पाइक्क (D). ३ Non est (F). ४ तस्य (E).
 ५ अंत and पढम transposed in (E). ६ णरेदु (D), णरेदु (E & F).
 ७ पढमे (B & C). ८ अवर (B & C). ९ पइ (B, C & E), मइ (F).
 १० वड (F). ११ विज्जइ (B), विसज्ज (D), विसज्ज (E). १२ चउ चरण (C
 & F), चौत्वा चरण (E). १३ अपि (A), विचारिच (C). १४ इम (A, B,
 C, D & F), इ short. Vide श्लोक ३. p. 7. १५ पाइ (D). १६ उट्टवण
 (D), उट्टवण (F). १७ वत्थु (A), वत्थु (B). १८ पिंगलु (D & F). १९ कुहइ
 (A, B, C & D). २० दोसहिच (B). २१ राजसेच (B).
 २२ रहुउ (B), रहुउ (C), रहुउ (D), रहुउ (E), रहुउ (F). २३ १८ (A).

एकस्त्रिकलस्त्रयः पदातिकाश्चतुष्कलगणाः कार्याः, नीला ज्ञाला, प्रथमपादे तु नरेन्द्रः किंवा विप्रश्चरमगणः । नरेन्द्रो जगणः, विप्रश्चतुर्लघुः । अपरपादे द्वितीये पञ्चमे चान्ते द्विमात्रो द्विलघुस्तेन चरमो यः चतुष्कलस्तृतीयपञ्चमयोक्तः स भगण इति वदन्ति । समपादे द्वितीये चतुर्थे च त्रयश्चतुष्कलाः, तत्रान्तिमः सर्वलघुश्चतुर्थचरणस्यैकादशमात्रत्वात् चतुष्कलगणचयं [न] सम्भवत्येव, अतोऽन्तिमगणे लघुरेको विकर्षणीयः । वस्त्रित्यपि एतस्य ह्रन्दशो नाम । नाम प्राकाशे । (C).

१२४ । अथ रंडायां तावन्तावन्मात्रा तत्तश्चरणे देया इत्युक्तं, तत्र विप्रान्यामप्रकारमाह विषमेति । विषम — विषमे पादे प्रथमे द्वितीये पंचमे चेत्यर्थः, आदौ तिकल संठवृद्ध — चिकलं स्थापय, ततश्च चिकलानंतरमित्यर्थः तिष्ठि पादङ्क — चीन् पदातीन् चतुष्कलानित्यर्थः करङ्क — कुस्त, पठम — प्रथमे पादे अंत — अन्ते प्रथमपादांते इत्यर्थः एरिंद किं विष्णु — नरेन्द्रं मध्यगुरुं जगणं किंवा विप्रं चतुर्लघ्वात्मकं गणं कुरुतेति पूर्वोक्तम्, तथाच प्रथमे चरणे चिकलानंतरं कर्त्तव्येषु त्रिषु चतुष्कलेषु द्वितीयश्चतुष्कलो जगणस्वरूपो विप्ररूपो वांति कर्त्तव्यः न तु पृथगिति हृदयं । अवर पञ्च — अपरपादे विषमचरणगणविचारस्यैव प्रकांतत्वात्प्रथमादपरस्मिन् विषमे द्वितीये पंचमे च पादे इत्यर्थः वे मन् — वे मात्रे दौ लघू इत्यर्थः, उदाहरणानुरोधाच्च मात्राग्रब्धो लघुवाची, अन्ते देये इत्यर्थः, तथाच द्वितीयपंचमकानंतरदेयेषु चतुष्कलेषु द्वितीयो गणः भगणो देय इति भावः तस्यैव द्विरुच्यंतत्वात् ।

अथ विषमचरणव्यवस्थां विधाय समचरणव्यवस्थामाह सम पञ्च इति ।। सम पञ्च—समे पादे द्वितीये चतुर्थं चेत्यर्थः आदौ विश्व पादस्य—द्वौ पदाती चतुष्कलावित्यर्थः, अंत—अंते चतुष्कलदद्यांते पादांते चेत्यर्थः सम्बलञ्ज—सर्वलघु विश्वञ्ज—विस्तृत, चौ[चउ]त्या चरण—चतुर्थचरणे अंते इति पूर्वतनमनु-संजनौचं, विचार्य सावधानतया एकलञ्ज—एकं लघुं कश्चिच्च लिञ्ज—निष्कास्य गृह्यतां द्वितीयचरणांतिमगणपेक्षया चतुर्थ-चरणांतिमगणे एको लघुर्न्यूनः कर्त्तव्यः, तत्र एका मात्रा न देयेति वृद्धं ॥ तथाच समे पदे चतुष्कलदद्यांते सर्वलघ्वात्मकगणदानमुक्तं, तत्र चतुर्थचरणे चतुष्कलदद्यांतं सर्वलघुः चिकलो देयः, द्वितीये च सर्वलघुश्चतुष्कलो देय इति व्यवस्था ।

इमं पंच पात्र उद्भवण कइ—एवं पंचपादोद्भवं हला, उद्भ-वनं विन्यासः, तथाच एवं पंचपादविन्यासं कृत्वित्यर्थः, दोषहीण दोहाचरण—दोषहीनदोहाचरणान् जस्मेत्यादिना [Vide श्लोक ८५. p. 145.—Ed.] पूर्वाक्षप्रथमद्वितीयजगणवत्त्वरूपदोषरहितान् दोहा-चतुस्चरणानित्यर्थः, ठवि—स्थापयित्वा पूर्वाक्षचरणपंचकानंतरं दोहां दत्त्वेत्यर्थः, पिंगलः बत्युणाम—वस्तुनामकं वृत्तं कहेइ—कथयति, एतदेव रात्रशेषेण रञ्जउ—राजसेनरडा च एतस्त्वैव राजसेना रंजेति च नामांतरं भणइ—भणति ॥ (E).

१२४ । अष्टोद्भवनिकामाह ॥ विसमेति ॥ विषमेषु चिक[लः] संस्थाप्यतां, चचः पदातयस्ततः, अंते नरेन्द्रः किं विप्रः, प्रथमे द्वे मात्रे, अवर—मध्ये ॥ विषमेषु प्रथमद्वितीयपंचमेषु चरणेषु, पदातिस्त-

जहा,

भमद् महुअर^१ फुल्ल^२ अरविंद^३, खबकेसु^४ काणख जुलिअ^५,
सब्बदेस पिकराब^६ चुलिअ, सिअल पवण लहु बहइ,
मलअ कुहर खब^७ बल्लि^८ पेलिअ ।

चित्त^९ मणोभव सर^{१०} इणइ दूर दिगंतर^{११} कंत ।

किम^{१२} परि अण्णउ बारि^{१३} इउ एम^{१४} परि पलिअ^{१५} दुरंत ॥

१३५^{१६} ॥ राजसेना ।

अक्षः ॥ तत्र प्रथमे पादे द्वौ [?] इति द्वितीये न कार्य इत्यर्थः, एवं च
द्वितीये द्वादश चतुर्थे एकादश मात्रेति निष्कर्षः ॥ द्वितीयचतुष्कल-
स्थाने जगणस्यतुर्लघुर्वा देयः ॥ अवरयोस्तृतीयपंचमयोरन्ते लघुद्वयं
देयमित्यर्थः ॥ समयोः पादयोः द्वौ पदात्तौ सर्वत्र लघुमन्ते विस-
र्ज्य ॥ चतुर्थचरणो विचार्य एकं लघुमाह्वयं क्रियतां ॥ एवं पंच-
पादोद्भवत्वं क्त्वा वस्तुनाम पिंगलः कथयति, स्थापयित्वा दोषहीनं
दोषाचरणं राजसेनरंजामिति भणति ॥ (G).

१३५ । १ मङ्गल (F). २ फुल्ल (A), पलो (F). ३ अरविंद (D). ४ ख-
बकेसु (F). ५ चुलिअ (D), पुल्लिअ (F). ६ पिकराब (A), पिकरवे (B &
C), पिअ राब (D), पिक राम (F). ७ महुअर कुहर वच (C). ८ बल्लिअ (D).
९ चित्त (B & C). १० सर (B). ११ दिगंत (F). Three letters dropt
after न in (C). १२ केम (A), के (B & C). १३ बारि (C), वादिरि (E).
१४ पा एव (C), ए short. Vide खोका ५, p. 7. १५ पलि (A), पलिअ (C),
पलि (F). १६ ३० (A), ३१ (F).

१३५। उदाहरति। भ्रमति मधुकरः फुल्लमरविन्दं, नवकिंशुक-
काननं स्फुटितं, सर्वदेशः पिकरावेण घूर्णितः, ग्रीतलपवनो लघु
वहति, मलयकुहरवनवल्लीः प्रेरयति। चित्तं मनोभवशरो हन्ति,
दूरदिगन्तरे कार्यः[न्तः]। किमुपर्यात्मानम् उद्धरिष्यामि, अत्रं
पतितो दुरन्तः ॥ किमुपरि किमु[पा]लम्बेन उद्धारयिष्यामि
जीविष्यामीति यावत्, दुरन्तः समय इति यावत्। विरहिष्याः
उक्तिरियम् । (C).

१३५। रत्नामुदाहरति भ्रमईति। मञ्जुश्र-मधुकराः भ्रमर-
भ्रमंति, फुल्ल श्रविन्द-पुष्पितान्यरविन्दानि, काणण-काननानि
[एवकेसु-]नवकिंशुकैः जुल्लिञ्च-ज्वलितानीव भाती[ति] श्रेषः,
सर्वदेश-सर्वदेशः पिकराव चुल्लिञ्च-पिकरावैसुलुकितः निमीत-
इति यावत्, कोकिलालापानाकर्ष्यं संजातकंदर्पबाधया सर्वोऽपि
देणि[शो] निःपीत इव भातीति भावः, मलय कुहर एव बलि
पेल्लिञ्च-मलयकुहरनववल्लीः प्रेषयित्वा ताः कंपयित्वेत्यर्थः, शिञ्जल
श्रवण-ग्रीतलः पवनः लघु-लघु मंदं यथा स्यात्तथा वहइ-
वहति। चित्त मणोभव शर हणइ-चित्तं मनोभवः शरैहंति, कंत
-कांतः दूरे दिगन्तरे एव, दुरंतः दुष्टः अंतो यस्य [स] तादृशः
समय इति श्रेषः परिपल्लिञ्च-परिपतितः, अप्यउ-आत्मानं
किम परि-कथा परिपात्या ह्वारिहंड-रक्षिष्यामि ॥ (E).

१३५। यथा ॥ भ्रमेति ॥ भ्रमंति मधुकराः, फुल्लान्यरविन्दानि,
नवं किंशुककाननं पुष्पितं, सर्वदेशे पिको रागं वंदते, ग्रीतलः
पवनो लघु वहति, मलयकुहरनववल्लीः प्रेषयित्वा। चित्तं मनोभव-

करही खंदा मोहिणी^१ चारुसेखि^२ तह भद्र ।

राजसेख ताखंकी^३ पिअ^४ सत्त बत्तु^५ खिण्णंदा^६ ॥ १३६^० ॥

दोहा ।

शरो हंति, दूरं दिगंतरे कांतः । केन प्रकारेणात्मा वारणीयः
एवं दुरंतः एवं प्रकारेण दुरंतः ॥ ३६ ॥ (G).

१३६ । करभी नन्दा मोहिनी चारुसेनौ तथा भद्रः ।
राजसेनः ताङ्कः प्रियाणि सप्त वस्त्रनि निष्यन्नाणि ॥ कवीनां
प्रियाणि । (C).

१३६ । अथैतथैव भेदानां संख्यं नामान्याह करहीति । पिअ
— हे प्रिये करभी नंदा मोहिनी चारुसेना तथा भद्रः । राजसेनः
ताखंकिनी इति सत्त — सप्त बत्तु खिण्णंदा — वस्तुनिखंदाः वस्तु-
नामकस्य पूर्वोक्तवृत्तस्य निखंदा भेदा इत्यर्थः ॥ रत्नाया एव वस्तु
राजसेन इति च नामांतरम् । (E).

१३६ । दोहांतस्य रंडेति जातिनाम्नो वृत्तस्य भेदानाह ॥
करहीति ॥ करभी १, नंदा २, मोहिनी ३, चारुसेना ४, तथा
भद्रा ५ । राजसेना ६, ताखंकिनी [७] प्रिये सप्त वस्तुभेदाः ॥ प्रिये
इति संबुद्धिः ॥ ३७ ॥ (G).

१३६ । १ मोहिनी (A & F). २ चारुसेनी (A, B & C), चारुसेन (E).
३ ताखंकी (E). ४ पिअ (A). ५ वस्तु (A). ६ विषय (B), विषय (C),
विषयंदा (D), विषय (E). ७ ११ (A), १० (F).

पढम तीअ^१ पंचम पअइ तेरह मत्ता जासु ।

बीअ चउत्थ^२ एगारहि^३ करहि^४ भणिअइ^५ तासु ॥ १३७^६ ॥

दोहा ॥ [इति] करही^७ । (C).

१३७ । प्रथमद्वितीयपञ्चमपादेषु चयोदश माचा यस्यां । द्वितीय-
चतुर्थयोरेकादश करभी भण्यते या ॥ अत्र चान्ते दोहा सर्वत्रैव
बोधा, पादपञ्चक एव विशेषः क्रियते, तत्र च चिकल-चतुष्कल-
द्वय-द्विकलगणाः काव्याः, यमे चतुष्कलद्वयं चिकलघु चेत्येवमन्यत्रापि
विचार्य्यं व्यवस्थेयम् । (C).

१३७ । तेषु प्रथमं करभीं लक्षयति पढमेति । जासु — यस्याः
प्रथमद्वितीयपञ्चमपादेषु तेरह मत्ता — चयोदश माचाः । बीअ
चउत्थ — द्वितीयचतुर्थयोस्वरणयोरिति शेषः, एगारहि — एका-
दशैव माचा भवतीत्यर्थः, तासु — तस्याः करहि — करभीति
नामेति शेषः भणिअइ — भण्यते ॥ अथमभिप्रायः, पूर्ववस्तुच्छंदशि
प्रथमे चरणे पंचदशमाचाः द्वितीये द्वादश तृतीये पंचदश चतुर्थे
एकादश पंचमे पंचदश देया इति फलितं, तत्रैव प्रथमद्वितीयपंच-
मचरणेषु प्रथमोपात्तचिकले माचादयं दूरीकृत्य द्वितीयचरणे
चान्तोपात्तसर्वलघुचतुर्मात्रिके एकां माचां दूरीकृत्य चतुर्थं च
पूर्व[व]देव संस्त्रायामे दोहां दत्त्वा करभी वाच्या, न तु [?] विषम-
पादेषु प्रथमोपात्तचिकले माचादयं न्यूनं कर्त्तव्यम् । चान्तोपात्त-

१ तीअ (C), तीअ (D). २ चउत्थ (A). ३ एगारहि (A), एगार-
हि (B & C), एगारहिं (D), एगारहि (E). ४ करर (F). ५ भणिअइ
(B & C), भणिअइ (F). ६ १३७ (A), १३७ (F). ७ करहि (B).

पठम तीअ पंचम पअइ मत्त होइ' दइचारि ।

बीअ' चउत्थ' एगारहि' खंद भणिज्ज' विअारि ॥ १३८' ॥

दोहा । [इति] खंद । (A, B & C).

जगणभगणेषु चेत्यत्र किं विनिगमकमिति चेत्, सत्यं, सामान्या-
नास्मिंशितविशेषाभावात् पूर्वोक्तं रङ्गानियमानामुत्तरचायावश्यक-
तया करभ्यामपि प्रथमचरणान्ते जगणविप्रान्यतरस्य, तृतीयपंच-
मयोश्च भगणस्यावश्यं स्थापनीयत्वात्प्रथमपरित्यागे मानाभावाच्च
प्रथमोपात्तचिकलमध्यत एव माषाढस्य न्यूनं विधेयं, द्वितीये च
समचरणे अन्ते सर्वलघुर्द्वय इति नियमस्य पूर्वमुक्तत्वात् अन्ते सर्व-
लघुस्त्वापनमावश्यकमिति चतुर्थचरणसाम्यतया द्वितीयचरणस्थापने
बाधकाभावादन्तिमसर्वलघ्वात्मकगणमध्यत एव च[ए]का माषा
न्यूना विधेयेति न कश्चिद्दोष इत्यस्मात्तातचरणोपदिष्टः पंचाः
सुधौभिर्विभावनीयः । यत्तु विषम आद्युपात्तचिकलमध्ये माषाढस्य
न त्याज्यमेककलगणाभावादिति, तत्र आर्यायामुत्तरार्द्धे षष्ठस्यै-
वात्रापि प्रथमस्यैककलस्य स्थापने बाधकाभावात् । (E).

१३७ । पठमेति ॥ प्रथमतृतीयपंचमे पादे चयोद्ग माषा षष्ठ्य ।
द्वितीयचतुर्थयोरेकाद्ग करभौ भण्यते मा ॥ अन्ते दोहा देयेति
सर्वत्र शेषः ॥ ३८ ॥ (G).

१३८ । १ चो (A). २ विच (A). ३ चउत्थ (A), चउत्थ (F). ४ एषा-
रचर (A), एषारचरि (B), एषारचर (C), एषारचरि (D), एषारचरि (E).
५ सुविज्ज (A & C), सुविज्ज (B). ६ १३ (A), १३ (F).

पठम तीञ्च पञ्चम पञ्चह ऋबद्दह मत्ता जासु ।

बीञ्च^१ चउत्थ^२ एगारह्दि^३ तं^४ मोहिणि मुणि^५ आसु ॥ १३६ ॥

दोहा । [इति] मोहिणी । (B & C).

१३८ । विषमे माचा भवन्ति चतुर्दश । समे एकादश नन्दा भण्यते विषार्थे ॥ (C).

१३८ । अथ नंदां लक्षयति पठमेति । यत्र प्रथमद्वितीयपञ्चमपादेषु दहचारि — चतुर्दश मत्ता होइ — माचा भवन्ति । बीञ्च चउत्थ एगारह्दि — द्वितीयचतुर्थयोरेकादशैव माचा भवन्तीति पूर्वतनानुसंगः, तं विचारि — विषार्थे णंदं भणिक्क — नंदां भण ॥ अत्रापि पूर्वोक्तरीत्या विषमपादेषु प्रथमोपात्तत्रिकलमध्यत एव एकां माचां दूरीकृत्य द्वितीयपादे चांतस्थचतुर्लक्ष्वात्मकगणमध्यत एकां माचां त्यक्त्वा चतुर्थं पूर्ववदेव स्थापयित्वाये दोहां दत्त्वा नंदा वाच्या इति निष्कर्षः । (E).

१३८ । पठेति ॥ चतुर्दशमाचाभिर्नंदेति । श्रेष्ठं पूर्ववत् । एवमप्येऽपि ॥ ३८ । (G).

१३९ । विषमे नवदश माचा यस्यां । समे एकादश सा मोहिनी ज्ञायतामिथम् ॥ (C).

१३९ । अथ मोहिनीं लक्षयति पठमेति । यस्यां प्रथमद्वितीयपञ्चमपादेषु ऋबद्दह मत्ता — एकोनविंशतिर्माचाः । बीञ्च चउत्थ

१३६ । १ नीर (D). २ चउत्थ (A), चउत्थ (F). ३ एगारह्दि (A), एगारह्दि (B), एगारह्दि (D), एगारह्दि (E). ४ तं (A). ५ मुणि (A), भणि (E). ६ ३४ (A). ७० (F).

पठम तीञ्च पञ्चम पञ्चदश मत्त^१ पञ्चदश^२ जासु ।

बीञ्च चउत्थ^३ एञ्चारहि^४ चारुसेणि^५ मुणि आसु^६ ॥ १४०० ॥

दोहा । [इति] चारुसेणी । (B & C).

एञ्चारहि—द्वितीयचतुर्थयोरेकादशैव माचा भवन्ति, तं—तां
आसु—एनां मोहिणी [—मोहिनीं] सुणि—जानीहि ॥ अत्र
विषमेषु चिकित्थानंतरं चत्वारश्चतुर्माचिका विधेयास्तेष्वेव प्रथम-
पादांते जगणो विप्रो वा विधेयस्तृतीयपञ्चमद्योऽन्ति[म]भगण एव
विधेयो द्वितीये चांतिममध्यत एव एकां माचां निष्कास्य चतुर्थं च
पूर्ववदेव संस्थाप्याये दोहां दत्त्वा मोहिनी वाच्येति व्यवस्था । (E).

१३८ । पठेति ॥ एकोनविंशतिसां मोहिनीं जानीत ॥ ४० ॥ (G).

१४० । विषमे माचाः पञ्चदश यस्यां । समे एकादश चारुसेनी
ज्ञायतामियम् ॥ (C).

१४० । अथ चारुसेनां लक्षयति । जासु—यस्याः प्रथम-
द्वितीयपञ्चमपादेषु पञ्चदश—पञ्चदश मत्त—माचाः । बीञ्च चउत्थ
—द्वितीयचतुर्थयोः पादयोः एकादशैव माचा भवन्तीति शेषः,
आसु—एनां चारुसेनां भण—कथय ॥ अत्र विषमचरणान्
वस्तुन इव संस्थाप्य द्वितीयचतुर्थौ चरणौ करभ्या इव विधाप्याये
दोहां दत्त्वा चारुसेना वाच्येति निष्कर्षः । (E).

१४० । पठेति ॥ पञ्चदश चारुसेना ज्ञेया ॥ ४१ ॥ (G).

१४० । १ मत्ता (F). २ पञ्चर (B), पञ्चदश (F). ३ चउत्थ (A). ४ एञ्चा-
रहि (A, D & E), एञ्चारहि (B & C). ५ चारुसेनी (B), चारुसेव (D
& E). ६ भणु ताड (A). ७ १५ (A), ४२ (F).

पठम तीअ पंचम पअह मत्ता दहपंचाई ।

तीअ चउत्या^१ बारहहिं^२ भह णाम कहि आई ॥ १४१^१ ॥

दोहा । [इति] भह । (B & C).

पठम तीअ पंचम पअह मत्त पखरह^३ जासु^४ ।

सम बारह अरु^५ एकादह राअसेण^६ भण^७ तासु^८ ॥ १४२^२ ॥

दोहा । [इति] राअसेण । (B & C).

१४१ । विषमे माचाः पञ्चदश । समे दादश भद्रनाम उच्यते
भण्यते वा ॥ (C).

१४१ । अथ भद्रं लक्षयति पठमेति । प्रथमद्वितीयपंचमपादेषु
माचाः पञ्चदश, द्वितीयचतुर्थयोर्द्वादश माचाः भवन्ति, आहं — एतस्मिन्
भवेति नाम कथितम् ॥ अत्र चतुर्थं त्रयस्यतुर्मात्रिका अन्ये वस्तुन-
द्वेति निष्कर्षः । (E).

१४१ । पठेति ॥ द्वितीयचतुर्थयोर्द्वादश, भद्रा नाम कथ्यते ॥
४२ ॥ (G).

१४२ । विषमे माचाः पञ्चदश । द्वितीये द्वादश, चतुर्थे एकादश,
राजसेनो भण्यताम् ॥ (C).

१४२ । अथ पूर्वं विषम तिकलेत्यनेन [Vide श्लोक १२७ p. 230.]
लक्षितमपि राजसेनापरनामकं वस्तु वृत्तं करहो नंदेत्यत्र तदन्य-

१४१ । १ चउत्या (A). २ बारह (A), बारह (B & C). ३ अरु (A),
४२ (F).

१४२ । १ पखर (B), पखर (F). २ जासु (A), जासु (D). ३ पखर (A),
४ राअसेण (E). ५ भणु (B, C & D). ६ नाम (A), नाम (D). ७ १० (A),
४२ (F).

पठम तीञ्च पंचम पञ्चह मत्ता सोलह जासु ।

सम बारह अरु^१ एकदह तालंकिणि भणु^२ तासु ॥ १४३^३ ॥

दोहा । [इति] तालंकिनी^४ । (A).

इति रंङ्गाप्रकरणम्^५ । (A, B & C).

ए३ राजसेनः कथित इति भ्रमनिरासायें पुनस्तमेव लक्षयति पठमेति । प्रथमतृतीयपंचमपादेषु मात्राः पंचदश यत् । समे चरणे द्वादश अथ — अथच एकदह — एकादश राजसेनं भणत च ॥ एतन्निष्कर्षश्च पूर्वमेव कृतः । (b).

१४२ । पठेति ॥ समे द्वादशान्यदेकादश राजसेना भण्यते सा ॥

समे प्रथमे[द्वितीये] अन्यत् चतुर्थेऽर्थः ॥ ४२ ॥ (G).

१४३ । विषमे मात्राः षोडश, द्वितीये द्वादश, चतुर्थे एकादश, ताडङ्किनी भण्यताम् ॥ (C).

१४३ । अथ ताडं[लं]किनीं लक्षयति पठमेति । यस्याः प्रथम-द्वितीयपंचमपादेषु सोलह — षोडश मात्रा भवन्तीति शेषः । समे — द्वितीये चतुर्थे च द्वादश अथच एकदह — एकादश मात्रा भवन्तीति शेषः, यथायथं धोजनीयः । द्वितीये द्वादश मात्रा भवन्तीत्यर्थः । तासु — तां ताडं[लं]किनीं भण ॥ अथ विषमपादेषु [ज]गणांता विप्रांता वा चत्वारस्तुष्कलाः कार्याः, समौ च पूर्ववत्, अथे दोहां दत्त्वा ताडं[लं]किनीं वाच्येति निष्कर्षः । * इति श्रीपिंगलप्रकाशे रंङ्गाप्रकरणम् ॥ * (E).

१४३ । पठमेति । * * * तालंकिनी भण्यते सा ॥ ४४ ॥ (G).

२४२ । १ सा (A, B & C). २ भणि (B), भच (D). ३ ५८ (A), ४४ (F). ४ तालकी (B & C). ५ इति रंङ्गा (F).

अथ पद्मावती छंदः । (D).

भणु^१ पउमावती^२ ठाणं ठाणं

चउ^३मत्ता गण^४ अट्टाआ^५,

धुअ^६ कखो करअल^७ विप्यो चरणो

पाए^८ पाअ उकिट्टाआ^९ ।

जइ पलइ^{१०} पओहर^{१०} किमइ^{११} मणोहर^{११}

पौडइ^{१२} तइ णाअक्क^{१३}गुणो^{१३},

पिअरहि^{१४} संतासइ कइ^{१५} उब्बासइ

इअ^{१६} चंडालचरित्त गणो ॥ १४४^{१६} ॥

१४४ । भण पद्मावतीं स्थाने स्थाने चतुर्माचा गणा अष्टौ ।
अच के गणा इत्याह, भुवं कर्षः करतल्लं विप्रश्चरणः पादे पादे
उत्ताष्टस्याप्याः । यदि पतति पयोधरः किमयं मनोहरः पौडयति
तथा नायकगुणं तथा न यो जनं प्रियवत्संस्थापयति, कविमुदासं-
यति, अयं चण्डालचरितगणः ॥ कखो दिगुहः ५५, करतल्लमन्त-

१४४ । १ भण (B & C). २ पोमावती (A) पउमावती (B & C), पोमावती (E), पोमावती (F). ३ चउ (A), चौ (E & F). ४ गणा (F). ५ अट्टाआ (B & C), अट्टाआ (F). ६ करअल (B & C). ७ पाअ (A). ८ उकिट्टाआ (B & C), उकिट्टाआ (F). ९ पइ (A). १० पओहर (B & C). ११ किमइ (F). १२ मणोहर (A), मणोहर (C). १३ पौडइ (C). १४ चारक्क (F). १५ गुणा (F). १६ पिअरइ (A, B & C), पिअरचौ (E). १७ कवि (F). १८ इइ (B & C). १९ इइ (A), ५५ (F).

गुरु ॥५, विप्रः सर्वलघुः ॥॥, चरण आदिगुरुः ॥॥, एते व्ययेच्छं
 स्थाप्या न तु क्रमनियमः । अत्र च जगणः सर्वथा न कार्यः । (C).

१४४ । अथ पद्मावतीं लक्षयति भणु पोमावतीति । यत्र
 कषो—कर्णः गुरुदयात्मको गण इत्यर्थः, करअल—करतलं गुर्वंतः
 सगण इत्यर्थः, बिष्पो—विप्रस्यतुर्लघुको गण इत्यर्थः, चरणः गुर्वा-
 दिर्भगण एत एवेति शेषः चउमन्ना—चतुर्मात्रिकाः अट्टाश्चा—
 अष्टौ गणाः पाए पात्र—[पादे पादे] देयाः प्रतिचरणमित्यर्थः,
 ठाणं ठाणं—स्थले स्थले, उकिट्टाश्चा—उत्कृष्टाः अधिका बहुश-
 दिति यावत् पतंति । यत्र प्रतिचरणं स्थापनौद्या अष्टौ गणाः कर्ण-
 भगणविप्रभगणस्वरूपा एव पतंति नान्य एत एव पौर्वापर्येण पुनः
 पुनः वाराष्टकं पतंतीति यावदित्यर्थः, तां पोमावतीं—पद्मावतीं
 भणु पद्मावतीनामकं तद्वृत्तं कथयेत्यर्थः । अत्र जइ—यदि
 पञ्चोहर—पथोधरः मध्यगुरुर्जगण इत्यर्थः पल्लइ—पतति, तह—
 तदा किमपि मनोहरं सम्यक् न भवतीति शेषः, किंतु चंडाल-
 चरित्रः इअ—अयं जगणाख्यो गणः एणाअङ्कगुणो—नायकगुणं
 पौडयति, पिअरहि—पितरं संवासयति, अतएव कइ उम्बामइ—
 कविमुदासयति ॥ अत्र जगणे पतिते यस्य कवित्वमेतच्छब्दमा
 भवेत्स राजा नश्येत्, नष्टे च तस्मिन्नेतादृशकवित्वनिर्माणकर्त्ता
 कविनापि बंधनताडनादिव्यथा प्राप्तयेति, अत्र जगणः सर्वथा न
 देय इति भावः । (E).

१४४ । भणु इति । भणु पद्मावतीं स्थाने स्थाने चतुर्मात्र[चि]कं
 गणाष्टकं ॥ मात्रा गण[य]ति ॥ धुवेति ॥ ध्रुवं कर्णः करतलं विप्र-

जहा, भञ्ज भञ्जिञ्ज^१ बंगा भंगु^२ कलिंगा
 तेलंगा^३ रणमुक्कि चले,
 मरहट्टा^४ धिट्टा^५ लग्गिञ्ज^६ कट्टा^७
 सोरट्टा भञ्ज^८ पाञ्ज पले ।
 चंपारण कंपा पब्बञ्ज^९ झंपा
 ओत्था^{१०} ओत्थी^{११} जीव हरे^{१२},
 कासीसर^{१३} राणा^{१४} किञ्जउ^{१५} पञ्चाणा^{१६}
 बिज्जाहर भण^{१७} मंतिवरे^{१८} ॥ १४५ ॥ पद्मावती ।

स्वरणः पादे पादे उत्कृष्टः, यदि पतति पयोधरः किमपि न
 मनोहरं, यौडयति तथा नायकगुणं, पितरमपि संतापयति, कवि-
 सुदासयति इति चंडास्यचरित्रो गणः, जगण इत्यर्थः ॥ द्विगुरुः कर्णः,
 करतलं सगणः, विप्रस्यतुर्लघुस्वरणो भगणः ॥ तत्र जगणस्य दुष्ट-
 फलत्वात् कार्यं इति ॥ द्वाष्टचतुर्दशसु यतिः ॥ ४५ ॥ (G).

१४५। उदाहरति । भयभग्ना वङ्गा भग्नाः कलिङ्गाः तेलङ्गा-
 रणमत्तास्यजिताः, महाराष्ट्रा घृष्टा नगकोष्ठाः सौराष्ट्रा भयात्पदे

१४५। १ भञ्जिञ्ज (C & E). २ भञ्ज (A), भङ्ग (C), भञ्ज (E). ३ तेलंगा
 (C). ४ मरहट्टा (B & C), मरहट्ट (E). ५ धिट्टा (A). ६ लग्गिञ्ज (E).
 ७ कट्टा (B & C), कट्टा (F). ८ नञ्ज (A), पञ्ज (B & C). ९ पब्बञ्ज (C).
 १० ओत्था (A), ओत्थी (D & F). ११ ओत्थी (A). १२ जीव हरे (A &
 C), जीवपर (F). १३ कसीसर (C). १४ राणा (D), राणा (F). १५ किञ्ज
 (A), किञ्ज (E). १६ पञ्चाणा (F). १७ भङ्ग (B & C). १८ सान्तवरे (B),
 मंतिवरे (E). १९ ४० (A), ४६ (F).

पदे पतिताः । चन्दनेन[?] कल्पिताः पर्वतसर्पा उत्थितोत्थिताः
जीवितं स्थापितवन्नः काशीश्वरराणाः कृतोपयानाः विद्याधरोभणति
मन्त्रवरः ॥ राणाः तत्तद्देशीयाः क्षत्रियाः पराजिताः पर्वते कृतः
सर्पा येः ते तथा कृतोपयानाः कृतपलायनाः । कस्यचिद्द्राघ्नः
स्तुतिरियम् । (C).

१४५। अथ पद्मावतीमुदाहरति भञ्ज भञ्जिञ्च इति । यदा
काशीश्वर राणा — काशीश्वरेण दिवोदासेन राज्ञा, पद्माणा —
प्रयाणं क्ण्ड — कृतं, तदा बंगा — वंगदेशीया राजानः भञ्ज
भञ्जिञ्च — भयेन भग्नाः कृताः, भग्न कलिङ्गा — पलायिताः
कलिङ्गाः, तैलङ्गा रण मुक्कि चले — तैलङ्गाः रणं मुक्त्वा क्षलिताः,
धिद्रा — धृष्टा रणनिर्भिका इत्यर्थः मरुद्दृढ — महाराष्ट्राः कट्टा —
काष्ठासु दिक्षु क्षगिञ्च — क्षग्नाः पलाय्य दिगंतं गता इत्यर्थः, सौ-
राष्ट्रा भयेन पादपतिताः, पञ्चभ्र झपा — पर्वतझपाः कंपा — कंपाः
कंपनशीला इत्यर्थः क्षपारणाः श्रोत्या श्रोत्यौ -- उत्थायोत्याद्य
पौनःपुन्येन कंपवशात्पूर्वं पतित्वा अनंतरं उत्थायोत्याद्येत्यर्थः,
जीव हरे — जीवं स्थापयान् हरन्ति त्यजन्ति इति, विद्याधरः
मन्त्रिश्रेष्ठो भणति ॥ अत्र प्रथमचरणे द्वितीयः पंचमः षष्ठो गणः
कर्णस्वरूपाः, प्रथमो द्वितीयस्तुर्थः सप्तमोऽष्टमश्च सगणस्वरूपाः,
द्वितीयचरणे च द्वितीयद्वितीयपंचमषष्ठगणाः कर्णस्वरूपा अन्ये च
सगणस्वरूपाः, द्वितीये चरणे च प्रथमद्वितीयपंचमषष्ठसप्तमगणाः कर्ण-
स्वरूपा अन्ये च सगणरूपाः, चतुर्थे च प्रथमपंचमौ गणौ कर्णरूपौ
षष्ठद्वितीयौ सगणरूपौ अन्ये च सगणरूपाः, इत्थं गणाः पतिताः,

अथ कुंडलित्रा छंदः । (D).

दोहा लक्खण पढम पढि^१ कब्बह^२ अइ गिरुत्त ।
 कुंडलित्रा बुहअण मुणह^३ उल्लाले^४ संजुत्त ॥
 उल्लाले संजुत्त^५ जमक^६ सुइउ^७ सलहिज्जइ^८
 चउ^९अलह सउ^{१०} मत्त सुकइ दिढ बंधु^{११} कहिज्जइ^{१२} ।
 चउ^{१३}अलह सउ^{१४} मत्त जासु तणु^{१५} भूसण सोहा^{१६}
 एम^{१७}कुंडलित्रा जाणहु^{१८}पढमपडि जह^{१९}दोहा ॥ १४६ ॥

विप्रसु न कचिदपि पतितस्तथापि सोऽपि यदि पतति तदापि
 बाधकं नास्तीति । (E).

१४५ । भय इति ॥ भयभग्ना वंगा भग्नाः कलिङ्गास्तेलिङ्गा रणं
 मुक्ता चलिताः ॥ महाराष्ट्रा पृष्टा खौनकंठाः शौराष्ट्रा भयेन
 पादयोः पतिताः ॥ चंपारणाः कंपिताः पर्वतनिस्त्रीना उत्थायो-
 त्याय जीवाः पतन्ति ॥ काशीश्वर राजन् कृता उपाया विद्याधरेण
 बळ [भण्यते] मंचिवरेण ॥ ४६ ॥ (G).

१४६ । १ पड (F). २ कब्बहि (F). ३ सुइउ (A, B & E). ४ उल्लाले
 (E). ५ Non est (B & E). ६ जमक (F). ७ सुइउ (B). ८ सलहिज्जइ
 (B), सलहिज्जइ (C). ९ चो (E & F). १० चो (E & F). ११ बंध (A &
 E). १२ कहिज्जइ (B), कहिज्जइ (F). १३ चो (F). १४ चो (F). १५ भय
 (B). १६ सोहा (C). १७ तं (B & C), एमह (E). १८ जाण (A, B & C),
 सुइउ (D & E). १९ पढम जहि पडिह (A). पढम पाठ चर पुडि (B), पढम
 पडि चर पडि (C) पढम पडि चर जहं (D & E). १० ४२ (A).

१४६ । दोहालक्षणे प्रथमं पठित्वा काव्यस्यार्द्धं निरुक्तं । कुण्ड-
लिकां बुधजना जानीत उल्लालेन संयुक्ताम् । यमकशुद्धां स्याद्यत्तु-
स्यत्वारिंशत्प्रथमाद्याः कविना दृढवन्धाः कथ्यन्ते, चतुस्त्वारिं-
शत्प्रथमं मात्रा यस्यां तथा भूषणशोभां तां कुण्डलिकां जानीहि
प्रथमं पथते दोहा ॥ एतस्य छन्दसः संपूर्णा दोहैव प्रथमाद्धैः, काव्य-
च्छन्दः संपूर्णं परार्द्धं, पादचतुष्टयादधिकपादस्य उल्लालसंज्ञा,
यमकमचानुप्रासः पुनरावृत्त्या भवति यमकेन शुद्धः, अतएव स्याधा-
विषयः, दृढवन्धता स्रग्धरादिमहाप्राणाचरयोगात्, भूषणमु-
पा[पमा]द्यलङ्कारः । प्रथमं दोहां पठित्वा कुण्डलिकेत्यर्थः ॥ (C).

१४६ । अथ कुण्डलिकां लक्षयति दोहा लक्षणैति । बुध-
जना — बुधजनाः यस्याः पठम — प्रथमम् अर्द्ध — अर्द्धं, तथाच
पूर्वार्द्धमित्यर्थः, दोहा लक्षण — द्विपदिकालक्षणं पठि — पठित्वा,
णिरुक्त — निरुक्तं, द्विपदिकास्वरूपमेव यस्याः पूर्वार्द्धमित्यर्थः,
द्वितीयं चेति शेषः अर्द्धमिति पूर्वानुषंगः, तथाच द्वितीयम् अर्द्धम्
उत्तरार्द्धमित्यर्थः कश्चिद् — काव्येन निरुक्तं — काव्यस्वरूपं यस्याः
उत्तरार्द्धमित्यर्थः उल्लाले संयुक्त — उल्लालेन संयुक्ताम् । उल्लालम्
उल्लालः कतिपयवर्णानां परावृत्त्य पठनमित्यर्थः कश्चि [— काव्येन]
तेन सङ्गतामित्यर्थः, तां कुण्डलिना — कुण्डलिकां मुण्ड — जानीत,
इयं च उल्लाले संयुक्त जमत्र — उल्लालसंयुक्तयमका उल्लालेन
संयुक्तानि यमकानि सौमादृश्यवन्त्यक्षराणि यस्यां तादृशैत्यर्थः,
सुद्धुत — शुद्धा, सलक्ष्मिद — स्याथ्यते, तथाच न केवलमुल्लाल-
शुद्धैवेयं विधेया किंतु यमकान्यपि देयानीति भावः । सौ[चउ]-

आज्ञा च स उ मन्त सुकिञ्च दिठ बंधु—चतुश्चलारिंशदधिकग्रत-
 माचासुक्तदृढबंधा चतुश्चलारिंशदधिकग्रतमाचाभिः सुतरां क्ततः
 दृढः बंधो योजनं यस्यां सा तादृशौत्यर्थः कश्चिद्—कथ्यते ।
 कश्चिन् सुकद् दिठ बंधु इति पाठस्तत्र सुकविदृढबंधुनाम-कवि-
 परमभिषेधे पिंगलेनेति यावत् । चतुश्चलारिंशदधिकं ग्रतं माचाः
 अत्र कथ्यंत इति भिन्नं भिन्नमेव योजनीयं, स उ आज्ञा च स उ
 मन्त—चतुश्चलारिंशदधिकं ग्रतं माचाः जासु—यस्यां, तणु
 भूषण दोहा—तनुभूषणग्रोभाः शरीरभूषणानां ग्रोभा इत्यर्थः
 जनयन्तीति शेषः । एम कुंडलिन्ना मुण्ड—एवं कुंडलिकां जानीत,
 पठम पठि जह दोहा—प्रथमं पठ्यते यत्र दोहा इति योजना ॥
 भावार्थस्तु—पूर्वाद्धै पूर्वोक्तदोहावृत्तेन विधेयमुत्तराद्धै च पूर्वोक्त-
 काव्यवृत्तेन विधेयमित्युक्तं । तत्र यद्यपि दोहायां काव्ये च उल्लास-
 यमकयोर्नियमो नोक्तस्तथाप्यत्र उल्लासो यमकं चेति द्वयमवश्यं
 विधेयमिति विशेषः । एवं च दोहाचरणचतुष्टयस्या अष्टचलारिंश-
 द्माचाः काव्यचरणचतुष्टयस्याश्च वृत्तवृत्तिमाचा एकौल्य चतु-
 श्चलारिंशदधिकग्रतं माचाश्चरणाष्टकस्या इहावसेया इति विभाव-
 नीयम् । (E).

१४६ । दोहेति ॥ दोहालक्षणं प्रथमं पठ काव्येनाद्धै निरुक्तं ॥
 कुंडलिकां बुध्जना जानीत उल्लासेन संयुक्तं ॥ उल्लासेन संयुक्तं
 यमकं शृद्धं ज्ञायते ॥ चतुश्चलारिंशत् ग्रतं माचाः सुकविना
 दृढबंधाः क्रियन्ते, चतुश्चलारिंशद्माचा यत्र तनुभूषणग्रोभा ॥ एवं
 कुंडलिकां जानीत प्रथमं पठ्यते यत्र दोहा ॥ उल्लासेन परावृत्त्या

जहा,

ढोस्ला^१ मारिअ ढिल्लि^२मह^३ मुच्छिअ मेच्छ^४ सरीर ।
 पुर जज्जस्ला^५ मंतिवर^६ चलिअ^७ बीर हम्मौर^८ ॥
 चलिअ^९ बीर हम्मौर^{१०} पाअभर मेइणि^{११} कंपइ
 दिग मग गह अंधार धूलि स्तरह रह^{१२} इंपइ ।
 दिग मग गह^{१३} अंधार आणु^{१४} खुरसाणक^{१५} ओस्ला^{१६}
 दरमरि दमसि^{१७} बिपक्ख मारअ^{१८} ढिल्लि^{१९}मह ढोस्ला ॥
 १४७^{२०} ॥ कुंडलिआ ।

खर[स]विशेषेण च दोहाकाव्याभ्यां कुंडलिका इंदः उल्लासयम-
 काभ्यां युक्ता स्नाय्या भवति । प्रतिमात्रं संघट्टनादिगुणैरलंकारैश्च
 संयुक्ता चेत्प्रशस्तरेति निष्कर्षः ॥ उल्लासेत्यादि पादपूर्वार्थमिति
 केचित् ॥ उल्लासः पदावृत्तिः, खरमविशेषश्च ॥ ४७ ॥ (G).

१४७ । उदाहरति । ढोङ्गं मारयित्वा ढिल्लीमध्ये मूर्च्छित-
 केच्छशरीरः पुरोजुष्कुल्लामसवरसलितः बीरः हम्मौरः । चलि-
 वोरहम्मौरपदभरेण मेदिनी कल्पते, दिङ्गार्गमभांस्यन्धकारः धूलिः

- १४७। १ वेहा (D). २ ढिल्लि (B) ३ महि (F). ४ मह (F).
 ५ जुष्कुल्ला (C), लिच जज्जस (F). ६ मसवर (A, B & C). ७ चलि (A).
 ८ हम्मौर (A), हम्मौर (B & C), no repetition in (F). ९ नेचचि (F).
 १० खुराहर (A), खुराहर (B), खुरज रच (D & E), the pāda ending in
 संघट्ट droopt in (C) ११ दिवमस (F). १२ पाच (E), चणु (F).
 १३ चणुपाचक (A), खुरसाणक (D). १४ ढोस्ला (F). १५ दसमलिच दमसि
 (A), दरसलि दमस (B & C), धर दमिच (F) १६ माच (A, B, D & E),
 मच (C). १७ ढिल्लि (F). १८ ४९ (A), ४८ (F).

सूर्यस्य रथं स्रग्धति । दिग्मार्गनभोऽन्धकारे आनीतः खुरगानस्य
 श्लोकाः दक्षयित्वा दहा पक्षं मारितो ढिल्लीमध्ये ढोलाः ॥ ढोलां
 वाद्यविशेषं मारयित्वा संताप्य, ढिल्लीति इन्द्रप्रस्थस्य संज्ञा,
 मूर्च्छितानि श्लेष्मशरीराणि येन स तथा, जुञ्जुहा नाम सेनापतिः
 स एव मल्लवरः सः [पुरो यस्य स] तथा, दिग्मार्गनभांसि स्रग्-
 यत्याच्छादयति । श्लोकाब्जः पतिवाचकः । (C).

१४७ । अथ कुंडलिकामुदाहरति ढोलेति । पुर जञ्जुहा
 मंतिवर — पुरोजञ्जुहमंतिवरः पुरोऽप्ये जञ्जुहनामा मंतिवरो यस्य
 स तादृश इत्यर्थः वीरहंमीरः खलित इति यदा ढिल्ली मह—
 ढिल्लीमध्ये ढोला — आनकः ढिंडीरवार्यमिति भावः मारिश्च —
 मारितस्ताडित इत्यर्थः, तदा मेष्म शरीर — श्लेष्मशरीराणि
 सुच्छिन्ना — मूर्च्छितानि । अपेसरजञ्जुहाख्यमंतिवरो हंमीरनामा
 खनगराखलित इति फुत्कृत्य सर्वजनानां सावधानतासंपादनाय
 ढिल्लीमध्ये यदा ढिंडीरवार्यं पट्टस्ताडितः तदा तच्छ्रुत्वा हंमीराग-
 मनचस्ता श्लेष्मा मूर्च्छिता इति भावः ॥ खलिश्च वीर हंमीर
 पात्रभर — * * पादभरेण मेदिनी पृष्ठी कंपर — कंपते, धूलि —
 धूलिभिः सैन्यपादाघातोत्तरजोभिरित्यर्थः सूरज — सूर्यस्य [रह—]
 रथः संपर — आच्छाद्यते, ततश्च दिग् मग षह — दिङ्मनभोमार्गं
 अंधार — अंधकारः जात इति शेषः । दिग् मग षह — दिङ्मनभो-
 मार्गं अंधार — अंधकारे सति खुरसाणक — खुरासाणस्य देशस्य
 श्लोका — इन्द्रप्रतिनिधिभृताः पुत्रवा आण — आनीता इति वक्ष्यति,
 तथापि हे वीर खुरवापेति संबोधनमप्याहर्त्तव्यं, तं दरमरि —

पठमहि दोहा चारि पञ्च चउ'पञ्च कम्बह' देहु' ।
 एम' कुंडलिन्ना अहुपञ्च पञ्चपञ्च जम कुणेहु' ॥ १४८' ॥
 दोहा । [इति] कुंडलिन्ना । (A).

वरणतस्यैर्विमर्धं विपक्ष — विपक्षान् [दमसि —] दमयसि, अतः
 दिल्ली मह — दिक्षा मध्ये डोला — पटहं माह — तावृष । यद्यपि
 हंमौरसहित इति श्रुत्वा अन्ये चेच्छा मूर्च्छिताः खुरावागदेग्रीयैश्च
 दंउप्रतिनिधिभूता मनुष्याः समर्पिताः, तथापि तया न भेतथं किंतु
 योद्धृणां रणसञ्जीभावाद्य पुनर्दितीयो डिंडौरवः तया कारणीय-
 इति किंचिदायस्यैव्यं सुरचाणं प्रति कस्यचिन्मंषिष्य उक्तिः । (E).

१४७ । यथा ॥ डोलाख्यो देगो मारितः, शिथिला मही,
 मूर्च्छितं चेच्छररीरम्, अत इति शेषः पुरः कृत्वा अज्जसं मंषिवरं
 चक्षिते वीरहस्त्रीरे चक्षिताणां वौराणामहमहमिकथा पादभरेण
 मेदिनौ कंपते दिग्गगनमंधकाथंत्या धूत्या सूर्यस्य रथ आच्छाद्यते ॥
 दिग्मार्गैश्चंधकारेऽन्यत्खुर[शा]णः कंपितो हरेण वरं कंपितो
 विपक्षसाङ्गितो दिल्लीमध्ये दुंदुभिः ॥ ४८ ॥ (G).

१४८ । अथ दो[हा]च्छन्दसः पादचतुष्टयेन काव्यच्छन्दःपाद-
 चतुष्टयेन च कुण्डलिकाष्टपदा भवतीति सिद्धम् । तदेव सष्ट-
 यति । प्रथमतो दोहायाश्चत्वारि पदानि [चतुष्टयदानि] काव्यस्य
 देहि, एवं कुण्डलिकाष्टपदा पदे पदे यमकं कुर ॥ (C).

१४८ । १ चो (E & F). २ कम्बह (A), कम्बह (C), कम्बह (E), कम्बह (F). ३ देहि (E), देह (F). ४ यव (C). ५ कुण्डह (E), कुण्डेहि (F). ६ ३९ (A), ३९ (E). This verse is not found in (B).

अथ गगनांगच्छंदः । (D).

पञ्च पञ्च ठबहु जाणि^१ गगणंगउ^२ मत्त^३ विह्वसिणा^४
 भावउ^५ बीस^६ कलञ्च^७ सर अगल^८ लहु गुरु सेसिणा^९ ।
 पढमहि मत्त चारि गण^{१०} किञ्जहु^{११} गणह^{१२} पञ्चासिञ्चो^{१३}
 बीसकवुर सञ्चल^{१४} पञ्चह^{१५} पिञ्च^{१६} गुरु अंत पञ्चासिञ्चो^{१७} ॥
 १४६^{१८} ॥

१४८ । अथ दोहावृत्तेन पुनः स्पष्टीकृत्य कुंडलिकालक्षणमाह
 पढमहि इति । पढमहि—प्रथमे अर्द्धे इति भावः दोहा
 चारि पञ्च—दोहायाश्चत्वारि पदानि ततो द्वितीयार्द्धे कञ्चह—
 काव्यस्य चउपञ्च—चत्वारि पदानि देहि, एवं कुंडलिका अष्टपदी,
 तत्र पादे पादे यमकानि क्रियन्तां ॥ यमकानीति उल्लासाना-
 मथुपलक्षकम् । इदं चोदाहरणानंतरं लक्षणकथनमनौचित्यमावह-
 तीति खेपकमिवाभाति इति बोध्यम् । (E).

१४८ ॥ पठेति ॥ प्रथमेषु दोहां चतुःपदेषु, चतुःपदेषु काव्यं
 देहि ॥ एवं कुंडलिकाष्टपदा पदे पदे यमकं कुरु ॥ ४८ ॥ इति
 कुंडलिका ॥ (G).

१४६ । १ जाण (B). २ गगणंग (C). ३ मत्त (C). ४ विह्वसिणा
 (B & C), विह्वसिणा (E). ५ भावउ (A), भावउ (B & C), भावर (E).
 ६ बीस (D & F). ७ कल (D & F), कल (E). ८ चञ्च (E). ९ सेसिणा
 (C). १० मत्त चारि मत्त (B & C), मत्त चारि मत्त (D), चारि मत्त मत्त (E).
 ११ किञ्जहु (D & E), दिञ्जहु (F). १२ मत्त (A & C), मत्त (B).
 १३ पञ्चासि (C). १४ स चउ (B & C), सचउ (D), सच (E), सर चउ (F).
 १५ मत्त (E). १६ पि (F). १७ पञ्चासि (B). १८ ४४-(A), ४५ (F).

१४८ । अथ गगनाङ्कः ॥ पदे पदे स्थापय ज्ञात्वा गगनाङ्कं
मात्राविभूषणं भागो विंशतिकलाः प[ञ्च]राधिकाः सप्तगुरु-
शोभिताः । प्रथमे चतुर्मात्रो गणः क्रियतां गणाः प्रकाशिताः
विंशत्यक्षराणि स सभते पदे प्रिये गुरुरन्ते प्रकाशितः ॥
मात्राविभूषणादिकमित्यनेन मात्रानियम एव नलच गणनियम-
इत्युक्तं भवति । विशेषमाह, भागः पादः, शराधिकाः पञ्चाधिका-
स्तेन पञ्चविंशतिकलाः पादाः सप्तगुरुलक्षिता सप्तगुरुविंशोधि-
[मिताः, सप्तवो गुरवश्च यथेच्छं देया इति भावः, सप्तयुक्तो
गुरुरन्ते देय इत्यपरे । (७)।

१४९ । अथ गगनाङ्कनामकवृत्तं सप्तयति पञ्च पञ्च इति ।
हे पिञ्च — प्रियाः शिष्याः यत्र पठमहि — प्रथमपादादाविति
यावत् चारि मत्त गण — चतुर्मात्राकः गणः किञ्चिद् — क्रियते,
ततो यथेच्छं चतुष्कलैर्वित्यध्याहारः, गणह — गणैः, यत् पञ्चामिञ्चो —
प्रकाशितं, यत्र च गुरु अंत पञ्चामिञ्चो — अंतप्रकाशितगुरुणि
अन्ते समाप्तौ प्रकाशितो गुरुर्येषु तादृशानौत्यर्थः, तथाच कर्त्तव्येषु
विंशतितममक्षरं गुरुरूपमेव कार्यमिति भावः, बौधक्यर — विंशत्य-
क्षराणि, सभ पञ्चह — सर्वेषु पादेषु प्रत्येकं पतन्तीति शेषः,
तत् पञ्च पञ्च — पादे पादे प्रतिक्षरणमित्यर्थः, मत्त विह्वसिणा —
मात्राविभूषितं गण्णंगुल — गगनाङ्कं गगनाङ्कनामकं वृत्तं जाणि
— ज्ञात्वा ठवञ्ज — स्थापयत । कियतीभिर्मात्राभिर्विभूषितमित्य-
पेक्षा[द्या]माह भावउ इति । अत्र सञ्ज गुरु शेषिणा — सप्तगुरु-
शेषिता सप्तगुरुभ्यां समाप्तिं नीता इत्यर्थः सर अग्न — शराधिकाः

पठमहि^१ चकलु^२ होइ गण अंतहि^३ दिज्जहु^४ हार^५ ।
 बीसकवर गअणंग^६ भणु^७ मत्त पचीस^८ विअारु ॥
 १५०^९ । दौहा ।

श्रराः पंच तथाच पंचाधिका इत्यर्थः, बीसद् कल — विंशतिरेव कलाः भावउ — भावयत, तथाच पंचविंशतिर्मात्रा अत्र प्रति-
 चरणं पतन्ति, तास्त्रेव चांतिमं मात्राचयं लघुगुरुरूपं कार्यमित्यर्थः ।
 अत्र च चतुर्ध्वपि चरणेषु पादादौ चतुष्कल एव गणः कार्यः,
 अन्तरे च चतुष्कलैः पंचकलैर्वा, यथा चरणे विंशत्यक्षराणि पंच-
 विंशतिर्मात्राश्च पतन्ति, पादान्ते चावश्यं क्रमेण लघुगुरुद्वयायाति
 तथैव गणा देया इति तात्पर्यार्थः । (E).

१४८ । पञ्च इति ॥ पदे पदे स्थापय ज्ञात्वा गगनांगणे मात्रा-
 विभूषिते भाव्यतां विंशतिकलाः श्रराधिका लघुगुरुमिश्रिताः ॥
 प्रथमं मात्राचतुष्टयरूपो गणो दीयतां ॥ गणाः प्रकाशमानाः
 अन्ये इति शेषः ॥ विंशतिरक्षराणि श्रराः [?] सर्वाणि पादे प्रिये
 गुरुरन्ते प्रकाशितः ॥ आदौ लघुचतुष्टयमन्ते गुरुः शेषाणि
 विंशतिरक्षराणि[?] यथेच्छं कार्याण्यौति भावः ॥ ५० ॥ (G).

१५० । विंशेषान्तरमात्र प्रथम इति । प्रथमे चतुष्कलो भवति
 गणोऽन्ते क्रि[दी]यते हारः । विंशत्यक्षरं गणं(ग)माहं भण मात्राः

१५० । १ पठमउ (B & C). २ चकल (A & D). ३ अंतउ (C), अंतउ (F). ४ दिज्जउ (C), दिज्जउ (D), दिज्जउ (E & F). ५ हार (A), हार (D). ६ गणंगं (B), गणंगं (C), गणंगं (F). ७ मत्त (A). ८ बीस (F). ९ ५५ (A).

जहा,

भंजिञ्च मलञ्च चोल बद्द खिबलिञ्च^१ गंजिञ्च गुज्जरा^२
 मालव राञ्च^३ मलञ्चगिरि लुक्किञ्च परिहरि^४ कुंजरा ।
 खुरासाण^५ खुद्दिञ्च रण मह मुद्दिञ्च^६ लंघिञ्च^७ साञ्चरा
 हम्मीर^८ चलिञ्च हारव^९ पलिञ्च^{१०} रिउगणह^{११} काञ्चरा^{१२} ॥
 १५१^{१३} ॥ गगणांग^{१४} । (B).

पञ्चविंशतिं विचारय ॥ पदे प्राथमिको गणस्यतुर्मात्रः, परे गणाः
 प्रकाशिताः प्रकटा यथेच्छं कार्या इत्यर्थः । स ग[ग]नाङ्कपादो
 विंशत्यक्षराणि सभते, तेनात्र पञ्च गुरवः पञ्चदश लघवो भवन्ति,
 प्रिय मन्मोधनं, अन्ते च गुरुः कार्यः । तमेवार्थं निष्कृष्याह पठमेति ।
 हारो गुरुः, पञ्चविंशतिमात्राः प्रतिपादं देयाः । (C).

१५० । अथैनमेवार्थं द्विपदिकया स्पष्टीकृत्याह पठम इति ।
 यत्र पठमहि — प्रथमं पादादौ चङ्गु गण — चतुष्कलो गणः होह
 — भवति, अंतहि — अन्ते पादाति दिक्खद हार — दीयते हारः
 गुरुः, तत् गङ्गांग — गगनांगं भण — कथय, अत्र च बीमक्षर —
 विंशत्यक्षराणि, पचीस मत्त — पञ्चविंशतिमात्राः, विश्राह —
 विचारय ॥ (B).

१५१ । च बलिच (B & C). १ कुंजरा (B, C & E). २ राच (F).
 ३ परिचरिच (D), परिचर (F). ४ खुरसाच (A & E), खुरसाचा (B & C),
 खुरासाचा (D). ५ मह चरिच (D & E). मुद्दि चरिच (E). ६ लघिच (C).
 ७ चम्मीर (C). ८ हार (A), हाराच (E). ९ बलिच (F). १० रिउगणह
 (A), रिउगण (B), चरिच (C). ११ कादरा (F). १२ ह (A), ह (F).
 १३ वचचं (A).

१५० । पुनः प्रकारांतरेणाह ॥ पठमेति ॥ प्रथमं चतुष्कलो भवति गणः अंतं दीयतां हारः । विंशत्यक्षराणि गगनांगणे भव मात्राः पंचविंशतिं विचार्य ॥ ५१ ॥ (G)।

१५१ । उदाहरति । भग्नो मलयशोलपतिश्च पतितः, गञ्जित-
गुञ्जरमालवराजो मलयगिरौ लुक्कायितः परिहृत्य कुञ्जरान् ।
खुरसाणाः चुभिताः रणमध्ये मोहं प्राप्ता लम्बितसागराः हन्मीर-
क्षलितः हारवः पतितः अरिगणाः कातराः ॥ (C)।

१५१ । अथ गगनांगमुदाहरति भंजिञ्च इति । अहिञ्च
लंघिञ्च साञ्चरा — लंघितसागराहिते लंघितः सागरो यैस्त्वादृशा-
अहिता यस्य तादृशे इत्यर्थः हन्मीर चलिञ्च — हन्मीरे चलिते
वति, मलय शोल बह — मलयशोलपती मलयाधिपशोलदेशाधि-
पश्चेति दावित्यर्थः भंजिञ्च — भग्नौ, गुञ्जरा — गुर्जराः गुर्जरदेशीयाः
राजानः षिबलिञ्च — निर्बलीकृत्य गंजिञ्च — गंजिताः, मालव
राञ्च — मालवराजः परिहरि कुञ्जरा — परिहृत्य कुञ्जरान्
मलयगिरि — मलयगिरौ लुक्किञ्च — निलीनः, खुरसाण — खुर-
सानः खुरसानदेशीयः राजा रण मुहि — रणे मुग्धोभूय खुधिञ्च
— चुभितः, काञ्चरा — कातरे पलायितुमप्यसमर्थं तस्मिन्नित्यर्थः
रिउगण — रिपुगणे हारवः पतितः ॥ (E)

१५१ । यथा ॥ भंजिञ्च इति ॥ भग्नो मलयशोलपतिर्निकृप्तो
गंजितो गुर्जरः । मालवराजो मलयगिरौ निलीनः परिहृत्य
कुञ्जरान् ॥ खुरसाणः चुभित्वा रणमध्येऽभितो लंघितः सागरं,
हन्मीरे चलिते वा रवन्तो[रवो] रिपुगणेषु कातरेषु ॥ ५१ ॥

अथ द्विपदीच्छंदः । (D).

आइग^१ इंदु^२ जत्य^३ हो^४ पठमहि^५

दिज्जइ^६ वेवि^७ धणुहरं^८ ।

तइ पाइक^९ जुअल परिसंठबहु^{१०}

विविह^{११} चित्त^{१२} सुंदरं ॥ १५२ ॥

सरसइ^{१३} लइ^{१४} पसाउ^{१५} तहि^{१६} पुहविहि^{१७}

करहि^{१८} कइत्त^{१९} कइअणा^{२०} ।

महुअर^{२१} अरण अंत लइ^{२२} दिज्जहु^{२३}

दोअइ^{२४} भणहु^{२५} बुहअणा ॥ १५३ ॥

१५२-१५३ । अथ द्विपदीच्छन्दः । आदाविन्द्रो यत्र भवति प्रथमं
दीघेते द्वानपि धनुर्हं(रौ), तथा पदातिकयुगलं परिस्थापय विविध-
विचित्रसुन्दरं ॥ सरसत्याः लब्धा प्रसादं तर्हि प्रथिव्यां कविलं
सुहृत् कविजनाः । मधुकरचरणोऽन्ते गृहीत्वा दीघतां द्विपदीं

१५२-१५३ । १ अइगि (A), आइगइ (E). २ इन्दु (A). ३ Non est (G).
४ पठम (F). ५ दिज्जिअ (A), दिज्जिअि (G). ६ विवि (D & F). ७ धणुहरं
(D & E). ८ नारल (B). ९ परिसंठ (A). १० विधि (D & F).
११ विचित्र (A, C & D), विचित्र (B), विचित्र (F). १२ अरण (E). १३ Non
est (B), कर (E). १४ पसाउ (A). १५ तर्हि (D), तत्र (F). १६ पुहविधि
(A), पुहवी (D), पुहवी (F). १७ अर (A), अर (D & F), अर (E).
१८ कवि (A & D), कवि (F). १९ कइअण (F). २० मकर (D & F).
२१ वे (E), वेद (F). २२ दिज्जइ (E), दिज्जइ (F). २३ दीहअर (E).
२४ अअर (B), अअर (D & F), अअर (E). २५ ३० (A), ३१ (F).

भणत बुधजनाः । इन्द्रशब्दो मध्यद्विजघुषट्कलवाचौ, धनुर्द्वैरसत्-
 श्कलाः, पदातिकोऽपि चतुश्कलाः, मधुकरचरणः षट्कलाः । (C).

१५१—१५३ । अथ[द्वि]पदीनामकं वृत्तं ज्ञापयति आह गेति । हे
 बुधश्रणा — बुधजनाः, जत्य — यत्र पठम[द्वि]—[प्रथमे] चरणे, इदं
 चोपलक्षणं द्वितीयेऽपि बोध्यम्, आह ग — आदिगः आदिस्यः पादास-
 इति यावत् इदुः—षट्कलो भवति, ततश्च वेवि धणुहरं—द्वौ
 धनुर्द्वैरौ चतुश्कलाविति यावत् दिव्यद—दीयते, तथा पादस्य
 जुञ्ज — पदातियुगलं पुनरपि चतुश्कलयुगलमेवेत्यर्थः परिसं-
 ठवञ्ज — परिष्ठापयत, अंत — अंते पादांते मञ्जुचरण — मधु-
 करचरणः षट्कला इत्यर्थः दिव्यद—दीयते, एवं दोषद-
 द्विपदीं भणत, तद्वि—तथा हे कदश्रणा — कविजनाः, सरसा
 ले[कु]द पसा[अ]—सरसात्याः सकाशाद्गृहीत्वा प्रसादं पुष्टिद्वि-
 पृथिव्यां विविह चित्त सुंदरं—विविधचित्तसुंदरं विविधाति
 अनेकप्रकाराणि यानि चिन्तानि तेषां रमणौघं सर्वलोकमनोहर
 मित्यर्थः कदश्र—कथि[वि]लं अनेन च वृत्तेनेति शेषः करद-
 कुदत, अनेन कंदशा निर्मितं कविलं सर्वजनमनोहरं भवतीति
 भाव इति योजना ।

अथ यद्यपि इदुशब्दः सप्तदशोत्तरं गुरुदशात्मक-षट्कलवाचौ
 तथाप्यत्र षट्कलसामान्यपरोऽवशेषः, उदाहरणे तथैव दर्शनात्
 मधुकरचरणशब्दस्य यद्यपि षट्कलनामसु पूर्वं नोपात्तत्वात्
 मधुकरचरणानां षट्संख्यासत्त्वाद्वापि तत्पुरस्कारेणैव षट्कल
 परो बोध्यः । कश्चिन् दिव्यद तिष्ठि धणुहरमिति पाठः,

ब्रह्मलु मुह' संठावि'कहु' चक्रलु पंच ठवेहु' ।
 अंतहि एकइ' हार दइ' दोअइ' छंद' कहेहु' ॥
 १५४' ॥ दोहा ।

प्रामादिकः, एवं सति पादांते षट्कलगणालाभेन मञ्जर चरण
 अंत लेद दिक्खु इत्यपेतनेन विरोधात् । एतत्पाठानुसारेणैव
 कैश्चिदपि मञ्जर चरणेति पाठं प्रकल्प्य तस्य च सुग्धग्रन्थस्य गुह-
 नामसूपात्तत्वात्तत्पर्यायत्वात्प्रधुरोगुहस्तथाच मधुरो गुहः अंत—
 चरणांते दौघतामित्यर्थः कृतस्तदपि भ्रमविस्मयितं, लक्षणस्यापि
 लक्ष्यतायां मञ्जर चरणेति पाठे कल्प्यमाने एकमात्रान्यूनतया
 लक्षणासंगतेः । (E)

१५२—१५३ । अथ द्विपदीमाह ॥ आरति ॥ आदिगुहरिंदुर्थेन
 भवति प्रथमं दौघते त्रयो धनुर्द्धराः ॥ ततः पदातिचुगलं परि-
 संस्लापय विधिना विहितं सुंदरं ॥ सरसेति । सरस्वत्या गृहीत्वा
 प्रसादं ततः पृथिव्यां कुरुत कवित्वं कविजनाः । मधुरं चरणमंते
 गृहीत्वा दौघतां द्विपदीं जानीत नुधजनाः ॥ मधुरो गुहः ॥ (G).

१५४ । उक्तार्थमेव स्पष्टीकुर्वन् विज्ञेयान्तरमाह षट्कलमिति ।
 षट्कलं मुखे संस्लाप्य षट्कलान् पञ्च स्लापय । अन्ते एकं हारं

(१५४) १ ब्रह्मलु मुह (A), ब्रह्मलु मुह (B), ब्रह्मलु मुह (D). १ संठावि
 (F). १ हार (D), हार (E), हारि (F). १ करइ (D & F), कारेहि (E).
 १ करेद (A), करहि (B & C). १ रेर (A, D & E). ० दोअइ (D).
 ० बंहु (B). १ करइ (A, B & C). १० छंद (A), १४ (F).

अथा,

दाखव^१देव वेवि दुक्कंतउ^२ गिरिवर^३ सिहर कंपिओ^४ ।

हअ गअ पाअ^५ घाअ उहुंतउ धूलिहि गअण^६ कंपिओ^७ ॥

१५५^८ ॥ दोअइ । (A, B, C & F).

दत्ता द्विपदौच्छन्दः कथय ॥ मुखे आदौ, चारं गुहं, पूर्वं यः षट्कसः
अन्ते दातव्यमेनोक्तः तत्रायं विशेषः चतुष्कसान्ते गुहरेक इति । (C).

१५४ । अथ उद्भवनिकांतरं मनसि विधाय दोहादृष्टेन पुन-
र्द्विपदौ लक्षयति ऋक्कसु इति । ऋक्कसु—षट्कसं मुखे संठावि-
कर—मुखे आदौ संख्याय, पंच चक्कसु—चतुष्कसान् करेड—
कुहत, अंतहि—पादांते एकहि—एकमेव चारं गुहं देह—
दत्ता, दोवर इदं कहेड—द्विपदौच्छन्दः कथयत । पूर्वं षट्कसा-
नंतरं अलारसतुष्कसासादंनंतरं च पुनः षट्कस इत्युक्तम्, इदानीं तु
पादांतस्यषट्कसांतर्गतं चतुष्कसं चित्ते कृत्वा षट्कसानंतरं पंच
चतुष्कसा उक्तासादंनंतरं च षट्कसांतर्गतस्य मात्थायुगस्थोर्वरितत्वा-
त्तस्यैवैको गुहर्दंथ इत्युक्तमित्युद्भवनिकांतरतः एवं पूर्वापरसोर्भेदः ।
इदं च कृतं द्विपादमेव न [च]तुष्पादं, उदाहरणानुरोधादिति
केचित् । अन्ये तु यदौदं द्विपादमेव, तर्हि लक्ष्यं पादचतुष्टयेन
कथं कृतमिति इदं चतुष्पादमेव, न चोदाहरणविरोधस्य
अदृष्टव्येनापि संभवात्, न चैतादृशमन्यत्र न दृष्टमिति वाच्यं,
सोडअच्छदाथाचतुःपादिकाथा एकस्यैव परस्यस्येदाहृतत्वादित्याहुः ।

१५५ । १ दाखव (E). २ उहुंतउ (D). ३ गिरिवर (D). ४ कंपिओ (C).
५ पाअ (D). ६ गअण (D). ७ कंपिओ (F). ८ ४८ (A), ५५ (F).

अथ भुक्त्वा लंढः । (D).

पठम दृष्ट दिग्जिम्भा, पुण्यवि तद्द किञ्जिम्भा,
पुण्यवि दृष्टसत तद्द विरद जाम्भा ।
इम परि विविहु द्वा, मत्त सततीस पत्त,
एहु कद् भुक्त्वा^१ खाञ्जराञ्चा^२ ॥ १५६ ॥*

परे तु कश्चं वृत्तव्येन क्षतमितौदशुदाहरणानुरोधाद्विपाद-
नित्याहः । (E).

१५४ । दोह्या पुनस्कम् प्रकारान्तरेणाह ॥ इत्येति ॥ षट्कञ-
नदौ क्षतपथित्वा चतुष्कञ्चान् पं(च) कुह । अन्ते एकं क्षरं दत्त्वा
द्विपदौऽहंढः कश्च ॥ ५४ ॥ (G).

१५५ । उदाहरति । देवदानवाभ्यां दाभ्यामपि डौक्त्वात्तौ
गिरिवरत्रिखरं कथितं, ह्यगजपदपातादुभिडन्तौभिर्धूस्त्रिभिर्गगनं
कथितं ॥ डौक्त्वात्तौ मन्वमानं, कथितमाप्त्वादितम् । (C).

१५५ । अथ द्विपदौदुदाहरति दा (E). [Here evidently some-
thing has been left out by the scribe.—Ed.]

१५५ । यथा ॥ दाणेति ॥ दानवदेवौ दावपि निक्षितौ
गिरिवरत्रिखरं कथितं । ह्यगजपादपातैस्त्वित्ताभिर्धूस्त्रिभिर्गगन-
माप्त्वादितम् ॥ ५५ ॥ इति द्विपदौ ॥ (G).

१५६ । अथ झुक्त्वाणामकं वृत्तं कश्चति पठम दृष्टेति ।
कश्च — कश्च, विरद — विरतिः पठम — प्रथमम् आदौ दृष्ट —

१५६ । १ कश्च (E). १ वृत्त (E). २ क (D). ३ Dropt in (E).
४ कश्च (F). ५ दा dropt in (F). * This śloka and the next
are not found in (A, B & C).

जहा, सहस मन्मन्त^१ गन्ध, लाख^२ लाख^३ पक्वरिन्ध,
 साहि दुइ साजि खेलांत गिंङ्ग^४ ।
 कोप्यि^५ पिन्ध जाहि तहि, थप्यि^६ जसु बिमल महि,
 जिण्ण^७ ण्णहि^८ कोइ^९ तुन्ध तुलक हिंङ्ग ॥ १५७ ॥

दशसु माचास्त्रिति शेषोऽचापि योजनीयः, दिब्जिन्ध्रा — दत्ता
 पुणवि — पुनरपि तद् — तथा तेनैव प्रकारेण दशसुवैव माना-
 स्त्रित्यर्थः किब्जिन्ध्रा — कृता. पुणवि — पुनरपि दहसत्त —
 सप्तदशसु माचासु जाचा — जाता, एम परि — एवं परिपाठ्या
 विविद्ध दल — दयोर्दलयोः प्रत्येकमिति शेषः, मततौम — सप्तचिंशत्
 मन्त — माचाः पल — पतन्ति, एङ्ग — एनां [णाञ्चराञ्चा] — नागराजः
 झुल्लणां कइ — कथयति ॥ (E)

१५६ । अथोल्लणा ॥ पठमेति ॥ प्रथमं दश दत्ताः. पुनरपि
 तथा कृताः, पुनरपि सप्तदश तथा विरतिर्जाता ॥ एवं प्रकारेणापि
 द्वितीये दले माचाः सप्तविंशत्पतन्ति, एनां कथयत्युल्लणां
 नागराजः ॥ उल्लणा झुल्लणा उत्पण्णिति पाठत्रयम् ॥ ५६ ॥ (G).

१५७ । अथ झुल्लणासुदाहरति महसेति । सहस मन्मन्त गन्ध —
 सहस्रं मदोन्मन्तगजान् लक्ख लक्ख — लखं लखम् अथांसेति शेषः
 पक्वरिन्ध — वारवाणेनावगुंथ साजि — सञ्जीभूय साहि दुइ —
 सार्वभौमदथं गिंङ्ग — कन्दुकं खेलांत — क्रीडतः, हे प्रिय, तहि — तच्च

१५७ । १ मन्मन्त (D). २ लक्ख (E). ३ This part non est (F).

४ कोची (E). ५ कप्यि (D), थप्यु (E). ६ तिचार (D). ७ चिचर (F).

८ कोचि (E).

अथ खंजण्डः । (D).

धुञ्च^१ धरिञ्च^२ दिञ्चवर^३ खबगण^४ कमलणञ्चणि
 बुहञ्चण^५ मण सुहड^६ जु जिम^७ सति रञ्चणि सोहए ।
 पुणविञ्च^८ विरड विहु पञ्च^९ गञ्चवरगमणि
 रगणपर^{१०} फणिवर^{११} भण^{१२} सुमर^{१३} बुहञ्चण^{१४} मोहए ॥
 १५८^{१५} ॥

कोष्पि — प्रकुष्प जाहि — गच्छ, विमलं जसु — यशः महि — मग्ना
 [स्त्रा] यप्पु — स्थापय, तुञ्च — त्वां कोड — कोऽपि तुक्कु — तुह्यः
 हिङ्ग — [हिन्दु]को वा णहि जिणइ — नहि जेष्यति ॥ (E).

१५७ । यथा ॥ सहसेति ॥ सहस्रं मदमत्तान् गजान् लक्षम्
 अञ्चान् कृतपत्नयनान् स्नामिदयं मञ्जौकृत्य खेलति गेदुकं ।
 कुपित्वा प्रिय याहि तत्र स्थापय यशो विमलं मग्नां जेष्यति न
 कोऽपि त्वां तुह्यो हिंदुकः । ५७ ॥ (G)

१५८ । अथ खञ्जा ॥ ध्रुवं धारय दिजवरनवगणान् कमल-
 नथने बुधजनमनसि शोभते यथा शशिरजनौ शोभते, पुनरपि
 विरतिर्दयोः पदयोः गजवरगमने रगणपरा भणति फणिपतिः

१५८ । १ धुव (B). २ धरि (D & F). ३ दिञ्चवर (A). ४ खबगण (A),
 dropt in (B), मण (D). ५ बुहञ्चण (C), विहुण (D & F), विहुणञ्चण (E).
 ६ सुहड (C). ७ जिमि (D & F). ८ पुणवि (C). ९ पञ्च (A), पुञ्च (B),
 मण (E), दह (F). १० रणच पर (D, E & F). ११ कविवर (D & E).
 १२ भणु (D & F). १३ भुव (E). १४ मणु (D & F). १५ ५० (A), ५८ (F).

स्मरं बुधमनो मोहयति ॥ भ्रुवं निक्षिप्तं धारय, द्विजवरः सर्वस्युः
चतुष्कलसावृणान् नव गणान्, शशियुक्ता रजनो शशिरजनौ ।
पुनर्विंशतिः दक्षोरधि स्याद्दोर्बिरती रगणपरा रगणः ५१५ वरो-
ऽनो यस्याः वा तत्रापरेति स्मर्त्तव्यमेतदिति भावः । (C).

१५८ । अथ खंजानामकं वृत्तं सूचयति ध्रुव धरिश्च इति ।
हे कमलपत्रपि — हे कमलनयने, यत्र विज्ज पत्र — पादद्वये
प्रत्येकमिति शेषः द्विजवर एवगण — द्विजवरनवगणान् षट्त्रिंश-
त्सूचयति धरिश्च — धृत्वा अत्रसंश्लेषेति यावत् विरह — विरति-
र्भवतीति शेषः, पुण्विच — पुनरपि च तदनन्तरं सेत्यर्थः रश्चण
— रगणः मध्यस्युर्गण इत्यर्थः बुधश्चण मोहय — बुधजनं मोहय-
तीति भावः, जु — यतः बुधश्चण मण सुहर — बुधजनमनः सुख-
यति, यथा रजन्यां शशी सोहय — शोभते, तत् खंजावृत्तमिति
शेषः, हे गजवरगमने त्वं सुमह — स्मरं पौनःपुन्येन भावयेत्यर्थः,
इति वर कृषिपति — वरः कृषिपतिः पिंगलः भण्ड — भणति
इति योजना ॥ यत्र षट्त्रिंशत्सूचनन्तरं रगणः प्रतिचरणं पतति
तत् खंजानामकं वृत्तमिति फलितोऽर्थः । इदं च द्विपदमेवेति
शेषम् । (E).

१५८ । ध्रुव इति ॥ भ्रुवं धृत्वा द्विजवरान् नवगणान् कमल-
नयने विबुधजनमनः सुखयति यद्यथा शशी रजन्यां शोभते ।
पुनरपि च विरतिर्दोर्दोर्दक्षयोगजनने रगणो वरः कृषिपति-
र्भवति स्मरणं बुधमनो मोहयति ॥ षट्त्रिंशत्सूचनन्तरं रगणः
कार्यं इत्यर्थः, वा खंजेति भावः ॥ (G).

विह्वल्ल णव पल विष्यगण जोहल्ल अंत ठवेह्व ।

मत्त इञ्चालिस खंज पञ्च दहगण तत्थ मुणेह्व ॥

१५६° ॥ दोहा ।

१५६ । एतदेव स्पष्टयन् विशेषान्तरमाह । द्वयोर्द्वयोर्नव पतन्ति विप्रगणा जोहल्लमन्ते स्यापथ । मात्रा एकचत्वारिंशत् खञ्जायां पदे पदे यमकं कुरुत ॥ द्वयोरिति पूर्वपदेऽपि तथेत्यर्थः, जोहल्लो मध्यलघुः पञ्चकलः । एवं क्रमेण खञ्जायां प्रतिपादमेकचत्वारिंशन्मात्रा भवन्ति । यमकमनुप्रासः । (C)

१५६ । अथ दोहावृत्तेन स्पष्टीकृत्य खंजां लक्षयति विह्वल्लमेति । विह्वल्ल — द्वयोर्द्वलयोः प्रत्येकमिति शेषः षव विष्यगण — [नव] विप्रगणान् पल — प्रकटयत, अंत — पादांते जोहल्लु — योद्धारं मध्यलघुं रगणमित्यर्थः ठवेह्व — स्यापयत, एवं खंज पञ्च — खंजापादे खंजानामकस्य वृत्तस्य चरणे इत्यर्थः एञ्चालिस मत्त — एकचत्वारिंशन्मात्राः, दहगण — दश गणान् तथा — तथ्यं मुणेह्व — जानीत ॥ (E).

१५६ । लक्षणान्तरमाह ॥ विउदति ॥ द्वयोर्द्वलयोर्नव पतन्ति विप्रगणा जोहल्लमन्ते स्यापथ । मात्रा एकचत्वारिंशत्, खंजापादे दश गणान् तथा जानीत ॥ ५६ । (G)

१५६ । १ विह्व (F) २ जोहल्ल (B, C, A, E) ३ ठवेह्व (D) ४ एञ्चालिस (A), मत्त (B, C, A, E) ५ पञ्च जमथ (C) ६ तत्थ (A) तन्नि (C) ७ मुणेह्व (A).

This is different from the metre of the same name in the Sanskrit treatise of Pingala. Vide Ghosha's Compendium, p. 56.

जहा,

अहि^१ ललद्द महि^२ चलद्द^३ गिरि खसद्द^४ हर खलद्द
ससि घुमद्द अमिअ वमद्द^५ मुअल जिबि^६ उट्टए ।

पुणु^७ धसद्द पुणु^८ खसद्द पुणु^९ ललद्द^{१०} पुणु^{११} घुमद्द^{१२}
पुणु^{१३} वमद्द जिबिअ^{१४} बिबिह परि समर^{१५} दिट्टए ॥

१६०^{१६} ॥ खंजा (A, B & C).

१६० । उदाहरति । मही लोलते, अहिसलति, गिरिः पतति, हरः खलति, ग्रामी घूर्णते, अमृतं वमति, भटा जीविलो-
न्निष्ठन्ते । पुनर्द्वावति, पुनः खलति, पुनर्लोत्तते, पुनखलति,
पुनर्घूर्णते, अमृतं वमति, विविधप्रकारो रणो दृश्यते ॥ कस्यचि-
द्युद्धं वर्धते, तच्च युद्धे भूकन्यादयो वर्धन्ते । (C).

१६० । अथ खंजामुदाहरति अहीति । अहि ललद्द — अहिः
श्रेयः लल[द्य]ति खानच्युतो भवतीत्यर्थः, थोद्धृषां पादाघातेनेति
भावः । अतएव महि — मही पृथ्वी चलद्द — चलति, अतएव
महाश्रितः गिरिः कैलासः खसद्द — पतति, ततस्य तदाश्रितो हरः
खलद्द — खलति, ततस्य तदा[द्वा]लस्यः ग्रामी घुमद्द — घूर्णते,
अतएव अमिअ वमद्द — अमृतं वमति, ततस्वामृतसंपर्कात्

१६० । १ महि (A, B & C). २ अहि (A, B & C). ३ चलद्द (A & B).
४ खलद्द (A, B & C), रपल (F). ५ Dropt in (A), वमद्द (F). ६ पुणु
जिबद्द (A), भल जिबिच (B), भट जिबिच (C), सुचल जिबिच (E). ७ पुणु
(E & F). ८ खलद्द (C). ९ पुणु खलद्द (A). १० अलिच (A, B & C),
पुणु (E & F). ११ Non est (A, B & C), जीविच (E), पिजिच (F).
१२ रच (A, B & C). १३ ३२ (A), ३० (F).

अथ सिद्धा छंदः । (11).

ससिक्खणि गच्छगमणि पञ्च पञ्च

दिञ्च छगण^१ पञ्चहर^२ सह^३ सिक्ख ।

पठ पठम वि बिहल्लहु^४ पञ्चलि दिञ्चगण

सहिउ^५ जुञ्चल^६ दल भणइ^७ स सिक्ख ॥ १६१^८ ॥

मुञ्चल—मृताः जिविञ्च—जीवित्वा उट्टए—उत्तिष्ठन्ति, ततश्च जीवितानाम्नेवां चरणाघातेन पुणु धमर—पुनरधो गच्छति मही, पुणु खसर—पुनः स्लक्षति कैलासः. पुणु लसर—पुनः-ल्ल[य]ति स्नानच्युतो भवति शिवः, ततश्च पुणु घुमर—पुनर्घूर्णते शशी, पुणु वमर—पुनर्वमत्यमृतं, पुनश्च जिविञ्च—जीवित्वा उत्थिता मृताः इति धमरे विविधकौतुकं परिदिङ्गए—परि-दृश्यते ॥ (E).

१६० ॥ यथा अहीति ॥ अहिल्ल[य]ति, मही चकर[ति], गिरिः पतति, हरः स्लक्षति, शशी घूर्णते, अमृतं वमति, मृताः जीवन्तो भवन्ति ॥ एवं यतीति शेषः पुन * * ति, पुनः स्लक्षति, पुनर्ल्ल[य]ति, पुनः घूर्णति, पुनर्वमति, जीविता विविधाः, एवं प्रकारेण धमरो दृश्यते ॥ ६० ॥ (G).

१६१ १ छ गण (A), च गण (B & C), गण च (E) १ पञ्चहर (D).
२ च (B & F), च च (C, D & E). ३ ल्ल विविध (D), ल dropt in (F).
४ चरिच (B & C), चरिच (D), चरिच (E), चरिच (F). ५ जुञ्च (D & E). ६ भणइचि (B). ८ ६१ (A), ६१ (F). Vide metre of the same name, but of a different character, in the Sanskrit treatise of Pingala. Ghosha's Compendium, pp. 26 and 56.

१६१ । अथ शिखाच्छन्दः ॥ शशिवदने गजगमने पदे पदे द्विजाः षड्गणाः पयोधरमशिखाः । पठ प्रथमं विविधलघुकं प्रकथ्य द्विजवरगणमधिकं भण शिखस्त्र ॥ द्विजः सर्वलघुश्चतुष्कलः, तादृशाः षड्गणाः आदौ यत्र पयोधरः जगणः, तत्र शिखा । द्वितीयदले द्विद्विलघून् पूर्वोक्तान् प्रकथ्य पठत, तत्र द्विजवरगणं सर्वलघुचतुष्कलमधिकं भण, तत्र द्वितीयदले मप्रद्विजवरगणा अन्तरं [अन्ते] जगण इति विशेषः, एवं शिखाच्छन्दः शिखस्त्रेत्यर्थः ॥ (१) ।

१६१ । अथ शिखां लक्षयति ममिबन्धनोति । हे शशिवदने गजगमने पञ्च पञ्च — पदं पदं प्रतिचरणमित्यर्थः पञ्चहरह ममिक्त्वा — मपयोधरशिखान् पयोधरो मध्यगुरुर्जगणस्तथा च मपयोधरा भजगणाः शिखा अद्यभागो येषां तादृशान् अंतस्थितजगणानित्यर्थः द्विजगण क — द्विजगणान् चतुर्लघ्वात्मकगणान् षट् पठ — पठ द्वयोरपि दलयोः षड्द्विजगणानंतरं जगणं स्थापयेत्यर्थः । परंतु जुञ्ज ह दल — द्वितीयदलं पठम — प्रथमम् आदौ वि विल्लङ्ग — दौ द्विलघू दौ द्विलघ्वात्मकगणावित्यर्थः पञ्चस्त्रि — प्रकटीकृत्य अपरमेकं द्विजगणं प्रकटीकृत्येत्यर्थः, द्विजगण महिश्च — जगणमहितं द्विजगणेः पूर्वोक्तप्रकारेणायस्थितजगणेः षड्भिर्युक्तमिति भावः, पठ इत्यनुषंगः । प्रथमं लघुद्वयात्मकगणद्वयं संस्थाप्य अनंतरमंतस्थितजगणः षड्द्विजगणैः महितं द्वितीयं दलं पठेत्यर्थः, तथाच प्रथमदले अंतस्थजगणाः षडेव द्विजगणाः पतन्ति, द्वितीयदले तु अंत्यजगणाः षड् द्विजगणाः पतन्तीति

मत्त अठाइस^१ पढमो^२ बीए बत्तीस मत्ताइ^३ ।

पञ्च पञ्च अंते लहुआ सुहा सिक्खा विआणोहु^४ ॥१६२॥

गाह् ।

भावः, सिक्ख—शिखां विद्धि इति शेषः, इति स प्रसिद्धः
पिंगलः भणइ — भणति ॥ (E).

१६१ । अथ शिखा ॥ समौति ॥ शशिवदने गजगमने पदे पदे
द्विजाः षड्गणाः पयोधरसशिखाः । पठ प्रथमं द्वितीये खलु
प्रपतति द्विजगणो लघुर्द्वयो युगलदलथोर्भण्यते सा शिखा ॥
मशिखाः महिताः ॥ द्विजसत्सुलघुः ॥ पयोधरः च[ज]गणः ॥
प्रथमे षड्द्विजा अंते जगणः, द्वितीये सप्त द्विजा अंते जगणः
इति भावः ॥ ६१ ॥ (G).

१६२ । उक्तार्थं स्पष्टयन्नाह । मात्रा अष्टाविंशतिः प्रथमे,
द्वितीये दाविं[त्रिं]शन्मात्राः । पदे पदे जगणोऽन्तेलघुकां श्रद्धां
जानौहि शिखाम् ॥ (G).

१६२ । अथ गाह्ण्ण्डमा प्रकटीकृत्य पुनः शिखां लक्षयति
मत्त अठाइसेति । यत्र पठम[हि]—प्रथमे पञ्च—पदे मत्त
अठाइस—मात्रा अष्टाविंशतिः पतन्तीति शेषः, बीए—द्वितीये
पञ्च—पदे बत्तीस—दाचिंशत् मात्राहं—मात्राः पतन्ति, अंते—
पादांते लहुआ—लघुः जगणस्येति भावः नियमेन पतन्ति, तां
श्रद्धां शिखां विजानौत ॥ अत्र अंते लहुआ इति दलद्वयेऽप्यंते

१६१ । १ अठाइस (A) २ पढमे (A), पढमहि (E), पढम (F). ३ विचाच
(E). ४ लहु (A), लह (F).

जहा, फुलिअ^१ महु^२ भमर^३ बहु^४ रअणि पहु
 किरण लहु^५ अबअरु^६ वसंत ।
 मलयगिरि कुहर^७ धरि पवण^८ वह
 सहव^९ कह^{१०} सुणु^{११} सहि णिअल णहि कंत ॥
 १६३^{१२} ॥ सिक्खा । (A, B & C).^{१३}

जगणोऽवयं देव इति सूचनीयं, षड्विजगणानां चतुर्विंशति-
 र्मांशा अंत्यजगणस्य च माचाचतुष्टयमेवमष्टाविंशतिर्मांशाः प्रथम-
 चरणे, षड्विजगणानामष्टाविंशतिर्मांशा अंत्यजगणस्य च माचा-
 चतुष्टयमेवं द्वाविंशन्मांशा द्वितीयचरणे पतन्ति यच्च, तत् शिखा-
 नामकं वृत्तमिति फलितार्थः । (E).

१६२ । तदेव गाह्वरं दसाह ॥ मत्तेति ॥ माचा अष्टाविंशतिः
 प्रथमे, द्वितीये द्वाविंशन्मांशाः । पदपदधोरन्ते लघुः, शुद्धां शिखां
 विजानीत ॥ ६२ ॥ (G).

१६३ । उदाहरति ॥ फुलति मधुके भमरा बहवः रजनि-
 प्रभुकिरणा मलयवावतीर्णो वसन्तः । मलयगिरिकुसुमं धृत्वा पवनो
 वहति, सोढव्यः कथं शृणु भण सखि निकटे न हि कान्तः ॥
 धृत्वा स्युहा । (C).

१६२ । १ फुलिअ (A & F). २ मह (A). ३ भमर (E). ४ बहु (D).
 ५ ल (C), वपळ (D), वळ (F). ६ चवर (A), dropt in (F). ७ कुसुम
 (C). ८ पुवच (B). ९ Dropt in (C), चवच (F). १० वत (D). ११ लव
 (A), भव (C, D & F). १२ ६६ (A), ६९ (F).

अथ मालाच्छन्दः । (D).

पठम चरण ससिबन्धणि मिश्रणश्रणि^१ खव दिश्रण^२
पञ्चल पुणवि तह^३ रश्रण^४ ठवहु^५ अंतए कखी ।
पिंगल खाअ भखंता^६ माला सेसग्भि^७ गाहस्स^८ ॥ १६४^९ ॥

१६३ । अथ शिखासुदाहरति फुलिअ इति । भमह वज्ज —
वज्जभमराः मज्ज — मधूका मधूकवृक्षाः फुलिअ — पुष्पिताः,
रश्रणि पज्ज — रजनीप्रभुसंज्ञः किरण खज्ज — खधुकिरणः, वसंतः
अवअह — अवतीर्थः । मखयगिरिगङ्गरं धला स्यूहेति यावन् पवण
वह — [पवनः] वहति, सहव कह — सच्चिद्ये कथं इदणु सखि
निकटे नास्ति कांतः ॥ (E).

१६३ ॥ यथा फुलीति ॥ पुष्पितो मधूको भमरा बहवो
रजनीपतेः किरणा बहव आयातोऽन्यदसंतः । मखयगिरिकुङ्गरं धला
पवनो वहति, सोढव्यं कथं भव सखि निकटे नास्ति कांतः ॥ ६३ ॥
इति शिखा ॥ (i).

१६४ । अथ मालाच्छन्दः ॥ प्रथमचरणे श्रिगिवदने मृगनघने
नव द्विजगणाः प्रकटाः, पुनरपि तथा रगणः ख्याप्यतामन्ने कर्णः ।
पिङ्गलनागो भणति मालां श्रेषमपि गाहायाः ॥ सर्व्वलघुषत्तुष्कल-
नवगणानकारं रगणस्ततः कर्णे गृह्युगमेवं पञ्चपत्वारिंशन्माचः
प्रथमः पादः, गाहाश्रेषाङ्कं श्रेष इत्यर्थः । (C).

१६४ । १ मखयमणि (A). २ दिश्रपच (F). ३ नच (A), पुष (B), मएष
(C). ४ नच (C). ५ ठव (B), ठवणि (F). ६ भवना (D). ७ वीसंणि (D),
वीसंणि (F). ८ माचच (A), माचच (F). ९ ६६ (A), ६७ (F).

पढम होइ खव बिप्पगण जोहल^१ कख ठवेहु ।
 गाहा^२ अहा अंत दइ^३ माला छंद कहेहु^४ ॥ १६५^५ ॥
 दोहा ।

१६४ । अथ मालावृत्तं लक्षयति पठमेति । हे शशिवदने
 मृगनयने यत्र पढम चरण — प्रथमचरणे णव द्विजगण — नव
 द्विजगणाः नव चतुर्लक्षा[ष्वा]त्मका गणाः पञ्चल — पतन्ति, पुण्वि —
 पुनरपि नवद्विजगणामंतरमित्यर्थः तद् — तथा रञ्जण ठव —
 रगणं मध्यलघुगणं स्थापय, अंतए — अन्ते रगणांति पादांति वा
 कखो — कखो गुरुद्वयात्मको गणः पतति इति शेषः, ततः गाहस्म —
 गाथायाः सेमन्धि — शेष उत्तरार्द्धमिति यावन् पततीत्यनुषंगः,
 सा माला हि — तन्मालानामकं वृत्तमिति पिंगल णाश्च — पिंगल-
 नागः भवन्ता भणति ॥ (E).

१६४ । अथ मालामाह ॥ पठमेति ॥ प्रथमे चरणे शशिवदने
 मृगनयने नव द्विजाः पतन्ति, पुनरपि ततो रगणः स्थाप्योऽन्ते कर्णः ।
 पिंगलनागो भणति मालां शेषं विगाथायाः ॥ द्विजसत्तुर्लघुः,
 द्वितीये सप्तविंशतिर्माणा इत्यर्थः ॥ ५४ ॥ (G).

१६५ । अमुमेवार्थं स्पष्टयति । प्रथमतो भवन्ति नव विप्रगणाः
 जोहलकखं स्थापय । गाहाया अर्द्धमन्तपदं मालाच्छन्दो जानीहि ॥
 जोहलो रगणः । (C).

१६५ । १ जोहल (B & C) २ गाहा (A). ३ देइ (A & E), देखा (F).
 ४ करेछ (A). ५ ५० (A), ६५ (F).

जहा,

वरिस जल भमद् घण गञ्जण सिञ्जल^१ पवण मणहरण
कणञ्ज पिञ्जरि खचद्^२ बिञ्जुरि^३ फुल्लिञ्जा खीबा^४ ।

पत्थर^५ बित्थर^६ हिञ्जला^७ पिञ्जला^८ णिञ्जलं^९ ण आवेद्^{१०} ॥

१६६^{११} ॥ माला (A, B & C).

१६५। अथ दोहावृत्तेन स्पष्टीकृत्य पुनर्मात्रां लक्षयति पठ-
मेति । पठम—प्रथमे चरणे एव विप्यण — नव विप्रगणास्तु-
र्लप्तात्मकगणाः होर— भवन्ति, ततश्च जोह्लु कच— जोह्लुकर्णे
रगणगुरुद्वयात्मकगणौ ठवेञ्ज— स्थापयत । ततः गाथा— गाथायाः
अंत— अंत्यम् अद्वा— अर्द्धम् उत्तरार्द्धमित्यर्थः देर— दत्ता,
मालाच्छदः कहेञ्ज— कथयत ॥ अथ देर इत्येकारो ब्रह्मो ज्ञेयः ।
यत्र प्रथमचरणे नवचतुर्लप्तात्मकगण-रगण-गुरुद्वयात्मकगणाः पतन्ति
द्वितीयदक्षं च गाथोत्तरार्द्धस्वरूपं भवति, तन्मालानामकं वृत्तमिति
फलितार्थः । (B).

१६५। पठेति ॥ प्रथमं भवन्ति नवविप्रगणा जोह्लुकर्णे स्थापय ।
गाथार्द्धमन्तिमे मालाच्छदः कथ्यताम् ॥ जोह्लो रगणः, कर्णे
द्विगुरुः ॥ ६५ ॥ (G).

१६६। १ मल्ल (A, B & C). २ लचर (A). ३ विञ्जुरी (F). ४ खीबा
(F). ५ पत्थर (A). ६ बित्थर (A). ७ विचया (B & C), विचया (E).
८ पिचया (C & F). ९ विकर्ण (B & C), विचया (D) & (F). १० लवेद
(A & E). ११ ५८ (A). १६ (F).

अथ चुलिआला छंद । (D).

चुलिआला जइ देह^१ किमु^२

दोहा उप्पर^३ मत्तह^४ पंचइ ।

पअ पअ उप्पर संठबहु

सुइ कुसुमगण अंतह^५ दिज्जइ^६ ॥ १६७^७ ॥

१६६ । उदाहरति । वर्षति जलं भ्रमति घनः गगने, मलय-
पवनो मनोहरणः, कनकपीता नृत्यति विद्युत्, फुल्लिता नौपाः ।
प्रस्तरविस्तारद्वयः प्रियो निकटं नायाति ॥ प्रस्तरविस्तार इति
क्वाठिन्यद्योतनार्थम् । (C).

१६६ । मासामुदाहरति वरिसेति । घण — घनः मेघः गच्छण
— गगने भ्रमइ — भ्रमति, जल — जलं वरिस — वर्षति, मण-
हरण — मनोहरः मिअल — श्रौतलः पवण — पवनः वातः वातीति
शेषः, कणअ पिअरि — कनकपीता विजुरि — विद्युत् एचइ —
नृत्यति, णीवा — नौपाः कदम्माः फुल्लिआ — पुष्पिताः । पत्यर
बित्यर हिअण्णा — प्रस्तरविस्तारद्वयः पिअण्णा — प्रियः पिअलं —
भिकटे ण आवेइ — नायाति ॥ (E).

१६६ । यथा ॥ वरीति ॥ वर्षति जलं भ्रमति घनो गगने,
श्रौतलः पवनो मनोहरः, कनकपीता नृत्यति विद्युत्, पुष्पिता नौपाः ।
प्रस्तरविस्तारद्वयः प्रियो निकटे नायाति ॥ १६६ ॥ इति मासा ॥ (G).

१६७ । १ देहि (B & C). २ हिम (A), हिम (B & C) ३ उप्परि (A).
४ मत्तहि (E & F). ५ चत्त (A), चत्त (B), चंतहि (C & F).
६ हिअर (A), हिअर (B), पचहि (C). ७ १६ (A). १७ (F).

१६७ । वृत्तिकाया यदि ददासि किञ्च दोषोपरि [माचाः] पञ्च । पदे पदेऽन्ते संस्त्रापय अर्द्धं कुसुमगणमन्तोऽपि ॥ संपूर्णदोषा-
नन्तरं माचापञ्चकमिति । इयं हि द्विपदी, तत्र दोषापूर्वाद्धा-
नन्तरं माचापञ्चकदाने एकः पादः, एवं द्वितीयेऽपि पञ्चकसः ।
कीदृश इत्यत्राह कुसुमगण इति । लघ्वादिलघुदयान्तो गुरु-
रित्यर्थः । (C).

१६७ । अथ वृत्तिशालानामकं वृत्तं लक्षयति, वृत्तिशालेति ।
दोषा उपरि—दोषोपरि दोषाथामिति यावत् मत्तहि पंचर—
माचाः पंच यदि देह—दीयते, तदा वृत्तिशाला कश्च[?]—वृत्ति-
शाला कथय । नर्ष[नु] दोषायां किं प्रतिचरणे उत प्रतिदले
वा क्व द्रियाः पंचमाचा इत्यत आह, पञ्च पञ्च उपरिरेति,—पद-
पदोपरि, अत्र पदशब्दो दलवाची उदाहरणानुरोधत्, तथाच
एकैकदले इत्यर्थः, संठवञ्ज—संस्त्रापयत पंचमाचा इत्यनुषंगः ।
ननु सर्वलघुरूपा उत गुरुलघुरूपा चेति कीदृश एकैकदलेऽन्ते
आदौ वा स्त्राया इत्यत आह, सुद्धेति,—शुद्धः कुसुमगण आदौ
एको लघुस्तत एको गुरुस्ततो लघुदयमेतादृशो गण इत्यर्थः ।
अंतह—अन्ते दिव्यर—दीयते ॥ एवं च दोषाया एकदलाति
यदि पंचमाचाः कुसुमगणलघुरूपा दीयन्ते, तदा वृत्तिशालानामकं
वृत्तं भवतीति फलितार्थः । (E).

१६७ । अथ वृत्तिका ॥ वृत्तीति ॥ वृत्तिशाला [?] यदि दीयते
किं दोषाया उपरि माचाः पंच । पदे पदे उपरि संस्त्रापय अर्द्धं
कुसुमगण[?]मन्ते दीयते ॥ एकोनत्रिंशन्माचाः पदे पदे कार्यास्तथाथे

दोहा संखा^१ संठबहु उप्परि^२ पंचद^३ मत्त ।

अद्ददहुप्परि^४ बीसदुद^५ चुलिआला उक्खित्त^६ ॥ १६८^७ ।
दोहा ।

अंतिमाः पंचमात्राः कुसुमगणरूपा इति ॥ कुसुमं लघुशब्दलिङ्ग-
रूपं ।॥ बोध्यम् ॥ ६७ ॥ (G).

१६८ । उक्तार्थे स्पष्टयति । दोहासंख्या [संख्या]पथ उपरि
पञ्चकमात्राः । अष्टादशोपरि विंशतिद्वयं चुलिआला उत्क्षिप्ता ।
दोहासंख्या दोहाङ्कमात्रासंख्या, तथाच दोहाङ्के चतुर्विंशति-
मात्रास्तत्र मात्रापञ्चकदाने जनविंशत्यात्रा भवन्ति, एतद्दोहासंख्ये
अष्टपञ्चाशत्यात्रा भवन्ति । एतदेवोत्तराङ्कमाह । उत्क्षिप्ता
उत्क्षिप्ता । (C).

१६८ । अर्थेनमेवार्थं दोहादृत्तेन पुनराह, दोहालक्षणमिति ।
आदौ दोहालक्षणम् — दोहालक्षणम् उप्परि — उपरि तदन्तर-
मित्यर्थः पंचद मत्त — पंचैव मात्राः संठबहु — [सं]ख्यापथत, एवं
अद्ददहुप्परि बीसदुद — अष्टादशोपरि विंशतिद्वयेन मात्राणामिति
शेषः, अष्टपञ्चाशत्यात्राभिरित्यर्थः, चुलिआला उक्खित्त — उक्ता ।

१६८ । १ संख्या (C), लघु (E). २ उप्परि (A, B & C). ३ पंचद
(C). ४ अद्ददहुप्परि (A), अद्दद उप्परि (C), अद्ददुउप्परि (D). ५ बीसदुद
(B), बीसदुद (C). ६ उक्खित्त (A), उक्खित्तु (B). ७ ६० (A), ६८ (F).

जहा, रात्रा खुब् समाज खल
 बहु कलहारिणी[णि] सेवक धुत्तउ ।
 जीवण चाहसि सुक्ख जइ
 परिहर घर जइ बहुगुणजुत्तउ ॥ १६६ ॥
 चुलिआला । (A, B & C).

कचिद्दोहासंख्या संभवञ्ज इति पाठस्तत्र आदौ दोहासंख्या — दोहा-
 संख्यां दोहामात्रासंख्याकमात्रमिति यावत् इति व्याख्येयम् । (E).

१६८ । दोहेति ॥ दोहासंख्यां स्थापयोपरि पंचमात्राः ।
 षष्ठादग्नोपरि विंग्रतिद्वयं चुलिआलायां व्याख्यातम् ॥ षष्ठ-
 पंचाग्नमात्राः कार्या इत्यर्थः ॥ ६८ ॥ (G).

१६८ । उदाहरति । राजा कुब्जः, समाजः खलः, बभूः कलह-
 कारिणी, सेवको धूर्तः । जीवणे चाहसि [?] सुखं यदि, परिहर
 यत्तं यदि बहुगुणयुक्तम् ॥ बभूः स्त्री, परिहर त्यज, बहुतरामर्ष-
 वक्षवादित्यर्थः । (C).

१६८ । चुलिआलासुदाहरति रात्रा खुब्हेति । राजा कुब्जः,
 समाजः खलः, बभूः कलहकारिणी, सेवको धूर्तः । अतः जइ —
 यदि बहुगुणयुक्तम् — बहुगुणयुक्तमपि बहुभिः कौर्मिप्रतिष्ठा-

१६८ । १ कुब्ज (F). २ ख dropt in (A). ३ करिआणि (A, D & E).
 ४ विपच (A). ५ जउ (A), हर (B), खर (F). ६ परिपच (E & F).
 ७ अउ ररं (D). ८ ६९ (A), ६८ (F).

अथ सोरट्टा छंद । (D).

सो सोरट्टउ^१ जाण^२ अं^३ दोहा विवरीअ^४ ठिअ^५ ।

पअ पअ जमक^६ बखाण^७ णाअराअ^८ पिंगल^९ कहिअ^{१०} ॥

१७०^८ ॥

प्रमुखैर्गुणैः सहितमपीत्यर्थः जीवन्तः[वन्] अथच सुखं चाहसि —
वाहसि, तद् — तदा घर — गृहं परिहर — त्यजेत्यर्थः ॥ (E).

१६८ । अथा ॥ रात्रा इति ॥ राजा क्षुब्धः, वमाजः खलः,
बधूः कलहकारिणी, से[व]को धूर्तः । जीवनं वाहसि सुखं च
अदि, परिहर गृहं, तर्हि बह्मण्युक्तः ॥ ६८ ॥ (G).

१७० । अथ सौराष्ट्रम् । तत् सौराष्ट्रं जानीहि यद्दोहाविप-
रीतं स्थितं । पदे पदे यमकं नागराजपिंगलेन कथितम् ॥ प्रथम-
द्वितीयपादयोरेकादशमाचालं, द्वितीयचतुर्थयोस्त्रयोदशमाचाल-
मिति दोहावैपरीत्यं, पदे पदे इति प्रथमद्वितीयपादयोरन्ते
द्वितीयचतुर्थयोरन्ते च, यमकमनुप्रासं व्याचक्ष कथय कुर्विति
भावत् । (C).

१७० । अथ सौराष्ट्रनामकं द्रुतं लक्षयति सो सोरट्टउ इति ।
अं — अत् दोहा विवरीअ ठिअ — दोहाविपरीतस्थिति दोहातो

१७० । १ सोरट्टउ (A). २ जाण (E). ३ अं (A). ४ विवरीअ (A),
विवरीअ (B), विपरीया (C), विररी (E). ५ Non est (C), दिअ (E),
दिअ (F). ६ जमक (D). ७ पिंगल (D), पिंगं (E). ८ कहर (D & F),
कहर (E). ९ ११ (A), ७० (F).

जहा,

सो माण्डिन्नु पुण्वन्तं जासु भक्त पंडिन्नु तण्णन्नु ।

जासु घरिण्णि गुण्वन्ति सो बि पुह्वि सम्गाह्णि णिण्णन्नु ॥

१७१^० ॥ सोरट्टा । (A, B & C).

विपरीता स्थितिचरणानां स्थापनं यस्य तादृशमित्यर्थः. सो — तत् सोरट्टञ्च — सौराष्ट्रं सौराष्ट्रनामकं वृत्तं जाणु — जानोहि, तच्च च पञ्च पञ्च — पादे पादे प्रतिचरणमित्यर्थः जमकं बन्धाण — धमकं बन्धाण इति षाण्णराञ्च पिंगल — नागराजपिंगलः भण्ण — भणति ॥ अयं भावः — दोहायाः प्रथमद्वितीयचरणयोस्त्वयोद्गमाचाः द्वितीयचतुर्थयोस्त्रैकाद्गमाचा देया इति दोहाखण्डेनोक्तं, तद्विपरीत्येनाच द्वितीयचतुर्थचरणयोस्त्वयोद्गमाचाः प्रथमद्वितीययोस्त्रैकाद्गमाचा देया इति । (E).

१७० । सो इति ॥ तत्सौराष्ट्रं जानोहि यद्विपरीतं दोहा-
स्थिति । पदे पदे धमकं. व्याख्याहि नागराजः पिंगलः कथयति ॥
धमकमनुप्रासः ॥ विपरीतेति ॥ एकाद्ग चयोद्गति भावः ॥
७० ॥ (G).

१७१ । उदाहरति । स मन्यते पुण्वान् यस्य भक्तः पण्डित-
ज्ञानयः । यस्य गृह्णिषी गुणवतो तस्य वृथिवी स्वर्गजितयः ॥ (C).

१७१ । १ पुण्वन्त (A), पुण्वन्ति (B), पुण्वन्त (C & E). २ घरिणि (E & F). ३ गुण्वन्ति (B), गुण्वन्ति (C), गुण्वन्ति (D), गुण्वन्ति (F). ४ वे (E & F). ५ विच (F). ६ धम (C & F). ७ ११ (A). ७१ (F).

अथ हाकलि छंद । (D).

सगणा भगणा द्विजगण ईं मत्त चउहह पञ्च पलईं ।
संठइं बंको विरइं तद्दा हाकलिं रूअउं एमं कडा ॥
१७२' ॥

१७१ । अथ सौराष्ट्रमुदाहरति सो माषिच इति । स मान्यः पुष्यः गुणवंत — गुणवान् यस्य भक्तः पंडित[स्त्र]ानयः, यस्य गृहिणी गुणवती, से वि — अथापि पुहवि — पृथ्वी सगण षिलच — स्वर्गनिलयः स्वर्गवास इत्यर्थः ॥ (E).

१७१ । सो माषीति ॥ स मान्यः पुष्यवान् यस्य भक्तः पंडितस्त्रानयः । यस्य गृहिणी गुणवती तस्यैव पृथिव्यां स्वर्गनिलयः ॥ [स्वर्गे] निवासः ॥ ७१ ॥ सौराष्ट्रम् ॥ (G).

१७२ । अथ हाकलीच्छन्दः । सगण-भगण-द्विजगण माषा-स्यतुईंश पदे पतन्ति । संख्याय विरतौ वङ्गं तथा हाकलीरूपम् एतत् कथितम् ॥ अर्थात् पिङ्गलेन । अथमर्थः । सगण-भगण-द्विजगणाः स्थाप्याः, गल्हेषां स्थाने नियमः, किन्तु पदानामन्त-गुरुत्वं नियतं, सगणदयान्ते भगणदयान्ते द्विजगणास्ततो गुरुत्वेन क्रमेण एकादशाक्षराणि भवन्ति । यदि द्विजगणं विहाय सगणभगणाभ्यां षष्ठेच्छं गणद्वयं कृत्वाप्यन्ते गुरुहीयते तदा

१७१ । १ मान्य ज दिव्यमचद (D). १ चउहह (D). २ पलइ (B & D).
३ संठ (C). ४ विरइं वङ्ग (B & C). बंका संत (F). ५ कडा (D).
६ हाकलिच (H). ७ रूअउ (E & F). ८ एउ (D). ९ १७२ (A). १० (F).

दशाक्षराणि भवन्ति, किन्त्वन्तिमगुरोः पूर्व्वं सगणो न देय इति
सम्प्रदायः । (C).

१७९ । अथ हाकसौनामकं वृत्तं लक्षयति सगणेति ।
जहा — अथ सगणा — सगणो गुर्वंतस्यतुष्कल इत्यर्थः, भगणा —
भगणो गुर्वादिस्यतुष्कल इत्यर्थः, दिभ्रगण — दिजगणस्यतुर्लघ्वा-
त्तको गण इत्यर्थः, ई — एते गणा इत्यर्थः, अथच मत्त चउहह
— माचासुतुर्दं पच पलई — पादे पतन्ति पादांते चेति शेषः,
वंको — वक्रमेकं गुरुं संठइ — संस्थाप्य, विरइ — विरतिर्भवति,
अंतिमगुरोः प्रागेव विरतिरित्यर्थः । एउउ — एतत् हाकसिह्मइ —
हाकसौरूपं हाकसिनामकवृत्तस्य स्वरूपमित्यर्थः कहा — कथि-
तम् । अथ सगण-भगण-दिजगणातिरिक्तो गणो [न] भवतीति, एते
एव च स[न]स्ता व्यस्ता वा पतन्तीति निघमस्तथाच यदि सगण-
चयानंतरं भगणचयानंतरं दिजगणचयानंतरं वा एको गुरुः
स्थाप्यते प्रतिशरणं, तथापि हाकसौरुत्तं भवति । अथ एकस्मिंश्चरणे
सगणचयानंतरमेकं गुरुं [सं]स्थाप्य तदितरशरणेषु भगणचयानंतरं
दिजगणचयानंतरं परस्परसंसृष्टैतद्वयानंतरं वा गुरुः स्थाप्यते,
तदाप्येतद्वृत्तं भवति । अथ एकस्मिंश्चरणे भगणचयानंतरं दिजगण-
चयानंतरं वा एकं गुरुं संस्थाप्य तदितरेषु परस्परसंसृष्टैतन्नया-
नंतरं गुरुः स्थाप्यते तथाप्येतद्वृत्तं भवतीति न विभावनीयम् । (E).

१७९ । सगणो भगणो दिजगणो माचासुतुर्दं पदे पतन्ति ।
संस्थापय वक्रमते तथा हाकसिह्ममेवं कथय ॥ वक्रो गुरुः ॥
७९ ॥ (G).

मत्त चउइह पढम दल्ल' एअरह' बखेहि' ।

दह अक्युर उत्तर दल्लहि' हाकलि' छंद' कहेहि ॥*

१७३ ॥ दोहा ।

१७३ । माचासतुईश्र पदे पदे पतन्ति, एकादशवर्षैः । दशा-
चरासुत्तरदले हाकलिच्छन्दः कथय ॥ (C).

१७३ । अथ नियमांतरमंगीकृत्य पुनर्हाकलीवृत्तं लक्षयति,
मत्त चउइहेति । पढम दल्ल—प्रथमदले पूर्वाद्धं इति यावत्
प्रतिशरणमिति शेषः, कचिन्नु पअह पअ इति पाठस्तत्र पादे पादे
अर्थात्पूर्वाद्धंस्व, उत्तरदले इत्यथे उक्तत्वादिति बोध्यम्, एगारह
बखेहि—एकादशवर्षैः क्त्वा मत्त चउइह—माचासतुईश्र,
उत्तर दल्लहि—उत्तरदले उत्तराद्धं इत्यर्थः प्रतिशरणम् इत्यनु-
षंगः, दह अक्युर—दशाक्षरैस्सतुईश्रमात्राः इत्यनुषंगः यत्र पतं-
तीति शेषः, तत् हाकलि छंद कहेहि—हाकलीनामकं छंदः
कथय ॥ अत्र च प्रथमद्वितीयशरणयोर्द्विजगणैर्द्वय एव, अन्यथा
एकादशाक्षरोक्तसंभवापत्तिः । द्वितीयचतुर्थयोश्च द्विजगणेनैव द्वयः
अन्यथा दशाक्षरोक्तसंभवापत्तिः, इति नियमे तात्पर्यमुच्यते ।
तथाहि क्रमेण विपर्ययेण वा सगण-भगणौ अथवा सगणद्वयमेव

१७३ । १ पढम पअ (C), पअ पअहि (F). २ एअरह (C), एगारह (D),
एगारह (E). ३ बखेति (E). ४ दल्लह (B & C). ५ हाकलि (C),
हाकलि (F). ६ चन्द (B & C), संदु (E). * This śloka is not found
in (A). ७ ७९ (F).

जहा,

उच्चउ छात्रण^१ विमल घरा^२ तरुणी घरिणी^३ विमलपर^४ ।
वित्तक पूरल^५ मुद्गरा^६ बरिसा^७ समन्ना सुखकरा ॥

१७४^f ॥ हाकलि । (A, B, C & F.)

भगणद्वयमेव वा [सं]स्थाप्य यदि द्विजगणो दीयते अन्ते च गुरुदीयते, तदैवाचरषट्कं सगणभगणयोरचरचतुष्टयं च द्विजग[ण]स्य एकमचरं च गुरोरेवमेकादशाचराणि पूर्वाद्धै प्रतिचरणं पतन्ति, उत्तराद्धैऽपि चदेवं द्विजगणः स्थाप्यते तचाप्येकादशाचराणि स्युः, तस्मादुत्तराद्धै सगणत्रयोत्तरं भगणत्रयानंतरं वा परस्परसंसृष्टैतन्नयानंतरं वा गुरुः प्रतिचरणं स्थाप्यते तदैवोत्तराद्धै दशाचराणि पतन्ति, एवं च प्रथम-द्वितीयचरणयोर्द्विजगणदानमंगौकृतपूर्वं लक्षणकृता, ** तदनंगौकारेषु चैतन्नक्षणमित्यस्मत्तानचरणोपदिष्टः पंथाः सुधीभिर्विभाव्यः । (E).

१७३ । मत्तेति ॥ मात्रास्यतुर्दश पदे पदे एकादशवर्णैः । दशा-चराण्युत्तरदले हाकलिच्छंदः कथय ॥ ७३ ॥ (G).

१७४ । उदाहरति । उच्चोठानकं विमलं गृहं, तरुणी गृहिणी विनयपरा । वित्तेन पूर्णं मुद्गागृहं, वर्षासमयः सुखकरः ॥ उठान-ग्रन्थोऽङ्गनवाचौ, मुद्गागृहं कोषागारम् । अत्र च यदि तदेत्यध्या-हार्यम् । (C).

१७३ । १ उच्चउ वाचक (A), उच्च उठाचक (C), उच्चउ च्यानवि (D & F).
२ घरा (A). ३ चरणी (A), चरणी (F). ४ विमलचकरा (B & C). ५ पूरल (B & C). ६ मुद्गरा (D), मुद्गरा (F). ७ बरिसा (A), बरिसा (D).
८ १५ (A), ७३ (F).

अथ मधुभारच्छन्दः । (D).

जसु पलद् सेक्व पञ्चहरह एक्क ।

चउमत्त वेवि महुभार एवि ॥ १७५ ॥

१७४ । अथोत्तरलक्षणाभिप्रायेण हाकलौसुदाहरति उच्येति ।
यस्य उत्तमाच्छादितं विमलं गृहं, तरुणी विनयपरा गृहिणी
कांता, वित्तपूर्णं सुद्रागृहं के[को]ग्रभांडमित्यर्थः, तस्य वर्षासमयः
सुखकरः ॥ (E).

१७४ । यथा ॥ उच्येति ॥ उत्तमाच्छादमं विमलगृहं, तरुणी
गृहिणी विनयपरा । वित्तपूर्णं कोग्रगृहं, वर्षासमयः सौख्यकरः ॥
तद्येति शेषः ॥ ७४ ॥ हाकलौति ॥ (G).

१७५ । अथ मधुभारच्छन्दः ॥ यस्य पतति श्रेषे पथोधर[एकः]।
चतुर्माषिकौ द्वौ मधुभार एवं ॥ एकचातुर्माषिकानन्तरं पथोधरो
जगणः मिश्रित्वा द्वौ चातुर्माषिकौ । (C).

१७५ । अथ मधुभारनामकं वृत्तं लक्षयति जसु पलद् इति ।
जसु — यस्य चरणे इति शेषः चउमत्त वेवि — चतुर्माषिकौ द्वौ
पततः, सेक्व — श्रेषे पादांते इत्यर्थः एक्क — एकः चतुर्माषिक-
इत्यर्थः [पल]द् — पतति, कर्त्तव्ययोर्द्वयोश्चतुर्माषिकयोश्चातिम-

१७५ । १ पलद् (F). २ सेक्व (A & E), सेक्व (F). ३ पञ्चहरह
(B & C), पञ्चहरह (E), पञ्चहर (F). ४ एक्क (F). ५ चामत्त (D),
चोमत्त (F). ६ वेवि (A), वेक्व (D), वीक्व (F). ७ महुभार (B & C),
मधुभार (E). ८ चावि (D), चवि (F). ९ ११ (A), ७५ (F).

जहा, जसु चंद' सीस पिंधणह' दीस ।

सो संभु एउ' तुह' सुभ' देउ ॥ १७६' ॥

मधुभार' । (A & F).

अथाभीरच्छंदः । (D).

गारह' मत्त करीज अंत पञ्चोहर दीज ।

एहु' सुछंद' अहीर' जंपद्र' पिंगल धीर' ॥ १७७' ॥

स्यतुर्माचिको जगणस्वरूप एव पततीत्यर्थः, एषि—एतत्, मधु-
भारनामकमेतद्वृत्तमित्यर्थः । (E).

१७५ । जसु इति ॥ यस्य पतति शेषे पयोधर एकः । स्यतु-
र्मात्रास्त्रयो मधुभारमेतत् ॥ शेषे अर्द्धांते ॥ ७५ ॥ (G).

१७६ । उदाहरति । यस्य चन्द्रः शीर्षे परिधानं दिशः । स
शशुदेवः तुभ्यं सुखं ददातु ॥ (C).

१७६ । मधुभारसुदाहरति । जखिति । यस्य शीर्षे चन्द्रः
पिंधनं दिक् । स देवः, शशुः मद्यां सुखं ददातु ॥ (E).

१७६ । यथा जसु इति ॥ यस्य चन्द्रः शीर्षे वक्षं दिशः । स
शशुरस्यं युष्माकं शुभं ददातु ॥ ७६ ॥ इति मधुभारम् ॥ (G).

१७६ । १ चंदु (A), १ पीत्यव (B), पिन्धव (C), पिंधव (F), १ देव
(B & C), १ शशु (A), शशु (D), मद्या (E), १ सुखं (A & E), सुख
(B & C), सुभ (F), १ ७० (A), ७६ (F), ० मधुभार (B), मधुभार (C).

१७७ । १ रमारव (B), रमारव (C), १ एव (F), १ सुखं (C),
सुखं (E), १ चरीव (B & C), चरिव (E), १ जयव (B), जयव (C),
१ वीर (A & D), वीव (B), वीव (C), ० ६० (A), ७७ (F).

जहा, सुंदरि गुञ्जरि^१ गारि^२ लोअण दीह बिसारि^३ ।
 पीण पओहर भार लोलइ^४ मोत्तिअ^५हार ॥
 १७८^१ ॥ अहौर । (A).

१७७। अथाधीरच्छन्दः ॥ एकादशमात्राः क्रियन्ते अन्ते पयोधरो दीयते । एतच्छन्दः अधीरं जल्पति पिंगलधीरः ॥ पयोधरी जगणः, स चैकादशमात्रान्तःपाती, प्राथमिकमात्रा-सप्तकन्तु यथेच्छं, न तु सूत्रोदाहरणाद्भवति । आभीरनामकं छन्द-इति केचित् । (C).

१७७। अथाभीरनामकं वृत्तं लक्षयति गारहेति । यत्र गारह मत्त—एकादशमात्राः क्रियन्ते, पयोधरः दीयते, कर्त्तव्या-स्त्रैकादशमात्रासु अन्तिममात्राचतुष्टयं जगणस्वरूपमेव स्थाप्यते इत्यर्थः, [एङ्]—एतत् आभीर सुखंदु—आभीरः सुच्छंदः इति पिंगलधीरः जल्पति ॥ (E).

१७७। गारेति । एकादशमात्राः क्रियन्ते अन्ते पयोधरो दीयते । एतत् सुच्छंदः अधीरं जल्पति पिंगलो धीरः ॥ एकादश-मात्रामध्ये अन्ते मात्राचतुष्टयं जगणस्वरूपं कार्यमित्यर्थः ॥ ७७ ॥ (G).

१७८। उदाहरति । सुन्दरी गुञ्जरी गारी, लोचनं दीर्घ-विषारि । पीनपयोधरभारे लोलते मौक्तिकहारः ॥ (C).

१७८। आभीरमुदाहरति । यस्याः पीनपयोधरभारे मौक्तिकः

१७८। १ गुञ्जर (F). २ Dropt in (F). ३ विषारि (B). ४ लूलर (A), लोडइ (E), लोलिच (F). ५ मोत्तिम (B & C), मोत्तिच (D). ६ १८ (A), ७८ (F).

अथ दण्डकलच्छन्दः । (D).

कुंत'अरु' धणुड्वरु' हअबर' गअबर
 छकलु' विवि' पाडक दले'
 वत्तीसह' मत्तह' पअ' सुपसिद्धउ'
 जाणह' बुहअण हिअअतले' ।
 सउबीस अठगल' कल संपुसउ
 रूअउ' फणि' भासिअ भुअणे
 दंडअल गिरुत्तउ गुरु संजुत्तउ'
 पिंगलिअ' जंपंत' मणे ॥ १७६' ॥

हारः लोटइ — लुठति, दीर्घविशाललोचना या सुंदरी गुर्ज[री]
 नारी ॥ (E).

१७८ । सुंदेति ॥ सुंदरी गुर्जरी नारी लोचने दीर्घं विशाले ।

पौनः पयोधरभारो लोलते मौक्तिकहारः ॥ ७८ ॥

इत्यधौ[भौ]रम् ॥ (G).

१७६ । १ ता कुंत (A), कणु (B). २ Dropt in (A), चर (B & C), डर (E). ३ धणुड्वर (A & C). ४ वचचर (A). ५ वयल (A, B, C & D). ६ वेवि (B & C). ७ वत्तीस (A, B, E & F). ८ मत्त (A & B), मत्तउ (F). ९ पअ पअ (A & B). १० सुपसिद्ध (D). ११ जाणउ (B & C). १२ विचचर (A & C), विचचर (B), विचचरले (F). १३ पचमल (A, B & C), विचदमल (D), चदमल (F). १४ कचर (A & E), चरउ (D), बुलउ (F). १५ भवि (B). १६ संजुत्त (F). १७ पिंगल (A), पिंगलच (D), पिंगलोचा (E), पिंगल (F). १८ जपंत (B), पदच (F). १९ ०० (A), ०९ (F).

१०८ । अथ दण्डकलच्छन्दः । कुन्तधरो धनुर्द्वरो हयवरः गजवरः षट्पदोऽपि द्वौ दले, द्वाविंशत्याधिकं पदं सुप्रसिद्धं जानीहि बुधजनहृदयहरं । शतविंशतिकपदाधिककलासंपूर्णं रूपकं फणिभाषितं भुवने दण्डकलं निरुक्तं गुरुसंयुक्तं पैङ्गलिका जपत मनसा ॥ कुन्तधरादयस्तारस्तुष्कलवाचकाः, तेनादौ चतुष्कल-गणः, षट्पदः षट्कलगणः, दले चरणे, पदम् अष्टकलं द्वाविंश-त्याचोऽथ पादस्तस्य चतुर्थीश्रः पदं तेनाष्टौ मात्रा लभन्ते, तेनाष्टाविंशत्यधिकशतकलासम्पूर्णमित्यर्थः । अन्ते गुरुसंयुक्तं, पैङ्ग-लिकाः पिङ्गलाध्ययनवनः । (C).

१०९ । अथ दण्डकलं लक्षयति कुन्तद्वर इति । कुन्तधरः धनुर्द्वरः हयवरः गजवरः एतच्चतुष्कलचतुष्टयं, ततः छल्लु— षट्कलः, ततश्च गुरुसंयुक्तञ्च— गुरुसंयुक्तम् अंतस्थितैकगुरुकमित्यर्थः, विवि पादकल— पदातिदयं चतुष्कलदयमित्यर्थः, एवं दले— पूर्वाद्धै उत्तराद्धै चेत्यर्थः, वन्तीस मन्तह— द्वाविंशत्याचः पञ्च— पादे षतंति प्रत्येकमिति शेषः, संपुष्[ञ्च]— चरणचतुष्टयस्या इत्यर्थः, बीस अठम्लु[ल]— अष्टाविंशत्यधिकाः सप्तकल— शतं कला भवन्ति, तत् सुप्रसिद्धञ्च— सुप्रसिद्धं फणि भाषिञ्च रूपञ्च— फणिभाषितरूपं, भुवने— भुवने दण्डकल णिरुक्तञ्च— दण्डकलः निरुक्तः इति पैङ्गलिका मनसि जपन्ति हे बुधजनाः यूयं हिमन्तले— हृदय-तले जाणञ्च[ञ्च]— जानीत ॥ यत्र प्रथमं चतुष्कलचतुष्टयं तत एकः षट्कलः ततश्च पुनश्चतुष्कलदयं तत एको गुरुः प्रतिचरणं पतति, तदण्डकलनामकं वृत्तमिति फलितार्थः । (E).

जहा, राञ्जह् भग्गंतां दिग् लग्गंतां
 परिहरि हञ्ज गञ्जं घरं घरिखी
 खोरहिं भरु सरवरुं पञ्च परुं परिकरुं
 लोट्टुइ पिट्टुइ^{१०} तणु^{११} धरणी ।
 पुणु^{१२} उट्टुइ^{१३} संभलि करुं^{१४} दंतंगुलि^{१५}
 बालु^{१६} तणुञ्ज करु जमलकरे^{१७}
 कासीसरुं^{१८} राञ्जा खेह्लु^{१९} काञ्जा
 करुं^{२०} माञ्जा^{२१} पुणु^{२२} यण्णि^{२३} धरे ॥
 १८०^{२४} ॥ दंडकल^{२५} । (A & F).

१०८ । अथ दंडकलं ॥ कुंतेति ॥ कुंतकरो धनुर्द्धरो हय-
 वरो गजवरः षट्कलो दौ पदाती दले, दाचिंशन्नाचाः पादे
 सुप्रसिद्धा जानीत बुधजना हृदयतले । शतं विंशतिरष्टाधिका
 कलाः १२८ संपूर्णं वृत्ते फणिभाषिते भुवने, दंडकलं निरुक्तं

१८० । १ रात्र (C). २ भग्गंता (E). ३ दिग् (D & F). ४ लग्गंता (C).
 ५ ङाच (D). ६ Dropt in (B). ७ रोचरु (A), खोरहि (B), खोरमि (F).
 ८ पणु (A), सरवरु (B). ९ पञ्च वरु (A), dropt in (B), रिउजव (C),
 परवरु (D), परु पूरु (F). १० Dropt in (B), वरुवरु (D). ११ Dropt
 in (C). १२ तणु (E). १३ पुचि (E), पुच (F). १४ उट्टु (B & C), उट्टु
 (E). १५ करि (A). १६ दनेगुलि (D). १७ वाज (E). १८ जवलकरे (A).
 १९ खोसर (A), काखीसर (E). २० खेचलु (C). २१ करि (E), कर (F).
 २२ माहा (B). २३ पुच (E & F). २४ वणु (D). २५ ७१ (A), ८० (F).
 २६ दंडकल (B & C).

गुरुसंयुक्तं पिंगलो जल्पति आत्ममनसि ॥ कुंतेति चमारसत-
र्थाः, पदातिस्तुक्कसः ॥ ७८ ॥ (G).

१८० । अदाहरति । राजानो भग्ना दिशु सग्नाः परिहृत्य ह्य-
गजगृहगृह्णिणीः, नैवैभूतं सरोवरं रिपुजनपरिकरः पीडयति
सोढयति तनुं धरण्यां । पुनस्तथाय संभाष्य करोति दन्ताङ्गुलीः
बासतनयाः करं यमसं कुर्वन्ति, काशीश्वरो राजा खेहसकायः
हत्वा मायां पुनः स्थापयति ॥ नैवैरश्रुभिः, परिकरो भार्या, संभाष्य
धैर्यं हत्वा, दन्ताङ्गुलिकरणमत्यद्भुते, यमसं जोडिः । एतादृशीं
दद्यां दृष्ट्वा शत्रुपरिजनेष्वपि खेहयुक्तशरीरो भूत्वा पुनः स्थापने
स्थापयित्वा धा[र]यति चास्यति । (C).

१८० । दंडकलमुदाहरति राश्रह इति । इन्द्र गन्ध घर
परिहरी — ह्यगज[गृह]गृह्णिणीः परिहरि — परित्यज्य भग्गता
— पलायमानाः केषन राश्रह — राजानः दिशु सग्गता — दिशु
सग्नाः दिगन्तं गता इत्यर्थः, तेषां चेति शेषः सोरहि — अश्रुभिः
भद्र सरवर — भृताः सरोवराः, कश्चिच्च पश्र पर परिकर — पाद-
पतितनिगडः धरणी — धरण्यां सोड्ड — विषेष्टते, तनुं शरीरं च
पिड्ड — ताडयति, कर दंतंगुलि — हतदंतांगुलिः सन् पुण अड्ड
संभलि — पुनस्तुष्टते सावधानीभूय, बास तस्य कर जमसकरे —
बासतनयकरेण नमस्कारं कारयति । इदं च जातिवर्षणं । तथा-
वसं च दृष्ट्वा तं खेहसु काश्रा — खेहसकायः काशीश्वर राश्रा —
काशीश्वरराजः माया — मायां दयां करि — हत्वा पुनः यथि
धरे — संस्थाप्य धृतवान् खराब्धे रक्षितवानित्यर्थः ॥ (E).

अथ दीपकच्छन्दः । (D).

सिर देह' अउ' मत्त लहु एक कर' अंत ।

कुंतेक' तसु' मण्ड' दीपक सो' बुण्ड ॥ १८१^F ॥

१८० । यथा ॥ रात्रा इति ॥ राजानो भग्ना दिवु अग्नाः परि-
 हृत्य इथगज[ग्रह]ग्रहिणीः । अशुभिर्भूत्वा शरोवरान् पदपतितः
 परिकरो अटति ताडयति तनुं धरण्यां । पुनरुत्तिष्ठत्यवधार्य कृत-
 दंतांशुशिर्वाखतनयैः कृत्वा नमस्कारं कारयति, काशीश्वरो राजा
 खेदाशुकायः कृत्वा मायां पुनः [सं]स्नाप्य धृतवान् ॥ परिकरः
 स्त्रीजनः ॥ ८० ॥ इति दंडकवृत्तम् ॥ (G).

१८१ । अथ दीपकच्छन्दः ॥ शिरसि देहि चतुर्भाषं लघुनेक-
 मने । दन्त एको यस्य मध्ये दीपकं तदुत्थक ॥ शिरसि आदौ,
 दन्तः पञ्चकसो गणः । (C).

१८१ । अथ दीपकनामकं वृत्तं लक्षयति सिर देहेति । सिर -
 शिरसि आदावित्यर्थः, अउ मत्त - चतुर्भाषिकं गणं देह -
 स्नापय, अंत - अंते पादांते अउ एक - लघुनेकं कर - कुव,
 तसु - तयोः चतुर्भाषिकैकलघुकणधोरित्यर्थः, मण्ड - मध्ये
 कुंतेक - कुंतमेकं पंचकसमेकमित्यर्थः, लुह इति पञ्चान्तेनाप्यसः,
 दीपक सोउ बुण्ड - दीपकनामकं [तत्] वृत्तं जानीसीत्यर्थः ॥ अथ

१८१ । १ देह (B), देह (C). १ औ (D). १ लहु (D), लह (E).
 १ कुंतेक (A), कुंतेक (B & C). १ लहु (C). १ अंत (A). १ अउ (B & F),
 अर (C), ओर (D & E). = ७१ (A), ८१ (F).

अहा, असु इत्य' करवाल' बीपकख' कुल कास ।

सिर सोह' वर छत्त संपुख ससि मत्त' ॥ १८२' ।

दीपक । (A, B, C & F).

प्रथमं चतुष्कसप्ततः पंचकसप्तत एको षष्ठुः प्रतिचरणं पतति, तद्दीपकनामकं वृत्तमिति कश्चित्तर्यः । कश्चित् कुंतन्ति तसु मन्त्रेति पाठस्तत्र अंते दक्षांते एकं षष्ठुं कुद, कुंतन्ति—कुंतपचं, तसु—तद्योस्तुर्माचिकैकलघुकणयोः मन्त्र—मध्ये कुद इत्यर्थः । इदं च एकैकदक्षाभिप्रायेण, अन्यथैकैकपादे चतुष्कसप्ततव्याभावाद्दसंभवापत्तिरिति द्रष्टव्यं । प्रथमं यत्र चतुर्माचिकसप्ततः पंचकसप्ततं ततो षष्ठुः प्रतिदक्षं पतन्ति, तदा [दी]पकं वाह इति द्वितीयपाठे निर्गच्छितार्थः ॥ (E).

१८२ । सिर इति ॥ शिरसि देहि चतुर्माचाः षष्ठुमेकं कुर्वन्ते । कुंतमेकं तस्य मध्ये दीपकं बुध्यन्त ॥ शिरसादौ, कुंतः पंचकसः ॥ ८२ ॥ (G).

१८२ । उदाहरति । यस्य हस्ते करवालः प्रति[वि]पचकुलकासः । शिरसि शोभते वरच्छचं सन्पूर्णशशिवत् ॥ (C).

१८२ । अथ दीपकमुदाहरति असु इत्य इति । विपकस कुलकास—विपचकुलकासः करवालः खण्डः असु इत्य—यस्य हस्ते,

१८२ । १ चत्त (A). २ करवाल (F). ३ विपच (A), विपकस (D), विपकस (E), विपकस (F). ४ वेष (A & B), वीच (C). ५ निच (B), वच (D & F). ६ ०२ (A), ०२ (F).

अथ सिंहावलोकच्छन्दः । (D).

गण विष्णु^१ सगण धरि पञ्चह पञ्च^२

भक्त^३ सिंहञ्च^४ लोञ्च^५ छन्द^६वरं^७ ।

गुणि गण^८ मण बुद्धहु^९ याञ्च^{१०} भणा^{११}

खहि^{१२} जगणु^{१३} ख भगणु ख कण^{१४}गणा^{१५} ॥ १८३ ॥

शोह—शोभते, यस्य विर—[शिर]वि वर कृत्त—वरच्छत्रं, संयुक्त
यसि मत्त—संपूर्णशशिवत्, अथवा संपूर्णशशिमात्रं पौर्णिमचंद्र-
मंडलप्रमाणमित्यर्थः शोभते इति पूर्वैषैवान्वयः ॥ (E).

१८२ । यथा जसु इति ॥ यस्य हस्ते करवालो विपक्षकुलकाक्षः ।

शिरवि वरं कृत्तं पूर्णशशिवत् ॥ ८२ ॥ इति दीपकम् ॥ (G).

१८३ । अथ सिंहावलोकः ॥ विप्रगणं सगणं धृत्वा पदे पदे
भक्त सिंहावलोकं छन्दोवरं । गुणिगणा मनसा बुध्यञ्च नागो
भणति, यस्मिन्[ञ्] य[ज]गण-भगणौ न कर्णगणः ॥ पदे पदे
प्र[ति]पादं, विप्रगणं चतुष्कणं, सगणमन्तेगुह चतुष्कणं, धृत्वा
स्वापयित्वा, नागः पिङ्गलः । तथाच विप्रगणसगणाभ्यामेव छन्दो-

१८२ । १ विष्णुवच (F). २ मत्तकचं (D). ३ भक्तु (B, C & F). ४ सिंहव
(A & D). ५ लोच (B), non est (C), लोवच (D), लोवद (F). ६ चन्द
(C), छचंदु (D). ७ वरचं (D), वुरव (E). ८ जव (B), जव (C & E).
९ Dropt in (B), बुद्धवच (C). १० वरवच (A). ११ वच (A), मया (D),
वच (F). १२ Dropt in (A & B), वच (C), वद (D), जद व (E).
१३ जवच (B). १४ वच (E). १५ वया (C). १६ वव (A), वव (F).

निर्वाहः कार्यः । एतदेव स्पष्टयितुमाह यस्मिन्निति, एतच्छब्दश्चि
जगत्भगवत्कर्षणशा न पतन्ति । जगत्तो मध्यगुरुः, भगवत् आदि-
गुरुः, कर्षो दिगुरुः, एतेषां निषेधाच्चतुष्कलेषु सगवविप्रगणाव-
[व]शिष्येते । (C).

१८३ । अथ सिंहावलोकनामकं दृष्टं लक्षयति गण विष्येति ।
पञ्च पञ्च—पादे पादे गण विष्य सगण—विप्रगणसगणौ धरि
—धृत्वा, हृद्वरं—हृदःश्रेष्ठं सिंहश्च लोचश्च—सिंहावलोकं भण,
तसु—तस्मिन्, न जगणः न भगणः न कर्षणः । जगत्तो मध्य-
गुरुर्गणः, भगत्तो गुर्वादिर्गणः, कर्षो गुरुद्रयात्मको गणः, एते तत्र
न पतन्तीत्यर्थः । इति षाच भणा—नागः भणति । हे गुणि अण—
गुणिजनाः धूयमिति [शेषः] मण बुद्ध्युक्त—मनसि बुद्ध्यध्वम् ॥ अथ
विप्रसगणयोः क्रमिकयोः समुदितयोर्वा स्थापने न नियमः, किंतु
एताभ्यामेव व्यस्यसमस्ताभ्यां पादे षोडशकलाः पूरणीयाः, एताभ्या-
मतिरिक्तस्य गणो न देयः । अतएवोदाहरणे प्रथमपादे ज[स]गण-
चतुष्टयेनैव षोडशमात्राः पूरिताः, द्वितीयचरणे च प्रथम-
विप्रद्वयमनंतरं सगणद्वयमित्युभाभ्यामेव षोडशकलाः पूरिताः,
तृतीये च पुनः सगणचतुष्टयेनैव पूरिताः, * * * न तन्यो गणो
दत्तः, न तत्रैवैव क्रमिकसमुदिताविति द्रष्टव्यम् । (E).

१८४ । विष्येति ॥ विप्रगणं सगणं धृत्वा पदे पदे, भण सिंहा-
वलोकितं [क्रमं] हृद्वरं । गुणिगणा मनसि जानीत, नागभणितं,
नास्ति जगत्तो न भगत्तो न कर्षणः ॥ विप्रास्यतस्वो मात्सास्यगणोऽपि,
माभ्यां षोडशमात्राः प्रतिपादं कार्या इति तात्पर्यम् ॥ ८४ ॥ (F).

विष्य सगण पञ्च वेवि गण अंतं विसञ्जहिं हारं ।
पञ्चा हेरि करत्तं करं सोलह कल पत्वारं ॥ १८४ ॥
दोहा ।

१८४ । विशेषान्तरमाह । विप्रगणसगणौ पदे दावपि, अन्ते विसर्ज्य हारं । पञ्चाह्वा कविलं कुरु षोडशक[ला]प्रसारः ॥ दावपि दावेव, अत्र चान्ते विप्रगणो न देय इति । हारं गुरुमन्ते यथा गुरुः पतति तथा काव्यं, तेनान्ते सगणो देय इति पर्यवस्यति । (C).

१८४ । अथैनमेवाथे विशदीकृत्य द्विपदिकथाह विष्य सगणेति । विष्य सगण पञ्च वेवि गण—विप्रसगणौ पादे दावेव गणौ अंत—अन्ते पादांते हार—हारं गुरुं विसञ्जहि—विसर्ज्य, पादांते सगणान्तःपतितं गुरुं विसर्ज्य न त्वन्यमित्यर्थः, तथा च पादांते सगण एव देय इति नियमो लभ्यते इति । हेरि—निरौच्छ विभाव्य, पञ्चा—पञ्चात् षोडश कल पत्वारं—षोडशकलप्रसारं षोडशकलाः प्रसार्यन्ते अस्मिन्नेतादृशमित्यर्थः करत्तं—कविलं कुरु, एतल्लक्षणं विभाव्य पञ्चादेतच्छब्दस्य कविलं कुरु इत्यर्थः । (E).

१८४ । दोहया पुनर्दृश्यति, विष्य सेति ॥ विप्रसगणौ पदे

१८४ । १ चत्वार (B). १ विप्रसगण (A), विप्रसगण (B), विसञ्जहिं (D).
१ पञ्चा (A). ३ कविल (D). ३ कर (C), करि (F). ३ कर (F).
० पञ्चा (A). ३ कल (A), ३३ (F).

जहा, ह्यु उज्जर^१ गुज्जर^२ राञ्ज^३ दलं,
 दल^४ दलिञ्ज^५ चलिञ्ज^६ मरहृङ्^७ बलं^८ ।
 बल मोलिञ्ज^९ मालव राञ्ज^{१०} कुला,
 कुल उज्जल^{११} कल^{१२} चुलि^{१३} कस फुला^{१४} ॥१८५॥
 सिंहावलोक^{१५} । (A, B & C).

द्वावेव गणौ अन्ते विसर्जय चारं । पश्चाद्द्वा कविलं कुह, षोडशकसः
 प्रसारः ॥ अत्र सिंहावलोकने प्रतिचरणं षोडशमाचासान्धे
 माचादयमन्तिमं गुरुरूपं कार्यमित्यर्थः ॥ ८४ ॥ (G).

१८५ । उदाहरति । हतमुज्ज्वल-गुज्ज्वल-राजकुलं, दल-
 मक्षितमहाराजकुलं, बलमोटितमालवराजकुलं, कुलेमोज्ज्वलकर-
 चूलीकर्षपुष्यं ॥ कुलं सैन्यं, दलमक्षितं मर्दितं, मोटितं प्रमर्दितं
 धेन, करचूलीवंग्रावतंसो जयति, करचूली चचिथान्तरवाची,
 कर्षपुष्यम् अवतंसः ॥ (C).

१८५ । अत्र सिंहावलोकमुदाहरति ह्यु इति । हतोज्ज्वल-
 गुर्जरराजदलः, दरदलित — क्षित-महाराजवसः, बलमोटित-

१८५ । १ उज्जर (D), उज्जल (F). २ Dropt in (A), ए non est (G),
 गुज्ज्वर (D), गुज्जल (F). ३ राज (F). ४ कुलं (B & C), कुला (F).
 ५ दल (A), बल (B). ६ मलिच (C). ७ उच्य (C), dropt in (F).
 ८ मरहृ (A), मरहृ (B & C). ९ बला (F). १० मोलिच (F). ११ काल
 (C). १२ मज्जल (A). १३ कल (A), कर (C & E). १४ चुलि (A & B).
 १५ कुरा (A & E). १६ कुर (A), कुर (F). १७ सिंहावलोकच (F).

अथ स्रवंगमच्छंदः । (D).

जत्य^१ पठम छत्रं मत्त पञ्चम्यत्रं दिज्जर^२

पंचमत्त चउमत्त गणा राहि^३ किज्जर^४ ।

संभलि^५ अंत लङ्ग^६ गुरु^७ एकक^८ चाहर^९

सुद्धि पञ्चंगम^{१०} छंद^{११} विअक्ववण सोहर ॥ १८६ ॥

माषाढराजकुलः, एतादृशः कुल उज्ज्वल — उज्ज्वलकुलः, करचुलि-
[कष] — करचुलिवंगोत्पन्नः कर्षः फुरा — स्फुरति ॥ (E).

१८५ । यथा ॥ हणु इति । हतोऽज्वलगुर्जरराजदसो दक्षदक्षित-
महाराजवसः । वसचोटितमाषाढराजकुलः, कुलोऽज्वलः कर-
चुलिकर्षः स्फुरति ॥ करेति करचुलिवंगोत्पन्नः कर्ष इत्यर्थः ॥ ८५ ॥
इति सिंहावलोकनम् ॥ (G).

१८६ । यत्र प्रथमं षण्मात्रः पदे पदे दृश्यते, पञ्चमाच-
षतुर्माचगणौ न हि क्रियेते । संभ्रष्टान्ते लघुर्गुरुरेकः स्थाप्यतां
सुगधे प्रवङ्गमच्छन्दो विलक्षणं शोभते ॥ विलक्षणं प्रकृतं, विलक्षण
इति सम्बोधनं वा । आदौ षट्कसो गण इत्युक्तम् । (C).

१८६ । १ लज्ज (A). २ लज्ज (C). ३ पंचम्य (A). ४ दीज्जर (D & F). ५ राहि (F). ६ दिज्जर (A), दिज्जर (C & E). ७ संभलि (A), संभलि (B & C), संभलिच (F). ८ लङ्ग रेर (A), वि लङ्ग (B), लङ्ग (C & F). लज्ज (E). ९ गुरु (F). १० लर (A), एक (F). ११ रेषर (A). १२ पंचम्य (D, E & F). १३ लज्ज (C). १४ ०० (A), ८६ (F).

पञ्च पञ्च आइहि गुरुआ
 पिंगल पभणेइ सञ्चल गिभन्ती ।
 छंद पवंगम दिट्ठो
 मन्ताणं एक बीसन्ती ॥ १८७ ॥ गाहा ।

१८६ । अथ पवंगमना[म]कं वृत्तं लक्षयति जत्येति । जत्य
 — यच्च पठम — प्रथमं पादादावित्यर्थः कञ्च मत्त — षष्ठाचाकः
 पञ्चपञ्च — पादे पा[दे] दिञ्चए — दीयते, ततश्च चउमत्त गणा
 — चतुर्माचाका गणा दिञ्चए — दीयते इति पूर्वैषैवान्वयः,
 पञ्चमत्त — पञ्चमाचाकगणः एहि किञ्चए — न क्रियते । षट्-
 कलानंतरं चतुर्माचकगणेनैव पादपूरणं कर्त्तव्यं न तु पञ्चमाचक-
 गणेनेत्यर्थः । अन्ते — पादांत इत्यर्थः संभञ्चि — संसृत्य एकक —
 एकैकः सञ्ज गुरु — सञ्जुर्गुरुः चाइए — अपेक्ष्यते पादांते सञ्जुगुरु
 अवस्थाक्रमेण स्थापनीयावित्यर्थः, हे सुद्धि — सुग्घे, तत् पवंगम-
 छंदो विलक्षणं प्रोभते ॥ अथ षट्कलोत्तरं यथासंभवं पतितै-
 सचतुर्माचाकैः न तु पञ्चमाचाकैः पादांते अवस्थापेषणीयाभ्यां च
 सञ्जुगुरुभ्यां प्रतिचरणमेकविंशतिः कलाः पूरणीया इति संप्रदायः ।

१८७ । १ Dropt in (E). १ गुरु (C). १ पभणरं (B), भणेद (D),
 भणर (F). १ सञ्चल (C), सञ्चल (D & F). १ गिभन्ती (B & C), गिभन्ता
 (D), गिभन्ति (E), गिभन्ता (F). १ पवंगम (A & C). ० दिट्ठो (B & C)
 ० एक (B & C), एक (D & F). १ बीसन्ति (A & E), बीसन्ता (D), बीसन्ता
 (F). १० ०० (A), ०० (F).

तिक्कलु' चउक्कल पंचकल तिक्क गल दूर करेहु ।
 छक्कलु' तिक्खि' पलंत' जेहि खहु गुरु' अंत मुखेहु' ॥
 १८७^०(क) ॥ दोहा ।*

तथाच प्रथममेकः षट्कलस्यतस्यत्कलचयं ततो सप्तादिसिक्कलः
 यच्च प्रतिचरणं पतति, तत् श्रवंग[म]नामकं दृप्तमिति
 क्षणितार्थः । (E).

१८६ । जत्येति ॥ यच्च प्रथमं षण्माचः पदे पदे दीयते,
 पंचमाचस्यतुर्माचो गणोऽपिः क्रियते । अत्रदृष्ट्यांति सधुर्गुरेको-
 ऽपेक्ष्यते, सुगंधं श्रवंगमं हंदो विचक्षणमोक्ष[प्रोभ]नं ॥ अहिः
 षट्कलः ॥ ८६ ॥ (G).

१८७ । तच्च विशेषमाह । पदे पदे आदौ गुरुकं पिङ्गलः
 प्रभणति सकलं निर्भान्तः । श्रवङ्गमच्छन्दसि दृष्ट्या माचाषामेक-
 विंशतिः ॥ प्राथमिकः षट्कल आदिगुरुरिति । (C).

१८७ । [The gloss (E) is wanting here.—Ed.]

१८७ । पुनः स्पष्टमाह ॥ पद्य इति ॥ पदे पदे आदौ गुरुः
 पिङ्गलो भणति सकलं निर्भान्तः । हंदः श्रवंगमं दृष्टं माचाषा-
 मेकविंशत्या ॥ ८७ ॥ (G).

१८७ (क) । १ तिक्कल (A). २ छक्कल (A). ३ तिक्खि (A). ४ पलंतं (A).
 ५ मुखे (A), मुखे (E). ६ ७८ (A). * N. B. This
 śloka is found in (A) and (E), but not in the others. The
 Commentary of (E) is silent also.—Ed.

जहा, खच्चद चंचल विञ्जुलिआ' सहि जाणए
 मम्मह' खग्ग' किण्णीसइ' जलहर साणए ।
 *फुल्ल'कअंबअ' अंबर' डंबर' दीसए'
 *पाउस पाउ' घणाघण' सुमुहि बरीसए ॥
 १८८' ॥ अवंगम' ॥

१८८ । उदाहरति । नृत्यति चञ्चला विद्युलता सखि ज्ञायते, मन्मथेन खङ्गः किं निश्च्यते[?] जलधरशाणके । फुल्लकदम्बस्याम्बरे उम्बरो दृश्यते प्रादृषं प्राप्य घनाघनः सुसुखि वर्षति ॥ निश्च्यते[?] निग्राहः[तः] क्रियते । (C).

१८८ । अथ अवंगमसुदाहरति, हे सहि—सखि, यत् चंचल विञ्जुलिआ—चंचला विद्युत् णच्चद—नृत्यति, एत[न्नतो] मम्मह—मन्मथः जलहर साणए—जलधरशाणके मेघस्वरूपप्रस्तोत्रोक्तने धंभे इत्यर्थः खग्ग किण्णीसइ—स[ख]ङ्गं तीक्ष्णयति इति जाणए—ज्ञायते । फुल्ल कदंबअ—पुष्पिताः कदम्बकाः, अंबराडंबरः दृश्यते, घनाघनः बरीसए—वर्षति, अतः हे सुसुखि पाउस पाउ—प्रादृष्टं प्राप्ता न तु कांत इति भावः ॥ (E).

१८८ । १ विञ्जुलिआ (B & C), विञ्जुलिणे (E). २ वच्चद (A & F), वच्चद (D). ३ खग्ग (E). ४ किण्णीसइ (A), कणीसइ (F). * 3rd and 4th quadrants transposed in (E). ५ फुल्ल (A, D & E). ६ कदंब (A), कदम्ब (D), कदम्ब (E), कदंब (F). ७ & ८ वच्चद उच्चद (C). ९ दासइ (E). १० वसइ (A). ११ वसवइ (E). १२ ३९ (A), ८८ (F). १३ अवंगम (A), अवंगम (B).

अथ लीलावतीच्छंदः । (D).

गुरुं लहृं खडिं खिम्मं खिम्मं खडिं
 अक्खर पलइ पओहर विसम समं
 जडिं कहूँ खडिं खिम्मइ तरल तुरअं जिमिं
 पसरं विदिसं दिसं अगम गमं ।
 गण पंचं चउकलं पलइ खिरंतरं
 अंत सगण धुअं कंतं गणं
 परिचलइ सुपरिं परिं लीलं लिलावइ
 कलं वत्तीस विसामकरं ॥ १८६ ॥

१८८ । यथा ॥ एषेति ॥ नृत्यति चंचला विद्युत् सखि जानासि
 मन्मथस्य खड्गकणिश्रमिषं, जलधरः प्राणः । पुष्पितः कलंवः, अंबरे
 आडंबरो दृश्यते, प्राष्टट् प्राप्ता, घनाघनः सुसुखि वर्धति ॥ ८८ ॥
 इति श्रवंगमम् ॥ (G).

१८६ । १ & १ Transposed in (A). १ & ४ Dropt in (A).
 ५ अज (C). ६ विम (A, D, E & F). ७ गुरवा (A), गुरव (F). ८ जिम
 (B, C & E). ९ पसर (B), प्रसर (C). १० दिव (A & B), दिवि (E).
 ११ दिवि (B & E). १२ चमं (E). १३ नत (F). १४ मउकल (B),
 चउकल (E), चउकल (F). १५ गुह (F). १६ कच (A & D). १७ गुहं (F).
 १८ चच चरच (C). १९ परि (C). २० Non est (F). २१ वीह (A, B
 & C). २२ विलावइ (A, B & C), लीलावइ (F). २३ परि (A), पच (B & C).
 २४ विसामकरे (E), वीसामकरं (F). २५ ८० (A), ८६ (F).

१८६ । अथ लीलावती । गुरुलघोर्नहि नियमः नियमो नहि अक्षरस्य पतति पयोधरो विषमसमयोः, यत्र कापि नहि नियमः तरलतरगो यथा प्रसरति दिशि विदिशि अगन्धे गन्धे । गणाः पञ्च चतुष्कलाः पतन्ति निरन्तरम् अन्ते सगणो भुवः कान्तो गम्यते, चत्वारि चरणानि धृत्वा परिस्त्रील-लीलावती-पदं द्वाचिंशद्विराम-करं ॥ कियन्तो गुरवः कियन्तो लघव इति नियमो नास्ति, कियदक्षरः पाद इति नियमो नास्ति, पयोधरो जगणो विषमे समे च, दृष्टान्तो यथा चपलोऽश्वः दिग्विदिक्प्रसरणे यत्र कापि न नियममङ्गीकरोति तथैवेत्यर्थः । चतुष्कलगणाः पञ्चविधा द्विगुर्द्धाद्यक्षे यथेच्छं पुनः पुनर्निवेशनीयाः, न तु पञ्चसंख्यका-इत्यर्थः, द्वाचिंशत्कले पादे चतुष्कलगणान्तत्वसावश्यकत्वात्, अथञ्च विशेषः, सप्तगणा यथेच्छं चतुष्कला देयाः, अन्ते सगणो भुवो नियतः, कान्तः कमनीय इति । केचित् कर्षणं पठित्वा सगण-कर्षणधोरन्ते विकल्पमाहुः । परिस्त्रीलेति परितः सर्वतो लीला यस्य । परे तु चतुष्कलगणपञ्चकलानन्तरं मात्राष्टकनियममित्याहुः, साम्प्रदायिकास्त[स्त्र]नुमन्यन्ते पदस्य द्वाचिंशन्मात्रासु विरामोऽवसानं द्वाचिंशन्मात्रकं पदमित्यर्थः । (C).

१८६ । अथ लीलावतीनामकं वृत्तं लक्षयति गुरु लङ् इति । अहि — यत्र गुरु लङ् एहि षिष्वा — गुरोर्लघोर्नास्ति नियमः, एतावन्तो गुरव एतावन्तो लघवश्च यत्र पतन्तीति नियमो नास्ती-त्यर्थः, अक्षर — अक्षरेऽपि षिष्वा एहि — नियमो नास्ति, एता-वन्त्यक्षराणि पतन्तीत्यपि यत्र न नियम इत्यर्थः, विषम समं—

विषमे [समे] पथोधरः जगहः पलद्—पतति इत्यपि कञ् षष्ठि
 शिष्य—कुंषापि षरणे नास्ति नियमः, किन्तु गण पंच सवकास—
 गणाः पंच सतुष्कलाः सतुष्कलभेदात्मकाः पंचगणा इत्यर्थः, प्रक्षार-
 क्रियथा सतुष्कलस्य पंच भेदाः ये भवन्ति ते सर्वेऽपि व्यक्षाः समक्षाः
 विपर्यक्षा इति च्दथं । ते कियंतः पतन्ति इत्यत्र हेतुः कल
 बन्तीवेति, तथा च द्वाषिंशन्माचाः पूरका अष्टौ सतुष्कलभेदा
 इति भावः, निरंतरमितरगणांतराव्यवहितमित्यर्थः पलद्—
 पतन्ति, अंत—अन्ते पादति इत्यर्थः, कंत गण क्रांतगणः सगण-
 इत्यर्थः, भुवं निक्षिप्तं पत[ती]ति पूर्वेषाम्बयः, यच्च छंदः जेम—
 यथा तरल तुरन्—तरलतुरगः, तथा विदिग्नि दिग्नि अगम
 गमं—अगम्ये गम्ये पसरद्—प्रसरति, सुपरि—पादे [?] परि-
 क्षीय—परितः क्षीलयया, परिचलद्—परिचलति, वा क्षीला-
 वती तत् क्षीलावतीनामकं दृत्तं, कल बन्तीष—कलासु द्वाषिं-
 शसु विषाम करे—विश्रामं करोति इति योजना ॥ यच्च सप्त-
 सतुष्कलानंतरं सगणः प्रतिचरणं पतति, वा क्षीलावतीति षष्ठि-
 तार्थः । (E).

१८८ । गुह इति ॥ गुरोर्धोर्नास्ति नियमो नियमो नास्त्व-
 षरे पतति पथोधरो विषमसमयोः, यच्च कोऽपि नास्ति नियमः
 तरलतुरंगो यथा प्रसरति विदिचु दिचु अगम्यगम्ययोः । गणाः
 सप्त सतुष्कलाः पतन्ति निरंतरमन्ते सगणो बुधक्रांतगणः, परि-
 चलति सुपरिक्षीलयया क्षीलावती कला द्वाषिंशद्विश्रामकरा ॥
 पथोधरो जगहः ॥ ८८ ॥ (G).

जहा, घरं लग्गद् अग्गिं जलद् धद् धद्
 कद् दिग् मग् गह पद् अणलभरे
 सब दीसं पसरिं पाइक्ख खुलद् धग्गिं
 यणहरं जहणं दिआवकंरे ।
 भअं लुक्किअं यक्किअं वड्ढरिं
 तरुणि जणं भड्ढरवां भेरिअं सहं पले
 महि लोट्टुइं पिट्टुइ रिउ सिरं
 टुट्टुइ जक्खणं वीर हमीरं चले ॥
 १६०^{१०} ॥ लीलावती । (A, B, C & F).

१६० । उदाहरति । गृहे लगित्वा अग्निर्ज्वलति घग्घगिति
 क्त्वा दिङ्मार्गनभःपथा अनसैर्भेताः सर्व्वदिक्षु पदातिकाः प्रसृत्य
 कुठन्ति धनं, स्तनभारजघने दत्त्वा करं । भयेन शुष्यति गुप्ता तिष्ठति

१६० । १ तव (E), वव (F). २ कयिच (B), चर (C), चरिचर (E),
 रिउवर (F). ३ क्वि (E). ४ लगद् (F). ५ दद् दिद् (A), दद् दद्
 (B & C). ६ क्वि (B). ७ दिग्म (B), रादि पद् दिग्मग् (D), वदि पद्
 दिग्म (F). ८ दिग् (A), द्दि (D & F). ९ पसरिच (A). १० कुरर
 (D & E). ११ धद् (A, B & C). १२ पुववद् (A), वव (B). १३ लुक्ख
 (A), जक्ख (B, C & E). १४ द्धाव (A), द्धाव (B & C), दुधाव (F).
 १५ भद् (B & C). १६ & १७ Transposed in (A, B & C). १८ वक्कि (A),
 लक्कि (B). १९ ववीर (B), वैरि (D, E & F). २० वव (D & F), वव
 (E). २१ भववद् (D), भेरव (E), भेरव (F). २२ भेरिच (A, B & C), रिच
 (D). २३ वड्ढ (C). २४ लुट्टुइ (D & F). २५ दिच (F). २६ लंणव (A),
 लणव (B, C & E). २७ वमीर (B & C). २८ व (A), व (F).

वैरितद्वेषी यदा भैरवो भैरवीवरः[भैरीरवः] पतति मङ्गा
कुठति पीयते रिपुभिरक्षुचति यदा वीरदम्बीरसक्तिः ॥ यद्-
दत्यादौ श्रुत्वामित्यर्थः । (C).

१८० । अथ सौखावतीमुदाहरति, सव अरि भवेति । अक्षय
वीर दम्बीर पले— अस्मिन् अये वीरदम्बीरसक्तिः, तस्मिन्
अये इति शेषः सर्व[व] अरि घर— सर्वादिगृहेषु अग्नि— अग्निः
ध्वं ध्वेत्त्यज[नु]करणं [कर—] कृत्वा अक्षय— अक्षयति, दिग् मग
यद् यद्— दिग्मार्गः नभःपथः अक्षयभरे— अक्षयभृतः अग्निना
परिपूर्ण इत्यर्थः जात इति शेषः, ध्वं यद् घर अक्षय द्वेषान
करो— ध्वंसनभरजघनदहनकरः ध्वंसनीयान् अरिविषयानां
क्षयभरे अक्षये च दत्तः करो ध्वं च तादृश इत्यर्थः पादद्वय—
पदातिः सव द्दोष पसरि— सर्वदिषु प्रसृत्य कुरद— चक्षति,
भैरव भैरव यद् पले— भैरवभैरीशब्दः पतति, भयं कुक्षिच
अक्षिच— भयनिक्षीनसक्तिः वैरि तदधि अय— वैरितद्वेषी-
जनः महि कुद— मङ्गां विषेष्टते, पिद— तादृशति खेद-
वतीति भावः, रिच विर दुद्विच— रिपुभिराधि कुटति ॥ (E).

१८० । सवेति ॥ सर्वरिपुगृहेषु अग्निर्भगति ध्वगध्वशब्दं
कृत्वा, नास्ति पंचा दिग्मार्गेषु अक्षयो भृतः, सर्वदिग्ने प्रसरंति
पदातयः, कुठनीनां रिपुगृहेष्वीनां क्षयभरो अक्षयं द्विधा
करोति ॥ भयेन निक्षीनः सक्तिः वैरितद्वेषीनको भैरवे भेद्व्याः
शब्दे पतिते मङ्गां कुटति पिद्वचति देहं शिरकुटति यत् अये
वीरो दम्बीरसक्तिः ॥ ८० ॥ इति सौखावती ॥ (G).

अथ हरिगीताच्छन्दः । (D).

गण चारि पंच कल' ठबिज्जसु बीअ' ठामहि' छ[च्छ]कलो
 पअ पअइ' अंतहि' गुरु करिज्जसु बखणोण' सुसब्बलो' ।
 दह' चारि' दुक्कइ' दह दुमाणहु' मत्त ठाइस' पाअओ'
 हरिगीअ छंद पसिह जाणहु' पिंगलेण पआसिओ' ॥
 १६१' ॥

१६१। अथ हरिगीताच्छन्दः । गणाञ्जलारः पञ्चकलाः
 स्थापयन्तां द्वितीये स्थाने षट्कलाः, पदे पदे अन्ते गुरुः क्रियतां
 वर्षनेन सुप्रबलं । द्रम स्थापयित्वा तत्कतिर्द्दश दौ मानय माचा-
 चष्टाविंशतिर्मानय पिङ्गलेन व्याख्यातम् ॥ अथमर्थः—ञलारः
 पञ्चकलाः कर्मव्याः, तत्र प्रथमगणानन्तरं षट्कलाः, तदनन्तरं
 चणः पञ्चकलास्तस्यैको गुरुरेवं क्रमेण प्रतिपादमष्टाविंशतिर्माचाः
 भवन्ति, वर्षनेन समीचीनवर्षनेन सुप्रबलं मिश्रितं, [यद्वा] वर्षनेन
 क्वाप्राणाचरेण सुप्रबलं बलवदित्यर्थः, द्रमाङ्कः स्थापनीयः
 द्रमाङ्केन च पूरणीयमिति तत्कतिश्चदर्थः, तेन तस्य गुणं

१६१। १ कल (A, C & E), कलु (B), कलं (D). १ विच (E). १ ठामर (B & C). १ च non est (B & C). १ अंतच (A), अंतच (D). १ Dropt in (E). १ सुप्रबलो (A), सुप्रबलो (F). १ देच (C). १ ठाइसि (C). १० तलार (A), तलार (B & C), दुद (E). ११ दुमाचइ (B & C), दुमाचइ (D), दुद पमाचइ (E). ११ चडाईस (A, B, C & E). ११ पाओ (A), पओ (B), पचओ (C). ओ (E). ११ माचइ (A, B & C), जाचइ (D). ११ बचाओ (A, B & C), पचाओ (E). ११ ८१ (A), ८१ (F).

ह्यतिरिति ज्योतिःशास्त्रं । इत्यस्य प्रतापे निष्पन्ने दश द्वावित्य-
नेन द्वादशाधिकं प्रतमाचं ह्यन्द इत्यर्थः । इदमेव कुतमि[र]त्यु-
क्तम्, अद्वादशेति, पादस्याष्टादश[विंशति]माचलादिदं सिद्धमित्यर्थः ।
षट्-दश[?]दश द्वादश-द्वावि[?]त्येषां योजनेऽष्टाविंशतिसंख्या-
भवन्ति । (C).

१८१ । अथ हरिगीतनामकं वृत्तं ज्ञापयति, गण चारि[री]ति ।
पञ्च पञ्चशि[ह]— पादे पादे प्रतिचरणमित्यर्थः प्रथमं गण
चारि — गणांस्तुरः पञ्चकलान् ठविञ्जसु — स्थापयत, बीच
ठामहि — द्वितीये स्थाने प्रथमपञ्चकलगणान्तरमिति यावत्
कल्लसो — षट्कलान् स्थापयतेति पूर्वेषाम्बयः, तथाच कर्त्तव्येषु षटुः-
पञ्चकलेषु प्रथमपञ्चकलान्तरमेकं षट्कलं संस्थाय अन्तरदुर्व-
रितास्त्रयः पञ्चकला गणाः कार्या इति पर्यवसितोऽर्थः । अंतहि —
अन्ते पादांते इत्यर्थः गुरु करिञ्जसु — गुरुमेकं कुबत, दह चारि
दुर दह दुर — दश षतसः द्वे दश द्वे एवं मत्त अद्वादशको —
माचा अष्टाविंशतिः पमाण्ड — प्रमाणयत पिंगलेष पञ्चासिञ्जो
— पिंगलेन प्रकाशितं, बक्षणेण सुसम्बन्धो — वर्धनेन सुसबलं
सुतरां सबलं समीचीनमित्यर्थः पसिद्ध — प्रसिद्धं हरिगीत
ह्यन्द — हरिगीतं ह्यन्दः जाण्ड — जानौत ॥ प्रथममेकः पञ्चकल-
स्तत एकः षट्कलस्ततस्त्रयः पञ्चकलास्तत एको गुरुः षच
पतन्ति, तदष्टाविंशतिमाचाकचरणं हरिगीतनामकं वृत्तमिति
फलितार्थः । (E).

१८१ । गच्छेति ॥ गणास्तुरः पञ्चकलाः स्थाप्यतां द्वितीये

बीए^१ छक्कलु^२ ठाबि^३ कहु^४ चारि पंचकल^५ देहु ।
 वारह उत्तर मत्त^६ सउ माणसु^७ अंत ठवेहु ॥ १६२^f ॥
 दोहा ।

खाने षट्कलः पदे पदे अंते गुरुः क्रियतां वर्षेण च सबसं ।
 पुनः प्रकारेषैतदाह ॥ दहेति ॥ दग्र १० चलारि ४ दि २ कलः
 दग्र १० दौ २ मानस माषा अष्टाविंशतिः पादे ॥ हरिगीतं बंदः
 प्रधिद्धं जानीत पिंगलेन प्रकाशितम् ॥ ६१ ॥ (G).

१६१। इदमेव स्पष्टयति । द्वितीये षट्कलं स्थापयित्वा
 चतुरः पञ्चकलान् देहि । द्वादशोत्तरमाषाग्रतकं मानसमने
 कुर ॥ अतकमित्य[न]न्तरं बन्दो भवतीति पूरणीयं, मानसग्रन्धो
 गुरुवाचो । (C).

१६२। अथैवमेवार्थं दोहादृत्तेनाह, बीए छक्कलु इति । अप
 हरिगीतच्छब्दश्रीत्यध्याहरणीयं, चारि पंचकल — चतुरः पंचकलान्
 देह — इत् । बीए — द्वितीये खाने प्रथमपंचकलानंतरमित्यर्थः
 छक्कलु एक कल — षट्कलमेकं कथयत, अंते — पादांति माणस —
 मानसमेकं गुरुमित्यर्थः ठवेहु — स्थापयत, वारह उत्तर —
 द्वादशोत्तराः मत्त सउ — माषाः अतं चतुस्ररथसुदिता जानी-
 तेति शेषः ॥ (E).

१६१। १ पिच डार (F). २ कलक (A). ३ रक (E), रक (F). ४ कल
 (C). ५ पंचकलु (B), पंचकलु (F). ६ Dropt in (C). ७ माणस (E).
 ८ क (A), ६१ (F).

जहा, गञ्ज गञ्जहि दुक्किञ्च तरणि'
 लुक्किञ्च तुरञ्च तुरञ्चहि' जुण्णिञ्चा'
 रह रहहि मौलिञ्च' धरणि' पीलिञ्च
 अण्णपर' एहि जुण्णिञ्चा' ।
 बल मिलिञ्च' आइञ्च' पत्ति जाइउ'
 कण' गिरिबर' सीहरा'
 उच्छलइ' साञ्चर दीण' काञ्चर
 बइर' बड्ढिञ्च' दीहरा' ॥ १६३' ॥
 हरिगीता' । (A, B & F).

१६२ । द्वितीये स्थाने षट्कक्षमेकं कथय, चतुरः पञ्चकक्षान्
 देहि । दादशोत्तरं मावाहां ग्रतं मानसमते स्थापय ॥ मानसं
 गुरुः ॥ ६२ ॥ (G).

१६३ । उदाहरति । गजा गजेडौकितास्तरणिरुप्तः, तुरगा-

१६२ । १ तवचि (B), dropt in (C). २ तुरचि (B). ३ जुण्णि (B & C), लुक्कि (D & F). ४ मौलिचि (B & F), dropt in (C). ५ पिचि चरर (A & C), रोच पर (B). ६ दुक्कि (A & D). ७ निहर (A), मिच (B & C), मिचिचि (F). ८ पत्ति च (B & C), चारच (D, E & F) (here च short). ९ चारच (A), चारच (D & E), चारच (F). १० कणि (B & C). ११ Non est (B), निरवर (D). १२ चिचरा (F). १३ उच्छलइर (A), उचर (B), उचरर (D), उचचिचि (E). १४ दिच (D & F). १५ बडिच (C), डेर (D & E), डेरि (F). १६ बड्ढिचि (B), बड्ढिचि (C), बडिचि (F). १७ दीचरो (E). १८ च (A), १९ (F). २० चरिगीता (C).

स्तरायुक्तै रथैः पीडिता धरणी पतिताः, गिजाः परे नहि बुद्धाः ।
बलेन भीताः आगताः पत्तयो धाविताः कम्पते गिरिवरशिख-
रम्, उष्कलितः सागरः दीनाः कातरा वैरं बद्धितं दौर्घम् ॥
ढौकिताः संलग्नास्तरणिर्षुप्तः समरभूमिसमुत्थितधूलिभिरित्यर्थः,
वैरं वैरिणां कर्म युद्धमित्यर्थः । वैरौति पाठे वैरिणो बद्धिता
इत्यर्थः । तथा च दौर्घं शिरकासं भोजनादिना बद्धिता ये
वैरिणस्तेऽपि दीनाः कातरा वा इति लभ्यते । (C).

१८३ । अथ हरिगीतमुदाहरति गम्भ गम्भहीति । गजा गजेः
सह दुक्लिन्न — ढौकिता युद्धार्थं मिलिता इत्यर्थः, तुरन्त तुर-
न्तहि — तुरगास्तुरगैः सह जुञ्जन्ति — अयुध्यन्[न्त], रश् रश्चि-
रथा रथैः सह मीलिन्न — संयुक्ताः युद्धाय मिलिता इत्यर्थः,
धरणि पीलिन्न — धरणिः पीडिता, तरणि — तरणिः सूयः
सुक्लिन्न — आच्छन्नः ह्यगजपादोद्भूतधूलिभिरिति भावः, अत-
एव अप्य पर — आत्मीयाः एते परकीया इति न वि[वे]क-
आशीदित्यर्थः, बल — बलानि सैन्यानि मिलिन्न — एकैर्भूय
आएष — आगतानि, पत्ति — पत्तव[धः] धाएष — धाविताः,
गिरिवर शीहरा — गिरिवरशिखराणि कम्प — कम्पितानि, सागर-
सागराः उष्कलिन्न — उष्कलिताः, कातरा — कातराः रणभीरवो
वा इत्यर्थः दीण — दीना जाता इति शेषः, दैन्यमात्रिता इत्यर्थः,
दीहरा — दौर्घं वैरं बद्धिन्न — वैरं बद्धितं, कर्षं युध्यमाने सती[ति]
शेषः ॥ (E).

१८३ । अथा ॥ गम्भ इति ॥ कश्चिद्युद्धं वर्णयति । गजा गजे-

अथ त्रिभंगीच्छंदः । (D).

पठमं दह रद्वयं अडुविं रद्वयं

पुणु वसु'रद्वयं रसरद्वयं

अंते गुरु सोहद महिअल^१ मोहद

सिद्धि'सरो' हद बरतरुणं ।

जद पलद^२ पओहर^३ किमद^४ मणोहर^५

हणद^६ कलेवर^७ तामु कई

त्रिभंगी'छंदं सुक्खा'छंदं

भणद^८ फणिंदो^९ विमलमई ॥ १६४^{१०} ॥

त्रिभंगितास्तरापरिष्कारादितस्तरगास्तरगैरुद्धांते, रथा रथैर्त्रिभंगिताः
धरणिः पौडिता आत्मीयः परो न बुध्यते । बह्मन्येकीभूया-
गतानि पक्षयो धावन्ति कपन्ते गिरिवरशिखराणि, उच्छ्रजति
सागरो दीनाः कातरा वैरिणो दृष्ट्वा दिवसाः ॥ इति हरिगीतं
छंदः ॥ (G).

१६४ । १ रथं (B). २ चडद (A & E), चडदि (B), dropt in (G), र too
many in (D). ३ Dropt in (B), रदु वरुं (D). ४ तिपचव (D),
तिउवव (F). ५ सिव (D, E & F). ६ सुरु (E & F). ७ सद (B).
८ पचोचव (B & C). ९ किमव (A). १० मचोचव (B & C), चोचर (E).
११ वरर (D), वरर (F). १२ कलेवव (B & C). १३ तिमभज्ञो (B & C),
तिभज्ञो (F). १४ कविचा (D), कवचा (F). १५ भव (B). १६ भचोचं (B).
१७ च (A), १८ (F).

१८४ । अथ त्रिभङ्गी । प्रथमं दृश्यं रक्षं, अष्टस्यपि रक्षं, पुनर्वसुरक्षं रक्षेषु रक्षणम् अंते गुरुः शोभते, महि[सौ]तक्षं मोहयति चिह्नैः शरो भवति वरतर[क्ष]णं । यदि पतति पशोधरः किमिदं मगोहरं हन्ति कलेवरं तस्य कवेः त्रिभङ्गीच्छन्दः सुखानन्दं भवति क्लीप्तो विमलमतिः ॥ दृश्यं माचासु रक्षं विश्रामः, एवमपेऽपि, इत्यञ्च द्वाचिंशन्माचः पादो भवति । अन्तिमो गुरुरपि तदन्तःपाती, चिह्नैर्हृणादिचिह्नैरिव[र्वर]तरक्षं शरो भवति हृन्दो विगेषणम् । अथ जगणो न देय इति । सुखेन दुःखासभेदेनानन्दयति इति सुखानन्दम् । अथ क्लीप्सु चतुष्कलाः कार्या इति समुदायः । (C).

१८४ । अथ त्रिभङ्गीनामकं वृत्तं अक्षयति पठममिति । पठमं — प्रथममादौ दृष्टं — दृश्यं माचास्त्रिति शेषः, अपेऽपि अक्षयं योजनीयं, रक्षं — विश्रामः, ततः अष्टस्य — अष्टसु माचास्त्रित्यर्थः विश्रामः, ततः रक्षरक्षं — रक्षेषु अष्टसु तथाच रक्षं योपलक्षितासु अष्टसु माचासु इत्यर्थः रक्षं — विश्रामः, एवं द्वाचिंशन्माचाः प्रतिशरणं पतंती[ति] शेषः, अंते — पदाते गुरुः योहर — शोभते, कर्त्तव्यासु द्वाचिंशन्माचासु अन्तिममाचाइत्यनेक-गुरुस्वरूपं कार्यमित्यर्थः, तत् त्रिभङ्गीहृदं — त्रिभङ्गीच्छन्दः तिष्ठ-वण मोहर — चिभ्रुवनं मोहयति, महि अक्ष इति पाठे महीतक्षमित्यर्थः, अक्षौ चिह्नैः वरतरक्षं — तरणवरः लोकोत्थैत्यर्थः शराहर — क्षाघते । अथ यदि पशोहर — पशोधरः मध्यगुरुर्जगण-इत्यर्थः पशुहर — पतति, तदा किमह मशोहर — किमपि मगो-

जहा, सिर किञ्चिच्च^१ गंगं गोरि अघंगं
 हलिच्च अखंगं पुर दहखं^२
 किच्च फखिबइ^३ हारं तिहुअख^४ सारं
 वंदिअ हारं रिउ महखं^५ ।
 सुरसेविअ चरखं मुखिगख^६ सरखं
 भवभअ^७ हरखं खूलधरं^८
 साखंदिअ^९ वअखं सुंदर यअखं^{१०}
 गिरिवर सअखं^{११} खमइ हरं ॥
 १६५^{१२} ॥ चिभंगी । (A, B, C & F).

हरं न भवतीति शेषः, किंतु येन तच्छब्दस्य कश्चिन् क्रियते
 तासु कई—तस्य कवेः कलेवरं प्रतीरं चरद—इति, इति
 विमलमई—विमलमतिः, अणिआखंदं—अनितानंदः, कधि-
 दुअखंखंदं इति पाठः सुखी आनंदीत्यर्थः, कधिंदो—कधींद्रः
 पिंगखः भणइ—भणति । अथ चतुर्मासका अष्टौ गथाः प्रति-
 चरखं देयाः, तेखेवांतिमो गणो गुर्वंतः कर्त्तव्यः, पूर्वोक्तमापासु
 विश्रामः कर्त्तव्य इति कश्चित्ार्थः । (E).

१६५। १ किञ्चिच्च (C), किञ्चिच्च (D). २ चरखं (B). ३ दधिचिदि (B),
 कधिचर (D). ४ तिहुअख (E). ५ दहख (B & C). ६ दुधिचिच्च (D & F).
 ७ भव भव (A). ८ खूलधरं (B & C), चरधरं (E). ९ चरंदिच (F).
 १० चच (B). ११ चरखं (A & B), dropt in (C). १२ ७५ (A), ७५ (F):

१८४ । दुर्मिसामाह [चिभंगीमाह] ॥ पठमं इति ॥ प्रथमं दशविरतिरष्टस्यपि विरतिः पुनर्वसुविरतिः, अन्ते गुरुः प्रोभते, चिभुवनं मोहयति सिद्धाः स्नायन्ति वरतरुणम् । यदि पतति पयोधरः किमपि मनोहरो हरति कलेवरं तसु — [तस्य] कवेः, चिभंगीच्छन्दो जनितानन्दं भणति कर्णोद्भो विमलमतिः ॥ वसवोऽष्टौ, रसाः षट्, यदीति जगणः कविनायकः, तस्मात् कार्य- इति भावः ॥ ८४ ॥ (G).

१८५ । उदाहरति । शिरःकृत[गंगं] गौर्यद्वीपं हतानङ्गं पुरदहनं कृतफणपतिहारं चिभुवनसारं वन्दितभस्मानं रिपु- दहनं । सुरसेवितचरणं मुनिगणशरणं भवभयहरणं शूलधरं शान- न्दितवदनं सुन्दरनयनं गिरिवरशयनं नमत हरम् ॥ वन्दित हारं तिलकीकृतभस्मानमित्यर्थः । (C).

१८५ । अथ चिभंगीसुदाहरति शिर किञ्चिच्च इति । शिरः- कृतगंगं गौर्यद्वीपं हतानङ्गं चि[?]पुर[द]हनं कृतफणपतिहारं चिभु- वनसारं वन्दितभस्मानं रिपुप्र[?]मयनं । सुरसेवितचरणं मुनिगणशरणं भवभयहरं चिभु[शू]लधरं, शानन्दितवदनं सुन्दरनयनं गिरिवर- शयनं नमत हरम् ॥ (E).

१८५ । यथा ॥ शिरैति । शिरःकृतगंगं गौर्यद्वीपं हतानङ्गं पुरदहनं कृतफणपतिहारं चिभुवनसारं वन्दितभस्मानं रिपु- मयनं । सुरसेवितचरणं मुनिजनशरणं भवभयहरणं शूलधरम्, शानन्दितवदनं सुन्दरनयनं गिरिवरशयनं नमत हरम् ॥ ८५ ॥ इति चिभंगी ॥ (G).

अथ दुर्मिलाच्छंदः । (D).

तीस दुइ^१ मत्ते^२ एरिसं^३ जुत्ते^४

बुहअण राअ^५ भयंति^६ खरा

विसम लिअ^७ ठामहिं^८ एरिसं^९ भाअहिं^{१०}

पअ पअ दीसइ^{११} कख घरा^{१२} ।

ता^{१३} दह^{१४} पढमं वे^{१५} अडु द्वाअं^{१६}

तीअ^{१७} चउहह^{१८} किअ^{१९} खिलओ

जो एरिसिं^{२०} छंदे तिहुअण बंदे

सो जख^{२१} बुज्जउ^{२२} दुम्मिलओ ॥ १६६ ॥

१६६। द्वात्रिंशन्माषाभिरेताकृष्णीभिर्युक्ता बुधजनराज चरन्ति नराः, विश्रामस्त्रिषु स्थानेषु एताकृष्णभागः पदे पदे कृष्यते कर्ष-
यद्दं । तत् दशसु रक्षणं प्रथममेव, अष्टसु द्वितीय एव, चतुर्दशसु

१६६। १ दु (A, D & E). २ मत्ते (D), मत्ति (F). ३ एरिसिं (A, C & F), एरि (B), एरिसं (D & E). ४ जुत्ते (D), जुत्ति (F). ५ राउ (A, B & C). ६ भयति (A), बहन्ति (B), चरन्ति (C), भवत (F). ७ विसमं लिख (E & F). ८ ठावहिं (A), धार (B & C), धारहिं (D), वावहिं (E). ९ एरिसिं (B & C), दिवि (F). १० भावहिं (A), भावत (B & C), भावहिं (D), भाव (F). ११ दीवहिं (D). १२ भरा (A, D & F). १३ जा (E). १४ दहवत (C). १५ वे (A & B), व (C). १६ अडु दीव वे (A), dropt in (B), अडु दीव (C), अडु वाव तदं (D & F). १७ Transposed in (B & C), चोदव लोचहिं (D), चोदव लोचं (E), dropt in (F). १८ विव (A & C). १९ एरिस (A & E). २० जख (A), खर (B & C). २१ बुज्जवत (A, B & C), बुज्जवत (D). २२ ०० (A), ६६ (F).

द्वितीये कृतगिलयः, यत्र एतादृशस्यैवदक्षिणुवनवन्धः[वन्धं] च तत्।
 यदि बुद्धते दुर्धिसकं ॥ एतादृशौभिस्त्रिभङ्गुक्तस्यपुष्पाभिस्त्रेण
 जनस्युदावः । बुधजनराजेति सम्बोधनं । चरन्ति वदन्ति, एता-
 दृशभागैर्वन्ध्याभाषभागेः, कर्षं एव गृहं स्नानं चस्य, तेन कुचस्यं
 सभ्यते, तेन मुद्राद्याति, तेन चान्ते गुरुरिति फलितार्थः । गुर-
 र्गेषान्तर्गत इति बोध्यं, विश्रामस्नानं दर्शयति तदिति, दृश्यसु
 माचासु, एवमद्येऽपि कृतविश्रामः । (C).

१८६ । अथ दुर्मिखां लक्षयति, तीस दुर मत्त इति । ये नराः
 एतत् तीस दुर मत्ते— द्वाचिंशन्माचाभिः परिसंयुक्ते— परिसंयुक्ते
 यत्र च एरिच भाष्यहि— एतादृशभागेः एतादृशैः अनुपदमे[व]
 वन्ध्याभाषेः भागेः कर्षांगैरित्यर्थः, तिच ठामहि— चिबु स्नानेषु
 विश्रमं— विश्रामः दीसद— दृश्यते, यत्र च पत्र पत्र— पादे
 पादे क्व चरा— कर्षंगृहं कर्षो दिगुदको गणस्यस्य गृहं स्नापन-
 मित्यर्थः, दृश्यते इति पूर्वैषैवान्धयः । कुच स्नानवधे विश्रामो
 दृश्यते इत्यत आह पठममिति । यत्र च पठमं— प्रथमं दृह—
 दृश्यसु माचास्त्रित्यर्थः शिसस्यो— गिलयः विश्रामः इति धावत्
 क्तिच— [कुच]त इदं चाद्येऽपि बोध्यं, ये— द्वितीयः अहृ इच्छं—
 अष्टमस्नाने अष्टसु माचास्त्रित्यर्थः गिलयः कृत इति पूर्वानुवंगः,
 तीचं— द्वितीयः अहृदृह— अतुर्दृश्यसु माचास्त्रित्यर्थः गिलयः
 कृतः, जो एरिसं इदे— अत् एतादृशं इदंस्त्रिभुवनवन्धं तत् न
 जनाः जानीते दुर्धिसकम् इति बुधजनराजः पिंगलः भवति—
 भवति ॥ (E).

दहं वसु चउदहं विरद कव विसम कवगण देहृ ।
 अंतर विष्य पदक गण दुमिल छंद कहेहु ॥ १६७* ॥
 दोहा ।*

१६६ । [दुर्मिलामाह] तीयेति ॥ चिंशङ्किर्वाग्भा परिचंयुक्तं
 बुधजनराजो भणति नराः, विश्रामस्त्रिषु स्थानेषु एतादृशं भाति
 पदे पदे वृक्षते कर्णधरः । तत् दशसु प्रथमो द्वितीयोऽष्टमे स्थाने
 तथा तृतीयः कृतनिश्चये, यदेतादृशं कंदस्त्रिभुवनवंदितं तज्जगो
 बुध्यत[तां] दुर्मिलां ॥ दाचिंशङ्काचा[भि]रित्यर्थः, कर्णधरो द्विगुहः,
 निश्चयेऽवस्थाने ॥ ६६ ॥ (G).

१६७ । अथैतन्नेवार्थं दोहावृत्तेन स्पष्टयति दहेति । दशसु
 वसु—अष्टसु चतुर्दशसु माचास्त्रिति श्रेयः विरद कव—विरतिं
 कुर विषम—विषने स्थाने कवगण देह—कर्णगणं देहि । पद-
 मध्ये विषने स्थाने यथाग्रकं द्विगुहकं गणं देहीत्यर्थः । अंतर—
 मध्ये विष्य पदक—विप्रं चतुर्लघुकं गणं पदातिं सामान्यचतुष्ककं
 भव दुर्मिलाच्छंदः कथय ॥ अच प्रतिचरणं विषमस्थाने यथाग्रकं
 प्राचुर्षेण कर्षी देयः यने चेत्तत्पतति तदा न बाधकमिति इष्ट-
 यम् । (E).

१६७ । १ नच (F). २ जोदच (F). ३ देवा (D), देव (F). ४ नच
 (A), नच (D & E). ५ वृक्षे (A), कचेव (D & F). ६ च (A), ६० (F).

* This is not found in (B & C).—Ed.

जहा, जे' किञ्चिन् धाला जिखु' खिवाला'
 भोटुंता' पिटुंत' चले
 भंजाविन् चोणा दप्यहि हीणा
 लोहाबल' हाकंद पले ।
 ओहा' उहाविन् किन्ती' पाविन्
 मोलिन्' मालव' राञ्च' बले'
 तेलंगा भग्निन्' पुणवि' य लग्निन्'
 कासीराञ्च' जखण चले ॥
 १८८' ॥ दुम्भिला' । (A).

१८७ । दोहेन[हया] प्रकारांतरमाह ॥ दहेति ॥ दशसु वससु
 चतुर्दशसु विरतिं कुरु, विन्नामे कर्षणान् देहि । अंतरा विप्रं
 पदातिगणं दुर्मिलां ह्यंदः कथय ॥ वसवोऽष्टौ, कर्षो द्विगुणः,
 विप्रस्तुर्षुः, पदातिः माचाचतुष्टयरूपः ॥ ८७ ॥ (G).

१८८ । उदाहरति । ये कृतधाटिका जितनेपाला भोटान्ताः

१८८ । १ नीर (D), नर (F). २ जिखु (A), जिधि (C). ३ खेपाला
 (A, B, C & E). ४ भोटुंता (E & F). ५ पिटुंत (C). ६ भय्याविन् (A),
 भय्याविन् (D), अंभारिन् (F). ७ लोहावर (A). ८ ओहा (B), ओहा (D).
 ९ ओहाविन् (A), ओहाविन् (B). १० कीन्ती (B & C). ११ Dropt in (B
 & F). १२ माला (D), लल (F). १३ राञ्च (C & F), रञ्च (D). १४ बले
 (C & E). १५ भंजा (A). १६ चण्ड (A & B), चण्डि (D), चण्डि (E),
 चण्डि (F). १७ लग्नि (A). १८ छुरवरराच (B), कासीवरराच (C), कासी-
 चररञ्च (D & F), कासीचरराचा (E). १९ ८८ (A), ८८ (F). २० दुर्मिलक
 (B & C), दुम्भिलक (F).

अथ हीरः । (D).

शाउ^१ पभण^२ तिखि^३ छगण^४ अंत करहि^५ जोहलं
 हार^६ ठविअ^७ जंपु^८ सुपिअ^९ बिप्य गणहि^{१०} सम्बलं ।
 तिखि^{११} धरहि^{१२} वेवि करहि^{१३} मत्त पअहि^{१४} लेक्खए
 कोइ^{१५} जणइ^{१६} दप्य^{१७} भणइ^{१८} हीर सुफइ^{१९} पेक्खए^{२०} ॥
 १६६^{२१} ॥

पीयमानास्यकान्ति भद्रचीना दर्पहीनाः सौह्यसेन[?] हाक्रन्दः ।
 ओड्डान् ओप्परित्वा कीर्त्तिः प्राप्ता मोटितो माणवरराजः तेषुप्रा
 भग्नाः पुनर्न जग्नाः काशीश्वरराजो यदा पचति ॥ कृतधाटिकाः
 कृतश्रेणीका ये नेपासास्ते जिता इत्यर्थः । (C).

१६८ । अथ दुर्मिन्नामुदाहरति जे किञ्चिअ इति । येन
 कृता धाटौ पाबिअ किन्ती—प्राप्ता कीर्त्तिः स काशीश्वरराजः
 पचण—पचिन् सणे, जितः नेपासः भोटोताः कदेहं ताडयन्ता-
 सखिताः, दर्पहीनाः चीनाः भद्रौकृताः सोहावलेषास्यकान्तुः पतितः ।
 ओड्डावितः अंतरिचं प्रापितः ओड्डः, मोटितं माणवरराजकुलं,
 तेषंगः पचायिताः परावृत्य नागताः ॥ (E).

१६६। १ शाउ (F). २ तिखि (A). ३ करि (A). ४ शाउ (A).
 ५ शाउ (A), जण्यु (B), जण्य (C), पुचवि (D), पुचवि (F). ६ सुविचि (C).
 ७ तिक्कु (B). ८ धरहि (A), धरच (B & C). ९ करच (B & C). १० पचच
 (B & C), चंत रचच (D & F). ११ कोच (A), कचच (D & E). १२ जचच
 (E). १३ & १४ after सप्य भचर (C). १५ सप्य (A, B & C). १६ सुचवि
 (F). १७ शेषच (A), शेषच (B & C), जेषच (E). १८ ६० (A), १०० (F).

१८८ । अथा ॥ अर्हति ॥ अन् हतधारा जिता नृपाक्षाः
भोटान्ताः पीयूषं [अमाना] चाक्षिताः, भग्नाक्षीना दर्पेण हीना
लोहावले शाकंदः पतितः । उत्कलदेश उद्गाधितः कौर्भिः प्राप्ता
माखवराजवले, तैलिंगा भग्ना वज्रदण्डगदाः काशीश्वरराजो
यत्कण्ठे अक्षितः ॥ ८८ ॥ इति दुर्मिखा ॥ (G) ।

१८९ । अथ हीरकच्छन्दः । नागः प्रभणति चीन् हगणान्
अने कुद जोहसं चारं धृत्वा अथ सुप्रियं विप्रगणेन प्रवसं । अथं
धृत्वा इषं कुद माथाः पदे स्त्रियन्तां, अर्पो भणति को जानाति
हीरं सुकविर्दृश्यते ॥ हगणः षट्कलगणः, जोहसो मथलघुः
पञ्चकलः । षट्कले विप्रेणमाच चारेत्यादिना, चारो गुहः, सुप्रियो
द्विकघुः, विप्रगणसत्सुर्धुः आवश्यकः, चारसुप्रिययोर्वैकल्पिकसुपा-
दानं, तथा चादिगुहः अर्धकघुर्मा षट्कल इति पर्ववसानं,
तदिदसुक्तं अथमित्यादिना । अथमर्थः — चारसुप्रियविप्राणामेवाप
प्रवेष्टः, तत्र च चारविप्र-सुप्रियविप्रयोर्धयेच्छसुपादानं, यदा अथं
इषमित्यश्चरत्त वामनतिक्रमेण अयोविंशत्यङ्क आयातः, तथा च
अयोविंशतिमाथाः पदे स्त्रियन्तामित्यर्थः । कौहसो अने गर्भेण
वदति अभिभाव्यैवं वदति, च दृश्यते तादृशो दुर्भिक्षक [?]
इत्यर्थः ॥ (C) ।

१९० । अथ हीरवामकच्छन्दं अक्षयति, षाउ पभणति । हे
सुप्रिय शिष्य आदौ तिषि हगण—चीन् हगणान् षट्कल-
गणमित्यर्थः अणु — अथ कथयेत्यर्थः, अन्ते — षट्कलचयति
जोहसं—जोह्वारं गणमिति यावत् करहि—कुदस्य, तिषि धरहि

हार सुप्रिञ्च भण् विप्पगण् तीर् भिण् सरौर ।

जोहल अन्ते संठबहु तेइस मत्तञ्च हौर ॥ २०० ॥ दोहा ।

वेवि करहि—चीन् स्थापय दौ कुह्य, एवं पञ्चहि—पादेषु
मत्त—मात्राः लेक्त्तए—लेख्य, च्चकानां वामतो गत्या चीन्
दौ भिञ्चिवा चयोविंशतिर्मात्राः प्रतिचरणं स्थापयेत्यर्थः । एत[?]-
हार ठविञ्च विप्प ग[ण]हि सम्बलं—हारं गुरुं संस्थाप्य विप्रगणै-
स्यतुल्यचक्रणैः सबलं प्रचुरं हौर—हौरं पेक्त्तए—प्रेक्ष्य, एवं
तत् सुकविः दर्पेण [भण]ति, एतत् कमण जण्ड—कः जानाति न
कोऽपीत्यर्थः, इति नागः प्रभणति ॥ अथ चीन् षट्कलान् देही-
त्युक्त्वा षट्कलस्य त्रयोदशापि भेदाः प्राप्ताः, तत्र द्वादशतम-
[Vide p. 22—Ed.] एव भेदो वारचयं देशो[यो] गान्य इति
ज्ञापयितुं हारं संस्थाप्य, विप्रगणैः सबलमिति छन्दोविशेषणमिति
द्रष्टव्यम् । अक्षविधषट्कलानंतरं च यत्र रगणः प्रतिचरणं पतति
तत् हौरनामकं वृत्तमिति फलितार्थः । (E).

१८८ । णञ्च इति ॥ नागो भणति चीन् षट्कलान्ते कुह
जोहलं, जोहलो रगणः । षट्कलकरणे प्रकारमाह, हारेति ॥
हारः स्थाप्यः पुनरपि भो सुप्रिञ्च विप्रगणेन प्रवसः । दौ चीन्
धारय कुह, अन्ते रगणो लेख्यते, कोऽपि जानाति दर्पेण भणति

२०० । १ मत्त (A, B & C). २ तिक्त्त विच (E), लोचे (F). ३ भिच (A),
लिच (E). ४ मत्त (D). ५ चीच (B & C), चिर (E), dropt in (F).
६ २१ (A), १ (F).

जहा, धिक्क दलख^१ थोंग^१ दलख^१ तक्क^१ दलख^१ रिंगण^१
 खं थु थु कट^१ दिंग दुकट^१ रंग चल तुरंगण^१ ।
 धूलि धवल इक्क सबल^{१०} पक्खि^{११} पवल पत्ति^{१२}
 कख चलइ कुम्म ललइ भुम्मि^{१३} भरइ कित्ति^{१४} ॥
 २०१^{१५} ॥ हीर । (A, B & C).

हीरकं सुकविः प्रेक्षते ॥ हारो गुरुर्विप्रश्नतुर्लघुत्वेन श्रवणो मिश्रः,
 तेन गुरु-लघुचतुष्टयरूपः षट्कक्षः कार्य इत्यर्थः ॥ अंकाणां वामतो
 गत्या चयोविंशतिर्मात्रा इत्यर्थः ॥ (G).

२०० । तदेव स्पष्टयति ॥ हारः सुप्रियो विप्रगणस्त्रिभिर्भ्रं ।
 जोहलमन्ने संस्थापय, चयोविंशतिमात्रकं हीरम् ॥ (G).

२०० । अथैनमेवार्थं दोहादृत्तेन प्रकटयति हारेति । हे सुप्रिय
 शिष्य पूर्वं हारं गुरुं ततः विप्रगण — विप्रगणं चतुर्लघुकं गणं भण
 कथय, एवं तिस्र विध — वारचयविधानेनेत्यर्थः भिष् शरीर —
 भिष्शरीरं भिष्म अन्यच्छब्दोभ्यो विलक्षणं शरीरं यस्य तदित्यर्थः ।
 अन्ते पादांते जोहलं — रगणं संठवज्ज — स्थापय, एवं तेहस मत्त —
 चयोविंशतिमात्रकं हीरं हीरनामकं वृत्तं भवतीति शेषः ॥ (E).

२०१ । १, २ & ३ दरल (B & C). १ थोंग (D). १ दरल (D & F).
 ४ भल (B & C). ५ तरल (D & F). ६ दिंगण (A), थोंगण (B & C),
 दिंगणो (E). ७ स कट (A), स ल द गट (D), ति कट (E). ८ थिंक्क (A),
 थिंक्क (B), थक्क (C), इक्क (D), दिक्क (E). ९ तुरंगणो (E). १० दिग
 पवल (A), सल सबल (C), उल सबल (D). ११ दरणु (A), वेक्क (B), वेक्क
 (C), पत्ति (D), वेक्कु (E). १२ परल पत्ति (A). १३ थुवण (A), थुण (B
 & C). १४ कौत्ति (C). १५ २१ (A), १ (F).

अथ जराह्वरणा (D) [जलहरणम्] ।
 पञ्च^१ पल्लव^२ पल्लव^३ जहि^४ सुणहि^५ कमल मुहि^६
 दह^७ वसु पुणु^८ वसु^९ विरद^{१०} करे
 सबपञ्च मुणि दिञ्चगण^{११} दिञ्च विरम^{१२} सगण
 सिरि फणिवद भण सुकद्वरे^{१३} ।
 दह तिगुण करहि^{१४} कल पुणुबि^{१५} ठव^{१६} जुञ्चल
 इम परि परि टवु^{१७} चउ चरणा
 जइ पल्लव^{१८} कवहु^{१९} गुरु कवहु^{२०} ण परिहरु^{२१}
 बुहञ्चण^{२२} मणहरु^{२३} जलहरणा^{२४} ॥ २०२^{२५} ॥

२०० । प्रकारांतरेणाह, हारेति ॥ हारं सुप्रियं भण विप्र-
 गणं ततो जोह्वरमंते संस्थापय त्रयोदश[विंशति]मात्राः द्वि[?]-
 स्तिधा भिन्नशरीरः ॥ हारविप्रौ त्रिधा कार्यौ इत्यर्थः ।
 जोह्वलो रगणः ॥ (G).

१०१ । १ किञ्च (E). २ पल्लव जर (B), पल्लव जर (C), पञ्चदर कल्लवहि
 (D), पञ्चदर कल्लहि (F). ३ सुणद (C), विण्ण (D), सुणहि (E), विण्ण (F).
 ४ वस (B), व (D). ५ कौच दिचवर (A), किञ्च दिच दिच (B), किञ्च दिच
 वच (C). ६ पञ्चल किञ्च (A), परहि दिच (B), परद किञ्च (C), परहिच (E).
 ७ सुकविबरे (B & C). ८ करण (B & C). ९ पुणुवि (C). १० ठवि (A),
 थर (D & F). ११ इम परि ठव (B, C & D), इम परि ठवच (E), इम परि
 ठवच (F), इ short here. १२ परद (D). १३ कञ्चहि (B & C).
 १४ कञ्चि (A). १५ परिहर (D). १६ बुचिचच (A). १७ मणुचच (D).
 १८ जलहरण (B, D & F). १९ ८९ (A), ९ (F).

२०१ । उदाहरति । धिक्क द्रक्षमित्यादिकमन्थक ग्रीभ्रगते-
रनुकरणं, दौङ्गए [घोङ्गए]— भावति सञ्जीकगतिविशेषाणामनु-
करणं, रङ्गेण लीकया चरति तुरङ्गः । धूलिभिर्धवला इङ्केन
शब्दविशेषेण प्रवलाः प्रेक्षन्ते प्रवलापदातयः, कर्षंसलति कूर्मंसलति
भुवमं चिद्यते कीर्त्या ॥ (C).

२०१ । अथ हीरसुदाहरति धिक्क दक्षणेति । इदं चतुरंग-
गतिविशेषानुकरणं, तथाच धिक्क दक्षणे धौग दक्षणेत्यनुक्त्य रंग
— रंगे संगामे चलन्ति, रिंगञ्चो — खुरलीं कुर्वतः, तुरंगाः । धूलि-
धवलाः सवशब्दाः प्रवलाः पत्तयः प्रेक्षन्ते, यदा कर्षंसलति तदा
कूर्मः सल[य]ति भूमिर्भरति कीर्त्या ॥ (E).

२०१ । यथा ॥ धिक्केति ॥ धिक्केति घोटकगतिशब्दानुकरणं,
रिंगंते[ति] मं नेत्यनुकरणं, रंगे चलन्ति तुरंगाः । धूच्या धवला
इङ्केन सवलाः पच्चिवप्रवलाः पदातयः, कर्षे चलति कूर्मो
सल[य]ति भूमिर्भरति कीर्त्या ॥ २ ॥ इति हीरकम् ॥ (G).

२०२ । अथ जलधरच्छन्दः । पदे प्रथमे पतति यच्च इष्टु
कमलसुखि दश-वसु-रस-वसु-विरतिकरः, सव्यः कार्यः दिज-
नसस्तत्परतः कृतसगणः, श्रीफणिपतिर्भणति सुकविवरः ।
चिगुणं दशाङ्गं कृत्वा कलाः पुनरपि स्थापय युगलं, एवं परं
परिष्ठापय चतुश्चरणान्, यदि पतति कदापि गुरुः कदापि न
परिहर नुभर्जनमनोहरणं जलधरम् ॥ इष्टुणु कमलसुखि यच्च
सव्यो दिजगणः प्रथमे पतति, कौदुगः, परतः कृतसगणः, किञ्च
दश-वसु-रस-वसु-विरतिकरः ॥ यद्यच्च कदाचिद्गुरुः पतति तदा

न तं परिहर, स न दोषाद्येत्यर्थः । माचासंख्यामाह, दशानां
 चैतुष्ये त्रिंशद्भवति पुनरपि इत्थं देहि, एवं दात्रिंशन्माचा भवन्ति ।
 एवं पर्द[रं] चतुश्चरणान् परिस्थापय इति सुकविः कश्चिपति-
 भेषति । (C).

२०२ । अथ जलहरणनामकं वृत्तं लक्षयति किञ्च पठनेति ।
 जहि—यत्र सवपञ्च—सर्वपादेषु पठन—प्रथममादौ किञ्च—
 कृताः सुणि दिञ्चगण—सुनिदिजगणाः सुनयः सप्त तत्संख्याताः
 चतुर्लघुक्रगणा इत्यर्थः पल्लव—पतति, परहि—अनंतरं सप्तद्विज-
 गणोत्तरमिति यावत् दिञ्च सगण—देहि सगणं, एवं दह वसु
 पुणु रस—दशसु माचासु वसुषु अष्टसु माचासु पुनः रसेषु
 षट्सु माचासु इत्यर्थः पुनर्वसुषु इति शेषः, अन्यथा दात्रिंशन्माचा-
 नुपलम्भिः, विरद् करे—विरतिं कुरु । दह तिगुण—दश चिगु-
 णिताः त्रिंशदित्यर्थः कल—कलाः करहि—कुरुष्व, पुण्वि—
 पुनरपि ठव जुञ्जल—स्थापय युगलं कलाया इति शेषः, तथाच
 दात्रिंशन्माचाः स्थापयेत्यर्थः । एम परि—एवं परि एवं परिपाव्या
 ठवञ्ज चउ चरणा—स्थापय चतुश्चरणान्, अच च जद्—यदि
 पल्लव कवञ्ज गृह—पतति कदापि गृहः यदि सगणांतर्गतगुर्वति-
 रिक्तोऽपि गृहः पतति, सगणाति[रि]क्तोऽपि गुवादिर्मध्यगृहवत्
 गणः पततीति यावत्, त[दा] कवञ्ज ष परिहर—कदाचिदपि
 मा परिहर, तदा तमपि दत्त्वा दात्रिंशन्माचाः प्रतिचरणं देया-
 इत्यर्थः । एवं च दिजगणषट्का[ङ्गमा]दौ मध्ये अन्ते वा गुवादिं
 मध्यगृहं वा एकं गणं दत्त्वा अन्ते च सगणं दत्त्वा दात्रिंशन्माचाः

बत्तीस होइ मत्ता अंते सगणाइ^१ ठावेहिं^२ ।

सब्ब लह्^३ जइ^४ गुरुआ एको वा बेबिं पाएहिं^५ ॥ २०३^६ ॥

गाह् ।

प्रतिचरणं देया इत्यर्थः । इतीदानीमुक्तं भवति, पूर्वं च सप्त-
द्विजगणानंतरं सगणमिति कक्षणद्वयं बोध्यं । हे कमलसुखि वि[?]
बुधजनमनोहरणं सुणहि — जानीहि इति श्रीफणिपतिः सुकवि-
वरः भणति इति योजना । सप्तद्विजगणानंतरं सगणः यत्र
प्रतिचरणं पतति, अथवा षट् द्विजगणाः एकः कश्चित् मध्य-
गुरुर्गुर्वादिर्वा गणः पतति अंते च सगण एव यत्र पतति [त]त्
मनो[जल]हरणमिति फलितार्थः । (E).

२०२ । पञ्च इति ॥ पदे पदे स्थापय कलाः सखि विकच-
कमलसुखि दग्गु वसुषु पुनर्वसुषु ऋ विरतिं कुरु, सर्वपदेषु
सुनि ७ द्विजगणान् देहि, विरामे सगणं, श्रीफणिपतिभणति
सुकविवरः । दग्गु चिगुणिताः कुरु कलाः पुनरपि धारय युगलं,
एवं प्रकारेण स्थापय चतुरो गणान्, यदि पतति कदाचिद्गुरुः
कदापि न परिहार्यो बुधजनमनोहरं जलहरणं ॥ वसवोऽष्टौ,
सुनयः सप्त, द्विजस्यतुल्यः ॥ दग्गेति द्वात्रिंशत्कलाः प्रतिचरणं
कार्या इत्यर्थः । जलेति कंदः ॥ २ ॥ (G).

२०२ । १ सनवेर (A). २ ठावेड (A, B & C), ठावेहि (D). ३ लह्
(B, C, E & F). ४ जइ (E). ५ वा पाए (B & C), वा पाएहि (F).
६ २७ (A), २ (F).

जहा, खुर खुर^१ खुदि खुदि^२ महि घघर रव कलइ^३ .
 ख ख ख ख^४ गिदि^५ करि^६ तुरअ^७ चले
 ट ट ट गिदि^८ पलइ^९ टपु^{१०} धसइ धरणि धर^{११}
 चकमक करि बहु^{१२} दिसि चमले^{१३} ।
 चलु^{१४} दमकि दमकि बलु^{१५} चलइ पइक बलु^{१६}
 घुलकि घुलकि करि^{१७} करि चलिआ^{१८}
 वर मणुसअल कमल^{१९} बिपख^{२०} हिअअ सल
 हमिर बीर^{२१} जब रण चलिआ^{२२} ॥ २०४ ॥

जलहरण । (A, B, C & F).

१०४। १ खुखुदि (A, B, C, D & E). २ खुखुकि (A, C & E), खुखि (B), खुखुकि (D). ३ घघघ कर (A), घघघ रव रव कसर (B & C), घघघ रव कलइ (D), घघघ रवहि (F). ४ खख (A & E), खख (B), खख (C). ५ गदि (B), गदि (C, D, E & F). ६ करतर (A), रइ (B & C), रवहि (E). ७ तुरअ (C). ८ टट दिनि (A), टटट गुदि (B), टटटा गदि (C), टटट गदि (D, E & F). ९ परर (D & F). १० टम (E). ११ उरपुर (A), उोरख वपु (B & C), धरणि धपु (D), धरणि वपु (E). १२ चमक चउदिचवर (A), चच चमक चउदिचि (B), च च टम चउदिच (C), कर चउदिचि (D), चकमक कचमकई दस (E). १३ चमरे (A, B, C, D & F). १४ वपु धमकि धमकि वल (A), वपु धमकि इनक इन (B), वपु धमकि इचकि (C), वल (D). १५ वल (A), पारक वलु (B & C). १६ खुलुकि खुलुकि कलि (A), घनघनकि करि घन (B & C). १७ चलिचिच (A), करिवर कलिचा (D), करिवर कलिचि (E). १८ सरख कमख (A), सरख कमखु (B), सरख कमखु (C), सरख करइ (E). १९ बिपख (A), बिपख (B & C). २० सल हमिर बिर (A), सल हमिर बीर (B), सलु हमिर बीर (C). २१ जब रण वरख चलिचि (A), जइ रवे चलिचा (B & C), जइ रव चलिचि (E).

२०३ । इदमेव संबोधेणह । दाचिंशन्माचा अन्ते सगणसुत्या-
यथ । सर्वलघवो यदि गुरुरेको वा द्वौ वा पादे ॥ (C).

२०३ । अथैनमेवार्थं गाङ्गच्छंदसा स्पष्टयति वत्तीयेति । मनो-
[जल]हरणच्छंदसीत्यथाहारः । वत्तीये होइ मत्ता — दाचिंशद्भवन्ति
माचाः, अन्ते सगणाद् ठानेह[चि] — अन्ते सगणं व्यापय, कर्त्तव्यासु
दाचिंशन्माचासु अन्तिमं माचासुतुष्टयं सगणस्वरूपं कार्यमित्यर्थः,
पाएचि — पादेषु आदौ सब्ब सञ्ज — सर्वे लघवो भवन्ति, यदि
चेदेकः गुरु वेचि — द्वौ वा गुरु भवतस्तदा न दोष इत्यर्थः,
तथाच सप्तदिजगणानंतरं सगणः कार्यः, अथवा षट् द्विजगणाः,
तेषामादौ अन्ते मध्ये वा एकः गुर्वादिर्मध्यगुर्वा गणः कार्यः,
सर्वेषामन्ते च सगणो देय इति फलितार्थः । अतएव उदाहरणे
चतुर्थचरणे रबीरेति षष्ठो जमणो दत्त इति द्रष्टव्यम् । (E).

२०३ । पुनः प्रकारान्तरेणाह ॥ वत्तीति ॥ दाचिंशद्भवन्ति माचाः
अन्ते सगणं व्यापय । सर्वे लघवो यदि गुरुरेको वा द्वौ वा पादे ॥
सर्वे लघव एव कार्याः कदाचिद्गुरुः क्तस्येदेको दाकित्यर्थः ॥३॥ (G).

२०४ । उदाहरति । खुलुकीति अश्वगतिविशेषानुकरणं, यथा
गत्वा मर्षीं खुरेण चोदित्वा रङ्गेषु तुरङ्गस्यतीत्यन्वयः ।
बल्लगेति [?] शब्दानुकरणं, बल्लगं [?] दत्त्वा, चर्चरः सुद्रष्टिका ।
ट ट टा इति धावदशचुरशब्दविशेषानुकरणं, तादृशशब्दं ददतः
टापाः चुरापाताः पतन्ति धृष्टं भवति तुरमभावम् । ठ ठ ठेत्सु-
करणं, चमत्कृतं चतुर्दिशं चामरैः, द्रपु द्रणकि द्रष
द्रष्टिति चरणशब्दविशेषानुकरणं, चलति पदातिघटा, वृणुकि

ध्रुणकीति हस्तिगत्यनुकरणं, तादृशप्रवृत्तानुकरणेन करिवरास्रक्षिता-
ञ्चलति मनुष्यबलं । मनुष्याः पदानिव्यतिरिक्ताः श्वेवकादयः ।
विपचद्दये ग्रन्थं हम्बीरवीरो यदा च रणे चलितः ॥ (C).

२०४ । अथ मनो[जल]हरणमुदाहरति खुर इति । खुर—
खुरैः महि—मही खुरि—चोभयित्वा, खुरुकि ण ण ण गृदि
इत्यनुकृत्य, अचद् रच कलहि—घर्घरेति रवं क्त्वा क्लेषां विधा-
येत्यर्थः रणहि—रणे संग्रामे तुरच चले—तुरंगास्रक्षिताः,
ठ ठ गृदीत्यनुकृत्य टपु—टापः अश्वपादाघातादित्यर्थः पलद्—
पतति, तेन च धरणि नपु—धरणीधसुः[वपुः] श्वीशरीरं
धसद्—प्रचलति, बज्ज दिशि—चतुर्दिक्षु चमले—चामराणि
चकमक कद्—कुर्वति चाकचिक्चगोभासुत्पादयन्तीत्यर्थः । दलु—
दलं सैन्यं दमकि दमकि—अहमहमिकया चलु—चलितं,
चलति पदानिवलं, घुलुकि घुलु[की]त्यनुकृत्य करिवरास्रक्षिताः,
वर मनुषवर—मत्पुरुषवरः करद् विपचद्दिये हिचच मल—करोति
विपचद्दयेषु ग्रन्थं, हम्बीरवीर—हम्बीरवीरः यदा च रणे
चलितः ॥ (E).

२०४ । यथा ॥ खुरेति ॥ खुरैः २ संचूर्णं मही घरेति रवे-
र्षेति क्त्वा तुरंगास्रक्षं[ति], ट टेत्यादि पतति खुराघातो धमति
[ध्वंसते] धरणीधरः, चमत्कुर्वति बज्जदिक्षु चामराणि । चलति
दमेति बलं चलति पदानिवलं, घुलेत्यादि क्त्वा करिणस्रक्षिताः,
वरमानुषसंगकमल-विपचद्दयग्रन्थे हम्बीरवीरे जवेन रणे चलिते ॥
इति जलहरणम् ॥ (G).

अथ मन्त्रणहरा । (D).

पिअ भणमि^१ मणोहर^२ पेखि^३ पओहर^४

सुहव^५ सुहाव^६ खणव^७ खणो धिर^८ करहि मणो^९

जइ राअ^{१०} विवत्तिउ^{११} अणुसर^{१२} खत्तिउ^{१३}

कट्टिकर^{१४} वडि^{१५} छंद^{१६} भणो^{१७} जिमि^{१८} खलइ रिणो^{१९} ।

विवि सल्ल पहिल्लिअ^{२०} तुरअ वहिल्लिअ^{२१}

इअ गअ पअ^{२२} पसरंत^{२३} धरा गुरु सज्जिकरा^{२४}

जइ जग्गि^{२५} गिरुत्तउ^{२६} दइ गण जुत्तउ^{२७}

अउ संधिहि^{२८} चालीस घरा^{२९} भणु मन्त्रणहरा ॥ २०५^{३०} ॥

२०५ । अथ मदनगट्टं ॥ प्रिये भणामि मनोहरं दूरीकृत्य

- २०५ । १ भणर (A & E). २ मणोहर (A). ३ मिल् (A), मेखि (B).
 ४ पओहर (A), उओहर (D). ५ सुभज (B), सुभज (C), सुहव (D & E).
 ६ सुहाव (A). ७ खणव (B), सुखि (D & F). ८ खणे त्तिर (C).
 ९ करति मणो (A, B & C). १० राउ (B), राणउ (F). ११ विवत्तिउ (B),
 विमत्तिउ (D), वमत्तिउ (F). १२ अणुसरि (E). १३ खत्तिउ (D & F).
 १४ कट्टिकर (A & E), कट्टिउर (B), कट्टिकर (C), कट्टिकर (F). १५ वडिहि
 (F). १६ अणु (C). १७ मणो (D), मणे (E). १८ Non est up to वि
 in the fourth quadrant in (B), जेम (C, D & E), जम (F). १९ खल्लि
 मणो (A), खल्लि रिणो (C), खल्लि रिणो (E). २० पधिल्लि (C). २१ रधि-
 लि (C). २२ गअ हर पअ (A), गअ रध पअ (C), गअ रध पअ (E).
 २३ पसरंत (A), पसरंतु (C). २४ सज्जिकरा (A), सज्जिकरा (C), सज्जिकरा
 (D), सज्जिकरा (E). २५ उर सज्ज (A), उर सज्जि (C), उर सज्जि (E).
 २६ विज्जउ (A), विज्जउ (E). २७ दइ गण जुत्तउ (E). २८ Transposed
 in (A). २९ कला (A). ३० २९ (A), ५ (F).

पयोधरं सुभगे सुभगवति षण्णार्द्धं षणं स्त्रियं कृत्वा मगः, यदि रागे वर्त्तते अनुसर षण्णियमाकृत्य कृत्वा हि कृन्दो भषामि षषा स्तकति षणं । द्वे प्रक्षे प्रथमतः तुरगावक्षिताः क्षिताः गजरथाः पदे प्रसरन्ति धरा गुरुं सञ्जीकृत्य धारथ यदि षा[जा]गरहा- निहयते, द्रगणयुक्तं चतुःसन्धिषु चत्वारिंशद्गुहं भष मदनगुहं ॥ यदि वाक्षवो रागो भवति, तदा षण्णियं राजानमनुसर । राजाष प्रक्षार एव, षषमपि तत एवाकृत्य वक्षिःकृत्य भषामि षषर्षपरि- शोधनं कृत्वा सुखयति तथेदमपि । तष गणयवक्षामाह द्वे इति, षादौ षषुदयं, तुरगराजरथषष्वास्तुष्कषवाचकाक्षष गषा धराः पर्वताः स्त्रियः कार्या इति भावः । षन्ने गुरुर्दयः, षादिमषषु- दयं, षरमगुहखरणाम्ने पततीति, तदिदमुक्तं षगणयुक्तं षन्धिपदं, चत्वारिंशद्गुहं चत्वारिंशत्स्थानं चत्वारिंशत्कृत्वामित्यर्थः । षषमर्थः चतुष्कक्षाः द्रग गषाः कार्या षन्ने गुरुरादौ च षषुदयम्, इदम्तु बोध्यमादौ षषुदयस्य न नियमः । (C).

२०५ । षष मदनगुहनामकं वृत्तं खचयति पिष्य भषरति । षे सुषष सुषाव — सुभगस्यभाव पिष्य — प्रिय शिष्य, अह — षदि राष — रागः पठितुं वा इष्या विवन्निष — विवर्त्तते विशेष षवर्त्तत इत्यर्थः, तदा षन्निष — षण्णियं प्रक्षारम् षणुसरि — षनु- सृत्य, षण्णिय इति प्रक्षारषषी पूर्वाषायांषां, पञ्चोहष — पयोधरं मष्यगुहं जगषं पेक्षि — प्रेरयित्वा प्रक्षारानुसारेष जगषमेत- ष्दंषो दूरीकृत्येत्यर्थः, षष जगषो न देय इति भावः । षंद — इदं षंदः कश्चि[द्वि]कष षषि — निष्काषयित्वा वक्षिः षषात्

प्रक्षारादिदं ह्रदः पृथक्कालेत्यर्थः, खण्डू खणो — खणमर्द्धखणं वा
मणो — मनः खिर करहि — स्थिरं कुरु, जह — यदा विवि सन्न —
द्वौ प्रक्षौ द्वे माचे ते च लघुद्वयरूपे एकगुरुरूपे वाच नायः,
यद्यपि प्रक्षप्रब्धः लघुवाची तथाप्यत्र सामान्यमात्रापरो बोध्यः
उदाहरणे प्रथमद्वितीयचरणयोर्लघोस्तृतीयचतुर्थयोश्च गुरोर्दश-
नात्, अनुपदं दोहाकृते लक्षणे वे वि मन्तेति वक्ष्यमाणत्वाच्चेति
ध्येयं, पहिल्लिन्न — प्रथमं गृहीत्वा पादादौ द्वौ लघू स्थापयित्वेत्यर्थः,
सञ्चिकरा — सञ्जीकृतं गुरु — गुरुं वहिल्लिन्न — वहिर्गृहीत्वा
वधिः पादांति, तथाच चरणांति गुरुं स्थापयित्वेत्यर्थः, तुरगः गजः
रथः एते दृष्ट गण — दृष्ट गणाः पत्र — पादे धरा — धृताः पश-
रंत — प्रेर[यं]ति । तुरगादयस्तुष्कलदृष्टगणदानबोधनार्थमुपनि-
बद्धाः । एवं च दीयमानेषु दृष्टतुष्कलेषु आदौ मात्राद्वयं लघु-
द्वयरूपमेकगुरुरूपं वा, अंते चैकगुरुरूपं देयं, न तु दृष्टगणाति-
रिक्तमिति भावः । एवं च चालीष — चलारिंशन्मात्रा इति शेषः
धरा — घटिताः बुक्तेः — उच्यंते, दृष्टतुष्कलानां प्रतिचरणं चला-
रिंशन्मात्राः पतंतीत्यर्थः, तद् — तदा जग्गि णिरुक्तेः — जागरणं
कृत्वा निरुक्तं, जागरणमत्र सावधानतोपलक्षणाद्यर्थं, तथाच साव-
धानतया पिंगलेन निरुक्तमित्यर्थः, मन्त्रणहरा — मदनमृहनामकं
कृत्तं भणु — पठ एवैनच जेम — यथा खल्लिन्न रिणो — खल्लदृष्टं
तथा मणोहर — मनोहरं मुणो — जानीहि, यथोपचितमृण[सु]-
द्वरीभवच्चित्ताह्लादकं भवति तथा श्रूयमाणमेतच्छब्द इत्यर्थः, इति
भणद् — भणति, अर्थात् पिंगल इति भाव इति योजना ॥ (E).

वेवि मत्त सिर^१ ठावि कहु^२ बलञ्चा अंत ठवेहु^३ ।
 णव चउकल^४ गण मञ्ज^५ धरि^६ मञ्जणहराड^७ करेहु^८ ॥
 २०६^९ ॥ दोहा ।

२०५ । पित्र इति ॥ प्रिय भणामि मनोहरं परित्यज्य पयो-
 धरं सुभगस्वभाव स्निग्धं क्षणं स्थिरं कुरु मनः, यदि राजानं
 वा मन्त्रिणमनुसरसि क्षत्रियं कौतुकादेव सि कन्दो भण, यथा
 खलप्रेरकं । पयोधरो जगणः, राजादिवर्णनादौ प्रशस्तं मनोरंजकं
 चेति भावः । केचित्तु यथा खलति क्षणं, यथा क्षणं स्थिति-
 पथमुपैति तथैव कन्द इत्याहुः । वेति ॥ द्वौ शक्यौ प्रथमं तुरगं
 पश्चात् ह्यगजपदातीन् प्रघरणशीलान् धारय, गुरुं सञ्जीकुरु,
 यदि ज्ञात्वा निरुच्यतां दशगणयुक्तं चतुर्षु पादेषु चत्वारिंश-
 दवधारय, भण मदनहरं ॥ शक्यं लघुः, तुरगादयस्यतुर्मात्रिकाः
 गणा नव कार्या अन्ते गुरुरेवं प्रतिचरणं दश गणाः, तेषां च
 चत्वारिंशन्मात्रा भवन्ति इति भावः ॥ ५ ॥ (G).

२०६ । किन्तु तदिदमभिसन्धायाह, वेवेति । द्विमात्रं शिरसि
 स्थापयित्वा बलथमन्ते कुरु । नव चतुष्कलान् गणान् मध्ये धृत्वा
 मदनगृहं कथय ॥ शिरसि आदौ । (C).

१०६ । १ सि (B), सिरि (D & F). २ कर (E). ३ करेड (A & C),
 करेच (B), कनेड (E). ४ चोकल (E). ५ मञ्ज (E). ६ करि (A, B &
 C). ७ मञ्जणहराच (A). ८ कनेड (E), कनेड (F). ९ ९० (A), ९ (F).

जहा,
 जिण्णि^१ कंस विणासिञ्च किञ्चि पञ्चासिञ्च
 मुट्ठि अरिट्ठि^२ विणास करे^३ गिरि इत्थ^४ धरे^५
 जमलज्जुण भंजिञ्च पञ्चभर^६ गंजिञ्च^७
 कालिञ्च कुल संहार करे^८ जस भुञ्जण^९ भरे ।
 चाणूर^{१०} विहंदिञ्च णिञ्चकुल^{११} मंडिञ्च
 राहा मुह महु पाण करे^{१२} जिमि^{१३} भमरवरे
 सो तुम्ह^{१४} णराञ्चण^{१५} विप्य पराञ्चण^{१६}
 चित्तह चिंतिञ्च^{१७} देउ वरा^{१८} भञ्च भौञ्च हरा^{१९} ॥
 २०७^{२०} ॥ मञ्चणहरा । (A, B, C & F).

२०६ । अथैनमेवायं निःशब्द दोषावृत्तेनाह वेवि मत्तेति ।
 हे अपि माचे गिरिणि आदौ ठावि कद — स्थापयित्वा, अंते वल्लभा
 २०७ । १ जेण्णि (A), जण्णि (B), जण्णि (C), जण्णि (F). २ रिट्ठिञ्च मुट्ठि (A),
 मुट्ठिञ्च रिट्ठि (D), अरिञ्च मुट्ठि (E). ३ क (A, C & E), क (B & D).
 ४ तोरि (A), तोरि (B & C). ५ धक (A, C & E), धक (B & D).
 ६ Dropt in (B), पञ्चभार (C). ७ Dropt in (B), गंजिर (F). ८ राहा
 मुह महु पाण करे जिमि भमरवरे (A), कालीकुल संहार करे (D). ९ जसे भुञ्ज
 (B & C), जण्ण भुञ्ज (F). १० चाणूर (A), चण्णर (B & C), चाणर (E).
 ११ कुल (B), विजकुल (C). १२ कालिञ्च कुल संहार कक जस भुञ्ज भक (A).
 १३ जण्णि (B & C), जिम (E). १४ सो तुम्हं (A), सोर तुम्ह (B), सोर तुम्ह
 (C), सो तुम्ह (D), सो तुम्ह (E). १५ णराञ्चण (B), णराञ्चण (E). १६ चण्ण
 विदारण (A), विप्य पराञ्चण (B). १७ चिञ्चिञ्चि चिञ्चिञ्च (B), चिञ्चिञ्चि चिञ्चिञ्च
 (C), विप्य जस चिंतिञ्च (F). १८ वर (A), वरी (F). १९ भञ्च भौञ्च चर
 (A), भञ्च भौञ्च चरा (B & C), भञ्च भौञ्च चरी (F). २० २०७ (A), ७ (F).

— वलयं गुहं कुवत । मङ्गल — मध्ये दिमाचागुवैरंतराले इत्यर्थः
नव चतुष्कलगणान् धरि — स्थापयित्वा मदनमृषं कथयत ॥ (B).

२०६ । वे इति ॥ दे दे माचे आदौ [सं]स्थाप्य कथय
वलयमन्ते स्थापय । नव चतुष्कलान् गणान् मध्ये धारय, मदनमृषं
कथय ॥ ६ ॥ (G).

[After this the following verse is inserted in (D), but not in any
other of the MSS. — Ed.]

किंच

चउ संधिदि चालीस कल दह गण तत्य मुणेऊ ।

पञ्चहर वज्जिच दे सुपिच मञ्जणहराह कुणेऊ ॥ दोहा ।

२०७ । उदाहरति ॥ येन कंसो विनाशितः कीर्त्तिः प्रकाशिता
मुष्टिकारिष्टिर्विनाश्रीकृतः गिरिस्तोत्रयित्वा धृतः यमसार्जुनौ
भञ्जितौ पदभरेण गञ्जितकालियकुलसंहारः कृतः, यस्य यग्रसा
पूरितं भुवनं । चाणूरो विखण्डितः, निजकुलं मण्डितं, राधामुख-
कमल[?]मधुपानं कृतं यथा भ्रमरवरेण । भसरेति कश्चित् पाठः,
भसरो भ्रमरः । स युष्माकं नारायणः असुरपलायनः चित्ते चिन्तितं
वरं ददातु भवभौतिहरः ॥ असुराणां पलायनं यतः स तथा । (C).

२०७ । अथ मदनमृषमुदाहरति, जिषीति । येन कंसः
विनाशितः कीर्त्तिः प्रकाशिता रिष्टकमुष्टिकयोः दैत्ययोः
विनाशः कृतः गिरिर्गोवर्द्धनो हस्ते धृतः यमसार्जुनौ वृत्तौ[सौ]
भग्नौ पादभरगञ्जितकालियकुलस्य संहारः कृतः, यस्य यग्रसा
भुवनं धृतं । चाणूरो नाम. दैत्यः विपादितः, निजकुलं मण्डितं,

अथ मरहट्टा । (D).

एहु छंद सुलखण^१ भणइ^२ विअक्खण^३

जंपइ पिंगल णाउ^४

विसमइ दह अक्खर पुणु^५ अट्टक्खर^६

पुणु^७ एगारह^८ ठाउ^९ ।

गण आइहि^{१०} छक्कलु^{११} पंच चउक्कलु

अंत^{१२} गुरु लह^{१३} देहु^{१४}

सउ^{१५} सोलह अगल मत्त^{१६} समगल

भणु^{१७} मरहट्टा^{१८} एहु ॥ २०८^{१९} ॥

राधामुखमधुपानं कृतं यथा भ्रमरवरः । भ्रमरो यथा कमल-
मकरंदपानं करोतीत्यर्थः । स नारायणः विप्रपरायणः भवभौति-
हरः चित्तचित्तं वरं ददातु ॥ (E).

२०७ । यथा जिणैति ॥ येन कंसो विनाशितः कौर्त्तिः प्रका-

२०८ । १ सुलखण (A, D & E), सुलखण (B & C). २ भणइ (E),
भणइ (F). ३ विअक्खण (A), विलक्खण (B), विअक्खण (C). ४ णाउ
(A & E). ५ पुणु (A), पुणु (B). ६ अट्टक्खर (A & E), अट्टर (B),
dropt in (C), अट्टक्खर (F). ७ पुणु (A), पुणु (E). ८ एगारह (B,
C & F), एगारह (D & E). ९ ठाउ (A). १० आइहि (D). ११ छक्कलु
(B). १२ अंत (F). १३ गुरु लह (A & F), गुरु लह (B, C & E).
१४ देहु (B). १५ सउ (A), सउ (B). १६ मत्त (D). १७ भणु (D),
dropt in (F). १८ मरहट्टा (A, E & F), मरहट्टा (B), मरहट्टा (C).
१९ २०८ (A), = (F).

श्रिता सुष्टिक-रिष्टयोर्विनाशः कृतो गिरिर्हृत्ते धृतः, समकारुणौ
भंजितौ, पदभरेण गंजितः कालियस्तकुलसंहारः कृतो यशसा
भुवनं भरितं । चाणूरो विखंडितो मित्रकुलं मंजितं, राधासुष-
मधुपानं करोति यथा भ्रमरवरः, स युष्माकं नारायणो विप्र-
परायणः चित्तमध्ये चिंतितं ददातु वरं भवभौतिहरः ॥ ७ ॥
इति मदनहरं ॥ (G).

२०८ । एतच्छब्दः सुलक्षणं भण विचक्षणं जल्पति पिङ्गलनागः,
विश्राम्यति दशाक्षरेषु, पुनरष्टाक्षरेषु, पुनरेकादशस्थाने । गण आदौ
षट्कलः पञ्च चतुष्कला अन्ते गुरुक्षू देहि, षोडशाधिकमाचा-
ग्रतार्गलं भण महाराष्ट्रकेतत् ॥ विश्राम्यति विरमति, अक्षरं स्थानं
माचा । अत्रोच्चिंशन्माचः पादस्थेन षोडशाधिकमाचाग्रतकेन
पूर्णता । अर्गलमवधानम् । (C).

२०८ । अथ महाराष्ट्रनामकं वृत्तं लक्षयति, एज्ज कंदेति ।
यत्र आदौ दृष्ट अक्षर — दशाक्षरेषु, अत्राक्षरशब्देन माचा उच्यते,
तथाच दशसु माचास्त्रित्यर्थः विममद — विश्राम्यति यतिं प्राप्नो-
तौत्यर्थः, पुणु अट्क्षर — पुनः अष्टाक्षरेषु अष्टसु माचास्त्रित्यर्थः,
पुणुवि एत्रारह ठाउ — पुनरपि एकादशस्थाने एकादशसु माचा-
स्त्रित्यर्थः विश्राम्यतीति पूर्वणान्वयः । यत्र च सोलह अगल —
षोडशाधिकाः सउ — शतं मत्त — माचाः, समगलः [?] समगल —
समाचारसुचतुष्टयस्त्रा इत्यर्थः, यत्र च आदहि — आदौ
कञ्जलु — षट्कलं गणं, ततः पंच सउकल — पंच चतुष्कलान्, अन्ते
— पादांते गुरुक्षू — गुरुक्षु-कनेष्वेत्यर्थः देज्ज — ददत एज्ज कंद —

जहा, जइ^१ मित्त धयोसा ससुर गिरीसा^२
 तहविहु^३ पिंधण दीस^४
 जइ अमिअइ^५ कंदा णिअलहि^६ चंदा
 तहविहु^७ भोअण बौस^८ ।
 जइ कणअ^९ सुरंगा गोरि अथंगा^{१०}
 तहविहु^{११} डाकिणि^{१२} संग
 जो असुहि^{१३} दिआवा^{१४} देव सहावा^{१५}
 कवहु^{१६} ण हो तसु भंग ॥ २०६^{१७} ॥
 मरहडा^{१८} ।

एतत् कंदः सुलक्षण — सुलक्षणं सर्वेषु वृत्तेषु समीचीनमित्यर्थः
 मरहडा — महाराजं भणहि — कथय, एउ — एतत् विचक्षणः
 पिंगलनागः जल्पति ॥ (E).

२०६। १ जइ (D & F). २ गिअलहि वेसा (A), सजसुर गिरीसा (D),
 ससुर गिरीसा (F). ३ तहविह (B), तहविह (C), तहविह (E). ४ गंधण वास
 (A), गिह ईस (B), मगर ईस (C). पिंधण दीसा (F). ५ अमिअ (B), अमि-
 अहि (E), वि अमिअ (F). ६ गिययोह (B), गिअरहि (D & F). ७ तहविहु
 (A), तहविह (E). ८ वास (A), बौसा (F). ९ जइ कणय (B), जइ कणय
 (C), जइ कणय (D). १० अथअडा (B). ११ तहविह (B), तहविह (E).
 १२ आसय (A), डाकि (C), डारनि (E). १३ जाह (A), जइ (B & C),
 जसहि (D & F). १४ दिआवे (A & E), देआवे (B & C). १५ देउ हपावे
 (A), देव सपावे (B & C), dropt in (E). १६ कवह (A), कउ (B).
 १७ १०० (A), ६ (F). १८ मरहडा (A), मरहडा (B & C).

२०८ । एङ् इति ॥ एतत् कंदः सुखचरणं भणत विषयणाः
जल्पति पिंगलनागः, विआम्यति दशाक्षरेषु, पुनरष्टाक्षरेषु,
पुनरेकादशे स्थाने । गण आदौ षट्कसः, पंच चतुष्कलाः, अंते
गुरुलघू देहि, ग्रतं षोडशाधिकं मात्राः समया भण महाराष्ट्र-
मेतत् ॥ ८ ॥ (G).

२०९ । उदाहरति । यदि मा[मि]चं धनेशः शशुरो गिरीशः
तथापि नशः, यदि अमृतकन्दो निकटे चन्द्रः तथा[पि] भोजनं
विषं । यदि कनकसुरङ्गा गौरी अर्द्धांगे तथापि डाकिनौ सङ्गे,
यद्यस्य दापयति देवस्यभावः कदापि न भवति तस्य भङ्गः ॥ यदि
यद्यति[पि] । (C).

२०९ । अथ महाराष्ट्रमुदाहरति अर्हति । यद्यपि मिचं धने-
शरः शशुरो गिरीशः, तथापि यस्य खलु पिंधनं दिशः, यद्यपि
अमृतकंदः निकटे चंद्रः, तथापि यस्य भोजनं विषं । यद्यपि कनक-
सुरंगा गौरी अर्द्धांगे, तथापि यस्य डाकिन्यः संगे, यः यशः दाप-
यति यस्य देवस्यभावस्य भंगः कदापि न भवति ॥

* इति लि[ली]लावति[तौ]प्रकरणम् ॥ * (E).

२०९ । यथा ॥ असु इति ॥ यस्य मिचं धनेशः शशुरो गिरीश-
स्तथापि खलु पिंधनं दिशः, यद्यमृतकंदो निकटस्त्रिंशत्सु तथापि
खलु भोजनं विषं । यदि कनकसुंदरी गौरी अर्द्धांगे तथापि
खलु डाकिन्यसंगः य * * * कदापि न भवति तस्य भंगः ॥ (G).

अथ पूर्वोक्तच्छंदसां नामानि कथयति । तं गाङ्ग गाहा
विग्गाहा उग्गाहा गाहिणी वीहिणी खंधा दोहा उक्कच्छा रोहा
गंधाण चउपरश्चा घन्ता-जुअला ह्य्याथा पण्डलिआ अलिआ
पाआकुलिआ चउबोल रड्डा पोभावन्ती कुंडलिआ गअणंग दोअर
खंजा [सिक्का] माळा चुलिआला सोरड्डा हाकळी मडुभार अहीर
दंडकलु दीपळ सिंहावलोअ पवंगम खीलावती हरिगीआ तीभंगी
दुमिआ हीर जलहरण मअणहरा मरहड्डा ॥ — तेताखीस
मत्तहरा इअ पिंगल कबिए मत्ता वित्त परिच्छेओ ।

इति पिंगलहतौ माचावृत्तपरिच्छेदः ॥ (A).

तं गाङ्ग गाहा विग्गाहा उग्गाहा गाहिणी वीहिणी खंधा
दोहा उक्कच्छा रोहा गंधाणा चउपरश्चा घन्ता-जुअला ह्य्याथा
पण्डटिका अलिंदा पाआकुल[अं] णवपाअ पदुमा[वन्ती] कुण्ड-
लिआ गअणङ्ग दोअर खञ्जा सिक्का माळा चुलिआला सोरड्डा
हाकलि मधुभार अहीर दण्डअलु दीपळ सिंहावलोअ पवङ्गमो
खीलावती हरिगीआ तिअङ्गौ दुमिआ हीर जलहरण मअण-
हरा मरहड्डा । तेताखीस मत्तहरा इअ पिंगल कबिए मत्तावित्त
परिच्छेअ ओमाओ ॥ (B).

तं गाङ्ग गाहा विग्गाहा उग्गाहा गाहिणी विहिणी खंधा
दोहा उक्कच्छा रोहा गंधाणा चउपरश्चा घन्ता-जुअला ह्य्याअ-
जुअलं (कव्यसकलं उल्लासकलणं) पण्डटिका अलिंदा पाआकुल[अं]
णवपाअ (रत्ता[इ]पअरणं) पदावती कुण्डलिआ गअणङ्ग दोअर
खञ्जा सिक्का माळा चुलिआला सोरड्डा हाकलि मडुभार अहीर

दण्डश्च दौपक्ष सिंहावलोश्च पवङ्गमो लौलावती हरिगीञ्चा
तिशङ्गी दुम्बिलश्च हीर जलहरण मन्मथहरा मरहटा ॥
तेषां लौस मत्तहरा इश्च पिङ्गल कदए मत्तावित्त परिच्छेद्यो
समानो ॥ उक्तानां छन्दसां सङ्कलनम् । (C).

इति श्रीपिंगले मात्रावृत्तं समाप्तम् । (D).

तं गाङ्ग गाहा विग्गाहा उग्गाहा गाहिणी सिंहिणी खंधा
दोहा उक्कच्छा रोला [ग]धाणा चउपदश्चा घन्ता-जुमला कृष्णाश्चा
पद्मस्रलिश्चा अलिक्ता पा[श्चा]कुलाश्चा सौ[चउ]बोला णव[पश्च]
पोमावत्ती कुंडलिश्चा गन्धर्ग दोश्चद सुल्लणा खंजा सिक्का
माला बुलिश्चाला सोरट्टा हाकलि मञ्जुभार अहीद दंडश्चलु
दौपक्ष सिंहावलोश्च पवंगम लौलावती हरिगीञ्चा तिश्चभंगी
तश्च दुम्बिला हीर जलहरण ग[म]न्मथहरा मरहटा ॥ पंचतालौ-
सश्च मत्त धरो इश्च पिंगल क[धि]ए मत्तावुत्त परिच्छेद्यो ॥ (E).

अथ प्राकृतसूत्रेषोक्तानि वृत्तान्युपसंहरति । तं गाङ्ग इत्या-
दिना । पंचतालौस - पंचचत्वारिंशत् धरो - स्थापयेत्यर्थः ।

अस्ति श्रीखेखीति चिभुवनवलयख्यातनाम्नी पुरी वा
तस्याखंड्राकराख्यः समभवदधिपः सोषिदेवायगण्यः ।
तदंग्रे कृष्णदेवः समजनि तनयस्तस्य वंशीधराख्यो
जातस्तस्मिर्मितथं ज[ग]ति सुविमला टिप्पणी पिंगलस्य ॥

इति श्रीपिंगलप्रकाशे मात्रावृत्तप्रकरणम् ॥ (E).

गाङ्ग १ गाहा २ विग्गाहा ३ उग्गाहा ४ गाहिणी ५
सिंहिणी ६ खंधा ७ दोहा ८ उक्कच्छा ९ दो[रो]ला १०

गंधाणा ११ चो[चउ]पद्म्या १२ घन्ता १३ घन्ताण[दा] १४ छप्प्या
 उल्लाख पञ्चलिआ पादाकुल्लकं चौ[चउ]बोला णवपद २० पड-
 मावद् कुंडलिका गगणांगण दोअद् उल्लणा २५ खंजा सिक्खा
 माक्खा बुलिआ खोरट्टा ३० हाकलि मधुमार अहीर दंडअल्लु
 दीपल्ल ३५ सिंहावलोकितं पबंग[म] लीलावती हरिगीतं तिभंगी
 ४० तद्द दुम्भिला हीर जलहरण मअणहरा मरहट्टा ४५ पच-
 तालीस धरा ॥

इति पिं[गल] मन्तावित्त परिच्छेओ ॥ पिं[गल]पूर्वाद्धः
 समाप्तः ॥ (F).

इति माचाधिकारः प्रथमः समाप्तः । छष्ठीये विवरणे पूर्वाद्धः
 समाप्तः ॥ (G).

द्वितीयः परिच्छेदः ।

वर्णवृत्तम् ।

अह वस्ववित्ताणि^१ ।

सी सो^१ जं गो ॥ १ ॥ जहा, गोरी^२ रक्खो ॥ २ ॥ श्रीः ।

१-२ । अथ वर्णवृत्तानि ॥ औस्तद्यच्च गः ॥ यच्च गो — गुहरेकः
पादस्तत् श्रीच्छन्दः ॥ उदाहरति । गोरी रक्तत् ॥ (C).

१-२ । अभ्यन्तर्वर्त्तिनीसद्युतिमणिकरप्रस्फुरद्रश्मिजाला-
भिव्याप्तचीरसिंधुद्युतिसदृशमहाकान्तकायप्रभोर्षिं ।
नित्येच्छाज्ञानयत्त्रिभुवनजनकं निर्विकारस्वरूपं
नित्यानंदं भजेऽहं निजहृदयगतं ब्रह्म रामाभिधानम् ॥१।*

वंश्रौधरेण कविना रघुवीरमंत-

र्धात्वादरात् पवनजांप्रियुगं च नत्वा ।

व्याख्यायते गणपतिं बहृशः प्रणम्य

श्रीशेषपिंगलविनिर्मितवर्णवृत्तम् ॥ २ ।

अथैकाक्षरचरणवृत्तमारभ्य षड्विंशत्यक्षरपर्यन्तं यथाशक्यं सप्त-
षीथेषु वृत्तेषु प्रस्तारक्रियाप्राप्तभेदद्वयस्यैकाक्षरचरणवृत्तस्य प्रथमभेदं

१ — १ । १ चच वर्णवृत्तानि (A). १ सी सा (A), श्री जो (B), श्री जो
(C), श्री सा (E). १ गोरी (E).

दीहा' बीहा । कामो रामो ॥ ३ ॥

जहा, जुम्भो' तुम्भो' । सुभं' देउं ॥ ४ ॥ काम ।

श्रीनामकं वृत्तं ल[क्ष]यति श्री भविति । जं—यच्च एकाक्षरपादे
वृत्ते गो—गुरुः प्रतिक्षरणं भवतीति शेषः, एवमप्येऽपि अध्याहारो
बोध्यः, सा श्रीः—तत् श्रीनामकं वृत्तमित्यर्थः ॥ अथमुदाहरति ।
जहा—यथा उदाह्रियते इत्यर्थः, एवमप्येऽपि बोध्यम् । गौरौति ।
गौरौ पार्वती, रक्तो—रक्तु मामिति शेषः ॥ आद्योऽयं भेदः
उक्तः । द्वितीयस्य शिव जयेति द्रष्टव्यः । श्रीर्निवृत्ता । (E).

१-२ । श्री चेति । श्रीः सा यच्च गुरुः ॥ यथा, गौरौ रक्तु ॥ (G).

३-४ । दीर्घो दौ । कामो रमणीयः ॥ काम इति क्वन्द्सो
नाम । उदाहरति । युद्धे तव सुखं ददातु ॥ (C).

३-४ । अथ द्वाक्षरक्षरणस्य वृत्तस्य चत्वारो भेदाः प्रसारक्रियया
भवन्ति, तत्रायं भेदं कामाख्यं वृत्तं लक्षयति, दीहेति । बीहा—
दौ दीहा—दीर्घो यच्च द्वाक्षरक्षरणे वृत्ते भवतः, स रामः
सुन्दरः [कामः] कामाख्यं वृत्तमित्यर्थः ॥ अत्र रामपदं पाद-
पूरणार्थमेवेति मन्तव्यम् । काममुदाहरति जुष्टे इति । जुष्टे—
युद्धे तुभं शुभं देउं—ददातु ॥ श्रीरामचन्द्र इति शेषः । (E)

३-४ । अथ द्वाक्षरं क्वन्दः । दीहेति । दीर्घो दौ । कामो रामः ॥
रामः मनोहरः । यथा, युद्धे तुभं शुभं ददातु ॥ (G).

१—४ । १ दीर्घो (B). १ तुम्भो (A). १ शुभो (A), जुम्भो (F).
४ क्वं (B), क्षरं (C), श्यं (E).

सह जुञ्च । महुं हुञ्च ॥ ५ ॥
 जहा, हर हर मम मख ॥ ६ ॥ महुं ।
 सगो जही । मही कही ॥ ७ ॥
 जहा, सई उमा । रखो तुमा ॥ ८ ॥ मही ।

५-६ । सघुयुगं । मधु भवति ॥ उदाहरति । हर हर म[म]
 मखम् ॥ (C).

५-६ । झञ्जरचरणस्य वृत्तस्थान्तिमं भेदं मधुनामकं वृत्तं
 सचयति, सङ्गिति । सङ्ग जुञ्च—सघुयुगं यच्च झञ्जरचरणे वृत्ते
 पतति । तत् मङ्ग—मधु जुञ्च—भवति ॥ मधुनामकं तद्वृत्त-
 मित्यर्थः । मधुदाहरति, हरेति । हे हर मम मधु—मखं पापं
 हर सपथ ॥ मधु निवृत्तम् । (E).

५-६ । सघुयुगं मधु भवति ॥ यथा । हर हर । मम मखम् ॥ (G).

७-८ । स—सघुः गो—गुहः एतौ क्रमेण । सा मही
 कथिता ॥ उदाहरति । सती उमा । रखतु मां ॥ (C).

७-८ । झञ्जरपादस्य वृत्तस्य द्वितीयं भेदं महीनामकं वृत्तं
 सचयति, सगाविति । जही—यच्च झञ्जरचरणे वृत्ते सगौ[गो]—
 सघुयुगं क्रमेण भवतः । सा मही कही—कथिता ॥ महीनामकं
 वृत्तमित्यर्थः । जहा [यथा] सईति । सई—सती पतिव्रतेति यावत्
 उमा पार्वती । तुमा—त्वां रखो—रखतु ॥ मही निवृत्ता । (E).

५—८ । १ मधु (F). २ जुञ्च (A & B). ३ मधु (E & F). ४ मधु
 (A). ५ सगौ (A, C, E & F). ६ रखो (A, B & E).

सारु एह^१ । गो वि रेह^१ ॥ ९ ॥

जहा, संभु देउ^१ । सुभ^१ देउ ॥ १० ॥ सारु^१ ।

ताली ए जाणीए । गो कखा^१ ती बखा^१ ॥ ११ ॥ जहा,
तुम्हाणं^१ अम्हाणं^१ । चंठेसो^१ रक्खे^१ सो ॥ १२ ॥ ताली ।

०-८ । सगो[र]ति । सघुगुरु यच । मही कथ्यताम् ॥
उदाहरति । सती उमा । रचतु युष्मान् ॥ (G).

९-१० । सार एषः । गो गुरुः रेखा सघुः ॥ उदाहरति ।
शंभुर्देवः । सुखं ददातु ॥ (C).

९-१० । द्युचरपादवृत्तस्य द्वितीयं भेदं सारुनामकं वृत्तं सच-
षति, सार्विति । यच द्युचरचरणे वृत्ते पूर्वं गो—गुरुस्तदनन्तरं
रेह—रेखा सघुरित्यर्थः पतति, एह—एतत्सारु सारुनामकं वृत्त-
मित्यर्थः ॥ विशब्दोऽप्यर्थकोऽच पादपूरणार्थमेव । अथवा गो—
गुरुः रेह—रेखा एवं प्रकारेण यच वि—अचरद्वयात्मकं पदं
भवति एह—एतत्सारुनामकं वृत्तमिति व्याख्येयम् । सारुदाहरति,
संभिति । एउ—देवः संभु—शंभुः शिवः । सुभ—शुभं देउ—
ददातु मि[र]ति शेषः ॥ सारु निवृत्तम् । द्युचरवृत्तं गतम् । (E).

९-१० । वेति । सारु एतत् । गुरुरपि रेखा ॥ गुरुसघुयुक्तं
सारुनामकमित्यर्थः ॥ [यथा] शंभुर्देवः । शुभं ददातु ॥ (G).

९—११ । १ एह (B & C). १ रेह (A), रेह (B & C). १ एउ (A & E). १ सुभु (A). १ सार (A). १ कखो (E & F). ० बखो (E & F). ० तुम्हाणं (A). १ अम्हाणं (A). १० चंठेसो (F). ११ रक्खो (C).

हे पिए खिखिए । अकखरे तिखि रे ॥ १३ ॥ जहा,
संकरो संकरो । पाउखो पाउ खो ॥ १४ ॥ प्रिया ।

११-१२ । अथ अचरम् । ताक्षी ज्ञायते । गोकर्णैस्त्रिभिर्यैः ॥
उदाहरति । युष्मान्मान् । चण्डौशो र[च]तु सः ॥ (C).

११-१२ । अथ अचरचरणस्य वृत्तस्य प्रसारक्रियया अष्टौ
भेदा भवन्ति, तत्राद्यं भेदं ताक्षीनामकं वृत्तं लक्षयति, ताक्षीति ।
यत्र अचरपादे वृत्ते पूर्वं गो—गुरुस्तदनन्तरं कषो—कर्षः
गुरुदयात्मको गणो भवति, सा ए—इयं ताक्षी जाणीए—ज्ञायते,
तत्राक्षीनामकं वृत्तमित्यर्थः । कौटुम्भी ती बषो—त्रिवर्णैत्यर्थः ॥
यदा गो—गुरुः कषो—गुरुदयात्मको गण एवं प्रकारेण यत्र
प्रतिचरणं ती बषो—त्रयो वर्णा भवन्ति, ए—इयं ताक्षी जाणीए
—ज्ञायते ॥ अथवा ती बषो—त्रिवर्णैः गो कषो—गुरुकर्णरूपैः
ताक्षीए—ताक्षीयं जाणीए—ज्ञायत इति व्याख्येयम् । ताक्षी-
मुदाहरति, लिति । सो—सः चण्डौशो—चण्डौशः तुम्हाणं—युष्मान्
अन्हाणं—अस्मान् रक्खे—रचत्वित्यर्थः ॥ ताक्षी निवृत्ता । १२ । (E).

११-१२ । अथ अचरम् । ताक्षीयं ज्ञायते । गुरुः कर्षः
त्रिवर्णः ॥ कर्षति द्विगुरोः संज्ञा ॥ उदाहरति—युष्मान्मान् ।
सः चण्डौशः रचतु ॥ (G).

१२-१४ । भवति प्रिया लिखन्ते । अचराणि चोषि रगख-
रुपाणि ॥ रो लघुमध्यः । उदाहरति । शङ्करः शङ्करः । पावनः
पातु नः ॥ शङ्करः शुभकरः । (C).

१२—१४ । १ लिखिए (E). २ अचरो (B). ३ प्रिय (A), लिखा (C).

ससी ओ' जणीओ' । फणिंदे भखीओ' ॥ १५ ॥ अहा,
भवाखी हसंती । दुरिचं हरंती ॥ १६ ॥ ससी' ।
सगखी' रमखी । सहिओ कहिओ ॥ १७ ॥ जहा,
ससिखा रअखी । पइखा तरुखी' ॥ १८ ॥ रमखी' ।

१३-१४ । अथ अचरपादस्य वृत्तस्य द्वितीयं भेदं प्रियानामकं
वृत्तं लक्षयति, हे पिए इति । तिषि- चैषि रे- राषि मध-
लघुरगणात्मकानि अक्षरे- अचराणि यथ अचरपरणे वृत्ते
लेखिए- लिख्यंते, हे- इयं पिए- प्रिया प्रियानामैतद्वृत्त-
मित्यर्थः ॥ चेषिन्नु हे पिए इति प्रियासंबोधनपरतया व्याकुर्वन्ते ।
प्रियासुदाहरति, संकरविति । पाउणो- पावनः संकरो- ग्रिव-
करः संकरो- महादेवः षो- नः अस्मानिति धावन् पाउ-
पातु रचमित्यर्थः ॥ प्रिया निवृत्ता । (E).

१३-१४ । हे[र]ति । हे इति इक्षमर्थं । इयं प्रिया लिख्यते ।
अचराणि चैषि रगणाः ॥ उ०। संकरः संकरः । पावनः पातु नः ॥ (G).

१५-१६ । अग्री च यो नीतः । फणींण भणितः ॥ आदि-
लघुर्वा नीतः प्राप्तः । उदाहरति । भवानी हसन्ती । दुरिं
चरन्तीति ॥ (C).

१५-१६ । अथ अचरपरणवृत्तस्य द्वितीयं भेदं अग्निनामकं
वृत्तं लक्षयति, लसीति । यथ अचरपादे वृत्ते य- आदिलघु-

१५-१६ । १ लघीचो (B), लघी चो (C), लघी चो (E & F). १ च लीचं
(C). २ भणिचो (E). ३ अग्री (A). ४ उदारे (A), उदारे (B). ५ रमचं
(B). ६ रचचो (A).

वर्गणः जषीओ — जनितः कृत इति यावत् षः कषिदे — कषी-
 न्श्रेण श्रेषेण शशी भ[षी]ओ — भक्षितस्तत् शशिनामकं वृत्त-
 मित्यर्थः ॥ अथवा भवतीत्यध्याहृत्य शशी जषीओ — ज्ञातव्यमि-
 [ह]त्यर्थः इति योजनीयं । शशिनमुदाहरति, भवाषीति । दुरितं
 — दुरितं हरन्ती हसन्ती — हसमाना[?] भवानी मां पालिति
 शेषः ॥ शशी निवृत्तः । (E).

१५-१६ । सखीति । शशी यो जनितः । कषीन्श्रेण भक्षितः ॥
 उदाहरति । भवानी हसन्ती । दुरितं हरतु[न्ती] ॥ (G).

१७-१८ । सगणो रमणः । सखि कथितः ॥ उदाहरति ।
 शशिना रजनी । पत्या तरुणी ॥ ह्याद्येति शेषः । (C).

१७-१८ । अथ अक्षरप्रसारस्य चतुर्थं भेदं रमणनामकं
 वृत्तं लक्षयति, सगणेति । सगणः गुर्वनगणो यत्र अक्षरक्षरणे वृत्ते
 सक्षिओ — साधितः निर्दिष्ट इति यावत्, स रमणः कक्षिओ —
 कथितस्तद्रमणनामकं वृत्तं कथितमित्यर्थः ॥ केचित्तु सगण इत्य-
 नन्तरं भवतीत्यध्याहृत्य सक्षिओ इदं सखीसंबोधनपरतया व्याकु-
 र्वन्ते । परे तु सगणेन सक्षिओ — सक्षितः रमणः कथित इत्याहुः ।
 रमणमुदाहरति, सेति । शशिना कन्श्रेण रक्षणी — रजनी । पदप्रा-
 पत्या भर्त्सन्तेनेति यावत् तरुणी शोभाद्येत्यर्थः ॥ केचित्तु शोभत
 इत्यध्याहृत्य शशिना रजनी पत्या तरुणीति पृथग्व्याकुर्वन्ते ।
 र[म]णो निवृत्तः । (E).

१७-१८ । सगणो रमणः । सक्षितः कथितः ॥ उदाहरति
 शशिना रजनी । पत्या तरुणी ॥ (G).

तङ्कार^१ जं दिदृठ^२ । पंचाल उक्किठ^३ ॥ १९ ॥ जहा,
 सो देउ सुक्खाइ^४ । संघारि^५ दुक्खाइ^६ ॥ २० ॥ पंचाल ।
 णरेद^७ ठवेहु । मइंद^८ करेहु^९ ॥ २१ ॥ जहा,
 दुरंत वसंत । सुकांत दिगंत^९ ॥ २२ ॥ मृगेन्द्रः [मइंद] ।

१९-२० । तकारो यच दृष्टः । तत्पञ्चालमुत्कृष्टम् ॥ तोऽन्त-
 लघुः । उदाहरति । स ददात सुखानि । संहरत दुःखानि ॥ (C).

१९-२० । अथ अक्षरचरणस्य वृत्तस्य पंचमं भेदं पंचालनामकं
 वृत्तं लक्ष[य]ति, तङ्केति । जं - यच अक्षरचरणे वृत्ते प्रतिचरणं
 तकारोऽंतलघुस्तगण इत्यर्थः दिदृठ - दृष्टः, स उक्किठ - उत्कृष्टः
 पंचालः कथि[त] इति शेषः ॥ तत् पंचालनामकं वृत्तमित्यर्थः ।
 अथ उत्कृष्ट इति विशेषणं छंदःप्रणयार्थमेव । पंचालमुदाहरति,
 सविति । सो - सः श्रीरामचन्द्र इति शेषः दुक्खाइ - दुःखानि
 संघारि - संहृत्य, सुखानि देउ - ददात ॥ पंचालो निवृत्तः । (E).

१९-२० । तङ्केति । तकारो यच दृष्टः । पंचाल उद्दिष्टः ॥
 तकारस्तगणः । उ० । स ददात [सुखानि] संहरत दुःखानि ॥ (G).

२१-२२ । नरेन्द्रं जगणं स्थापय । मृगेन्द्रं कथय ॥ उदाहरति ।
 दुरन्तो वसन्तः । कान्तो दिगन्तरे ॥ (C')

१९ - २१ । १ तङ्कार (A). २ उद्दिष्ट (A & E). ३ लक्ष्मण (B).
 लक्ष्मण (E). ४ संघारि (A), संघारि (B & C). ५ दुःखाइ (E) ६ नरेन्द्र
 (B & C). ७ मरुत् (B). ८ करेहु (E & F). ९ Dropt in (B), दिगन्त
 रंत (E & F).

भो जहि सो सहि^१ । मंदर सुंदर^२ ॥ २३ ॥
जहा, सो हर तोहर^३ । संकट संहर ॥ २४ ॥ मंदर ।

२१-२२ । अथ अक्षरचरणस्य वृत्तस्य षष्ठं भेदं मृगेन्द्रनामकं वृत्तं लक्षयति, षरे^१देति । भो बुधाः अक्षरचरणे वृत्ते प्रतिचरणमिति शेषः नरेन्द्रं गुरुमध्यं जगणं ठवेड्ड—स्थापयत । मरुदं—मृगेन्द्रं कहेड्ड—कथयत ॥ मृगेन्द्रमुदाहरति, दुरतेति । दुरंतो वसंतः । दिगंतरे कांतः ॥ अतो हे सखि कश्चिद्युवानमचानयेति गूढाभिप्रायायाः प्रोषितभर्तृकाया इदं वचनम् । मृगेन्द्रो निवृत्तः । (E).

२१-२२ । षरे^१देति । नरेन्द्रं स्थापय । मृगेन्द्रं कथय ॥ नरेन्द्रो जगणः । ष[दाहरति] दुरंतो वसंतः । दिगंतरे कांतः ॥ (G).

• २३-२४ । भ आदिगुरुर्थे च स सखि । मन्दरः सुन्दरः ॥ षदाहरति । स हरस्तव । सङ्कटं संहरतु ॥ (C).

२३-२४ । अथ अक्षरचरणस्य छन्दसः सप्तमं भेदं मंदरनामकं वृत्तं लक्षयति, भविति । हे सखि—सखि य[ज]हि—यच्च अक्षरचरणे वृत्ते भो—आदिगुरुर्भगणो भवति, सो—सः सुन्दरः मंदरः तन्मन्दरनामकं वृत्तमित्यर्थः ॥ अथ सुन्दरेति पादपूरणार्थमेव । मंदरमुदाहरति, भविति । सो—सः हरः शिवः तोहर—युष्माकं संकटं दुःखं संहर लपयतु ॥ मन्दरो निवृत्तः । (E).

२३-२४ । भो इति । भो यच्च [स] सखि । मंदरः सुंदरः ॥ ७० । सौहार्दतो हर संकटं संहर ॥ स हरस्तवेति वा । (G).

कमल पभण । सुमुहि^१ खगण^२ ॥ २५ ॥
 जहा, रमण^३ गमण । कमण कमण ॥ २६ ॥ कमल ।
 चारी^४ हारा^५ अट्टा काला^६ ।
 बिखे कखा जाणे तिखा ॥ २७ ॥
 जहा, जाआ माआ^७ पुत्तो धुत्तो^८ ।
 इखे^९ जाणी किज्जे^{१०} जुत्तो^{११} ॥ २८ ॥ तिखा^{१२} ।

२५-२६ । कमलं प्रभण । सुमुखि नगणः ॥ उदाहरति ।
 रमण-गमने । कौटुम्भमनीयम् ॥ (C.)

२५-२६ । अथ अचरवृत्तस्थात्प्रभृतमष्टमं भेदं कमलनामकं
 वृत्तं लक्षयति, कमलेति । हे सुमुखि खगण — यच्च अचरपरसे
 वृत्ते नगणः सर्वलघुः पतति, तत्कमलं कमलनामकं वृत्तं पभण —
 प्रभणेत्यर्थः ॥ कमलमुदाहरति, रमणेति । रमण गमण — रमणस्य
 गमनं रमणगमनं तस्मिन् । कमण [कमण] — कौटुक् कमणीयं न
 कौटुमपीत्यर्थः ॥ केचित्तु हे रमण कमणं — लुच गमण — गमनं
 क्रियते इति शेष इत्याहुः । कमलं निवृत्तम् । (E).

२५-२६ । कमेति । कमलं प्रभण । सुमुखि नगणः ॥ यथेति
 शेषः । उदाहरति रमण-गमनं । कौटुम्भमनीयम् ॥ (G).

२५-२८ । १ सुवृत्ति (B). २ ख (F). ३ रमण (C). ४ चारी (B).
 ५ चारी (B). ६ कखा (C), कखा (F). ७ मा (C). ८ पुता भुता (A
 & B), भुता पुता (C). ९ इले (A), रले (C). १० किज्जा (B), किजे (C).
 ११ लुता (A, B & C). १२ तीर्षा (B).

२७-२८ । अथ चतुरचरम् । चत्वारो हाराः अष्टौ कक्षाः ।
द्वौ कर्षौ जाने तीर्णाम् ॥ हारो गुरुः, कर्षो दिगुरुः, अथ चाष्टौ
कक्षाः कर्षद्वयञ्च पततीति वस्तुस्थितिमात्रं, गुरुचतुष्कोष तीर्णा-
च्छन्दः तावदपेक्षितम् । उदाहरति । जाया माया धूर्ताः पुत्राः ।
इदं ज्ञात्वा क्रियतां युक्तम् ॥ (C).

२७-२८ । अथ चतुरचरस्य प्रसारक्रियया षोडश भेदा भवन्ति,
तेषु प्रथमं भेदं तीर्णानामकं वृत्तं लक्षयति, चारीति । अथ चतु-
रचरचरणे वृत्ते विष्टे — द्वौ कक्षा — कर्षौ गुरुद्वयात्मकौ गणाविति
थावत्, एवं प्रकारेण चारी हारा — चत्वारो हारा गुरवः पतन्ति,
तां तिष्ठा — तीर्णां जाणे — जानीहि तीर्णानामकं तद्गुणं विद्मो-
त्यर्थः । कौदुशाः हाराः अष्टौ कक्षा — अष्टौ कक्षा येषां ते अष्ट-
कक्षा इत्यर्थः ॥ अथ चारी हारा अष्टौ कालेति वृत्तपूरणार्थमेव ।
यत्र प्रतिचरणं कर्षौ गुरुद्वयात्मकौ गणौ भवतः सा तीर्णैति
निष्कर्षः] । क्वचित्तु इडाकारा इति पाठस्तत्र इष्टः पादपूरणार्थ-
मपेक्षित इति थावत् आकारः स्थापनं येषां ते तादृशा इत्यर्थः ।
तीर्णामुदाहरति, जाया इति । जाया वधूः [माया] — माया
मायावतीत्यर्थः, पुत्रो धुक्तो — पुत्रो धूर्तः । इत्ये — एतत् जाणी —
ज्ञात्वा युक्तो — युक्तं किञ्च — क्रियताम् ॥ कस्यचिदुपदेष्टुः संवारा-
सकं प्रति वचनभिदम् । (E).

२७-२८ । चारीति । अथ चतुरचरम् । चत्वारो हारा अष्टौ
कक्षाः । द्वौ कर्षौ जाने तीर्णाम् ॥ हारो गुरुः, कर्षो दिगुरुः ।
उ० । जाया माया पुत्रो धूर्तः । इति ज्ञात्वा क्रियतां युक्तम् ॥ (G).

बस्य चारि मुद्धि' धारि ।

बिस्सि हारि दो स सारि' ॥ २६ ॥

जहा, देउ देउ सुभभ' देउ ।

जासु सीस' चंद दीस ॥ ३० ॥ धारी ।

२६-३० । वर्षास्यत्वारः सुग्धे चारिच्छन्दः । द्वौ हारौ देहि परिष्कृत्य ॥ गुरोरनन्तरं लघुरिति परिष्कारः । उदाहरति । देव-देवः शुभं ददातु । यस्य शिरसि चन्द्रो दृश्यते ॥ (C) ।

२६-३० । अथ चतुरचरचरणवृत्तस्यैकादशं भेदं धारी-नामकं वृत्तं लक्षयति, बस्य चारीति । अवहटभा[ष]यां पूर्व-निपातानियमादन्यथानुपपत्त्या स-शब्दस्य हार-शब्दस्य च पूर्व-निपातं विधाय योजनीयं, तथाच यत्र चतुरचरचरणे वृत्ते स दो सारि — सद्विस[श]रं हारि बिस्सि — हारद्वयम् । हारो गुरुः तद्वयमित्यर्थः । एवं प्रकारेण बस्य चारि — वर्षाचतुष्टयं भवति, हे मुद्धि — हे सुग्धे सा धारि — तद्धारिनामकं वृत्तमित्यर्थः ॥ अथमर्थः, शरशब्दो लघुवाची हारशब्दस्य गुरुवाची, तथाच शरद्वयवहितं हारद्वयं यत्र भवत्येतस्यायं भावः — प्रथमं गुरुस्तदनन्तरं लघुः पुनः गुरुः पुनस्तदनन्तरं लघुः कर्त्तव्य एवंप्रकारेण स्वार्थचराणि धारी-च्छन्दसि प्रतिचरणं कर्त्तव्यानि, रगणानन्तरं लघुः कर्त्तव्य इति

२६-३० । १ सुव (A). १ दोस सारि (A, B & C). १ सुभ (B & C), खख (E). १ दोस (B).

पञ्चोद्धारो गुरुत्तरो^१ ।

खगाणिश्चा^२ स जाणिश्चा^३ ॥ ३१ ॥

जहा, सरस्वती पसस्य^४ हो ।

कइत्तश्चा फुरं तश्चा^५ ॥ ३२ ॥ खगाणिश्चा^६ । (C).

तु परमार्थ इत्यस्मिन्नातचरणोपदिष्टः पन्थाः । घारौमुदाहरति, देविति । जासु — यस्य सौम — ग्रीर्षं चंद्र — चंद्रः दौष — इत्यते देउ [दिउ] — देवदेवः शंभुरिति शेषः सुभ — शुभं देउ — ददातु मङ्गमिति शेषः ॥ घारौ निवृत्ता । (B).

२९-३० । बधेति । वर्णाख्यारो मुग्धे घारौ । दौ हारौ द्विस्रारौ ॥ हारो गुरुः, शरो लघुः, गुरुलघुगुरुलघुभिर्घारी भवतीत्यर्थः । उ० । देवदेवः शुभं ददातु । यस्य ग्रीर्षं चंद्रो इत्यते ॥ (G).

३१-३२ । पयोधरो गुरुत्तरः । नगानिता संज्ञाता ॥ गुरुत्तरतः पथाद्यस्य । उदाहरति । सरस्वती प्रसन्ना भवति । कवित्वानि स्फुरन्ति तदा ॥ (C).

३१-३२ । अथ चतुरचरप्रस्ता[र]स्य षष्ठभेदं नगाणिकानामकं वृत्तं लक्षयति, पञ्चोद्धारोति । गुरुत्तरो — गुरुत्तरः गुरुः उत्तरः अघे स्थितो यथैतादृशः पयोधरो मध्यगुरुर्जगणः यत्र चतुरचरचरणेषु वृत्ते पतति । स — सा नाभा[णगा]णिश्चा — नः न[नगा]णिका

३१-३२ । १ गुरुत्तरो (A). २ खगाणिश्चा (A). ३ जाणिश्चा (A).
४ पसस्य (A, B & C). ५ फुरन्तौ (B), फुरन्तौ (C). ६ खगाणिश्चा (A),
खगाणिश्चा (B).

संमोहा रूचं दिद्वो सो भूचं ।
 वे कषा हारा भूचंता सारा ॥ ३३ ॥
 अहा, उहंडा चंडी दूरिता खंडी ।
 तेलोक्का सोक्खं देउं मे मोक्खं ॥ ३४ ॥ संमोहा ।

जाणिष्वा — ज्ञातव्या ॥ तत् नगाणिकानामकं वृत्तं ज्ञातव्यमित्यर्थः ।
 नगाणिकासुदाहरति, सरस्वरति । सरस्वरं — सरस्वती पञ्चमे
 — प्रसन्ना यदि भवति । करत्तञ्चा — कवितानि फुरं — स्फुरति
 तञ्चा — तदा ॥ नगाणिका निवृत्ता । (E).

३१-३२ । पञ्चो इति । पञ्चोधरो जगणः गुरुत्तरः । नगाणिका
 वा ज्ञातव्या ॥ उदाहरति सरस्वती प्रसन्ना भवति । कवित्वं तद्य
 स्फुरति ॥ (G).

३३-३४ । अथ पञ्चाक्षरा । संमोहारूपं वृत्तं प्रोभितम् । द्वौ कर्षो
 चारः भुवने चारः ॥ संमोहारूपं संमोहाच्छन्दः । उदाहरति । उहण्डा
 चण्डी दूरितखण्डिणी । तेलोक्कसुखं ददांते मे मोक्खम् ॥ (C).

३३-३४ । अथ पञ्चाक्षरस्य प्रसारक्रियया दाक्षिण्येदा भवति,
 तत्राद्यं भेदं संमोहानामकं वृत्तं लक्षयति, संमोहेति । वे कषा
 हारा — दिक्कष-हारौ यच्च पञ्चाक्षरचरणे वृत्ते पततः, कर्षो
 गुरुत्तयात्प्रको गणः, चारो गुरुत्तया पञ्चगुरवो यच्च भवन्तीति भावः,

३१-३४ । १ चर्षं (B), चर्षं (C). २ भुवना चारो वे कषा चारो (A), वे कषा
 चारो भूचन्ना चारो (B), वे कषा चारो भूचन्ना चारो (C). ३ दूरिता (A & F),
 दूरिता (C). ४ मोक्खं (B), सुक्खं (C).

आर्द्रं हि अन्ते हारे सजुते ।

मञ्जोक्कं गंधो हारौश्च बंधो ॥ ३५ ॥

जहा, जा भक्ति भक्ता धम्मोक्कं चित्ता ।

सा होइ णारी धम्मा पिआरौ ॥ ३६ ॥ हारौ ।

भूषता सारा—भुवनसारं, सो—तत् भूषं—भूमौ संमो[हा]-
रूपं—समोहास्वरूपं दिङ्गो—दृष्टं ॥ तत्संमोहानामकं वृत्तमित्यर्थः ।
समोहामुदाहरति, उद्वेष्टेति । दूरित्ता खंडी—दुरितखंडिनी
उद्वेष्टा—उद्वेष्टा मक्षिषासुरादिवधेनेति भावः खंडी—खंडिका ।
तेधो[लो]क्का सोक्कं—सैलोक्यसुखं मोक्कं—मोक्षं सैलोक्यसुख-
रूपमोक्षमित्यर्थः मे—ममं देडं—ददातु ॥ केचित्तु तेल्लोक्केति
षष्ठ्यन्तं पदं कृत्वा सैलोक्यसुखं च पुनः मे ममं ददालिति
याकुर्वते । संमोहा निवृत्ता । (E).

३३-३४ । अथ पंचाक्षरम् । संमो इति । संमोहारूपं दृष्टं तद्भू-
तम् । द्वौ कर्षौ हारो भुवनसारः ॥ कर्षो दिगुहः । यथा, उद्वेष्टा
खंडी दुरितखंडिनी । सैलोक्यसौख्यं ददातु मे मोक्षम् ॥ (G).

३५-३६ । आदावन्ते हारेण युक्तः । मध्ये एकगन्धः हारोत्त-
बन्धः ॥ गन्धो लघुः । आदौ गुरुद्वयमन्ते च गुरुद्वयं मध्ये लघुर्वच
तद्धारोत्तबन्धश्चन्दः । उदाहरति । या भक्तियुक्ता धर्मैकचित्ता ।
या भवति नारौ धन्या प्रेयसी ॥ (C).

३५-३६ । १ हार (A & B). २ हार (A), कष (E & F). ३ संजुते
(E & F). ४ मञ्जोक्क (C). ५ बंधो (E & F). ६ णारा (A, B & C).

• Dropt in (B). = हारोत्तबन्ध (B).

पिंगल' दिट्ठो भ हइ' सिट्ठो ।

कख बि' दिज्जो' हंस मुणिज्जो' ॥ ३७ ॥

जहा, सो मह' कंता दूर दिगंता ।

पाउस आवे चेउ चलावे' ॥ ३८ ॥ हंस ।

३५-३६ । अथ पंचाक्षरस्य पंचमं भेदं हारीतनामकं वृत्तं लक्षयति, आईति । आईहि — आदौ अंते — चरणसमाप्तौ च कख सजुत्ते — कर्णसंयुक्तं गुरुद्वययुक्तमित्यर्थः । मङ्गलैकं गंधो — मध्यैकगंधं मध्ये कर्णद्वयमध्ये एकः गंधो लघुर्यत्र तादृशमित्यर्थः, तत् हारौत्र कंदो — हारीतच्छन्दः पिंगलेन कथितमिति शेषः ॥ यत्र प्रति-
चरणं प्रथमतो गुरुद्वयं तत एको लघुस्ततश्च गुरुद्वयं भवति, तत् हारौ[त]नामकं वृत्तमिति निष्कृष्टार्थः । कुञ्चित् हारे सजुत्ते इति पाठस्तत्र चाराभ्यां संयुक्तमिति व्याख्येयम् । हारीतमुदाहरति, जा भत्तौति । जा भत्ति भत्ता — या भर्तृभक्ता धर्मोक्त चित्ता — धर्मैक-
चित्ता । सा नारी स्त्री धन्वा पिआरौ — धन्यप्रिया धन्यपुरुषस्य प्रिया गृहिणीत्यर्थः होइ — भवति ॥ केचित्तु धत्तेति भिन्नं पदं क्त्वा सा नारी धन्या प्रिया च भर्तुरिति शेषः भवतीति योज-
यंति । हारीतं निवृत्तम् । (E).

३५-३६ । आईति । आदावन्ते कर्णसंयुक्तं । मध्यैकगंधो[धि]

३०-३८ । १ पिप्लव (B). २ म ग्गव (B), भ हेर (E). ३ कख दु (A), कख दु (B & C). ४ दिज्जो (A, B & C). ५ मुणिज्जो (A, B & C). ६ चउ (A), मनु (B & C). ७ जोहारे (A), दुहारे (B), लुहारे (U).

हारौतं ह्रंदः ॥ कर्षो गुरुद्वयं, गंधो लघुः । यथा । या भर्त्तृभक्ता
धर्मैकचित्ता । सा भवति नारी धन्या प्रिया ॥ (G).

३७-३८ । पिङ्गलदृष्टः भं दत्त्वा सृष्टः । कर्षं दत्त्वा हंसो
ज्ञायते ॥ हंसनामच्छन्दः । यत्र भगणानन्तरं गुरुद्वयम् । उदाहरति ।
स मम कान्तः दूरदिगन्ते । प्राट्ठागता चित्तं लोलते[ति] ॥ (C).

३७-३८ । अथ पंचाक्षरस्य प्रस्तारस्य सप्तमं भेदं हंसनामकं
वृत्तं लक्षयति, पिंगलेति । भ — आदिगुरुर्भगण इति धावत्,
कष वि — कर्षोऽपि गुरुद्वयात्मको गणोऽपि यत्र पंचाक्षरचरणे वृत्ते
दिङ्गि — दौयते, पिंगल दिट्टो — पिंगलदृष्टः सिट्टो — सृष्टः पिंगले-
नेति भावः, सः हंस — हंसः सुणिञ्जे — ज्ञायते ॥ यदौयचरणे
भगणोत्तरं गुरुद्वयं भवति तत् हंसनामकं वृत्तमिति निष्कृष्टोऽर्थः ।
अत्र द्वेद इति द्वेकारस्य 'ए ओ सुद्धा अ बल मिलिआ वि लङ्'
पूर्वमुक्त्वाङ्गस्यत्वम् । [Vide श्लोक ५, p. 7.] पिंगल दिट्टो सिट्टो इति
पदद्वयं पादपूरणार्थमिति द्रष्टव्यम् । हंसमुदाहरति, सो महेति ।
सो — सः मह — मम, कान्त — कान्तः धव इत्यर्थः दूर [दिगंता]
दूरे [दिगन्ते] गतोऽस्तीति शेषः । अतः पाठम् — प्राट् आबे —
आयाति, सेउ — चेतः चलावे — चालयति व्याकुलयतीत्यर्थः ॥ अतः
किमाक्षरणीयं मथा, त्वं मे जिच्छयेति गूढाभिप्रायायाः प्रोषितभर्त्त-
कायाः प्रियसहचरीं प्रति वाक्यमिदम् । हंसो निवृत्तः । (E).

३७-३८ । पिंगेति । पिंगलदृष्टो भं दत्त्वा सृष्टः । कर्षोऽपि
देवो हंसो ज्ञेयः ॥ यथा, स मम कान्तः दूरदिगंते । पर्यन्त-
आयातः चेतश्चलति ॥ (G)

सुपिञ्च गण^१ सरस^२ गुण^३ ।

सरह^४ गण^५ जमञ्ज^६ भण^७ ॥ ३९ ॥

जहा, पवण बह^८ सरिर^९ दह^{१०} ।*

मञ्जण हण तवह^{११} मण ॥ ४० ॥ जमक ।

३९-४० । सुप्रियं भण सरसं शृणु । शराणां गणं यमकं भण ॥
सुप्रियो द्विलघुः, रसेन त्रिलघुना [सह] वर्त्तमानं सरसमनुजानीधि,
शराणां लघूनां गणं समूहम् । उदाहरति, पवणो[नो] वहति
शरीरं दहति । मदनो हन्ति तपते मनः ॥ (C).

३९-४० । अथ पञ्चाक्षरप्रस्तारस्थांतिमं भेदं यमकनामकं वृत्तं
लक्षयति, सुपीति । हे सुगुण शोभनगुणविशिष्ट शिष्य यत्र
पञ्चाक्षरचरणे वृत्ते सरह गण — स्थाव्यगणौ अन्यगणेभ्यः स्थाव्या-
वित्यर्थः सुपिञ्च गण — सुप्रियगणौ द्विलघुकौ गणावित्यर्थः, ततश्च
सर — शरः लघ्वात्मको गणः पतति, तत् यमकं भण पठेत्यर्थः ॥
पञ्च लघवो यत्र प्रतिचरणं भवन्ति तत् यमकमिति पिंडार्थः,
सरह गणोति तु पदं पद्यपूरणार्थमेव । यमकमुदाहरति, पवणोति ।
पवण — पवनः बह — वाति, अत इति शेषः सरिर — शरीरं
उह — दहति । मञ्जण — मदनः हण — हन्ति, अत इति शेषः

३९-४० । १ भण (A & C). २ सरस (F). ३ गण (A & B), लण (C).
४ सरह (B), सरह (F). ५ जम (B). ६ जमक (B & C). ७ जम (B),
जुम (C). ८ बह (E & F). ९ शरीर (A). १० उह (E), उह (F).
* 1st half dropt in (C). ११ तपत (C).

बाराहा^१ मत्ता जं कखा तिखा^२ हीत्तं^३ ।
 हारा छक्का बंधो^४ सेसा रात्रा^५ छंदो ॥ ४१ ॥
 जहा, जुझंती^६ उहामे कालिका^७ संगामे ।
 खच्चती हमारो^८ दूरिता^९ संहारो^{१०} ॥ ४२ ॥ सेसा ।

मण—मनः तवद्—तपति ॥ सर्वे भेदा वक्तुमशक्या अतः क्वियंतो
 भेदाः प्रदर्शिताः, शेषभेदास्तु सुधीनिः[भिः] एवमूहनीयाः । (E).

४८-४० । सुपीति । सुप्रियगणौ शरः सुगुण । सुरहस्यगुणः
 यमकं भण ॥ [सु]प्रियो द्विसुः, शरो लघुः, सुसाध्यगुण सुगुणेति
 संबुद्धिः । यथा, पवनो बज्रः शरौरं दहति । मदनो हंति
 तपति मनः ॥ (G).

४१-४२ । अथ षड्चरा । द्वादश माचा यत्[च] कर्षास्त्रयो भवन्ति ।
 हारैः षड्भिर्बद्धं शेषा[ष]राजच्छंदः ॥ द्वादश माचा इति स्पष्टार्थं,
 कर्षो द्विगुहः, हारो गुहः, बद्धं युक्तम् । उदाहरति । युध्यमाना
 उहामा कालिका संगामे । नृत्यन्ती संहारतु दुरितमष्ठाकम् ॥ (C).

४१-४२ । अथ षड्चरचरणस्य पद्यस्य प्रसारक्रियया चतुः-
 षष्टिभेदा भवन्ति, तत्राद्यं भेदं शेषराजनामकं वृत्तं लक्षयति,
 बाराहेति । बाराहा मत्ता—द्वादशमाचकाः द्वादश माचा शेषा-

४१-४२ । १ बाराहो (C). २ तिखा (A & B). ३ हीत्तं (A), कपो ही
 तिखा नं (C), पोच्छं (F). ४ बंधो (A). ५ रात्रा (A). ६ जुझंती (B & C).
 ७ कालिका (A). ८ & १० transposed in (A, B & C). ९ चकारे (B).
 १० दूरिता (F). १० संहारे (B).

सुपिञ्च गण^१ सरस^२ गुण^३ ।

सरह^४ गण^५ जमञ्च^६ भण^७ ॥ ३९ ॥

जहा, पवण वह^८ सरिर^९ दह^{१०} ।*

मञ्चण हण तवद्^{११} मण ॥ ४० ॥ जमक ।

३९-४० । सुप्रियं भण सरसं शृणु । श्रराणां गणं यमकं भण ॥
सुप्रियो द्विलघुः, रथेन चिलघुना [सह] वर्त्तमानं सरसमनुजानीहि,
श्रराणां लघूनां गणं समूहम् । उदाहरति, पवणो[नो] वहति
शरीरं दहति । मदनो हन्ति तपते मनः ॥ (C).

३९-४० । अथ पञ्चाक्षरप्रसारस्थांतिमं भेदं यमकनामकं वृत्तं
लक्षयति, सुपीति । हे सुगुण शोभनगुणविशिष्ट प्रियं यच्च
पञ्चाक्षरक्षरणे वृत्ते सरह गण — स्नाध्यगणौ अन्यगणेभ्यः स्नाध्या-
वित्यर्थः सुपिञ्च गण — सुप्रियगणौ द्विलघुकौ गणावित्यर्थः, ततश्च
सर — श्रः लघ्वात्मको गणः पतति, तत् यमकं भण पठेत्यर्थः ॥
पञ्च लघवो यच्च प्रतिक्षरणं भवन्ति तत् यमकमिति पिंडार्थः,
सरह गणोति तु पदं पद्यपूरणार्थमेव । यमकमुदाहरति, पवणोति ।
पवण — पवनः बद्ध — वाति, अत इति शेषः सरिर — शरीरं
उह — दहति । मञ्चण — मदनः हण — हन्ति, अत इति शेषः

३९-४० । १ लघ (A & C). २ सरस (F). ३ लघ (A & B), लघ (C).
४ सरस (B), सरह (F). ५ लघ (B). ६ जमक (B & C). ७ लघ (B),
जुष (C). ८ बद्ध (E & F). ९ शरीर (A). १० लघ (E), लघ (F).
* 1st half dropt in (C). ११ तपद (C).

बाराहा^१ मत्ता जं कखा तिखा^२ होत्तं^३ ।

हारा छक्का बंधो^४ सेसा राआ^५ छंदो ॥ ४१ ॥

जहा, जुझंतौ^६ उहामे कालिक्का^७ संगामे ।

खसंतौ हमारो^८ दूरिता^९ संहारो^{१०} ॥ ४२ ॥ सेसा ।

मण—मनः तवद्—तपति ॥ सर्वे भेदा वक्तुमशक्या अतः क्विचंतो
भेदाः प्रदर्शिताः, शेषभेदास्तु सुधीतिः[भिः] एवमूहनीयाः । (E).

३८-४० । सुपीति । सुप्रियगणौ शरः सुगुण । सुरहस्यगुणः
यमकं मण ॥ [सु]प्रियो विलघुः, शरो लघुः, सुसाध्यगुण सुगुणेति
संबुद्धिः । यथा, पवनो बज्रः शरौरं दहति । मदनो हंति
तपति मनः ॥ (G).

४१-४२ । अथ षड्चरा । दादश माचा यत्[च] कर्षास्त्रयो भवन्ति ।
शरैः षड्भिर्बद्धं शेषा[ष]राजच्छंदः ॥ दादश माचा इति स्पष्टार्थं,
कषो दिगुदः, शारो गुरुः, बद्धं युक्तम् । उदाहरति । युध्यमाना
उहामा कालिका संगामे । नृत्यन्ती संचरतु दुरितमस्त्राकम् ॥ (C).

४१-४२ । अथ षड्चरचरणस्य पद्यस्य प्रस्तारक्रियया चतुः-
षष्टिभेदा भवन्ति, तत्राद्यं भेदं शेषराजनामकं वृत्तं लक्षयति,
बाराहेति । बाराहा मत्ता—द्वादशमाचकाः द्वादश माचा येषा-

४१-४२ । १ बाराहो (C). २ तिखा (A & B). ३ होत्तं (A), कषो पी
तिखा नं (C), पीच्छं (F). ४ बंधो (A). ५ कषा (A). ६ जुझन्तौ (B & C).
७ कलिक्का (A). ८ & १० transposed in (A, B & C). ९ कषारे (B).
१० दुरिषा (F). १० संचारे (B).

पिञ्च^१ तिङ्ग^२ धुञ्च^३ सगणेश जुञ्च^४ ।

छञ्च^५ बस्य पञ्चो कल अट्ट^६ धञ्चो^७ ॥ ४३ ॥

जहा, पिञ्च भत्ति^८ पिञ्चा गुणवंत^९ सुञ्चा^{१०} ।

धणजुत्त^{११} घरा बहु सुक्ख^{१२} करा ॥ ४४ ॥ तिङ्ग^{१३} ।

मेतावृशा इत्यर्थः, तिष्ठा—चयः कथा—कर्णा गुह्यव्यात्मका
गणाः जं—यच्च षड्च[र]चरणे वृत्ते होचं—भवन्ति । हारा हस्त
बंधो—हारषट्कवद्धं गुह्यषट्कयुक्तमित्यर्थः, तत् सेसा रात्रा हदं
—शेवराजच्छन्दः ॥ तत् शेवराजनामकं वृत्तमित्यर्थः । अन्ये
द्वादश माचाः चयः कर्णा यच्च भवन्तीति पृथगेव योजयन्ति । अ-
कर्णमाचाज्ञापकं वृत्तमाचाज्ञापकं वा बाराहा मत्तेति पदं, हार
हस्ता बंधो इति च पदं, पद्यपूरणार्थमेव । यच्च कर्णचयं प्रतिचर-
पतति तत् शेवराजनामकं वृत्तमिति लक्षम् । शेवराजमुदाहरति
जुञ्जन्तीति । उहामे—उह्लटे संगामे—संगामे, जुञ्जन्ती-
युद्धं कुर्वन्ती पञ्चन्ती—नृत्यन्ती काश्चिद्धा—काश्चिका ह्यार-
—अस्माकं दूरिन्ता—दुरितानि संहारो—संहरतु ॥ शेवराज-
जिह्वन्तः । (E) ।

४१-४२ । अथ षड्चरम् । वारेति । द्वादश माचा यच्च कर्णा

४१-४४ । १ तिञ्च (F). २ तिङ्ग (A), मिञ्च (B), चिञ्च (C). ३ धु
(E). ४ छञ्च (A). ५ कल षट्ठ (A), कल षट्ठ (B), कल षट्ठ (C). ६ बस्य
(A & B), धुञ्चो (C), बस्यो (F). ७ पत्ति (B). ८ गुणवंत (A), गुणव-
(B & C). ९ छञ्चा (E). १० धचमंत (E & F). ११ धोञ्च (B), छञ्च (E)
दुञ्च (F). १२ तिङ्गा (A), मिञ्चा (B), चिञ्चा (C).

भ्रुकखरा जं छत्रा^१ पात्र पात्रं ठिआ^२ ।

मत्त पंचा दुणा^३ बिखि^४ जोहा गणा ॥ ४५ ॥

जहा, कांस संहारणा^५ पक्खि संचारणा^६ ।

देवई^७ डिंबआ देउ मे णिभआ^८ ॥ ४६ ॥ बिजोहा^९ ।

स्वयो भवन्ति । शारषट्कबंधः शेषराजस्कन्दः ॥ कर्णे दिगुहः । यथा ।
युधंतौ[युधमाना] उद्दामे काशिका संपामे । नृत्यंतौ अस्माकं
दुरितसंचारः ॥ (G).

४२-४४ । प्रिये डिआ भुवं सगणेन युता । षड्वर्षपदा कलाः
अष्ट खिताः ॥ भुवं निखितं । षड्वर्षपदकथनात् सगणद्वयमर्थात्
प्रायते । उदाहरति । प्रियभक्ता प्रिया गुणवन्तः सुताः । धनवन्तो
गृह्णाः बह्वसुखकराः ॥ (G).

४२-४४ । अथ षड्चरचरणस्य वृत्तस्याष्टाविंशतितमं भेदं
तिल्लनामकं वृत्तं लक्षयति, पित्र इति । यस्य पञ्चो—पदे ऋच
बन्ध—षड्वर्षाः कला अष्ट—कलाः अष्टौ धनो—धृताः, सगणेण
—गुर्वन्नगणेन जुत्रं—युतं, तत् हे प्रिय भुवं विनिखितं तिल्ल—
तिल्लं तिल्लनामकं वृत्तमित्यर्थः ॥ ऋच वक्षेत्यनेन सगणद्वयं युक्तं

४५—४६ । १ मे कणा (A & B), मेखणा (C). २ पात्र पात्रद्विधा (A),
पात्र पात्रद्विधा (B), जो विजोहा पणा (C). ३ पंचा दुणा (A), पंच दुणा (F).
४ बिखि (A & F). ५ संहारणा (A), संचारिणा (C). ६ संचारणा (A),
संचारिणा (B). ७ देवर (A). ८ मे णिभआ (A), मे विभआ (B), मे
विभआ (C). ९ विजोहा (A).

भवतीत्युक्तं भवति, मापाकथनं तु पादपूरणार्थमेव । तिष्ठद्भ्रुवा-
 हरति, पित्र इति । पित्र भक्ति—प्रियभक्ता पतिप्रतेति यावत्
 पित्रा—प्रिया गृहिणीत्यर्थः गुणवंत—गुणवान् सूत्रा—सुतः ।
 धनवंत—धनवान् घरा—गृहम् एतत्सर्वमिति शेषः बद्धसुखकरा
 —बद्धसुखकरम् ॥ तिष्ठच्छन्दो निवृत्तम् । (E).

४३-४४ । अथ षड्चरम् । गायत्री । पित्रेति । प्रियं तिष्ठं
 भुवं सगणेन युतं । षड्वर्णपदं कलाष्टगतम् ॥ षडुक्त्वा सगणदशं
 कार्यम् इति सूच्यते । यथा । प्रियभक्ता प्रिया गुणवंतः सुताः ।
 धनवंतो गृहाः बद्धसौख्यकराः ॥ (G).

४५-४६ । अक्षराणि यच्च [षट्] पदे पदे स्थितानि । मापाः
 पञ्च द्विगुणिता इत्युक्तं, पञ्च मापाः कौटुम्ब इत्याकांक्षायां द्वयो-
 धेति नाम निर्मूलयति । तथाहि दौ योधौ यच्च इत्यर्थान्मध्यलघु-
 पञ्चकणो लभ्यते योधश्च तदाचकलात् ॥ उदाहरति । कंससंहा-
 रणः पक्षिसंचारणः । देवकौडिभाको ददातु मे निर्भयम् ॥ (C).

४५-४६ । अथ षडक्षरचरणवृत्तस्यैकोनविंशति[त]मं भेदं विष्णो-
 र्नामकं वृत्तं लक्षयति, अक्षरेति । जं—यच्च पाञ्च पाञ्च—पादे
 पादे षड्मा—षट् अक्षरा—अक्षराणि ठिन्ना—स्थितानि । पञ्चा
 दुष्णा—पञ्च द्विगुणिता द्विगुण्यर्थः मत्त—मापाः यच्च पादे पादे
 स्थिता इति पूर्वेषाम्नायः, अवच्छिन्नभाषायां सिंगादिव्यत्याशे दोषा-
 भावात् । अथ गणनियममाह, विधीति । विधि—दौ ओहा
 गणा—कौटुम्बौ मध्यलघुरगणावित्यर्थः पादे पादे स्थिताविति
 पूर्वेषाम्नायः, तत् विष्णोराख्यं वृत्तमि[ति] गणनाद्येव ह्यन्दोनाम-

ठउ चउरंसा^१ फणिवद भासा ।
 दिअवर कसो फुल^२ रस बसो ॥ ४७ ॥
 जहा, गवरिअ^३ कंता अभिणउ संता ।
 जइ परसखा^४ दिअ महि धखा ॥ ४८ ॥
 जहा वा, (E & F), भुवण अणंदो^५ तिहुअण^६ कंदो^७ ।
 भमर सबसो स जअइ^८ कसो ॥ ४९ ॥ चउरंसा^९ ।

कथनं बोध्यमिति संप्रदायः । १३ । विष्णोःशामुदाहरति, कंचेत्ति ।
 कंससंहरणः पक्षिसंहरणः गरुडगामीत्यर्थः । देवई डिंभआ —
 देवकीडिंभकः मे — मद्यं णिभआ — निर्भयं देव — ददातु ॥
 विष्णोःशामुदाहरति । (E).

४५-४६ । अस्तेति । अचराणि यत्र षट् पादपादस्थितानि ।
 मात्राः पंच द्विगुणाः द्वौ चोद्धृगणौ, रगणौ इत्यर्थः, गणनात्वेव
 विष्णोःशामुदाहरति कंदोनाम ज्ञेयमिति संप्रदायः ॥ [यथा] कंससंहर-
 णणः [?] । देवकीडिंभको ददातु मे निर्भयम् ॥ (G).

४७, ४८ । स्थापयतु चतुरंगं फणिपतिभांस[व]ति । दिअवर-
 कसो^१ स्फुटं रसवणो^२ ॥ फणिपतिभांस[व]ति चतुरंगान्दः स्थापय
 यत्र स्फुटं यथा स्थापयथा [व]दिअवरकर्णः षड्वर्णो भवति । दिअवर-

४७-४९ । ४८ श्लोक is not given in MSS. (B & C). १ ठउ चउरंसा
 (A). २ फुल (B). ३ गवरिअ (A). ४ परसखा (A). ५ कंससंहरणो
 (A), कंससंहरणो (B & C). ६ तिहुअण (E & F). ७ कंदो (B).
 ८ जअइ वे (E), जअइ स (F). ९ चउरंसा (A).

स्रतुर्लघुः, कर्षो दिगुहः । उदाहरति । मयमानन्दस्त्रिभुवनकन्दः ।
धमरसवर्षः स जयति कृष्णः ॥ कन्दो मूखं, बंदो इति पाठे
वच्य इत्यर्थः । (C).

४०-४८ । अथ षडक्षरचरणस्य वृत्तस्य षोडशतमं भेदं चतु-
रंशानामकं वृत्तं सञ्चयति, ठविति । द्विजवर कर्षो—द्विजवरकर्षो
द्विजवरस्रतुर्लघुत्मात्मको गणः, कर्षः गुरुद्वयात्मको गणस्तावित्यर्थः
यत्र प्रतिचरणं पतत इति श्लेषः, फुल्ल रस बन्धो—स्फुटरसवर्षो
प्रकृतषडक्षरामिति यावत् फणिवद् भाषा—फणिपतिभाषितां
तां चतुरंशां—चतुरंशां ठउ—स्वापय ॥ चतुरंशानामकमेतद्वृत्तं
विह्वीत्यर्थः । १५ । चतुरंशामुदाहरति, गवरिञ्च इति । अभिणउ
संता—अभिनयस्रांतः, अभिनयस्तांडवचेष्टाविश्लेषः, गवरिञ्च कंता—
गौरौकांतः । जह—[यदा] परसखा—प्रसन्नः, तदेति श्लेषः महि
—मङ्गं धखा—धनं दिञ्च—ददातु ॥ अथवा अभिणउ—अभि-
नये संता—सन् वर्त्तमान इत्यर्थः जह परसखा—यस्य प्रसन्नः, स
इति श्लेषः दिञ्च महि धखा—द्यावापृथिव्योः धन्यः यतस्तां-
उवाग्दितः शिवोऽदेयमपि ददातीति लोकाप्रसिद्धिरिति भाव-
इति वा व्याख्येयम् । १६ । द्वितीयम् उदाहरणं । लोकास्तु निगदे-
नैव व्याख्यातः । चतुरंशां निवृत्ता । १७ । (E).

४०-४८ । ठ इति । स्वापय चतुरंशं फणिपतिभाषितम् ।
द्विजवरः कर्षः स्फुटरसवर्षः ॥ चतुर्लघुर्दिगुहस्य । यथा । गौर्याः
कांतोऽभिनयस्रांतः । यदि प्रसन्नः देहि मङ्गं धनम् ॥ यथा वा ।
भुवमानन्दस्त्रिभुवनकन्दः । धमरसवर्षो जयति स कृष्णः ॥ (G).

कामावधारणं अद्वेषेण पाएण ।

मत्ता दहा सुद्ध मंथाण सो बुद्धं ॥ ५० ॥

जहा, राआं जहा सुद्ध पण्डीअं हो मुद्ध ।

किन्तीं करे रक्खं सो बादं उप्पेक्खं ॥ ५१ ॥
मंथाण ।

५०-५१ । कामावतारस्यार्द्धेन पादेन । माचा दग्ग शुद्धाः
मन्थानं बुध्यन्ते ॥ शारङ्गरूपच्छन्दः कामा[व]तार इत्यपि नाम,
तच्च तगणस्य[च]तुष्टयात्मकं, तस्यार्द्धे तगणद्वयात्मकं, तथाचाच
तगणद्वयात्मकः पाद् इति पर्यवस्यति, तगणस्य पञ्चकलात्मकत्वाच्च
माचा दग्ग भवन्ति तन्म[न्था]नच्छन्द इत्युक्तम् । उदाहरति ।
राजा यच्च सुद्धः पण्डितो भवति सुग्घः । कीर्त्तिं करे रच्च
तद्भाव्यमुपेक्ष ॥ सुग्घो मूढः हितहितज्ञानशून्यः । (C).

५०-५१ । अथ षडक्षरचरणस्य वृत्तस्य सप्तचिञ्चत्तमं भेदं
मंथाननामकं वृत्तं सूचयति, कामेति । कामावधारणं — कामाव-
तारस्य तगणचतुष्टयनिर्मितद्वाद्वाक्षरचरणस्य सारंगरूपकापरमाक-
रत्यर्थः अद्वेषेण पाएण — अर्द्धेन पादेन अंतस्त्रयतगणद्वयेनेत्यर्थः ।
सुद्ध दहा मत्ता — शुद्धा दग्ग माचाः यच्च षडक्षरचरणे वृत्ते प्रति-
चरणं पतन्ति, सो — सः मंथाण — मंथानः बुद्धस्य — ज्ञातव्यः ॥ अथवा
अवच्छेदभाषार्थां स्त्रिंशद्विभक्तिवचनव्यत्यासे दोषाभावान् सो — तं

५०-५१ । १ कामावधारणं (E & F). २ सुद्ध (B), बुद्ध (E), बुद्ध
(F). ३ राजा (F). ४ पण्डित (A), पण्डित (C). ५ कीर्त्तो (C). ६ यच्च
(A), यच्च (B), रच्च (C). ७ बाद (B), बाद (C). ८ उपेक्ष (F).

खडा^१ बख बहो^२ भुअंग^३ पअहो^४ ।
 पअ पाअ चारी कही संखणारी^५ ॥ ५२ ॥
 जहा, गुणा^६ जस सुहा बह^७ रूअमुहा ।
 घरे वित्त जगा^८ मही तासु^९ सगा^{१०} ॥ ५३ ॥
 संखणारी ।

मंथण — मंथानं बुझ्झ — विह्वीति वा व्याख्येयं, तगणदयचरणे
 मंथान इति तु निष्कृष्टार्थः । वर्णवृत्ते षाच माचाकथनं पद्यपूर-
 णार्थमेव । १८ । मंथानमुदाहरति, राआ इति । जहा — यत्र
 राआ — राजा लुद्ध — लुब्धः पंडीअ — हे पंडित मुद्ध — मुग्धः
 हो — भव । हो इति देशीयं भवेत्यर्थं प्रसिद्धं । कित्ती — कौर्त्तिं
 करे रच — रचस्व, सो याद् — [तं वाद्] उपेक्ख — उपेक्षस्व ॥ यत्र
 राजा ह्यपणस्वण विवदंतं [दमानं] जनमुपेक्ष्य पण्डितेनापि तया
 निजकौर्त्तिमिच्छता मूर्खेण भवितव्यमिति कस्यचित् पण्डितं
 प्रत्युपदेशः । मंथानो निवृत्तः । १९ । (E).

५०-५१ । कामेति । कामावतारस्वार्द्धेन पादेन । माचा दग्ग
 श्रद्धाः मंथानः स बोधः ॥ कामेति तगणदयं पाद् इत्यर्थः ।
 [यथा] राजा यत्र लुब्धः पंडित भव मुग्धः । कौर्त्तिं करे रच
 तं वादम् उपेक्षस्व ॥ (G).

५१-५२ । १ रखा (B), पअा (C). २ सुवा (A), बहा (C). ३ लुजंवा
 (E). ४ पचवा (A & C). ५ चकवचारी (A & C). ६ गुणा (A).
 ७ Dropt in (B), बह (F). ८ जमे (A), जया (B). ९ तस्य (A & B),
 ताह (E). १० जमे (A).

५२-५३ । सर्वप्रथमं भुजङ्गप्रयातम् । प्राक्तनानारः पादाः कथ्यते शृङ्गवारी ॥ भुजङ्गो भुजङ्गप्रयातः । तथाच भुजङ्गप्रयात-पादाद्धै वद्वर्णं शृङ्गवारी कथ्यते, तादृश एव यत्र पादास्तुष्टर-इत्यर्थः । भुजङ्गप्रयातं कण्ठस्तुष्टमेव भवति, तद्धै चन्द्रमिति बोध्यम् । उदाहरति । गुणा यस्य शृङ्गा वधूः रूपसुगन्धा । शृङ्गं विन जायतु मही तस्य जगः ॥ रूपसुगन्धा अतिप्रसन्नरूपवती, जापदित्यनेन कदाचिद्भ्रूयता नास्तीत्यर्थः । अत्र विन जग्गा इति पाठे शृङ्गा जापदिता इत्यर्थः । (C).

५२-५३ । अथ वद्वर्णवद्वर्णस्य वृत्तस्य दशमं भेदं शृङ्गवारी-नामकं वृत्तं कथयति, खड्गेति । खडा यत्र वधू — सर्वप्रथमा भुजङ्गा यत्र वधू — भुजङ्गप्रयाताद्धै । यत्रा — प्राक्तन, आदिकभुजङ्ग-इत्यनितैकैकचरणेत्यर्थः, पाच वारी — पादस्तुष्टर शृङ्गवारी कथी — कथिता ॥ अत्र पाच वारीति पदं यद्यप्यर्थमत्राप्येवोद्देश्यपरत्वापि भुजङ्गप्रयातस्य वक्ष्यमाणत्वात्तद्धै वद्वर्णवद्वर्ण-मिति द्रष्टव्यम् । आदिकभुजङ्गवद्वर्णवद्वर्ण शृङ्गवारीति तु कसुदा-वार्थः । २० शृङ्गवारीमुदाहरति, गुणेति । जस्य — यस्य गुणाः [शृङ्गाः] दोषसंबन्धिताः वधू — वधूः रूपसुगन्धा — रूपसुगन्धा अतिसुन्दरीति यावत् । अरे — शृङ्गे विन — विन भग्नमिति यावत् जग्गा — जायतु यदा परिपूर्णमिति यावत्, तासु — तस्य मही इत्यौ जग्गा — जग्गाः ॥ ज्यैतद्वर्णं य भूयवपि जग्गास्तुष्टमनुभवतीत्यर्थः । अत्र विन जग्गेति कथित्पाठः, तत्र शृङ्गा जापदिता इति प्राक्तने पूर्वनिपातानियमाद्वाक्येणम् । शृङ्गवारी विद्वन्ना । २१ । (E).

धञ् सर बोञ् मणीगुण तीञ् ।

दर्दं लहु अंत स मालद कंत ॥ ५४ ॥

जहा, करा पसरंत बह्ण गुणवंतं ।

पफुल्लिञ्च कुंदं उगो सहि चंद ॥ ५५ ॥ मालती ।

५२-५३ । खड्गेति । षड्वर्णबद्धा भुजंगप्रयाताद्धा । प्राप्ता पादषतुष्टयं कथ्यतां ग्रंथनारी ॥ यगणद्वयं कार्यमित्यर्थः । यथा । गुणा यस्य शद्धा वधूः रूपसुग्धा । घरे [गृहे] वित्तं जायत् मही तस्य स्वर्गः ॥ (G).

५४-५५ । ध्वजः शरौ द्वौ मणिगुणस्तृतीये । स्थितो लघुरन्ते वा मालती कान्ता ॥ ध्वज आदिलघुस्त्रिकलः, शरौ लघुर्ध्वणिगुणो हारः, तेनान्ते गुर्धर्लघुर्लभ्यते । कान्ता कमनीया, मालती कन्दो-नाम । उदाहरति । कराः प्रसरन्ति बह्वगुणवन्तः । प्रफुल्लितं कुन्डं उद्यतः सखि चन्द्रः ॥ (C).

५४-५५ । अथ षडक्षरचरणवृत्तस्य षट्चत्वारिंशत्तमं भेदं मालतीनामकं वृत्तं लक्षयति, ध्वजमिति । अथ षडक्षरचरणे वृत्ते प्रथमं ध्वञ् — ध्वजः लघ्वादिस्त्रिकलौ गण इत्यर्थः द्वितीयस्थाने च सर बोञ् — शरद्वयं लघुद्वयमित्यर्थः तीञ् — तृतीये स्थाने इति शेषः लहु अंत — लघ्वंतः लघुरन्ते यस्य तादृश इत्यर्थः मणीगुण — मणीगुणः हारो गुह्रित्यर्थः दर्दं — दीयते, इदं च यथायथं

५४-५५ । १ मणीगुण वंत (E). २ रई (A, B & C). ३ गुणवंत (A & C). ४ लहु (B). ५ लहु (A & C), लही (B).

दिजवरं^१ किञ्च भणहिं^२ सुपिञ्चं^३ ।
 दमणञ्च^४ गुणिं^५ फणिवद् भणिं^६ ॥ ५६ ॥
 जहा, कमल णञ्चणिं^७ अमिञ्च बञ्चणिं^८ ।
 तरुणिं^९ घरणिं^{१०} मिलद् सुपुणिं^{११} ॥ ५७ ॥ दमणक ।

योजनीयं, सा कंतं — कांता सुंदरीति यावत् मासद् — मासती ॥
 तन्मासतीनामकं वृत्तमित्यर्थः । कैश्चित् कंतं इति कांतासंबोधन-
 परतया व्याख्यायते । मासतीमुदाहरति, करेति । सहि — हे सखि
 बद्ध गुणवंतं — बद्धगुणवंतः प्रासादाद्वादकलाद्यनेकगुणयुक्ता इत्यर्थः
 करा — किरणाः पसरंतं — प्रसरंति, कुंदा — कुंदाः प्रफुल्लिञ्च-
 प्रफुल्लिताः यतः, अतः चंदं — चन्द्रः उगो — उदित इति ज्ञायत-
 इति शेषः ॥ मासती निवृत्ता । २२ । (B).

५४-५५ । धञ्जमिति । ध्वजः शरदयं मणिगुणस्तृतीयः । दत्त्वा
 लघुमते सा मासती कांता ॥ ध्वजो लघ्वादिस्त्रिकलः, मणिगुणो
 दीर्घः, शरो लघुः । लघुगुरू लघुद्वयं दीर्घो लघुरिति । यथा ।
 कराः प्रसरंति बद्धगुणवंतः । प्रफुल्लिताः कुंदाः उदितः सखि चंद्रः ॥
 (G).

५६-५७ । दिजवरं दत्त्वा भण सुप्रियम् । दमणकं गणय
 फणिपतिर्भणति ॥ दिजवरस्यतुल्यं धुः । उदाहरति । कमलणयना
 अमृतवदना । तरुणी गृहिणी मिलति सुपुण्ये ॥ (C).

५६-५७ । दिजवर (F). १ भणर (A & C), भणमि (B). २ सूपिञ्च (E).
 ३ सुपु (A & C), मणु (B). ४ भणु (B). ५ वदणि (C). ६ वरणि (A,
 B & C). ७ सुपुणि (A), अ पुणि (B). सूपुणि (E).

चारि हार शिञ्जरी^१ तिषि^२ गंध दिक्करी^३ ।
 सप्त शकवरा ठिञ्चा सा समाशिञ्चा पिञ्चा ॥ ५८ ॥
 जहा, कुंजरा चलंतञ्चा पम्बञ्चा पलंतञ्चा ।
 कुम्भ पिडि^४ कंपर्^५ धूखि हूर कंपर्^६ ॥ ५९ ॥
 समाशिञ्चा^७ ।

५९-५७ । अथ षडक्षरचरणवृत्तस्य चतुःषष्टितममंतिमं भेदं
 दमनकनामकं वृत्तं लक्षयति । दिञ्चवर — दिञ्चवरं चतुर्लक्ष्मात्मकं
 गणमिति यावत् किञ्च — क्त्वा, सू[सु]पिञ्च — सुप्रियं लघुदया-
 त्मकं गणमिति यावत् भणञि — कथय । दमणञ्च गुणि — दमनकं
 गुणय जानीहीति यावत् इति फणिवर — फणिपतिः भणि —
 भणति ॥ न[गण]द्वययुक्तं दमनकनामकं वृत्तमिति फलितार्थः । २४ ।
 दमनकसुदाहरति, कमलोति । कमञ्च एञ्चणि — कमलनयना
 चमिञ्च वञ्चणि — अमृतवचना । तरुणि — तरुणी घरणि — गृहिणी
 भार्हेति यावत् सू[सु]पुणि — सुपुण्येन मिञ्चर — मिसति ॥ मिञ्चर
 न पुणीति कश्चित्पाठस्तत्र मिसति यदि पुनरित्यगंतरं तदा तां
 विहाय कुचापि न गमिष्यामीत्यप्याहृत्य व्याख्येयम् । दमनको
 विद्वत्तः । २५ । इति षडक्षरं वृत्तम् । (E).

५९-५७ । दिञ्च इति । दिञ्चवरं क्त्वा भण सुप्रियं । दमनकं

५८-५९ । १ किञ्चिदि (E), शिञ्जरी (F). २ तिषि (A). ३ दिक्करी
 (E). ४ पिडि (B), पीडि (C). ५ कंप्पर (O). ६ कंप्पर (G).
 Last quadrant dropt in (B). ७ समाशिञ्चा (A & B).

जानीषि कथिपतिर्भवति ॥ द्विज[वर]स्यतुर्लघुः, सुप्रियो द्विजघुः,
घट्कषवः । षषा । कमलनयना अमृतवचना । तदणी गृहणी
मिच्छति सुपुत्रेण ॥ (G).

५८-५९ । अथ सप्ताक्षरा । आदौ गुरुस्ततो लघुरेवं क्रमेण
चत्वारो गुरवस्त्रयो लघवः पादे तिष्ठन्ति । * * * चारो गुरवर्ग्वो
लघुः । उदाहरति । कुञ्जरास्यसन्नि पर्वताः पतन्ति । क्रूर्णपृष्ठं कल्पते
धूमिभिः सूर्य्यं आच्छाद्यते ॥ (C).

५८-५९ । अथ सप्ताक्षरचरणद्वयस्याष्टाविंशत्यधिकग्रतं भेदाः
भवन्ति, तत्र त्रिचत्वारिंशत्तमं भेदं समानिकानामकं दृप्तं लक्षयति,
चारौति । यत्र सप्ताक्षरदृत्ते चार चारि—चारचतुष्टयं गुरुचतु-
ष्टयमिति यावत् किञ्चि[दौ]—क्रियते तिष्ठि—चयः गंध—
गंधा लघव इति यावत् दिक्ष्वि[दौ]—दीयते । अंतरा अंतरे-
षेति शेषः । एवं विधिना सप्त अक्षरा—सप्ताक्षराणि टिप्पणा—
स्थितानि, सा समाप्तिष्वा—समानिका पिष्वा—प्रिया पिंगल-
येति शेषः ॥ प्रथमं गुरुस्ततो लघुः पुनर्गुरुः पुनर्लघुरेवं क्रमेण
यत्र प्रतिचरणं सप्ताक्षराणि स्थाप्यते सा समानिकेति सप्तुदाचार्यः ।
केचिन्तु पिष्वा इति पदं प्रियासंबोधनपरतया वर्दति । १६ ।
समानिकामुदाहरति, कुञ्जरा इति । पर्वन्वा—पर्वतान् पक्षन्वा
—प्रेरयंतः कुञ्जरा—इक्षि[नः] चक्षन्वा—चक्षन्ति । कुम्भ पिष्टि—
क्रूर्णपृष्ठं कल्प—कल्पते धूमि—धूम्या सूर—सूर्य्यः संपण—
आच्छाद्यते ॥ श्रीरामचंद्रे प्रचक्षति सतीति शेषः । समानिका
निवृत्ता । १७ । (E).

भणउ सुवासउ^१ लहुसु विसेसउ^१ ।

रइ चउ मत्तह भ लहइ अंतह^२ ॥ ६० ॥

जहा, गुरुजण भत्तउ^३ बहुगुण जुत्तउ^४ ।

जसु जिअ^५ पुत्तउ सइ^६ पुणबंतउ^७ ॥ ६१ ॥ सुवास^८ ।

५८-५९ । अथ सप्ताक्षरमुष्णिक् कंदः । [चारि] हारेति ।
हारचतुष्टयं क्रियतां चयो गंधा दीयंताम् । सप्ताक्षरा स्थिता सा
समानिका प्रिया ॥ हारो गुरुः, गंधो लघुः । यथा । कुंजरास्रकंति
पर्वताः पतन्ति । कूर्मपृष्ठं कंपते धूम्या सूर्यं आच्छाद्यते ॥ (G) ।

६०-६१ । भणामि सुवामं लघु परि[सवि]शेषम् । रचयति
चातुर्माचिकं भगणमन्ते ॥ सविशेषलघुकथनात् चातुर्माचिको
लघुः कथ्यते तदनन्तरं भगण इत्यर्थः । उदाहरति । गुरुजन-
भक्ता वधूर्गुणयुक्ता । यस्य जीवन् पुत्रः स पुण्यवान् ॥ तिअ पुत्तेति
पाठे त्रिपुत्र इत्यर्थः । (C) ।

६०-६१ । अथ सप्ताक्षरचरण-वृत्तस्यैकाग्रित्युत्तर[वृत्तस्य द्वादशो-
त्तर] ग्रततमं [११२] भेदं सुवासकनामकं वृत्तं लक्षयति, भणति ।
यत्र चउ मत्तह — चतस्रः मात्राः चतुरो लघून् इत्यर्थः । अत्र

६०-६१ । १ सरासउ (A), सुवासउ (E). २ लउ मुव सेसउ (A), लउ
सविसेसउ (B), लउसु विसेसउ (E). ३ भवर लयत्तह (A), भ लइ लमर (B),
भवदि लमर (C). ४ गुरुजण जुत्तउ (A), गुरुजण भत्तउ (B). ५ Dropt in
(B). ६ जसु तिअ (A), जसु तिअ (B), जसु जिअ (E). ७ सो (A), सउ
(B) सदि (C). ८ पुत्रमत्तउ (A & C). पुत्रमत्तउ (B). ९ सरसा (A).

चरणं गणं विष्णुं^१ पहमं लड् व्यप्य ।

जगणं तसु अंतं मुणहुं^२ करहंच ॥ ६२ ॥

जहा, जिबउ^३ जइ एह^४ तजउ^५ गइ देह^६ ।

रमणं जइ^७ सोइ विरहं जणुं होइ^८ ॥ ६३ ॥ करहंच^९ ।

मात्राशब्दो लघुपरः । रइ — रचयित्वा अंतह — अंते चतुर्लघ्वन्ते इत्यर्थः, भ — भगणः आदिगुरुगण इति यावत् लहइ — लभ्यते, लज्जसु[सु] विशेषउ — लघुविशिष्टं तं सुवासउ — सु[सु]वासकं भणउ — भणत ॥ सु[सु]वासकनामकं तद्वृत्तमित्यर्थः । अच लज्जसु[सु] विशेषउ इदं विशेषणं प्रथमस्थापितचतुर्मात्राणां लघुपरत्वलाभायेति बोध्यम् । द्विजवरभगणरचितचरणं सुवासकमिति फलितार्थः । २८ । सु[सु]वासकमुदाहरति, गुर्विति । गुरुजण भत्तउ — गुरुजनभक्ता गुणजुत्तउ — गुणयुक्ता जसु — यस्य वज्ज — वधूः भार्य्येति यावत् जिअ पुत्तउ — जीवत्युचा सइ — स एव पुण्यंत[उ] — पुण्यवान् ॥ वैश्वीक्य इति शेषः । सुवासकं निवृत्तम् । २९ । (E).

६०-६१ । भणति । भण्यतां सुवासकः लघुसुविशेषकः । रचय चतुर्मात्रिकाः भं लभते अंते ॥ लक्षिति पूरणार्थम् । यथा । गुरुजन-भक्ता वधूर्गुणयुक्ता । यस्य जीवत्युचा स एव पुण्यवान् ॥ (G).

६२-६३ । चरणे गणं विप्रं प्रथमे नीला स्थापय । जगणं तस्यान्ते

६२-६३ । १ विष्णु (A). २ भविष्य (A), भणउ (B), भणर (C).

३ जिबउ (A), जिबउ (C). ४ एह (B). ५ तजउ (B). ६ देह (B).

७ जो (A). ८ विरहं जइ होइ (A), विरहं लह जोइ (B), विरहं जिनु होइ (F). ९ करहंचौ (B & C).

अथ करहृत्तम् ॥ चरणे पदे प्रथमतो विप्रगणस्यतो जगणस्यत्
करहृत्तं हृत्तः । उदाहरति । जीवामि यदि एतत् त्यजामि गत्वा
देहम् । रमणो यदि स एव विरहो न भवति ॥ गत्वा प्रथम-
मिति शेषः । विरहदग्धं यद्येतद्देहं त्यजामि तदा जीवामि,
तदेव श्रेयःसाधनमिदन्तु जीवणं मरणमेव । (C).

६२-६३ । अथ सप्ताक्षरचरणवृत्तस्य षष्ठवतितमं भेदं करहृत्त-
नामकं वृत्तं लक्षयति, चरणेति । पठन-प्रथमे चरणे विष्य-
विप्रं चतुर्लब्धात्मकमिति यावत् गण-गणं जड-गृहीत्वा
यस्य-स्थापयत । तस्य-तस्य विप्रगणस्येति यावत् अंत-अन्तो
जगण-मध्यगृहं यस्य इति पूर्वेषाम्बयः, करहृत्त-कर[हृत्तम्] एवं
मुण्ड-जाणीत ॥ करहृत्तनामकमेतद्दृष्टमित्यर्थः । अथ प्रथमे इति
द्वितीयादीनामुपलक्षकम् । करहृत्तमुदाहरति, जिवेति । एह-एतं
देह-देहं गद-गत्वा जड-यदि तजज-त्यजामि जिवर्त-
जीवामि तदेति शेषः, जड-यदि रमण-भर्ता स एव होह-
भवति, विरह-विद्योगः जणु-मा भवत्विति शेषः ॥ विरहान्न-
दग्धप्रतीरत्याग एव मम श्रेष्ठ इति गूढाभिप्रायायाः कक्षास्त्रिभूत-
भर्तृकायाः सहगमनं कर्तुमुद्यतायाः श्रीरघुनाथं प्रति प्रार्थनावचन-
मिदम्, सा चोत्तरार्द्धेन प्रकटिता । करहृत्तो नित्यतः । ६३ । (E).

६२-६३ । चरेति । चरणे गणं विप्रं प्रथमं कृत्वा स्थापय ।
जगणस्यस्याति जाणीत करहृत्तं ॥ विप्रस्य चतुर्लक्षुः । यथा । जीवामि
यदि एतं त्यजामि गत्वा देहम् । रमणो यदि स एव विरहो मा
भवतु ॥ देहत्याग एव जीवणमित्युपपादितञ्चोत्तरार्द्धं बल्येत्यर्थः । (G).

सत्ता दीहा जाणेही कखा ती' गो माणेही ।
 चाउहाहा' मत्ताणा सीसारूओ' छंदाणा ॥ ६४ ॥
 जहा, चंदा' कुंदा ए कासा' हारा हीरा ए हंसा' ।
 जे जे सेत्ता बखीआ' तुझा' किती जिखीआ' ॥
 ६५ ॥ सीसरूपक' ।

६४-६५ । सप्त दीर्घान् जानीहि कर्षान् चीन् गुहं मानय ।
 चतुर्दशमाभाषां ग्रीर्वरूपच्छन्दसि ॥ ग्रीर्वरूपच्छन्दसञ्चतुर्दशमाक्ष
 निर्व्याहकान् सप्त दीर्घान् जानीहि, तदेव विष्टणोति चीन् कर्षान्,
 कर्षो द्विगुरनन्तरमेकगुरुमित्यर्थः । उदाहरति । चन्द्रः कुन्दम्
 एतत् काश्या हारो हीरं केशासः । ये ये श्वेता विनि[दि]ता-
 श्वव कीर्त्या जिताः ॥ (C).

६४-६५ । अथ सप्ताक्षरचरणवृत्तस्य अंतिमं [आद्यं] भेदं ग्रीर्व-
 रूपकनामकं वृत्तं लक्षयति, सत्तेति । आदौ कखा ती—कर्षान्
 गुरुद्वयात्मकान् गणान्, चीन् तदनंतरं गो—गुहं माणेही—
 मानय, एवंप्रकारेण चाउहाहा मत्ताणा—चतुर्दश भाषाः सत्ता
 दीहा—सप्त दीर्घान् सीसारूओ छंदाणा—ग्रीर्वरूपकच्छन्दसि
 जाणेही—श्रायस्व[जानीहि] ॥ दीर्घसप्तकरचितचरणं ग्रीर्वरूपक-

६४-६५ । १ ति (A). २ चउहाहा (A). ३ वीषाक्या (A & E),
 वीषाक्यो (B & C). ४ श्वेता (B). ५ केशासा (B). ६ रा चंदा (A & B),
 केशासा (C). ७ विविधा (A), वीषाका (B & C), वषाका (E). ८ तुझारो
 (A), तुन्दा (B), तुन्दा (C). ९ वीषाका (B), विविधा (C). १० वीष-
 क्यस्य (B).

विञ्जूमाला^१ मत्ता सोला^२ पाए कखा चारी खोला ।
 एञ्चं रूञ्चं^३ चारी पाञ्चा भत्ती खत्ती^४ खाञ्चाराञ्चा^५ ॥६६॥

जहा,

उम्मत्ता^६ जोहा दुक्कंता विप्यक्खा^७ मभ्त्ते^८ लुक्कंता^९ ।
 खिक्कंता^{१०} जंता धावंता खिभ्भंती^{११} किन्ती पावंता ॥६७॥
 विञ्जूमाला^{१२} ।

मिति फणितार्थः । ३१ । ग्रीष्वरूपकमुदाहरति, चंदेति । चंद्रः
 कुंदः काशाः ए — एते चारः मौक्तिकदाम इति यावत् हीरा —
 हीरकं मणिभेदः हंसा — हंसः ए — एते । जे जे सेत्ता बषीष्वा
 — ये ये सेता वर्णिताः ते ते इति शेषः तुष्ट्या किन्ती
 जिष्ठीष्वा — युष्मत्कीर्त्या जिताः ॥ कंचिद्राजानं प्रति कल्पवि-
 त्कवेरियमुक्तिः । ग्रीष्वरूपकं निवृत्तम् । ३२ । (E).

३४-३५ । सत्तेति । सप्त दीर्घान् जानीहि कर्णान् चीन् गुहं
 मानय । चतुर्दश माचाः ग्रीष्वरूपकं कुंदः ॥ कर्णी दिगुहः । यथा,
 चंद्रः कुंदः ये काशाः चारा हीरा एते हंसाः । ये ये सेताः
 वर्णिताः युष्माकं कीर्त्या जिताः ॥ (G).

६६-६७ । १ विञ्जुमाळा (B), विञ्जुमाळा (C). २ सोला मत्ता (E & F).
 ३ एञ्चो रूञ्चो (B). ४ मत्तो (E). ५ विञ्जुमाळा (A), विञ्जुमाळा (B),
 विञ्जुमाळा (C), चचा राचा (F). ६ उम्मत्ता (F). ७ विप्यक्खा (A), वीपक्खा
 (B). ८ मभ्त्ते (B & C), मत्ते (F). ९ तुष्ट्या (C). १० विह (C).
 ११ विष्मन्ती (B & C). १२ विञ्जुमाळा (A).

६६-६७ । अथाष्टाक्षरा । विद्युन्मासा माषाः षोडश पादे कर्णाखलारो खोलन्ते[न्ति] । एवंरूपाणां चतुर्णां पादानां भर्षी चचिया विद्युद्ग्राजते ॥ भर्षी धारयिचौ चचियजातिः, विद्युन्मासा विद्युदिव राजते । उदाहरति । उन्मत्ता योधा ठौकमाणाः विपक्षमध्ये प्रविष्टाः । निष्क्रान्ता युध्यन्तो[माणा] धावन्तो निभ्रान्ताः कौर्षिं प्राप्नुवन्ति ॥ ठौकमाणा गच्छन्तः । (C) ।

६६-६७ । अथाष्टाक्षरचरणवृत्तस्य प्रसारक्रियया षट्पञ्चाशदधिकग्रतद्वयं भेदा भवन्ति, तत्राद्यं भेदं विद्युन्मासानामकं वृत्तं लक्षयति, विञ्जति । यत्र ष[ख]त्तौ—चचिये प्रस्तारे इत्यर्थः, पूर्वाचार्याणां चचिय इति प्रसारसंज्ञा, खोला मत्ता—षोडशमाषाकाः चारी—खलारः कर्णाः गुरुदयात्मका गणाः पाए—पादे खोला—स्रुटंति, एषं रूपं—एवंरूपेण चारी पात्रा—चतुःपादिका विष्कूमासा—विद्युन्मासा षाश्राराश्रा—नागराजेनेत्यर्थः भर्षी—भक्षते ॥ वत्तौ—चचिया जातिरिति कश्चित् । अत्र माषा-कथनमनतिप्रयोजनकं पादपूरणार्थमेवेति बोध्यम् । विद्युन्मासा-सुदाहरति, उन्मत्तेति । उन्मत्ता—उन्मत्ताः दुर्ज्ञाता—ठौकमाणाः परस्परं मिश्रिता इति यावत् विष्यक्त्वा मध्ये कुक्कंता—विपक्ष-मध्ये कौणाः, षिक्कंता—निष्क्रान्ता विपक्षान् हलेत्यर्थः, थं[ज]ता—थांतः प्रतिपक्षधेन्यं प्रतीति भावः धावन्ता इतस्ततो धावनं कुर्वन्तः जोहा—योद्धारः शिभ्रन्ती—निभ्रान्तां नितरां चैलोक्यभ्रमण-शीलाभिति यावत् किन्तौ—कौर्षिं पावन्ता—प्राप्नुवन्ति ॥ केनचिद्वन्दिना श्रीरामचन्द्रयामवर्षणपरतथेदं कृतम् । १५ । (E) ।

लङ्ग गुरू शिरंतरा पमाणिआ^१ अठक्करा^२ ।
 पमाणि^३ दूण किञ्जए^४ शराअ^५ सो भणिञ्जए^६ ॥ ई८
 जहा, शिसुंभ सुंभ खंडिखी^७ गिरीस गेह मंडिखी^८ ।
 पअंड मुंड^९ खंडिआ^{१०} पसख^{११} होउ^{१२} खंडिआ^{१३} ॥
 ई९ ॥ पमाणिआ^{१४} ॥

११-१० । अथाष्टाक्षरमनुष्टुप्छंदः । विष्णु इति । विद्युन्मासा
 घोडग्रमाचा पादे कर्णास्यत्वारो लुटन्ति । एवंरूपास्यत्वारः पादाः
 भवन्ति चचिया नागराजः ॥ चचियजातिरिति केचित् । चचे
 प्रसारे इत्यन्ये । यथा, उन्नता घोधाः चलन्तो विपक्षमध्ये
 निखीनाः । निष्क्रान्ता यांतो धावन्तो निर्भ्रान्तं कीर्त्तिं प्राप्नुवन्ति ॥ (G).

१८-१८ । लघुगुरू निरन्तरौ प्रामाणिकाष्टाक्षरा । प्रामाणी
 द्विगुणौकियते नाराचः स भण्यते ॥ लघोर[न]न्तरं गुरुः पुनरपि
 ध्रुवमष्टाक्षराणि देयानि । उदाहरति । निशुम्भशुम्भखण्डिनौ
 गिरीशगेहमण्डिनौ । प्रचण्डमुण्डखण्डिता प्रसन्ना भव[तु]
 खण्डिका ॥ (C).

१८-१८ । अथाष्टाक्षरक्षरणवृत्तस्य षडग्रौतितमं भेदं प्रमा-

१८-१८ । १ पमाणि (A, B & C). २ अठक्करा (A), अहक्करा (B
 & C), अठक्करा (F). ३ पमाणि (A), पमाणि (C). ४ किञ्जए (B & F).
 ५ शराअ (A), शराअ (E & F) ६ भणिञ्जए (E). ७ अचखी (B & C).
 ८ अचखी (B & C). ९ पअंड अंड (A). १० अंडिअ (A) ११ पसखि (A).
 १२ होउ (A), होर (B & C). १३ अंडिअ (A), अण्डिआ (B). १४ प्रमाणिआ
 (A), पमाणिआ (C).

हार गंधं बंधुरेखं दिद्धं अट्टं अक्खरेण ।

वारहाइ मत्त जाण मस्सिआं सुब्बंदं माणं ॥७०॥

जहा, जेण जिखुं खत्ति वंस रिद्धिं मुद्धिं केसि कंस ।

बाण पाणि कट्ठिएउ सोइ^{१०} तुह्म^{११} सुभभ^{१२} देउ ॥

७१ ॥ मस्सिका ।

णिकानामकं वृत्तं लक्षयति, लक्ष इति । क्लृ गृह् षिरंतरा—
लघुगृह्निरंतराणि अठक्खरा—अष्टावचराणि यच्च प्रतिषरणं
पतंतौति श्रेषः सा पमाणिआ—प्रमाणिका तत्प्रमाणिकानामकं वृत्त-
मित्यर्थः । लक्ष गृह् षिरंतरेत्यनेन प्रथममेको लघुस्तदनन्तरं गृहः
पुनर्लघुः पुनर्गृहरेवंप्रकारेणाष्टावचराणि कर्त्तव्यानीति सूच्यते ।
प्रसंगाकाराचनामकं षोडशाक्षरचरणं वृत्तं लक्षयति, पमाणीति ।
पमाणि—प्रमाणी प्रमाणिकेत्यर्थः, मानैकदेशादपि सत्येत्यादौ
नामप्रतीतेः, दूण—द्विगुणा लघुगृह्निरंतरषोडशाक्षरेति यावत्
क्किणिए—क्रियते यदेति श्रेषः, सो—सः षाराउ—माराषः
भणिए—भण्यते ॥ ३६ । प्रमाणिकामुदाहरति, णिसुंभेति ।
णि[नि]इंभइंभखंडिनी गिरीस[अ]गेइंमंडिनी महादेवगृहं
भूषयिचौत्यर्थः । पअंड मुंड खंडिआ—प्रचण्डमुण्डखंडिही[नी]

७०—७१ । १ बंध (A). २ गंधश्च (A). ३ दिद्ध (B), मुद्ध (C). ४ वाह
(B & C). ५ मस्सिका (E & F). ६ सुब्बन्ध (C), सुब्बन्ध (E). ७ जाह
(E). ८ जिखु (A), जिखि (B), जिख (C), जिखू (E). ९ रिद्धि (A), रिद्धि
(B & C). १० मुइ (A), मुद्धि (B & C). ११ सोइ (E & F). १२ सुभ (C),
सुभ (F). १३ तुह्म (B & C), तुह्म (E), तुह्म (F).

पयस्य होत चण्डिका—प्रसन्ना भवतु चण्डिका ॥ प्रमाषिका
निवृत्ता । ३० । (E).

१८-१८ । कङ्क इति । लघुगुहनिरंतरा प्रमाषिका अष्टाचरा ।
प्रमाषिका द्विगुणा क्रियतां नाराचकः स भण्यतां ॥ यथा ।
निशुंभशुंभखंडिनी गिरीशगेहमंडिनी । प्रचंडमुंडखंडिता प्रसन्ना
भ[व]तु चंडिका ॥ (G).

३०-३१ । हारगन्धबन्धुरेण युष्टाष्टाचरेण । द्वाद[श]माचाः
जानीहि मल्लिकासुच्छन्द आनय ॥ बन्धुरन्तूनतानतमित्यमरः ।
हारेण गुह्या उन्नतं गंधेन लघुनानतम् अष्टाचरेण पादेन ।
उदाहरति । येन जिताः चचियवंशारिष्टि-मुष्टि-नेष्टि-कंसाः ।
वाणस्य पाणयः कृत्ताः स युष्माकं शुभं ददातु ॥ वाणस्यासुरस्य,
कृत्ताम्बुजाः । (C).

३०-३१ । अष्टाष्टाचरणवृत्तस्य द्वि[एक]सप्तत्यधिकप्रतमं
भेदं मल्लिकानामकं वृत्तं लक्षयति, हारेति । हार गंध बंधुरेण
— हारो गुहः गंधो लघुस्ताभ्यां बंधुरेण—मनोहरेण दिङ् अङ्
अक्षरेण—दृष्टाष्टाचरेण दृष्टान्यष्टावचराणि यत्र तादृशेनेत्यर्थः
चरणेनेति शेषः । बारहाद्—द्वादशैव माचा यत्र जाण—ज्ञायते,
तत् मल्लिकासुच्छन्दः मल्लिका[ख्यं] सुन्दरं वृत्तमित्यर्थः माण-
[जाण]—माणय ॥ प्रमाषिकामल्लिकयोश्चैतावानेव भेदः यत्रमाषि-
कायां लघुगुहमेणाचराणि चरणे दीयन्ते, मल्लिकायां गुहलघु-
क्षणेनेति बोध्यम् । ३८ । मल्लिकासुदाहरति । जेष—येन जिणु
—जितः खनि बंध—चचियवंशः परशुरामरूपेणेत्यर्थः, रिङ्

तरलणश्चण्डि तुंगो पढम रस सुरंगो^१ ।

णगण^२ जुञ्जल^३ बहो गुरु जुञ्जल^४ पसिहो ॥७२॥

जहा, कमल^५ भमर^६ जीवो सञ्जल^७ भुबण^८ दीवो^९ ।

दलिञ्च^{१०} तिमिर डिंबो^{११} उञ्जइ^{१२} तरणि बिंबो ॥

७३ ॥ तुंग^{१३} ।

मुष्टि केषि कंस—रिष्टिकः मुष्टिकः केशी कंसः येन जित इति
पूर्वेषाम्थः । बाण पाणि—वाणासुरपाणयः सहस्रवाहव इत्यर्थः
[त्रिण]—येन कष्टिण्ड—कर्त्तिताः, सोड—सोऽयं तुङ्ग—युष्मत्
सूक्ष्म—सुखं देड—ददातु ॥ मल्लिका निवृत्ता । ३८ । (E). •

७०-७१ । हारैति । हारगंधबंधुरेण दृष्टाष्टाचरेण । द्वादशैव
मात्रा जानीत मल्लिकासुखंदः मानय ॥ हारो गुरुः गंधो
लघुः । यथा, येन जितः लवंगो रिष्टिसुष्टिकेशिकंसाः । बाण-
पाणिकर्त्तकः सोऽयं युष्माकं सुखं ददातु ॥ (G).

७२-७३ । तरलनयने तुङ्गः प्रथमं रससुरङ्गं । नगणयुगलवद्धं
गुह्यगलप्रसिद्धम् ॥ प्रथमतो रसैर्लघुभिः सुरङ्गमुत्कृष्टं, कियन्तो
लघव इत्याकांक्षायासुक्तं नगणयुगलेति, ततो गुह्यगलेन प्रसिद्धो-
भवतीत्यर्थः । उदाहरति । कमलभ्रमरजीवः सकलभुवणदीपः ।

७१-७३ । १ लघु सुरंगो (A & B), रस सुरंगो (E). २ लघुण (A & C).
३ जुञ्जल (B), युञ्जल (E & F). ४ कमल (F). ५ भमर (E & F). ६ लघुण
(A). ७ लघुण (B & C). ८ दीवो (F). ९ तरणि (A, B & C).
१० डिंबो (A & E). ११ लघुण (F). १२ तुङ्ग (B & C).

तापिततिमिरडिम्भः * * * कमलविकाशे भ्रमरस्य इषी भवतीति
भ्रमरजीवत्वमुक्तम् । (C).

०९-०३ । अथाष्टाक्षरपरणवृत्तस्य चतुःषष्टितम भेदं तुंग-
नामकं वृत्तं ज्ञायति, तरलेति । पठम — प्रथममादाविति यावत्
रस सू[सु]रंगो—रसैर्लघुभिः सू[सु]रंगो—सुन्दर इत्यर्थः, कियद्भि-
र्लघुभिरित्यपेक्षायां हेतुगर्भविशेषणमाह, णगणेति । णगण
षु[जु]बल बद्धो—नग[ण]युगलबद्धः नगणस्त्रिलक्ष्मात्मको गणः अन्ते
इति शेषः गुरु य[जु]अ[ब]ल पयिद्धो—गुरुयुगलप्रसिद्धः गुरुद्वय-
प्रसिद्धं नगणद्वयाते यच्चैतादृशमित्यर्थः तरलणश्चणि—हे तरलनयने
सू[तुंगो—तुंगः तन्तुंगाख्यं वृत्तमित्यर्थः ॥ नगणद्वयानंतरं गुरुद्वयं
अथ प्रतिचरणं पतति तन्तुंगनामकं वृत्तमिति फलितार्थः । अथ
पठम रस सू[सु]रंगो इति पदं पद्यप्रणयार्थमेवेति बोध्यम् । ४० ।
तुंगमुदाहरति, कमलेति । कमल भमल जीवो—कमलभ्रमरजीवः
कमलांतःपातिनो ये भ्रमरास्तेषां बंधनमोक्षनाञ्जीवदातेत्यर्थः
अथ ल भु[अ]ब[ण] दीवो—सकलभुवनदीपः प्रकाश[क]त्वादिति
भावः । दक्षिण तिमिर डिंभो—दक्षिततिमिरोपपन्नः, डिंभस्त्वपपन्नः
प्रोक्तः इति देशीकोषः, एतादृशस्तरणिविम्भः सूर्यविम्भः उच्चर—
उदेति ॥ तुंगो निवृत्तः । ४१ । (E).

०९-०३ । तरेति । तरलनयने तुंगः प्रथमरससुरंगः । नगण-
युगलबद्धो गुरुयुगलप्रसिद्धः ॥ रसः श्रृंगारः । अथा । कमल-
भ्रमरजीवः सकलभुवनदीपः । दक्षिततिमिरडिंभो जघति तरण-
विम्भः ॥ (G).

पठम गण विप्यञ्चो विहु तह^१ खरिंदञ्चो^१ ।
 गुह सद्दिञ्च अंतिणा^१ कमल इम^२ भंतिणा ॥७४॥
 जहा, स जञ्चइ^३ जणइणा^४ असुर^५कुल महणा ।
 गरुड^६वर बाहणा^७ बलि भुञ्चण^८ चाइणा^९ ॥
 ७५ ॥ कमल ।

७४-७५ । पठम[प्रथम]गणो विप्रकः द्वितीयस्तथा नरेन्द्रः ।
 गुहसहितान्तेन कमलमेवंप्रकारेण ॥ नरेन्द्रो जगणः, भवन्ति-
 [भक्ति]-शब्दः प्रकारवचनः । उदाहरति । स जयति जनार्दनः
 असुरकुलमर्हणः । गरुडवरवाहनः बलिभुवनयाचकः ॥ (C).

७४-७५ । अथाष्टाक्षरचरणवृत्तस्य षष्ठवर्तितमं भेदं कमल-
 नामकं वृत्तं लक्षयति, पठमेति । जह — यच्च विप्यञ्चो — विप्रकः
 चतुर्ष्वन्तात्मको गण इति यावत् पठम — प्रथमः गणः, गुह सद्दिञ्च
 अंतिणा — गुहसहितांतः यस्यांति गुहरेताद्गुह इत्यर्थः खरिंदञ्चो —
 नरेन्द्रः मध्यगुहर्जगण इति यावत् विहु — द्वितीयः गण इ[ति]
 पूर्वेषाम्पथः, एम भंतिणा — एवंप्रकारेण कमलनामकं वृत्तं भवती-
 त्यर्थः ॥ यदा अथदृष्टभाषायां सिंगविभक्तिवचनस्यत्याये दोषा-
 भावात् गुह सद्दिञ्च अंतिणा — गुहसहितांतम् इति वृत्तविशेषणं

७४-७५ । १ जघ (E). २ खरिंदञ्चो (E & F). ३ अंतिणा (A), अंतिणा
 (C), अंतिच (F). ४ एम (A & F), य (E). ५ विजञ्चर (A). ६ जघकुचा
 (C). ७ खञ्चर (E). ८ मचठ (B), मृठ (C). ९ वाचया (B). १० सुवच
 (F). ११ वाचया (B).

दिदु जोहा गखा तिखिआ खाअराएण^१ जा विखिआ^२ ।
मास अह्वेण पाअ द्विअं^३ जाण^४ मुडे^५ महालखिअं^६ ॥७६॥

वाच्यम् । ४१ । कमलमुदाहरति, वेति । [असुसु]र कुल महणा
— दैत्यवंशमर्दनः गरुड वर वाहणा — गरुडः वरं श्रेष्ठं वाहनं
अथ तादृश इत्यर्थः बलि भुवण वाहणा — बलिभुवनं बहिराण्यं
जिह्वुरित्यर्थः सः जणहणा — जनार्दनः जन्म जयति ॥ कमलं
निवृत्तम् । ४२ । (E).

७४-७५ । पठेति । प्रथमो गणो विप्रो द्वितीयस्तथा नरेंद्रः ।
गुरुसहितमंतेन कमलं कन्द एम[व]मेवं भक्तिना[त्वा] इति रच-
नया ॥ विप्रसतुर्लघुः, नरेंद्रो जगणः । यथा । स जयति जनार्दनः
असुरकुलमर्दनः । गरुडवरवाहनो बलिभुवनजिह्वुः ॥ (G).

७६ । अथ नवाक्षरम् । दृष्टा योधगणास्तथः नागराजेन [ये]
वर्षिताः । मासाद्धेन पादस्थिता जानीहि मुग्धे महालक्ष्मी[रि]-
णम् ॥ योधो मध्यलघुः पञ्चकक्षः S S, मासाद्धे पञ्चदश
तेन पञ्चदशकक्षः पादो लभते । (C).

७६ । अथ प्रसारक्रियया नवाक्षरस्य द्वादशाधिकं पञ्चशतं
भेदा भवन्ति, तथाह[सप्त]शतारिंशाधिकशततमं भेदं महालक्ष्मी-
नामकं वृत्तं लक्षयति, दिद्वेति । जा — ये रगणाः वाअराएण —
नागराजेन पिंगलेनेति यावत् विखिआ — विज्ञाता वर्षिता वा,

७६ । १ वाअराएण (F). २ विखिआ (F). ३ पाअ खिअं (B & C).
४ जाण (F). ५ स (C). ६ महालखिअं (E), महालखिआ (F).

जहा,

मुंडमाला गला^१ कंठिआ^२ खाअराआ भुआ संठिआ^३ ।
 बघघझाला^४ किआ वासणा चंडिआ पाउ सिंहासणा^५ ॥
 ७७ ॥ महालक्ष्मी^६ ।

मास चद्वेष—मासाद्धैन मासाद्धैपरमिताभिः पञ्चदशभि-
 मांवाभिरित्यर्थः दिङ्—दृष्टा उपलक्षिता इति यावत् ते
 एतादृशाः तिलिआ—चयः जोहा गणा—चोद्धृगणा मध्यलघु-
 रगणा इति यावत् यत्र पात्र—पादे द्विश्रं—स्थिताः. तां
 महालक्ष्मिं—महालक्ष्मीं जाण—जानीषीति ॥ अत्र मासा-
 कथनं श्लोकपूर्णाद्यर्थमेव । रगणचयरचितचरणा महालक्ष्मीरिति
 तु निष्कृष्टार्थः । ४३ । (E).

७६ । अथ नवाचरं त्रिषुप्लवृत्ती । दिङ्गिति । दृष्टा चोद्धृ-
 गणास्त्वयो नागराजेन ये वर्णिताः । मासाद्धैन पादस्थितां जानीषि
 मुग्धे महालक्ष्मीं हृदः ॥ मासेति पञ्चदशमाचपदां । चोद्धा
 रगणः । (G).

७७ । [उदाहरति] मुण्डमाला गले कण्डिका नागराजो-
 भुजासंस्थितः । व्याघ्रचर्मकृतं वायः चण्डिका पातु सिंहासना ॥
 कण्डिका वैवेयकम् । (C).

७८ । महालक्ष्मीमुदाहरति, मुण्डेति । मुण्डमाला गला

७७। १ नखे (A), dropt in (F). २ कण्डिका (C). ३ चण्डिका (C).
 ४ बघघझाला (A), बघघझाला (B & C). ५ सिंहासना (B & C). ६ महा-
 लक्ष्मी (A).

दिश्वर कखो सञ्चलं पञ्च पञ्च^१ मत्ता गखलं ।
सर मुखि मत्ता लखिञ्चं सखि सरगिक्का^२ कखिञ्चं ॥ ७८ ॥

कंठिञ्चा — सुण्डमासैव गसकंठिका कंठभूषेति यावत् यस्या-
स्ताद्गुणैत्यर्थः संठिञ्चा षान्तराञ्चा भु[ञ्चा] — संस्थितनागराजभुजा ।
प्राकृते पूर्वनिपातानियमाद्ये वर्त्तमानस्यापि संठिञ्चा-शब्दस्य पूर्व-
निपातः । बच्चकाका किञ्चा बासणा — व्याघ्रचर्मकृतवसना सिंहा-
सणा — सिंहाच्छुदा चंठिञ्चा — चंठिका पाड — पातु ॥ महा-
च्छीर्णित्ता । ४४ । (E).

७७ । यथा । सुण्डमासा गले कंठिका नागराजभुजयोः संस्थिता ।
व्याघ्रचर्मकृतवसना चंठिका पातु सिंहासना ॥ (G).

७८ । दिश्वरकर्णः सगणः पादे नवमात्रागणनं । शरसुनि-
माषासन्धा प्रिय सखे सारङ्गिका कथिता ॥ दिश्वरस्यतुल्लेषुः, कर्णौ
दिगुहः, माषा वर्षः, तेन नव वर्षा लभ्यन्ते । शराः पञ्च, सुनयः
सप्त, मिश्रिता द्वादश माषा सन्धाः । (C).

७९ । अथ नवाक्षरचरणस्य वृत्तस्य चतुस्त्वारिंशा[श्चष्टा]धिक-
दिश्वरतमं [२०८] भेदं सारंगिकानामकं वृत्तं लक्षयति, दिश्व-
ररेति । सखि — हे सखि पञ्च पञ्च — पदे पदे दिश्वर कखो
सञ्चलं — दिश्वरकर्णसगणैः, दिश्वरस्यतुल्लेषात्मको गणः, कर्णौ-
नुद्विधात्मको गणः, सगणोऽंतगुहगणसौरित्यर्थः, मत्ता गखलं —
माषाग[ण]नं यच्च क्रियत इति शेषः, शर सुणि मत्ता लखिञ्चं —

जहा,

हरिण सरिस्ता^१ णञ्जणा कमल सरिस्ता^१ बञ्जणा ।

जुञ्जण^२ चित्ता हरिणी^३ पिञ्ज सहि दिदुठा^४ तरुणी ॥

७६ ॥ सारंगिका ।

शरमुनिमाचास्त्राघिता, शराः पंच, मुनयः सप्त, तथाच प्रतिचरणं
दादशमाचायुक्त्यर्थः, सा सरगिङ्गा—सारंगिका कश्चिञ्च—
कथिता ॥ वचनलिङ्गव्यत्यासस्तु प्राकृते न दोषायेति पूर्वमेवोक्तम् ।
क्रियतीनां माचाणां गणनं विधेयमित्यत्र हेतुगर्भं श[र]मुणीति
वृत्तविशेषणम् । केचिन्नु द्विजवर कर्षो—द्विजवरकर्षो^१ सञ्चरणं—
सगणः एवंप्रकारेण यथेति शेषः मत्ता गणणं—माचागणनं क्रियत-
इति शेषः, किञ्चंत्यो माचा गणनीया इत्यपेक्षायामाह, सरेति,
शर मुणि मत्ता—शरमुनिमाचाः, शराः पंच मुनयः सप्त
मिञ्जित्वा दादशेत्यर्थः सञ्चिञ्चं—सञ्चयते यत्र, सा सहि—हे सखि
सारंगिका कश्चिञ्चं—कथ्यतामिति योजनिकामाहः । अत्र वर्षावृत्ते
माचाकचनं पादपूरणार्थमेव । द्विजवरकर्षसगणरश्चितचरणा सारं-
गिकेति निष्कृष्टोऽर्थः । ४५ । (E).

७८ । द्विज इति । द्विजवरः कर्षः सगणः पदे पदे माचा-
गणना । शरमुनिमाचासञ्चिता सखि सारंगिका कथिता ॥ शराः
पंच, मुनयः सप्त । (G).

७८ । १ सचञ्च (E). २ चित्ताया (A). ३ जञ्जण (C). ४ चरुणी
(A & E). ५ दिहा (B).

कुंतीपुत्ता^१ जुञ्च लह्मिञ्चं तीर्णं^२ त्रिप्यो धुञ्च^३ कहिञ्चं ।
अन्ते हारो जह^४ जणिञ्चं तं पाइत्ता फणि भणिञ्चं^५ ॥ ८० ॥

७९ । उदाहरति । हरिणसदृशनयना कमलसदृशवदना । युवजनचित्तहरिणी प्रियसखि दृष्टा तरुणी ॥ युवती उच-
सनीत्यर्थः । (C).

७९ । सारंगिकामुदाहरति । हरिणसदृशनयना कमल-
सदृशवदना । युवजनचित्तहरणी तरुणी हे प्रियसखि दृष्टा ॥
कस्याश्चित्स्याः कांचिन्नजवयस्यां प्रति वचनमिदम् । सारंगिका
नितृत्ता । ४६ । (E).

७९ । यथा । हरिणसदृशनयना कमलसदृशवदना । युवजन-
चित्ताहरिणी प्रियसखि दृष्टा तरुणी ॥ (G).

८० । कुन्तीपुत्रः कर्णः गुरुयुगलं, तद्युगलेन गुरुचतुष्कं, तत-
स्तुल्लघुस्ततो गुरुर्यत्र तत् पावित्रच्छन्दः ॥ (C).

८० । अथ नवाक्षरचरणस्य वृत्तस्यैकषत्वारिंशोत्तरद्विप्रततमं
भेदं पविचानामकं वृत्तं लक्षयति, कुन्तीपुत्तेति । जह — यत्र प्रथमं
कुन्तीपुत्ता जुञ्च लह्मिञ्चं — कुन्तीपुत्रयुगलत्वं प्राप्तमिति यावत् कुन्ती-
पुत्रस्य कर्णस्य गुरुद्वयात्मकगणस्येति यावत् युगं गुरुचतुष्टयमित्यर्थः,
तीर्ण — द्वितीये स्थाने कर्णद्वयानंतरमित्यर्थः विप्यो — विप्रस्तु-
ल्लघ्वात्मको गणः भुवं नियतं कहिञ्चं — कथितः । अन्ते विप्रान्ते

८० । १ कुन्तीपुत्ता (B). २ तीर्णो (A & F). ३ धुञ्च (E & F). ४ जह
(B & C). कहि (F). ५ रुचउ कविचं (B & C).

जहा,

फुल्ला णीवा^१ भम भमरा दिद्धा^२ मेहा जल समला^३ ।
णञ्जे विञ्जू^४ पिञ्च^५ सहिञ्जा आवे कंता कहु^६ कहिञ्जा^७ ॥
८१ ॥ प्राइत्ता^८ ।

हारः एकगुर्वात्मको गणः जणिञ्चं—जनितः स्थापित इति यावत्, तं—तां फणि भणिञ्चं—फणिभणितां पाइत्ता—पविचां विद्धीति शेषः ॥ गुरुचतुष्टयोत्तरचतुर्लघुकानंतरस्थापितैकगुरुरचित-
शरणा पविचेति तु निष्कृष्टार्थः । ४७ । (E).

८० । कुंतीति । कुंतीपुत्रयुगलक्षिता तृतीयो विप्रो भुवं कथितः । अन्ते हारो यत्र जनितः सा पविचा फणिभणिता ॥ गुरुलघुचतुष्टयं गुरुस्येत्यर्थः । (G).

८१ । उदाहरति । फुल्ला नौपा भ्रमद्भ्रमरा इत्यन्ते मेघाः जलश्यामलाः । नृत्यति विद्युत् प्रियवस्त्रि आयास्यति कान्तः कदा ॥ (C).

८२ । पाइत्ता[पविचा]मुदाहरति, फुल्लेति । भम भमरा—
भ्रमद्भ्रमराः भ्रमंतः भ्रमरा येषु तादृशा इत्यर्थः णीवा—नौपाः कदंबा इति यावत् फुल्लाः पुष्पिताः, जल समला—जलश्यामलाः मेहा—
मेघाः दिद्धा—[दृष्टाः] । विञ्जू—विद्युत् णञ्जे—नृत्यति, अतः जे

८१ । १ नौपा (E). २ दिद्धा (B & C). ३ भमरा (A & B). ४ विञ्जू (B), विञ्जू (C). ५ पिञ्च (C). ६ सहि (B & C). ७ सहिजा (F).
८ पाइत्ता (C).

सरसं गणं रमणीया दिश्वरं जुञ्जं पलिञ्जां ।
गुरु धरिञ्ज पद् पञ्चो दृष्ट कलञ्ज कमलञ्चो ॥ ८२ ॥

पिच सचिञ्जा—हे प्रियसखिके कंता—कांतः कचिञ्जा—कदा
आये—आयास्यति तत्त्वमेवेति शेषः कञ्ज—कथय ॥ इदं च
प्रोषितभर्तृकायाः कांचिञ्जिवयस्यां प्रति वचनम् । पविचा
निवृत्ता । ४८ । (E).

८२ । यथा । फुल्ला नीपाः [भ्रमद्]भ्रमरा वृष्टा मेघाः
जल समसा—जलश्यामसाः । नृत्यति विद्युन् प्रियसखि आया-
स्यति कांतः कदा कथ्यताम् ॥ (G).

८२ । सरसगणरमणीया प्रकटितदिजगणदया । सगुरुगणा
प्रतिपादं दशकला कमला ॥ सरसेदत्तमगणै रमणीया, के ते
गणा इत्यत उक्तं दिजगणदयं गुरुयुक्तं मिलित्वा दश कला भवन्ति ।
अथवा रसानां लघूनां गणः समूहस्तेन [सह वर्त्तमाना] सरसगणा
या चासौ रमणीया चेति । (C).

८२ । अथ नवाक्षरचरकस्य वृत्तस्य षट्पञ्चाशदधिकदिश्वर-
तमं भेदं कमलानामकं वृत्तं लक्षयति, सरसेति । गण सरस—
गणश्रेष्ठं रमणीया—रमणीयं दिश्वर जुञ्ज—दिश्वरयुगं दिज-
वरसत्तुल्यत्वात्मको गणस्तस्य युगलं तथा चाष्टौ लघूनि प्रति परमार्थः

८२ । १ इपिच (A), सरसा (C). २ दिच नच (A, B & C). ३ कुच (C).
४ पचचिञ्जा (A), चचिञ्जा (C). ५ देच सचच कचचो (B).

जहा, चला कमला खण्डिन्ना खलिन्ना यख बसणन्ना ।

हसइ पर खिन्नालिन्ना असइ धुन्ना बहुलिन्ना ॥

८३ ॥ कमला ।

पलिन्ना — दत्ता । गुरुकः प[इ] पन्नो — प्रतिपादं यच धरिन्ना —
 धृतः भिद्यते वा दह कलन्ना — द्यकल्लाकं तत् कमलन्ना — कमलकं
 तत्कमलनामकं दृत्तमित्यर्थः ॥ अच चान्धधान्ययानुपपत्त्या कृतस्य
 गण सरस पूरितस्य निपातस्य दोषापहानं नाग्रङ्गनौयमव[ह]ट-
 भाषायां तस्य नियमाभावात् । सरस-गण रमणिन्ना इति च
 पदद्वयं पद्यपूरणार्थमेवेति द्रष्टव्यम् । ४६ । (E).

८२ । सरति । सरसगणरमणीयं दिङ्गवरयुगपतितं । दिङ्ग-
 वरस्यतुर्लघुः । गुरुर्धृतः प्रतिपदं द्यकल्लाकं कमलम् ॥ (G).

८३ । उदाहरति । चक्षितचपलनयना स्त्रक्षितक्षनवसना ।
 हसति परनिकटे अद्यती भुवं बहुटौ ॥ स्त्रिया बहुर्ण्व[भू]टौ
 स्त्रात् । (C).

८३ । कमलास्तुदाहरति, चलेति । स्पष्टार्थमयम् । ५० । (E).

८३ । यथा । चक्षकमलनयनिका स्त्रक्षितक्षनवसना । हसति
 परनिर्मला लसति भुवं बहुका ॥ (G).

१। १ Dropt in (B). २ चपल (A), चपल (C). ३ चपलया (A).
 ४ चपल (A, B & C). ५ चपलिया (B & C). ६ चिचपलया (A), चिचा
 (B), इचपिया (C). ७ उदा (F). ८ भुव (E).

रश्मि^१ फणि विंबं^२ एसो गुरु जुञ्जल^३ सव्व सेसो ।
सिरहि^४ दिञ्च मंभुक्त^५ राञ्चो गुणह^६ गुणिए सहाञ्चो^७ ॥८४॥

८४ । उच्यते फणिराजेनैव गुरुयुगलसर्वशेषः । शिरसि द्विजो-
मध्ये राजा गुणिण[नः] गण्यतां विम्बभावः ॥ राजा जगणः, गण्यतां
ज्ञायतां, विम्बस्य छन्दसः भावः प्रकारः । (C).

८४ । अथ नवाक्षरपरणस्य [वृत्तस्य] षष्ठवतितमं भेदं विंब-
नामकं वृत्तं लक्षयति, रश्मि^१ इति । सिरहि — सि[शि]रसि पादादा-
विति यावत् दिञ्च — द्विजस्य तुल्यं च्वात्मको गण इत्यर्थः, मण्डल-
मध्ये राञ्चो — राजा मध्यगुरुजगण इत्यर्थः यत्र पततीति शेषः,
गुरु जुञ्जल सव्व सेसो — गुरुयुगलसर्वशेषं गुरुद्वयं सर्वेषां पादानां शेषे
अन्ते यस्य तादृगित्यर्थः, एसो — एतत् विंबं — विंबं विंबनामकं
वृत्तमिति यावत् गुणिए — गुणिनः गुणवतः पुरुषस्य सहाञ्चो —
सहायः गुणोपदेष्टृत्वाद्गुणवत्पुरुषस्य सहायभूत इति यावत् फणि —
फणो पिंगलः रश्मि^१ — रश्मयति, गुणह — गुणयत हे बुधजना इति
शेषः ॥ * * दौ गुरु यत्र प्रतिचरणं क्रमेण पततस्तद्विंबनामकं
वृत्तमिति फणितार्थः । अथवा सर्वशेषे पादांते गुरुयुगलं सि[शि]-
रसि द्विजः, विप्रगुरुद्वयमध्ये राजा जगण इत्यर्थः यत्र भवतीति
शेषः, फणि रश्मि^१ — फणिरश्मितम् एसो — एतत् विंबं हे गुणि —
हे गुणिनः शिष्याः सहाञ्चो — स्वभावादेव गुणह — गुणयत इति

८४ । १ रश्मि (A). २ फणि राज (C). ३ जुञ्जल (E). ४ शिरसि (A),
सिरहि (B & C). ५ मण्डल (B), मण्ड (C). ६ मण्डलि (E), गुणह (C).
७ द्वि विम्ब चाचो (C).

जहा,

चलद् चल वित्त^१ एसो खसद् तरुणत्त^२ वेसो ।

सुपुरस्^३ गुणेण बद्धा^४ धिर रहद् कित्ति^५ सुद्धा ॥

८५ ॥ विंब^६ ।

भिन्नं भिन्नं योजनीयं । परे तु गुणिए सहाश्रो — हे गुणिनः सहाय-
इत्यर्थं कृत्वा सखिसंबोधनपरमेतत्पदमिति वदन्ति । (E).

८४ । रत्न इति । रचयति फणो विंबः एष गुरुयुगलसर्वश्रेष्ठः ।
धिरसि दिजो मध्ये राजा गुणय गुणिनां सहायः ॥ दिजस्यतु-
ल्लघुः, राजा जगणः । (G).

८५ । उदाहरति । चक्षत्येव वित्तमेतत् नश्यति तरुणत्ववेशः ।
सुपुरषगुणेन बद्धा स्थिरा तिष्ठति कौर्त्तिः शुद्धा ॥ (C).

८५ । विंबमुदाहरति, चक्षद् इति । एसो — एतत् चल — चल-
माशुगत्वरमिति यावत् वित्त — वित्तं द्रव्यं चक्षद् — चक्षति
नश्यतीत्यर्थः, तरुणत्त. वेसो — तरुणत्ववेषस्तारुण्यावस्थेति यावत्
णस[द्] — नश्यति । सुपुरिस गुणेण बद्धा — सुपुरषगुणेन बद्धा
शुद्धा खण्डा कित्ति — कौर्त्तिः धिर — स्थिरा रहद् — तिष्ठति ॥
तस्मात्सर्वमनित्यं मत्वा गुणानां लब्धे पुरुषैराममुद्रांतथापिणौ
कौर्त्तिर्भवति इति कथ्य[चित्] परमाप्तस्य किंचिन्निश्चिन्नं प्रत्युपदेशः ।
विंबं निवृत्तम् । ५९ । (E).

८५ । १ चल वित्त (A), चलि वित्त (F). २ तरुणत्त (F). ३ सुपुरिस
(E & F). ४ बद्धा (A). ५ कौर्त्ति (B) ६ विंबा (B & C).

जसु आद् इत्य^१ विञ्जाण^२ तद्^३ वे पञ्चोहर जाण ।
पभणोद्^४ णाण^५ णरेद्^६ एम^७ माणु^८ तोमर छंद^९ ॥ ८ई ॥

८५ । यथा । चक्षति चक्षन्ति एष मक्षति तरुणवेषः ।
सुपुरुषगुणेन बद्धा स्त्रिरा तिष्ठति कीर्त्तिः शृद्धा ॥ (G).

८६ । यथादौ हस्तो विज्ञातः तथा द्वौ पयोधरौ [ज्ञातौ] ।
प्रभणति नागनरेन्द्रः एतत् जानीहि तोमरच्छन्दः ॥ हस्तोऽन्त-
गुहचतुष्कसः । (C).

८७ । अथ नवाक्षरचरणस्य वृत्तस्य चतुःषष्चुत्तरचिग्रततमं भेदं
तोमरनामकं वृत्तं लक्षयति, जखिति । जसु[सु] — यच्च [आद्] —
आदौ इत्य — हस्तः गुर्वतः सगण इति यावत् विञ्जाण — विज्ञातः
विज्ञायते वा, तद् — ततस्तथा वा वे पञ्चोहर — द्वौ पयोधरौ
मध्यगुहकौ जगणवित्यर्थः जाण — ज्ञायते ज्ञातौ वा तत् तोमर
छंद — तोमरनामकं वृत्तं माणु — मानय, एम — एवं णाण णरेद् —
[नाग]नरेन्द्रः पिंगसः पभणोद् — प्रभणति ॥ यच्च प्रथमं सगणस्त-
दन्तरं च जगणद्वयं प्रतिचरणं प[त]ति तत्तोमरनामकं वृत्तमि-
त्यर्थः । ५३ । (E).

८८ । जखिति । यथादौ हस्तो विज्ञातः तथा द्वौ पयोधरौ
ज्ञातौ । प्रभणति नागनरेन्द्रः एवं मानय तोमरं छंदः ॥ हस्तः
सगणः, पयोधरो जगणः । (G).

८६ । १ अद् चद् चण् (A), जख चार चण् (E). २ वेचाण (E). ३ नण
(A). ४ णाण (E & F). ५ णरण् (C). ६ ण to be read as short,
vide लीक ४, p. 7. ७ जाण (A & B), माण (C).

जहा,

चलि' चूत्र कोइल साव मह'मास पंचम गाव ।

मण मभूभ' वम्मह' ताव ए हु कांत अज्जवि आव ॥

८७ ॥ तोमर ।

८७ । चलति चूते कोकिलशावो मधुमासे पंचमं गायति ।
मनोमध्ये मन्मथतापः न हि कान्तोऽद्याप्यायाति ॥ (C).

८७ । तोमरमुदाहरति, चलीति । कोइल साव — कोकिल-
शावकाः चूत्र — चूते सप्तकारण्ये चलि — गत्वा मधुमास —
मधुमासे वसंतसमये पंचम — पंचमं स्वरभेदं गाव — गायति ।
अत इति शेषः मझ्झ — मम मण — मनः वम्मह — मन्मथः
ताव — तापयति, अज्जवि — अद्यापि कांत — कांतः ए हु —
न खलु आव — आगतः ॥ एतादृशेऽपि कांतो नाथातोऽतः
किमापरणीयं मया तत्त्वमेवादिशेति गूढाभिप्रायायाः कथा-
खित् प्रोषितभर्तृकायाः प्रियसखीं प्रति वाक्यमिदम् । तोमरं
जितृत्तम् । ५४ । (E).

८७ । यथा । गत्वा चूते कोकिलशावो मधुमासे पंचमं
गायति । मनो मन्मथस्तापयति न खलु कांतोऽद्याप्या-
यातः ॥ (G).

८७ । १ चलि (A). २ मधु (B & C). ३ मन्मथ (B & C).
४ वम्मह (C).

णाञ्चाराञ्चा जंपे सारा ए चारी कषा अंते हाराए ।
 अट्टाराहा मत्ता पाञ्चाए रूञ्चामाला वंदा जंपीए ॥
 टट ॥

टट । नागराजो जल्पति सारमेतत् चत्वारः कर्षा अन्ते
 हारः । अष्टादश माचा यत्पादे रूपमालोच्छन्दो जल्प्य-
 ताम् ॥ (C).

टट । अथ नवाक्षरचरणस्य वृत्तस्य प्रथमं भेदं रूपमाला-
 नामकं वृत्तं सूचयति, णाञ्चाराञ्चा इति । चारी कषा — चत्वारः
 कर्षा गुरुदयात्मका गणा इति यावत् अंते — कर्षचतुष्टयंति
 हाराए — हारः गुरुरित्यर्थः । एवंप्रकारेण पाञ्चाए — पादे
 अट्टाराहा — अष्टादश मत्ता — माचा यत्र भवन्तीति शेषः, ए —
 एतत् सारा — सारमद्युक्तृष्टमिति यावत् रूपमाला वंदा —
 रूपमालोच्छन्दः जंपाए — जल्प्यते कथ्यत इति यावत्, इति णाञ्चा-
 राञ्चा — नागराजः पिंगलः जंपे — जल्पति ॥ अत्र सारपदं माचा-
 ज्ञापकस्य चरणः पद्यपूरणार्थमेव वर्णवृत्तेषु माचाकथनानुपयो-
 गादिति वाच्यम् । ५५ । (E).

टट णाञ्चा इति । नागराजो जल्पति सारमेतत् चत्वारः कर्षाः
 अंते हारः । अष्टादश माचाः पादे रूपमालोच्छन्दो जल्प्यते ॥ (G).

टट । १ चट्टाचारी (A), चट्टाराचा (B & C). १ जा पाए (B & C).
 १ रूपमालो (B & C). १ वंदो (A), चन्दा (B & C). १ जंपीए (A),
 जन्पीए (B), जन्पीए (C), जंपाए (E).

जहा,
 जं णञ्चे विञ्जू मेहंधारा पंफुल्ला णीवा सहे मोरा ।
 बाञ्चंता मंदा सीञ्चा बाञ्चा कंपंता गाञ्चा कंता णाञ्चा ॥
 ८६ ॥ रूपमाला १ ।

८६ । उदाहरति । [यत्] नृत्यति विद्युत् मेघान्धकाराः
 प्रफुल्ला नीपाः शब्दायन्ते मयूराः । वीजयन्ति मन्दाः ग्रीता वाताः
 कम्पते कायः कान्तो नायातः ॥ (C).

८६ । रूपमालासुदाहरति, जमिति । जं—यस्मात् कारणात्
 विञ्जू—विद्युत् णञ्चे—नृत्यति मेहंधारा—मेघांधकारा दिग्गः
 जा[ता] इति शेषः, णीवा—नीपाः कंदंवाः पंफुल्ला—प्रफुल्लिताः,
 मोरा—मयूराः सहे—शब्दायन्ते । मंदा—मंदगामिनः सीञ्चा
 —ग्रीताः बाञ्चा—वाताः बाञ्चंता—वांति, कंता—कांतः
 णाञ्चा—नागतः, अतः गाञ्चा—गात्रं कंपंता—कंपते ॥ वर्षा-
 कालमवधिं कृत्वा गतः कांतो नाचाप्यागतोऽतः किमाचरणौयमिति
 स्वयमेव विचारं कुर्वत्याः प्रोषितभर्तृकाया वाक्यमेतत् । रूपमाला
 निवृत्ता । ५६ । (E).

८६ । यथा । यस्मृत्यति विद्युन्मेघांधकारः प्रफुल्ला नीपाः
 शब्दायन्ते मयूराः । वांति मंदाः ग्रीता वाताः कंपते गात्रं कांतो-
 नायातः ॥ (G).

८६ । १ विञ्जा (B), वीञ्जा (C). २ मेघान्धारा (B). ३ प्रफुल्ला (B).
 ४ वीचंता (A), वीचणा (B & C). ५ मन्दा (A). ६ बाञ्चा (A & C),
 णाञ्चा (B). ७ रूपमाली (B & C).

जसु^१ आइ इत्य^२ विश्वाणिओ
 तह^३ वे पओहर^४ जाणिओ ।
 गुरु अंत पिंगल^५ जंपिओ^६
 सद^७ छंद संजुत^८ यपिओ ॥ ६० ॥

६० । अथ दशाचरा । यस्यादौ हस्रो विज्ञातः तथा द्वौ पयोधरौ ज्ञातौ । गुरुरन्ते पिङ्गलेन कथितम् एतच्छब्दः संयुक्तं स्थापितम् ॥ हस्रोऽन्तगुरुस्यतुष्कलः । (C).

६० । अथ दशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य चतुर्विंशत्यधिकदशग्रन्तं भेदा भवन्ति, तत्र चतुःषष्ठ्युत्तरत्रिंशत्तमं भेदं संयुक्तनामकं वृत्तं कथयति, जखिति । जसु[सु]—यत्र आइ—आदौ इत्य—हस्रः गुर्वंतः षगण इति यावत् विश्वाणिओ—विज्ञातः, तह—तत्तस्या वा वे पओहर—दौ पयोधरौ मध्यगुरुकौ जगणाविति यावत् जाणिओ—ज्ञातौ । अंत—जगणद्वयांते पादांते वा गुरु—गुरुः विज्ञात इति पूर्वणाम्यः, पिंगल जंपिओ—पिंगलजल्पितं सद—तदेव संजुत—संयुक्तं छंद—वृत्तं, यपिओ—स्थाप्यतां ॥ तत्संयुक्तनामकं वृत्तं ज्ञायतामित्यर्थः । ५७ । (E).

६० । अथ दशाचरा पंक्तिः । जखिति । यस्यादौ हस्रो-विज्ञातः तथा द्वौ पयोधरौ ज्ञातौ । गुरुरन्ते पिंगलजल्पितं तच्छब्दः संयुक्तं स्थापितम् ॥ हस्रस्युगणः, पयोधरो जगणः । (G).

६० । १ जसु (B), जसु (E). २ इत्य (A). ३ तह (A). ४ पओहर (E). ५ पिंगल (B). ६ यपिओ (B). ७ सद (A, B & C), तह (F). ८ संजुत (F).

जहा,

मुहु' जाहि' सुन्दरि अप्पणा परितेज्जि' दुक्कण' थप्पणा' ।
विअसंत' केअइ संपुडा' णिहु एहु' आविह' वप्पुडा' ॥
६१'' ॥ संजुता'' ।

६१ । उदाहरति । लं जाहि सुन्दरि आत्मना परित्यज्य
दुर्जनस्थानम् । विकसन्तु केतकीसंपुटा निभृतमचागमिष्यति
वप्पुडा ॥ आत्मनेत्यनेन नैस्वित्यं व्यज्यते । वप्पुडा इति ग्रन्थोऽनु-
कम्यजनवाचको देशी, केतकीविकाशे ज्ञापितः स्वयमेवागमि-
ष्यति नायकः, लं दुर्जनस्थानं त्यक्त्वा अभिमतस्थानं गच्छ । (C).

६१ । संयुक्तमुदाहरति, तुज्ज इति । हे सुन्दरि सर्वावयवरम-
णीषे विअसंत केअइ संपुडा — विकसत्केतकीसंपुटे एज्ज — अथ
कुंजे इति शेषः वप्पुडा — त्वदनुकण्ठो नायकः णिहु — निभृतं
दृष्ट्वा पराज्ञातमिति यावत् यथा शान्तथा आविह — आग-
मिष्यति, अत इति शेषः दुक्कण थप्पणा — दुर्जनस्थापनां दुर्जनाः
शत्रूनां द्राद्यक्षेपां स्थापनां परपुरुषनिरीक्षणं न विधेयमित्या-
द्यनेककौशाचारोपदेशमित्यर्थः परितेज्जि — परित्यज्य अप्पणा —
आत्मना स्वयमेवेति यावत् तुज्ज — लं जाहि — गच्छ संकेतस्थानं ॥

६१ । १ तुज्ज (A), तज्ज (F). २ जाह (A). ३ परितेज्जि (A). ४ अप्पणा (B). ५ थप्पणा (B). ६ आविषणि (C). ७ संपुसा (A & C), संपुसा (B). ८ एहि (A, B & C). ९ चारण (A), आविष (B & C), चारण (E). १० वप्पुडा (A), वप्पुडा (B). ११ ए (A). १२ संजुता (A), संजुता (C).

हार ठबीजे^१ काहल^२ दुज्जे^३ कुंतिअ^४ पुत्ता ए गुरु जुत्ता ।
इत्य^५ करीजे^६ हार ठबीजे^७ चंपअ^८माला छंद कहीजे^९ ॥

६२^{१०} ॥

नायकं प्रति उक्त्वा समागतायाः कस्याश्चित्कस्याः पुरा नायकाभि-
धारणाय हतस्वरूपां पद्माञ्जिकुलक्रमागताचारश्रवणेनाभिसरण-
मनभिलषमानां कांश्चिन्नायिकामभिसारायं प्रेरयंत्या इदं वाक्यम् ।
आत्मनेत्यनेन परमनैसिंत्यं, बप्पुडेत्यनेन च नायकहपणीयत्वं,
विकसत्केतकीसंपुटे इत्यनेन चाभिसारस्नानस्थान्यजनाश्चेत्यत्वं व्यञ्जित-
इति मन्तव्यम् । कश्चित् षिञ्ज एवि आविअ बप्पुडेति पाठस्तत्र
निश्चितमयमागत इति व्याख्येयम् । संयुता [?] मिट्ठत्ता [?] । ५८ । (E).

६१ । यथा । त्वमपि जा[या]हि सुंदरि आत्मना परित्यज्य
दुर्जनस्यापनाः दोषारोपान् । विकसितकेतकीसंपुटे निश्चितमया-
गमिष्यति त्वदनुकंप्यो नायकः ॥ बप्पुडेति उक्तार्थं देयी । कुंजे
इति शेषः । (G).

६२ । हारः स्थाप्यते काहलदयं कुन्तीपुत्रः एकगुरुयुक्तः ।
इत्यः क्रियते हारः स्थाप्यते चण्णकमालाच्छन्दः कथ्यते ॥ हारो-
गुरुः, काहलदयं सघुदयं, कुन्तीपुत्रः कर्षः दिगुहरिति यावत्,
एष कुन्तीपुत्रः गुरुयुक्तः, इत्यो दि[अन्व]गुरुस्यतुच्छः । (C).

६१ । १ हार ठबीजे (A), तारा बीजे (B). २ काहल (B). ३ दिजे (A),
दुजे (B & C). ४ कुंती (A). ५ चण्ण (A). ६ ठबीजे (A), dropt from
this up to the 4th quadrant of śloka 93, in (F). ७ करीजे (A).
८ चण्ण (B & C). ९ सुबीजे (A), करीजे (B & C). १० ६० (A).

जहा, श्रीगर्भं भक्ता रंभञ्च पत्ता
 गाइक घित्ता^१ दुधु^२ सजुत्ता^३ ।
 मोइगि^४ मच्छा लालिच^५ गच्छा
 दिज्जइ कंता खा पुण्णवंता^६ ॥ ६३^७ ॥ चंपकमाला ।

६२ । अथ दग्गाक्षरचरणस्य वृत्तस्यैकोनविंशततमं भेदं चंपक-
 मालानामकं वृत्तं लक्षयति । हार — गुरुः काहल दुष्पे — काहल-
 दयं काहल एकलघ्वात्मको गणस्तद्व्यमित्यर्थः, [ए]गुरु जुत्ता —
 एकगुरुयुक्तः, कुंतिञ्च पुत्ताए [?] — कुंतौपुत्रः कर्णः गुरुदयात्मको-
 गण इति यावत् ठवीजे — स्थाप्यते । ततः इत्य — इस्तः गुर्वतः
 सगण इति यावत् करौजे — क्रियते, ततश्च हार — एकगुरुः
 ठवीजे — स्थाप्यते, तत् चंपकमाला कंद — चंपकमालाकंदः कहीजे
 — कथ्यते पिंगलेनेति शेषः ॥ ५८ । (E).

६२ । हारेति । हारः स्थाप्यतां काहलयुग्मं कुंतौपुत्र एक-
 गुरुयुक्तः । इस्तः क्रियते हारः स्थाप्यते चंपकमालाकंदः कथ्यते ॥
 हारो गुरुः, काहलो लघुः, कर्णो द्विगुरुः, इस्तः सगणः । (G).

६३ । उदाहरति । श्रीगणभक्तं रम्भापा[प]त्रे गोदुग्धरतयुक्तं ।
 मोदिनीमत्स्या नालीषट्चान् ददाति कान्ता खादति पुण्यवान् ॥

६२ । १ नीजर (E). २ दुष (C). ३ दुष्पे (B), विग (C). ४ सज्जुता
 (A), संजता (C), सज्जुता (E). ५ मोइल (B & C), मोइर (F). ६ लालिच
 (E & F). ७ पुषमता (A), पुषमता (B), पुषमता (C). ८ ६२ (A).

दीह^१ लह्ण जुअ दीह लह्ण सारबई धुअ^२ छंद कह्ण ।
 अंत पओहर ठाड^३ धआ चोहह^४ मत्त बिरामकआ^५ ॥
 ६४^६ ॥

उद्भूतितं मण्डं भक्तं, ओगरो धान्यविशेष इति केचित्, मोदिनी-
 [?]मत्स्या मनोज्ञमत्स्यः, नालीचवृचः शाकभेदः । (C).

६३ । चंपकमालामुदाहरति, ओगरेति । दुग्धं सजुत्ता — दुग्ध-
 संयुक्तं ओगर भक्ता — ओगरभक्तं, ओगरो धान्यविशेषस्तदोदन-
 मित्यर्थः, गादक घित्ता — गोघृतं मोदणि मच्छा — महुरमत्स्यः
 ना[णा]लिच गच्छा — नालीचवृचः, नालीचो गौडदेशे अनेनैव
 नात्वा प्रसिद्धः शाकवृचविशेष इत्यर्थः, रंभअ पत्ता — रंभापत्रे कंता
 — कांतया दिक्खे[स्सइ] — दीयते, पुणवंता — पुण्यवान् खा —
 खादति ॥ कस्यचिद्विदूषकस्य निजप्रियवयस्यं प्रति वाक्यमिदम् ।
 चंपकमाला निवृत्ता । ६० । (E).

६३ । यथा । शालिभक्तो[क्तं] रंभापत्रे गोघृतं दुग्धसंयुक्तः[क्तं] ।
 महुरमत्स्यो नालिचशाको दीयते कांतया खादति पुण्यवान् ॥
 नालिचशाकः शाकविशेषः । (G).

६४ । दीर्घा लघुयुगलं दीर्घा लघुः सारवती भ्रुवं ह्यन्दः कथितं ।
 अन्ते पयोधरं स्थापयित्वा ध्वजस्यतुईशं मात्रा विरामीकृताः ॥
 दीर्घा गुरुः, पयोधरो जगणः, ध्वज आदिलघुस्तिकलः । (C).

६४ । १ दीह (C). २ धअ (A), धुव (E). ३ ठाड (A, B & C).
 ४ चोहह (A), चोहह (B), चाहुह (C), चोहह (E & F). ५ बिराम कवा
 (E). ६ ६९ (A).

जहा,

पुत्र पवित्र बहुत्र^१ धणा भक्ति कुटुंबिणि^२ सुद्ध मणा ।
हक्क^३ तरासइ भिच्च गणा को कर बब्बर सग्ग मणा ॥
८५^४ ॥ सारवती ।

८४ । अथ दशाक्षरचरणस्य वृत्तस्यैकोनचत्वारिंशाधिकचतुः-
शततमं ४२८ भेदं सारवतीनामकं वृत्तं लक्षयति, दीहेति । यत्र
प्रथमं दीह—दीर्घं गुरुमिति यावत् तदन्तरं कङ्क[ङ्क] जुञ्च—
लघुयुगं ततोऽप्यन्तरं दीह लङ्क—दीर्घलघू गुरुलघू इति यावत्,
अन्त—अन्ते दीर्घलघोरन्तरमिति यावत् पञ्चोहर—पयोधरं
मध्यगुरुं जगणमिति यावत् ठाह—स्थापयित्वा [ध]ञ्जा—ध्वजः
लघ्वादिस्त्रिकस्रो गण इति यावत् स्थापयत इति शेषः, कहा लड-
दह मत्त विराम—कथितः चतुर्दशमाचाविरामः, सारवती—
सारवतीनामकं कन्द—कन्दः धुञ्च—ध्रुवं कङ्क[ङ्क]—कथ्यताम् ॥
प्राकृतभाषायां पूर्वनिपातानियमात् कहा-शब्दस्य पूर्वनिपातकरणे
न दोष इति मन्तव्यम् । ६१ । (E).

८४ । दीर्घो लघुयुगं दीर्घलघू सारवती ध्रुवं कन्दः कथय ।
अन्ते पयोधरं स्थापयित्वा ध्वजः चतुर्दशमाचा विरामकृतः ॥
पयोधरो जगणः, ध्वजो लघुगुरुः । (i).

८५ । उदाहरति । पुत्रः पवित्रः बहुतरधनं भक्ता कुटुम्बिणी

कसो पढमो^१ हत्यो^२ जुअलो^३
 कसो तिअलो हत्यो^४ चउयो^५ ।
 सोला कलआ छक्का बलआ
 एसा सुसमा दिहा^६ सुसमा^७ ॥ ६६^० ॥

शुद्धमनाः । हा[ह]क चसन्ति मृत्यगणाः कः करोतु [व]र्वरः
 स्वर्गं मनः ॥ हक-शब्दः कोपवाची । (C).

६५ । सारा[र]वतौमुदाहरति, पुत्तेति । [पविच] — पविचाः
 पितृभक्ता इति यावत् अथवा पवेः वज्रात् चायंत इति पविचाः
 वज्रादपि रचका इत्यर्थः पुचाः बज्रत धणा—बज्रतरं धनं
 भन्ति—भक्ता प्रियभजनपरेति यावत् [सुद्ध मणा]—शुद्धमनाः
 अकुटिन्नांतःकरणा कुटुम्बिणि—बधूः यदि एतत्सर्वं भवतीति शेषः ।
 भिद्य गणा—मृत्यगणाः हक—हकेन शब्दव्यापारभाषेति यावत्
 तरासद्—चसति, तदा को—कः वर्वर—वर्वरः स्वर्ग—स्वर्गं
 मणा—मनः कर—करोति न कोऽपीत्यर्थः ॥ ६२ । (E).

६५ । यथा । पुचाः पविचाः बज्रतरं धनं भक्ता कुटुम्बिनी
 शुद्धमनाः । हकेन चसति मृत्यगणाः कः करोति वर्वरकः स्वर्गं मनः ॥
 [कुटुम्बिनी] स्त्री, [हक] शब्दविशेषः । (G).

६६ । कर्णः प्रथमो * * * हसः प्रकटः षोडश कलाः षड्-

६६ । १ पढलो (A). २ हत्यो (A). ३ जुअलो (E). ४ पढलो (A,
 B & C). ५ दिहा (B & C). ६ सुसमा (E). ७ ६६ (A), ६२ (E).

बलया एषा सुष[ष]मा दृष्टा सुष[ष]मा ॥ दिगुरोरनन्तरम्
अनगुह्यत्पक्षः पुनरप्येवं मिश्रिला षोडश कक्षा भवन्ति ।
अत्र च षड्गुरवः पतन्ति, सुष[ष]मा प्रोभना, सुष[ष]मेति
वृन्दः । (C).

८६ । अथ दशा[क्ष]रचरणस्य वृत्तस्य सप्तनवत्यधिकत्रिंशत्तमं
भेदं सू[सु]ष[ष]मानामकं वृत्तं लक्षयति, कक्षो इति । षडमो—
प्रथमः कक्षो—कर्णः गुरुदद्यात्मको गण इति यावत् जुञ्जो—
द्वितीयः हृत्यो—हस्तः गुर्वन्तः सगण इत्यर्थः, तिञ्जो—द्वितीयः
कक्षो—कर्णः पुनः गुरुदद्यात्मक एव गण इति यावत्, चतुर्थो—
चतुर्थः हृत्यो—हस्तः पुनः सगण इत्यर्थः यत्र भवतीति प्रति-
गणानंतरमध्याहृत्य योजनीयं । सोला कक्षान्ना—षोडशकक्षाका
षोडश कक्षाः मात्रा यस्यां सा तादृशीत्यर्थः, कक्षा बलान्ना—
षड्बलया षट् बलया गुरवो यस्यां सा तादृशीत्यर्थः षड्गुरुयुक्तेति
यावत् एषा—एषा असुसमा प्राणममा सुषमा—सुषमा दिष्टा—
दृष्टा पिंगलेनेति शेषः ॥ सुषमानामकमेतद्वृत्तं पिंगले[न] प्रका-
शितमित्यर्थः । अत्र कक्षाज्ञापकं च पदं पद्यपूरणार्थमेव, वर्ण-
वृत्तेषु मात्राकथनस्थानतिप्रयोजनतया [लघु]गुरुज्ञापकत्वाच्चेति
मतं । कश्चित्तु हृत्यो पञ्चलो इति पाठस्तत्र हस्तः प्रकट इति
व्याख्येयम् । (E).

८६ । कश्चेति । कर्णः प्रथमो हस्तो द्वितीयः कर्णस्तृतीयो-
हस्तश्चतुर्थः । षोडशकक्षा षड्बलया एषा सुषमा दृष्टा असुसमा ॥
कर्णो दिगुहः, हस्तः सगणः, बलद्यो गुरुः । (ii).

जहा, भोहा' कबिला' उच्चा हिअला'
 मभ्भा' पिअला योत्ता' जुअला ।
 रुक्खा बअणा' दंता विरला'
 केसे' जिबिआ' ताका पिअला ॥ ६७' ॥ सुसमा' ॥

६७ । उदाहरति । भूः कपिला उच्चं ललाटं मध्येपीतं नेच-
 युगलं । रुचं वदनं दन्ता विरलाः कथं जीवन्त्याः प्रियः ॥ एता-
 दृग्लक्षणा विधवा भवतीत्यर्थः । (C).

६७ । सुषमासुदाहरति, भो इति । यस्याः भूः कबिला—
 कपिला ललाटः[ट] उच्चा—उच्चः[च्च] योत्ता यु[जु]अला—नेच-
 युगलं मझ्भा पिअला—मध्येपीतं माञ्जारनयनसदृशमित्यर्थः ।
 बअणा—वदनं रुक्खा—रुचं दंता विरलाः, ताका—तस्याः
 पिअला—प्रियः कै[के]से—कथं जिबिआ—जीवति ॥ परमकुम्भित-
 रूपा यस्य कांता स कथं प्राणान्भारयति इति सकलावयव-
 रमणीयकांताकस्य कस्यचित्कुकांताकं प्रति वचनमिदम् । ६४ । (E).

६७ । यथा । भूकपिला उच्चललाटा मध्येपीतनेचयुगलं । रुचं
 वदनं दंताः विरलाः कथं जीवति तस्याः प्रियः ॥ (G).

६७ । १ भोहा (B & C). २ कपिला (A). ३ विचला (A), विचाला
 (B), लिहारा (E), विदला (F). ४ मभ्भे (A), मज्भे (B & C). ५ बअण
 (A). ६ रुक्खा (F). ७ विचला (A), विरला (B). ८ कैसे (B, C, E & F).
 ९ जिबिआ (A). १० ६६ (A), ६४ (E). ११ सुषमा (A).

दिश्वर हार' पञ्चलिआ पुणवि' तहडिअ' करिआ' ।
 वसु'लहु वे गुरु सहिआ अमिअगई धुअ' कहिआ ॥६८॥

६८ । दिजवरहारप्रकटिता पुनरपि तथैव कृता । वसुलघु-
 दिगुरुसहिता अमृतगुह[गतिः] भुवं कथिता ॥ दिजवरसतुर्लघुः,
 हारो गुरुरेताभ्यां प्रकटिता, पादे गुरुद्वयमष्टौ लघवो भवन्ति । (C)।

६८ । अथ दशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य पञ्चवत्यधिकचतुःशततमं
 भेदम् अमृतगतिनामकं वृत्तं लक्षयति, दिश्वरेति । दिश्वर हार
 पञ्चलिआ — दिजवरहारप्रकटिता दिजवरसतुर्लघ्वात्मको गणः
 हारो गुरुस्ताभ्यां प्रकटितेत्यर्थः, अथवा प्राकृतभाषायां पूर्वनिपाता-
 नियमान् प्रकटितदिजवरहारेति पञ्चलिआ-शब्दस्य पूर्वनिपातं क्त्वा
 योजनीयं, पुणवि — पुनरपि तहडिअ — तथैव संज्ञाय दिजवर-
 हारौ दत्तेति यावत् करिआ — कृता । अथवा पूर्वाक्तप्रकारेण
 करिआ-शब्दस्य पूर्वनिपातं क्त्वा पुणवि करिआ तहडिअ —
 पुनरपि कृततथास्थितिः कृता तथा तेन प्रकारेण दिजवरहार-
 स्थापनप्रकारेणेति यावत् स्थितिर्यथाः सा तादृशीति योजनीयम् ।
 वसु लघु वे १ गुरु सहिआ — वसुलघुदिगुरुसहिता वसवोऽष्टौ, तथा-
 चाष्टसंख्याकैर्लघुभिर्गुरुद्वयेन च युक्तैत्यर्थः, अमिअगई — अमृतगतिः
 धुअ — भुवं कहिआ — कथिता ॥ तदमृतगतिनामकं वृत्तं कथित-
 मित्यर्थः । अथ लघुगुरुस्थापकसरणोऽनतिप्रयोजनकत्वात् पञ्चपूर-

६८ । १ Dropt in (A). १ पुणवि (C). १ तहडिअ (A), तहडिअ (B).
 १ कहिआ (A). १ वड (F). १ धुअ (B & C). १ ६९ (A), ६९ (B).

जहा, सरअ^१ सुधाअर^२ बअणा
 विकअ^३ सरोरुह णअणा ।
 मअ गल^४ कुंजर गमणी^५
 पिअसहि^६ दिड्ढिअ^७ तरुणी ॥ ६६^८ ॥ अमृतगतिः ।

णार्थमिति मंतथं, प्रथमं लघुचतुष्टयं तदनंतरमेको गुरुः पुनर्लघु-
 चतुष्टयं पुनरेको हार एते गणाः क्रमेण यस्य चरणे पतन्ति तद-
 मृतगतिनामकं वृत्तमिति निष्कृष्टोऽर्थः । ६५ । (E).

६८ । दिअ इति । दिअररो हारः प्रकटितः पुनरपि तथा-
 स्थितः कृतः । वसुलघुदिगुरुसहिता अमृतगतिर्भुवं कथिता ॥
 दिअवरस्यतुर्लघुः, हारो गुरुः । (G).

६९ । उदाहरति । अरत्सुधाकरवदना अपलसरोरुहनयना ।
 मदकलकुञ्जरगमना प्रियसखि दृष्टा तरुणी ॥ (C).

६९ । अमृतगतिमुदाहरति, घरेति । सरअ सुधाअर बअणा —
 अरत्सुधाकरवदना विकच सरोरुह णअणा — विकचसरोरुहनयना ।
 मअ गल कुंजर गमणी — मदकलकुञ्जरगमना तरुणी चे प्रि[य]सखि
 दिड्ढा — दृष्टा ॥ कश्चित् जिविह सुधा रस बअणेति पाठस्तत्र जीवि-
 तस्य प्राणस्य सुधारस इव वचनं यस्याः सा जीवितसुधारसवचना
 इति व्याख्येयम् । अमृतगतिर्निवृत्ता । ६६ । (E).

६९ । १ सरस (A & F). २ सुधावच (A). ३ चवल (A, B & C), विकच
 (E). ४ गच मच (A), मल गच (B), मच कल (F). ५ गमना (A), गचनी
 (C). ६ The fourth quadrant runs thus in (A):—जिविह समावच
 रमवा. ७ दिहच (B), दिड्ढा (E & F). ८ ६० (A), ६६ (E).

खील^१ सरूअह^२ एह^३ करीजे^४
 तिखि भन्ना गण^५ जत्य^६ कहीजे^७ ।
 सोलह^८ मत्तह पाअ^९ ठबीजे
 दुग्गुरु अंतहि बंधु भणीजे^{१०} ॥ १००^{११} ॥

६६ । यथा । शारदसुधाकरवदना विकचसरोरुहवदना[नयना] ।
 मदकलकुंजरगमना प्रियसखि दृष्टा तरुणौ ॥ (G) ।

१०० । अथैकादशाक्षरा । नीलस्वरूपम् एतत् क्रियते चयो
 भगणाक्षत्र क्रियन्ते । षोडश मात्राः पादे स्थाप्यन्ते द्वौ गुरु अन्ते
 बन्धुः क्रियते ॥ बन्धुच्छन्दसो नील इत्यपि नामान्तरम् । यदा
 नीलस्वरूपः पिङ्गलः तेनैतत् क्रियते । णील सप्पवद [?] इति पाठे
 स्पष्टार्थः । (C) ।

१०० । अथैकादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्याष्टचत्वारिंशोत्तरं सहस्र-
 दशं भेदा भवन्ति, तत्रैकोनचत्वारिंशोत्तरचतुःशततमं ४३६ भेदं
 बंधुनामकं वृत्तं लक्षयति, णोलेति । जत्य — यत्र पाअ — पादे
 तिखि — चयः भन्ना अण — भगणाः भणीजे — भण्यन्ते, अंतहि —
 अन्ते भगणचयन्ति पादन्ति वेत्यर्थः दुग्गुरु — दिग्गुरुः करीजे —
 क्रियते, सोलह मत्तह — षोडश मात्राश्च ठबीजे — स्थाप्यन्ते, एह —

१०० । १ लील (A & C). २ सरोरुह (A), सरुव (B). ३ गड (B & C).
 ४ करितजे (C), कजे (E), कहीजे (F). ५ अण (E & F). ६ तल
 (A, B & C). ७ करीजे (A), भणीजे (B & C), कणीजे (F). ८ षोडश (B).
 ९ पाठ (A). १० सुधीजे (A), कणीजे (B & E), कहीजे (C). ११ ६६ (A),
 ६६ (E) ।

जहा, पंडब^१ बंसहि जम्मा^२ धरीजे^३
 संपञ्च अजिञ्च धम्मक दिज्जे^४ ।
 सोउ^५ जुहुदुठिर^६ संकट^७ पावा^८
 देवक^९ लिक्खिञ्च^{१०} वेण नेटावा^{११} ॥ १०१^{१२} ॥ बंधु ।

एतत् षील शिरोरुह — नीलशिरोरुहेण पिंगलेनेति यावत्
 बंधु — बंधुनामकं वृत्तं कहीजे — कथ्यते ॥ यदा षील सरुअह —
 नीलस्वरूपपापरनामकमिति यावत् बंधु — बंधुनामकं वृत्तं कथ्यत-
 इति व्याख्येयम् । अत्र माचाज्ञापकचरणमनतिप्रयोजनकत्वात् पथ-
 पुरणार्थमेवेति मंतव्यं, भगणचयानंतरं गुरुद्वयं यत्र प्रतिचरणं
 पतति तद्बंधुनामकं वृत्तमिति फलितार्थः । (E).

१०० । अथैका[दशा]चरं चिष्टुप् । षीलेति । षी[नी]लसरो-
 रुहेण पिंगलेनै[त]त्कथितं चयो भगणा यत्र भण्यंते । षोडश माचाः
 पादे स्थायंते द्विगुरंतो[ति] बंधुः वृद्धः कथ्यते ॥ नीलसरोरुहः
 पिंगलः । (G).

१०१ । पाण्डववंशे जन्म भूला सम्पदम् अर्जुनयित्वा धर्माय

१०१ । १ पाण्डव (B & C). २ जन्म (B & F). ३ करीजे (A), भरिज्जे (E & F). ४ धम्म करीजे (A), विप्यच दोजे (B & C), धम्मके दिज्जे (E).
 ५ सोउ (A & C), सोचि (B). ६ जुहुदुठिर (A), जुचिदिर (B), जुचदिर (C).
 ७ सरुअह (C). ८ पावा (B & C). ९ देवक (B & C), देवक (E & F).
 १० वेणवण (A), वेणवण (E & F). ११ नेटावा (B & C), निरावाणा (F).
 १२ to be read short in नेटावा. Vide खोख ५, p. 7. ११ ८८ (A), १८ (E).

दिश्वर हार लङ्ग जुशला
 बलत्र परिद्विभ्र' इत्य शला ।
 पत्र काल चोदह' जंप' अही
 कडवर' बल्लहि' हो' सुमुही ॥ १०२° ।

दीयते । तेनापि युधिष्ठिरेण सङ्कटं प्राप्यते दैवलिखनं केन
 लुप्यते ॥ (C).

१०१ । बंधुमुदाहरति, पण्डनेति । पण्डव वंसहि — पांडववंशे
 पाण्डोरथं — पाण्ड[वः] पांडवस्यासौ वंस[श]श्चेति पांडववंश[श]-
 लक्षिकित्यर्थः यस्येति [शेषः] जन्म — जन्म क्रियते विधातेति
 भावः, अज्जिभ्र — अर्जुनयिता संपन्न — संपत् धनान्ने — धर्माय
 दिव्ये — दौयते येनेति शेषः । सोड — सोऽपि जुहुडिर — युधि-
 ष्ठिरः संकट — संकटं पात्रा — प्राप्तः, अतः दै[दे]वक — दैवस्य विधे-
 रिति यावत् खेक्लिभ्र — लिखितं केण — [केन] मेटावा — विलु-
 प्यते ॥ न केनापीति भावः । बंधुर्निवृत्तः । एतस्यैवान्यत्र दोषक-
 संज्ञा । इत् । (E). [This anomaly has been taken notice of, in
 Ghosha's Compendium, p. 70, foot-note.—Ed.]

१०१ । पांडववंशे जन्म क्रि[भ्र]यते संपदम् अर्जुनयिता धर्माय

१०१ । १ परिद्विभ्र (A), परिद्व (B), परिद्वर (C'). २ लङ्ग (A),
 जोदर (C), जोदर (E & F). ३ जंप (A). ४ करजव (A). ५ बाळहि
 (A), बल्लहि (B), जाळर (E), जाळरि (F). ६ हो (E & F). ७ १००
 (A), ११ (E).

जहा, अद्बल जीब्बण देह धणा
 सिबिणअ' सोअर बंधु अणा' ।
 अबसउ काल पुरी गमणा
 परिहर बब्बर पाप मणा ॥ १०३' ॥ सुमुखी ।

दीयते । युधिष्ठिरः संकटं प्राप्नोति दैवतलिखितं केन
 प्रोच्यते ॥ (G).

१०२ । दिजवरो चारः सघुयुगलं बलयपरिस्थितं हस्ततलं ।
 पदे कलासतुर्दश जल्पति अहिः कविजनवसभा सुमुखी ॥ दिज-
 वरो सघुपतुष्कलं, चारो गुरुः, बलयं गुरुहस्ततलं चतुष्कलो-
 ऽन्तगुरुः । (G).

१०२ । अथैकादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्याग्नीत्यधिकाष्टशततमं भेदं
 ८८० सुमुखीनामकं वृत्तं सचयति, दिश्वरेति । दिश्वर-
 दिजवरसतुर्षष्वात्मको गणः ततो चार-चारो गुरुरिति
 यावत्, ततो सल्ल जुञ्जणा — सघुयुगलं, ततश्च बलय — बलयो-
 गुरुः, ततश्च हत्य अला — हस्ततलं गुर्वतः सगण इति यावत्, एवं-
 प्रकारेण यत्र चउद्दह [?] कल — चतुर्दश कलाः पञ्च — पादे
 परिद्विञ्च — परिस्थिताः, सो — सा [सु]मुखी — सुमुखी जाण्ड —
 ज्ञायतां तत्सुमुखीनामकं वृत्तं ज्ञेयमित्यर्थः, इति कद्वर-
 कविवरः अही — अहिः पिंगल इति यावत् जंपह [?] —
 जल्पति । ६८ । (E).

चामर^१ काहल^२ जुग^३ ठबीजे
 हार लङ्क^४ जुञ्च तत्थ^५ धरीजे ।
 कल्ल^६ गणा पञ्च अंत करीजे^७
 दोधञ्च^८ छंद फणी पभणीजे^९ ॥ १०४^९ ॥

१०२ । दिच इति । द्विजवरो हारो लघुयुगलं बलयः प्रति-
 छितहस्ततलः । पादे कलास्यतुर्दंश जल्पति अक्षिः कविवराः
 जानीत वा सुमुखी ॥ द्विजवरस्यतुर्लघुः, हारो गुहः, बलयो गुहः,
 हस्तः सगणः । (G).

१०३ । उदाहरति । अतिचलानि यौवनदेहधनानि, स्त्रप्रसदो-
 दरा बन्धुगणाः । अवश्यं कालपुर्यां गमनं परिहर बर्बर पापं
 मनः ॥ (C).

१०३ । सुमुखीमुदाहरति, अर्द्धेति । जोम्बण देह धणा — यौवन-
 देहधनानि अद्वयल — अतिचलानि, सोअर — सोदरा भातर-
 इति यावत् बंधु जणा — अन्ये अपि कुटुम्बा इत्यर्थः सिबणञ्च —
 स्त्रप्रवत् स्त्रप्रेण तुल्यम् इति यावत् । यदा बंधुजनाः सिबिणञ्च
 सोअर — स्त्रप्रसोदराः स्त्रप्रतुल्या इत्यर्थः । काल पुरी गमणा — यम-
 पुरीगमनम् अवस[ञ्] — अवश्यम् अतो हेतोः हे बर्बर मणा — मनः

१०४ । १ चामर (F). २ काहल (B). ३ जुग (A), पाञ्च (B & C).
 ४ लङ्क (A). ५ र दीजे (A), धरीजे (B & C). ६ दीचञ्च (B). ७ पचोच
 भणीजे (A), छंदक नाम करीजे (B), छंदक नाम करीजे (C), पचो पभविष्णे (F).
 ८ १०२ (A), १०१ (E).

पाप—पापात् परिहर ॥ कंचिन्नाहापापकर्माश्रितं प्रति कस्य-
चिन्मिच्छोपदेशवाक्यमेतत् । सुमुखी निवृत्ता । ७० । (E).

१०३ । यथा । अतिचक्षानि द्यौवनदेशधनाणि स्वप्नसोदरो-
बंधुजनः । अवश्यं काल[पुरी]गमनं परिहर बर्ध्मर पापे मनः ॥ (G).

१०४ । चामरं काहस्युग्मं हारस्युगं तथा भ्रियते । कर्ष-
गणाः पदान्ते क्रियन्ते दोधकच्छन्दः फणौन्द्रेण भण्यते ॥ चामरं
गुहः, काहसं सद्यु युग्मं तयोर्भुग्मित्यर्थः, हारः सद्युगं । हार
सद्यु जुष जुग् धरीजे इति पाठः सुगम एव । अथ यद्यपि बन्धु-
च्छन्दसा सद्यभेदस्तथापि छन्दस्तदेव नामान्तरेण अन्यमुनिगोक्त-
मिति दर्शितं । केचित्तु चामरकाहस्युग्मादीनामत्र नियमः, न तु
क्रमतस्मात्पर्यं, तथा च हरतु दुरितं देवसुरारिरित्यादिकमपि
दोधकच्छन्द एवेत्याहुः । (C).

१०४ । अथैकादशाक्षरचरणस्य दृप्तस्यैकोनचत्वारिंशोत्तरचतुः-
शततमं भेदं पुनरपि दोधकमेवेति नामान्तरेणाह, चामरेति । यत्र
प्रथमं चामर—चामरं गुहरिति यावत् काहस्य जुग्—काहस्युगं
काहस्यो सद्युस्यु[द्यु]गमित्यर्थः, ठवीजे—स्नायते, ततश्च हार—
हारो गुहः सद्यु—सद्यु हारानन्तरं द्वौ सद्यु इत्यर्थः जुष—जु-
[द्यु]गं वारद्वयमित्यर्थः एको गुरुस्तदनन्तरं सद्युद्वयमिदं वारद्वय-
मिति परमार्थः, तत्र—तत्र तथा वा धरीजे—भ्रियते । एवं सति
भगवत्प्रथं सिध्यति, अन्यथा चामरकाहस्युगानन्तरं हारसद्युद्वय-
माचोक्त्वा द्वतीयभगवत्प्राभाङ्गात्प्रकृतिनापत्तिरित्यस्मात्तत्पर-
'सोपदिष्ट्यास्योपदेशो निर्मासुरैः सुधीभिर्विभावनीयः । पञ्च शत—

जहा, पिंग जटावलि ठाविञ्च गंगा

धारिञ्च^१ खाञ्चरि^२ जेण अर्धंगा ।

चंदकला जसु सीसहि खोक्खा^३

सो तुह^४ संकर दिञ्जउ^५ मोक्खा^६ ॥ १०५ ॥ दोधक ।

पादांते कश्च गणा — कर्णगणः गुहृदयात्मको गण इति यावत् करीजे — क्रियते, फणी — पिंगलः तत् दोधकच्छन्दः दोधकनामकं वृत्तं पभणीजे — प्रभणति ॥ यच्च भगणचयोत्तरं गुहृदयं तद्दोधकनामकं वृत्तमिति फलितार्थः । बंधुदोधकयोश्चोद्धृत्विका-मात्रभेदाद्भेदः स्वरूपतस्तु न कश्चिद्विशेष इति विभावनीयम् । (E).

१०४ । चामलेति । चामरं काहल्ययुगं स्थाप्यतां, हारलघु-युगं तच्च स्थाप्यतां । कर्णगणः पादांते क्रियते, दोधकच्छन्दः फणी प्रभणति ॥ चामरो गुहः, काहलो लघुः, हारस्य गुरो-र्लघ्वोश्च युगमित्यर्थः । कर्णो द्विगुहः । (G).

१०५ । उदाहरति । पिङ्गलजटावलीस्थापितगङ्गः धृता नागरौ धेनाद्धांगे । चन्द्रकला यस्य ग्रीर्वं स्थिता [खोक्खा] च तुभ्यं शङ्करः [द]दातु मोक्षम् ॥ (C).

१०५ । दोधकमुदाहरति, पिंगेति । येन पिंग जटावलि — ता[ञ्च]जटावलिं गंगा ठाविञ्च — स्थापिता, अथवा यः पिंग-जटावलीस्थापितगंग इत्येकमेव पदं शिवविशेषणं, येन अङ्गु[ध]ंगा

१०५ । १ ठाविञ्च (A). २ चाचरो (C). ३ खोक्खा (C), खोक्खा (F).
४ तुह (E & F). ५ दिञ्जउ (B), दोञ्जउ (E). ६ चाक्खा (E), खोक्खा (F). • १०२ (A), ७१ (E).

कस्यो दुखो^१ चार एको^२ विसञ्जे
 सखा कस्य गंध कस्य सुखिञ्जे^३ ।
 बीसा^४ रेहा पाञ्च पाए गखिञ्जे^५
 सप्या राए सालिणी सा मुखिञ्जे^६ ॥ १०६^७ ॥

— चट्टांगे नागरो स्त्रीति यावत् धारिञ्च— छता । जसु— यस्य
 बीसधि— ग्रीर्वं षोडशा— रमणीया चंद्रकला— चन्द्रकला दृश्यते
 इति श्रवः, सो— सः संकर— शिवः तुञ्च— तुभ्यं मोक्षा [?]
 मोचं दुःखप्रागभावासमानाधिकरणं दुःखध्वंसमिति यावत् दौञ्जड
 — ददाविति यावत् ॥ दोधकं निवृत्तम् । ७९ । (E).

यथा । पिंगलजटावलिस्थापितगंगो धारिता येन
 नागरो चट्टांगे । चंद्रकला यस्य ग्रीर्वं रमणीया, स तव संकरो-
 ददातु बीषं ॥ (G).

१०६ । कर्षी द्विगुहः स द्विगुणः ततोऽपि चार एकः सञ्जी-
 क्ततः श्रवणं कर्षः गन्धः कर्षः । विंशतिः कस्यः पादे पादे गणय
 चर्पराजेन या[शा]स्त्रिणी भयिता ॥ कर्षी द्विगुहस्तस्य द्विगुणः चतुर्गुह-
 रिति यावत्, ततो चारो गुहः, श्रवणं जघुः, कर्षी द्विगुहः, गन्धो-
 जघुः, कर्षी द्विगुहः । (C).

१०६ । अथैकादशाक्षरचरणस्य दृप्तस्यैकोनवत्युत्तरद्विंशततमं
 भेदं १८८ प्राशिनीनामकं दृप्तं लक्षयति, कश्चविति । यत्र प्रथमं
 कस्यो दुखो— कर्षद्वयं कर्षी गुहदयात्मको गणसङ्ख्यमित्यर्थः

१०६ । १ दुषी (A). २ एकी (C). ३ एकी वृषिञ्जे (C). ४ बीसा (B
 & O). ५ भविञ्जे (A & B). ६ वृषिञ्जे (A). ७ १०४ (A), ७९ (E).

अज्ञा, रंडा चंडा^१ दिक्खिदा^२ धम्म दारा
 मज्जं मंसं पिज्जे^३ खज्जे^४ आ^५ ।
 भिक्खा भोज्जं चम्म खंडं च सेज्जा^६
 कोलो^७ धम्मो कस्स यो भादि रम्मो^८ ॥ १०७^९ ॥
 साखिणी ।

हार एको — हार एकः हारो गुरुदित्यर्थः विसज्जे — विसृज्यते, ततः सखा कखा गंध कखा — श्लक्ष्णकर्षगंधकर्षाः, शखो क्षधुः, कर्षो-गुरुदयात्मको गणः, गंधो क्षधुः, कर्षो गुरुदयात्मको गण एते इत्यर्थः पात्र पाए — पादे पादे प्रतिचरणमिति यावत् सुषिञ्जे — श्रूयते, तथा बीसा — विंग्रतिः रेखा — रेखा माषा इति यावत् गणिञ्जे गण्यंते, सा सप्पा राए — सर्पराजेन साखिणी — शास्त्रिणी-नामकं वृत्तमिति यावत् सुषिञ्जे — मन्यते ॥ अत्र माषाकथनं पादपूरणार्थमेव, खिगविभक्तिवचनव्यत्यासस्तु प्राकृतभाषायां न दोषायेति मन्तव्यं । मगण-तगणच[द्वि]योत्तर-गुरुदयरचितचरखा शास्त्रिणीति फलितार्थः । ७३ । (B).

१०६ । कखो इति । कर्षधुगं हारम् एकं विसृज्य श्लक्ष्णः कर्षः गंधः कर्षः श्रूयंते । विंग्रतिः रेखाः पादे पादे गण्यंते सर्पराजेन शास्त्रिणी सा मान्यते ॥ कर्षो दिग्गुहः, हारो गुरुः, श्लक्ष्णगंधो क्षधु । (G).

१०७ । १ रखा (C). २ दिक्खिदा (A & B), दीक्खिदा (C). ३ पिज्जेर (E). ४ & ५ खज्जेर पिज्जेर च (B), खज्जेर पिज्जेर च (C). ६ खज्जेर च (A). ७ सेज्जा (A & C), सेजा (B). ८ कोलो (A). ९ रम्मो (B). = १०५ (A), ७४ (E).

दिश्र'वर जुश्र लहु'जुश्रलं पश्र' पश्र पश्रलिश्र बलश्रं ।
 चउ पश्र चउ वसु' कलश्रं' दमणश्र फणि भण' ललिश्रं' ॥
 १०८६ ॥

१०७। उदाहरति । रण्डा रण्डा दीक्षिता धर्मदारा रम्यं
 [मद्यं] मांसं खाद्यते पीयते च । भिक्षा यो[भो]ष्यं चर्मखण्डञ्च ग्रथ्या
 कौशो धर्मः कस्य नो भाति रम्यः ॥ बन्धुहीनत्वमत्र तु लक्ष्यते
 श्वेव दीक्षिता यथाविधिगृहीतमन्त्रा धर्मदारत्वं प्रापिता, भोष्यं
 किम् इत्यादिकांशायां भिक्षालम्बमित्यर्थः, कौशो धर्मः शाक्त-
 शास्त्रविषयोक्तधर्मः । कर्पूरमञ्जर्यां भैरवानन्दस्त्रेयमुक्तिः । (C).

१०७। शास्त्रिणीमुदाहरति, रण्डेति । चंडा परमकोपवती
 दिक्खिदा—दीक्षिता शाक्तशास्त्रोक्तविधिगृहीतमन्त्रेति यावत्
 रण्डा—विधवा धन्य दारा—धर्मपत्नी, मज्जं—मद्यं पिञ्जिए—
 पीयते, मंसं श्र[आ]—मांसं च खण्डए—खाद्यते । भिक्षा—भिक्षा
 भोष्यं—भोष्यं चर्मखण्डं च श्रेया—ग्रथ्या, एतादृशः कौशो—
 कौशः वंशपरंपरापरिप्राप्तः शाक्ततंत्रविशेषोक्त इति यावत्
 धन्यो—धर्मः कस्य—कस्य रम्यो—रम्यो नो भाति ॥ अपि तु
 सर्वस्वापीत्यर्थः । कर्पूरमंजरीषाटकस्यं कापालिकभैरवानन्दस्य
 राजानं प्रति वाक्यमिदम् । ७४ । शास्त्रिणी गिरुणा । (E).

१०८। १ द्विज (F). १ लघु (F). १ Dropt in (B). ४ वच (A).
 १ वच (A). १ भव पचि (A), नव पचि (B & C). ७ भविषं (A & C),
 पचिषं (B). ८ १०९ (A), ७५ (E).

जहा, परिणम्^१ ससहर बन्धनं
 विमल कमल दल गन्धनं ।
 विद्धि^२ असुर कुल दलणं^३
 पणमह^४ सिरि^५ महु महणं ॥ १०६^६ ॥ दमणक^७ ।

१०७ । यथा । रंडा चंडा दीक्षिता धर्मदारा मद्यं मांसं
 पीयते खाद्यते च । भिक्षा भोज्यं चर्मखंडं च शय्या कौलो धर्मः
 कस्य नो भाति रम्यः ॥ (G).

१०८ । द्विजवरयुगलं लघुयुगलं पदे पदे प्रकटितबलयम् अन्ते
 गुरुयुक्तं । * * * चतुर्वर्षसुकलम् अष्टचत्वारिंशत्सुकलम् । (C).

१०८ । अथैकादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य चतुर्विंशत्युत्तरसहस्रतमं
 भेदं दमनकनामकं वृत्तं लक्षयति, दिग्भवेति । दिग्भवर जुम्भ —
 द्विजवरयुगलं चतुर्वर्षात्मकगणद्वयमिति यावत् लज्ज जुम्भलं —
 लघुयुगलं बलयं — बलयं गुरुरिति यावत् यच्च पञ्च पञ्च —
 पादे पादे प्रतिचरणमिति यावत् पञ्चलिम्भ — प्रकटितं । चउ पञ्च —
 चतुःपादेषु चउ बसु कलम्भं — चतुर्वर्षसुकलाकं दक्षिणगत्यैवाकस्याप-
 नेन ४८ चतुर्वर्षसुशब्देनाष्टचत्वारिंशन्मात्रा लभ्यते, तथा चतुर्वर्षि
 पादेषु मिलित्वाष्टचत्वारिंशन्मात्राकमिति तत्त्वं, दमणम् — दम-
 नकं फणी ललिम्भं — ललितं यथा स्यात्तथा भण — भणति ॥ लघु-
 दशकोत्तरगुरुरचितचरणो दमनक इति फलितार्थः । ७५ । (E).

१०६ । १ पञ्चलिम्भ (A, B & C). २ बलिम्भ (A, B & C). ३ दलणं (B & C). ४ पञ्चपद (A). ५ सिरि (E). ६ १०७ (A), ७६ (E). ७ दमणम् (C).

ताल खंदए समुह तूरआ^१
 जोहलेण छंद एहु^२ पूरआ ।
 गारहाइ^३ अकखराइ^४ जाणिआ
 शाअ राअ^५ जंप एअ^६ सेणिआ^७ ॥ ११०^८ ॥

१०८ । दिअ इति । द्विजवरयुगं लघुयुगलं पदे [पदे] प्रकटित-
 वलयं । चतुःपदे चतुर्वसुकलं दमनकं फणौ भणति जालितं ॥
 वलयो गुरुः । (G).

१०९ । छदाहरति । प्रकटितं ग्रशधरतुष्यं वदनं यस्य विमल-
 कमलदलनयनं । बल्लिकासुरकुलदहनं प्रणमामि गिरसि मधु-
 मयनं कृष्णं ॥ (C).

१०९ । दमनकसुदाहरति, परिणअ इति । परिणअ [ससहर
 अण्यणं] — परिणतग्रशधरवदनं विमलकमलदलनयनं । विहितासुर-
 [कुल]दमनं मऊ मण्यं — मधुमयनं श्रीकृष्णं [सिर — गिरसा]
 पणमह — प्रणमत ॥ दमनको निवृत्तः । ७६ । (E).

१०९ । यथा । परिणतग्रशधरवदनं विम[ल]कमलदलनयनं ।
 विहितासुरकुलदहनं प्रणमत श्रीमधुमयनम् ॥ (G).

११० । तालानन्दसमुद्रतूर्यजोहलेण एतत् छन्दः पूरय । एका-
 दशाक्षराणि ज्ञातानि नागराजो जल्पत्येवा सेनिका ॥ तालादध-

११० । १ तूरआ (B). २ रच छंद (A & B), एऊ अण्य (C). ३ गारवा
 (B). ४ अकखराणि (F). ५ राणा (A). ६ यहु (A & B), यच (E).
 ७ 4th quadrant dropt in (C). ८ १०८ (A), १०९ (E).

जहा, भक्ति पत्ति पाञ्च भूमि कं पिञ्चा
 टप्पुं खुंदि खेहं हूर भं पिञ्चा ।
 गोखं राञ्च जिखिं माण मोलिञ्चा
 कामरूञ्चं राञ्च बंदिं छोलिञ्चा° ॥ १११^६ ॥
 सेनिका^६ ।

झलारोऽमलघुचिकलवाचकाः, [Vido खोच १८, p. 27.—Ed.] जोहलः
 पञ्चकलो मध्यलघुः । (C).

११० । अथैकादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य व्यग्रीत्युत्तरवद्व्यततमं
 इच्छे भेदं सेनिकानामकं वृत्तं लक्षयति, तास्तेति । आदौ ताल
 षट्— तालनन्दाभ्यां ततः समुद्रद्वार्या— समुद्रद्वार्या[भ्यां] गुर्वादि-
 चिकलगणाभ्यामित्यर्थः ततश्च जोहलेन मध्यलघुनेन रगणेनेति
 यावत् एङ्— एतत् सेपिञ्चा— सेनिकानामकं वृत्तं— वृत्तं
 पूरञ्चा— पूर्यतां । अथ च प्रतिपदं गारहा[इ] अक्षराद्— एका-
 दशाक्षराणि आपिञ्चा— ज्ञातव्यानि, एञ्— एतत् पाञ्च राञ्च—
 नागरावः जं पि[प]— जल्पति ॥ यदा एकादशाक्षरज्ञातेत्येकं पदं
 कृत्वा वृत्तविशेषणपरतया गारहाइ इति चरणो जो[यो]जनीयः ।
 अथाक्षरकचनमनतिप्रयोजनकतया पञ्चपूरणायेति बोध्यम् । गुरुत्तरेः
 पञ्चभिर्गुर्वादिचिकलगणै रचितचरणा सेनिकेति निष्कृष्टार्थः । (E).

११० । तास्तेति । तालनन्दाभ्यां समुद्रद्वार्याभ्यां जोहलेन वृत्तं एतत्

१११ । १ ङपि (A), ङप्य (B & C). २ कुचि भूचि (B & C). ३ मौङ्
 (E & F). ४ जिचि (A). ५ कामरूप (B). ६ संधि (A). ७ खोलिञ्चा
 (B & C). ८ १०८ (A), १०८ (E). ९ छसेनिका (A).

कुंतीपुत्ता पंचा दिक्षा^१ जाणीआ
 अंते कंता^२ एक्का^३ हारा माणीआ ।
 पाआ पाआ मत्ता दिठ्ठा^४ बाईसा^५
 मालत्ती^६ छंदा^७ जंपंता^८ णाएसा ॥ ११२^९ ॥

पूर्यतां । एकादशाक्षराणि ज्ञातव्यानि नागराजो जल्पति एषा सेनि-
 का ॥ तालेति गुहलघुरूपा गणास्यलार इत्यर्थः, जोहसो रगणः । (G).

१११ । उदाहरति, झत्तीत्यादि । टापेसलदश्वरुरैः बुष्ठाभि-
 धुलिभिः ख[?]शब्दो धूलिवाचको देग्रीति वदन्ति, परे तु खशब्दः
 चोदवाचकः, तथाच टापोत्थितैः चोदैः खे आकाशे हि निश्चितं
 सूर्यं आच्छन्न इत्यर्थः । * * * * (C).

१११ । सेनिकामुदाहरति, झत्तीति । झत्ति — झटिति पत्ति
 पाआ पदातिपादैः भूमि — भूमिः कंपिआ — कंपिता, टप्पु खुंदि
 खेह — टापोत्खातखेहैसलदश्वरुरोद्भूतरेषुभिरिति परमार्थः सूर —
 सूर्यः झंपिआ — आच्छादितः । गौड़ राअ जिष्णि — गौड़राजं जिला
 माण मोडि[लि]आ — मानमोडिता कामरूप राअ बंदि छोलिआ
 — का[म]रूपराजवंदी मोचिता ॥ ७८ । सेनिका निवृत्ता । (E).

१११ । यथा । झटिति पत्तिपादैर्भूमिः कंपिता सलदश्वरुरो-
 द्भूतरेषुभिः सूर्यं आच्छादितः । गौडराजं जिला यौवानसा काम-
 रूपराजवंदी मोचिता ॥ अत्र टप्पु इति माणेलि उक्तार्थे देग्री । (G).

१११ । १ दिषा (A). २ कषा (A). ३ एक्को (B). ४ दिषा (A), पता
 (B), dropt in (C). ५ बाकुषा (B). ६ मलत्ती (C), मलत्ती (F). ७ माका
 (A, B & C). ८ जल्पता (B), जल्पता (C). ९ ११० (A), ७९ (E).

जहा, ठामा ठामा ह्यथी' जूहा' देक्खीआ'
 खीला' मेहा मेरू' सिंगा' पेक्खीआ' ।
 बीरा' ह्यथा' अग्गे खग्गा राजंता'
 खीला' मेहा मभ्भे बिज्जू'ण्चंता ॥ ११३^{१२} ॥
 मासती^{१३} ।

११२ । कुन्तीपुत्रः पञ्च दत्ता ज्ञाताः, अन्ते कान्त एको-
 हारो मन्यते । पादे पादे मात्राः प्राप्ता द्वाविंशतिः मासतीमासा
 जल्पन्ते नागेनैषा ॥ कुन्तीपुत्रः कर्षो दिगुरुः, कान्तः कमनौयः,
 हारो गुरुः । (C).

११२ । अथैकादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य प्रथमं भेदं मासती-
 नामकं वृत्तं लक्षयति, कुन्तीति । यत्र पाश्चा [पाश्चा] — पादे पादे
 प्रतिपादमिति यावत् दिष्टा — दत्ताः पञ्च कुन्तीपुत्राः कर्षा गुरु-
 द्यात्मका गणा इति यावत् जाणीआ — ज्ञायन्ते, अन्ते — कर्ष-
 पञ्चकान्ति पादांते वा कन्ता — कान्तः एका — एकः हारा —
 हारः गुरुरिति यावत् माणीआ — मान्यते । बार्हसा — द्वाविंशतिः
 मात्रा — मात्राः दिष्टा — दृष्टा यत्र पादे पादे इति पूर्वेषाम्बयः,
 तत् मासती कन्ता — मासतीच्छन्दः षाण्सा — नागेशः जपन्ता —

११२ । १ ह्यथी (A), ह्यथी (B). २ जूहा (B & C). ३ पेक्खीआ (A),
 पेक्खीआ (F). ४ बार्ह (A, B & C). ५ मास (B). ६ सिंगे (A, B & C).
 ७ देक्खीआ (A). ८ नौआ (E). ९ चग्गा (A), चग्गे (B & C). १० वज्जुता
 (A), वज्जुता (B & C). ११ बिज्जू मेहा मभ्भे (A). १२ ११२ (A), १० (E).
 १३ मासतीमासा (A).

दिज्जे तञ्जारा^१ जुञ्जला परसुं^१
 अंते खरेंदो^१ गुरु जुग्ग सेसं ।
 जंपे फण्डा^१ धुञ्ज^१ इंदवज्जा
 मत्ता दहा अड्ड^१ समा सुसज्जा ॥ ११४^० ॥

जल्पति ॥ अत्र कांत-पदं माचाज्ञापकं च पद्यपूरणार्थमिति मंतव्यम्,
 एकादशगुहरचिता मासतीति निष्कृष्टोऽर्थः । ७२ । (E).

११२ । कुंतौति । कुंतौपुत्राः पंच दत्ता ज्ञातव्या अंते कांतः
 एको हारो माननीयः । पादे पादे माचा दृष्टा द्वाविंशतिर्मासती-
 च्छंदः जल्पति नागेशः ॥ कर्षो दिगुरुः, हारो गुरुः । (G).

११३ । उदाहरति । स्थाने स्थाने हस्तियूथानि दृश्यन्ते यथा
 मेघा मेघदृष्टे दृश्यन्ते । वीरहस्तापे खड्गा नृत्यन्ति यथा विद्यु-
 न्मेषमध्ये नृत्यति ॥ (C).

११३ । मासतीमुदाहरति, ठामेति । मेरु खिंगा — मेरुदृष्टं
 यथेति शेषः षीला मेघा — नीला मेघाः पेक्खीणा — प्रेक्ष्यंते, ठामा
 ठामा — स्थाने स्थाने हत्थी जूहा — हस्तियूथानि [तथे]ति शेषः
 देक्खीणा — दृश्यंते । षीला मेघा मण्डे — नीलमेघमध्ये यथेति
 शेषः विद्युत् षण्ठंती — नृत्यति, बीरा[णा] हत्था अग्गे — वीर-

११४ । १ दिज्जेर चारा (A), दिज्जेर चीरा (B), दिज्जेर चीरा (C), दिज्जेर त
 राचा (F). २ परसुं (B), परसं (C), परसं (E). ३ खरेंदा (A), खरेंदा
 (B & C). ४ फण्डा (A), फण्डा (F). ५ धुञ्ज (F). ६ अड्ड (B & C).
 ७ ११२ (A), ८२ (E).

हस्ताये तथेति शेषः खग्गा—खग्गाः राजन्ता—राजन्ति ॥ केन-
चिद्वन्दिना कृतं संधामवर्णनमेतत् । मासाती निवृत्ता । ८० । (E).

११३ । यथा । स्थाने स्थाने वस्त्रियूथानि दृश्यन्ते, नीला मेघाः
नेरुशब्दे प्रेक्ष्यन्ते । वीरहस्ताये खग्गा राजन्ते, नीलमेघमध्ये विद्यु-
सृत्यति ॥ (G).

११४ । दीयते वीरयुगलं पदे, अन्ते नरेन्द्रो गुरुयुगलशेषः ।
जल्पति फणीन्द्रः भ्रुवमिन्द्रवज्रां माचा दशाष्टाभिः समाः सुसज्जाः ॥
वीरशब्दः अन्तलघुपञ्चकलवाचौ [Vide श्लोक ११, p. 24, and its
gloss (G), p. 25.—Ed.] नरेन्द्रो जगणः, यत्र माचाः दशाष्टाभिः
सुसज्जीकृताः । (C).

११४ । अथैकादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य सप्तपंचाशदुत्तरचिह्नतमं
भेदं ३५० इन्द्रवज्रानामकं वृत्तं लक्षयति, दिक्के इति । यत्रादौ
तच्चारा जुअला—तकारयुगलं लक्षं तगणद्वयमित्यर्थः, अन्ते—
तगणद्वयात्ते गुरु जुग संसं—गुरुयुगशेषः गुरुद्वयं शेषेऽन्ते यस्य
तादृश इति यावत् षरेदो—नरेन्द्रो मध्यगुरुर्जगण इति यावत्
पएसुं(सुं)—पदेषु दिक्के—दीयते । सा मत्ता दहा अट्ट समा
सुसज्जा—सुसज्जसमाष्टादशमाचाका सुसज्जाः सुस्थापिताः समाः
पदचतुष्टयेऽन्यनामतिरिक्ता अष्टादश माचा यस्यां सेति यावत्
इंदबज्जा—इंद्रवज्रा इति धुअ—भ्रुवं फणिंदा—फणीन्द्रः जंप्—
जल्पति ॥ सुसज्जा—शोभनीकृत्य स्थापिताः समा—पदचतुष्टये
समानाः दहा अट्ट—अष्टादश मत्ता—माचाः यत्र पएसुं(सुं)—
पदेषु पतन्तीति शेष इति भिन्नमेव योजनीयं । अत्र माचाकथनं पद्य-

अहा, मंतं^१ ण तंतं^२ ण हु किंपि^३ जाणे^४
 भाणं^५ च^६ णो किंपि^७ गुरुप्पसाओ^८ ।
 मज्जं पिबामो^९ महिसं रमामो
 मोक्खं^{१०} बजामो^{११} कुल मग्ग लग्गा ॥ ११५^{१२} ॥
 इंदवज्जा ।

पूरणार्थमेव, अवहृद्भाषायां पूर्वनिपातानियमात् पूर्वापरव्यत्यासस्तु
 न दोषायेति ध्येयं, तगणद्वयानंतरजगणानंतरगुरुद्वयरचितचरणा
 इंदवज्जेति फलितार्थः । (E).

११४ । दिक्खे इति । दीयेत राजयुगलं पदेषु अंते नरेन्द्रो-
 गुरुयुग्मश्रेयः । जप्पति फणीन्द्रो भुवम् इंदवज्जां मात्रा दशाष्टौ
 समाः सुसज्जाः ॥ राजा[?] तगणः, नरेन्द्रो जगणः, समाः सर्वरक्षेषु
 अस्तुज्जाः । (G).

११५ । उदाहरति । मन्तं न तन्तं न हि किमपि जाने ध्यानञ्च
 न किमपि गुरुप्रसादान् । मद्यं पिबामो महिसां रमामः[महे]
 मोक्खञ्च यामः कुलमार्गलग्गाः ॥ यद्यहं मन्नादिकं न जाने तथापि
 वयं सर्वे साधका मद्यं पिबामः महिसां रमाम[हे] इत्यर्थः,
 तदिदमनर्थाय भवेदित्याह एवं कुर्वाणाः कुलपथलग्गाः मोक्षं
 प्राप्नुम इत्यर्थः । कर्पूरमञ्जर्यां भैरवानन्दोक्तिरियम् । (C).

११५ । इंदवज्जामुदाहरति, मंतमिति । मंतं—मद्यं तंतं—

११५ । १ मन्ता (B). २ कं पि (A), क्विपि (C). ३ जाणं (A). ४ भाणं
 (B). ५ ण (B). ६ गुरुप्पसाया (B & C). ७ पिबामो (A & C). ८ मोक्खं
 (E). ९ च बजामो (C). १० ११५ (A), ११५ (E).

खरेद^१ एका तश्रणा^२ सुसज्जा
 पश्रोहरा कस गणा^३ मुखिज्जा ।
 उबिंद^४बज्जा फणिराश्र^५ दिट्ठा^६
 पठन्ति^७ छेत्रा सुह बस सिठ्ठा^८ ॥ ११६^९ ॥

तंच णड्ड—खलु निद्ययेनेति यावत् किंपि—किमपि ष—न
 जाणे—जानामि, झाणं च—ध्यानं च किंपि—किमपि षो—
 न जाने इति पूर्वेषाम्बधः, किंतु मज्झं पिबामो—मद्यं पिबामः
 महिसं रमामो—महिसां रमामहे गुरुप्रसादात्—गुरुप्रसादात्
 कुल मग्ग लग्गा—कुलमार्गलग्गाः मोक्खं—मोक्षं वजामो—
 व्रजामः ॥ अनवरतमैथुनमद्यपानाद्यनेककुलपरंपरागमनकुकर्मात्या-
 सक्ता अपि वयं गुरुप्रसादान्मोक्षं प्राप्नुम इति कापालिकभैरवा-
 नन्दस्य राजानं प्रति वाक्यमिदं कर्पूरमंजरीषाटकस्यम् । इन्द्रवज्रा
 निवृत्ता । ८२ । (E).

११५ । यथा । मंचं न तंचं न खलु किमपि जाने ध्यानं च नो
 किमपि गुरुप्रसादात् । मद्यं पिबामो महिसां रमामो[महे] मोक्षं
 व्रजामः कौलमार्गलग्गाः ॥ (G).

११६ । नरेन्द्र एकस्तगणः सुसज्जः पयोधरः कर्णगणः ज्ञाथते
 उपेन्द्रवज्रां फणिराजदिष्टां पठन्ति * * * ॥ छेत्राः विदग्धाः । (C).

११६ । १ खरिंद (E & F). २ तश्रणा (A). ३ गणा (A). ४ उपेद (A),
 उबिंदु (B). ५ फणिराज (A). ६ दिट्ठा (B & C). ७ पठन्ति (B). ८ सुचरंद
 दिट्ठा (A), सुकरन्द सट्ठा (B), सुकरन्दसट्ठा (C). ९ ११४ (A), ८२ (E).

जहा, सुधम्म चित्ता गुणमंत'पुत्ता
 सुकम्म रत्ता विण्णआ कलंता' ।
 विसुद्ध देहा धणमंत' गेहा
 कुलंति के बब्बर सग्ग गोहा ॥ ११७' ॥ उबिंदबज्जा' ।

११६ । अथैकादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्याष्टपंचाग्रदुत्तरत्रिग्रततमं
 २५८ भेदम् उपेन्द्रवज्जानामकं वृत्तं लक्षयति, णरिंदेति । यत्र प्रथमं
 एका — एकः णरिंद — नरेन्द्रः मध्यगुरुर्जगण इति यावत् ततः
 तत्रणा — तगणोऽंतस्तघुर्गण इत्यर्थः सुसज्जा — सु[सु]सज्जः शोभ-
 नीकृत्य स्थापित इति यावत्, ततश्च पयोधरा — पयोधरो मध्य-
 गुरुर्जगण इत्यर्थः कक्ष गणा — कर्णगणो गुरुद्वयमिति यावत्
 सुणिज्जा — ज्ञातः । तां फणिराज दिट्ठा — फणिराजदृष्टां पिंगलोप-
 दिष्टाम् इति यावत् सुह वक्ष सिट्ठा — शुभवर्णसृष्टां उबिंदबज्जा —
 उपेन्द्रवज्जां केशा — कृदक्षा विदग्धा इति यावत् पठंति — पठंति ॥
 अथवा नरेन्द्रैकतगणसुसज्जपयोधरकर्णगणाः सुणिज्जा — ज्ञायंते
 यत्र प्रतिचरणमिति शेषः इत्येकमेव पदं कृत्वा योजनीयम् ।
 अत्र [सुसज्जमिति] शुभवर्णसृष्टामिति च पदं पद्यपूरणार्थमेवेति
 मंतव्यम् । ८३ । (E).

११६ । णरिंदेति । नरेन्द्र एकस्तगणः सुसज्जः पयोधरः कर्ण-
 गणो ज्ञातव्यः । उपेन्द्रवज्जां फणिराजदृष्टां पठंति केशाः शुभवर्ण-

११७ । १ गुणवक्ता (C). २ कलंता (A), कलना (E). ३ धणवक्ता (B).
 ४ ११५ (A), ८३ (E). ५ उपेन्द्रवज्जा (A).

इंद उर्विदा' रक्ता' करिज्जसु'
 चउ अगगल दह याम मुण्णिज्जसु" ।
 सम'जाइहिं सम अक्खर दिज्जसु
 पिंगल भण उवजाइहिं किज्जसु" ॥ ११८" ॥ [अलिख्ता]

सृष्टा ॥ शुभेति मधुररस एव प्राग्रस्यसूषकः ॥ नरेन्द्रो जगणः,
 पयोधरो जगणः, कर्षो द्विगुहः । (G).

११७ । उदाहरति । स्वधर्मचित्ता गुणवन्तः पुत्राः स्वधर्मरतं
 विनीतं कलत्रं । विशुद्धो देहो धनवद्ग्रेहं कुर्वन्ते के वर्वराः स्वर्ग-
 क्षेत्रम् ॥ विशुद्धो रा[रो]गादिहीनः । (C).

११७ । उपेन्द्रवज्रासुदाहरति, सुधमेति । सुधम चित्ता—
 सुधर्मचित्तं गुणमंत पुत्रा—गुणवत्पुत्रं सुकथ रत्ता—सुकर्मरतं
 पत्यादिशुश्रूषाकर्मण्यासक्तमिति यावत् विष्णवा—विनीतं कलत्रा—
 कलत्रं । बिसुद्ध देहा—रोगादिरहितः देहः धनमंत—धनवत्
 ग्रेहा—ग्रेहं, एतत्सर्वं यदि भवतीति श्रेयः, तदा के वर्वरा—
 वर्वराः स्वर्ग क्षेत्रम्—स्वर्गक्षेत्रं कुर्वन्ति—कुर्वन्ति, अपि तु न
 कोऽपीत्यर्थः ॥ सर्वपदार्थविकलक[ष] कथचिदिदं वाक्यम् । ८४ ।
 उपेन्द्रवज्रा निवृत्ता । (E).

११७ । यथा । सुधर्म चित्तं गुणवंतः पुत्राः सुकर्मरतं विनतं

११८ । This śloka is not found in (A) and (B). १ उपेन्द्रा (C).
 १ एक (C). २ कर्तोऽह (C). ३ परिज्जसु (C). ४ सव (C). ५ उवजाइ
 (C), उपजाइ कधि (E). ७ सुविज्जसु (C). ८ ८४ (E).

कक्षत् । विशुद्धा देहा धनवंतो गे[ग्य]हाः कुर्वन्ति के सर्व्वराः स्तनं
खेचम् ॥ विशुद्धा नीरोगाः । (G).

११८ । इन्द्रोपेन्द्रावेकीक्रियेतां चतुरपदग्रनामानि भ्रियन्तां । सर्व्व-
जातिसमाचराणि * * पिंगलो भणति उपजातिर्ज्ञायताम् ॥ इन्द्रवज्रो-
पेन्द्रवज्राच्छन्दोरेकीकरणादुपजातिच्छन्दो भवति, तत्र चतुर्दश
नामानि भवन्ति, एवं सर्व्वजातिषु समाचरासु उपजातिर्विध्यन्ते । (C).

११८ । अथेन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्राभ्यां पादेन पादाभ्यां पादैश्च मिश्रि-
ताभ्यामुपजातिच्छन्दो भवति तच्च [च]तुर्दशविधमित्याह, इदंति ।
इदं उचिंदा — इन्द्रोपेन्द्रयोः नामैकदेशेनापि नामपदद्वयादिन्द्रवज्रो-
पेन्द्रवज्रायोरित्यर्थः एक — ऐक्यं करिष्यसु — कुर्व्व, चउ अगल
दह णाम — चतुरधिकदशनामानि सुषिष्यसु — जानीहि । सम
अक्षर — समान्यचराणि दिष्यसु — ददस्व, सम जादहि — सम-
जातिभिः तुल्याचरचरणजातीयैर्दृष्टैरिति यावत् उपजादहिं —
उपजातिं किष्यसु — कुर्व्व इति पिंगल — पिंगलो नागः भणति ॥
इदं तु बोध्यं समाचराणि दत्त्वा समजातीयैर्दृष्टैरुपजातिं
कुर्व्वेत्यनेन विषमाचरचरणजातीयैर्दृष्टैर्नामोपजातिरित्युक्तं भवति,
तथाथेन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्राभ्यां न त्विन्द्र[वज्रो]वशाभ्यामिन्द्रवशावशाभ्यां
वातोर्नीशास्त्रिणीभ्यां न मास्त्रिणीशास्त्रिणीभ्यामुपजातिर्भवति इति
परमार्थं इति । (E).

११८ । इदंति । इन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रे एकत्र कुर्व्व चतुरधिकदश-
नामानि जानीहि । समजातिभिः समाचराणि देहि पिंगलो-
भणति उपजातिं कुर्व्व ॥ (G).

चउ अक्खरके पत्थर^१ किज्जसु
 इंद^२ उबिंदा^३ गुरु लहु^४ बुभ्भसु^५ । [अल्लिहा]
 मभ्भसुह^६ चउद[ह]ह हो उवजाइ
 पिंगल जंपइ^७ कित्ति वेलाइ^८ ॥ ११६^९ ॥ [पञ्चटिका ?]

११६ । चतुर्हंगानां ज्ञानप्रकारमाह, चतुरचरप्रसारं कुरुष्व
 इन्द्रोपेन्द्रयोर्गुरुलघून् बुध्यस्व । मध्ये चतुर्हंग भवन्त्युपजातयः पिङ्गलो-
 जल्पति कृत्वा मन्यते ॥ अथमर्थः, चतुरचरस्य षोडश प्रसाराः
 भवन्ति, तत्र प्राथमिकस्यतुर्गुहः ष चेन्द्रवज्जायामन्तर्भूतः तत्र चतुर्षु
 पादेष्वाद्याचरस्य गुरुत्वादेव, अन्तिमस्यतुर्लघुर्भवति ष चोपेन्द्रवज्जाया-
 मन्तर्भूतः तत्र चतुर्षु पादेषु प्रथमाचरस्य लघुत्वात्, अतो मध्यवर्ति-
 चतुर्हंगभेदानुसाराच्चतुर्हंगोपजातयो भवन्ति । तथाहि चतुरचरस्य
 द्वितीयप्रसार आदिलघुर्भवति, तथापि प्रथमपादो लघ्वादिः परे
 तयो गुर्वादयः, एवमग्रेऽपि । (C).

११६ । अथाद्यां चतुर्हंगभेदानयनप्रकारमाह, चउ अक्खरेति ।
 चउ अक्खरके — चतुरचराणां पत्थर — प्रसारं किज्जसु — कुरुष्व,
 इंद उबिंदा — इन्द्रोपेन्द्रयोः गुरु लहु — गुरुलघू इन्द्रवज्जायां गुरु-
 लुपेन्द्रवज्जायां लघुमित्यर्थः बुभ्भसु — बुध्यस्व । मभ्भसुह — मध्ये सर्व-
 गुरु-सर्वलघुप्रसारयोरिति यावत् चउदह — चतुर्हंग उवजाइ —
 उपजातयः हो — भवन्ति इति कित्ति वेलाइ — वेङ्गितकीर्तिः

११६ । १ पत्थर (A). २ इंदु (B). ३ उबिंदा (F). ४ लहु गुरु (A).
 ५ किज्जसु (A), बुज्जसु (B & C), बुज्जसु (E). ६ मभ्भसुह (A), मभ्भसु (B),
 मभ्भसु (C). ७ परप्रसारं (E). ८ वेलाइ (A). ९ ११६ (A), ११६ (E).

पिंगलः जंपद् — जल्पति ॥ अचेदं तत्त्वं — चतुरचरस्य प्रस्तारक्रियया षोडश भेदा भवन्ति, तत्र चतुर्गुरुः प्रथमः स चेंद्रवज्जापादचतुष्टय-ज्ञापकस्तत्र प्रतिचरणं प्रथमगुरोरुपादानात् तत्रैकैको गुरुरिंद्र-वज्जाया एकैकचरणज्ञापक इति च्छदयं । चतुर्लघुर्जातिमः स षोपे-त्रवज्जापादचतुष्टयज्ञापकस्तत्रैकैको लघुर्षोपेन्द्रवज्जाया एकैकचरण-ज्ञापक इति सच्चदयैकगम्योऽर्थस्तत्र प्रतिचरणं प्रथमलघोरुपादानात् । एवं चावशिष्टा मध्ये चतुर्दशभेदास्तदनुसाराच्च चतुर्दशोपजातयो- भवन्ति । तथाहि चतुरचरस्य द्वितीयप्रस्तारे प्रथममेको लघु-तदनन्तरं च चथो गुरवो भवन्ति, तथा षोपेन्द्रवज्जायाः प्रथम-चरणः चयश्चेंद्रवज्जाया एवं मिलित्वा प्रथमो भेदः । चतुरचरस्य द्वितीयप्रस्तारे प्रथममेको [गुरुस्तत एको] लघुस्तदनन्तरं गुरुद्वयं, तथा चेंद्रवज्जायाः प्रथमचरणो द्वितीयश्चोपेन्द्रवज्जायाः द्वितीयचतुर्थौ च पुनरिंद्रवज्जाया एवं मिलित्वा द्वितीयो भेदः । चतुरचरस्य चतुर्थप्रस्तारे प्रथमं लघुद्वयं तदनन्तरं गुरुद्वयं भवति, तथाच प्रथम-द्वितीयौ चरणौ उपेन्द्रवज्जायाः द्वितीयचतुर्थौ चेंद्रवज्जाया एवं मिलित्वा द्वितीयो भेदः । एवमप्येऽपि सुधीभिरवधेयमित्यस्मत्तात-चरणोपदिष्टः पंथाः । (E).

११८ । अथासां चतुर्दशभेदानयनप्रकारमाह चउरि[इ]ति । चतुरचरस्य प्रस्तारं कुरु, इंद्रवज्जोपेन्द्रवज्जयोर्गुरुलघु बुधस्त । मध्ये चतुर्दश भवन्ति, उपजातिं पिंगलो जल्पति कौर्त्तिवेलायां ॥ कौर्त्तिः प्रस्तारः, मध्ये — सर्वगुरुष्वलघुप्रस्तारयोरंतराले । (G).

[Vide Ghosha's Compendium, Introduction, p. xix, para 45.—Ed.]

जहा, बालो^१ कुमारो^१ स छ^१मुंडधारी
उप्याउ^३ हीणा इउ^३ एक गारी ।
अहं णिसं^४ खाहिं^४ बिसं^४ भिखारीं^४
गई भविची^{१०} किल का हमारी^{११} ॥ १२०^{११} ॥

१२० । उदाहरति । बालः कुमारः स षण्मुण्डधारी, उपाय-
हीना अहमेका नारी । भर्ता तु भिक्षुकः सोऽपि अहर्निशं विषं
खादति, अतः का गतिर्नाम भविचीति शोचति पार्वती ॥ (C).

१२० । उपजातिमुदाहरति, बाल इति । कुमारः कार्त्तिकेयः
बालः स षड्मुण्डधारी — स च षण्मुण्डधारी, उपाय हीणा —
अर्जनोपायविकला एक — एका अपरा असहाया नारी — स्त्री
इउ — अहं, भिषी[खा]री — भिक्षुकस्त्वम् अहर्निशं विषं खाहि —
भक्षयसि, अतः हमारी — अस्मादीया का गतिरवस्था किल
निस्रयेन भविचौ ॥ षड्मुखधारिणो बालस्य बहुतरमत्यावशकं च
भक्ष्यमपेक्षितमहं च निस्रहाया अर्जनाममर्था स्त्री, त्वं चाहर्निशं
विषभोजनेनेव स्वस्य त्वन्निमुत्पादयस्यतोऽस्मादीया का गति-
र्भविष्यति तन्न जाने इति महादेवं प्रति पार्वतीवाक्यं । पूर्वाङ्के

१२० । १ बालः (A), बाल (B). २ कुमारः (A), कुमार (B). ३ षण्
(B). ४ उपाय (A), उपाय (B & C). ५ मुण्ड (B), मुण्डि (C). ६ विषि
(A), विषि (C). ७ खाहि (B & C) ८ विषं (A), विषं (E). ९ भिषारी
(E). १० अतिभविचौ (A), अतिभविचौ (B & C). ११ नारी (C).
११ १२० (A).

किन्ती^१ बाणी माला साला हंसी मात्रा जात्रा^२ बाला ।
 अहा भहा पेम्मा रामा रिह्वी बुह्वी तासू खामा ॥ १२१^३ ॥
 [विद्युन्माला ।] उबजाइ^४ ।

इंद्रवज्राया उत्तरार्द्धे सोपेन्द्रवज्राया लक्षणसत्त्वाद्रामाख्या दादशौच-
 सुपजातिः । (E).

१२० । यथा । बाणः कुमारः स वण्मुखधारो उपायस्त्रीनाह-
 नेका नारी । अहर्निशं खादति विषं भिर्गुर्गतिर्भवित्री किञ्च
 काष्ठाकं ॥ (G).

१२१ । चतुर्दश नामान्याह । कीर्त्तिर्बाणी माला साला हंसी
 माया जाया बाला । आर्द्रा भद्रा प्रेमा [रामा] अर्द्धिर्दुद्धिः तासां
 नाम ॥ (C).

१२१ । अथासां नामान्याह, किन्तीति । निगदेनैव ख्यातं ।
 अथासामसत्तातचरणनिर्मितानि क्रमेणोदाहरणानि यथा,—
 इदं धनुर्वामकरे दधानोऽवाने शरं क्षर्णविचित्रपुंखं ।
 पृष्ठप्रदेशेऽचयि तूणयुग्मं विभ्रत्स रामः शरणं ममास्तु ॥ १ ।
 यस्यात्सुकन्यायुतदृष्टिपद्म-कटाक्षसंप्रेक्षित एव लोकः ।
 सर्वापदम्भिं तरति प्रतूर्णं श्रीरामचंद्रः शरणं ममास्तु ॥ २ ।
 यदीथपादाक्षपरागपातात् शिलामयी गौतमयोषिदाशु ।
 कामस्त्रियोऽपि स्पृष्टणी[य]रूपं लेभे स रामः शरणं ममास्तु ॥ ३ ॥

१२१ । १ किन्ति (A). २ बाणा (C). ३ ११८ (A), ८६ (E). ४ उब-
 जानि (A & B).

सुपीववातात्मजमुख्यकीशै-वंद्वाञ्छलीकैरुपशेष्यमाणः ।
 सुवर्णसिंहासनसंस्थितः स श्रीरामचंद्रः शरणं ममास्तु ॥ ४ ।
 त्रिलोकसंपासनबद्धसंधः कारुण्यपौषमर्षानुरागिः ।
 स्वभक्तदुःखीद्धरणैकवीरः श्रीरामचंद्रः शरणं ममास्तु ॥ ५ ।
 आजानुवाङ्मदितयः प्रबद्ध-यमासनस्थो धृतपीतवासाः ।
 प्रफुल्लराजीवपलाशनेत्रः श्रीरामचंद्रः शरणं ममास्तु ॥ ६ ।
 समस्तपृथ्वीपतिमौलिरत्न-प्रभाभिनीराजितपादपद्मं ।
 अशेषगीर्वाणगणप्रगीत-कीर्त्तिं तमीशं प्रणतोऽस्मि रामं ॥ ७ ।
 नानाविभूषामणिरश्मिजास-प्रच्छन्ननीलाम्बुसमानगात्रः ।
 शौर्दर्यसंन्याश्रितकामगर्वः स रामचंद्रः शरणं ममास्तु ॥ ८ ।
 अरातिनारीचदयं प्रविष्ट-स्तत्र स्थितान्दग्धुमिवारिवर्गान् ।
 यस्तु प्रतापप्रवक्षानस्तु स रामचंद्रः शरणं ममास्तु ॥ ९ ।
 स्नांकप्रसुप्तां धृतकांचनाब्जां समीक्ष्य सीतां कनकप्रभांगीं ।
 आनंदितांतःकरणः स पाया-दपायतो मां रघुवंशकेतुः ॥ १० ।
 अनन्यसाधारणकीर्त्तिचंद्र-करावधूताष्टदिगंधकारः ।
 पौलस्त्यवंशद्रुमकाण्वज्जिः स जानकीशः शरणं ममास्तु ॥ ११ ।
 मत्वा भवंतं त्रिजगद्विपत्ति-संन्याश्रकं देवगणान् विश्वाय ।
 भवत्यदाहं शरणं गतोऽस्मि प्रसीद राम त्वमतोऽतिशौचम् ॥ १२ ॥
 भवत्समानोऽपि यदा जरेन्द्रः श्रीराम कार्पण्यसुरीकरोति ।
 तदाश्रयेत्कः खलु दाहभाव-मतस्त्वमीश त्यज निहुरत्नं ॥ १३ ॥
 वीरासनाध्यासित उद्यवीर्यो नवान्बुद्ध्यामहृषिर्षितारिः ।
 समस्तविद्याम्बुधिपारगश्च स रामचंद्रः शरणं ममास्तु ॥ १४ ॥ (E).

चारौ^१ कक्षा^२ पाए दिष्वा सब्बा सारा^३
 पाआ अंते^४ दिज्जे कंता^५ चारौ हारा ।
 छ्खावेआ मत्ता पत्ता चारौ पाआ
 विज्जाहारा जंपे सारा णाआराआ ॥ १२२^१ ॥*

[For examples of Upajāti, culled from the Kumārasambhava of Kālidāsa, vide Ghosha's Compendium, pp. 118-119.—Ed.]

१२१ । किञ्चीति । कौर्त्तिर्वाणी माष्वा शाष्वा हंषी माया
 जाया बाष्वा । आर्द्रा भद्रा प्रेमा रामा षड्विर्बुद्धिरिति तासां
 नामानि ॥ (G).

१२२ । अथ दादशाक्षरा । चत्वारः कर्षाः पादे दत्ताः
 सर्व्वसाराः पादान्ते दत्ताः कान्ताञ्ज्वारो हाराः । षष्ठ्यति-
 मात्राः प्राप्ताः चतुर्भिः पादेर्विद्याधरं जन्यति चारं नाग-
 राजः ॥ प्रतिपादं चतुर्विंशतिमात्रलाचतुर्भिः पादैः षष्ठ्यति-
 मात्राः स्युः । (C).

१२२ । अथ दादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य षष्ठ्यत्युत्तरं सदृश-
 चतुष्टयं भेदाः ४०८६ भवन्ति, तत्राद्यं भेदं विद्याधरनामकं वृत्तं
 ज्ञायति, चारीति । यत्र पाए—पादे सब्बा सारा—सर्व्वसारान्
 सर्व्वसारं वा चारौ कक्षा—चतुरः कर्षान् कर्षचतुष्टयं वा गुह-
 दयात्मकगणचतुष्टयमिति यावत् दिष्वा—दत्ता, पाआ अंते—

१२१ । १ चारि (A), चाकी (C). २ वषां (F). ३ चारा (A). ४ कंता (A).
 ५ कक्षा (A), कंवे (C). १ १२८ (A). * Second half dropt in (B).

जहा, *जास्तु कंठा' बीसा दीसा' सीसा' गंगा
 णाञ्चाराञ्चा किज्जे हारा गोरी' अंगा ।
 गंते' चामा' मारू कामा लिज्जे' कित्ती
 सोई' देज' सुक्खं' देओ' तुम्हा' भत्ती' ॥
 १२३' ॥ विद्याधरः' ॥

पादांते कंता—कांताः चारौ हारा—चलारो हारा गुरवः
 दिज्जे—दौयंते । तं कृषावेञ्चा मत्ता पत्ता चारौ पाञ्चा—
 षष्वतिमात्राप्राप्तचतुष्पादं प्रतिपादं चतुर्विंशतिमात्राणां विष-
 मानत्वात् षष्वतिमात्रां प्राप्ताश्चलारः पादा यस्य तन्नाट्टमिति
 यावत् सारा—दादशाक्षरचरणवृत्तमध्ये आदिभूतत्वात् सा[र]-
 भूतं श्रेष्ठमिति यावत् तं विज्जाहारा—विद्याधरं विद्याधर-
 नामकं वृत्तं णाञ्चाराञ्चा—नागराजः जंप्पे—जल्पति ॥ अथ
 वर्णवृत्ते मात्राकथनस्थानतिप्रयोजनकत्वान्मात्राज्ञापकक्षरणः सञ्चा-
 सारेति कर्ण[वि]शेषणं [च] पद्यपूरणार्थमेवेति मंतव्यं । दादशगुह-
 रचितचरणो विद्याधर इति फलितार्थः । (E).

१२२ । अथ दादशाक्षरं जगतीच्छंदः । चारौति । चलारः
 कर्षाः पादे दत्ताः सर्वसाराः पादांते देयाः कांताश्चलारो

१२२ । * Dropt up to चारा in the 2nd quadrant in MS. (B).
 १ कंठे (A). २ दिङ्गा (C). ३ सीसे (A). ४ गौरी (F). ५ मत्ते (A, B & C).
 ६ कामा (A & B), रामा (C). ७ लिज्जे (C). ८ सोक (A). ९ देओ (E).
 १० सोक्खा (A), सोक्खं (B & C). ११ देक (A). १२ चञ्जा (A), तुम्हा (C).
 १३ भत्ती (A), भत्ती (B). १४ १२० (A). १५ विद्याधर (A).

धञ्चो^१ चामरो रूञ्चो सेस सारो^२
 ठण कंठण मुञ्चण जत्थ^३ हारो ।
 चउ च्छंद किञ्जे तच्चा सुञ्च देहं^४
 भुञ्जंगापञ्चाञ्चं पर बीस रेहं ॥ १२४^५ ॥

हारः । षष्ठवतिमात्राप्राप्ताश्चत्वारः पादाः, विद्याधरं जल्पति
 सारो नागराजः ॥ कर्णो द्विगुहः, हारो गुहः । (G).

१२३ । उदाहरति । यस्य कण्ठे विषं दृश्यते शीर्षं गङ्गा नाग-
 राजः कृतो हारः गौरौ अङ्गे । गर्वितो रामः प्रतिकूलमारितः
 कामः गृहीता कीर्त्तिः स देवः सुखं ददात युष्माकं भक्त्या ॥ (C).

१२३ । विद्याधरमुदाहरति, जासू इति । जासू — ज[य]स्य
 कंठा — कंठे बीसा — विषं दौसा — दृश्यते, शीसा — शीर्षं गंगा
 दृश्यते, अंगा — अंगे अर्द्धांगे इति यावत् गोरौ — गौरौ पार्वती-
 त्थर्यः दृश्यते, येन णाञ्जाराञ्चा — नागराजः हारः कंठभूषा किञ्जे —
 क्रियते कृतो वा । गंते — गात्रे चामा — चर्म करिच्छत्तिरिति
 यावत् छतमिति श्रेवः, येन च कामा — कामं माह — मारयित्वा
 दग्ध्वेति यावत् किन्ती — कीर्त्तिः स्त्रिञ्जे — गृहीता, सोई — स
 एव देवो — देवः शशिकलाभरण इत्यर्थः भक्ती — भक्त्या तुष्ठा —
 युष्माकं सुखं — सुखं निरतिशयानन्दमिति यावत् देवो — ददात ॥
 विद्याधरो निवृत्तः । (B).

१२३ । यथा । यस्य कंठे विषं कृष्यते ग्रीर्वै गंगा नागराजाः
क्रियते हाराः गौरी श्रगे । गाचे चर्म मारितः कामो मृहीता
कीर्त्तिः सोऽपि देवः सुखं ददात युष्माकं भक्ता ॥ (G).

१२४ । ध्वजं चामरं रूपकं शेषसारः स्थाप्यते कण्ठे सुग्धो-
यथा हारः । चतुश्चन्द्रः क्रियते तथा शुद्धदेहं भुजंगप्रयातं पादे
विंशतिरेखं ॥ ध्वज आदिलघुस्त्रिकलः, चामरं गुरुः, रूपकं छन्दः,
शेषो नागः पिङ्गल एव तस्य सारः । चतुश्चन्द्रश्चतुर्गणं तेन
चतुर्भिर्गणैश्चन्द्र इत्यर्थः । विंशतिरेखं विंशतिकलं । (C).

१२४ । अथैका[यदा]द्दशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य षड्ग्रीत्युत्तर-
पंचशततमं ५८६ भेदं भुजंगप्रयातनामकं वृत्तं लक्षयति, धञ्चो
इति । हे सुद्ध — हे सुग्धे यच्च धञ्चो — ध्वजो लघ्वादिस्त्रिकलः
चामरो — चामरं गुरुः एवं चउ — चत्वारः रूपञ्चो — रूपकाः
गणा इति यावत् पए — पदे प्रतिचरणमित्यर्थः किञ्चै — क्रियते
तत्पदे इत्यनुषंजनीयं बीस रेहं — विंशतिरेखं विंशतिः रेखाः
मात्रा यच्च तादृशमित्यर्थः शुद्धदेहं भुजंगापञ्चान्नं — भुजंगप्रयातं
छन्द — छन्दः शेष — शेषेण पिङ्गलेन जत्य — यथा हारो — हारः
सुक्तादाम तद्वा — तथा कंठए — कंठे ठए — स्थाप्यते । केचित्तु
धञ्चो — ध्वजः लघ्वादिस्त्रिकल इति यावत् ततः चामरो —
चामरं गुरुइति यावत् रूपञ्चो — एवं रूपेण चउ — चतुर्भि-
र्गणैर्यच्च चरण इति शेषः सारो — सारः श्रेष्ठ इति यावत् शेष —
शेषः संपूर्ण इत्यर्थः तद्वा — तथा किञ्चै — क्रियते पूर्यते इति
यावत्, पए बीस रेहं — पदे विंशतिरेखं शुद्धदेहं दृढवनिक्वा

अद्विगल^१ चारि पसिद्धा सोलह चरयोश्च पिङ्गलो भस्वइ^१ ।
 तीखि^२ सञ्जा बीसगल^३ मत्ता संखा^४समग्गाइं ॥ १२५^५ ॥
 [गाहा]

समीकृतगणं तत् भुञ्जंगापञ्चाशं — भुञ्जंगप्रयातं कन्दः, तथा कथ-
 मित्याह, ठए इति, जत्य — यथा सुद्धए — सुग्ध[या] कंठए — कंठे
 चारः सुक्तादाम ठए — स्थाप्यते इत्याहुः । अच ठए इति
 द्वितीयचरस्यः मात्राकथनं च पद्यपूरणार्थमेवेति मंतव्यं, यग[ण]-
 चतुष्टयचरचितचरणं भुञ्जंगप्रयातमिति फलितोऽर्थः । (E).

१२४ । ध्वज[ञो] इति । ध्वजशामरं रूपकाः संसारे स्थाप्यते
 कंठे सुग्धया यथा चारः । चलारः कंदः क्रियते तथा शुद्धदेहं
 भुञ्जंगप्रयातं पदे विंशतिरेखं ॥ ध्वजो लघ्वादिस्त्रिकलः, शामरं
 गुहः, एवंरूपाश्चलारो गहाः पदे कार्या इत्यर्थः । शुद्धेति
 शोभादिप्रागख्यं सूचितं । यथा सुग्धया चारः कंठे भ्रियते तथा
 श्रेषेत्त्यर्थः । (G).

१२५ । एतच्छैव विशेषान्तरमाह । अद्विगणाश्चलारः प्रसिद्धाः
 षोडशचरणैः पिङ्गलो भणति । षोषि प्रतामि विंशत्यधिकानि
 मात्रासंख्याः स[म]पाणि ॥ अद्विगण आदिसद्युः पञ्चकलः, षोडश-
 चरशैरेतादृशैर्भुञ्जंगप्रयातं पिङ्गलो भणति, समयैः षोडशचरणै-
 र्विंशत्यधिकप्रतद[च]यमात्रा भवन्तीत्यर्थः । (C).

१२५ । १ चभिगच (F). १ कचद (A). १ तिचि (A & C), भिच (B).
 २ बीख्मा (A). ३ पक्खा (C). ४ This śloka comes after १२६ in MSS.
 (A, B & C).

जहा, महा मत्त माश्रंग^१ पाए ठवीआ
 तहा तिक्ख^२बाणा कडक्खे^३ धरीआ ।
 भुआ^४ पास^५ भोहा^६ धणूहा^७ समाणा
 अहो णाअरी कामराअस्स सेणा^८ ॥ १२६^९ ॥
 भुअंगपआतं । (C).

१२५ । अथास्यैव प्रकारांतरं गाथया वदति, अहिगणेति
 पसिद्धा — सर्वत्र कंदोपे प्रसिद्धाः पारि — पत्वारः अहिगण —
 अहिगणाः पञ्चकलाः धगणा इति यावत् यत्र प्रतिपरणं परंतौति
 श्रेयः, बौध्गण — विंशत्यधिकानि तीर्थि यथा — चौचि व्रतानि
 समग्राहं — समया मत्ता संखा — माचासंख्या यत्र भवतीति श्रेयः,
 सोलह चरणेषु — षोडशचरणेषु उपलक्षितं तत् भुजंगप्रघातनामकं
 वृत्तमिति श्रेयः पिंगलो — पिंगल इति भण्ट — भणति ॥ श्लोक-
 चतुष्टयस्यैकः श्लोकः कर्त्तव्य इति फलितार्थः । (E).

१२५ । गाथयास्यैव प्रकारांतरमाह, अहीति । अहिगणात्पत्वारः
 पसिद्धाः षोडशचरणेषु पिंगलो भणति । चौचि व्रतानि विंश-
 त्यधिके[कानि] माचासंख्या समया ॥ अहिगणो धगणः । (G).

१२६ । उदाहरति । महामत्तमातङ्गः पादे स्थापितः तथा
 तीक्ष्णबाणाः कटाक्षे धृताः । भुजः पात्रः भुवौ धनुःसमाने अहो
 नागरी कामराजस्य सेना ॥ (C).

१२६ । १ मातङ्ग (C). २ तिक्ख (C). ३ कडक्खे (B & C). ४ धुआ (F).
 ५ पास (E & F). ६ भोहा (A), भोषा (B & C). ७ धणूहा (B & C).
 ८ सेणा (F). ९ सथा (E). १० १२६ (A).

हार गंधा तद्वा कस्य^१ गंधा उखो
 कस्य सहा^२ तद्वा तो^३ गुरूआ गणो^४ ।
 चारि^५ जोहा गणा णाअ राआ भणो^६
 एहु^७ रूएण खण्डीहरो^८ सो मुणो^९ ॥ १२७^{१०} ॥

१२६ । भुजंगप्रघातमुदाहरति, महामत्तेति । यस्याः पाए — पादे महामत्तमातंगः ठवीआ — स्थापितः, तद्वा — तथा यस्याः कडक्खे — कटाचे तिक्व वाणा — तीक्ष्णवाणाः धरीआ — धृताः । यस्याः भुआ — भुजयोः फाव — पात्रो धृत इति पूर्वेषाम्बयः, यथा च भोहा — भुवोः धणूहा — धनुः धृतमिति पूर्वेषाम्बयः, सेचं नागरी अहो इत्याख्येयं कामराअस्स — कामनृपतेः [समाणा] — समाना त्रिभुवनविजयेनातिगर्विता सेणा — सेनेव सेनेति भावः ॥ यदा पादस्थापितमहामातंगा कटाचा एव धृतास्तीक्ष्णवाणाः यथा सेत्यर्थः, भुजपात्रो भुजैव पात्रो यस्याः सेत्यर्थः, धनुःसमान-भ्रुका नागरी कामनृपतेः सेनेव भातीति शेष इति योजनीयं । पूर्वापरशब्दव्यत्यासस्तु प्राकृतभाषायां न दोषायेति मंतव्यम् । भुजंगप्रघातं निवृत्तम् । (E).

१२६ । भुजंगप्रघातं यथा । महामात्रा मातंगाः पादे स्थापिता-
 स्यात्वा तीक्ष्णवाणाः कटाचे धृताः । भुजा पात्रो भूर्धनुषा समाना,
 अहो नागरी कामराजस्य सेना ॥ (G).

१२७ । १ यव (B). २ सजा (C). ३ तद्वा रा (A), तद्वा रा (B & C).
 ४ रव (B). ५ चारी (F). ६ यचे (A, B & C). ७ रव (A). ८ खण्डी-
 चर (G), खण्डीचरो (F). ९ वृत्ते (C). १० १२७ (A).

१२० । हारगन्धौ तथा कर्षगन्धौ पुनः कर्षगन्धौ तकारो-
गुरुको गणः । चत्वारो योधगणा नागराजो भणति एतद्रूपेण
लक्ष्मीधरो ज्ञायते ॥ हारो गुरुः, गन्धः श्लक्ष्म लघुः, कर्षो-
द्विगुरुः, तकारोऽन्तलघुको गणः, गुरुको गण एकः । चत्वारो योध-
गणा इत्यनेन उक्तार्थ एव स्पष्टीकृतः, योधो मध्यलघुः पञ्चकलः । (C).

१२० । अथ दादशाचर[चर]षष्टत्तस्यैकषप्तत्युत्तरैकादशप्रततमं
११०१ भेदं लक्ष्मीधरनामकं वृत्तं लक्षयति, हार गंधेति । हार
गंधा — हारगंधौ गुरुलघू इति यावत् तथा कष गंधा — तथा
कर्षगंधौ कर्षो गुरुदयात्मको गणः गंधो लघुस्तावित्यर्थः उषो —
पुनः कष सहा — कर्षगन्धौ गुरुदयात्मकगणलघू इति यावत्
तथा तो — तथा तोऽन्तलघुस्तगण इत्यर्थः गुरुश्चा गणो — गुरुक-
गणः । एञ्ज रूपेण — एवं रूपेण एतावदुपादानविधिनेति यावत्
चारि जोहा गणा — चत्वारो योद्धृगणा रगणा इति यावत् यच
प्रतिचरणं पतन्तीति शेषः, सो — सः लक्ष्मीधरो — लक्ष्मीधरः
सुषो — ज्ञातव्यः, इति षाञ्चराभा — नागराजः पिंगल इति
यावत् भणो — भणति ॥ रगणचतुष्टयरचितचरणं लक्ष्मीधरनामकं
वृत्तं ज्ञातव्यमिति फलितार्थः । अच रगणचतुष्टयोद्भविकाप्रकारः
पूर्वाङ्गीकृतमिति ध्येयम् । (E).

१२० । हारेति ॥ हारगंधौ तथा कर्षगंधौ पुनः कर्षगन्धौ
तथा तगणो गुरुको गणः । चत्वारो योद्धृगणा नागराजो भणति
एवं रूपेण लक्ष्मीधरस्तः ॥ हारो गुरुः, गंधो लघुः, कर्षो द्विगुरुः,
गन्धो लघुः । एवं चत्वारो रगणाः । (G).

जहा, भंजिआ मालवा गंजिआ कखला^१
 जिखिआ^२ गुज्जरा^३ लुंठिआ^४ कुंजरा^५ ।
 बंगला भंगला ओड्डिआ^६ मोड्डिआ^७
 नेच्छा^८ कंप्पिआ कित्तिआ थप्पिआ ॥ १२८ ॥
 लक्ष्मीधरः^९ ।

१२८ । उदाहरति । भञ्जिता मालवा गञ्जिताः कर्षाटाः
 जिता गुर्जरा लुखिताः कुञ्जराः । वज्र भग्ना ओडा मोटिताः
 खेच्छाः कम्पिताः कौर्त्तिः स्थापिता ॥ कर्षेनेत्यध्याहार्यम् । (C).

१२८ । लक्ष्मीधरमुदाहरति, भंजिआ इति । मालवा—मालव-
 देशाधिपतयो राजानः भंजिआ—भंजिता भग्ना इति यावत्,
 कखला—कर्षाटाः कर्षाटदेशीया राजान इति यावत् गंजिआ—
 गंजिता मारिता इति यावत्, लुंठिआ कुज्जरा—लुंठितकुंजराः
 लुंठिताः बलाद्गृहीताः कुंजरा हस्तिनो येषां ताडुया इत्यर्थः
 गुज्जरा—गुर्जरदेशीया राजानो जिखिआ—जिताः । बंगला—
 बंगाः भंगला—पलायिताः, ओड्डिआ—ओड्डदेशीया राजानः
 मोड्डिआ—मोटिताः, नेच्छा—खेच्छाः कंप्पिआ—कंपिताः,
 कित्तिआ—कौर्त्तयः थप्पिआ—स्थापिताः ॥ स रामो जयतीति
 प्रबंधेन युज्यते । लक्ष्मीधरो निवृत्तः । (E).

१२८ । १ कखला (A), काखला (B & C). २ जीखिआ (A & C),
 जीखिआ (B). ३ गुज्जरा (B & C). ४ लुंठिआ (A, B & C). ५ पिंजरा
 (A), कुज्जरा (E). ६ कड्डिआ (A), उड्डिआ (C). ७ लुंठिआ (A),
 लुड्डिआ (B & C). ८ निच्छा (E). ९ १२५ (A). १० लक्ष्मीधरा (A).

सगणा^१ भुव^२ चारि पलांति जही^३
 भण^४ सोलह मत्त विराम कही ।
 तह पिंगलिअं^५ भणिअं उचिअं^६
 इअ तोटअं^७ छंद वरं रइअं^८ ॥ १२६ ॥

१२८ । यथा । भंजिता मासवाः गंजिताः कर्णाटका जिताः
 गुर्वरा कुंठिताः कुंजराः । वंगा भंजिता ओड्रदेशा मोटिताः
 चेष्टाः कंपिताः कीर्त्तयः स्थापिताः ॥ (G).

१२९ । सगणा भुवास्यवारः पतन्ति यत्र गणषोडशमाचाभि-
 विरामस्तत्र । तथा पैङ्गलिकैर्भणितम् उचितमिति तोटकच्छन्द-
 वरो रचितः ॥ सगणस्तुष्केण षोडशमाचाकथनं स्पष्टार्थमेव,
 विरामः पादसमाप्तिः । (C).

१२९ । अथ द्वादशाक्षरचरकस्य वृत्तस्य पंच[षट्]पंचाशदधिक-
 सप्तदशग्रततमं १७५५ [१७५६] भेदं तोटकनामकं वृत्तं लक्षयति
 सगणेति । जही — यत्र चारि चत्वारः सगणा गुर्वतगणाः भुव —
 भुवं पलांति — पतन्ति, सोलह मत्त विराम कही — षोडशमाचा-
 कथितविरामं षोडशमाचासु कथितो विरामो विच्छेदो यस्मिं-
 स्तदित्यर्थः । तह — तथा रइअं — रचितं पिंगलेनेति यावत्
 छंद वरं — छंदःश्रेष्ठं इअ — एतत् तोटअ — तोटकं भण — कथय

१२६ । १ सगणा (A). २ भुव (A, B & C). ३ जही (F). ४ भण
 (A), मत्त (B & C). ५ पिंगलिकं (A & C). ६ Dropt in (B). ७ मोडच
 (B), मोडच (C). ८ रचिअं (B), रचिअं (C). ९ १२६ (A).

जहा, चल^१ गुज्जर^२ कुंजर^३ तेज्जि^४ मही^५
 तुञ्ज^६ बब्बर^७ जीवण^८ अज्जु^९ एही^{१०} ।
 जइ कुप्यिञ्च^{११} कस्य खरेद वरा
 रण^{१२} को हरि^{१३} को^{१४} हर बज्जहरा^{१५} ॥ १३०^{१६} ॥
 तोटकं ।

इति पिंगल्लिञ्चं—पिंगलीयैः पिंगलप्रयुक्तच्छन्दःशास्त्राभिज्ञैरिति
 यावत् उचिञ्चं—उचितं भणिञ्चं—भणितं ॥ (E).

१२९ । सगेति । सगणा ध्रुवं चत्वारः पतन्ति यच्च भण षोडश-
 मात्राविरामः कथितः । तथा पिंगलीयैर्भणितम् उचितमेत-
 न्नोटकं छंदोवरं रचितम् ॥ (G).

१३० । उदाहरति । चल गुज्जर कुञ्जरांस्त्यक्त्वा तच्च तव वर्धरं
 जीवनमद्य नास्ति । यदि कुप्यति कर्त्तनरेन्द्रवरो रणकेशरौ
 कोहरराज्यहरः ॥ कोहरौ राज्यभेदः । (C).

१३० । तोटकमुदाहरति, चलेति । हे. बब्बर—वर्धरं गुज्जर
 —गुज्जराधीश तुञ्ज—तव जीञ्ज[व]ण—जीवनं अज्जु—अद्य
 एही—नास्ति, अतः कुञ्जर—कुंजरान् मही—महीं तेज्जि—
 त्यक्त्वा चल—गच्छत्वमिति शेषः । कथं जीवनं नास्तीत्यत आह

१ १२० । १ चल (C). २ गुज्जर (B). ३ कुञ्जर (E). ४ तेज्जि (A).
 ५ एही (A, B & C). ६ तुञ्ज (B), वच (F). ७ जीवण (B & C). ८ बब्बर
 (B). ९ कुप्यिञ्च (A), कोप्यर (B & C). १० वर (A). ११ के हरि (A),
 dropt in (B), केहरि (C). १२ के (A). १३ बज्जहरा (A). १४ १२० (A).

जा^१ चारि तकार संभे^२ उक्किद^३
 सारंगरू^४सो पिंगले दिद^५ ।
 जा ती^६ बीसाम^७ संजुत पाएहि^८
 या जाणिए कंति^९ असोख^{१०} भाएहि^{११} ॥ १३१^८ ॥

जईति । कख षरेद वरा — कर्णनरेन्द्रवरः जइ — यदि कुपिच —
 कुपितक्षदेति शेषः रण — रणे को हर — को हरः को हरि —
 को हरिः कः वज्रहरा — वज्रधरः ॥ गुर्जरजयार्थप्रघातकर्णनर-
 पतिप्रतियुद्धाय समुपस्थितं गुर्जरदेशाधिपतिं प्रति कखचिदंदि-
 जनस्यैतद्वचनम् । तोटकं निवृत्तम् । (E).

१३० । यथा । चल गुर्जर कुंजरान् त्यक्त्वा महीं तव वर्णर
 जीवनमद्य न हि । यदि कुपितः कर्णनरेन्द्रवरो रणे को हरिः
 कौ हरवज्रधरौ ॥ (G).

१३१ । यद्यत्सुस्तकारसंभेदेनोत्कृष्टं सारङ्गरूपकं तत् पिङ्गलेन
 दृष्टं । चयो[ये] विश्रामाः संयुक्तपादैर्न ज्ञायते कान्तिरन्योन्य-
 भागेः ॥ संभेदः सम्बन्धः, उत्कृष्टम् उत्कर्षः सुश्राव्यत्वं, रूपकं ह्यन्वः,
 संयुक्ताक्षरप्रधानपादैर्विशिष्टं, विश्रामो यतिः, कान्तिः सा केनापि
 [न] ज्ञायत इत्यर्थः । (C).

१३१ । अथ द्वादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य एकचत्वारिंशोत्तरचयो-

१३१ । १ अं (A). २ उक्किइ (B & C). ३ दिइ (B & C). ४ तीचि
 (A). ५ निखाम (B & C). ६ किति (E). ७ चचच (A). ८ भाएच
 (A), चारचि (C). ९ १३८ (A).

जहा, रे गोड' ब्रह्मंति' ते हत्थि' जूहाइ'
 पल्लट्टि जुञ्जंतु' पाइक बूहाइ' ।
 कासौस राश्चा सरासार अग्गे ख'
 की हत्थि' की पत्ति की बीर बग्गेण ॥ १३२' ॥
 सारंग[रूपकं] ।

विंशतिशततमं १३४१ भेदं सारंगरूपकनामकं वृत्तं लक्षयति, जा
 चारौति । यत् चारि तक्कार संभेअ उक्किट्ट — चतुस्रकारसंभेदो-
 त्कष्टं चतुस्रकाराणां चतुर्णामंतल्लघुतगणानां चः संभेदः संबंध-
 कोनोत्कष्टं सुआय्यलाघुत्कर्षयुक्तमित्यर्थः, यत् पाएहि — पादेषु तीअ
 बीसाम संजुच — द्वतीयविश्रामसंयुक्तं तच्च द्वतीयाक्षरे यतिसादृश-
 मित्यर्थः अशोष भाएहि — अन्योन्यभागैः परस्परविच्छेदैरिति
 धावत् यस्वेति शेषः कंति — कांतिः एषा जाणिए — न ज्ञायते,
 सो — तत् पिंगले दिह — पिंगले दृष्टं सारंगरूपक — सारंगरूपकं
 तत्सारंगरूपकनामकं वृत्तमित्यर्थः ॥ अत्र चतुर्यसरणः पद्यपूर्णाद्यर्थ-
 भेदेति मन्नायम् । (E).

१३१ । जेति । यच्च चतुस्रगणसंभेद उत्कष्टः सारंगरूपकः

१३१ । १ गडड (A), मोड (B & C), जोड (E). १ चहंतु (A & C),
 चल्लट्टु (B). २ हत्थि (A), हत्थी (E), हत्थ (F). ३ जूवारं (A), जूवाहि
 (B), जूवार (C), वूवार (E & F). ४ वळ्ळर (A), वळ्ळनु (B & C), सुअमंतु
 (E). ५ जूवार (A), जूवार (C). ६ जमोष (C). ७ हत्थि (A), हत्थि
 (B). ८ १९८ (A).

पञ्चोदर चारि पस्तिहह ताम^१
 ति तेरह^२ मत्तह मोत्तिअ^३दाम ।
 ण पुब्बहि^४ हार^५ ण दिज्जइ^६ अंत
 विहू सअ अग्गल छप्पण^७ मत्त ॥ १३३^८ ॥

पिंगलेन दृष्टः । यः तृतीये विभ्रामसंयुक्तः पादेषु न ज्ञापते
 कांतिरन्योन्यभागैः ॥ उक्तदृष्टं श्राव्यत्वादिना । (ii).

१३२ । उदाहरति । रे गौड तिष्ठन्तु ते हस्तिव्यूथानि परा-
 दृत्य व्रजन्तु पदातिव्यूथानि । काशीश्वरराजश्वरासाराये किं पत्तिभिः
 किं हस्तिभिः किं वीरवर्गेण ॥ अत्र जयस्थासम्भावितत्वात् किं
 हस्त्यत्वादिना, तथाच पञ्चायनं युक्तमिति व्यज्यते । (C).

१३२ । सारंगरूपकमुदाहरति, रे गौडेति । रे गौड—रे
 गौडदेशाधीश्वर ते हस्तिव्यूथानि—हस्तिव्यूथानि[?] यत्कति—आम्यंति,
 अत इति शेषः पादक व्यूथानि—पदातिव्यूथानि पत्तद्धि—परादृत्य
 जुष्टं—युष्टं[ताम्] नाम, तथापीति शेषः काशीश्वरराजा
 श्वरासार अग्गे—काशीश्वरराजश्वराऽऽसाराये दिवोदासवाणधाराये
 इति पाठश्च, ए—ननु निश्चयेन कौ हस्ति—किं हस्तिभिः कौ
 पत्ति—[किं] पत्तिभिः कौ वीर वर्गेण—किं वीरवर्गेण ॥ (E).

१३२ । यथा । रे गौड आम्यंति ते हस्तिव्यूथानि परादृत्य

१३२ । १ आम (E & F). २ तेमव (B). ३ मोत्तिम (B). ४ पुब्बं (B),
 पुब्ब (C). ५ चार (B, C & E). ६ दिज्जहि (A & B). ७ छप्पण (B).
 ८ १३० (A).

धुर्धत्ताम्] पत्तिभूषाः । काशीशरानशराधाराये किं वृत्तिभिः
किं पत्तिभिः किं वीरवर्गण ॥ दिवोदासखन्नाये सर्वे दृष्यप्राया-
दत्यर्थः ॥ (G).

१२२ । पयोधरैस्तुभिः प्रसिद्धैर्युक्तं त्रिचयोदशमात्राभिः
मौक्तिकदाम । न पूर्वस्मिन् हारो न दीयते अन्ते द्विशते अये
षट्पञ्चाशन्मात्राः ॥ अधिकस्तयोदश त्रिचयोदश, अत्र च आद्य-
मद्योर्गुह्यरहितत्वेन जगण एवोक्तः, तथाच पयोधरशब्दोऽर्थस्यष्टी-
करणार्थमेवेति । यदा, आद्यन्तगुह्यरहित-षोडशमात्रिक-पादषोड-
शकेनापि मौक्तिकदामशब्दो भवतीति ज्ञापनार्थं । न चेवं मात्रा-
वृत्त एवोपन्यासः स्यादिति वाच्यं, दादशाक्षरनियमस्यैव विनिगम-
[क]त्वात्, षोडशपादैः षट्पञ्चाशदधिकशतद्वयं मात्रा भवन्ति । (C).

१२३ । अथ दादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य षड्विंशत्युत्तरैकोनविं-
[शि]शततमं २८२६ भेदं मौक्तिक[दाम]नामकं वृत्तं लक्षयति,
पञ्चोदरेति । जाम — यन्मध्ये ति तेरह मत्तह — त्रिचयोदशमात्राभिः
षोडशभिर्मात्राभिरिति यावत् उपलब्धिताः चारि — चत्वारः
पञ्चोदर — पयोधरा मध्यगुह्यका जगणा इति यावत् प्रसिद्धाः
भवन्तीति शेषः, यत्र च अन्त — अन्ते पादान्ते इत्यर्थः पुम्बहि — पूर्वं
पादादावित्यर्थः चार — हारो गुह्यः ण दिक्को — न दीयते, विद्म वच
अगण हृष्य ष मन्त — द्विशताधिकषट्पञ्चाशन्मात्राकां तत् मौक्तिक-
दाम — मौक्तिकदामनामकं वृत्तमित्यर्थः ॥ ननु यत्र पयोधरचतु-
ष्टयं पततीत्युक्तैव पादाद्यन्तयोर्गुह्यदामाप्रसक्तेः कथं ण पुम्बहीत्यनेन
तत्र तत्प्रतिषेधः बाधु संगच्छत इति चेत्, अत्र केचित् जत एवं

जहा, कश्चा भउ^१ दुम्बरि^२ तेजि^३ गरास
 खणे खण^४ जाणिअ अच्छ^५ णिसास ।
 कुळ रव तार^६ दुरंत वसंत
 कि णिहअ^७ काम कि णिहअ^८ कंत^९ ॥ १३४^९ ॥
 मौक्तिकदाम ।

बलारो जगणाः पतन्तीत्यत एव पूर्वम् अन्ते वा हारो न दीयत-
 इति पूर्वोक्तस्यैव विवरणमेतदित्याहुः । षट्पञ्चाशदुत्तरशतद्वय-
 मात्राकथनं षोडशशरणाभिप्रायेण, जगणमात्राज्ञापकं तद्विशेषण-
 पदं पादपूर्णाथमेवेति मंतव्यम् । (B).

१३३ । पञ्चो इति । पयोधराखलारः प्रसिद्धाः यत्र त्रिचयो-
 दश मात्रा मौक्तिकदाम । न पूर्वं हारो न दीयते अन्ते द्विशता-
 धिकषट्पञ्चाशन्मात्रं ॥ त्रिचयोदश षोडशेत्यर्थः, द्विशतेत्यनेनाख्य
 षोडशशरणात्ता भवतीत्युक्तं, पयोधरो जगणः । (G).

१३४ । उदाहरति । काथो भरः दुर्बलस्त्वक्का घासं खणे खणे
 ज्ञायते अस्ति[च्छ]निन्धासः । कुळरवस्तापयति दुरन्तो वसन्तः
 * * * किं निर्हयः कान्तः ॥ दुर्बलत्वात् भारो भरः, घासं भक्ष्यं
 त्यक्त्वा दुर्बलो जातो ज्ञायते । एतावत्यां विषष्टुलतायां निर्हयः
 कामः कान्तो वा वीजमपि तु दावेव । (C).

१३४ । १ भउ (A), षउ (B). २ दुम्बर (A), दुम्बर (B & C). ३ तेजि
 (C). ४ खणे (A, B & C). ५ अच्छ (A). ६ तार (A, B & C).
 ७ षिहअ (B & C). ८ Dropt in (C). ९ १३१ (A).

तोदञ्च^१ छंदं बिरौञ्च^२ ठबिञ्जसु^३
 मोदञ्च^४ छंदञ्च^५ णाम करिञ्जसु ।
 चारि गणा भगणा सुपसिञ्चउ^६
 पिंगल जंपद^७ कित्तिहि^८ लुञ्चउ^९ ॥ १३५^{१०} ॥

१३४। मौक्तिकदामोदाहरति । गरास—घासं भोजनमिति यावत् तेञ्जि—त्यक्त्वा कश्चा—कायः दुम्भरि—दुर्बलः भड—जातः, खणे खणे[ण]—खणे खणे अष्क—खष्कः णिसास—निश्वासः रोदनकालौनश्वास इत्यर्थः जाणिञ्च—जायते । तार—तारेण कुङ्क रव—कोकिलारावेण दुरंतः दुष्टः मरणादिजनकः अंतो बख तादृशो वसंतनामा अत्तुः, तस्मात् किं णिहञ्च काम—किं निर्दयः कामः किं णिहञ्च कांत—किं निर्दयः कांतः ॥ एतादृशेऽपि समये न आगतः सः प्रियो निर्दयः, प्राणेश्वरप्राणां मां ज्ञात्वा योऽतिदुःखं प्रयच्छति स कामो वा निर्दय इति कस्याश्चिन्नोषित-पत्निकायाः सखीं प्रति वचनमेतत् । मौक्तिकदाम निवृत्तम् । (B).

१३४। यथा । कायो जातो दुर्बलस्त्वक्तो घासः खणे खणे जातोऽष्कनिश्वासः । कुङ्करवतारदुरंतो वसंतः किं निर्दयः कामः किं निर्दयः कांतः ॥ (G).

१३५। तोटकच्छन्दो विपरीतं स्थापय, मोदकच्छन्दो नाम

१३५। १ तोलच (B & C), तोलच (E). २ ठबिञ्ज (C). ३ छंदच (A).
 ४ छपिचिचउ (B). ५ जपद (B). ६ किति (A), कितिच (B & C).
 ७ छरच (B), चरच (C). ८ १३५ (A).

जहा, गज्जउ^१ मेह कि अंबर^२ साबर^३
 फुल्लउ^४ शीव कि बुल्लउ^५ भम्मर^६ ।
 एकउ^७ जीअ पराहिण^८ अम्मह^९
 कीलउ^{१०} पाउस कीलउ^{१०} बम्मह^{११} ॥ १३६^{१२} ॥
 मोदकं ।

कुह । चत्वारो गणा भगणाः सुप्रसिद्धाः, पिङ्गलो जल्पति कीर्त्ति-
 लुभ्यः ॥ सगणसत्पुष्पात्मकतोटकस्य वैपरीत्येनापि चत्वार इति अत्र
 चत्वारो गणा भगणरूपाः स्थाप्याः, अन्तर्गृह्णन्ति सगणः, तस्य
 वैपरीत्येन भगणः । (C).

१३५ । अथ द्वादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्यैकादशोत्तरपञ्चविंशत्प्रत-
 तमं ३५११ भेदं मोदकनामकं वृत्तं लक्षयति, तोलेति । तोलत्र
 कंद — तोटकच्छंदः विरीत्र — विपरीतं ठविज्जसु — स्थापयस्व,
 अतएव चारि गणा — चत्वारो गणाः भ्रमणा — भगणा आदिगृहकाः
 गणा इति थावत् सुप्रसिद्ध — सुप्रसिद्धा यत्र प्रतिचरणं पतन्तीति
 शेषः, तस्य कंदह — कंदसः मोदत्र — मोदकं नाम अभिधानं
 करिज्जसु — कुहस्य इति किन्तिहि लुद्धउ — कौर्त्तिलुभ्यः पिङ्गलः
 जंपद — जल्पति ॥ इदमत्र तत्त्वं, चतुर्भिर्गुर्वंतगणैस्तोटकच्छंदो भवति

१३६ । १ जज्जउ (B). २ अंबर (A). ३ साबर (A, B & C). ४ फुल्लउ
 (B), फुल्लउ (C). ५ भम्मर (A, B & C). ६ भासर (A). ७ एकउ (A &
 B), एकउ (C). ८ पराधिण (C). ९ अम्मह (C). १० की लउ (A & E),
 की लउ (B). ११ बम्मह (C). १२ १३६ (A).

तद्विपरीतस्यापनेनादिगुरुकैस्तुभिर्गणैर्मोदकं भवति । वक्रोक्तिस्तु पद्यपूरणायैति मंतव्यम् । (E).

१२५ । तोटेति ॥ तोटकच्छंदो विपरीतं स्थापय, मोदकं छंदो-
नाम कुरुष्व । चत्वारो गणा भगणाः सुप्रसिद्धाः, पिंगलो जल्पति
कीर्त्तिकुम्भकः ॥ चत्वारो भगणाः कार्या इत्यर्थः । (G).

१२६ । उदाहरति । गर्जतु मेघः किमन्वयं श्यामलं फुल्लतु
नीपः घूर्णतु भ्रमरः । * * * पराधीन * * * क्रीडतु प्रावृट्
क्रीडतु मन्मथः ॥ गर्जे मेघस्य वासु दुःखे न कोऽपि विशेषः,
किमित्याद्येपे, क्रीडत्विति, मम तु मरणं सिद्धमेवेति व्यथ्यते ।
श्यामदये क्रीणु इति पाठे किं नयतु प्रावृट् किं नयतु मन्मथः
इति वार्थः । (C).

१२६ । मोदकमुदाहरति । गर्जति । मेघ—मेघः गज्जु—
गर्जतु, कि—किंत्वं अंवर—अंवरम् आकाशमिति धावत्
वावर—श्यामलं भवत्विति शेषः, नीप—नीपः कदम्बः फुल्लतु—
विकसतु, कि—किंवा भ्रमर—भ्रमराः बुल्लतु—गुंजतु । अक्वह—
अस्पाकं पराधिण—पराधीनमन्यायत्तमिति धावत् एकुड—
एकमेव जीवं किंवा पाडस—प्रावृट् लेड—गृह्णातु, किं वा
वक्वह—मन्मथः खेड—गृह्णातु ॥ अत्र खेड इति एकारो ह्रस्वो-
बोधः । वर्षागमेऽप्यनागतं विदेशिनं पतिं ज्ञात्वा अतिकामार्त्तायाः
कस्यास्मिन्नोषितभर्तृकायाः कांचिन्प्रियसखीं प्रति वचनमेतत् ।
मोदकवृत्तं निवृत्तम् । (E).

१२६ । यथा । गर्जतु मेघः किमंवरं श्यामलं, विकसंतु नीपः

खगख खगख कइ' चउ गख'
 सुकइ' कमलमुखि' फखि भख' ।
 तरलखअखि सब कर' लहु
 सब गुद जबउ' खिबरि कहु' ॥ १३७' ॥

किं गुंजंतु धमराः । एको जीवः पराधीनोऽस्माकं, किं गृह्णातु
 पर्थन्वः, किं गृह्णातु मन्मथः ॥ (G).

१३० । नगणं नगणम् इति चतुर्गुणं सुकविकमखरविः कषी
 भषति । तरलखयनी सर्व्वेच सर्व्वेखपु सगुदरूपकं न निरूप्य
 कषय ॥ आदौ नगणस्ततो नगण एवंक्रमेण चलारो गणा इत्यर्थः ।
 तरलखयनीति रुन्दसो नाम, सर्व्वेच चयोद्ग्राधरादावपि, निरूप्य
 निर्व्वीच । (C).

१३० । अथ द्वादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्थांतिमं भेदं तरलखयना-
 नामकं वृत्तं खचयति, खगणेति । हे कमलमुखि खगण — प्रथमं
 नगणः सर्व्वेखच्चात्मको गणः पुनः नगणः स एव, एवंप्रकारेण चउ
 गण — चतुरः गणान् नगणचतुष्टयमित्यर्थः कइ — कला सब —
 सर्व्वान् द्वादशापि पादस्थान् वर्णान् खऊ — खघून् कुद, जबउ —
 यावंतः खब गुद — सर्व्वगुरवो गुदयुक्ता यावंतो द्वादशाक्षरभेदा-

१३० । १ खर (A, B & C). १ मुच (C). १ खखर (E). ३ खमखर
 (A, B & C). ५ खच (B). १ खर ख (A), खब ख (B & C). ७ खब मुच
 खच (A), खमुच खच ख (B & C), खब मुद खच (E). ८ खिखि खर
 (A), खिखि खऊ (B & C), खिखि खच (E). ९ १३० (A).

जहा, कमलं वञ्चयति तिलञ्चयति हरं
 गिरि वर सञ्चयति तिसुखधर ।
 ससहरं तिलञ्चयति पलञ्चयति
 वितरति महुं अभिमतं वर ॥ १३८ ॥
 तरलञ्चयति ।

इत्यर्थः तावन्त इति शेषः शिवरि—निराकृत्य भिष्यीकृत्येति
 श्रावन् तरलञ्चयति—तरलनयना एतस्मान्मकं वृत्तमित्यर्थः कश्च—
 कश्च इति सुकर—सुकविः फणि—फणी पिंगलः भण—
 भणति ॥ अथ गुह्ययुक्तवावहे[द]कथनं पद्यपूरणार्थमेवेति मन्तव्यं,
 नगणयन्तुष्टधरचितचरणा तरलनयनेति निःकृष्टोऽर्थः । (E).

१३७ । षण्णिति । नगणं नगणं कृत्वा चतुरो गणान् सुकविः
 कमलसुखि फणी भणति । तरलनयना सर्वान् सुख लघून् सर्वगुह्यं
 धावन् केवलां कश्च ॥ सर्वगुह्यमगणमारभ्य नगणपर्यन्तं भेदाः
 कथिता इत्यर्थः । तरलनयनेति वृन्दः । (G).

१३८ । उदाहरति । कमलवदनस्त्रिलोचनो हरो गिरिवर-
 श्रयणस्त्रिसुखधरः । शशधरतिलकः प्रलयकरो वितरतु महुं
 अभिमतं वरम् ॥ (C).

१३८ । तरलनयनासुदाहरति, कमलेति । कमल वञ्चयति—

१३८ । १ तिलञ्चयति (E). २ तिलञ्चयति (A). ३ ससहर (F). ४ सञ्चयति
 (A), पलञ्चयति (B), नलञ्चयति (E & F). ५ वितरति (A & C). ६ महुं
 (B). ७ अभिमत (C), अभिमत (F). ८ १३५ (A). ९ तरलनयनी (A).

रगण चामर गंधजुआ ठवे
 चमर सख्जुआ जइ संभवे ।
 रगण एक पञ्चतहि लेखिआ
 सुमुहि सुंदरि पिंगल देखिआ ॥ १३६ ॥

कमलवदनः तिणअ[ण]—चिनयनः गिरि वर सअण—गिरिवर-
 ग्रयनः तिसुलधर—चिशूलधरः । ससहर तिलअ—ग्रधर-
 तिलकः गख गरख—कंठस्थितविषः हर—हरः महादेवः मख—
 मख अभिमत वर—समौहितवरं वितरउ—वितरतु ॥ तरख-
 नयना निवृत्ता । (E).

१३८ । यथा । कमलवदन चिनयन हर गिरिवरग्रयन
 चिशूलधर । ग्रधरतिलक गखगरख वितर ममाभिमतं वरं ॥ (G).

१३९ । नगण-चामर-गन्धयुगानि स्थितानि चामरं शक्ययुगं
 यच्च सश्ववति । रगण एकः पादान्ते लिख्यते शृणु सुन्दरी पित्र-
 लेन वृष्टा ॥ चामरं गुणः, गन्धः शैल[शक्य]श्च लघुः । (C).

१३९ । अथ द्वादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य चतुःषष्चुत्तरगतचतु-
 ष्टयाधिक-सहस्रदद्या[सहस्रा]त्मकं भेदं [१४६४] सुंदरीनामकं वृत्तं
 लक्षयति, षणोति । हे सुमुखि यच्च पूर्वं षणण चामर गंधजुआ—
 नगणचामरगंधयुगानि नगणस्त्रिलक्ष्वात्मको गणः चामरम् एको-

१३९ । १ शैल (A, B & C). १ रष गण (B). १ एक (F). ४ देखिआ
 (A, B & C). ५ सुमुखि (B), सुमुहि (C). ६ लेखिआ (A), लेखिआ (B).
 • १३९ (Δ).

अद्वा, बहद्वा^१ दक्खिण माह्व^२ सीअला^३
 गवद्वा^४ पंचम कोमल कोइला ।
 महुअरा^५ महु पाण बह्ण सरा^६
 भमद्वा^७ सुंदरि^८ माह्व^९ संभवा^{१०} ॥ १४०^{११} ॥
 सुंदरी^{१२} ॥

गुरुः गंधजुआ — गंधयुगं सघुदयमिति यावत् तानीत्यर्थः ठवे —
 स्थाप्यंते, ततः अर — यदि चामरम् एको गुरुः ससजुआ —
 शस्ययुगं शस्यो सघुसहयमित्यर्थः संभवे — संभवति । पञ्चम[त]हि
 — पादांते सज्ज — एकः रगण — मध्यसघुर्गणः खेक्खिआ सिद्धितः
 वा पिंगलदग्निता पिंगलेन उपदग्निंतेति यावत् सुंदरी सुंदरीनामकं
 तद्वृत्तं पिंगलेनोपदिष्टमित्यर्थः ॥ तस्यैव ग्रंथांतरे द्रुतविलम्बिते-
 [तमि]ति नाम, अतएव द्रुतविलम्बितमाह नभौ भराविति सचणमपि
 तथैव कृतमिति । (E). [Vide Ghosha's Compendium, p. 75—Ed.]

१२८ । एतेति । नगणं चामरं गंधयुगं स्थाप्यं चामरं शस्ययुगं
 यदि संभवति । रगण एकः पादांते खेख्यः सुमुखि सुंदरी पिंगल-
 दृष्टा ॥ चामरो गुरुः, गंधशस्यौ सघू । (G).

१४० । १ बहद्वा (B), बहति (C). २ माह्व (B), माह्व (E). ३ सिअला
 (E). ४ गवद्वा (A & C). ५ महुअरा (B). ६ महुअरा (A, B & C).
 ७ गवद्वा (A), गवद्वा (B & C). ८ सुंदरि (E). ९ संभवा (A), सवरा (B),
 संभवा (C), माह्व (F). १० माह्व (A, B & C), संभवा (F). ११ १२० (A).
 १२ सुंदरि (B & C).

कक्षा^१ दुखा चामर^२ सखा^३ जुञ्जला जं
 बीहा^४ दीहा^५ गंधअ^६ जुग्गा पञ्जला^७ तं^८ ।
 अंते कंता^९ चामर^{१०} हारा सुहकाअ^{११}
 बार्हसा मत्ता गुणजुत्ता भणु^{१२} माअ ॥ १४१^{१३} ॥

१४० । उदाहरति । वहति दक्षिणमारुतः ग्रीतलः रौति
 पञ्चमं कोमलं कोकिलः । मधुकरो मधुपानमहोत्सवो गायति
 सुन्दरि संभृतो माधवः ॥ संसारेति पाठे माधवं कृष्णं संस्मर । (C).

१४० । सुंदरीसुदाहरति । काचित्सखी कलहांतरितां महा-
 मानवतीं कांश्चिन्नायिकामाह, वरुहति । हे सुंदरि सर्वावयव-
 रमणीये माहव संभवा — माधवो वसंतस्तपोत्पन्न इत्यर्थः शीञ्जला —
 ग्रीतः दक्षिण मारुत — दक्षिणमारुतः बहद् — वाति, कोदला —
 कोकिलः पंचम कोमल — पंचमं कोमलं यथा स्थान्तथा गवद् —
 गायति । मज्ज पाण बह्ण सरा — मधुपानवज्जस्तरा मधु मकरंद-
 स्तस्य पानेनातिगंभीरस्तरा इत्यर्थः मज्जअरा — मधुकरा भ्रमराः
 भमद् — भ्रमंति ॥ अतस्त्वमपि मानं विहाय कांतमभिसरेत्याशयः ।
 सुसुखी [सुंदरी] निवृत्ता । (E).

१४० । यथा । वहति दक्षिणमारुतः ग्रीतलो गायति पंचमं

१४१ । १ कक्ष (B). २ Dropt in (B). ३ खेला (B & C). ४ बीहा
 (B & C). ५ and ६ transposed in (A). ६ गंध (A). ७ पञ्जला (A).
 ८ जं (F). ९ कता (A). १० चामर (A). ११ सुहकाया (A & E).
 १२ भणु (E). १३ १४१ (A).

कोमलं कोकिलः । मधुकरा मधुपानवज्रखरा भ्रमन्ति सुन्दरि
माधवसंभवे वसन्ते ॥ (G).

१४१ । अथ त्रयोदशाक्षरा । कर्णो द्विगुणः चामरं श्रैल्य[श्रल्य]-
युगं च च दौ दीर्घो गन्धयुगं प्रकटं तत् । अन्ते कान्तौ चामर-
हारौ शुभकरौ द्वाविंशतिमात्रा गुणयुक्ता * * * ॥ कर्णो द्विगुणः
तद्वैगुण्ये गुरुषतुष्कं, चामरं दीर्घः हारस्य गुरुः, श्रैल्य[श्रल्य] गन्धस्य
लघू, कान्तौ कमनीयौ, द्वाविंशतिमात्रा इति मिश्रितानां
संग्रहः । (C).

१४१ । अथ त्रयोदशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य दिनवत्युत्तरैकग्रतो-
न्तराष्टसहस्रं ८१८९ भेदा भवन्ति, तत्र दा[चयः]चिंशोत्तरषोडश-
[शत]तमं भेदं [१६३३] मायानामकं वृत्तं लक्षयति, कथेति । जं—
यत्र पूर्वं कषा दुष्ठा—कर्षद्वयं गुरुद्वयात्मकगणयुगमिति यावत्,
ततः चामर—चामरं गुरुस्ततस्य मत्ता जुगला—गन्धयुगलं श्रल्यो-
लघुस्तद्वयमित्यर्थः, ततोऽपि वीहा दीहा—द्वौ दीर्घौ गुरुद्वयमिति
यावत्, ततस्य गंधश्च जुग्मा—गंधयुगं गंधो लघुस्तद्वयमित्यर्थः,
अन्ते लघुद्वयान्ते पादांते वा कान्तौ—कान्तौ चामर हारा—गुरु-
द्वयमित्यर्थः, एते गणा इति शेषः पञ्चसा—प्रकटिताः, तं—तां
सू[सु]कान्ता—शुभकायां बार्दसा मत्ता—द्वाविंशतिमात्राकां
गुणयुक्ता—गुणयुक्तां मात्रा—मायां भणू—कथय ॥ केचित्तु
शुभकायाः शुद्धशरीराः गुणयुक्ता—गुणयुक्ताः द्वाविंशतिमात्रास्य
पतन्तीति मात्राविशेषणतया पदद्वयं योजयन्ति । मात्राकथनं सुह-
काया गुणयुक्तेति च पदद्वयमत्र पादपूरणार्थमेवेति ध्येयम् । (E)

जहा, ए अत्थीरा^१ देक्खु^२ शरीरा घरु^३ जाआ
 वित्ता पुत्ता सोअर^४ मित्ता^५ सबु^६ माआ ।
 काहे सागी बब्बर बेलावसि^७ मुम्भो^८
 एका^९ कित्ती किज्जहि^{१०} जुत्ती जइ सुम्भो^{११} ॥
 १४२^{१२} ॥ माआ^{१३} ॥

१४१ । अथ [अति]जगती चयोदशाक्षरा ॥ कश्चेति ॥ कर्षी
 द्वौ चामरः शल्ययुगलं यत्र द्वौ दीर्घौ गंधयुग्मं प्रकटं ततः । अतं
 कांतौ चामरहारौ शुभकायां द्वाविंशतिमात्रां गुणयुक्तां भष
 मायां ॥ कर्षी दिगुहः, चामरो गुहः, शल्यो लघुः, गंधो लघुः,
 चारो गुहः, माथेति कंदोनाम । (G)।

१४२ । उदाहरति । एतदस्थिरं पञ्च शरीरं षट्कं जायां विचं
 पुचं सोदरं मिचं, सव्वं माया । किंनिमित्तं बब्बर भ्रमसि एकां
 कौत्तिं सुह युत्ता यदि शुधसि ॥ (C)।

१४२ । मायासुदाहरति । ए — एतत् शरीरा — शरीरं
 अत्थीरा — अस्थिरं देक्खु — पञ्च, घरु जाआ वित्ता पुत्ता सोअर
 मित्ता — षट्कजायावित्तपुत्रसोदरमित्राणि एतत्सर्वं माया मिथ्या-
 भूतमित्यर्थः । अतः हे बब्बर — बर्बर काहे सागी — किमर्थं

१४२ । १ चामरीरा (A). २ देक्खु (B & C). ३ घर (A), घर (B & C).
 ४ सोअर (F). ५ मित्त (E). ६ सबू (A). ७ बेलावसि (A). ८ मुम्भो (B,
 C & F). ९ एका (B & C). १० किज्जहि (B), किज्जर (C). ११ सुम्भ
 (B & C), सुम्भो (E), सुम्भो (F). १२ १४२ (A). १३ माया (A).

ठड आड लङ्गजुअ पाअ करीजे
 गुरु सल्ल'जुआ भगणा जुअ दीजे' ।
 पअ' अंतह' पाड' गुरू'जुअ' किज्जे
 सहि तारअ' छंदह'णाम' भणिज्जे' ॥ १४३' ॥

सुअंणे— विसुअ वेलावसि— विलम्बयसि जड सुअंणे— यदि
 जानासि, तदा जुत्ती— युक्तां कित्ती— कीर्त्तिं किअहि— कुरु ॥
 अतिसंधारासकं कुकर्मिणं कंसिअति कखचिअिअस्योपदेशवाक्य-
 मेतत् । माया निवृत्ता । (E).

१४२ । यथा । एतदस्त्रिरं पश्य शरीरं गृहं जायां वित्तं
 पुत्रान् सुखदो मित्राणि, सर्वं माया । किमर्थमेतदुद्दिश्य बर्बर
 विसन्मयसि मुग्ध एका कीर्त्तिः क्रियतां युक्तो यदि जानासि ॥
 [का]हे सागौत्यकार्यं देशौ । (G).

१४३ । स्थापयित्वा आदौ लघुयुगं पादः क्रियते गुरुग्रेख-
 [शस्त्र]युगं भगणदयं दीयते । पदान्ते पादेः गुरुयुगं क्रियते सखि
 तारकं हन्तो[नाम] भण्यते ॥ (C).

१४३ । अथ चयोद्ग्राह्यरचरणस्य वृत्तस्य षट्पंचाशदुत्तरसप्त-
 दशशततमं भेदं [१७५६] तारकनामकं वृत्तं लक्षयति, उदैति । यथ

१४२ । १ वेद (A, B & C). २ गुरु वेद लुपा ने (A, B & C). ३ पुत्रु
 (B). ४ अंतहि (A, B & C). ५ पाच (A, B & C). ६ गुरु (A & E).
 ७ जुर (B), लुपा (C). ८ ताचच (B). ९ छंदच (A). १० चच (A).
 ११ भचीने (A). १२ १४० (A).

ब्रह्मा, खव^१ मंजरि^२ लिज्जिअ^३ चूअह^४ गाळे^५
 परिफुल्लिअ केसु एअ^६ वण आळे^७ ।
 जइ एत्थि^८ दिगंतर जाइहि^९ कंता
 किअ^{१०} वम्मह^{११} एत्थि^{१२} कि एत्थि^{१३} बसंता ॥
 १४४^{१४} ॥ तारअ^{१५} ।

पाअ—पादे आइ—आदौ लङ् जुअ—लघुद्वयं उइ—स्वापद्यत्ना
 गुरु वल्ल जुआ—गुरु-ग्रन्थयुगे करीजे—क्रियते एको गुरुः लघुद्वयं
 च क्रियत इत्यर्थः, ततो भञ्जणा जुअ—भङ्गो गुर्वादिर्गणलघुगं
 दीजे—दीयते । पअ अंतइ पाइ गुरु जुअ—पादांतःपातिगुरु-
 युगं क्रिये—क्रियते, सइ—हे सखि तस्य कंदइ—कंदयः
 तारअ—तारकम् इति णाम—अभिधानं भणिये—भण्यते ॥
 षण्यत्तुष्टयोत्तरगुरुरचितचरणं तारकमिति फलितार्थः । (E).

१४३ । ठईति । स्वापयादौ लघुयुगं पादे क्रियते गुरुः ग्रन्थ-
 युगं दीयते । पादांतःपातिगुरुयुगं क्रियते सखि तारकं कंदयो-
 नाम भण्यते ॥ (G).

१४४ । उदाहरति । नवमञ्जरी सञ्जिता चूतट्टे परिफुल्लिता

१४४ । १ वणि (A), वणि (B & C). २ मज्जरि (C & E). ३ लिज्जिअ
 (A), सल्लिअ (C). ४ चूअइ (B). ५ गाळे (B & C). ६ केइ वणा (A,
 B & C), केइ वणा (E & F). ७ वाळे (B & C). ८ एत्थि (A), एत्थि (B
 & C). ९ जाइइ (B & C). १० कि (A), किउ (B & C). ११ मज्जइ (C).
 १२ वत्थि (A). १३ एत्थि (A). १४ तारका (A), तारक (B).

धश्चा तूर हारो' उखी' तूर हारेण
 गुरू सह किञ्जे अ एक्का तश्चारेण' ।
 कईसा कला कंदु' जंपिञ्ज खारण
 असी होइ चो' अग्गला सब्ब पाएण ॥ १४५' ॥

किंशकलता वनकच्छे । यदि अत्र दिगन्तरं याति कांतः किं मन्मथो
 नास्ति किं नास्ति वसन्तः ॥ (C).

१४४ । तारकमुदाहरति, एवेति । चूअ गाळे — चूतवृक्षेण
 एष — नवा मंजरी — मंजरिः शिञ्जिअ — गृहीता, केसू[सु] एषा
 वण — किंशुकनूतनवणं आळे सन्धक् यथा खान्तथा परिफुल्लिअ —
 परिपुष्पितं । जइ — यदि एत्थि — अत्र वसंतसमये इत्यर्थः कांता —
 कांतः दिगंतरं — दिगंतरं जाइहि — यास्यति, तदा किअ — किं
 वक्कह — मन्मथः एत्थि — नास्ति, कि — किंवा नास्ति वसंतः ॥
 कांतं देशांतरजिगमिषुं जाला विमनायमानां कांचिच्चायिकां [प्र]ति
 — यद्यस्मिन्नपि समये कान्तो गमिष्यति तदा तस्य निवारकः कामः
 वसंतो वा नास्ति किंतु विद्यत एवेति त्वं मा विषीदेति गूढाभि-
 प्राधायाः कस्यास्ति सख्या वाक्यमेतत् । तारकं निवृत्तम् । (E).

१४४ । यथा । नवा मंजरी गृहीता चूतवृक्षेण परिपुष्पितं
 किंशुकानां नवं वनमस्ति । यद्यत्र दिगंतरं यास्यति कांतः किं
 मन्मथो नास्ति किं नास्ति वसंतः ॥ (G).

१४५ । १ चारा (A, B & C). २ उखी (A, B & C). ३ गुरू कारका कच
 एक्के पाएण (A), गुरू कारका कच एक्को कचारेण (B & C). ४ कंदु (A), कच
 (B & C). ५ चण (A & E), चो (F). ६ १४५ (A).

१४५। ध्वजस्वर्यं हारः पुनस्वर्यं हारेण गुरुः काहसः कर्षः एककारेण । कवीशेन कला कन्दो जस्यते नागेन अश्रीतिर्भवति चतुरथा सर्वपादेन ॥ केचित्तु कर्षा कला एकविंशतिः कलाः अर्थात् पादे, इत्यर्थमाहुः । ध्वज आदिस्त्रिकलः, त्वर्थम् आदि-गुरुकलं, हारो गुरुः, काहसो लघुः, कर्षो द्विगुरुः, लकारो-लघुः— भवन्ति मात्रा इति शेषः । (C).

१४५। अथ चयोद्ग्राचरपरणवृत्तस्य श्रुतीत्युत्तरवद्गता-धिकचतुःसहस्रतमं ४६८२ भेदं कन्दनामकं वृत्तं लक्षयति, ध्वजा इति । यत्र पूर्वं ध्वजा— ध्वजो लघ्वादिस्त्रिकल इति यावत् ततः द्वर— त्वर्थं गुर्वादिस्त्रिकल इति यावत् हारो— गुरुः लघो— पुनः हारेण— गुरुणा सह द्वर— त्वर्थं गुर्वादिस्त्रिकलः पुरःस्थित-गुरुगुर्वादिस्त्रिकल इति यावत् अ— पुनः एका तन्नारेण— एक-तकारेण लभ्यं तगणेनेति यावत् गुरु— गुरुः सह— शब्दो लघुः पुरस्थिततगणो गुरुलघुश्चेति यावत् किञ्च— क्रियते, इदं च क्रियापदं यथायथं योज्यं । यत्र च मन्त्र पाएण— सर्वपादेन पाद-चतुष्टयेनेति यावत् चउ अगला— चतुरधिका अश्री— अश्रीतिः कला— मात्राः होइ— भवन्ति, तत् कर्षा— कवीशेन पाएण— नागेन पिंगलेन जंपिञ्ज— जल्पितं कन्दु— कन्दः ॥ तत्कन्दनामकं वृत्तमित्यर्थः । अत्र मात्राकथनं पद्यपूरणार्थमिति ध्येयं । गुरु-
[लघु]त्तरवगणचतुष्टयेन कन्द इति फलितार्थः । (E).

१४५। ध्वजा इति । ध्वजस्वर्यं हारः पुनस्वर्यं हारेण वहेति शेषः गुरुशब्दे कुरुते एकतकारेण । कवीशेन कलाः कन्दुं जस्यते

देइ^१ भुअंगम अंत लहु^२ तेरह बस पमाण ।

चउरासी चउ पाअ कल कंद छंदु बर जाण ।

१४६^३ ॥ दोहा ।

जहा, ण रे कंस जाणेहि^४ हो^५ एक^६ बाला इ^७

मुहे^८ देवई^९ पुत्त तो बंस कालाइ^{१०} ।

तहा गेरह^{११} कंसो जणाणंद कंदेण

जहा हंति^{१२} दिठो^{१३} गिआ खारि बिंदेण^{१४} ॥

१४७^{१५} ॥ कंदः ।

नागेनाश्रीतिर्भवति चतुरधिका सर्वपादेन ॥ ध्वजो लघ्वादि-
स्त्रिकलस्त्रयं गुरुलघू, शब्दो लघुः, तकारस्तगणः । (G).

१४७। न रे कंस जानीहि अहमेको बाल इति भवामि
देवकीपुत्रस्त्वदंशकालः । तथा गृहीतः कंसो जनानन्दकन्देन यथा
हेति दृष्टो निजनारीवृन्देन ॥ हा इति शब्दं ज्ञत्वेति शेषः । (C).

१४७। कंदमुदाहरति, ण रे इति । रे कंस तो बंस कालार
—त्वदंशकालः देवई पुत्त—देवकीपुत्रः एक—एकः अद्वितीय-
इति यावत् बाला—बालकः हो—भवामि इति मुहे—मां ण
जाणेहि—म जानामि । इत्युक्तेति शेषः जणाणंद कंदेण—सकल-

१४६। १ देहि (B). २ लज्ज (C). ३ This sloka is found in MSS.
(B & C), but not in the others.—Ed.

१४७। १ जाणेचो (B), जाणेऊ (C). २ चउ (A), चर (B), चो (F).
३ रल (A, B & C). ४ बाला (A). ५ एक (A & C), च (B). ६ देवर
(E & F). ७ बाला (A). ८ गेरह (A, B & C), गेरहु (E). ९ चारि
(B), चरि (C). १० चिठो (B & C). ११ उन्देच (E). १२ १४६ (A).

चामर पढमहि पाप गणो^१ धुञ्च^२
 सञ्च चरण गण ठाबहि^३ तं जुञ्च^४ ।
 सोलह^५ कलञ्च पर पञ्च^६ जाणिञ्च
 पिंगल पभणइ^७ पंकञ्च^८ बालिञ्च^९ ॥ १४८^{१०} ॥

जीवानन्दहेतुना श्रीकृष्णेनेत्यर्थः तथा कंसो—कंसः गण्ड—
 गृहीतः यथा षिञ्चा षारि बिंदिण—मिजनारीवृन्देन हन्ति—
 हतः दिट्ट—दृष्टः ॥ कंदो निवृत्तः । (E).

१४७ । यथा । न भो कंस जानासि भवामि एको बासो-
 मुखो देवकीपुत्रस्त्वदंशकाक्षः । तथा गृहीतः कंसो जनानन्दकंदेन
 यथा हमिति दृष्टो मिजनारीवृन्देन ॥ (G).

१४८ । चामरं प्रथमं पापगणो[णं] भुवं शब्दं चरणं स्थापय तद्युगं ।
 षोडशकलाः पदे पदे ज्ञात्वा पिंगलः प्रभणति पङ्कजावलीं ॥
 चामरं गुरुः, पापगणः सर्व्वलघुः पञ्चकलः, भ्रुवो निक्षितः, शब्दं
 लघुः, चरणं आदिगुरुस्य तुष्कललघुगं तद्व्यं स्थापयेत्यर्थः । (C).

१४८ । अथ त्रयोदशचरचरणस्य वृत्तस्यैकोनचत्वारिंशोत्तर-
 [सप्त]सहस्रतमं ७०३९ भेदं पंकावलीनामकं वृत्तं लक्षयति, चाम-
 रेति । पढमहि—प्रथमं चामर—चामरं गुरुं ततः धुञ्च—[भ्रुवो]

१४८। १ नवा (E & F). २ धुञ्च (F). ३ ठाबिच (A), ठाबर (C).
 ४ जुञ्च (E & F). ५ सोलह (B), सोल (E). ६ पञ्च पञ्च (A), पञ्चपञ्च (E
 & F). ७ भपचर (B), पभबिच (E). ८ पंक (B). ९ Last half of the
 śloka dropt in (C). १० १४८ (A).

जहा, सो जख^१ जखमउ^२ सो^३ गुखमंतउ^४

जे^५ कर पर उवअर^६ हसंतउ^७ ।

जे^८ पुख^९ पर उअर^{१०} बिरुभूभउ^{११}

ताक^{१२} जखणि कि ण थकउ^{१३} बंभउ^{१४} ॥ १४६ ॥

पंकावली ।

निश्चितमिति यावत् पापगणं—पंचकलस्याष्टमं भेदं [Vide p. 22].
 सर्वलघ्वात्मकमिति यावत् ततः सप्त—श्रृंखं लघुमित्यर्थः ततः
 चरण गण—चरणगणस्य आदिगुरोर्भगणस्येति यावत् जुव—युगं
 ठावधि—स्थापय । इदं च क्रियापदं यथायथं धोञ्चं । पञ्चम्यञ्च—
 पादे पादे प्रतिचरणमित्यर्थः यत्नेति शेषः बोलह—बोडग्र
 कलञ्च—कलास्य आशिञ्च—ज्ञायंते, तं—तां पंचम्यञ्च—
 पंकावलीं तत्पंकावलीनामकं वृत्तमित्यर्थः पिंगल—पिंगलः
 पभणह—प्रभणति ॥ अत्र मात्राकथनं पद्यपूरणार्थमिति मंतव्यं ।
 भगण-जगण-लघुत्तरजगणद्वय-रचितचरणा पंकावलीति निष्कृष्टो-
 ऽर्थः । (E).

१४८ । चामेति । चामरं प्रथमं पापगणं भुवं श्रृंखं चरणगणस्य

१४६ । १ जम (A, B & C). २ जखमच (B), जखमेउ (E & F). ३ ए
 (A, B & C). ४ जुवमनह (A). ५ जो (B & C). ६ उवअर (A, B & C).
 ७ चरणह (A). ८ पुवु (A), उव (B & C). ९ उवअर (E & F). १० विर-
 भूउ (C), विरभूअर (E), विरभूअर (F). ११ ताकि (A), ताख (E), ताह
 (F). १२ and १३ transposed in (E & F). १४ चाकउ (A), चकउ (C, E
 & F). १५ बंभउ (B & C), बभूअर (E & F). १६ १४६ (A).

स्वापद्य युगं । षोडशकलां पदे पदे जानीहि पिंगलाः प्रभणति
पंकावलीकं नाम कंदः ॥ चामरो गुरुः, पापगणः पंचस्रगुः, श्रद्धं
स्रगुः, चरणो भगणः । (G).

१४८ । * * * [त]तः पापगणो भ्रुवं श्रद्धं चरणगणं प्रापद्य तं
युगं । षोडशकलाः पदे प्रकाशिताः पिंगलाः प्रभणति पंकावलीं ॥
प्रथमं चामरो गुरुस्ततः पापगणः पंचस्रगुरूपगणः भ्रुवं निस्त्रयेण
श्रद्धो स्रगुश्चरणगणं भगणं तं भगणं युगं प्रापद्य भगणद्वयं स्वापद्ये-
त्यर्थः । षोडशकलाः पदे भवन्ति । पंकावली कंदसो नाम । (H).

१४९ । उदाहरति । स जगति ज्ञायतां गुणवान् यः परोप-
कारं करोति सन्ततं । यः पुनः परोपकारे विरुध्यते तस्य जननी
किं न तिष्ठति बन्ध्या ॥ तिष्ठति भवतीत्यर्थः । (C).

१४९ । पंकावलीमुदाहरति, सो जणिति । सो—सः जण-
जनः जणमेउ—जातः सजन्मेति यावत्, सः गुणमंतउ—गुणवान्,
जे—यः हसंतउ—हसन् सन् पर उवन्नार—परोपकारं कर-
करोति । जे—यः पुनः पर उवन्नार—परोपकारं विरुद्ध्यति—
विरुद्ध्यति तस्मै—तस्य जणणि—जननी बन्ध्या—बंधीव किं न
यच्छति—तिष्ठति ॥ अर्थमेव प्रसूयते इत्यर्थः । किंचित् स्वामिचं प्रति
कस्यचिदुपदेशवाक्यमेतत् । पंकावली निवृत्ता । (E).

१४९ । यथा । स जन उत्पद्यतां, स गुणवानुदेत् यः करोति
[परो]पकारं हसन् । यः पुनः परोपकारं विरुध्यते, तस्य जननी
किं न बंधीव तिष्ठति ॥ (G).

१४९ । उदाहरणमाह । सो जग इत्यादि । स जगति जग

कक्षो पदञ्ज^१ पढमे^२ जञ्जणो^३ अ वीए^४
 अंते तुरंग सगणो^५ जञ्ज^६ जत्य^७ पाए ।
 उप्ता वसंततिलश्चा फणिणा^८ उकिट्ठा^९
 केचा पठन्ति^{१०} सरसा^{११} सुकइंद^{१२} दिट्ठा^{१३} ॥ १५०^{१४} ॥

वृत्तात् यः पुष्पवान् सति सामर्थ्यं करोति परोपकारं । ये पुनः
 परोपकारविरतास्तेषां जनन्यः किमिति न स्थिता बंध्याः ॥ (H).

१५० । अथ चतुर्दशाक्षरा । तत्र वसन्ततिलकं । कक्षो । कर्षः
 स्थाप्यते प्रथमं जगणो द्वितीये तृतीये च द्वौ सगणौ जगणश्च
 पादे । उक्तं वसन्ततिलकं फणिना उत्कृष्टं केकाः पठन्ति सरसाः
 सुकवौन्द्रदृष्टाः ॥ तुरङ्गे सगणा इति पाठे तुरङ्गोऽन्तगुरुस्यतुष्कलः ।
 केका विदग्धाः । (C).

१५० । अथ चतुर्दशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य चतुरशीत्यधिकग्रत-
 चथोत्तरषोडशसहस्रं भेदा भवन्ति, तत्रैक[च चयः]चिग्रोत्तरन[व]-
 ग्रताधिकद्विसहस्रतमं भेदं [२८३३] वसंततिलकानामकं वृत्तं लक्ष-
 यति, कक्षविति । पढमे — प्रथमे स्थाने कक्षो — कर्षः गुरुदथात्मको-
 गण इति यावत् अ — च पुनः वीए — द्वितीये स्थाने जञ्जणो —

१५० । १ डविष्ण (E). २ पढमो (A). ३ जगणो (A & C). ४ डविष्ण
 (A). ५ सगणा (B & C). ६ सच (A), जज (B), पच (E). ७ जञ्ज (A),
 जज (B & C). ८ फणिराज (A). ९ दिट्ठा (A), उकिट्ठा (B & C).
 १० पठन्ति (A & C). ११ सरसा (F). १२ सुकइंद (A). १३ दिट्ठा
 (B & C). १४ १४९ (A).

जगणो मन्थगुरुगणः, अन्ते — जगणांते तुरंग — तुरंगस्यतुर्माचकः
 सगण इति यावत्, ततश्च सगणो — पुनः सगण एव गुर्वन्त इति
 यावत् । कश्चिच्च दुश्चिञ्चि सगणो इति पाठस्तत्र द्[श्चिञ्चि] सगणो —
 मगणद्वयमपि गुर्वन्तगणद्वयमिति यावदित्यर्थः कर्त्तव्यः, अत्रहृहृ-
 भाषायां पूर्वापरव्यत्यासे दोषाभावात् च — च पुनः पाञ्च गणो —
 लघ्वादिर्गण इत्यर्थः जत्य — यत्र पाए — पादे ठविञ्च — स्थाप्यत-
 इति यथायथं थोच्यताम् । फणिणा — पिगलेन उक्ता — उक्ता
 उक्तिष्ठा — उक्लिष्ठां सु कइद दिष्ठा — सुतरां कवीन्द्रदृष्टां सरसा —
 प्रेमाविष्ठाः क्लेशा — विदग्धाः वसन्ततिलका — वसन्ततिलका पठन्ति ॥
 तगण-भगण-गुरुद्वयोत्तरय[ज]गणद्वय-रचितचरणा वसन्ततिलकेति
 फलितार्थः । (E).

१५० । अथ चतुर्दशाक्षरं शर्करौ । कर्षो इति । कर्षः पतितः
 प्रथमे जगणस्य द्वितीये अन्ते तुरंगः सगणो यस्य यत्र पादे । उक्ता
 वसन्ततिलकां फणिमोक्षिष्ठां क्लेशाः पठन्ति सरसाः सुकवीन्द्रदृष्टां ॥
 कर्षो द्विगुहः, तुरंगस्यतुर्माचकः सगणः, यः यगणः । (G).

१५० । चतुर्दशाक्षरप्रसारस्य कानिचिच्छब्दांसि वदन्ति । कर्षो
 इत्यादि । कर्षः प्राप्तः प्रथमः जगणो द्वितीयेऽन्ते तुरङ्गसगणौ
 यस्य तत्र पादे । उक्ता वसन्ततिलका फणिना उक्लिष्ठा क्लेशाः
 पठन्ति सरसाः सुकवीन्द्रदृष्टा ॥ कर्षो गुरुयुग्मगणः प्राप्तः प्रथमो-
 जगणो द्वितीये अन्ते एतदन्तं तुरंगसगणौ, यद्यपि गञ्च रश्च तुरंग
 पादश्च एञ्च णामेण जाण चउमन्ता [Vide ङीक १०, p. 36.—Ed.]
 इत्यनेन तथाप्यत्र सगणसाक्षर्यात्तुरंगः सगणः, सगणद्वयान्तरं

जहा, जे तीअ तिकख^१ चल चकखु ति हाव दिठ्ठा^२
 ते काम चंद महु पंचम^३ मारणज्जा^४ ।
 जेसुं उणो णिवडिदा^५ सअला वि दिठ्ठी
 चिडंति^६ ते तिल जलंजलि^७ दाण जोग्गा ॥१५१^८ ॥
 वसंततिलका^९ ।

धगण आदिलघुः पञ्चकलगणः, क्केका विदग्धाः । चरणान्तलघु-
 नापि वसन्ततिलका भवति । तदुक्तं कंदःपारिजाते । उक्ता
 वसन्ततिलका तभजा जगौ गः सिंहोन्नतेथमुदिता मुनिकाश्रयेण ।
 अन्तस्थितेन लघुनापि विनोदभूमिरेषा भवेत्तल्लितबंधनबंधनेन ॥
 अथ कंदसो नानामुनिभिर्ज्ञानानामान्युक्तानि । तथा कंदःसिद्धांत-
 भास्करे । उक्ता वसंततिलका तभजा जगौ गः सिंहोन्नतेथ-
 [मुदिता] मुनिकाश्रयेण । उद्धर्षिणीति मुनिसैतत्रपद्मतेयं गर्गैण
 वैव गदिता मधुमाधवीति ॥ (H).

१५१ । जे तस्यान्तीच्छ्लेषलघुस्त्रिभागदुष्टान्ते कामचन्द्रमधु-
 पञ्चममारणीयाः । येषु पुनर्निपतिता सकलापि दृष्टिर्वर्त्तन्ते ते
 तिलजलाश्लक्षिदानयोग्याः ॥ तिलेत्यादिना मृता एन प्रत्या-
 ख्यन्ते । (C).

१५१ । १ तिल (B), तिल (C). २ तिचाच दिठ्ठा (A), ति भाच दिठ्ठा (B),
 ति चाच दिठ्ठा (C). ३ Dropt in (B). ४ मारणीज्जा (A). ५ विविचिचा
 (E), विचिचिचा (F). ६ चडंति (A, B & C). ७ जलाश्लि (C), जलंजली
 (E). ८ १७० (A). ९ वसन्ततिलका (B & C).

संभविञ्च^१ चरण गण पलिञ्च मुहो^२
 संठविञ्च पुणवि^३ दिञ्चवर जुञ्चलो ।
 जं^४ करञ्चल गण^५ पञ्च^६ पञ्च मुखिञ्चो
 चक्रपञ्च पभण^७ फणिवड^८ भणिञ्चो ॥ १५२^९ ॥

१५१ । वसंततिलकामुदाहरति । [जे—]ये लोकाः तीच—
 तस्याः तिलक चल चक्रु ति ह्यव दिड्डा—तीक्ष्णचलचक्रुस्त्रिभाग-
 दृष्टाः, ते काम चंद्र मञ्जु पचम मारणिञ्जा कामचंद्रमधुपचम-
 मारणीया जाता इति शेषः । जेषु—येषु उणो—पुनः तस्याः
 [च]ञ्चला वि दिड्डी—सकलापि दृष्टिः णिविडिञ्चा—निपतिता,
 ते तिलक जलाञ्जलि दाण ओग्गा—तिलकजलाञ्जलिदानयोग्याः
 चिड्ढति—तिष्ठति ॥ कर्पूरमंजरीषाटकस्य कर्पूरमंजरीवर्णनपरं
 विदूषकं प्रति राज्ञो वाक्यमेतत् । वसंततिलका निवृत्ता । (B).

१५२ । यथा । ये तथा तीक्ष्णचलचक्रुस्त्रिभागदृष्टास्ते काम-
 चंद्रमधुपचममारणीयाः । येषु पुनर्निपतिता सकलापि दृष्टिस्तिष्ठति
 ते तिलकजलाञ्जलिदानयोग्याः ॥ (C).

१५३ । उदाहरणमाह । जे तीञ्च इत्यादि । ये तस्यातीक्ष्ण-
 चलचक्रुस्त्रिभागदृष्टास्ते कामचंद्रमधुपचममारणीयाः । येषु पुन-

१५१ । १ संभविञ्च (A), संतंभविञ्च (B). २ पचविञ्च वृषी (B). ३ पुणुवि
 (B & C). ४ जं (A, B & C). ५ करञ्च समच (A), करतञ्च मच (E). ६ पच
 (B & C). ७ चक्र पभच (A), चक्रपचद भच (B & C), चक्रपचच भच (F).
 ८ चविणद वर (A). ९ १७८ (A).

र्क्षिपतिता सकलापि दृष्टिर्वर्तन्ते ते तिलजलाञ्जलिदानयोग्याः ॥
कर्पूरमञ्जरीषाटके राज्ञो वचनम् । (H).

१५२ । सम्भालय चरणगणः पतितो मुखे संस्थाप्य पुनर्द्विजवर-
द्युगलं । तं करतलगण पदे स्थापयित्वा ज्ञातः चक्रपदो भण्यतां
फणिपतिभणितः ॥ चरण आदिगुरुस्यतुष्कलः, करतलगणोऽन्तगुरु-
स्यतुष्कलः । (U).

१५२ । अथ चतुर्दशाक्षरचरणस्य वृत्तस्यैक[नवत्युत्तरैक]श्रुताधि-
काष्टसहस्रतम ८१८१ भेदं चक्रपदनामकं वृत्तं लक्षयति, संभणिञ्च
इति । सुहो—मुखे प्रथममिति यावत् पलिञ्च—पतितं चरणगणं
गुवादिभगणमित्यर्थः संभणिञ्च—संभण्य, पुणवि—पुनरपि द्विञ्च-
वर जुञ्चलो—द्विजवरजुगलं चतुर्लक्षात्मकगणद्वयमिति यावत् संठ-
विञ्च—संस्थाप्य । ज—यच्च पञ्च पञ्च—पादे पादे प्रतिचरण-
मिति यावत् करञ्चल गण—करतलगणः गुर्वतः सगण इति यावत्
सुणिञ्चो—ज्ञातः, तत् फणिबद् भणिञ्चो—फणिपतिभणितं चक्र-
पञ्च—चक्रपदं प्रभण ॥ (I).

१५२ । संभेति । संभण्य चरणगणं पतितं मुखे संस्थाप्य पुनरपि
द्विजवरद्युगलं । यच्च करतलगणः पदे पदे च ज्ञातः चक्रपदं भण
फणिपतिभणितं ॥ चरणो गुवादिभगणः, द्विजवरस्यतुर्लघुः, करतलः
सगणः । (U).

१५२ । संभणिञ्च इत्यादि । संभणितचरणगणः पतितो मुखे
संस्थाप्य पुनरपि द्विजवरद्युगलं । ततः करतलगणः पदतले ज्ञायते
चक्रपदं इष्टं फणिपतिभणितं ॥ चरणगणो भगणः, मुखे आदौ,

जहा, खंजण जुञ्जल गण्ण वर उपमा
 चारु कण्ण लइ भुञ्जुञ्ज सुसमा^१ ।
 फुल्ल कमल मुहि गञ्जंवर गमणी
 कस्स^२ सुक्किञ्च^३ फल विहि^४ गटु^५ तरुणी^६ ॥ १५३^७ ॥
 चक्रपदम्^८ ।

पतितः संभणितः, पुनरपि द्विजवरयुगलं संस्थापय, द्विजवरस्य तु-
 र्ज्ञघुगणस्तयोर्युगलमष्ट लघव इत्यर्थः, ततः करतलगणः सगणः पद-
 तले चरणे ज्ञातः, तलशब्दः स्वरूपवाचकः, फणपतिभणितं त्वं
 शृणु इत्यन्वयः । (H).

१५३ । उदाहरति । खञ्जनयुगल नयनवरस्य उपमा चारु कनकं
 नीता भुजयुगस्य सुषमा । फुल्लकमलमुखी गजवरगमनी कस्य
 सुकृतस्य फल धात्रा घटिता रमणी ॥ (C).

१५३ । चक्रपदमुदाहरति, खजणेति । अत्रावहृद्भाषायां पूर्व-
 निपातानियमात् उपमा शब्दस्य पूर्वनिपात कृत्वा योजनीयं, तथाच
 खंजनजु[यु]गलोपमनयनवरा खजनयुगलस्य उपमा ययोः तादृशे
 अपि नयने ताभ्यां वरा रमणीयेत्यर्थः, चारु कण्ण लइ भुञ्जुञ्ज
 सु[सु]षमा — चारुकनकलताभुजयुगसुषमा चार्त्वी कनकलताया-
 इव भुजयुगस्य सुषमा यस्यास्तादृशीत्यर्थः, फुल्ल कमल मुहि —

१५३ । १ सुषमा (E), dropt in (F). २ Dropt in (B). ३ तुम्ब (A),
 तुं (B). ४ सुक्किञ्च (E). ५ विह (A). ६ मठ (F). ७ रमणी (A,
 B & C). ८ १५८ (A). ९ चक्रपाद (C).

कर पंच पसिद्ध^१ बिलद्ध^२वरं रञ्जणं^३
 पभणंति^४ मणोहर छंदवरं रञ्जणं ।
 गुरु पंच दहा लहु एरिसिञ्चं^५ रदञ्चं^६
 भमराबलि छंद पसिद्ध किञ्चं ठविञ्चं^७ ॥ १५४^८ ॥

फुल्लकमलमुखी गञ्जवर गमणी — गजवरगमना रमणी खलना
 कस्य स्र[स्र]किञ्च फल — कस्य सुकृतफलेन विधिना गठु — दृष्टा ॥
 एतादृशी कांता कान्तिभाविता कस्य पुण्येन ब्रह्मण्येयं निर्मितेत्यर्थः ।
 चक्रपदं निवृत्तं । (E).

१५३ । यथा । अवहट्टभाषायां पूर्वनिपातादिनियमाभावात्
 यद्योचिता योजना कार्या सर्वचेति बोध्यं । खंजनयुगलनयनवरो-
 पमा चारुकनकलताभुजयुगसुषमा । फुल्लकमलमुखी गजवरगमना
 कस्य सुकृतफलेन विधिना निर्मिता तरुणी ॥ (G).

१५३ । उदाहरणमाह, खंजण इत्यादि । खंजनयुगलनयनवरो-
 पमा चारुकनकलताभुजयुगसुषमा । फुल्लकमलमुखी गजवर-
 गमना कस्य सुकृतफलेन विधिना निर्मिता रमणी ॥ खंजनयुगलनेन
 नयनवरयोत्पत्तयमा यस्याः सा, चारुकनकलतावद्भुजयुगस्य परमा शोभा
 यस्याः सा । चतुर्दशाक्षरप्रसारस्य चतुर्धिकाश्रीतिशतत्रयं षोडश-
 षडक्षं भेदाश्लेषु भेददधमुक्तं, 'श्रेषभेदाः स्वय ज्ञेयाः । (H).

१५४ । १ सिद्ध (F). २ तिलद्ध (A & B), सुलद्ध (C). ३ रञ्जणं (A).
 ४ पभणंति (A). ५ एरिसिद्ध (A). ६ ठविञ्चं (A), लपिञ्चं (B & C), dropt
 in (E). ७ ठरञ्चं (E). ८ १५० (A).

१५४ । अथ पञ्चदशाक्षरा यथा । करपञ्चकं प्रसिद्धं सुलभवरं
रत्नं प्रभणन्ति मनोहरच्छन्दोवरं रमणं । गुरवः पञ्च दश लघवः
एतादृशं लभ्यं भ्रम[रा]वलौच्छन्दः प्रसिद्धोक्तं स्थापितं ॥ करो-
ऽन्नगुरुसत्पक्षः । (C).

१५४ । अथ पञ्चदशाक्षरचरणस्याष्टषष्ठ्युत्तरमप्रगत्याधिकदाशिंश-
सहस्रं २२०६८ भेदा भवन्ति, तत्र चय[चतु]स्रवारिंशोत्तरचतुर्दश-
सहस्रतमं [१४०४४] भेदं भ्रमरावलौक्यमकं वृत्तं लक्षयति । यत्र
प्रसिद्ध — प्रसिद्धैः पञ्च — पञ्चभिः कर — करैः गुर्वतसगणैरिति
यावत् विलङ्घ्यं वरं — विलङ्घ्यं अवरमतिरमणीयमिति यावत् रश्मि-
— रश्मिं किञ्च — कृतं, गुरु पञ्च — पञ्च गुरवः दश लङ्घ्यं — दश
लघवः प्रसिद्ध — प्रसिद्धास्तु मनोहर — मनोहरं कन्दोवर — कन्दः-
श्रेष्ठं रश्मिं — रत्नं रत्नप्रायमिति यावत् रश्मिं — रश्मिं ठरश्मिं —
स्थापितं पिङ्गलेनेति भावः, एरिमिञ्च — एतादृशं भ्रमरावलौ-
क्यं — भ्रमरावलौक्यः प्रभणन्ति — प्रभणन्ति पण्डिता इति शेषः ॥
अथ कन्दोविशेषणं भिन्नतया लघुगुरुकथनं च पद्यप्रणयार्थमिति
मंतव्यं, सगणपञ्चक-रश्मिचरणा भ्रमरावलौक्यं फलितार्थः । (E).

१५४ । अथ पञ्चदशाक्षरातिशर्करौ ॥ करेति । करैः पञ्चभिः
प्रसिद्धैरतिरमणीयरश्मिं प्रभणन्ति मनोहरं कन्दोवरं रत्नं । गुरवः
पञ्च दश लघवः ईदृशं रश्मिं भ्रमरावलौक्यः प्रसिद्धोक्तं
स्थापितं ॥ करः सगणः । (G)

१५४ । पञ्चदशाक्षरप्रस्तारस्य कानिचिच्छब्दांसि वदति । कर
पञ्चेत्यादि । कराः पञ्च प्रसिद्धाः, तिस्रार्द्धेन दर वचनं प्रभणन्ति

जहा, तुअ देव^१ दुरित्त गणा हरणा चरणा^२
 जइ पावउ^३ चंदकलाभरणा सरणा ।
 परिपूजउं^४ तेज्जिअ^५ लोभमणा^६ भवणा^७
 सुख दे मह^८ सोक^९ बिणास^{१०} मणा समणा ॥
 १५५^{११} ॥ भमरावली ।

मनोहरं कंदोवरं रत्नं । गुरवः पंच दश लघव एतादृशं लपितं
 भमरावलीच्छंदः प्रसिद्धं कला स्थापितं ॥ कराः सगणाः पंच
 प्रसिद्धास्तिसाङ्केन अतिश्रीघ्रतया उत्कृष्टं वचनं यस्य कंदस उच्चारण-
 मित्यर्थः, भमरावलीति कंदः प्रभणन्ति । (H).

१५५ । उदाहरति । तव देव दुरितगणहरणौ चरणौ यदि
 प्राप्येते हे चन्द्रकलाभरण शरण । तदा पूज्येते त्यक्त्वा लोभमनो-
 भ्रमणं सुखं प्रेर्येते लोकविनाशमनाः शमनः ॥ लोभयुक्तस्य मनसो-
 भ्रमणं लोभमनोभ्रमणं, प्रेर्येतेऽवकीर्यते । (C).

१५५ । भमरावलीमुदाहरति, तुअ देवेति । हे चन्द्रकला-
 भरण देव दुरित्त गणा हरणा—दुरितगणहरणौ तुअ—तव
 चरणौ जह—यदि चरणा—शरणे पावउ—प्राप्नोमि, तदो[दा]

१५५ । १ तुअ देव (A), तुअ देव (C), तुअ देव (F) २ Dropt in (E).
 ३ पावउ (A). ४ परिपूजउं (A), परिपूजउ (C), परिपूजउ (F). ५ तेज्जिअ
 (A), dropt in (B). ६ लोभमणा (B). ७ भवणा (A), dropt in (C & F).
 ८ सुख देवउ (A), सुख देवउ (B & C), सुख देवउ (E). ९ लोक (A & C),
 लो (B). १० Dropt in (B). ११ १५५ (A).

कक्षा दिक्षा सप्ता अंते एका^१ हारा^२ माखीआ^३
 पखाराहा^४ हारा सारंगिका^५ छंदा जाखीआ ।^६
 तीसा मत्ता पाए पत्ता^७ भोई राआ जंपंता
 छंदा^८ किज्जे^९ किती लिज्जे^{१०} सखी मंथा^{११} कंपंता ॥

१५६^{१२} ॥

[सो]भमणा — सोभे मनः भवणा — भवणं च तेऽस्मिन् -- त्यक्त्वा
 परिपूजयति — परिपूजयामि, हे शोक विषास मणा — विश्रुतगतक-
 वर्त्तियावखौवशोकनिवारणमना इत्यर्थः, हे भमणा — हे भ्रमण
 मण — मणं सूख — सुखं त्वत्परणाराधनोद्भूतमित्यागंदमिति थावत्
 दे — देहि ॥ कल्पिद्वक्त्रस्य महादेवप्रार्थनावकाशमेतत् । भ्रमरावसौ
 निवृत्ता । (E).

१५५ । यथा । तव देव दुरितगणहरणौ यदि प्राप्नोमि
 चन्द्रकलाभरणं शरणं । पूजयामि त्यक्त्वा सोभे मनो भवणं सुखं
 देहि मम शोकविनाशमनःभ्रमण ॥ (G).

१५५ । उदाहरणमाह, तुभ्यं देव इत्यादि । तव देव दुरित-
 गणहरणौ शरणौ यदि प्राप्नोमि चन्द्रकलाभरणौ शरणं । परि-
 पूजयामि त्यक्त्वा सोभे मनो भवणं सुखेन प्रेरयामि शोकविनाश-

१५६ । १ एका (C). २ हारा (B). ३ पाई (A) जाखी (B). ४ पखा-
 राखी (F). ५ सारंगिका (C). ६ द्वितीयः वाक्यः dropt in (B). ७ पाई पाई
 (A), पत्ता dropt in (B). ८ सो छंदा (A). ९ सोख्याया (B & C). १० शिजे
 (A). ११ Non est (B & C). १२ मख्या (A), मखा (B & C). १३ १५६ (A).

मनसं ग्रमनं ॥ हे देव तव चरणौ यदि शरणं प्राप्नोमि, तदा लोभे मनो भवनं त्यक्त्वा त्वां परिपूजयामि, सुखेन प्रेरयामि दूरे द्विपामीत्यर्थः, ग्रमनं यमं, चरणौ कौटुम्भौ चंद्रकलाभरणौ इत्यनेन नखाद्यङ्ककलावदर्णिताः । (11).

१५६ । कर्षणगणाः सप्त अन्ते एको हारः पादे पादे पञ्चदश वर्णाः सारङ्गिकाच्छन्दो गीयते । त्रिंशन्मात्राः पादे युक्ताः भोगिराजो जल्पति पादाः क्रियन्ते कौर्त्तिर्गृह्यते सर्वेषां मस्तकं कथ्यते ॥ एतादृशं गीयत इति भोगिराजो जल्पति, चलारः पादाः, तेन कौर्त्तिर्गृह्यते, सुखातिशयात् सर्वेषां शिरःकण्ठो भवति । (12).

१५६ । अथ पंचदशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य प्रथमं भेदं सारंगिका-
नामकं वृत्तं लक्षयति, कथेति । सत्ता कक्षा—सप्त कर्णाः गुरुदथा-
त्मका गणा इति यावत् दिष्टा—दीयते दत्ता दत्त्वा वेत्यर्थः,
अन्ते—सप्तकर्णान्ते एका हारा—एको हारः गुरुरित्यर्थः माणौश्चा
—मान्यते, एवंप्रकारेण यत्र पाए—पादे पक्षाराहा—पंचदश
हारा—गुरवः सत्ता—मात्रासु तौसा—त्रिंशत् पत्ता—प्राप्ताः
जाणौश्चा—जायन्ते, यत्र सूणौ—श्रुत्वा मंथा—मस्तकं कंपता—
कंपते स्नायते इति भावः, तत् सारंगिका कंदा—सारंगिका-
च्छन्दः इति भोई राश्चा—भोगिराजः पिंगलः जंपता—जल्पति,
किं च एतत् कदा—कंदः किञ्चे—क्रियते किञ्चौ—कौर्त्तिः
लिञ्जे—गृह्यते ॥ अत्र मात्राकथनं चतुर्थचरणस्य पद्यपूरणार्थ-
मिति धेयं, पंचदशगुरुरक्षितचरणा सारंगिकेति निष्कृष्टोऽर्थः । (13).

जहा, मत्ता जोहा बट्टे^१ कोहा^२ अप्पा अप्पी^३ गब्बीआ
रोसारत्ता सब्बा गत्ता^४ सल्ला^५ भल्ला उट्टीआ^६ ।
हत्थी^७ जूहा^८ सज्जा हूआ पाए भूमौ कंपंता
लेही देही^९ छड्डो^{१०} ओड्डो^{११} सब्बा हूरा जंपंता ॥
१५७^{१२} ॥ सारंगिका ।

१५६ । कषेति । कर्णा दीयन्ते मन्त्रांते एको हारो रमणीयः
पंचदशपि हाराः सारंगिकाच्छंदो जायते । त्रिंशन्नाचाः पादे
प्राप्ताः भोगिराजो जल्पति, कंदः क्रियते, कीर्त्तिर्गृह्यते, श्रुत्वा
मस्तकं कंपते ॥ कर्णा द्विगुरुः । (I)

१५६ । कषा दिष्ठा इत्यादि । कर्णाः सप्त दत्ता अन्ते एको-
हारो जायते पंचदश हाराः सेर * * * । (II).

१५७ । उदाहरति । मत्ता घोधा उत्पिताः क्रोधादात्मना
गर्वायमाणा रोषारक्ताः सर्वं गत्वा शब्दं भक्तम् उत्पापयन्ति ।
हस्तियूथाः मञ्जौभूताः पादेन भूमिं कम्पयन्ति गृह्णाण देहि त्यज
उत्तिष्ठ सर्वं शूरा जल्पन्ति ॥ (I).

१५७ । सारंगिकामुदाहरति । मत्ता — उन्मत्ताः अप्पा अप्पी
गब्बीआ — अहमहमिकया गर्विताः बट्टे कोहा — वर्द्धितक्रोधाः

१५७। १ दिठडे (A), उडे (B), उडे (C). २ कोहा (C). ३ अप्पे (A),
४ नाणा (B). ५ सेला (A, B & C). ६ उप्पीआ (B & C). ७ हत्थो
(A). ८ जूषा (B & C). ९ Droop in (C). १० बड्डो (B), चड्डो (C).
११ ओड्डो (B), उड्डो (C). १२ १५६ (A).

चामरस्स^१ बीस^२ मत्त तौखि^३ मत्त अग्गला
 अद्द^४ हार सत्त सार ठाद्द ठाद्द खिम्मला ।
 आद्द अंत हार^५ सार^६ कामिणी मुखिज्जए^७
 अक्खरा द्दाद्द पंच पिंगले भण्णिज्जए ॥ १५८^८ ॥

रोषारत्ता मब्बा गत्ता — रोषारत्तसर्वगात्राः जोहा — योद्धारः
 ज्ञाताः, मब्बा — शल्यानि भल्लास्य आयुधविशेषाः उट्ठीआ —
 उत्थिताः । हत्थो जूहा — हस्तिधूयानि मब्बा — मञ्जितानि क्कआ —
 जातानि, तेषां पाए — पादैः भूमो — भूमिः कंपंता — कंपिता,
 खेही — गृहाण देही — देहि क्कड्डो — त्यज ओड्डो — प्रतीक्षध्व-
 मिति मब्बा सूरा — सर्वे शूराः जंपंता — जल्पति यच्च संघामे
 इति शेषः यथायथं योजनीयः ॥ सारंगिका निवृत्ता । (E).

१५७ । यथा । मत्ता योधा वृद्धकोपा अहमहमिकया गर्विताः
 रोषारत्तसर्वगात्राः शल्यानि भल्लास्योत्थिताः । हस्तिधूयानि मञ्जी-
 भूतानि पादैर्भूमिः कंप्यते, गृहाण देहि त्यज प्रतीक्षध्वं सर्वे शूराः
 जल्पति इति यचेति शेषः ॥ (G).

१५८ । चामरस्य विंशतिर्मात्राः चिमाचायाः, अट्ठी हाराः सप्त
 शराः स्थाने स्थाने निर्मलाः । आदावन्ते हारः शरः कामिनि ज्ञाय-
 ताम् अक्षराणि दश पंच पिङ्गलेन भण्यते ॥ चिमाचायास्त्रिमाचा-
 धिकाः, हारा गुरवः, शरा लघवः, आदावन्त इति यथासंख्यमिति ।
 (C).

१५८ । १ चामरस्य (A). २ बीस (A). ३ तिखि (A). ४ अद्द (B & C).
 ५ हार (B & C). ६ सार (B & C). ७ मुखिज्जए (A). ८ १५८ (A).

जहा, भक्ति जोह^१ सज्ज होह गज्ज बज्ज तं खणा
 रोस रत्त सब्ब गत्त इक्क दिज्ज^२ भीसणा ।
 धाइ आइ खग्ग पाइ दाण्णा चलंतआ^३
 बीर पाअ णाअराअ^४ कंभ भूतलंतगा^५ ॥ १५६^६ ॥
 चामरं ।

१५८ । अथ पंचदशाक्षरचरणस्य वृत्तस्यैक[स्य चयो]विंशत्यक्षर-
 नवश्रुताधिकदशसहस्रतमं [१०८२३] भेदं चामरनामकं वृत्तं लक्षयति,
 चामरस्मेति । हे कामिनि ठाइ ठाइ — स्थाने स्थाने अंतरेति यावत्
 णिअल्ला — निर्मलाः अट्ट हार — अष्टौ हारा गुरवः सत्त सा[र] —
 सप्त मारा लघवः, एवंप्रकारेण दहाइ पंच — दशपंच पंचदशेत्यर्थः
 अक्खरा — अक्षराणि तोणि मत्त अग्गल्ला — चिमाचाधिकाः बीस
 मत्त — विंशतिर्मात्रासु चामरस्सु — चामरस्य चामराख्यवृत्तस्येति
 यावत् पादे पतंतौति शेषः, आइ अंत — आद्यंतयोः पादाद्यंतयो-
 रित्यर्थः हारो गुरुः मारः अष्टः सुणिअण — मन्यते, पादादौ अंते
 च गुरुर्देय इति भावः, इति पिंगले भणिअण — पिंगलेन भण्यते ॥
 अथमाशयः — प्रथमं गुरुस्तदनंतरं लघुः पुनः गुरुः पुनस्तदनंतरं
 लघुरेवंप्रकारेण पंचदशा[क्षरा]णि कर्त्तव्यानि, तथाच रगण-जगण-
 रगण-जगण-रगण-रचितचरणं चामरमिति फलितार्थः । (E).

१५८ । चामरेति । चामरस्य विंशतिर्मात्राः चिमाचाधिकाः

१५६ । १ जोह (C). २ दिज्ज (A). ३ चलंतयो (A, B & C). ४ राअ
 (B). ५ पाअ (F). ६ भूतलंतयो (A, B & C). ७ १५६ (A).

हार^१ धर^२ तिखि^३ सर^४ हित्थि^५ परि तिग्गणा
 पंच गुरु दुख लहु अंत कर^६ रग्गणा ।
 एत्थ^७ सहि चंदमुहि बीस लहु^८ आणआ^९
 कब्बवर^{१०} सय्य भण छंद णिसिपालआ ॥ १६० ॥

अष्टौ हाराः सप्त साराः स्थाने स्थाने निर्मलाः । आदावंते हार-
 सारं कामिनि ज्ञायंते अचराणि दशपंच पिंगलेन भण्यते ॥ चाम-
 रेति छंदः, कामिनौति संबुद्धिः, हारो गुरुः, सारो लघुः । (G).

१५८ । उदाहरति । झटिति योधाः सञ्चौभवन्ति गजो-
 बध्धते तत्क्षणात्, रोषरक्तं मर्षगात्रं घोषणा दीयते भीषणा ।
 धावित्वागत्य खड्गपाणयो दानवाञ्जलन्ति वीरपदैर्नागराजः कम्पते
 भ्रूयन्ति ॥ हङ्गशब्द उच्चैर्घुष्टवाची देशौ । (G).

१५९ । चामरमुदाहरति । झत्तीति । तं खणा — त[त्]क्षणे
 वज्ज — वाद्यानि डिंडिमप्रभृतीनि गज्ज — गज्जति, * * * हङ्ग —
 हङ्गा भिंहनादमिति यावत् दिज्ज — ददति, चलंतओ — चलंति
 च, बीर पाअ — वीरपादैः भूतलंतगा — भूतलंतर्गतः णाअराअ —
 नागराजः श्रेषः कंप — कंपतेऽतः हे जोह — हे योधाः झत्ति —
 झटिति सज्ज — सज्जिताः क्तसञ्जाहा इत्यर्थः होह — भवत ॥

१६० । १ हार (A, B & C). २ धर (A), धर (B & C). ३ तिखि (C).
 ४ धर (A). ५ हङ्ग (A), रक्त (B & C). ६ कर (A, B & C). ७ एत्थ (A)
 ८ Dropt in (A). ९ सलसा (A), साससा (B). १० कब्बवर (A & C),
 dropt up to चंद inclusive in (B). ११ १६६ (A).

दैत्यसेनाजघाय प्रस्थितस्य शक्रस्य देवान् प्रति वाक्यमेतत् । चामरं
निवृत्तम् । (E).

१५८ । यथा । झटिति योधाः मञ्जीभवत गर्जेति वाद्यानि
लक्षणे रोषरक्तसर्वगात्राः हक्का दौघते भौषणा । धावित्वागत्य
स्वप्नपातैर्दानवाश्चलन्ति वीरपादैर्नागराजः कपते भूतस्त्रांतर्गतः ॥
हक्केति शब्दविशेषे देशी । (G).

१६० । हारः स्थाप्यतां चयः शराः एवंप्रकारेण चयो गणाः
पंच गुरवः * * अन्ते क्रियतां रगणः । अत्र मखि चन्द्रमुखि
विंशतिर्लघव आनीताः काव्यमनाः सर्पो भणति कन्दो निशि-
पालकं । पादे पञ्च गुरवः तद्विगुणा दश लघवः, पञ्चगुर्वादिकं
कथं स्यादत्र उक्तं रगण इति । विंशतिर्लघव इत्यत्र लघुशब्दो-
मात्रावाचौ, काव्ये मनो यस्य स काव्यमनाः, सर्पः पिङ्गलः । (O).

१६० । अथ पंचदशाक्षरचरणस्य [वृत्तस्य] पंचदशोत्तरनवशता-
धिकैकादश [पंचदशोत्तरद्वादश] [१२०१५] सङ्घस्यतमं भेदं निशि-
पालनामकं वृत्तं लक्षयति, हार्विति । हार—हारः गृहरित्यर्थः
तिष्ठि मरु—चयः शरा लघव इत्यर्थः हित्यि परि—अनया परि-
पास्या तिगुणा—चिगणाम् धरु—स्थापय चोन् गुर्वादीन् पंच-
कक्षान् गणाम् स्थापयेत्यर्थः, [अ]ति गणत्रयांते रगणा—रगणं
मध्यलघुं गणमित्यर्थः करु—करु, एवंप्रकारेण यत्र पदे इति शेषः
पंच गुरु—पंच गुरवः दश लज्ज—द्विगुणिता लघवः पंच द्विगु-
णिता दश लघव इति भावः बौध लज्ज—विंशतिर्लघवः मात्रा
इति यावत् आणआ—आनीताः आनीयन्ते वा, हे चंद्रमुखि बहि—

जहा, जुम्भक^१ भट^२ भूमि पउ^३ उदृठि पुणु^४ लग्गिआ
 सग्ग मण खग्ग इण कोइ^५ गहि भग्गिआ ।
 बीस सर^६ तिक्ख कर^७ कण गुण अप्पिआ^८
 पत्थ तह जोलि^९ दह चाउ सह^{१०} कप्पिआ^{११} ॥
 १६१^{१२} ॥ निशिपालः^{१३} ।

ये चन्द्रमुखि सखि एत्य — एतत् णिषिपालाश्चा — निशिपालकं वृन्दः
 इति कम्बवर — काव्यवरः काव्ये लोकोत्तरवर्णनानिपुणे कवि-
 कर्मणि वरः श्रेष्ठ इत्यर्थः सप्य — सर्पः पिंगलः भण — भणति ॥
 अत्र पृथक्पृथक् गुरुलघुकथनं मात्राकथनं च पद्यपूरणाय । भगण-
 जगण-सगण-नगण-रगण-रचितचरणं निशिपालनामकं वृत्तमिति
 फलितार्थं इति ध्येयं । (E).

१६० । हारिविंति । हारः स्थायस्त्वयो लघव एवंप्रकारेण विगणाः
 पञ्चगुरवो द्विगुणा लघवः अन्ते कुरु रगणं । एवं सखि चन्द्रमुखि
 विंशतिर्लघवः आनीयन्ते काव्यवरः सर्पो भणति निशिपालकम् ॥
 हारो गुरुः, विंशतिर्लघव इति अत्र लघुशब्दो मात्रावाचो । (G).

१६१ । उदाहरति । युद्धे भटा भूमौ पतिताः पुनरुत्थाय लग्नाः
 स्वर्गमनसः स्वप्ने हताः क्रोधः नहि भग्नः ; विंशतिशरास्त्रीच्छीकृताः

१६१। १. जुम्भक (B & C). २. भट (A & C), भट (B). ३. पउ (A,
 B & C). ४. पुणु उठि (A), पुणि उठि (B & C) ५. Dropt up to the
 end of the sloka in (B). कोइ (C). ६. सर (A). ७. कर (A), पक (C).
 ८. अप्पिआ (A & C). ९. जोकु (A), जोच (C). १०. चाउ उव (A), चार उव
 (C), चाउ उवच (E). ११. कप्पिआ (A & C). १२. १६० (A). १३. निशिपाल (C).

जहि^१ आइ^२ हत्य^३ णरेद^४ विस्वि^५ दिज्जिआ^६
 गुरु एक काहल बेवि अंतह^७ किज्जिआ^८ ।
 गुरु गाइ^९ गंध अ हार अंतहि^{१०} थप्पिआ
 मणहंस छंद^{११} पसिह पिंगल जंपिआ^{१२} ॥ १६२^{१३} ॥

कर्णेन गुणे स्थापिताः, पार्थेन तथा योजयित्वा दश चापेन सह
 कर्त्तिताः ॥ खड्गेन कियन्तो हताः, पार्थेन अर्जुनेन योजयित्वा धनुषि
 शरान् कर्णस्य चापेन सह विंशतिशराः कर्त्तिता इत्यर्थः । (C).

१६१ । निशिपालमुदाहरति, जुझ्जेति । जुझ्ज — युद्धे भूमि—
 भूमौ पड — पतिताः पुणु — पुनः उट्टि — उत्थाय लग्गिआ — लग्गाः
 युद्धाद्येति भावः, सग्ग मण — स्वर्गमनमः भट — भटाः खग्ग हण —
 खड्गेन हंघ्रंति, तथापि कोइ णहि — कोऽपि नहि भग्गिआ —
 भग्गः । तिक्ख — तीक्ष्णः बीम — विंशतिः सर — शराः कण्ठ — कर्णेन
 गुण अप्पिआ — गुणार्पिताः प्रत्यचा[पतञ्जिका]युक्ता इति यावत्
 कर — हताः तह — तथा पत्य — पार्थेन दह — दश वाणान् इति
 शेषः जोल्लि — योजयित्वा चाउ मह — चापेन सह कप्पिआ —
 कर्त्तिताः, कर्णवाणा इति भावः ॥ निशिपालो निवृत्तः । (E).

१६१ । यथा । युद्धे भटा भूमौ पतिता उत्थाय पुनर्लग्गाः

१६१ । १ जहिं (A), dropt from the beginning up to च of चरेद in
 (B), जह (C). २ आइ (F). ३ हत्य (A) ४ णरेद (E). ५ विस्वि
 (F). ६ दिज्जिए (E), दिज्जिए (F). ७ अंतह (A, B & C), अंतहि (E).
 ८ किज्जिए (E & F). ९ गाइ (A, B & C). १० अंतह (A). ११ मणह
 (C). १२ जप्पिआ (B). १३ १६८, A).

स्वर्गमनसः खड्गेन भ्रंति कोऽपि नहि भग्नः । विंशतिशरास्त्रीच्छ्वाः
 क्षताः कर्णेन गुणार्पिताः, पार्थेन तथा योजयित्वा द्वात्रिंशत्पापेन सह
 कर्षिताः ॥ (G).

१६२ । यत्रादौ हस्तो नरेन्द्रौ द्वावपि दन्तो गुरुरेकः काहलौ
 द्वौ तदन्ते क्षतौ । गुरुं स्थापयित्वा गन्धवारान्ते स्थापितौ मनो-
 हंसच्छन्दः प्रसिद्धं पिङ्गलेन कथितं ॥ हस्तोऽन्तगुरुश्चतुष्कलः,
 नरेन्द्रो मध्यगुरुश्चतुष्कलः, काहलो गन्धश्च सधुः, शारो गुरुः ।
 तन्मनोहंसच्छन्दः । (C).

१६२ । अथ पंचदशाक्षरचरणस्य [अष्टा]विंशत्युत्तरषट्शता-
 धिकैकादशसहस्रतमं [११६२८] भेदं मनोहंसनामकं वृत्तं लक्षयति,
 जहीति । जहि आइ इत्य — यत्र आदौ हस्तः गुर्वंतः सगण इत्यर्थः
 णरिंद विषयि— नरेन्द्रद्वयमपि मध्यगुरुजगणद्वयमपीत्यर्थः दिक्विण
 — दीयते अंतहि — अंते जगणद्वयान्ते इति यावत् एका गुरु— एको-
 गुरुः काहल वेधि— काहलद्वयमपि, काहलो सधुस्तद्वयमपीत्यर्थः,
 किक्विण — क्रियते । अंतहि — अंते सधुद्वयान्ते इत्यर्थः गुरु गाइ—
 गुरुसुचार्यं गंधं अ शार— गंधः सधुश्च पुनः शारो गुरुः यप्पिआ—
 स्थापितः, तत् पिंगल जंपिआ— पिंगलजल्पितं प्रसिद्ध— प्रसिद्धं
 मणहंस छंद— मनोहंस[च्छन्दः] ॥ (E).

१६२ । जहीति । यत्रादौ हस्तो नरेन्द्रद्वयमपि दीयते गुरु-
 रेकः काहलौ द्वौ अंते क्रियते । गुरुसुचार्यं गंधश्च शारोऽन्ते
 स्थाप्यते मनोहंसछंदः प्रसिद्धं पिंगलजल्पितं ॥ हस्तः सगणो,
 नरेन्द्रो जगणस्तद्वयं, काहलो सधुः, गंधश्च सधुः । (G).

जहा, जहि^१ फुल्ल^२ केसु^३ असोअ^४ चंपअ^५ मंजुला^६
 सहआर^७ केसर गंध लुङ्ग^८ भमरा ।
 बहु^९ दक्ख^{१०} दक्खिण^{११} वाउ^{१२} माणह^{१३} भंजणा
 महुमास^{१४} आविअ^{१५} लोअ^{१६} लोअण^{१७} रंजणा ॥
 १६३^{१८} ॥ मनोहंस^{१९} ॥

१६३ । उदाहरति । सखि फुल्लानि किंशुकाशोकचंपकानि मञ्जुला[नि] सहकारकेशरगन्धलुब्धा भमराः । वहति [दक्ष]दक्षिण-वातो मानभञ्जनः मधुमास आगतो लोकलोचनरञ्जनः ॥ मञ्जुला[नि] सुन्दरा[णि], वञ्जुला इति पाठे श्वेतरक्तभेदात् वञ्जुला-शोकयोरुपादानं । (C).

१६३ । मनोहंसमुदाहरति, जहीति । जहि—यत्र मंजुला—[मञ्जुला]नि केसु असोअ चंपअ—किंशुकाशोकचंपकानि फुल्ल—पुष्पितानि, भमरा—भमराः सहकारकेशरगन्धलुब्धा जाता इति शेषः । माणह भंजणा—मानस्य भंजनः अतएव दक्ख—दक्षः मानिनीमानभंजने इति भावः दक्खिण वाउ—दक्षिणवातः वङ्ग—वहति, सः लोअ लोअण रंजणा—लोकलोचनरंजनो मङ्गमा[स]—मधुमासः वसंतसंबन्धी मास इत्यर्थः आविअ—आगतः ॥ मनोहंसो निवृत्तः । (E).

१६३ । १ सखि (B & C). २ किंशु (E). ३ मंजुला (A, B & C). ४ सहकार (F). ५ लुङ्ग (B). ६ वह (A, B & C). ७ वाउ (B & C). ८ चारण (A), आविआ (F). ९ लोचण (A). १० १५९ (A). ११ मनोहंस (A).

पढम रस सहितं^१ मालिणी णाम बुत्तं^२
 चमरं^३ तिअ पसिद्धं^४ बीअ ठाणे^५ णिवद्धं^६ ।
 सर गुरुजुअ गंधं^७ अंत कखा^८ सुवद्धं^९
 भणइ^{१०} सरस छंदं^{११} चित्त मभुभे^{१२} णिहितं^{१३} ॥ १६४^{१४} ॥

१६३ । यथा । यत्र फुल्लाः किंशुकाशोकचंपकवंजुलाः सहकार-
 केसरगंधलब्धा भ्रमराः । वहति दक्षो दक्षिणवायुर्मानस्य भंजनो-
 मधुमास आगतो लोकलोचनरंजनः ॥ (G).

१६४ । प्रथमं रससहितं मालिनीनाम वृत्तं चामरत्रयं प्रमिद्धं
 द्वितीयस्थाने निवद्धं । शरो गुरुयुगं गन्धः अन्ते कर्षेन विशुद्धं
 भणति सरमकाथं चित्तमध्ये निवद्धं ॥ रमो (?) लघुस्तत्षट्कयुक्त-
 मित्यर्थः, कर्षो दिगुरुः । इयं नान्दीमुखीति भरतः । (C).

१६४ । अथ पंचदशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य द्विमप्रत्युत्तरषट्शता-
 धिकचतुःसहस्रतमं [४६०२] भेदं मालिनीनाम वृत्तं लक्षयति,
 पढमेति । यत् पढम—प्रथमं रस सहितं—रससहितं रसाभ्यां
 सहितमित्यर्थः, “भाव रस तांडवअं णारो अह कुल भामिणिअं ।
 तिलज्ज अणस्स कइअरो इअ णामं पिंगलो भणइ ॥” इति पूर्वं
 [Vide श्लोक १०, p. 28. — Ed.] रसपदस्य चिलघुनामसूपात्तत्वाद्भ्र-

१६४ । १ सहितं (F). २ वित्तं (B & C), वृत्तं (E). ३ चर (B), चरम
 (E). ४ and ६ transposed in (E & F). ५ ठाणे (B). ६ चित्तं (A).
 ७ गंधा (B & C). ८ कखा (B). ९ सुसिद्धं (A), सिद्धं (E), सिद्धं (F).
 १० भणमि (B & C). ११ कण्ठो (E & F). १२ संडे (A), dropt in (B),
 मडे (C), मण्णे (F). १३ सिद्धं (A & C), dropt in (B). १४ १६० (A).

जहा, बहद्द मलत्र बात्रा हंत कपंत' कात्रा
 हणद्द^१ सबण^२ रंधा^३ कीडला लाव^४ बंधा ।
 सुणिअ^५ दह^६ दिहासुं^७ भिंग भंकार भारा
 हणिअ^८ हणद्द हंजे^९ चंड^{१०} चंडाल मारा ॥
 १६५^{११} ॥ मालिनी ।

शब्दस्त्रिलघुकणवाची, बीअ ठाणे—द्वितीयस्थाने चरमे[चमर]
 तिअ णिवद्धं—चमरत्रयनिबद्धं, चमरो गुरुत्तयेण मगणेनेति
 यावत् निबद्धं यत्र चेति शेषः, अंत—अन्ते मगणांति इत्यर्थः सर—
 शरः लघुः गुरुत्तयेण—गुरुयुगं गंध—गंधो लघुः कर्णा—कर्णः
 दिगुरुको गणः णिवद्धं—निबद्धः तत् चित्त मझ्जे णिहितं—
 चित्तमध्ये निहितं पमिद्धं—प्रमिद्धं मालिणी णाम वुत्तं—मालिनी-
 नाम वृत्तं ज्ञातव्यमिति शेषः, इति सरस कव्यो—सरसकाव्यः सरसं
 काव्यं यस्य स तादृशः पिंगल इत्यर्थः भणइ—भणति ॥ (E).

१६४ । पठमेति । प्रथमं रसमहितं मालिनीनाम वृत्तं चमर-
 त्रयनिबद्धं द्वितीयस्थाने प्रमिद्धं । शरो गुरुयुगं गंधोऽन्ते कर्णनिबद्धं
 भणति सरसकाव्यस्त्रित्तमध्ये निहितं ॥ रसाभ्यां महितं रसद्वययुक्त-
 मित्यर्थः, रसो नगणः, चमरं गुरुः, शरगंधो लघुः, कर्णो दिगुरुः ॥ (G).

१६५ । १ कपंत (A, B & C). २ लघु (B). ३ मरस (A). ४ बंधा
 (A). ५ सुणि (B & C). ६ दह (E). ७ दिहासुं (B & C). ८ दिहासुं
 (A), दिहासुं (B & C). ९ चण्ड (A, B & C). १० चंड (A), चण्ड (B).
 ११ चंड (A) १२ १६१ (A).

भणिञ्च सुपिञ्च^१ गण सर लहु^२ सहिञ्चो
 तह^३ दिञ्चवर जुञ्च करञ्चल^४ लहिञ्चो ।
 चउ चउकल गण पञ्च पञ्च^५ मुणिञ्चो^६
 सरह^७ सुपिञ्च कह^८ फणिबइ भणिञ्चो ॥ १६६ ॥

१६५। वहति मलयवातो हन्त कम्पते कायः भ्रन्ति अवणरभं
 कोकिलालापवन्धाः । श्रूयते दशदिचु भृङ्गझङ्कारभारः हन्ति हन्ति
 हञ्जे चण्डचण्डालमारः ॥ वन्धाः प्रवन्धाः, हञ्जे इति चेटोसम्भो-
 धनं, मारः कामः । विरहिष्युक्तिरियम् । (C).

१६५। मालिनीमुदाहरति, बहईति । हे हंजे—चेटिके मलय
 वाता—मलयवातः बहइ—[वह]ति, हंत इति खेदे, काया—
 कायः कंपंत—कंपते, कोइला लाव वंधा—कोकिलालापबंधः
 सवण रंधा—अवणरभं हणइ [—हंति । भिंग झंकार भारा—
 भृंगझंकारसूहाः दह दिहासं—दशदिचु सुणिञ्च—श्रूयते, चउ
 चउकल मारा—चण्डः चण्डालमारः चण्डो महाक्रोधी चण्डाल-
 इव चण्डालस्तदभिष्टुरः मारः कामः हणिञ्च—हंतं मलयवातं जनं
 हणइ—हंति ॥ मलयवातादिभिर्हतां मां यदयं कामो हंति
 कोऽयमस्य पुरुषार्थः, मन्त्रियं हत्वा मद्भ्रं यदि नयति तदैवं परम-

१६६। १ सुपिञ्च (A), सुपिञ्च (E). २ पञ्च मञ्च (A), रञ्च मञ्च (B). ३ लह
 (E & F). ४ विञ्च करञ्चल पञ्च पञ्च (A & B), विञ्च करञ्चल पञ्च पञ्च (C).
 ५ मञ्च (A). ६ सुपिञ्चो (A). ७ सरञ्च (B). ८ मञ्च (A, B & C).
 ९ १६६ (A).

पुरुषार्थिनं मन्ये इति गूढाभिप्रायायाः कस्याश्चिदाक्यमेतत् ।
मालिनी निवृत्ता । (E).

१६५ । यथा । वहति मलयवातो हंत कंपते कायः हंति
अवणरंप्राणि कोकिलालापबंधः । श्रूयते दग्दित्तु भंगझंकारभाराः
हत्वा हंति हंजे चंडः चंडालो मारः ॥ पुनः पुनर्हंतौत्यर्थः, हंजे
चेटिके इति संबुद्धिः । (G).

१६६ । भणितः सुप्रियगणः सर्व्वल[घु]महितः तत्रापि च करतलं
पादे पादे लब्धं । चतुश्चतुष्कलो गणः पदतले ज्ञातः सरभः
सुप्रिय ज्ञायतां फणपतिभणितः ॥ सुप्रियो द्विलघुः, ततः पञ्च
लघवः तत्रापि पञ्च लघवः, करतलमन्तलघु[गुरु]श्चतुष्कलः,
सुप्रियेति सम्बोधनं । (C).

१६६ । अथ पंचदशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य चतुरशीत्युत्तरदि[शि]-
शताधिकषोडशसहस्रतमं [१६३८४] भेदं सरभनामकं वृत्तं लक्ष-
यति, भणित इति । यत्रादौ सर लज्ज सहिञ्चो — सरलघुमहितं
सर — सरः एकलघ्वात्मको गणः अथच लघुस्ताभ्यां युक्तमित्यर्थः
सु[सु]पिञ्च गण सुप्रियगणं सुप्रियो द्विलघ्वात्मको गणस्तमित्यर्थः
भणित — भणित्वा, दिञ्चवर जुञ्च [करञ्च]ल — दिजवरयुग-करतलौ
दिजवरश्चतुर्लघ्वात्मको गणस्तद्युगं करतलो गुर्वंतमगणस्तावित्यर्थः
सहिञ्चो — लब्धौ, एवंप्रकारेणेति श्लेषः जह — यत्र चउ चउकल
गण — चत्वारश्चतुःकला गणाः पञ्च पञ्च — पादे पादे प्रतिपाद-
मिति यावत् सुपिञ्चो — ज्ञाताः हे सुपिञ्च — सुप्रिय शिष्य तत्
फणिवद् भणितो — फणपतिभणितं सरभ — सरभं कह — कथय

जहा, तरल कमलदल सरि जुअ णअणा
 सरअ समअ ससि सुसरिस^१ बअणा^२ ।
 मअ गल^३ करिवर सअलस गमणी
 कमण सुकिअ^४ फल बिहि^५ गठ^६ रमणी ॥
 १६७^० ॥ सरभ^७ ।

सरभनामकं तद्वृत्तमित्यर्थः ॥ अत्र पुनश्चतुष्कलचतुष्टयकथनं पद्य-
 पूरणार्थमेव, नगणचतुष्टयोत्तरसगणरचितचरणं सरभनामकं वृत्त-
 मिति फलितार्थ इति ध्येयम् । (E).

१६६ । भणीति । भणित्वा सुप्रियगणं शरलघुमहितं यत्र द्विज-
 वरयुगं करतलमहितं । चत्वारश्चतुष्कला गणाः पदे पदे ज्ञातव्याः
 शरभं सुप्रिये कथय फणिपतिभणितं ॥ शरो लघुः ताभ्यां सहितं,
 सुप्रियो द्विलघुः, द्विजवरश्चतुर्लघुः, करतलः सगणः । (G).

१६७ । उदाहरति । तरलकमलदलसदृशनयनयुगा शरत्समय-
 शशिसुसदृशवदना । मदकलकरिवरसालसगमना केन सुकृतफलेन
 विधात्रा घटिता रमणी ॥ (C).

१६७ । सरभमुदाहरति, तरलेति । तरल कमलदल सरि जुअ
 णअणा — तरलकमलदलसदृशनयनयुगा, सरअ समअ ससि सु[सु]-
 सरिसबअणा — शरत्समयशशिसुसदृशवदना । मअ गल करिवर

१६७। १ सुसरिस (E). २ विअणा (B). ३ गल (A). गल (B), कल
 (F). ४ सुकिअ (E). ५ विहि (A & B). ६ गठ (A, B & C). ७ १६९
 (A). ८ सरभ (C).

खरेद^१ जत्थ^२ सम्बलो सुपथ चक दीसए
 पदक^३ ठाम पंचमे पञ्चा चज सबीसए^४ ।
 पलंत^५ हार^६ चार सार^७ अंत जस्स बट्टए^८
 पसिह्व ए खराज^९ जंप गंध बंधु^{१०} अठ्ठए^{११} ॥ १६८ ॥

सञ्जलस गमणौ — मदकलकरिवरसालसगमना एतादृशौ रमणौ
 कमण सू(सु)किञ्च फल — केन सुकृतफलेन विद्दि — विधिना
 सञ्जेति धावत् गठ — निर्मिता ॥ सरभो निवृत्तः । (E).

१६७ । यथा । तरलकमलदलसदृशयुगनयना शरत्समयशशि-
 सुभदृशवदना । मदकलकरिवरसालसगमना केन सुकृतफलेन
 विधिना निर्मिता रमणौ ॥ (G).

१६८ । अथ षोडशाक्षरा । नरेन्द्रो यत्र सबलः सुपर्णसूक्तं
 दृश्यते पदातिकः स्थाने पञ्चमे पदे चतुर्विंशतिः । पतनहारस्यारः
 सारः अन्ते यस्य वर्त्तते * * नाराचो जल्पतां गन्धा बध्यन्तेऽष्टौ ॥
 प्राथमिकत्वात् सबलो नरेन्द्रो जगणः, सुपर्णा रगणः, चक्रमिदने-
 नाप्येतद्गणद्वयं लभ्यते, पदातिको जगणः, पादे चतुर्विंशतिर्मात्राः
 भवन्ति, यस्थान्ते पतनहारो दृश्यते तत्र गन्धा लघवोऽष्टौ निब-

१६८ । १ खरिद (E & F). २ जत्थ (A). ३ ठार (B). ४ चक बोमए
 (C), चज सबीसए, E & F). ५ पलंति (A). ६ चार (A & C). ७ सार
 (E & F). ८ बट्टए (A), बट्टए (C). ९ खराज (B), खराज (C), खराज (E).
 १० बंध (B), बंध (C), बंध (E). ११ अठ्ठए (B). ११ १६८ (A).

धनोऽर्थाङ्गुरवोऽष्टौ । यद्य[ष्य]ष्टाक्षरप्रकरणे पञ्चाणि दूष्य किञ्चए
इत्युक्तं [Vide श्लोक १८, p 380] तथापि प्रकरणानुरोधात् तदनुवादः
कृत इति मन्तव्यम् । (C).

१६८ । अथ षोडशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य षट्त्रिंशदुत्तरपञ्चमता-
धिकपञ्चषष्टिसहस्रं [६५५३६] भेदा भवन्ति, तत्र षट्चत्वारिंशोत्त-
रा[ष्ट्रमता]धिकैकविंशतिसहस्रतमं [२१८४६] भेदं नाराचनामकं वृत्तं
लक्षयति, णरिंदेति । जत्य — यत्र सव्वल्लो — सव्वल्लः णरिंदं — नरेंद्रः
मध्यगुरुर्जगण इति यावत् सुपष चङ्ग — सुपर्णचक्रम् अंत — अन्ते
पादान्ते चारुः सुंदरः सारः पादपूरकत्वात् श्रेष्ठ इति हार — हारः
गुरुः बट्टए — वर्त्तते, यत्र च पञ्चा — पादे चउबीसए — चतुर्विंशतिः
मात्रा इति शेषः, * * * मध्यलघुरगणस्येति यावत् दीसए — दृश्यते
पञ्चमे ठाम — पञ्चमे स्थाने पदङ्ग — पदातिः मध्यगुरुर्जगण इति
यावत् दृश्यते इति पूर्वोक्तान्वयः, जस्स — यस्य अट्टए — अष्टौ गंध —
गंधा लघव इति यावत् बंक — वक्रा गुरवस्येत्यर्थः पलंत — पतन्ति,
पषिद्ध — प्रमिद्धः ए — एषः णराउ — नाराचः जंप — जल्पत ॥
इत्याप्यत्र तत्त्वं — पञ्चमस्थाने पदातिर्दृश्यत इत्युक्त्वा तृतीयचतुर्थस्थाने
पुनरपि जगणरगणावेव देयाविति लभ्यते, अन्यथा प्रथमद्वितीय-
स्थाने जगणरगणयोः पञ्चमस्थाने पदातिरेवंदानस्योक्तत्वात् तृतीय-
चतुर्थस्थाने को गणो देय इत्याकांक्षाया अनिष्ट्यापत्तिः, तथाच
जगण-रगण-जगण-रगण-जगण-गुरुश्चितचरणः नाराच इति फल्लि-
तार्थः । यद्यपि अष्टोत्तर[ष्टाक्षर]प्रकारे पञ्चाणि इत्यनेन प्रागेवै-
तन्नचितं, तथापि प्रकरणानुरोधात्तस्यैव पुनरनुवादः कृत इत्यस्म-

जहा, चलंत^१ जोह मत्त^२ कोह^३ रस^४ कम्म अगगरा
 किवाण बाण सस^५ भस^६ चाव^७ चक मुगगरा^८ ।
 पहार बार^९ धीर^{१०} बीर^{११} बग्ग^{१२} मभक्त^{१३} पंडिआ
 पअठ^{१४} ओठ^{१५} कंत दंत^{१६} तेण सेण मंडिआ^{१७} ॥
 १६६^{१८} ॥ गाराच^{१९} ।

जातपरणोपदेशसरणिः । अत्र माचाकथनं पृथक्[या] गुरुलघुकथनं
 च पद्यपूरणार्थमिति धेयम् । (B).

१६८ । अथ षोडशाक्षराष्टौ ॥ णरिदेति । नरेन्द्रो यत्र मद्ग्लः
 सुपर्णचक्रं दृश्यते, पदातिः स्थाने पंचमे, पादे चतुर्विंशतिर्माचा-
 इत्यर्थः । प्रकटो हारस्यारुः मारोऽति यस्य वर्जते प्रसिद्धं तस्माराचं
 जल्पति गंधा वक्रा अष्टौ ॥ नरेन्द्रो जगणः, सुपर्णो रगणः, पदाति-
 र्जगणः । पंचमे स्थाने इत्युक्त्वा तृतीयचतुर्थस्थाने जगणरगणावेव
 पुनर्देधौ इति सूच्यते । गंधा लघवो वक्रा गुरवः । (C).

१६९ । उदाहरति । चलन्ति योधाः शत्रून् सोभयन्तः
 वर्षाकर्षण्युधाः, कृपाणनाणचापशस्त्रभङ्गमुद्गरैः । प्रहारवारिवधा रणे

१६९ । १ चलन्ति (B). २ शत्रून् (A, B & C). ३ सोभ (A, B & C).
 ४ वर्षा (A, B & C). ५ कृपा (A, B & C). ६ नाण (A, B & C). ७ चाप (A).
 ८ शस्त्र (B). ९ उदा (A), उदा (B & C). १० वार (A), वार (B),
 वार (C). ११ वार (A), वारि (B), वारि (C). १२ रस (A). १३ वक्र
 (A, B & C), मभक्त (F). १४ पठ (A), पठ (B), पठ (C), पठ (F).
 १५ उठ (A). १६ दंत दंत (A), दंत कन्ता (B). १७ मुण्डिका (B),
 मुण्डिका (C). १८ १६६ (A). १९ गाराच (A)

लील विसेस' विआणहु' मत्तह' वाइसही'
 पंचड भग्गण' पाअ' पआसिअ ररिसही ।
 अंत ठिआ जहि' हार मुण्णिज्जइ हे रमणी
 बावण' अग्गल तिखि सआ धुअ' मत्त मुणी' ॥ १७० ॥

धीराः वर्गे वर्गे पण्डिताः प्रदर्शं ओष्ठं दन्तान्तेन तेन सेनाः
 खण्डिताः ॥ वर्गः कवचं, कृपाणादिभिः शत्रून् चोभयन्त इत्यन्वयः,
 बार बार इति पाठे पुनः पुनरित्यर्थः । वर्गे वर्गे सेनायां सेनायां
 ते शत्रवः केचिन्मुखेन खण्डिताः । (C).

१६८ । नाराचमुदाहरति, चसन्तेति । किवाण बाण सल्ल भल्ल
 चाव चल्ल सुग्गरा — कृपाणबाणशस्त्रभल्लचापचक्रमुद्गरैः रक्ष कस
 अग्गरा — रणकर्मण्याः दत्ता इति यावत् मत्त कोह — क्रोधमत्ताः
 पहार बार धीर — प्रहारवारणधीराः शत्रुकृतशस्त्रप्रहाररक्षणे
 कृतधैर्या इति यावत् वीर वग्ग मसुअ — वीरवर्गमध्ये पण्डिआ —
 पण्डिताः कृतशस्त्रविद्याध्ययना इत्यर्थः पण्डु ओठु कंत दंत —
 प्रदष्टौष्ठकान्तदंताः प्रदष्टः ओष्ठो यैसादृशाः कान्ताः दंता घोषां ते
 तादृशा इत्यर्थः ओह — योद्धारः चसन्ति, तेन योधचलनेन सेण —
 सेना मण्डिआ — मण्डिता ॥ नाराचो निवृत्तः । (E).

१६९ । यथा । चसन्ति योधा मत्तकोपा रणकर्माधिकाः कृपाण-

१७० । १ लील विसेसे (B), लील सरच (E), लीलसरच (F). २ विआणव
 (E & F). ३ मत्तह (B & C). ४ वेविसही (A), वाइसहि (B). ५ बाव
 (C). ६ धाव (B). ७ जह (A), जर (C). ८ वामव (A), वावच (B
 & C). ९ मुव (E & F). १० सुवी (A), सुवी (B & C). ११ १६९ (A).

वाणशस्त्रभक्षचापचक्रसुद्धरैः । प्रहारवारणधीराः वीरवर्गमध्ये पंडिताः
प्रदष्टौष्ठकांतदंतास्त्रेण सेना मंडिता ॥ (G).

१७० । षीले विप्रेषो ज्ञायतां माषा दाविंशतिः पञ्चभिर्भगणैः
पादे प्रकाशितम् एतादृशं स्वरूपम् । अन्तस्त्रो यदि हारो जायते हे
रमणि द्विपञ्चाशदधिकानि चौरिण्युतानि भुवं माषा भण्डानां ॥
शीले कन्दसि, शीला इत्यन्ये, शीलाविलास इत्यन्ये । (C).

१७० । अथ षोडशाक्षरक्षरणवृत्तस्य सप्ताशीत्युत्तर-सप्तशताधिक-
सप्तविंशति २७७८७ [अष्टाविंशति २८०८७] सहस्रतमं भेदं नील-
नामकं वृत्तं लक्षयति, षीलेति । हे रमणि प्रिये जह्—यत्र
शेषां वा अंत—अंते हार—हारो गुहरिति यावत् ठिष्ठा—
स्थितः सुषिञ्जह—ज्ञायते एरिसही—एतादृशैः पंचल भगण—
पंचभगणैरादिगुरुकैर्गणैरिति यावत् पाड[अ] पञ्चाशिञ्—पादे
प्रकाशितं प्रकाशित]पादं वा, अत्रहृद्भाषायां पूर्वनिपातानियमात्
बादसही—दाविंशत्या मत्तह—माषाभिः उपलक्षितं षील-
सरूप—नीलस्वरूपं नीलनामकस्य कंदसः स्वरूपमिति यावत्
विश्राणह—विज्ञायताम्, अत्र च बावण अग्ल—द्विपञ्चाशदधि-
कानि तिष्ठि सन्ना—चौरिण्युतानि मत्त—माषाः भुञ्ज—भुवं
निश्चितमित्यर्थः सुषी—ज्ञायतां ॥ इदं च चतुःकंदःकरणाभि-
प्रायेणेति बोध्यं । (E).

१७० । षीलेति । नीलस्वरूपं विजानीत माषा दाविंशतिः
पंच भगणाः पादे प्रकाशिताः एतादृशाः अंते स्थितो यत्र हारो-
ज्ञायते हे रमणि द्विपञ्चाशदधिकानि चौरिण्युतानि भुवं माषाः

जहा, सज्जिअ जोह विवठ्ठिअ^१ कोह चलाउ^२ धणू^३
 पक्खर^४ बाह^५ चलू^६ रणणाह^७ फुरंत^८ तणू ।
 पत्ति चलंत^९ करे धरि कुंत सुखग्गकरा
 कस^{१०} णरेद सुसज्जिअ बिंद चलंति^{११} धरा ॥

१७१^{१२} ॥ खीस ।

ज्ञायंते ॥ नीलनामच्छंदः, हारो गुरुः, माचोक्तिः षोडशचरणा-
 भिप्रायेण । (G).

१७१ । उदाहरति । सज्जिता योधा विवद्धिंतक्रोधाद्यालयन्तो-
 धनूषि कवचवाहैश्चलितो गणनाथः स्फुरत्तनुः । पत्तयश्चलन्ति करे
 धृत्वा कुन्तान् सुखग्नकराः कर्णनरेन्द्रे सुसज्जितवृन्दे चलति धरा ॥
 कवचयुक्ता वाहा अथाः कवचवाहाः, एवंक्रमेण कर्णनरेन्द्रे चलति
 वति । (C).

१७१ । नीलमुदाहरति, सज्जिअ इति । विवद्धिअ कोह—
 विवद्धितक्रोधाः धणू—धनूषि चलाउ—चलयंतः धनुर्भ्यां वाणान्
 क्षिपंत इति भावः जोह—योधाः सज्जिताः ज्ञतसञ्ज्ञाहाः जाताः,
 फुरंत तणू—स्फुरत्तनुः रणणाह—रणनाथः सेनापतिरित्यर्थः
 पक्खर बाह—कवचितायेन चलितः, करे पाणौ कुंतान् पागान्

१७१ । १ विवद्धिअ (B & C). २ चलाउ (F). ३ धणू (B). ४ पक्खर (A),
 पक्खरि (B & C). ५ बाह (A). ६ चल (E). ७ रणणाह (A, B & C).
 ८ फुरंत (B & C). ९ चलंत (A). १० उच (A). ११ चलंत (E & F).
 १२ १६० (A).

दिज्जिण^१ सुपण्य आइ एक तो पञ्चोहराइ^२
 हिस्सि^३ रूअ^४ पंच चक सव्वलो मणोहराइ ।
 अंत दिज्ज^५ गंध^६ बंधु^७ अकखराइ सोलहाइ^८
 चंचला विणिमिआ फणिंद एउ^९ बल्लाहाइ^{१०} ॥ १७२^{११} ॥

धरि—धृत्वा सुखगकरा—सत्सरकराः पत्ति—पत्तयः चलंत—
 चलिताः, एवंक्रमेण कण णरेदं—कर्णनरेद्रे सुसञ्चितवृंदे सति धरा
 पृथ्वी चलंत—चलति ॥ नीलो निवृत्तः । (E).

१७१ । यथा । सञ्चिता योधा विवर्द्धितकोपाद्यालयंतो धनूंषि
 पखरवाङ्गे चलन् रणनाथः स्फुरत्तनुः । पत्तयसञ्चिताः करे धृत्वा
 कुंतान् सुखगकराः कर्णनरेद्रे सुसञ्चितवृंदे चलति धरा ॥ (G).

१७२ । दीयते सुपर्ण आदौ एकस्ततः पयोधरो भवति एवं
 रूपेण पञ्चचक्रं सकलं मनोहरम् । अन्ते दीयते गन्धो बन्धुः अक्षरैः
 षोडशभिस्सुसला विनिर्भिता फणीन्द्रेण वल्लभा ॥ सुपर्णो रगणः,
 पयोधरो जगणः, गन्धो लघुः स एव बन्धुः निर्वाहकत्वात् । (C).

१७२ । अथ षोडशाक्षरचरणस्य वृत्तस्यैकनवत्युत्तरषट्शताधिक-
 निचत्वारिंशत्सहस्रतमं ४२६८१ भेदं चंचलानामकं वृत्तं लक्षयति,
 दिज्जिण इति । यत्र आइ—आदौ सुपण्य—सुपर्णः मध्यलघुः

१७२ । १ दिज्जिणा (A, B & C). १ पयोधराइ (B), पञ्चोहराचि (E).
 २ कहेच (A), चेच (B & C). ३ रूप (B). ४ हिस्सि (A). ५ गन्ध (B),
 गंध (F). ६ बंध (A & B). ७ सोलहाइ (A), सोलहाइ (B & C). ८ एउ
 (A). ९ दुल्लहाइ (A), दुल्लहाय (B). ११ १६८ (A).

अङ्गा', कस्य पत्य' दुक्' लुक्' खर बाण संहरण'
 घाड' जासु' तासु' लग्नु' अंधआर संहरण'° ।
 एत्य' पत्य' सट्ठि' बाण कस्य' पूरि' छट्टुरण'
 येक्खि' कस्य कित्ति धस्य बाण सम्ब कट्टुरण'° ॥
 १७३'° ॥ चंचला'° ।

- रगण इत्यर्थः दिक्खिए — दीयते तो — ततः एक — एकः पञ्चो-
 हराद् — पयोधरः मध्यगुरुर्जगण इति यावत् दीयते इत्यनेन
 पूर्वणाम्बयः, हिस्सि रूअ — अनेन रूपेण मणोहराद् — मनोहराणि
 सम्बलो — सबलानि पंच चक्क — चक्राणि गणा इत्यर्थः कियंत-
 इति शेषः । अत्र चक्रग्रन्थो गणवाची, तथाच रगण-जगण-रगणाः
 अनेन रूपेण पंचगणाः कर्त्तव्या इत्यर्थः । अंत — अंते पदांते गण-
 पंचकांते वा बंधु — बंधुः निर्वाहकत्वात् गंधः लघुरिति यावत्
 दिक्ख — दीयते, यत्र च सोलाह्राद् अक्खराद् — षोडश अक्षराणि
 पादे पतंतौति शेषः, फणिंद — फणींद्रेण पिंगलेनेति यावत्

१०३ । १ यथा (F). २ पञ्च (A). ३ दुक् (A), दुक् (B). ४ लुक् (B).
 ५ संहरण (A). ६ घाण (A) ७ जाड (A, B & C) ८ नाड (A & B),
 dropt in (C & F). ९ कस्य (A & F), तासु (B & C). १० संहरण (A,
 B & C). ११ यत् (A), यत् (B). १२ पञ्च (A), पत्ति (F). १३ घाडि
 (A & B), घाडि (C), घडि (E). १४ काव (B & C). १५ पूरि (E).
 १६ छट्टुरण (B & C). १७ येक्खि (A). १८ कट्टुरण (A), कट्टुरण (F).
 १९ १९९ (A). २० चंचला (C).

विषिक्रिशा — विनिर्मिता वल्लहाद — वल्लभा पिङ्गलाङ्गेति भावः,
एड — एषां चंचला — तसंचलानामकं वृत्तमित्यर्थः ॥ (E).

१७२ । दिव्यीति । दीयते सुपर्ण आदौ एकसतः पयोधरः
एवंरूपेण पंचचक्राणि सवसानि मयोहराणि । अते दीयते गंधो-
बंधुः सुंदरः अचराणि षोडश चंचला विनिर्मिता कर्णोद्विष
वल्लभा ॥ सुपर्णो रगणः, पयोधरो जगणः, एवंरूपेण रगण-जगण-
रगण-जगण-रगणा इत्यर्थः, गंधो सधुः, चंचलानामकं वृंदः । (G).

१७३ । उदाहरति । कर्णपार्थाभ्यां मिलितं क्षुभं शूराणां
बाणसंबंधाता जातास्तत्र सद्यमन्धकारसंग्रहेन । अथ पार्थेन षष्टि-
बाणान् कर्षपूर्वितान् दृष्ट्वा कर्णेन कौर्त्तिधन्येन बाणाः सर्व्वं कृत्ताः ॥
क्षुभं सञ्जया सद्यम्, अचास्मिन् एव समये * * * । (C).

१७४ । चंचलासुदाहरति । कश्च पत्य — कर्षपार्थी राधेश-
पाशुनाविति यावत् दुष्कु — युद्धार्थं मिलितौ, बाण संबन्ध —
बाणसंघेन सूर — सूर्यः क्षुब्धु — निक्षीनः, जासु — यस्य चाड —
घातः प्रहारनिपातजात इति शेषः तास — तस्य अंधकार संबन्ध
— अंधकारसंघेन सद्यु — सद्यं यस्य क्षतं जातं सः अंधकारजालप्रविष्ट-
इव जात इति भावः, एत्य — एतस्मिन्नवसरे इत्यर्थः कश्च पूरि —
कर्षे पूरयित्वा आकर्षपर्यन्तमाकृत्येति यावत् पत्य — पार्थेन सद्यु-
एण — सुक्तान् षष्टि बाण — षष्टिवाणान् पेक्षि — प्रेक्ष्य किति
धश्च — कौर्त्तिधनेन कश्च — कर्णेन * सञ्ज बाण — सर्व्वं बाणाः
कट्टिएण — कर्त्तितः ॥ चंचला निवृत्ता । (E).

१७५ । यथा । कर्षपार्थी मिलितौ निक्षीनः सूर्यो बाणसंब-

ओ लोभायं बट्टे विन्दुटे विज्जुदुठे णासं द्ढासो
 सुज्जासो णासो छंदुदुठवे कसट्टे हंसदुठसो ।
 छंदु ग्गासंतो बुत्तो कंतो सब्बे सो सम्माणीओ
 बद्धान्णं रुच्चं छंदो एसो लोभायं बक्खाणीओ ॥
 १७४^{१८} ॥

केन घातो येषु तेषु सप्रमंधकारसंघेन ॥ अत्र पार्श्वेन वष्टिर्वाषाः
 कर्षीपरि त्यक्ताः, तान् प्रेक्ष्य कर्षेण क्रीर्त्तिधनेन वाषाः सर्वे
 कर्त्तिताः ॥ (G).

१७४ । यो लोकाणां वर्त्तते विन्दोष्ठे विद्युद्यष्टिः हंसस्येव स्थानं
 कस्य संज्ञो नागः कर्षेमुखसुत्यापयति, कर्षा अष्टौ, सारत्वेन युक्तं ।
 छन्दो गाधन् कान्तदृप्तं सर्वैः संमानितः ब्रह्मरूपकं छन्द एतन्नोकैर्वा-
 च्छातं ॥ विद्युन्मालेवाहं यस्य तद्विद्युन्मालाहं [विद्युद्यष्टिः], हंसस्थान-
 मित्यनेन हंसवन्मन्वरगतित्वं बोध्यते । कर्षी दिगुरुगणः, तैरष्टाभि-
 रिदं छन्दो साध्यते, छन्द उत्थापयति संज्ञः नागः पिंगलः छन्दो
 गाधन्, ब्रह्मणो रूपकमित्यनेन ब्रह्मरूपकं नाम छन्दो साक्षणीयं । (C).

१७४ । १ डे वाचं (B). २ बट्टे (B & C). ३ विन्दुटे (B & C). ४ विज्जुटे
 (A), dropt in (B). ५ चंस (A, B & C). ६ डोवो (B & C), डोवो
 (E). ७ दुज्जसो (C). ८ वासो (A & C), dropt in (B). ९ छंदुदुठवे
 (A, B & C). १० सारणावो (A & C), सारणावो (B). ११ छंदु ग्गासंतो (E
 & F). १२ and १३ transposed in (B & C). १४ Dropt in (A & F).
 १५ चच्चं वीट्ट (A), चच्चं वीट्ट (B & C). १६ संभावो (A), वणावो (B),
 वणावो (C), वणावो (F). १७ वचो (A, B & C), वचं (F). १८ लोचचं
 (F). १९ वक्खाविचो (E). २० १०० (A).

जहा,

उम्भता' जोहा उडे' कोहा ओत्या' ओत्यी' जुम्भता'
मेखका रंभा खाहं' दंभा अप्या अप्यी जुम्भता' ।
धावंता' सखा' छियो' कंठा मत्या' पिठ्ठी पेरंता'
खं सम्गा मग्गा जाए अग्गा लुहा' उडा हेरंता ॥

१७५" ॥ ब्रह्मरूपकं ।

१७४ । अथ षोडशाक्षरचरणवृत्तस्य प्रथमं भेदं ब्रह्मरूपकनाम
वृत्तं लक्षयति, जो जोआणमिति । जो — यत् जोआणं — जोकानां
विन्दुडे — विंभोडे विन्दुडे — विद्युत्स्थाने विद्युत्साम्यतया विद्युत्पदेन
दंता लक्ष्यंते, तथाच दंतखा[न] इत्यर्थः, षास टाणे — नाशिका-
स्थाने वडे — वर्णते, यच्च वुत्तो — वृत्तं हंनु गार्धतो — हन्दी-
गायद्भिः सन्धे — सन्धैः संमापीचो — संमानितं, धो — तत् कंतो —
कान्तं हंय टाणो — हंसस्थानं हंसस्थेव स्थानं क्षितिर्गतिर्यथा तन्ना-
वृत्तमित्यर्थः ब्रह्माणं रूपकं हंदो — [ब्रह्मरूपकं] हंदः कण्ठे —
कर्णाष्टकेन गुह्यदयात्मकगणाष्टकेन सुव्याधो षाचो — सुव्याधो
नागः पिंगलः उट्टावे — उट्टापयति, एचो — तत् हंदो — हंदः

१७४ । १ उम्भता (B). २ उडे (E). ३ जोत्या (A), जोषा (F).
४ ओत्यी (A), ओषी (F). ५ जुम्भता (A & E). ६ खाहे (A), खाहे
(B & C). ७ जुम्भता (A & E), dropt in (B). ८ भका (B), भकावा
(C). ९ कंठा (A). १० पिठ्ठी (A), पिठ्ठी (E). ११ मग्गा (A), मग्गा (E).
१२ सखा (A). १३ मग्गा (B), मग्गा (C). १४ १७५ (A).

लोभाणं—लोकानां निकटे मयेति शेषः बन्धाणीभो—व्याख्या-
तम् ॥ अत्र बौद्धग्रन्थरचितचरणं ब्रह्मरूपकनामकं वृत्तमिति
प्रखितार्थः । (E).

१०४ । जो लो इति । यो लोकानां वर्त्तते विबोडे विजुष्टे
नासाखाने सुझातो ज्ञागः खंदोदग्गी कर्णाष्टकेन संसखाने । खंदो-
गाचङ्गिष्टं कांतं सर्वैः तत्संमानितं ब्रह्मरूपं खंद एतत् लोकानां
व्याख्यातं ॥ कर्णा दिगुदः, संसखाने इदि । (G).

१०५ । उदाचरति । उन्मत्ता घोधा उत्थितकोपा उत्था-
योत्याय जुहुमाना मेनकारभानाथं दम्भादात्मानं बुध्यमानाः ।
धावन्तः प्रखण्डिककण्ठा मस्तकं पृष्ठे प्रेरयन्तो नूनं खर्गमार्गं
यातुमूर्द्धां पश्यन्ति ॥ अहं मेनकानाथः अहं रभानाथ इत्येव-
मात्मानं बुध्यमानाः किं यन्मस्तकं तत् पृष्ठे प्रेरयन्तो नूनं खर्गमार्गं
यातुमये ऊर्द्धां पश्यन्ति इत्युक्तेषा । (C).

१०५ । ब्रह्मरूपकसुदाचरति, उन्मत्तेति । उठे कोहा—उत्थित-
कोधाः उन्मत्ता—उन्मत्ताः अप्या अप्यौ—आत्मानमात्मानं पर-
स्परमित्यर्थः मेणहा रंभा णाहं—मेनकारंभानाथं दंभा—दंभात्
बुद्ध्यन्ता—बुध्यमानाः धावन्ता सहा हिके[षे] कंठा—धावन्तः
प्रखण्डिककंठाः मत्या पिट्टी येरन्ता—मस्तकानि पृष्ठे पातयन्तः
ओत्या ओत्थी—उत्थायोत्याय जुहुयन्ता—बुध्यमानाः णं सग्गा
सग्गा जाणं—ननु निखयेनेत्यर्थः खर्गमार्गं गच्छन्तः जुहुवा—जुहुवाः
मेनकादिप्राप्त्यर्थमिति भावः जोहा—योद्धारः अग्गा—अग्ने उहुवा
ऊर्द्धां येरन्ता—अपिच्छन्ति मेनकादिषुषमित्यर्थः ॥ (E).

पयोधर मुह दृष्टिश्चा^१ तद्वश्चा^२ इत्य^३ एको^४ द्विश्चा^५
 पुणोवि^६ तद्व^७ संठिश्चा^८ तद्वश्चा^९ गंध सज्जा^{१०} किश्चा^{११} ।
 पलंति^{१२} बलश्चा^{१३} जुश्चा^{१४} विमल सह हारा उणो
 चउगलश्चा^{१५} बीसश्चा^{१६} पुहवि शाम छंदो^{१७} मुखो^{१८} ॥
 १७६^{१९} ॥

१७५। यथा । उन्मत्ता योधा उत्तितकोपा उत्त्यायोत्याय
 युधंतो[ध्यमाना] मेनकारभानायदंभात् परस्परं युधंतः[ध्यमाना]ः ।
 धावन्तः शस्त्रच्छिन्नकंठा मस्तकानि पृष्ठे पातयंतो नूनं स्वर्गमनयो-
 यांतोऽपि क्षुब्धा ऊर्ध्वमन्वेषयंतः ॥ (G)।

१७६। अथ सप्तदशाक्षरा । पयोधरो मुखे स्थितस्तथाच हस्त-
 एकः स्थितः पुनरपि तथा संस्थितौ तथाच गन्धः सज्जीकृतः । पतति
 वलययुगं विमलशब्दहारौ पुनस्ततुरपविंशतिर्मात्राः पृथ्वीनाम
 छन्दो भवामि ॥ मुखे आदौ, ततः पतति वलययुगं पादे चतु-
 विंशतिर्मात्रा भवन्ति यत्र तत् । पयोधरो जगणः, हस्तोऽन्तगुरु-
 चतुष्कलः, गन्धो लघुः, वलयो गुरुः । (C)।

१७६। १ द्विश्चा (B & C). २ तद्वश्चा (A). ३ इत्य (A). ४ एको (E & F). ५ पुणोवि (F). ६ त (F). ७ संठिश्चा (B), संठिश्चा (E). ८ तद्वश्चा (B & C). ९ एको (A), ऐको (B), एको (C). १० द्विश्चा (B & C). ११ बलंति (A). १२ बलश्चा (C). १३ चउगलश्चा (A), चउ-
 गलश्चा (B). १४ छंदो (B), च (C). १५ भावो (A), उणो (B), भवो (C).
 १६ १७६ (A).

१०६ । अथ सप्तदशाक्षरचरणस्य दृप्तस्य द्विसप्तत्युत्तरैकचिंशस-
 हस्रोत्तरैकस्य १३१००२ भेदा भवन्ति, तत्र पंचाग्रदधिकसप्तग्रता-
 धिकषट्[अष्ट]चिंशसहस्रतमं [३८०५०] भेदं पृथ्वीनामकं दृप्तं लक्ष-
 यति, पञ्चोदरेति । यत्र सुह — सुखे आदाविति यावत् पञ्चोदर-
 पथोधरः मध्यगुर्जगण इति यावत् ठिञ्चा — स्थितः, तद्वच-
 तथाच एक — एकः सत्य — हस्तो गुर्वतः सगणइत्यर्थः दिञ्चा —
 दन्तः, पुषोवि — पुनरपि तत्र संठिञ्चा — तथा संस्थितौ पुनरपि
 ज[ग]ण-सगणौ कर्त्तव्यावित्यर्थः, तद्वच — तथाच गंध — गंधः लघुः
 सञ्जा किञ्चा — सञ्जीकृतः । लघो — पुनः वक्ष्या जुञ्चा विमल
 सह चारा — वक्ष्यथुगविमलशब्दचाराः वक्ष्यो गुह्यत्वाद्द्वयं शब्दो-
 लघुः चारो गुह्येते इत्यर्थः पतन्ति — पतन्ति, चउगलञ्च — चतुर-
 पास्य वीसञ्चा — विंशतिमांसा इति शेषः पतन्तीति पूर्वेषाम्बयः,
 तत् पुहवि षाम कंदो — पृथ्वीनामच्छंदः सुषो — ज्ञायताम् ॥ अथ
 मात्राकथनं पादपूरणार्थमेव, जगण-सगण-जगण-सगण-सगण-लघु-
 गुह्यरचितं पृथ्वीच्छंद इति निष्कृष्टोऽर्थः । १५१, ११५, १५१, ११५,
 १५५, १५. (E).

१०६ । अथ सप्तदशाक्षरात्यष्टौ ॥ पञ्चो इति । पथोधरो सुखे
 स्थितस्तथा हस्त एको देवः पुनरपि तथा संस्थितस्तस्य गंधः
 सञ्जीकृतः । पतति वक्ष्यथुगं विमलं शब्दचारौ पुनश्चतुरधिक-
 विंशतिः पृथ्वीनामच्छंदो जानीहि ॥ पथोधरो जगणः, हस्तः
 सगणः, पुनरपि जगण-सगणौ कार्त्वी इत्यर्थः । गंधो लघुः, वक्ष्यो
 गुह्यः, शब्दो लघुः, चारो गुह्यः । (G).

अहा,

भ्रमभ्रमभ्रमिभ्रं^१ खेउरं^२ रणरणं कांची^३गुणं
सहास मुह पंकभ्रं^४ अगुरु धूम^५धूपुज्जलं ।
जलंत मणि दीविभ्रं^६ मभ्रण केलि लीलासरं^७
लिंसामुह^८ मखीहरं जुभ्रइ^९ मंदिरं राजते^{१०} ॥ १७७^{११} ॥
पृथ्वी ।

१७७ । उदाहरति । अणभ्रणितनूपुरं रणरणत्काञ्चीगुणं
सहासमुखपङ्कजम् अगुरुधूमधूपोज्ज्वलं । अलम्भणिदीपकं मदन-
केलिनीलासरः निग्रामुखमनोहरं युवतिमन्दिरं राजते ॥ अगुरु-
धूम एव धूपः, सहासं मुखपङ्कजं यच्च अतएव कीलासरः । (C) ।

१७७ । पृथ्वीमुदाहरति, अणभ्रणितनूपुर इति । अणभ्रणितनूपुर
खेउरं— [अण]भ्रणितनूपुरं अणभ्रणिति रवं कुर्वन्पुत्राख्यं भ्रुवणं
यस्य तत्तादृशमित्यर्थः, रणरणं कांची गुणं— अतिगंभीरशब्दाद्य-
मानः काञ्चीगुणो यस्य तदित्यर्थः, सहास मुह पंकभ्रं— सहासं
मुखमेव पङ्कजं यस्य तत्तादृशमित्यर्थः, अगुरु धूम धूपुज्जलं—
अगुरुधूमधूपोज्ज्वलं । जलंत मणि दीविभ्रं— अलम्भणिदीपकं
अलम्भेदीप्यमानं भ्रुवणमणिरेव दीपकं यच्च तादृशमित्यर्थः, मभ्रण

१७७ । १ अणभ्रणित (B), अणभ्रणित (C), अणभ्रणित (F). २ खेउरं
(A, B & C). ३ कांची (A). ४ Dropt in (B). ५ दीपकं (A),
दीपकं (B & C). ६ मभ्रण केलि लीला सरं (A), मभ्रण केलि लीला (B), मभ्रण
केलि लीला सरं (C). ७ Dropt in (B), निग्रामुख (C). ८ मुह (B,
C & F). ९ रेचद (A), रेचद (B & C). १० १७७ (A).

[The following form of versification— मासाधरनामकं इति, is not given in MS. (E).— Ed.]

पढम दिश्र विप्यश्रा तहश्र^१ भूवई थपिअ
 चरण गण तीअश्रो तहवि^२ भूवई दीअश्रो ।
 चमर^३जुअ अंगला विमल गंध हारुज्जला
 भणइ^४ फणि संहरो^५ मुणहु छंद^६ मालाहरा ॥ १७८^७ ॥

श्लेषि शीसासरं—मदनश्लेषिशीसासरः शिसामुच मनोहरं—बंधा-
 प्रादुर्भावातिरमणीयमित्यर्थः, जुअइ मंदिरं—तद्विष्णुचरणं मंदिरं
 राजते शोभते ॥ पृथ्वी निवृत्ता । (E).

१७७। यथा । झणझणितनूपुरं रणरणत्कांचीगुणं वहास-
 मुखपंकजम् अगुदधूमधूपोज्ज्वलं । ज्वलन्मणिदीपितं मदनश्लेषि-
 शीसासरो निग्रासु मनोहरं यवतिमंदिरं राजते ॥ (G).

१७८। प्रथमं दीयतां विप्रस्तथाच भूपतिः स्थापयतां चरण-
 गणस्तृतीयः तथाच भूपतिर्हीयते । चामरयुगायं विमलगन्धहारो-
 ज्ज्वलं भणति फणिशेखरो ज्ञायतां मासाधरं ॥ (C).

१७८। पठेति ॥ प्रथमो देवो विप्रस्ततश्च भूपतिः स्थापितः
 चरणगणस्तृतीयस्ततश्च भूपतिर्हीनः । चमरयुगायं विमलगंधं
 हारोज्ज्वलं भणति फणिशेखरो ज्ञायतां छंदो मालाधरां ॥ विप्र-
 स्तुर्लघुः, भूपतिर्जगणः, चरणो भगणः, चमरो गृहः, गंधो लघुः,
 हारो गृहः । (G).

१७८। १ तद्वि (B & C). २ तद्वि (F). ३ चरण (C & F).
 ४ चरण (F). ५ चारणा (A). ६ मुखच च्च (C). ७ १७७ (A).

जहा, बहद् मल्लआखिला विरहि चेउ संतापखा^१
 रअद्द^२ पिक पंचमा विअसु केसु फुल्ला बखा ।
 तरुख^३ तरु पेखिआ^४ मअलु^५ माहवी बखिआ
 बितर^६ सहि योत्तआ समअ^७ माहवा^८ पत्तआ ॥
 १७६^९ ॥ मालाधरः ।

१७६ । उदाहरति । वहति मल्लयानिजो विरहिचित्तपन्ना-
 पनो वदति पिकः पञ्चमं विक्रितः किंशुकः फुल्लं वनं । तदव-
 तरौ प्रेरयति सुकुलं माधवी वस्त्रो विस्तारय खि नेचे माधव-
 समयः प्रेक्ष्यतां ॥ (C).

१७६ । यथा । वहति मल्लयानिजो विरहिचेतःसंतापनो-
 रवौति पिकः पंचमं विक्रितं किंशुकपुष्पवनं ॥ तदवतरपत्नवा
 सुकुलिता माधवी वस्त्रिका विस्तारय खि नेचे समयमाधवः
 प्रातः ॥ (G).

[विरहिचो and मल्लयानिजा are mentioned in MS. (H); but as
 they are not found in any of the others, they have been here left
 out.—Ed.]

१७६ । १ संतापखा (F). २ रअद्द (B & C), रअद् (F). ३ तरुख (F).
 ४ पखिआ (A). ५ मअलु (A), मअल (F). ६ बितर (F). ७ समर (C).
 ८ माहवा (F). ९ १७६ (A).

कुन्तीपुत्ता तिष्ठा दिखउ^१ मंथा संठवि^२ एका पाए
 एका हारा^३ दुजे^४ कंकणु^५ गंधा संठवि जुगालाए^६ ।
 चारी हारा^७ भब्बा कारउ^८ पाआ अंतहि सज्जीआए^९
 सप्पा राआ सुद्धा^{१०} काअउ जंपे^{११} पिंगल^{१२} मंजीरा ए^{१३} ॥
 १८०^{१४} ॥

१८० । अथाष्टादशाक्षरा यथा । कुन्तीपुत्रास्त्रयो दत्ता मक्षणे
 संस्थाप्यतामेकः पादः चारहस्तौ द्वे कक्षणे * * ते युगलं । चत्वारो-
 हारा भव्याकाराः पादान्ते सञ्जा आगताः सर्पराजः शृङ्गाकारो-
 जल्पति पिङ्गलो भणति * * ॥ कुन्तीपुत्रः कर्षस्त्रेण दिगुरुगणः,
 मक्षणे आदौ, हस्तोऽन्तगुरुस्तुष्कलः, कक्षणं गुरुर्गन्धो जघुर्हारा-
 गुहः । (C).

१८० । अथाष्टादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्य चतुश्चत्वारिंशोत्तरैक-
 श्रताधिकद्विषष्टिसहस्रोत्तरलक्षद्वयं २६२१४४ भेदा भवन्ति, तत्र
 द्वि[चि]सप्तत्युत्तरषट्श्रताधिकद्वादशसहस्रतमं [१२६०३] भेदं मञ्जीर-
 नामकं वृत्तं लक्षयति, कुन्तीपुत्तेति । यत्र मंथा — मक्षणे प्रथम-

१८० । १ दिखउ (A), दिष्ठा (B). २ संठर (A). ३ चारा चब्बा (A),
 चारा चत्ता (B & C), एका चारा (E). ४ दिजे (A). ५ कणा (A).
 ६ जुम्मा पाए (A), जुम्मा जाए (B & C), जुम्मा कार (E). ७ चारउ (A).
 ८ भाषा कारउ (E). ९ संठोचार (A), सञ्जीपाए (B & C), सज्जीचार (E).
 १० सुव (B). ११ जंपे (B). १२ पिंगलु (C). १३ मंजीरौ (A & F).
 १४ १७९ (A).

मिति यावत् तिष्ठा — चीन् कुंतीपुत्रान् गुरुदयात्मकान् गणा-
निति यावत् दिग्घ — दत्त्वा एका — एकः पादः — पादः गुर्वादि-
भंगणमि[द]त्यर्थः संठवि — संस्थाप्यते, ततश्च एका हारा — एको-
हारः गुरुः कंकण दुष्के — कंकणद्वयं गुरुद्वयमिति यावत्, अवहृ-
भाषायां पूर्वव्यत्यासदोषाभावात् दुष्के इत्यस्य व्यत्यासे अपि न
दोषः, गंधा — गंधस्य लघोरित्यर्थः जुगसाए — जुगलं संठवि —
संस्थाप्यते । पात्रा अंते [— पादांते] भव्या कारु — भव्याकाराः
चारी हारा — चत्वारो हारा गुरवः सञ्जीव्याए — सञ्जिताः, ए —
एतत् मंजीरा — मंजीरनामकं वृक्षमिति यावत्, इति सुद्धा
काश्रु — शुद्धकायः शुद्धो निष्कलंकः कायो यस्य स तादृश इत्यर्थः
सप्या रात्रा — सर्पराजः पिंगलः जंप — जल्पति ॥ (E).

१८० । अथाष्टादशाक्षरा धृतिः ॥ कुंतीति । कुंतीपुत्रास्तयो-
दत्ता मंथे संस्थाप्यते एकः पादः एको हारो द्विकंकणं गंधयोः
संस्थाप्य युगलं ॥ चत्वारो हारा भव्याकाराः पादांते सञ्जिताः
सर्पराजः शुद्धकायो जल्पति पिंगलो मंजीरं ॥ कुंतीति दिग्घः,
मंथे आदौ, पादो भगणः, हारो गुरुः कंकणं गुरुः, गंधो लघुः । (G).

१८० । अष्टादशाक्षरप्रस्तारे कानिचिच्छब्दांस्त्याह । कुंतीपुत्रा
इत्यादि । कुंतीपुत्रान् चीन् दत्तान् मस्तके संस्थाप्य, एकः पादे
हारः हस्तो दिग्घः कंकणः, गन्धं संस्थाप्य युगं । तत्र चत्वारो-
हारा भव्याकाराः पादांते सञ्जीभताः सर्पराजः शुद्धकायो-
जल्पति पिंगलो मंजीरां ॥ यत्र पादे मस्तके आदौ कुंतीपुत्रान्
कर्षणान् गुरुयुग्मगणान् चीन् संस्थाप्य हारो गुरुर्हस्तः सगन्धः

जहा, गञ्जि मेहा खीसा कारउ' सहे मोरउ' उचा' रावा
ठामा' ठामा विञ्जू रेहउ' पिंगा देहउ किञ्जे' हारा ।
फुह्ला खीवा पीवे' भम्मर' दक्खा माहअ' वीअंताए
हंहो' हंजे काहा'' किञ्जउ'' आओ'' पाउस'' कीलं-
ताए'' ॥ १८१'' ॥ मंजीरा ।

कंकषो द्विगुणः कंकषो गुरुस्तेन गुरुद्वयं द्वयं, गंधयुगं सप्तद्वयं
संज्ञाय चत्वारो हारा गुरवः सञ्जीभृताः पादान्ते स्थिताः, पिंगस-
सप्त हंदो मंजीरां जल्पति । अत्र नवसु नवसु वर्षेषु यतिः ।
उक्तं हंदःपारिजाते । मौ द्वावादौ संपन्नावय भो मः सोऽप्यय मः
स्नादन्ते, प्राप्तिश्रामं रग्ने धारय भूयो रग्ने इदं भावन्तः [?] ।
मंजीरां तां नागेशाः [?] सम्यगबन्धसुदाराकारां, भावा वेदे [?]
तन्नावय सुंत्स्नादुसुधाधारां [?] ॥ (H) ।

१८१ । उदाहरति । गञ्जन्ति मेघा नीसाकाराः शब्दाथन्ते
मधूराः उच्चारावाः, स्थाने स्थाने विद्युद्ग्राजते पिङ्गसदेहे[हा] क्रियते
हारः । फुह्लेषु नीपेषु भमराः पिबन्ति दक्षो माहतो वीजयति,
हंहो हंजे किं क्रियताम् आगता प्राहृट् क्रीडन्ती ॥ क्रियते

- १८१ । १ काचउ (A). २ जीरा (A, E & F). ३ वा (B), उचा (E).
४ ठामा (A). ५ रेवा (A), रेहउ (E & F). ६ किञ्जउ (A), कीलं (E).
७ भम्मो (A), पिन्ने (B & C). ८ भावय (A). ९ माहय (B). १० जो (B).
११ हारे (A, B & C). १२ किञ्जय (B). १३ वाचा (A), वाच (B & C).
१४ काचउ (E). १५ कीचमाय (A). १६ १०० (A).

श्रायते, दृषो मानभञ्जने दक्षिण इत्यर्थः, हंसो श्रीस्तुम्भे, दृष-
इति चेटोसम्बोधनं । (C).

१८१ । मंजीरमुदाहरति । [षीला कारण—] नीलाकाराः
मेघा—मेघाः गच्छे— गर्जति उषा राधा— उषस्वराः मोरु—
मथूराः सहे— शब्दायते, ठामा ठामा— स्नाने स्नाने पिंगा
देश— पिंगदेशे पीतवर्णंति यावत् विष्णु— विद्युत् रेख—
राजते हाराश्च किञ्चे— क्रियते मेघैरिति भावः । फुला षीला—
पुष्यितान् नीपान् कदंबपुष्याणि भ्रमर— भ्रमराः पीने— पिबन्ति,
दक्षा— दक्षः मानिनीमानभंजने इति भावः माह— माहतः
वीजताए— वीजयति, हंसो हंसे— चेटिके काहा किञ्च— किं
क्रियतां किं विधीयतामिति यावत्, क्रीडताए— क्रीडन्ती पाष—
— प्रावृट् आश्रो— आगता ॥ मानं त्यक्त्वा कांतमुपगच्छेति चेटो-
मुखात्किञ्चास्यितुं कस्याश्चिन्मानिन्याः प्रावृट् आगमनात् किं विधी-
यतामिति चेटो प्रति वाक्यं । मंजीरो निवृत्तः । (E).

१८२ । यथा । गर्जति मेघाः नीलाकाराः, शब्दायते मथूरा-
उषारावाः, स्नाने स्नाने विद्युत्तेजते पिंगदेशे क्रियते हारः ।
फुला नीपान् पिबन्ति भ्रमरा दृषो माहतो वीजयति, हंसो हंसे
किं क्रियताम् आगता प्रावृट् क्रीडन्ती ॥ (G).

१८३ । उदाहरणमाह, गच्छे मेघा इत्यादि । गर्जन्ति
मेघा नीलाकारा मथूराः शब्दायन्ते उषारावं मेकामित्यर्थः, स्नाने
स्नाने राजते पिंगा विद्युद्देशे कृता हारा इवाहार्था मेघैरिति
बोद्धव्यं । नीपाः कदम्बाः फुला अर्थात् मधु पिबन्तो भ्रमरा वृष्टाः

ज इंदासणा एक गणा^१ सुहावेदि^२ पाएहि पाए
ज^३ बखा^४ दहा अदठ^५ सोहे सुदंडा^६ सुठार^७ सुठार^८ ।
दहा तिखि गुखा जहा^९ सब्बला^{१०} होइ^{११} मत्ता सुपाए^{१२}
फणिंदा भणंता किलाचक^{१३} छंदो^{१४} णिवद्धाइ जाए ॥
१८२^{१५} ॥

माहृतो वाति, हजे मथा किं कर्त्तव्यम् आगता [प्रावृट्] कान्ती-
नागतः ॥ (H).

१८२ । यजेन्द्रासननामैकगणः सुखयति पदे पदे तदर्परष्टा-
दग्रभिः शोभते दण्डः स्थाने स्थाने । दग्र त्रिगुणीकृता यथा सबला-
भवन्ति माचासु पादे फणीन्द्रो जल्पति क्रीडाच्छन्दो * * जायते ॥
एक इति गणान्तरव्यवच्छेदाय, स्थाने स्थाने दण्डो लघुः समीचीने
स्थाने स्थाने शोभत इत्यनुषज्यते । दग्र त्रिगुणितास्त्रिंशन्माचाः,
सबलाः समञ्जसाः । (C).

१८२ । अथाष्टादशाक्षरचरणस्य वृत्तस्यैक[स्य] पञ्चाशदुत्तरगत-
चयमा[चतुःशता]धिकसप्तत्रिंशत्सहस्रतमं भेदं [२०४५०] क्रीडाचक-
नामकं वृत्तं लक्षयति, ज इंदासणेति । ज इंदासणा—यत्र इंदा-

१८२ । १ मत्ता (C). २ सुहावेद (A). सुवेदि (B). सुहावेद (E). ३ न
(A, B & C). ४ बखा (B & C). ५ अदठ (B & C). ६ सुदंडा (A), इदंडा
(B & C). इदंडा (E). ७ Dropt in (A & E). ८ सुठार (A), सुठार
(E). ९ जहा (A). १० संबला (E & F). ११ होति (E), होति (F).
१२ सुपाए (E). १३ किलाचक (F). १४ चंदो (E), चंदा (F). १५ १०८ (A).

सन् सध्वादिर्धगण इति यावत् तदग्रे एवकारः पूरणीयस्तथा-
 वेन्द्रासनमेवेत्यर्थः एक—एकः नान्यगणमिश्रित इति यावत् गणा
 —गणः पाएषि पाए—पादे पादे सू[सु]हावेर—शोभते यच
 पादे यगणातिरिक्तो गणः न पततीत्यर्थः, सुदंडा—सु शोभना-
 दंडा लघवो ज[य]गणादिभूता इति भावः येषु तादृशा इत्यर्थः
 दहा ऋ—अष्टादश वर्षा—वर्णा यच सूखए सूठाए—सुस्थाने
 षिवद्धा—निबद्धाः सोऽहे—शोभंते, जहा—यच दहा तिषि
 गुणा—दश चिगुणिताः चिंशदिति यावत् मत्ता—मात्राः सुपाए
 —सुपादे संठन्ना—संस्थिताः ह्योति—भवन्ति, तत् किलाचक
 कंडा—क्रीडाचक्रं कंडः जाए—जायते इति फण्डा—फणींद्रोः
 पिंगलः भणता—भणति ॥ यगणषड्भितपरणं क्रीडाचक्रमिति
 फलितार्थः । (E).

१८२ । ज इति । यच इन्द्रासनमेको गणः शोभते पादे पादे,
 यच वर्षा दशाष्टौ शोभंते सुदंडाः सुस्थाने सुस्थाने । दश चिगु-
 णिता यच संस्थिता भवन्ति मात्राः सुपादे, फणींद्रो भणति क्रीडा-
 चक्रं कंडो निबद्धं जातं ॥ इन्द्रासनं यगणः, सुष्टु शोभनाः, दंडाः
 लघवः । यगणेनैव सर्वे वर्षाः कार्या इत्यर्थः । (G).

१८२ । ज इन्द्रासना इत्यादि । यच इन्द्रासनमेको गणः सुखयति
 पादे पादे, तच वर्षा दशाष्ट शोभन्ते दण्डाः सुस्थाने * * । दश
 चिगुणाः यच सर्वा मात्रा भवन्ति मात्रासु पादे, फणींद्रो भणति
 क्रीडाचक्रं कंडो निर्भान्तं जातं ॥ इन्द्रासनमिति आदिसप्तोः
 पञ्चकलस्य नाम यगण इत्यर्थः, तच वर्षा दश ऋ वर्षानामष्टादश-

जहा,

जहा' भूत' वेताल' खचंत गावंत' खार कबंधा
सिन्धा' फार' फेकार हक्का' रवंता' फुखे कख रंधा' ।
कन्धा टुट्ट फुट्टेइ मंधा' कबंधा खचंता हसंता'^१
तहा वीर हम्मीर'^२ संगाम मञ्जे'^३ तुखंता जुअंता'^४ ॥
१८३^५ ॥ क्रीडाचक्र'^६ ।

बन्धा तेन वक्ष्यगणा इत्यर्थः प्रोभन्ते दीयन्ते । दृष्ट्वा लघवः क्खान्ते
क्खान्ते च च द्र्य चिगुणाः सकला माषा भवन्ति चिग्रन्थाः
पादे इत्यर्थः । एतच्छब्दो वीररसे योग्यम् । जगं हंदाः पारिजाते,
षकारैर्यदा संनिविष्टैरसैरादृतखादबन्धं, तदा क्रीडाचक्रं भुजंगाधि-
राजोऽवदत् सत्यबंधः । इदं वीरसंभावकाव्यानुबन्धे मगोन्नप्रबंधं,
कवीनां यगो निर्धसं संविधन्ते चिसोकोनिबद्धं ॥ (H).

१८३ । उदाहरति । यथा भूतवेताला नृत्यन्ति गायन्ति
खादन्ति कबन्धा, शिवास्कारफेत्कारशब्दाः स्फोटयन्ति कर्ष-
रन्धाणि । कायल्लुप्यति स्फुरति मस्तकं कबन्धा नृत्यन्ति हसन्ति,
वीरहम्मीरः संघाममध्ये तुल्ययन् व्यवसति ॥ कबन्धाः प्रेतग्ररीराधि,
क्खग्रम् उचैःग्रम्बो देग्री, तुल्ययन् सम्पादयन् । (C).

१८३ । १ जहो (A). २ भूत (F). ३ वेताल (B). ४ माषण (B).
५ सिधा (A). ६ फेर (A), फार (B & C). ७ चन्धा (C). ८ वचंता (A),
वक्कन्धा (B & C). ९ मंधा (A). १० मत्ता (A), मत्ता (B & C). ११ Dropt
in (E). १२ हम्मीर (B & C). १३ मञ्जे (E & F). १४ तुखंता (A),
कुखंता (E), जुअंता (F). १५ १७८ (A). १६ क्रीडाचक्रः (B & C).

आद् रग्गण इत्य^१ काहल ताल दिज्जहु^२ मञ्जुआ^३
सह हार पलंत बिखवि^४ सब्ब लोअहि^५ बुण्णिआ^६ ।
वेवि^७ काहल हार पूरहु संख कंकण सोहणा
खाअ राअ भयंत सुंदरि चच्चरी मख^८ मोहणा ॥ १८४^९ ॥

१८२ । क्रीडाचक्रमुदाहरति, जहा इति । जहा — यच्च कबंधा
— कबंधान् खाए — भचयित्वा भूत वेतासा — भूता वेतासाः षष्ठं
गावंत — नृत्यंति गावंति, सिखा फार फेहार हहा रवंता —
श्रियाः स्फारफेत्कारहहा इवत्यः कष रंधा फुले — कर्षरंधं स्फुटंति ।
कथा टुइ — कायस्फुटति, मंधा — मसकं फुइइ — स्फुटति, कबंधा
षवंता इवंता — [कबंधाः] नृत्यंति इवंति, तथा — तच्च संगाम
मब्बे — संगाममध्ये वीर-इस्वीरः तुलंता तरितः यन् नुद्यंता —
युध्यते ॥ क्रीडाचक्रं निवृत्तं । (E).

१८३ । यथा । यथा भूतवेतासा नृत्यंती गावंति खादयित्वा
कबंधान् श्रियाः स्फारफेत्कारहहा इवत्यः स्फुटंति कर्षरंधं । काय-
स्फुटति, मसकं * * कबंधा नृत्यंती इवंति, तथा वीरः इस्वीरः
संगाममध्ये तरितं युध्यति[ति] ॥ (G).

१८४ । उदाच[र]षमाह, जहा भूत इत्यादि । यच्च भूताः
वेतासा नृत्यंति गावंति खादन्ति कबंधान्, श्रिवानां स्फाराः

१८४ । १ हाह (A). २ दिज्जउ (B & C), दिज्जउ (E). ३ मञ्जुआ
(E), मञ्जुआ (F). ४ पुचवि (B & C). ५ लोचच (B), लोचवि (C).
६ बुण्णआ (E), बुण्णआ (F). ७ वेवि (E). ८ भच (E & F). ९ १८० (A).

फेत्कारा चतुकारवैदनाः शब्दाः वक्षन्ति प्रसरन्ति स्फुटन्ति कर्ष-
रग्भाषि । कृष्णा भक्षन्ति मक्षकाः कवन्धाः त्रिरोरक्षिता वीरा-
नृत्यन्ति हसन्ति, तत्र वीरचंवीरः संयाममध्ये व्यकन् भिखंत इति
विषयसंमुखीभूय युद्धं करोतीत्यर्थः ॥ (H).

१८४ । आदौ रगणः हस्तः काश्चं ताक्षः दीयतां मध्ये शब्दः
हारः पतति पुनरपि शब्दः हारः इयमपि सर्वलोकेर्बुध्यते । हे
अपि काश्चो हारं पूरयन् शङ्खकण्ठ्याभ्यां शोभना नागराजो-
भवति चर्चरी मनोहारिणी ॥ इयमपि शब्दहारौ वारद्वयमित्यर्थः,
एवं चर्चरीति शोच्यम् । (O).

१८४ । अथाष्टादशपरपरणस्य वृत्तस्यैकोनविंशत्युत्तरचिन्वति-
वहस्य [८१०१८] तमं भेदं चर्चरीनामकं वृत्तं कथयति, आदिति ।
आह — आदौ रगण — [रग]णो मध्यकधुर्गण इत्यर्थः *** ताक्ष —
ताक्षो गुर्वादिस्त्रिकक्ष इति यावत् दिव्यह — दीयतां मङ्गल्यथा —
मध्ये एतदन्तरमित्यर्थः सह हार — शब्दहारयोः कञ्चुगुर्वीरिति
यावत् विश्वि — इयमपि पक्षंत — पतति शब्दहारौ वारद्वयं
[प]ततः, वेचि काश्च — दावपि काश्चौ कञ्चू हार — हारं गुह-
मित्यर्थः पूरञ्ज — पूरय ततश्च शोचषा — शोभने संक्ष कंक्ष —
प्रक्षकंक्षे कञ्चुगण[गुह] इति यावत् पूरयेति पूर्वेषाम्पयः, हे सुंदरि
हव्य लोचशि बुद्ध्या — सर्वलोकेर्बुद्ध्या मोहया — मोहिनीं
चिन्तयेति भावः चर्चरीं भक्ष — कथय इति चात्र रात्र — नाग-
राजः पिंगलः भक्षंत — भवति ॥ रगण-गण-जगण-इय-भगण-
[रगण]रचितपरया चर्चरीति चक्षिमायः । (E).

जहा,

पाञ्च^१ खेजर भंभत्तवत्तद^२ हंस सह सुतोहणा^३
 दूर^४ धोर यखग्ग खच्चद मोत्तिदाम^५ मखोहरा ।
 वाम दाहिणा^६ धारि^७ धावद् तिवत्त चक्खु कठक्खुञ्चा^८
 काहु^९ खाञ्चर^{१०} गेह मंडखि^{११} एहु^{१२} सुंदरि पेक्खिञ्चा^{१३} ॥
 १८५^{१४} ॥ चर्चरी^{१५} ।

१८४ । आइति । आदौ रगणो हस्तः काहस्तः तासो दीचते मध्ये शब्दशरौ पततो इयमपि सर्वलोकेर्बुद्धां । दावपि काहसौ शरं पूरय शंखकंकर्षं शोभनं नागराजो भणति सुंदरि चर्चरी भव मोहिनीं ॥ हस्तः सगणः, काहसो लघुः, तासो गुरुलघुस्यो- गणः, शब्दशरौ लघुगुरु द्विवारं कार्थौ इत्यर्थः, शंखो लघुः कंकर्षं गुरुः ॥ (G).

१८५ । आइ रगण इत्यादि । आदौ रगणः हस्तः काहस्तः तासो दातव्यो मध्ये शब्दशरौ पततः दावपि सर्वलोकेर्बुद्धा । दौ काहसौ शरं पूरय शंखः कंकर्षं शोभनः नागराजो भणति सुन्दरी चर्चरी मनोमोहनी ॥ आदौ रगणस्ततो हस्तः सगणस्ततः

१८५ । १ पाठ (C). २ कंभत्तवत्तद (A), कंभत्तवत्तद (F). ३ सुतोहरा (A), सुतोहरा (B), सुतोहरा (E). ४ धोर (A), दूर (E & F). ५ मोत्ति- दाम (C). ६ दाहिण (B & C). ७ धारि (B), धारि (E & F). ८ कठ- क्वचा (A), कठक्खुचा (B & C). ९ काहि (A, B & C). १० पूरय (A, B & C). ११ मखिच (B & F). १२ एव (A), एव (B & C). १३ ऐक्खिचा (A & F). १४ १८५ (A). १५ चाचरी (C).

काहलौ लघुसप्तशालो गुरुलघुरूपो मध्ये दीयः, शब्दहारौ लघु-
गुरु पततः वारद्वयं तेन पुनरपि शब्दहारौ लघुगुरु पततः, द्वौ
काहलौ लघू ततो द्वारं गुरुं पूरयतः, शब्दो लघुः ततः कंकणं
गुरुः, शोभनः नागराजो भवति चर्चरीशब्दः, चर्चरी कौटुम्भी
सुन्दरी अतश्च मनोमोहनी, अन्यापि सुन्दरी द्वारशब्दकंकणैः
शोभना भजति सुन्दरीपदं । (H).

१८५ । उदाहरति । पादे नूपुरं झञ्झणायते हंसशब्दसुशोभनं
सूत्रे विल्लीशंखनाये नृत्यति मौक्तिकदाम मनोहरं । वामदक्षिण-
पार्श्वयोर्धावति तीक्ष्णचक्षुःकटाक्षः, कस्य नागरस्य गेहमण्डनी
सुन्दरीयं प्रेक्षते ॥ घोरशब्दो विल्लीर्षं देश्री, धारशब्दः पार्श्वे,
तीक्ष्णशब्दश्चक्षुर्विभेषणम् । (C).

१८५ । चर्चरीमुदाहरति, पात्र जेउरति । हंस सह सूसोहणा
— हंसशब्दवत् सुशोभनं जेउर — नूपुरं यस्या इति शेषः यथा-
क्षयं योजनीयः पात्र — पादयोः झञ्झणकृद् — झञ्झणायते, घोर
चक्षुग् — विल्लीशंखनाये यूल — सूत्रं मणोहर — मनोहरं मोक्ति-
दाम — मौक्तिकदाम शब्द — नृत्यति, तिक्लचक्षु क[डक्ल]त्रा
— तीक्ष्णचक्षुःकटाक्षः वाम दाक्षिण — वामदक्षिणयोर्भागयोरिति
भावः * * * । (E).

१८५ । यथा । पादे नूपुरं झञ्झणायते हंसशब्दसुशोभनं, सूत्रं
सूत्रसनाये नृत्यति मौक्तिकदाम मनोहरं । वामदक्षिणयो-
र्धारयोर्धावति तीक्ष्णचक्षुःकटाक्षः, कस्य चिन्नागरस्य गेहमण्डनीयं
सुन्दरी दृष्टा ॥ (G).

मो सो जो^१ स त तो^२ समंत गुरबो^३ एज्ज^४ विंसाउखो^५
 पिंडोअं सउ बीस^६ मत्तं भण्णिअं अट्ठासि जोखी उखो^७ ।
 जं छेहत्तरि बसअओ^८ चउ पअओ^९ वत्तीस रेहं^{१०} उखो^{११}
 [चो]आलीसह^{१२} हार^{१३} पिंगल भणे^{१४} सदूलसट्ठा^{१५}
 मुंखो ॥ १८६ ॥ ॥

१८५ । उदाहरणमाह, पाच णेउर इत्यादि । पादे गुरुरं
 झणझणायते हंमगब्दवत् सुप्रोभनं खूणोचस्तनाये नृत्यति सुक्तादाम
 मनोहरं । वामदक्षिणयोर्धाद्योर्धाञ्चि लोके प्रसिद्धं * * * तौह्यणचतुः-
 कटाक्षः, कस्य पुरुषस्य गेहमण्डनकर्त्रीयं सुंदरी दृष्टा ॥ (11).

[In MS. (H), a metre named सुक्ताहारः is transcribed with an
 example from another book. As this has not been mentioned in
 any of the other MSS, so it has not been adopted here.—Ed.]

१८६ । अथोनविंशत्यक्षरा । मो ऽऽऽ सो ।।ऽ जो ।।ऽ। स
 ।।ऽ त ऽऽ। अथ द्वयं तदन्ते गुरुः एकोनविंशतिर्वर्णाः पिण्डोऽयं
 विंशत्यधिकशतं माचाणां भणितम् अष्टाश्रौतिथोनिः पुनः । यत्

१८६ । १ जो (B). २ ता (A, B & C). ३ गुरबो (A), गुरबो (B & C).
 ४ एज्ज (A), एज्ज (F). ५ विंसाउखो (E & F). ६ विंस (F). ७ जो बियुखो
 (A), जो बीपुखो (B & C). ८ वत्तीस (A, B & C). ९ पचा (A). १० रेह
 (A), रेहे (F). ११ सुखो (A), पुखो (B & C). १२ एवाळोपच (A & B),
 चौवाळोपच (C & E), चौवाळोपच (F). १३ हार (A, B & C). १४ हई
 (A, B & C). १५ सदूल सो सदुखो (A) १६ १८६ (A).

षट्सप्ततिवर्णां चतुर्भिः पादैर्द्वात्रिंशद्रेखं जामे [?] रात्रा [?] नागानां [?] नात्रा पिङ्गलेन कविना शार्ङ्गकः [?] संबध्यते ॥ षट् इति पाठे शार्ङ्गकसदृक इति नाम, जामे इत्यस्य ज्ञायत इत्यर्थः । चतुर्भिः पादैः विंशत्यधिकग्रतं माचाणाम् अष्टाश्रीतिमाचाणां धोनिः स्थानं चतुस्रत्वारिंशद्गुरवैः । (C).

• १८६ । अथैकोनविंशत्यक्षरचरणस्य वृत्तस्य पंचलक्षं चतुर्विंशति-सहस्रमष्टाश्रीत्युत्तरं ग्रतदयं ५९४२८८ भेदा भवन्ति, तत्र सप्तत्रिंशोत्तरग्रतद[च]याधिकैकोनपंचाशत्यस्रस्रोत्तरैकसप्ततमं [१४८३२०] भेदं शार्ङ्गकविक्रीडित[?]नामकं वृत्तं लक्षयति, भविति । जं — यथैकोनविंशत्यक्षरचरणे वृत्ते प्रथमं मो — मगणस्त्रिगुरवर्गणः, ततः सो — सगणोऽंतगुरुः, ततश्च जो — जगणः मध्यगुरुः, ततश्च समंत-गुरवो — सम्यगन्ते गुरव्येषां तादृशाः स त तो — सतताः सगण-तगण-तगणा इत्यर्थः सगणोऽंतगुरुस्तगणोऽंतस्रः पुनश्च तगण इत्यर्थः, एवंप्रकारेण पादे एजण बिंसा षणो — एकोनविंशतिवर्णाः पतन्ति, षच च षड पश्रो — चतुःपादे पिंडोऽंशं — पिण्डोभ्रताः पुनः वत्तीच रेदे — द्वात्रिंशद्रेखाः लक्षव इत्यर्थः अट्टासि जोषी — अष्टाश्रीति-धोमयः अष्टाश्रीतिमाचाणां कारणानीति यावत् सौ[सो]चासी- [सच] चार — चतुस्रत्वारिंशत् चारा गुरवः येषामष्टाश्रीतिमाचा- भवन्ति तादृशास्रत्वारिंशद्गुरव इत्यर्थः, एवंप्रकारेण केचनचरि षण्यो — षट्सप्ततिवर्णाः] प्रतिचरणं [?] षड बीम मन्त — विंशत्य-धिकग्रतमाचास्र भषिचं — भषिताः, तत् सद्रुससइ — शार्ङ्गकसाटकं मुणो — जानीत इति पिंगल भये — पिंगलो भषति ॥ (E).

१८६ । अथैकोनविंशत्यक्षरा अतिष्टतिः ॥ मो सो इति ॥ म स
ज स त ताः समंतगुरवः एकोनविंशतिर्वर्णाः पिंशैभ्रताः श्रतं
विंशतिर्मात्रा भषिता अष्टाश्रीतियोनयः पुनः । यत् षट्सप्ततिवर्णा-
स्तुःपदेषु द्वाभिंशद्रेखं पुनस्तुस्तुलारिंशत् चारः पिंशभषितं
श्राहुंल्लगाटकं जानीषि ॥ चारो गुरुरते कार्यं इत्यर्थः, अष्टाश्रीति-
रिति गुरुमात्रापरं । (G).

१८७ । जनविंशत्यक्षरप्रसारस्य कतिचित् हंदांषि वदति
मो सो जो इत्यादि । मः सः जः सतताः समंतगुरका एकोन-
विंशतिः पुनः पिच्छोऽयं श्रतं विंशतिर्मात्रा भषिता अष्टाश्रीति-
यैनिः पुनः । यच्च षट्सप्ततिर्वर्णास्तुःपदेषु द्वाभिंशद्रेखाः प्राप्ता-
एकचत्वारिंशजाम पिंशकवेः श्राहुंल्लगाटको ज्ञातः ॥ मो मगणः,
सः सगणः, जो जगणः, सः सगणः, तक्षगणः, पुनस्तक्षगणः, सम-
न्तगुरवः अन्ते गुरुर्वर्णां ते तथा सतता एकोनविंशतिर्वर्णाः पदे
अस्य हंदाः सक्तगुरीरं विंशत्यधिकश्रतं मात्राः पिच्छः श्ररीरं,
तत्रापि भागमाह शोनिरष्टाश्रीतिः, थोनिर्जन्मस्थानं कक्षाद्वयेन
गुरुरेकस्तुस्तुलारिंशद्गुणामष्टाश्रीतिः कक्षा थोनिस्त्यन्तिस्थानं
चतुर्भिः पदेः षट्सप्ततिवर्णास्तुषु पदेषु द्वाभिंशद्रेखवः । एवं नक्ष-
वर्षमात्राक्षधुनि कथयित्वा पारिश्रेष्ठ्याद्गुरुसंख्यां कथयति, एक-
चत्वारिंशजामसंख्याकाश्च गुरवो भवन्ति, कवेः पिंशकस्य नाम पिंशक-
इत्यक्षरप्रथमं एकचत्वारिंशत् प्रथमं तेन चतुस्तुलारिंशद्गुरवो भवन्ति
यच्च तत् श्राहुंल्लगाटकं ज्ञातं । (H).

जहा,

जे संका^१ गिरि मेहलाहि^२ खलिआ^३ संभोअ खिसो^४ रई
फारफुख^५ फणावली कवसणे^६ पत्ता दरिदत्तणं^७ ।
ते इहिं^८ मलआणिला विरहिणी खीसासं संपक्खिणो
जादा भक्ति सिमुत्तणे वि बहला^९ तारुख पुखा विओ^{१०} ॥
१८७^{११} ॥ साहूससइ । (C).

१८७। उदाहरति । ये सङ्गागिरिमेखलायाः स्वसिताः
संभोगखिओरगीस्कारोत्फुल्लफणावलीकवसनेन प्राप्ता दरिद्रत्वं ।
इदानीं ते मलयानिला विरहिणीनिःशाससंपर्किणो जाताः
ग्रीत्रं शिशुत्वेऽपि बहलास्तारुखपूर्णा इव ॥ (C).

१८७। शार्ङ्गलघाटकमुदाहरति, जे संकेति । जे — ये संका
गिरि मेहलाहि — संकागिरिमेखलायाः चिकूटाचककटकादित्यर्थः
खलिआ — स्वसिताः ततश्च संभोगखिओरगीस्कारोत्फुल्लफणावली-
कवसनेन दरिदत्तणं — दरिद्रत्वं पत्ता — प्राप्ताः । ते इहिं —
इदानीं मलयानिलाः विरहिणीनिःशाससंपर्किणः संतः शिशुत्वेऽपि
तारुखपूर्णा इव बहला जाताः ॥ कपूर्मंजरीघाटके देवीनियुक्त-
विषयवायाः वाक्यमेतत् । (E).

१८७। १ मे सङ्गा (B). २ मेहलाह (A), मेहलाह (B & C). ३ खलीया
(E). ४ खिसो (A). ५ फारफुख (A), फारफुख (B & C), फारफुख (E).
६ फणावसणे (E). ७ इविदत्तण (B). ८ इहिं (B & C), इहिं (E).
९ खीसा (B), निषास (E). १० बहला (B & C). ११ उदा विष (A & C).
११ १८७ (A).

पत्थारे^१ अहं^२ तिखि^३ चामर वरं दीसंति वसुञ्जलं^४
उत्तिवृ^५ लहु बिखि^६ चामर तथा उठ्ठीअं^७ गंधुगुरो^८ ।
तिखी^९ दिख^{१०} सुगंध^{११} चामर तथा गंधा जुआ^{१२} चामरं^{१३}
रेहंतो^{१४} धअपट्ट^{१५} अंत कहिअं^{१६} सहूल बिखीडिअं^{१७} ॥
१८८^{१०} ॥

१८७। यथा । ये लंकागिरिमेखलाभ्यः स्लक्षिताः संभोग-
खिन्नोरगीस्कारोत्फुल्लफणावलीकवलनैः प्राप्ता दरिद्रत्वं । ते इदानीं
मलयानिला विरहिणीनिःश्याससंपर्किणो जाता झटिति शिशुत्वे-
ऽपि वज्रलास्तारुष्यपूर्णा इव ॥ (H)।

१८७। उदाहरणमाह, जे लङ्का इत्यादि । ये लङ्कागिरि-
मेखलातः स्लक्षिताः संभोगखिन्नोरगीस्कारोत्फुल्लफणावलीकवलने
प्राप्ता दरिद्रत्वं । ते इदानीं मदनाविला [?] विरहिणीनिःश्यास-
संपर्किणो जाता झटिति शिशुत्वेऽपि वज्रलास्तारुष्यपूर्णा इव ॥ (H)।

१८८। असुमेवार्थं, प्रकारान्तरेण स्पष्टयति, पत्थारे इति ।
प्रसारय जीणि चामराणि दृश्यन्ते वर्णोज्ज्वलानि, उत्थापनीयौ

१८८। १ पत्थारे (A). १ तह (A), जर (B & C). १ तिच (A).
४ वसुञ्जलं (E), वसुञ्जलं (F). ५ तरेचं (A & B), उठ्ठीचं (C). ६ बिधि
(A). ७ तरेच (A & B), उठ्ठीच (C). ८ गंधुगुरो (B & C), गंधुगुरो (E).
९ तिचे (A & B), तिधि (C). १० सुच (B & C). ११ खगंध (E). १२ चरे
(A & C), जर (B). १३ चरं (F). १४ धअपट्ट (A), जलपट्ट (B), जलपट्ट
(C). १५ जरचे (A, B & C). १६ सही सुचो (A), सहा सुचे (B & C).
१७ १८८ (A).

सधू द्वौ चामरं तथा उत्थाप्यौ गन्धगुरु । चयो दीयन्तां सुगन्धा-
 चामराणि तथा गन्धश्च द्वे चामरे राजमानो ध्वजपटोऽन्ते कथितः
 ग्राहूलसंस्थापने ॥ सङ्घो सुषे इति पाठे ग्राहूलग्रहको ज्ञायत इत्यर्थः,
 सं[प्र]स्तारथ विस्तारथ, सुगन्धाः शोभना गन्धा सधवस्तथा चौषि
 गुरुणि, ध्वजपट आदिसधुस्त्रिकलः । (C).

१८८ । पुनरपि ग्राहूलविक्रीडितं प्रकारान्तरेण सधयति, पत्यारे
 इति । जघ—यच पत्यारे—प्रस्तारे वणुञ्जलं—वर्षोञ्जलानि
 तिषि चामर वरं—चौषि चामरवराणि गुरुणि दीयन्ति—दृश्यन्ते,
 ततश्च उक्लिष्टं—उक्लिष्टं सधु विषि—सधुदयं चामरं—चामरं
 गुरवित्यर्थः तद्वा—तथा गंधुगुरो—गंधो सधुः गुरवश्च उक्लिष्टं—
 उत्थापितः दत्त इत्यर्थः । तद्वा—तथा तिषो चयस्त्रौषि वा
 स[स]गंध—सुगंधाः शोभना सधव इत्यर्थः चामरं—चामराणि
 गुरवः दिषि—दीयन्ते, ततश्च गंधा—गंधो सधुः जुष्वा चामरं—
 द्वे चामरे गुरु अंत—अन्ते पादांते चामरदयांते वेत्यर्थः रेहंतो—
 राजमानः ध्वजपट—ध्वजपटो सध्वादिस्त्रिकल इति यावत्
 कश्चिन्—कथितं तत्सङ्घल विक्रीडितं—ग्राहूलविक्रीडितं ॥ (E).

१८८ । पत्यार इति । प्रस्तारे यच चयः चामरवरा दृश्यन्ते
 वर्षोञ्जलसुक्लिष्टं सधुदयं चामरं तथोत्थापितो गंधो गुरः । चयो
 दत्ताः सुगंधाश्चामरास्तथा गंधो युग्मचामरं राजमानो ध्वजपटोऽन्ते
 कथितः ग्राहूलविक्रीडितं ॥ चामरं गुरः, गंधो सधुः, ध्वजपटो-
 सधुगुरु । संज्ञांतरार्थे पुनरुक्तिः । (G).

१८८ । पूर्वोक्तसधवणमेव प्रकारान्तरेण सुगमसधवणं करोति

जहा,

जं धोअंजण लोखं लोअणजुअं लंबालअग्गं मुहं
 इत्यालंबिअ केस पल्लवचए घोणंति जं बिंदुणो ।
 जंएकं सिअअं चलं शिवसिदं तं एहाणं केसिट्ठिआ
 आणीदा इअ मभ्भत्तं देक्क जणणी जोईसरेणा मुणा ॥
 १८६ ॥ शाईलस्य लक्षणद्वयमेतत् । (A). सङ्खल (B & C).

पत्तारे इत्यादि । प्रस्तारे तत्र चयस्यामरवरा दृश्यन्ते वर्षोऽञ्चलं
 तथा चैवं लघुदयं चामरं तथा चैव गंधो गुदः । चयो दत्ताः
 सुगंधाः चामराणि तथा गन्धस्य द्वे चामरे शोभमानो ध्वजपटो-
 ऽन्तकरणे शाईलशाटको ज्ञातः ॥ प्रस्तारे चोपि चामराणि गुरव-
 क्षतो वर्षोऽञ्चलं यथा आदेवं लघुदयं कर्त्तव्यं तथाच चामरं
 गुदक्षयाच गन्धो लघुक्षतो गुदक्षतस्त्रयः सुगन्धा लघवः तथैव
 चामराणि चोपि गुरव इत्यर्थः ततो गन्धस्य लघुक्षतो द्वे चामरे
 गुदद्वयमन्तकरणेऽन्ते शोभनध्वजपटस्त्रिकलो लघुगुदरूपः, शाईल-
 शाटकमिति हृदयो नाम । अत्र द्वादशवर्षेषु यतिः, सप्तसु वर्षेषु
 यतिः, ऋषिदादौ सप्तसु वर्षेषु यतिः ततो द्वादशसु वर्षेषु यतिः ।

१८६ । १ लोख (A, B & C). २ लंबाल (B). ३ चण्णा (A). ४ पल्लव
 (A). ५ धोखणि (A), दोखणि (B), दोखणि (C). ६ भिजाण्णा (C).
 ७ चिचचं (A, B & C). ८ चण्णं (B & C). ९ चिवाणि (F). १० तं
 षाव (A), तणाव (B), तणाव (C). ११ केसिट्ठिदा (B & C). १२ गन्ध
 (B & C). १३ जोरचरेवा (A, C & E). १४ १८६ (A).

सक्तं हृदःपारिजाते, मः खो जः सतता गुदस्य विरतिः सूख्यै-
रथाश्वैर्भवेत्, नागानामधिपिन तन्निगदितं ग्राहूँसविक्रीडितम् ।
एतन्प्राक्ततकाथनिर्मितिविधौ संकीर्त्तते ग्राटकं, विच्छेदः कश्चिदस्य
सप्तदिनकृत्त्यसोऽपि संसृज्यते ॥ (H).

१८८ । उदाहरति । यद्भौताञ्जनशोषशोचनयुगं सन्नासकायं
सुखं हस्ताकृष्टकिंशुकपल्लवचयैर्घूर्णन्ति भृङ्गाङ्गनाः । यदेकं सिच-
यास्यत्वं निवसितं तत् स्नानकेलिस्थिता आनीता इयमहुतैकजननी
योगीश्वरेणात्मना ॥ इदं कर्पूरमञ्जर्यां भैरवानन्दयोगिमन्नाकृष्ट-
नायिकावर्षनं । (C).

१८८ । ग्राहूँसविक्रीडितमुदाहरति, जमिति । जं धोत्रंजण
शोष शोषण जुञ्जं—यस्मात् धौतांजनशोषशोचनयुगं धौतमंजनं
यस्य तादृशं शोचनयुगं यस्मिंस्तत्तादृशमित्यर्थः संवासक्यं—
संवासकायं संवात्यसकान्यपे यस्य तत्तादृशं मुहं—सुखमित्यर्थः
तथा जं—यतः इत्यासंवित्र केस पल्लव चए—हस्तासंबितकेसपल्लवचये
विंदुषो—विंदवो घोषन्ति—घूर्णन्ति परितो भ्रमंतौति थावत्
तथा जं—यस्मात् एकं सिचयञ्चलं षिवसिचं—एकं सिचयास्यत्वं
निवसितं एहाणकेलिस्थिता तं—तस्मात् हेतोः स्नानकेलिस्थित
अस्यदेह जण्णी—अहुतैकजननी आस्यर्थमुख्योत्पत्तिभूमिरिति
थावत् इच—इदं कर्पूरमञ्जरी अमुना जोईश्वरेण—योगी-
श्वरेण कापासिकभैरवानंदेन आणीदा—आनीता ॥ यतो नेचषो
रंजनं धौतं विंदवस्य केसपा[ग्रा]ह्योतंति एकमेव च वक्तं धृतं
ततः स्नानकेलिस्थेयमानीतेत्यर्थः । भैरवानंदाकृष्टां कर्पूरमञ्जरी

प्रेक्ष्य विदूषकं प्रति राज्ञो वाक्यमेतत् । शार्दूलविक्रीडितं
निवृत्तं । (E).

१८८ । यथा । यद्भौतांजनसोसोचनयुगं संवासाकायं मुखं
हस्तालंबिनि नेत्रपल्लवचये घूर्णेति यदिदवः । यदेकसिचयांचलं
निवसितं तत्ज्ञाननेलिस्थिता आनीता इयमहुतैकजननी योगी-
शरेणासुना ॥ (G).

१८८ । उदाहरणमाह, जं धोत्रं इत्यादि । यस्याः धौताञ्जन-
श्रोणसोचनयुगं सम्वासाकायं मुखं हस्तालम्बितनेत्रपल्लव[च]ये
घूर्णने यत्र विद्वः । ययैकं सिचयाञ्चलं निवसितं तत्ज्ञाननेलि-
स्थिता आनीता इयमहुतैकजननी योगीशरेणासुना ॥ सिचयः
परिधानवस्त्रं । सिचयः प्रोतसाटक इति चिकाण्डप्रोषः । भैरवा-
नंदाकृष्टायाः स्नानस्थितायाः कर्पूरमञ्जर्यां वर्णनं । (H).

[NOTE.—The following verses are found in MS. (A), but in
none of the others.—Ed.]

दह बंभण दह खत्तिअउ दह वेसउ दह सुह ।

बर्षां पर तह एक अउ सासा जाति पसिद्ध ॥ १८६ ॥ [दोहा]

तिउ पाए उणविंस अक्खर धरो एकेष बीहं सुणो

मत्ताणं सउ बीह १२० पिंड सअले तेनार हारं धुणो ।

गंधोअं चउतीस ३४ इंद सअलं वेसेण सुअ्याणिओ

बसेणं सतहत्तरेहिं [७७] भयिअं गुंजाण सो सट्ठओ ॥ १८७ ॥

विह पाए विह कर्हं वेस भयिअं एउण बीसं धरो

वि[अ]वालीसह [४२] हार अण्णि सअले इत्तीस रेहा भ[ध]रो ।

वषाणं अठहत्तरेहिं सञ्चले वीहोत्तरं सत्तथा
 विस्वामे विज्ज ठाम ठाम भणिञ्चं हट्टीण सो सट्टओ ॥ १८८ ॥
 तिज्ज पाए बिह वष सेस भणिञ्चं एउख एको ण[प]ञ्चं
 उणञ्चम्मी ७८ तह वष ठाम धरिञ्चं एञ्चारिसं चारञ्चं ।
 अठतीसे सज्ज तच्छ तच्छ करणा विस्वाम वे अंपिओ
 सुच्छंदो भण सेस णाञ्च णिउणो मोहह सो सट्टओ ॥ १८९ ॥
 असि ८० वषो चउ पाञ्च पाञ्च करणा दिट्ठाण किट्ठाणञ्चं
 गुरु चाळीसह चारिसेण ४० सज्जआ दिट्ठाण किट्ठाणञ्चं ।
 णउ जोणी गण मझ्झ मझ्झ सञ्चले वीहोत्तरं सत्तओ
 भणु सेसा हञ्च खंडु बंध सुरसो पंचाणु* सो सट्टओ ॥ १९० ॥
 सट्टओ पठमो वि गुंज सट्टी मोहह पंचाञ्चणो
 हंकाओ वव लंगु वेणुण णखी हिंसाणु विच्छारिओ ।
 णिञ्चंको हिञ्चआह मोर रररी विंवाह वीहंसणो
 उट्टंगो रहिरासिणो मिञ्चपई संचारि मोहा सुणो ॥ १९१ ॥
 कुंडो कक्कसु जंपु गंड विकटो दंतारि तक्कारिओ
 मीणो भीसण वक्करो भञ्चकरो खंगूर खीसाञ्चरो ।
 सट्टओ कटणो गुरार ररवौ पफुंद फुक्कारिओ
 एक्कओ गुरु सोपि जूञ्च सज्ज हो एञ्चारिओ सट्टओ ॥ १९२ ॥

[इति] ग्राह्यप्रकरणम् ।

* [This metre is elsewhere described as मन्त्रेभविश्रीचित्तम्. Vide
Ghosh's Compendium, p. ९८.—Ed.]

ठडवि' दिश्वर जुअल' मञ्ज' करअल करहि'
 पुण'वि दिश्वर जुअल' सज्ज' बुहअल' करहि ।
 सरस गण विमल जह' णिट्ठविअ' विमल मइ
 तुरिअ कइ'' उरअ बइ'' चंदमल'' कहइ सइ'' ॥ १८०'' ॥

१८० । स्थापय द्विजवरयुगलं मध्ये करतलं कुरु पुनरपि
 द्विजवरयुगलं मध्ये करतलं कुरु । सरसगणो विमलो यत्र मुक्ता
 स्थाप्यते मनोगतिना विमलमतिना उरगकविना चन्द्रमाला कथ्यते
 यदा ॥ मध्यपदसमभिव्याहाराद् आदावन्ते च द्विजवरयुगलं प्रत्या-
 ख्यते, तदेव द्रढयति पुनरपीत्यादिना । (C).

१८० । अथैकोनविंशत्यक्षर[चर]णस्य वृत्तस्य चतुःसप्तत्यु[षष्णु]-
 न्तरशतद्वयाधिककचयोविंशतिसहस्राधिकपंचलक्ष[५२२२६४]तमं भेदं
 चंद्रमालानामकं वृत्तं लक्षयति, ठडवीति । दिश्वर जुअल—
 द्विजवरयुगलं चतुर्लक्षात्मकगणद्वयमिति यावत् ठडवि—स्थाप-
 यित्वा मङ्ग—मध्ये द्विजवरद्वययुगयोरंतराले इति यावत् कर-
 अल—करतलं गुर्वंतं सग[ण]मित्यर्थः करहि—कुरुष्व, पुणवि—

१८० । १ ठडच (B & C). १ कृच (A), कुलच (C). २ मङ्ग (E).
 ३ करच (A). ४ पुण (B & C). ५ Dropt in (E). ७ मङ्ग (A, B & C).
 ८ करचल (A & C), dropt from चतुर्लक्ष up to चमिच in the first
 quadrant of the next śloka (B), चङ्गच (F). ९ जोच (A), जइ (C).
 १० कुचि चवर मचमइ (A), कुचि चवर मचमइ (C), चि वडमिच (E).
 ११ विमल मइ (A & C). १२ कर (A & C). १३ चंदमल (E), चंदमल
 (F). १४ जोइ (A). १५ १८२ (A).

पुनरपि हे बुधश्चण्ड—बुधजन दिग्भरिद्युश्चण्ड—द्विजवरयुगलं
 सञ्जं—सञ्जं कारहि—कुहञ्च । एवं च विमलाः सरसगणाः पंचेति
 शेषः जह—यथा नितरां स्थायंते विमल मद्—विमलमतिः
 तुरिश्च कद्—त्वरितकविः उरग बद्—उरगपतिः सद्—तां चंद्र-
 मञ्जु—चंद्रमासां [कहद्—] कथयति ॥ अत्र पुण्यवि दिग्भर-
 जुश्चण्ड मञ्जु करश्चण्ड करश्चैति कश्चित्पाठः, मञ्जु करश्चण्ड—
 मध्यकरतलं मध्ये करतलं यस्य तादृशं द्विजवरयुगलं पुनरपि
 कुहञ्चेत्यर्थः, परंतु अत्र पूर्वोक्तात् मध्ये करतलं कुहञ्चेत्यत्र
 मध्यपदसमभिव्याहारादेवायिमद्विजवरश्च मध्यकरतलप्रप्राप्त्या पुन-
 र्मध्यकरतलमिति द्विजवरविशेषणं पद्यपूरणायैवेति संप्रदाय-
 विद्ः, द्विजवर[द्वय]सगणोत्तरद्विजवर[द्वय]रचितचरणा चंद्रमासेति
 निष्कर्षः । (B).

१८० । ठईति । स्थापयित्वा द्विजवरयुगलं मध्ये करतलं कुहञ्च,
 पुनरपि द्विजवरयुगलं सञ्जं बुधजन कुह । सरसगणं विमलं यथा
 निष्ठाया विमलमतिस्त्वरितकविः उरगपतिश्चंद्रमासां कथयति तां ॥
 मध्ये द्विजवरयुगयोर्मध्ये इत्यर्थः । द्विजवरस्यतुलंभुः, करतलः
 सगणः । (C).

१८० । ठइवि इत्यादि । संस्थाप्य द्विजवरयुगलं मध्ये करतलं
 कुह, पुनरपि द्विजवरयुगलं मध्ये करतलं कुह । सरसगणा विमलाः
 धान् श्रुत्वा धारयति मनोगतिं विमलमतिस्वरगकविश्चंद्रमासां
 कथयति यः ॥ संस्थाप्य द्विजवरयुगलं चतुर्लघून् मध्ये करतलं
 सगणं कुह, पुनरपि द्विजवरयुगलमष्टलघूनेतावता गणपूर्तिर्जाता ।

जहा, अमिअ कर किरण धरु' फुल्लु' खव कुसुम' वणु'
 कुविअ भद्र' सर ठवद्र काम खिअ धणु' धरु' ।
 रवद्र पिक समअ णिक' कंत तुअ' खिर खिअल्लु'
 गमिअ दिण पुणु'' ख मिल्नु'' जाहि'' सहि पिअ
 खिअल्लु'' ॥ १८१'' ॥ चंद्रमाला ।

पाठक्रममाह, मध्ये हृदयमध्ये कलकलं कुव, कलेन उच्चैःस्वरेष
 पठेत्यर्थः । यत्र सरसगणा विमला यान् श्रुता मनो गतिं मन-
 सास्रस्रं धारयति, वहिस्रास्रस्रं न प्रकटं भवति, मनः स्थिरीकृत्य
 शृणोति वा, विमलमतिहरगकविरेतच्छंदः चंद्रमालां भणति सः ।
 अत्र दशसु वर्षेषु यतिः, पुनर्नवसु वर्षेषु यतिः । उक्तं कंदःपारि-
 जाते, कुह सविरति दश लघुमेकगुरुमथ र[व]सुल-मिति रचय
 गणनिचयमच सुभणितिकुशल । अभिनवरसपरिणति चंद्रगति
 किल भवति जगति सकलकविगुरुनागपतिरभिस्रपति ॥ (11).

१८१ । उदाहरति ! अमृतकरः किरणधरः फुल्लं नवकुसुमवर्णं
 कुपितो भूत्वा शरं स्थापयन् कामो जिज्ञं धारयति धनुः । रौमि
 पिकः समये जिजे कान्तास्तव स्थिरहृदयः नूनं गतं दिगं न मिस्रति

१८१ । १ धर (A, B & C). २ फुल्लु (A, B & C). ३ कुसुम (A).
 ४ वणु (A & C). ५ Dropt in (B). ६ धनु (E). ७ and ८ Transposed
 in (A, B & C). ९ विअ (C). १० वृचय (F). ११ विचय (B),
 विचयु (C). १२ वणु (B). १३ मिल्नु (A), मिच (B), व मिस्रर लय (C).
 १४ जाहि (A). १५ विचयु (B), विचयु (C) १६ १८० (A).

पुनर्वाहि सखि प्रि[य]निकटं ॥ निजसमयो वसन्तः, नूनं निश्चितं,
तस्मात्वाहि । (C).

१८१ । चंद्रमासाशुदाहरति, अमिश्च करेति । अमिश्च कर—
अमृतकरः किरण—किरणान् धर—धरति, वण—वणं फुल्ल
णव कुसुम—फुल्लनूतनपुष्पं जातमिति शेषः, काम—कामः कुपिश्च
भ[र]—कुपितो भूत्वा शर ठवद्—शरान् स्थापयति णिश्च धणू—
निजधनुः धरद्—धरति । पिक—पिकः कौकिलः समश्च—
समये वसंतकाले णिक—समीचीनं यथा स्थानथा रवद्—रौति,
दुश्च—तव कांत—कांतः प्रिय इत्यर्थः धिर द्धिश्चलु—स्त्रिर-
हृदयः, गमिश्च दिण—गमितानि दिनानि पुनः ण मिक्कु—न
मिलति, सखि—हे सखि तस्मात् त्वं पिश्च णिश्चलु—प्रियनिकटे
जाहि—गच्छ ॥ कल्लवांतरितां कांश्चिन्नायिकां प्रति सखी-
वाक्यमेतत् । (E).

१८१ । यथा । अमृतकरः किरणान्धरति, फुल्लति नवं कुसुम-
वणं, कुपितो भूत्वा शरान् स्थापयति कामो निजधनुर्धरति ।
रौति पिकः समये सम्यक्, कान्तस्तव स्त्रिरहृदयो गता दिवसाः
पुनर्न मिलति, याहि सखि प्रियनिकटे ॥ (G).

१८१ । उदाहरणमाह, अमिश्च इत्यादि । अमृतकरः किरणं
धारयति, फुल्लवडकुसुमं वणं, कुपितो भूत्वा शरं स्थापयति कामो-
निजं धत्वा धनुः । रवीति पिकः, समयः समीचीनः, कान्तस्तव
स्त्रिरहृदयः स्त्रिरप्रेमा, गतं दिनं पुनर्न मिलति, याहि सखि
प्रियनिकटं ॥ (H).

करिञ्च जसु सुगुणजुञ्च^१ विमलमद् महिञ्चले
ठडञ्च ठड रमणि सरस गण^२ पञ्च पञ्च अञ्चले^३ ।
दिञ्चवर^४ चउ चउ पञ्चहि भण^५ फणिबड सही^६
कमल गण सरस मण सुमुहि धवलञ्च कही^७ ॥ १६२^८ ॥

१६२ । कुर्व्व रसं श्रुला युवते विमलमते महीतले स्थाने
स्त्रापथ सुमुखि सगणं पदपदतले । द्विजगणाश्चतुश्चतुर्षु पादेषु भणति
फणिपतिर्महीधरं [?] नगणं भण शशिवदने धवले ॥ पदपदतले
सर्व्वेषां पदानामन्ते सगणं, तथाचादौ जानोहि द्विजगणास्त्रारः
प्रतिपदं धवलगणं निर्मलगणं योग्यं, धवले धवलाख्यञ्चन्दसि
धवलाङ्कनेवानुक्रमणिकायां वक्ष्यति । महीश्वरानुगुणं मही-
श्वरानुमतमित्यर्थः इति कश्चित्, परनिपातात् फणिमहीपति-
रित्यन्ते । (C).

१६२ । अथैकोनविंशत्यक्षरश्रवणवृत्तस्य चतुस्त्रारिंशदक्षरैक-
ग्रन्ताधिकद्विषष्टिसहस्रोत्तरद्विलक्षतमं भेदं धवलनामकं वृत्तं लक्ष-
यति, करिञ्च इति । हे सरसमानसे सुमुखि रमणि जसु — धञ्च
पञ्च पञ्च अञ्चले — [पादे] पादे पतितान् सरस गण — स्त्रापथगणान्

१६२ । १ पञ्चद वसु लज्ज जुञ्चल (A), करर रस सुवि जुञ्चद (B), करर रस
सुवि जुञ्चद (C). २ रमच गति सञ्च (A), रमचि रिच मच (B), रमचि निरिच
मच (C). ३ तले (A, B & C). ४ दिञ्चमच (A, B & C). ५ भवि (A),
पञ्च भव (E). ६ द्विच मही (A), मही (B & C) ७ करञ्चल मच परिञ्च
सवि वचचि धवलही (A), भर सुञ्च सवि भव सवि वचचि धवलही (B & C).
८ १६२ (A).

दिश्वर चउ — दिश्वरान् चतुर्लघुकणान् चतुरः ठरश्च ठर —
 स्थापयित्वा स्थापयित्वा कमलकणः सगणोऽतगुपरित्यर्थः, कर
 पाणि कमल इत्यमिति [Vide श्लोक १४, p. 31.—Ed.] सगणनामसु
 कमलशब्दस्त्रोपान्तत्वात्, चउ पञ्चहि — चतुर्षु पदेषु प्रतिचरण-
 मित्यर्थः करिश्च — क्रियते तत् धवलकं वृत्तमित्यर्थः, महिश्चले —
 महीतले कश्चि — कथ्यते इति सुगुण्युञ्ज — सुगुण्युक्तः विमल-
 मह — विमलमतिः फण्पतिः पिंगलः सही — सत्यं भणति ॥
 यथाष्टादशलघुरन्तरमेको गुरुः पतति तत् धवलनामकं वृत्तमिति
 फणितार्थः । (E).

१८२ । करीति । क्रियते यस्य सुगुण्युतविमल[म]तिर्महीतले
 स्थापयित्वा रमणि सरसगणान् पादपतितान् । दिश्वरांश्चतुरश्चतुर्षु
 पदेषु भणति फण्पतिः सखि कमलकणः सरसमानशे सुसुखि
 धवलकं कथय ॥ दिश्वरश्चतुर्लघुः, कमलः सगणः । (G).

१८२ । करश्चि इत्यादि । करोति रसं श्रुत्वा युवति विमल-
 मतिर्महीतले स्थापयित्वा स्थापयित्वा विरामं पतत्सगणं पदपद-
 तले । दिश्वरांश्चतुरश्चतुर्षु पदेषु भणति फण्पतिर्कही धरण-
 गणाः सद्गुण्य भण श्रियवदने धवलं ॥ हे युवति विमलमतिः
 कविरिति श्रेयः एतच्छब्दः श्रुत्वा रसं करोति, स्थापयित्वा स्थाप-
 यित्वा विरामं पतत्सगणः पादान्ते प्रतिपादान्ते, दिश्वरांश्चतुर-
 श्चतुरः पदे — प्रतिपदं चत्वारो दिश्वरास्तेन षोडश लघवस्ततः
 सगणः पादान्ते फण्पतिर्भणति, फण्पतिः कौटुम्भः मही महो-
 ऽस्मासीति मही उन्मवयुक्तः, मह उद्भव उन्मव इत्यमरः, धरणगणाः

जहा, तरुण तरणि तवद् धरणि पवण वह खरा
 लग् खाहि जल बड मरु थल जण जिअण् हरा ।
 दिसद् चलद् हिअअ दुलद् हम् इकलि बह्
 घर खाहि पिअ सुणहि पहिअ मण इह्द् कह् ॥
 १८३ ॥ धवलांग १ ॥

धर्या गणाः कौटुशा लघूनां बाहुल्यादष्टादश लघव एको गृह-
 रिति प्रतिपदं हे शशिवदने ईदृशं धवलाख्यं छन्दस्त्वं भव । तत्र
 षट्सु वर्षेषु यतिः पुनः षट्सु वर्षेषु यतिः पुनः सप्तसु वर्षेषु
 यतिः । उक्तं छन्दःपारिजाते । नगण्यगलमनससदृशमथ विरचय
 गं, रस-रस-इयविरतिकक्षितमिदमतिसुभगं । धवलमभणदक्षिप-
 इति सकलसुमतिसुखं, तदिह भवति परमसुहृतिहृदयमतिसुखं ॥
 (11).

१८३ । उदाहरति । तरुणतरणिसापयति धरणीं, पवनो-
 वहति खरः, समीपे नास्ति जलं, बडमरुस्थलं जनजीवनहरं ।
 वसतिरुच्यते हृदयं जुष्यति अहमेकाकिनी बधुर्गृहे नास्ति मिथः
 शृणु पथिक मनसा किमिच्छसि कथय ॥ एकसौत्यच एकारो-
 लघुर्ज्ञेयः, बड — मरुत् मरुस्थलमपे इत्यर्थः, यदि वसतिः कियता-

१८१ । १ तप (A). २ तरणि (B). ३ वहर (E). ४ चिन् (C).
 ५ जिवच (A, B & C). ६ वहर (A & C), विहर (B). ७ दुलर (A),
 वहर (B & C). ८ तुलर (A), हलर (B & C). ९ चर्मे रकधि (A),
 धमि चकधि (B & C). १० रवस (A), रवच (B & C). ११ वडू (C).
 १२ १८१ (A). १३ धवलाङ्गा (B & C).

मपेत्युच्यते तदा हृदयं चुटति त्वदु[प]वाचसम्भवात् यतोऽहमेका-
किनी परिजनशून्या मया च नाहर्तुं किमपि शक्यते । इयं हि
स्वयं दूती, अग्रे तव गमनमनुशितं तरणितापादिवशादन्येषामचा-
गमनमसम्भावितं त्वमपि पथिकश्चिरविरहीत्यतोऽभीष्टं निःशङ्कं
कथय इति व्यज्यते । (C).

१८३ । धवसमुदाहरति, तरणेति । तरण तरणि — तरणः
माध्याह्निकः तरणिः सूर्यः तवद् धरणि — तापयति धरणी,
पवण वह खरा — पवनो वाति खरः, सग एहि जल — निकटे
नास्ति जलं, जण जिअण हरा — जनजीवनहरं बड मद् यल —
महत् महस्सलं विद्यते इति शेषः । दिग्द च्छद् — त्विषोऽपि
चलन्ति तरणतरणिकिरणा अर्द्धत्विषोऽपि चलन्तीवेत्यर्थः, हिअअ
डुक्कद् — हृदयं कंपते, ह्म इकस्सि बद् — अहमे[क]ला बधूः घर
एहि पिअ — गृहे नास्ति पतिः, सुएहि पहिअ — शृणु हे पथिक
कद् — कुत्रापि तव मनः स्थातुमिति शेषः इक्कद् — इच्छति ॥
कस्याश्चिद्दाम्बिदग्धाया इदं वाक्यम्, अत्र पथिकपदं निवासस्थान-
कथनार्थत्वं मार्गप्राप्तयामवाचयोग्यत्वं च व्यञ्जयति, तरणतरणि-
पदाभ्यां चण्डांशुकिरणभौत्या निखिलपथिकसंचारशून्यतया-
धिममार्गस्थातिदुर्गमत्वं व्यज्यते, एकलेति पदमन्यजानामवलोकनीय-
तया यथेच्छक्रीडाकारित्वं व्यञ्जयति, सर्वथाचैव त्वया स्वेयमिति
व्यञ्जयति । धवसो निवृत्तः । (E).

१८३ । यथा । तरणस्तरणिल्लपति धरणिं, पवनो वहति खरः,
समीपे नास्ति जलं महम्महस्सलं जनजीवनहरं । दिग्दोऽपि चलन्ति,

अवलोच्चाञ्चं भण्णि सुच्छन्दं मण मञ्जे सुक्खं संवुत्तं
 सुपिञ्चं अन्ते ठविं हत्था दिज्जसु कुन्तीपुत्तं संजुत्तं ।
 गण अग्गा दिज्जसु एञ्चं किज्जसु अन्ते सत्ता हारा जं
 इञ्च वत्तीसा णिञ्चं मत्ता पाञ्चहं छंदो संभू खामाञ्चं ॥
 १८४ ॥

इदं घूर्णते, अहमेकाकिनौ बधूर्गहे नास्ति प्रियः, इष्टु पथिक
 मन इच्छया कथय ॥ (I).

१८३ । उदाहरणमाह, तरुण तरणि इत्यादि । तरुणस्तरणि-
 स्तपति धरणी, पवनो वहति खरः, निकटे नास्ति जलं, महत्
 महत्सखं जनजीवनहरं । सार्थं वदन्ति इदं कथ्यते अहमेकाकिनौ
 बधूर्गहे नास्ति प्रियः इष्टु पथिक मनःस्थितं कथय ॥ अग इति
 निकटवाचको मिथिसादेशीयः । सखं दूतीवचनं । (II).

१८४ । अवलोकय भण सुच्छन्दः मनोमध्ये सुखं सुवृत्तं,
 सुप्रियमन्ने स्थापयित्वा हस्ते दीयतां कुन्तीपुत्रः संयुक्तः । गणोऽपि
 दीयताम् एवं क्रियतामन्ने मत्त हाराः इति दाचिंशज्जिमाचाः
 पादे छन्दः शब्धुनामेदं ॥ सुखम् एतदवलोकनात्, सुप्रियं लघु-

१८४ । १ अवलोचार्थं (A), dropt in (B), अवलोचार्थं (C). २ भण (A,
 B & C). ३ Dropt after सु up to पुणा in the third quadrant in
 (F). ४ धरि (A). ५ हस्ते (A). ६ दिज्ज (A). ७ कुन्तीपुत्रे (E).
 ८ जया (B), जये (E). ९ एवं (B), dropt in (C). १० किज्ज (A),
 dropt in (C). ११ अन्ते (E). १२ वच (A). १३ पाचणि (A), पाचल
 (B), पाच (C). १४ वलोचं (A, B & C). १५ १८० (A).

इयमन्ते, तथादौ किं तथाह इक्षः सगणः कुन्तीपुत्रः कर्षी द्विगुणः
 तथाच सगणकर्षणानन्तरं द्विकक्षगणः । अयेऽप्येवं गणो दीयतां
 इक्षकर्षा[न]न्तरं सुप्रियो दीयतामित्यर्थः, किञ्च पूर्वलिखित-
 सुप्रियगणेन सप्त इक्षगणः कर्तव्य इतरथा वर्णाधिक्यप्रसङ्गात्,
 तदन्ते सप्त गुरवः । अथवा आदौ इक्षगणः ततः कर्षणः ततः
 पुनरपि इक्षकर्षौ इति संयुक्तमित्यस्यार्थः, ततः सुप्रियः द्विसप्तुः ।
 (C).

१८४ । अथैकोनविंशति[त्यचर]वरणस्य वृत्तस्य द्विसप्तत्यधिकैक-
 शताधिकषिसहस्रतमं भेदं शंभुनामकं वृत्तं लक्षयति, अबल्लो-
 आश्रमिति । सुच्छंदं — सुच्छंदः एतदिति शेषः [भणि —] भणिला
 [मण]मसृष्टे — मनोमध्ये सूक्ष्मं — सुखं संवृत्तं — संवृत्तं त्वम् अबल्लो-
 आश्रं — अबल्लोक्य कुन्तीपुत्रे संजुत्तं — कुन्तीपुत्रेण संयुक्तम् अय-
 खितगुरवद्वयात्मकगणयुक्तमिति यावत् इत्या — इक्षं गुर्वतसगण-
 मिति यावत् दिक्खसु — ददस्स अग्गे — अये कर्षाये इति यावत्
 एवं[श्च] गण दिक्खसु — एवंप्रकारेण गणं ददस्स, पुनरपि सगण-
 कर्षौ देहोत्यर्थः, अन्ते — सगणकर्षांते सुपिअं — सुप्रियं लघुद्वयात्मकं
 गणं ठवि — स्थापयित्वा अन्ते — पादांते सत्ता हारा — सप्त हारान्
 गुरुन् किक्खसु — सुखं इअ — इति प्रकारेणेति भावः वप्तीया
 णिअ मत्ता — दाणिंश्रिजिजमाचाः अं — यच्च पाअइ — पादेषु
 पतंतोति शेषः संभू णामाअं — शंभुनाया कंदो — कंदः जानीहीति
 शेषः ॥ (E).

१८४ । अथेति । अबल्लोक्येदं भणित्वा सुच्छंदो मनोमध्ये सूक्ष्मं

ब्रह्मा, सिञ्च बिट्ठी^१ किञ्जड^२ जीञ्चा^३ लिञ्जड^४
 बाला^५ बुद्धा कंपंता
 बह पच्छा वाञ्चह^६ लग्गे काञ्चह
 सब्बा दीसा भंपंता^७ ।
 जड^८ जड्हा^९ रूसड^{१०} चित्ता^{११} हासड^{१२}
 पेटे^{१३} अग्गी^{१४} यप्पीञ्चा^{१५}
 कर पाञ्चा संभरि^{१६} किञ्जे^{१७} भित्तरि
 अप्पा अप्पी लुक्कीञ्चा ॥ १६५^{१८} ॥
 संभु ।

सुवृत्तं सुप्रियमंते स्थापय, हस्तो दीयते कुंतौपुत्रसंयुक्तः । गण-
 मये देहि, एवं कुरुष्वान्ते मम हारा यत्र, इति दाचिंश्रमाचाः पादे
 कंदः शंभुनामेदं ॥ आदौ हस्तः मगणः, मगणकर्णयोर्दयमित्यर्थ-
 स्तदंते सुप्रियं लघुदयं, कर्णौ गुरुदयं, हारो गुरुः । (G).

१६४ । अब लोञ्चा इत्यादि । इदानौ लोकानां भण सुच्छंदः
 मनोमध्ये सुखं संवृत्तं सुप्रियमन्ते संस्थाप्य कुन्तौपुत्रसंयुक्तं । गणा-

- १६५ । १ रिट्ठा (A). २ किञ्जड (B & C). ३ जीञ्चा (A), चा (C).
 ४ लिञ्जड (B & C). ५ बाल (E). ६ वाच (A). ७ रक्कां रक्को कंपता (A).
 ८ अब (A). अहि (B). ९ जडा (B), जड्हा (E). १० रोसर (A, B & C).
 ११ चिंता (A, B & C). १२ हो सर (A & B), हो सचि (C) १३ पडे (A),
 मउभ (B & C), पेडे (F). १४ and १५ transposed in (A, B & C).
 १६ यच्चौचा (A, B & C). १७ सन्नि (A). सन्नरि (B). सन्नरि (C).
 १८ किञ्जर (A). १९ १६८ (A).

नये देहि एवं कुरु अन्ते सप्त हारा यत्र, एवं द्वाचिंशन्मात्राः पादे
 शशुनामैतत् ॥ सुच्छन्दो भण एतच्छन्दो भण, तेन इदानीं लोकानां
 मनोमध्ये सुखं संवृत्तं । आदौ हसं सगणं दद्यात्, कौटुम्बं हसं
 कुम्भीपुत्रसंयुक्तं सगणानन्तरं गुरुदयं देयं, ततोऽपि एवं गणं देहि
 सगणं गुरुदयं पुनर्देहि, अन्ते एतदन्ते सुप्रियं लघुदयं संस्थाप्य
 तदन्ते सप्त हारा गुरवः, एवं समुदायेन द्वाचिंशन्मात्राः पादे, इदं
 छन्दः शशुनाम । अत्र सप्तसु वर्षेषु यतिः, पुनः पंचसु वर्षेषु यतिः,
 पुनः सप्तसु वर्षेषु यतिः । * * * (H).

१८५ । उदाहरति । श्रौतवृष्टिः कियते, जीवो गृह्यते, बाष्पाः
 वृद्धाः कल्पन्ते, वसति पश्चादायः सप्तः काये सर्वं देशं व्याप्नोति ।
 यदि श्रौतं हस्यति सिन्ना भवति सखि अग्नौ प्रविश्य स्त्रीयते,
 करपादं संक्षिप्य कियते मध्ये आत्मात्मनि गोप्यते ॥ कियते
 देवेन, हस्यति अधिकं भवति । जात्रा इति पाठे जाया हस्यति
 कुप्यति पृथक् स्नापिति तदा सिन्नावृद्धिर्भवति । आ[त्मा]शरीरं
 गोप्यत इत्यर्थः । (C).

१८५ । शंभुमुदाहरति, सिन्ना विद्धीति । सिन्ना विद्धी — श्रौत-
 वृष्टिः किञ्चिद् — कियते जीवा सिन्ना विद्धी — जीवो गृह्यते देवेनेति
 शेषः, बाष्पा बुद्धा — बाष्पा वृद्धाः कपंता — कपंते पश्चात् बाष्पह —
 पश्चिमवाताः बह — वान्ति, काष्पह — काये सप्तो — सप्तंति, सप्त्वा
 दोषा — सर्वा दिग्गः सप्तंता — आच्छन्ना भवन्तीत्यर्थः । जइ जइ
 रोसइ — यदि श्रौतं हस्यति, तदा सिन्ना हासइ — सिन्नां वृसति,
 पेटे — उदरे अग्नी — अग्निः यप्तीया — स्थाप्यते, कर पाश्चा सं[भरि]

जहि' आइ इत्य' खरेद' विस्रवि' पात्र पंचम' जोहलो
जहि' ठाइ छट्टहि' इत्य' दीसइ' सह' अंतहि' खेउरो ।
सुह' छंद' गीअउ मुद्धि' गीअउ' सब्ब लोअहि जाखिओ
कइ सिद्धि' सिद्धउ' दिठ्ठ' दिठ्ठउ' पिंगलेख बखा-
खिओ' ॥ १६६' ॥

— करपादौ संकोच्य भित्तरि—मध्ये क्रिये—क्रियते अप्या अप्यौ
—आत्मा आत्मनि सुखीना—गोयते ॥ कस्यचिद्विरिद्धक्षेतदाक्यं ।
प्रभुर्भित्तः । (E).

१६५ । यथा । ग्रीतदृष्टिः क्रियते, जीवो गृह्यते, बासा दृष्टाः
कंपन्ते, वहन्ति पश्चिमवाता जगन्ति काये, सर्वा दिशो घूर्णन्ति ।
यदि जायं ह्यति, चिसं ह्रसति, उदरेऽग्निः स्थाप्यते, करपादौ
संकोच्य क्रियते मध्ये आत्मा आत्मनि गोयते ॥ दरिद्रक्षेप-
सुक्तिः । (G).

१६५ । उदाहरणमाह, सिअ विठ्ठा इत्यादि । ग्रीतदृष्टिः
क्रियते, जीवो गृह्यते, बासा दृष्टाः कंपन्ते, वहन्ति पाश्चात्यवातः
जगन्ति काये, सर्वा दिश आच्छादयन् । यदा जायं ह्यति तदा

१६६ । १ अर (A, B & C). १ चण्ड (A). २ वेचनि (B). ३ पंचर
(A), पचनि (B). ४ जहिं (A), जर (B & C). ५ वट्टहिं (A), वट्टर (B
& C). ६ दिखार (A). ७ सब (E & F). ८ अंतइ (A). ९ खेउ (B,
C, E & F). १० सुह (A), dropt in (B). ११ लोअउ (A), dropt in (B),
चउ (F). १२ सिद्ध (A). १३ सिद्धिउ (C). १४ Dropt in (B), दिद्धि (C
& F). १५ दिठ्ठ (C). १६ बाखाविओ (B). १७ १६६ (A)

चित्ते भवति अग्निपृष्ठे स्थातयं करपादं संभृत्य संकुचितं क्लेत्यर्थः
क्रियते मध्ये आत्मना आत्मनि लीयते ॥ एकोनविंशत्यक्षरप्रसारस्य
पञ्च लक्षाणि चतुर्विंशतिसहस्राष्ट्याग्नीत्यधिकं ग्रतदयं भेदास्तेषु
क्रियन्तो भेदा उक्ताः, शेषभेदाः स्वयमवगन्तव्याः । (H).

१८६। अथ विंशत्यक्षरा ॥ यस्यादौ हस्तः नरेन्द्रौ द्वावपि
पादः पञ्चमो जोहस्तः, यदि स्थाने षष्ठे हस्तो दृश्यते शब्दोऽन्ते
नूपुरः । तच्छब्दो गौता शृङ्गा नीयते * * कविसृष्ट्या सृष्टं दिव्या
दृष्टं पिङ्गलेन व्याख्यातं ॥ गौतेति ह्न्दोनाम, यदा कविसृष्टिः
तदैव इदं सृष्टं, दिव्या भाग्येन दृष्टं गुरुभिः, सो इत्यत्र ओकारो-
लघुः । (C).

१८६। अथ विंशत्यक्षरचरणस्य वृत्तस्य षट्सप्तत्युत्तरपंचग्रता-
धिकाष्टचत्वारिंशत्सहस्रोत्तरं दश लक्षं भेदा भवन्ति, तत्राष्टोत्तर-
ग्रताधिकं [षट्सप्तत्यधिकं] द्विसप्ततिसहस्रोत्तरत्रिलक्षतमं [३०२०७६]
भेदं गीतानामकं वृत्तं लक्षयति, जहीति । हे मुद्धि — सुगधे
जहि — यत्र आद् — आदौ हत्य — हस्तः गुर्वतः सगण इति
यावत् णरेदं विष्वि — नरेन्द्रद्वयमपि मध्यगुरुजगणद्वयमपीति
यावत्, ततः पाञ्च — पादः आदिगुरुर्भगण इत्यर्थः, पञ्चम — पञ्चमः
जोहस्तो — मध्यलघुरग[ण] इति यावत्, जहि — यत्र ङ्हृहि —
षष्ठे ठाद् — त्य[स्त्रा]ने हस्त — हस्तः गुर्वतः सगणः अंतहि —
अंते सगणंति पादांति वा सप्त — शब्दं लघुः षेउरो — नूपुरं गुरुः
दीसद् — दृश्यते । इदं च क्रियापदं सर्वैः प्रथमांतेर्गणवाचकैः पदैः
सह योजनीयं । सोद् — तत्तत् णीअउ — समीचीनं सव्य सोअहि

जाणिञ्चो—सर्वलोकैर्ज्ञातं चैषोक्त्वाप्रसिद्धमिति यावत्, कवि सिद्धि
सिद्धुष—कविस्त्वष्ट्या सृष्टं दिदृ दिदृष—दृष्ट्या दृष्टं पिंगलेण
बखाणिञ्चो—पिंगलेन विख्यापितं गीञ्च क्वं—तद्गीतानामकं
वृत्तमित्यर्थः ॥ वृत्तविशेषणानि पद्यपुरणायेति मंतव्यं । (B).

१८६ । अथ विंशत्यक्षरा कृतिः ॥ जहौति । यत्रादौ हस्तो-
नरेन्द्रद्वयमपि पादः पंचमो जोहलो यत्र स्थायी षष्ठे हस्तो-
दृश्यते शब्दमन्ते नूपुरं । तत् क्वंदो गीता सुग्धे समीचीनं सर्व-
लोकैर्ज्ञातं कविस्त्वष्टिसृष्टं दृष्टिदृष्टं पिंगलेन व्याख्यातं ॥ हस्तः
सगणः, नरेन्द्रो जगणः, पादो भगणः, जोहलो रगणः, शब्दं क्षुः,
नूपुरं गुरुः । गीतानामकं क्वंदः । (1).

१८६ । विंशत्यक्षरप्रस्तारे कानिचिच्छंदांसि वदति, जह आह
इत्यादि । यत्र आदौ हस्तो नरेन्द्रौ द्वावपि पादः पञ्चमो योधो-
यत्र स्थाने षष्ठे हस्तो दृश्यते शब्दः अन्ते नूपुरः । तच्छंदः गीता
सुग्धानां नौता सर्वलोकैर्ज्ञाता कविश्रेष्ठसृष्टा दिक्षा दृष्टा पिंग-
लेन व्याख्याता ॥ यत्र आदौ हस्तः सगणः, द्वौ नरेन्द्रौ जगणौ,
पादो भगणः, योधो रगणः पंचमः, षष्ठस्थाने हस्तः सगणस्ततः
शब्दो क्षुः अन्ते नूपुरो गुरुश्चन्दमो नाम गीता, कीदृशी सुग्धानां
मनोहराणां मध्ये नौता गणिता सर्वलोकैर्ज्ञाता, कीदृशी गीता
कविश्रेष्ठेन सृष्टा दृ[दि]क्षा भाग्येन दृष्टा पिंगलेन व्याख्याता ।
पशुपतिनैवं व्याख्यातं । कविस्त्वष्टिसृष्टा कविस्त्वष्टौ सृष्टा यदा
कवयः सृष्टास्तदा एषापि सृष्टेत्यर्थः, दृष्टिश्चन्दःशास्त्रं तेन[तथा]
दृष्टा । सगण-जगणद्वय-भगण-रगण-सगण-क्षुगुरुभिर्वर्णैर्गीता ।

जहा,
 जह^१ फुल्ल^२ केअइ चारु चंपअ^३ चूअ^४ मंजरि^५ बंजुला^६
 सब दीस दीसइ केसु काणण पाण बाउल भम्मरा^७ ।
 बह पोम्म^८ गंध विबंधु^९ बंधुर मंद^{१०} मंद समीरण
 णिअ^{११} केलि कोतुक^{१२} लास लंगिम^{१३} लंगिअ तरुणी^{१४}
 जणा^{१५} ॥ १६७^{१६} ॥ गीता ।

तद्गणकमराहित्येन माचावृत्ते हरिगीतेयं [Vide श्लोकः १६१, p. 306.] ।
 उक्तं छंदःपारिजाते । सगणं पुरो विनिधाय जदयमुज्ज्वलं भगण-
 न्ततो—रगणं ततः सगणं निधेहि विधेहि सं गुरुमन्ततः । फणि-
 राजनिर्मितवृत्तमचरगीतकं * * * * हरिगीतकेति पुरा कला-
 कृतवृत्तकेऽनियमस्थितं ॥ (H).

१६७ । यथा । उदाहरति । यदि फुल्लानि केतकी-चारुसम्पक-
 यूधिमञ्जरी-वञ्जुलानि सर्व्वेषां दिशि दृश्यन्ते किंशुककाननं पान-
 थ्याकुलभ्रमराः । वहन्ति पद्मगन्धविवन्धुबन्धुरा मन्दमन्दसमीरणाः
 निजकेलिकौतुकलासलङ्गिमलगास्ररुणीजनाः ॥ विशेषेण बन्धुर्वि-
 बन्धुः, बन्धुरा विलक्षणाः । (C).

१६७। १ जह (A), जह (B & C). २ फुल्ल (E & F). ३ चंपअ (B & C). ४ चूअ (C). ५ मंजरि (E). ६ बंजुला (B), बंजुला (E & F). ७ Dropt in (B), चारा (C). ८ पोम्म (B & C), पम्म (E). ९ बंधु विबंध (A), विबन्ध (B). १० Dropt in (B). ११ णिअ (A). १२ कोतुक (A, E & F). १३ लास (B). १४ तरुणि (E). १५ जणा (A). १६ १०० (A)

१८७ । गीतासुदाहरति, जहति । जह—यच्च केचद् चारु
 संपन्न चूच मञ्जरि वंजुषा—केतकिचारुसंपकचूतमञ्जरीवञ्जुषामि
 [केतकी] चारुषि संपकानि संपकपुष्पानि चूतस्य मञ्जुष्यः नव-
 पल्लवानि वञ्जुषामि चैतानीत्यर्थः फुल्ल—पुष्पितानि विकसितानि
 नौति यावत्, केसु काण्ण—किंशुककाननं सब दीष दीषद्—
 सर्वस्यां दिशि दृश्यते, भ्रमरा—भ्रमराः पाण वासप्र[ल]—पान-
 व्याकुला मकरंदानुपानप्रमत्ता इत्यर्थः आता इति शेषः । पद्म गंध
 विबंधु—पद्मगंधविबंधुः क[म]लसौरभस्य विशिष्टो बंधुरित्यर्थः,
 बंधुरः विचक्षणो मानिनीमानभंजने इति भावः [मंद मंद—
 मन्दमन्दः] समीरणा—समीरणः वातः वह—वाति, तदृषीजनाः
 षिञ्च केलि कौ[को]तुक सास खंगिम लम्गिषा—निजकेलिकौ-
 तौतुकसासखंगमलम्गाः । (F).

१८७ । यथा । यच्च फुल्लकेतकीचारुसंपकचूतमञ्जरीवंजुषाः
 सर्वा दिशो दृश्यन्ते किंशुक[क]काननपानव्याकुला भ्रमराः । वहति
 पद्मगंधं बंधुबंधुरो मंदं मंदः समीरणो निजकेलिकौतुकसास-
 खंगिमलम्गास्तदृषीजनाः ॥ (G).

१८७ । उदाहरणमाह, जहि फुल्ल इत्यादि । यच्च फुल्लाः केतकी-
 चारुसंपकचूतमञ्जरीवञ्जुषाः सर्वासु दिक्षु दृश्यन्ते किंशुककानने
 पानोन्मत्ता भ्रमराः । वहति पद्मगंधविशिष्टबंधुबंधुरो मंदमंदं
 समीरणो निजकेलिकौतुकसासभङ्गीलम्गास्तदृषीजनाः ॥ सुवर्ष-
 केतकीविकाशो वसन्ते, वंजुषा अशोकाः, वंजुषाः पुंसि तिनिशे
 नेतसाशोकथोरपि । (H).

रग्गणा पलंतन्ना^१ पुणो णरेद कंतन्ना सुवक्कण^२
 हार^३ एक मंतही सुसह पाअ अंतही सुसक्कण ।
 गंडन्ना गणेहु ए सुवस^४ संख बीसर^५ फणिंद गाउ^६
 तीस मत्त पाअ^७पत्त हार तीअ भाअण^८ सह आउ^९ ॥
 १८८^{१०} ॥*

१८८। रग्गणाः पतन्ति पुन[र्]रेन्द्रः कान्तः सुषट्केन हारमेकं
 मन्त्रयस्व जानीहि शोभनः शब्दो लघुः सुषट्कतेन षट्केनेत्यर्थः,
 शोभनप्रकारेणेति वार्थः । * * * चिंशतस्तृतीयभागो दश संख्या-
 स्तेन हारा दश, शब्दा लघवो दशेत्यर्थः । (C).

१८८। अथ विंशत्यक्षरचरणस्य वृत्तस्यैकपंचाशदधिक[नव]-
 नवतिषहस्रोत्तरपंच[षट्]क्षरतमं [६८८०५१] भेदं गण्ड[क]नामकं
 वृत्तं लक्षयति, रग्गणेति । रग्गणा—रग्गणः मध्यलघुर्गण इति
 यावत् पलंतन्ना—पतति पुनः कंतन्ना—कान्तः णरेद—
 नरेन्द्रो मध्यगुरुर्जगण इति यावत् पततीति पूर्वेणान्वयः, एवं
 सुवक्कण—स्वश्रुत्या निजकविलसामर्थ्येन सुवक्कण—सुषट्केन
 भण गणषट्केनेत्यर्थः सह एक—एकं हार—हारं गुरुं मंतही
 —आमंत्रयस्व स्थापयस्वेत्यर्थः, पाअ अंतही—पादांति सुसह—

१८८। १ पलंतन्ना (A), पुलन्तीना (B). २ सुवक्कण (C). ३ हार (E & F). ४ सुवस (A). ५ कंसरे (A), टक्कले (B), टक्कले (C). ६ एम वाउ (A). ७ पाउ (E & F). ८ भाअ एउ (A), भाअ एउ (B & C). ९ भाउ (A). १० १०१ (A). * This metre has been designated वृत्तं in Pingala's Sanskrit treatise. Vide Ghosh's Compendium, p. 97.—Ed.

सुग्रब्दः शोभनो लघुर्द्वय इति शेषः । यत्र संख — संख्याया वीषए
— विंशतिः सुवख — सुवर्णाः तीष मत्त — चिंशन्माचाः पाञ्च पत्त —
पादे प्राप्ताः तीष भाषएण — द्वतीयभागेन चिंशन्तृतीयभागो-
दग्र [त]संख्येति यावत् हारः गुरुः स दग्र लघुः आउ — आयाति
पततीति यावत्, ए — एनं गण्डका — गण्डकं गण्डक — गण्डकस्य
बुधस्त्वर्थः, इति फण्दि — फण्दिः गाउ — गायति ॥ प्रथमं
गुरुस्तदनंतरं लघुः पुनः गुरुस्तदनंतरं लघुरेवंक्रमेण यत्र विंशत्य-
चराणि चरणे पतन्ति तद्गण्डकनामकं वृत्तमिति फलितार्थः । (E).

१६८ । रग्वेति । रगणः पतति पुनर्नरेन्द्रः कांत एतयोः
सुषट्केन, हार एकोऽन्ते सुग्रब्दः पादाति स्त्रगणिकथा । गण्डकं
गणयस्य वर्षसंख्या विंशतिः फण्दि गायति, चिंशन्माचाः पादे
प्राप्ताः हारास्तृतीयभागेन ग्रब्द आयातः ॥ नरेन्द्रो जगणः, रजयोः
षट्कं कर्त्तव्यं, हारो गुरुः, सुग्रब्दो लघुः । (G).

१६८ । रगण इत्यादि । रगणः पतति पुरो नरेन्द्रः कांतः
सुषट्केन, हारम् एवमामंचय[स्त्र] सुग्रब्दः पादान्ते सुषट्कतेन ।
गण्डकां गणय अस्य छन्दसो वर्षसंख्यां विधेचि फण्दि गायति,
चिंशन्माचाः पादे, प्राप्तस्तृतीयभागो हारः सुग्रब्दस्तावान् ॥ आदौ
रगणः पतति यत्र पुनर्नरेन्द्रः कान्तः सुषट्केन रगणस्ततो जगणः
एवंक्रमेण वृत्तः कर्त्तव्या हारं गुरुमेकमामंचय[स्त्र] कुह, सुग्रब्दं
लघुं पादान्ते आमंचय[स्त्र] कुह, सुसंस्कृतेन सुप्रकारेण गण्डकां
छन्दसो नाम गणय, अस्य छन्दसो वर्षसंख्यां टंकले कुह चिंश-
न्माचाः पादे, चिंशन्माचायास्तृतीयभागः प्राप्तः द्वतीयभागो दग्र

जहा,

ताव बुद्धिं ताव सुद्धिं ताव दाण ताव माण ताव गब्ब
जाव जाव हत्यं णच्चं बिज्जु रेह रंग णाड् एक्क दब्ब ।
एत्यं अंतं अप्प दोस देवं रोस होइं णट्ट सोइ सब्बं
कोइ बुद्धिं कोइ सुद्धिं कोइ दाण कोइ माण कोइ गब्ब ॥
१६६^{१०} ॥ गंडका ।

तेज दग्ग गुरवस्सावंतो लघवस्सेन दग्ग लघवः, समुदायेन विंशत्य-
क्षराणि पादे । टंकशब्दो गौडदेशीयः संख्याकरणवाचकः । (H).

१६६ । उदाहरति । तावद्बुद्धिस्सावत् शुद्धिस्सावद्दानं ताव-
मानः तावद्गर्भः, यावत् हस्ते हस्ते नृत्य[ति] सर्वं विद्युदिव रङ्ग-
मेकं द्रव्यं । स्थर्षेनात्मनो दोषेण दैवरोषेण भवति नष्टं तदेव
सर्वं, कुच बुद्धिः कुच शुद्धिः कुच दानं कुच मानः कुच गर्भः ॥
एकं द्रव्यं सर्वं सर्वात्मकं द्रव्यं, विद्युद्भङ्गं चञ्चलत्वात्, स्त्रीनिमित्तेन
यदा तदा इत्यध्याहार्यं । (C).

१६६ । गण्डकमुदाहरति, तावेति । जाव — यावत् इत्य — हस्ते

१६६ । १ and २ transposed in (E & F). २ Transposed in (E).
३ Dropt in (B). ५ ताव सब्ब (A), जाव once only in (E & F). ६ हस्ते
(A). ७ सच्च between सच्च and बिज्जु (A & C). ८ and ९ dropt in
(A & C). १० Dropt in (B). १० हस्ते (A), dropt in (B & C). ११ सच्च
(B), dropt in (C). १२ Dropt in (B & C), दैव (E). १३ Dropt
in (A, B & C). १४ हस्ते (E). १५ and १६ transposed in (E).
१६ Dropt in (C). १७ २०२ (A).

वे कक्षा गंध हारा^१ बलत्र दिअगखा हत्य^२ हारा पलंता^३
 एकला^४ सल्ल कक्षा^५ धअपअ^६सहिअ कंकणा^७ अंत कंता^८ ।
 बीसा एक^९गला जं पलद लहु गुरू बारहा होइ^{१०} दीहा^{११}
 पिंडा^{१२} बत्तीस अग्गा सउ^{१३} फणि भणिआ^{१४} सहरा होइ^{१५}
 मुहा^{१६} ॥ २००^{१७} ॥

विष्णु रेह रंग णाह — विद्युद्रेखारंगवत् अतिचंचलमिति भावः एक
 — एकं द्रव्य — द्रव्यं णच्च — नृत्यति, ताव बुद्धि — तावदुद्धिः तावत्
 शुद्धिः तावत् मानः तावत् दानं तावत् गर्वः । [एत्य अंत — एतदन्ते]
 होइ — तत् द्रव्यं अण्य दोष — आत्मदोषेण देव रोष — देवरोषेण
 यदीति शेषः णट्ट — नष्टं होइ — भवति तदेति शेषः, कोइ बुद्धि
 — [कुच बुद्धिः] कुच शुद्धिः कुच मानः कुच दानं कुच गर्वः ॥ (E).

१८८ । यथा । तावत् शुद्धिस्तावदुद्धिस्तावन्मानस्तावदानं ताव-
 द्गर्वो यावद्भक्षे नृत्यति विद्युद्रेखारंगणवद् एकं द्रव्यं । एतन्मध्ये
 आत्मदोषेण देवरोषेण भवति नष्टं तत्सर्वं, का बुद्धिः का शुद्धिः
 किं दानं को मानः को गर्वः ॥ (G).

१८९ । उदाहरणमाह, ताव बुद्धि इत्यादि । तावदुद्धिस्तावत्
 शुद्धिस्तावदानं तावन्मानस्तावद्गर्वः, यावद् यावद्भक्षे हस्ते नृत्यति

२०० । १ हारा (A). २ हत्य (A). ३ पलंता (A). ४ एकला (A, B
 & C), dropt in (F). ५ कक्षा (F). ६ धअपअ (A), धअपअ (B & C).
 ७ संकणा (A). ८ कक्षा (A). ९ एक (A & C). १० पाच (A), होपि (E).
 ११ दिहा (E). १२ पिंडा (A). १३ अग्गा सउ (A), अग्ग स (E). १४ फणिआ
 (B). १५ हो (C). १६ मुहा (A). १७ २०२ (A).

सर्वविद्युद्भङ्गमेकं द्रव्यं । एतद्गो आत्मदोषेण दैवरोषो भवति नष्टं तदेव द्रव्यं, तदा का बुद्धिः का शुद्धिः किं दानं को मानः को गर्वः ॥ विष्णु रङ्ग इति विद्युद्गत् चंचलं, द्रव्यनाशे आत्मदोषेण दैवरोषः कारणं । विंशत्यक्षरप्रसारस्य द्वात्रिंशत्सप्तत्यक्षरप्रसारस्य षट्षप्तत्यधिकानि पंचग्रतभेदास्तेषु भेदद्वयसुक्तं शेषभेदाः स्वयमवगन्तव्याः । (H).

२०० । अथ एकविंशत्यक्षरा ॥ द्वौ कर्षो गन्धहारौ वलद्यद्विजगणौ हस्तहारौ बलन्तौ एकं ग्रस्यं कर्षो ध्वजपटः कङ्कणमन्ते कांतं । विंशतिरेकाधिका यत्र पतति लघुगुरुभिर्द्वादश भवन्ति दौर्घाः, पिच्छिता द्वात्रिंशद्व्यं ग्रतं फणिभणिता स्रग्धरा भवति सुग्धा ॥ पिच्छिताः पादचतुष्क एकीकृता द्वात्रिंशदधिकग्रतमित्यर्थः । (C).

२०० । अथैकविंशत्यक्षरचरणस्य वृत्तस्य चिद्विपंचाग्रदुत्तरैकग्रताधिकसप्तनवतिसहस्रोत्तरं विंशतिर्लक्षं भेदा [भ]वंति, तत्र पञ्चोत्तरग्रतत्रयाधिकनवाधिकनवतिसहस्रोत्तरैकलक्षतमं [चिनवत्युत्तरनवग्रताधिकद्विसहस्रोत्तरचिलक्षतमं ३०२६६३] भेदं स्रग्धरा नामकं वृत्तं लक्षयति, वे कषेति । यत्र प्रथमं वे कषा — द्वौ कर्षो गुरुद्वयात्मकगणवित्यर्थः, ततो गंध हारा — गंधहारौ लघुगुरु इति यावत्, ततश्च बलत्र दिश्रगणा — वलद्यद्विजगणौ गुरुलघुचतुष्टयात्मकगणाविति यावत्, ततः हत्य हारा — हस्तहारौ स्रग्धरागुरुकावित्यर्थः यत्र पलंता — पततः, ततश्च एकल्ला — एकलं ग्रस्यं लघुः कषा — कर्षो गुरुद्वयात्मको गण इत्यर्थः अंत — अंते कर्षगणापे इत्यर्थः ध्वजपत्र सहिन्ना — ध्वजपटसहितः लज्जादि-

चिकसगणसहित इत्यर्थः कांता — कांतः कंकणा — कंकणं गुरुवित्यर्थः
 यत्र पततीति श्रेयः । अं — यत्र एकगणा — एकाधिका बीसा —
 विंशतिः एकविंशतिरिति यावत् स्रज् गुरु — स्रजगुरवः पक्षर —
 पतन्ति बारहा — दादश दीहा — दीर्घाः होहि — भवन्ति, पिष्ठा
 — पिंडिताः बन्नीस अग्ना सउ — दाचिंशदधिकग्रतं माषा इति
 श्रेयः यत्र भवन्तीति पूर्वेषाम्बयः, सा फणि भणिष्ठा — फणिभणिता
 मुग्धा — मुग्धा मनोज्ञेति यावत् स्रद्धरा — स्रग्धरा होइ — भवति ॥
 स्रग्धरानामकं तद्वृत्तं भवतीत्यर्थः । (E).

२०० । अथैकविंशत्यक्षरा प्रकृतिः ॥ वे कश्चेति । दौ कर्षी
 गंधहारौ वल्लयद्विजगणौ हस्तहारौ पततः एकं श्रेयं कर्षी-
 ध्वजपटसहितः कंकणमन्ते कांतं । विंशतिरेकाधिका यत्र पतन्ति
 स्रजगुरवो दादश भवन्ति दीर्घाः, पिंडीभृता दाचिंशदधिकं ग्रतं
 फणिभणिता स्रग्धरा भवति मुग्धा ॥ कर्षी दिग्गुः, गंधो स्रजुः,
 हारो गुरुः, वल्लयं गुरुः, द्विजस्रजुः, हस्तः सगणः, श्रेयं स्रजुः,
 ध्वजो स्रजुगुरुः, कंकणं गुरुः । (G).

२०० । एकविंशत्यक्षरप्रसारस्य कानिचित् कंदांश्याह, वे कक्षा
 इत्यादि । दौ कर्षी गन्धहारौ वल्लयद्विजगणौ हस्तहारौ पततः,
 एकः श्रेयः कर्षी ध्वजपटसहितः कंकणमन्ते कांतं । विंशति-
 रेकाधिका यत्र पतति स्रजगुरुभ्यां दादश भवन्ति दीर्घाः, पिष्ठाः
 दाचिंशदधिकं ग्रतं फणिभणिता स्रग्धरा भवति मुग्धा ॥ यत्र
 प्रथमं दौ कर्षी, कर्षी गुरुद्वयगणः कर्षद्वयगणेन गुरुचतुष्टयं,
 गंधो स्रजुहारो गुरुर्वल्लयो गुरुस्ततो द्विजगणस्रजुर्मात्मकस्ततः

जहा, ईसा रोस प्पसाद'प्पणदिसु' बहुसो
 सग्ग गंगा जलेहिं
 आमूलं पूरिदाए तुहिय कर कला'
 रुप्प सिप्पीअ' रुहो' ।
 जोएहा' मुत्ताह' लिखं णद' मउलि' णिहि-
 त्तग्ग' हत्थेहिं'११ दोहिं
 अग्घं'१२ सिग्घं'१३ व देत्तो'१४ जअइ गिरिसुअ'१५
 पाअ पंकेरुहाणं ॥
 २०१'१६ ॥ सग्घरा ।

हस्तः सगणो हारो गुरुः पतति, एकः शल्यो लघुः कर्णो गुरुद्वयं,
 कर्णः कौदुशः ध्वजपटसहितः ध्वजपटो लघुगुरुरूपो गणस्तत्सहितोऽन्ते
 कंकणं गुरुः कान्तं । एकाधिका विंशतिर्वर्णा लघुगुरुभ्यां, दादग्र
 भवन्ति दीर्घा गुरवः, पारिश्रेय्यान्नव लघवः, पिण्डः शरीरं
 दापिंशद्दधिकशतमाचात्मकं कंदः समुदायेन भवति, इयं शुद्धा
 सग्घरा फणिभणिता ॥ अत्र सप्तसु वर्षेषु यतिः, पुनः सप्तसु

१०१। १ प्पसद (C). १ प्पसिसु (B). १ प्पसा (A), गसा (B).
 ४ Dropt in (B), सिजोच (C), लोप्पोच (E). ५ रुहो (B), रुहो (E).
 ६ जोहा (A & B), जोहा (E). ७ जोहा (B, C & E), मुगच (F).
 ८ लण (B), लण (C), पणद (F). ९ लोउलि (E), मुलि (F). १० लिलिणाय
 (C). ११ हत्थेहिं (A), तं (E). १२ लणं (B), लणं (F). १३ दिवचं
 (B), सिन्ने (E), सिव्वं (F). १४ देत्तो (B), देत्तो (C), वे देत्तो (E),
 वेदेत्तो (F). १५ लौरिसुहा (E). १६ २०४ (A).

वर्षेषु यतिः, पुनः सप्तसु वर्षेषु यतिः । उक्तं ह्यन्दःपारिजाते ।
आदौ मो रस्ततो भस्तदनु च नगणः स्थास्यकारस्ततो यौ,
सप्तान्नाशैर्विरामः फण्णितगदिता स्वधरेयं प्रसिद्धा । एषा सत्का-
व्यसुद्रावचनपरिणता मानमानासुदञ्चत्सोतोमूर्च्छत्तुरङ्गो भवति
कविशयःश्रीः प्रमोदं स्वन्ती ॥ (H).

२०१ । उदाहरति । ईर्ष्यारोषप्रसादप्रणतिषु बङ्गशः स्वर्गगङ्गाजलै-
रामूलं पूरितया तुहिनकरकलारूपशुक्ला रुद्रः । ज्योत्स्नामुक्ताफल-
युक्तं नतमौलिनिहितायहस्ताभ्यां दाभ्याम् अर्थं श्रीप्रमिव ददत्
जयति गिरिसुतापादपङ्केरुहाणां ॥ ईर्ष्याजन्यो रोषस्तन्निमित्तये
प्रसादस्तदर्थं प्रणतिषु, चन्द्रकलेव शुक्तिपाचं । अर्धात्तरानुकर्षमाह,
ज्योत्स्नेति मत्वर्थं नप्रत्ययः, इवार्थं बशब्दः । (C).

२०१ । स्वधरामुदाहरति, ईर्ष्येति । ईसा रोष षसाद षण-
दिसु—ईर्ष्यारोष[प्र]सादप्रणतिषु ईर्ष्या यो रोषस्तन्निमित्तये यः
प्रसादस्तन्निमित्तं याः प्रणतयस्तास्त्रित्यर्थः बङ्गशो सग्य गंगा
जलेहिं—बङ्गशः स्वर्गगंगाजलौघैः आमूलं पूरिताए—आमूलं
पूरितया तुहिण कर कला रूप सिष्पीश्र—तुहिनकरकलारौप्य-
शुक्ला गौ[गिरि]सुआ पाश्र पङ्केरुहाणं—गिरिसुता[पाद]पङ्के-
रुहयोः दोहिं—दाभ्यां णद् मौ[मञ्ज]लि णिहिताग्य इत्येहिं
दोहिं—नतमौलिनिहितायहस्ताभ्यां, दाभ्यां जोश्रो[एहा] मोत्ताह
लिङ्गं—ज्योत्स्नायुक्तं [मुक्ता]फलयुक्तम् अश्वं शीघ्रं देत्तो व—
[अर्थं श्रीप्रं] दददिव रुदो—रुद्रः जश्रद्—जयति ॥ स्वधरा
निरुत्ता । (E).

आइहि जत्य^१ पाअगण^१ पअलिअ जोहल^१ अंत धरीजे^१
 काहल सह गंध इअ मुण्णि गण^१ कंकण अंत^१ करीजे ।
 सहइ एक^१ भेरि^१ चलु^१ णरवइ फुक्कइ^१ संख^१ सुभब्बा^१
 चामर जुग्ग अंत जहि^१ पअलिअ
 . एहु^१ णरेदउ^१ कब्बा^१ ॥ २०२^१ ॥

२०१ । यथा । ईर्षारोषप्रसादप्रणतिषु वज्रग्रः स्वर्गगंगाजलैरामूलं
 पूरितया तुहिनकरकलारौष्यशुक्ला रुद्रः । ज्योत्स्नासुक्ताफलितं
 प्रणतमौलिनिहितायहस्ताभ्यां दाभ्यामर्थं शीघ्रमिव ददम्बयति
 गिरिसुतापादपङ्केरुहयोः ॥ (G).

२०१ । उदाहरणमाह, ईसा रोष इत्यादि । ईश्वरोषप्रसाद-
 प्रणतिषु वज्रग्रः स्वर्गगंगाजलैरामूलं पूरितया तुहिनकरकला-
 रुष्यशुक्ला रुद्रः । ज्योत्स्नासुक्ताफलाब्जं नतमौलिनिहितायहस्ताभ्यां
 दाभ्याम् अर्थं शीघ्रं ददन् जयति गिरिसुतापादपङ्केरुहयोः ॥
 कर्पूरमञ्जरीघाटकस्थं । (H).

२०२ । आदौ यत्र पादगणः प्रकटितः जोहलोऽन्ते भियते,
 काहलशब्दगन्धश्चद्वाच्या लघवसोषां मुनिगणः सप्त लघवः कंकणं

२०१ । १ इत्य (A). २ भगव नच (A). ३ जोहलु (B), जोहलु (C).
 ४ डवोजे (A, B & C). ५ एम दिचगण (A), इ सुधिगण (B), सुद सुधिगण
 (C). ६ ताव (A & B), तार (C). ७ एक (C). ८ भेरी (E).
 ९ चल (E & F). १० फुक्क (A), फुक्क (B & C). ११ सह (A),
 सव (C). १२ सुब्बा (B & C). १३ जच (E & F). १४ सच (A),
 सच (B). १५ वरिंदउ (A & E), वरेदर (B), वरेव (C). १६ संख
 (E & F). १७ १०४ (A).

क्रियते हारः । ग्रन्थते भेरी चक्षितो नरपतिः फुत्क्रियते शङ्खः
सुभय्यामरयुगं यत्रान्ते प्रकटितं तन्मरेन्द्रकाथं ॥ ग्रन्थते कथ्यते,
फुत्क्रियते उच्यते, काथं हृन्दः । तथाच यदा नरेन्द्रो गच्छति,
तदा पदातिथोधाः काहलशब्दसुगन्धिकङ्कणान्यनुसरन्ति, भेरी
ग्रन्थते, अन्यो नरपतिरनुगच्छति, शङ्खः फुत्क्रियते, चामरयुगं
प्रकटीक्रियते । (C).

२०२ । अथैकविंशत्यक्षरक्षरणस्य वृत्तस्य विंशत्युत्तरसप्तदश्याधिक-
चत्वारिंशत् [एकोनविंशत्युत्तरपञ्चमताधिकपञ्चाशत्सहस्रोत्तरचतुर्ष्व-
तमं [४५०५१६] भेदं नरेन्द्रनामकं वृत्तं लक्षयति, आदह्येति । जत्य
— यत्र आदहि — आदौ पाञ्चगण — पादगणो गुर्वादिर्भंगण इति
यावत् पञ्चसिञ्च — प्रकटितः, अंत — अंते भगणावसाने इति यावत्
जोहल — जोहलो मध्यलघुरगण इत्यर्थः धरीजे — भ्रियते स्थाप्यत-
इति यावत्, ततः काहल सह गंध — काहलशब्दगंधाः एकलघव-
इत्यर्थः इञ्च — एते सुणि गण — सुनिगणाः सप्त गणा इति यावत्
देया इति शेषः, तथात्र रगणानंतरं सप्त लघवः स्थाप्या इति भावः,
ताह — ततः सप्तलघ्वनंतरमिति यावत् कंकण — कंकणं गुह्यरित्यर्थः
करीजे — क्रियते । ततश्च एक भेरी [रि] — एका भेरी लघुरित्यर्थः
सहृद् — शब्दाद्यते स्थाप्यत इत्यर्थः, णरवद — नरपतिर्मध्यगुह्यगणः
चक्ष — चक्षति तिष्ठतीत्यर्थः, सुभय्या — सुभयः मंथ — लघ्वात्मको-
गणः फुत्क्रद् — फुत्क्रियते उच्यते इत्यर्थः जह — यत्र अंत — अंते
पादाति चामर जुग — चामरयुगं गुह्यदयमित्यर्थः पञ्चसिञ्च — प्रक-
टितम् एङ् — एतत् णरिंदल हंदा — नरेन्द्रहृन्दः ॥ (E).

२०१ । आर्द्रिति । आदौ यत्र पादगणः प्रकटितो जोहसोऽन्ते
 प्रियते, काहसग्रब्धगंधा इति सुनिगणाः कंकणमते क्रियते ।
 शब्दायते एका भेरी चक्षति नरपतिरुच्यते शंखः सुभयं चामर-
 युगमते यत्र प्रकटितमेतन्नरेन्द्रच्छंदः ॥ पादो भगणः, जोहसो रगणः,
 सुनिः सप्त, एवंच सप्त स्रवः कार्या इत्यर्थः, कंकणं गृहः,
 भेरी स्रवुः क्रियते नरपतिर्जगणः, शंखो स्रवुः, चामरं गृहः । (G) ।

२०२ । आर्द्रि इत्य इत्यादि । आदौ यत्र पादगणः प्रकच्यते
 थोधोऽन्ते स्थाप्यते, काहसः शब्दः गंधः एवं सुनिगणः कंकणस्तत्र
 क्रियते । शब्दायते एका भेरी चक्षितो नरपतिः फुत्कार्यं
 शंखं सुभयं, चामरयुगमते यत्र प्रकटितमेतत् नरेन्द्रकार्यं ॥ यत्र
 आदौ पादगणो भगणः प्रकच्यते, अन्ते भगणान्ते जोहसो रगणः
 स्थाप्यते, काहसो स्रवुः शब्दो स्रवुर्गन्धो स्रवुरेवंक्रमेण स्रवुचयं
 ततो सुनिगणस्तुल्यगणस्तेन सप्त स्रव इत्यर्थस्तत्र कंकणं गृहः
 क्रियते । एका भेरी शब्दायते स्रवुः भवतीत्यर्थस्ततो नरपतिर्जगण-
 स्रवति भवति शंखं फुत्कार्यं स्रवुं स्थापय; शंखं कौटुम् सुभयं,
 चामरयुगमन्ते प्रकच्य गृहदयं स्थाप्य, एतन्नरेन्द्रकार्यं कार्यं ॥ अथच
 यदा नरपतिश्चक्षति तदादौ पादगणः पदातिगणः प्रकटितो-
 भवति, थोधगणोऽन्ते स्थाप्यते, ततः काहसशब्दः, कर्पूरासु-
 धारादेर्गन्धः, सुनिगणा द्विजा आग्नीर्वाहपुरस्वारमथे चक्षन्ति,
 कंकणाद्याभरणं क्रियते, भेरी शब्दायते, शंखफुत्कारो जायते,
 नरेन्द्रस्य पार्श्वे चामरदयं स्थाप्यते ॥ अथ द्वादशसु वर्षेषु यतिः,
 पुनर्भवसु वर्षेषु यतिरथवा अथोदशसु वर्षेषु यतिरष्टसु वर्षेषु

अहा, फुल्लिअ^१ केसु चंद^२ तह पअलिअ^३
 मंजरि तेज्जइ^४ चूआ
 दक्खिण बाउ^५ सीअ^६ भइ पवइइ^७
 कंय विओइणि^८ हीआ ।
 केअइ^९ धूलि सम्भ दिस^{१०} पसरइ^{११}
 पीअर^{१२} सम्भउ भासे
 आउ^{१३} वसंत काइ^{१४} सहि^{१५} करिअइ^{१६}
 कंत ख थक्कइ^{१७} पासे ॥
 २०३^{१८} ॥ नरेन्द्रः ।

घतिः । उक्तं छंदःपारिजाते । भं रचयाथ रेफनयुगलकमथो
 जयुगं च चकारं, पिंगलनाग[राज]निगदितमिह वर्णनरेन्द्र-
 सुदारं । भानुविराममेतदथ तदपरवर्णविरामविकल्पं, शिष्ट-
 नवाष्टकान्यतरदिति क्षुह वेह विभाति सुकल्पं ॥ (H).

२०३ । [उदाहरनि] कुञ्जं किंशुकं, चन्द्रस्तथा प्रकटितः, मञ्जरिं
 व्यगन्ति चूतः, दक्षिणो वातः श्रौतो भूत्वा प्रभवति, कल्पते विद्यो-
 गिनोद्दयं । केतकीधूलिः सर्व्वदिचु प्रसारिता सर्व्वं पीतं भासते,

१०३ । १ फुल्लिच (E & F). २ चंपय केसु (A). ३ विचलिच (A),
 पलिच (C). ४ वज्जर (C). ५ वाज्य (B & C). ६ विचल (A).
 ७ पववद (B), परचद (C). ८ विजोरवि (F). ९ केचलि (B), केचद (F).
 १० दिसे दिसे (A). ११ पपरिच (B & C). १२ Dropt in (B),
 पीवर (F). १३ चार (A & B). १४ वाधि (B), काधि (C). १५ उधि
 (F). १६ करिच (A), करिचद (B & C). १७ लह (F). १८ २०३ (A).

विञ्जूमाला आर्द्रं पाए तिअ दिअगणं तह बहुगुण जुत्ता
अंते कस्सा सुद्धा बस्सा भण फणिवइ कइवरं गुणं जुत्ता ।
जं बत्तीसा मत्ता यक्के पअ पअ पअलिअ लहुं गुरुं सोहा
एसो । हंसी यामा । छंदो ।

सअल विबुहअण किअ मणं मोहा ॥ २०४ ॥

आगतो वसन्तः सखि किं करवाणि कान्तो न तिष्ठति पार्थ ॥
सुवर्णकेतकी वसन्ते स्फुटतीति । (C).

२०३ । नरेन्द्रसुदाहरति, फुलिअ इति । केसु — किंशुकं फुलिअ

— पुष्पितं तह — तथा चंद्र — चंद्रः पअलिअ — प्रकटितः *** (B).

[Here four leaves are wanting in the MS. (B).—Ed.]

२०३ । यथा । पुष्पितं किंशुकं, चंद्रस्तथा प्रकटितः, मंजरीं
त्यजंति चूताः, दक्षिणवायुः शीतो भूत्वा प्रवहति, कंपते विद्योगिनी-
हृदयं । केतकीधूलिः सर्वदिक्षु प्रसरति, पीतं सर्वमपि भासते,
आगतो वसंतः किं सखि क्रियते, कांतो न तिष्ठति पार्थ ॥ (G).

२०३ । उदाहरणमाह, फुलिअ इत्यादि । फुलितं किंशुकं,
चंपकं प्रकटितं, मंजरी गृहीता चूतैर्दक्षिणे वातः शीतो भूत्वा
वहति, कम्पते विद्योगिनीहृदयं । केतकीधूलिः सर्वासु दिक्षु

२०४ । १ पाए (A). २ दिअगण (C). ३ विज (B & C). ४ दिक्के
बसा (F). ५ कइवर (A). ६ ज (A). ७ Second quadrant dropt in
(C). ८ and ९ transposed in (B & C). १० एसो (A). ११ यामा (A).
१२ हंसी (C). १३ सुदी सव मवर सव (A), सुपय सव मनुसव (B), सुपय
मवर सव (C). १४ सोसा (B & C). १५ २०७ (A).

प्रसरति, पीतं सर्वं भासते, आगतो वसंतः किं सखि कर्त्तव्यं कांतो-
न तिष्ठति पार्श्वे ॥ सुवर्णकेतकीविकाशो वसन्ते । एकविंशत्यक्षर-
प्रसारस्य विंशतिर्लक्षाणि सप्तनवतिसप्तसं दिपञ्चाग्रदधिकमेकशतं
भेदास्तेषु भेदद्वयमुक्तं, शेषभेदाः स्वयं ज्ञातव्याः । (H).

२०४ । अथ [द्वा]विंशत्यक्षरा ॥ विद्युन्मासा[या] आगते[दि] पादे
त्रयो द्विजगणाः तथा बज्रगुणयुक्ताः, अन्ते कर्षा दीयते धन्यो-
भणति फणिपतिः कविर्बज्रगुणयुक्तः । यत्र द्वात्रिंशन्माचास्तिष्ठन्ति
पदपदप्रकटितलघुगुरुशोभाः, एतत् हंभीनामच्छन्दः सकलसुकवि-
जनमनोहरशोभं ॥ (U).

२०४ । अथ द्वाविंशत्यक्षरा आकृतिः ॥ विद्युन्मासा आदिपादे
त्रयो द्विजगणास्तथा बज्रगुणयुक्ताः, अन्ते कर्षा दीयते धन्यो भणति
फणिपतिः कविवरो गुणयुक्तः । यत्र द्वात्रिंशन्माचास्तिष्ठन्ति प्रकटित-
लघुगुरुशोभाः, एतद्द्वंसौनामच्छन्दः सकलविवुधजनहृतमनोमोहं ॥
द्विजसत्सुलंघुः, कर्षा द्विगुरुः । मो मो गो गो विद्युन्मासा । (ii).

२०४ । द्वाविंशत्यक्षरप्रसारस्य भेदमेकं दर्शयति, विद्युन्मासा
इत्यादि । विद्युन्मासाया आदौ पादस्त्रयो द्विजगणास्तत्र बज्रगुण-
युक्ताः, अन्ते कर्षः शूद्रवर्णः भणति फणिपतिः कविवरगुणयुक्तः ।
यत्र द्वात्रिंशन्माचास्तिष्ठन्ति पदपदप्रकटितगुरुलघुशोभाः, एतद्द्वंभी
नाम च्छन्दः सकलबुधजनमनोहरमोहा ॥ यत्रादौ विद्युन्मासा-
च्छन्दसः पादक्षरणं तेनाष्टगुरवस्ततस्त्रयो द्विजगणास्तत्सुलंघात्मकाः
दादश लघवस्त्यर्थः, कीदृशा बज्रगुणयुक्ताः, अन्ते कर्षा गुरुयुगरूपः
कीदृशः शूद्रवर्णः, फणिपतिः कीदृशः कविवरगुणयुक्तः, द्वात्रिंश-

जहा, योत्ताखंदा उगो चंदा

धवल चमरं सम सिञ्च करं बिंदा

उगो तारा तेञ्चा हारा

विञ्चसु कुमुञ्च वणं परिमल कंदा ।

भासे कासा सञ्चा आसा

मधुरं पवण लहु लहिञ्च करंता

हंसा सहे फुल्ला बंधू

सरञ्च समञ्च सहि हिञ्चञ्च हरंता ॥

२०५ ॥ हंसी ।

न्यायाः कौटुम्भः पदपदप्रकटितगुरुलघुगोभाः, हंसी कौटुम्भी
सकलबुध[ज]नमनोहरत्वेन मोहरूपा ॥ अत्राष्टसु वर्षेषु यति-
स्तस्यतुर्ह्रस्व वर्षेषु यतिः । (H).

२०५ । उदाहरति । नेचानन्द उदितसञ्चः धवलचामरसम-
धितकरवृन्दः, उदयंति तारा * * विकसितः कुमुदगणः परिमल-
कन्दः । भासयंति कासाः सर्वांगाः, मधुरपवनी लघुर्लघुलं करोति,
हंसाः शब्दाद्यन्ते, फुल्लबन्धुकाः शरत्समयः सखि उदयं हरति ॥ (C).

२०५ । १ उगो (B). २ चमर (A). ३ कर (B). ४ हारा (F).
५ विञ्चस (A). ६ वण (A), वण (C). ७ हारा (F). ८ वल्लव (B).
९ लहु लहिञ्च (A), लहु लहिञ्च (B), लहु लहिञ्च (F). १० विहासा (F).
११ हंसा (A), सहे (F). १२ कुमु विञ्च (B). १३ सरञ्च (F). १४ लघु
वरणा (B), लघु रणा (C). १५ २०८ (A).

जहि^१ आइहि^२ इत्या^३ करअल^४ तत्या^५

पाअ लङ्ग^६जुअ कखगणा

ठवि चामरआ^७ काइलजुअ वंका^८

सख पहिलइ^९ वेवि गणा ।

पअ अंतहि सक्को^{१०} गण पभण्णिज्जे^{११}

तेइस बख पमाण किआ^{१२}

इअ^{१३} मत्तहि^{१४} पोमावइ^{१५} पभण्णिज्जे^{१६}

बखहि सुंदरिआ भण्णिआ ॥ २०६^{१७} ॥

२०५ । यथा । नेचामंद उदेति चंद्रो धवलचमरसममितकर-
वृंदः, उदयंति ताराः तेजःशाराः, विकसति कुसुदवर्ण परिमल-
कंदं । भासं[सयं]ते काशाः सर्वा आशाः, मधुरः पवनो लघु लभते
विलासान्, हंसाः शब्दायते, फुल्लंति बंधूकानि, शरत्समयः सखि
वदयं हरति ॥ (४) ।

२०५ । उदाहरणमाह, षेत्ताणंदा इत्यादि । नेचामन्द उदेति
चन्द्रः धवलचामरसममितकरवृंदः, उदिताराराशोजशामाधाराः,
विकशितं कुसुदवर्णं परिमलकन्दं । भासन्ते काशाः सर्वाशासु

२०६ । १ अर (B & C). २ चण्णा (A). ३ करण (A). ४ तण्णा (A).
५ लङ्ग (F). ६ चामरचं (A), चामर (C), ७ वण्णा (B). ८ पहिलिच (A),
वेचिलिच (B), वचिलिच (C). ९ लङ्गा (F). १० पभण्णिज्जर (F). ११ पमा-
णिआ (F). १२ लङ्ग (B, C & F). Here ए should be read as short,
Vide लोका ४, p. 7. १३ मत्तच (A). १४ पण्णावइ (A), पाणावइ (B & C).
१५ च भण्णिजे (F). १६ ए०८ (A).

मधुरः पवनो लहलहितो वदति, हंसाः शब्दायते, कुल्लं बंधूक
पुष्यं, शरत्समयः सखि हृदयं हरति ॥ कौटुशस्यः धवलचामरः
सदृशमेतमयुखसमूहः, लहलहित इत्यनुकरणं मन्दं मन्दमित्यर्थः ।

[Here the commentator has described a metre, called तुलनाकुल्ल
or मधिरा, with examples of his own making both in प्राकृत and संस्कृत
This has been mentioned in Ghosh's Compendium, p. 99]

द्वाविंशत्यक्षरप्रसारस्य एकचत्वारिंशत्क्षराणि चतुर्नवतिसहस्र
चतुरधिकं शतत्रयं भेदास्त्रेषु भेद एकः प्रदर्शितः, शेषभेदाः स्त्र
बोद्धव्याः । (H).

२०६ । यत्रादौ हस्तः करतलं तथा पादः लघुयुगं कर्षणः
धृत्वा चामरं काहल्युगं वक्रः शब्दं वहिर्दत्त्वा गणद्वयं लघुद्वय
मित्यर्थः । पदान्ते शक्रगणः चयोविंशतिवर्णाः प्रमाणीकृताः, इ
माचाभिः पद्मावती प्रभणिता वर्षैः सुन्दरी भणिता ॥ शक्रगण
आद्यन्तगुरुः षट्कलः, माचाभिरिति द्वाविंशन्माचा पद्मावती
[Vide श्लोक १००, p. 242.—Ed] आदौ सगणौ द्वौ, गणास्तयः सगणा
अन्ते, भगणः सगणः कर्षणो मध्ये त्रयः पतन्ति । (C).

२०६ । अथ चयोविंशत्यक्षरा विकृतिः ॥ यत्रादौ हस्तः करत
तथा पादो लघुयुगं कर्षणं—स्त्रापथ चामरकाहल्युगं, वक्रः शब्दं
पुरस्क्रियते द्वावपि । गणः पादान्ते शक्रगणः प्रभण्यते चयोविंशति
वर्णाः प्रमाणीकृताः, एतन्माचा हि पद्मावती च भण्यते वर्षैः सुन्दर
भणिता ॥ हस्तः करतलं च सगणः, पादो भगणः, कर्षो दिगुह
चामरं गुरुः, काहलं लघुः, वक्रो गुरुः, शब्दो लघुः, शक्रो गुरु
लघुद्वय-गुरुरूपः । पद्मावतीवन् द्वाविंशत् संख्याः । (G).

आइहि सगखा बेवि गण तिज्जे सगखा अंत ।

भगखा सगखा कखगण मज्जे तिखि पत्तंत ॥ २०ई (क) ॥*

दीहा ।

२०ई । अथोविंशत्यक्षरप्रसारण्य भेदमेकं, प्रदर्शयति, अहि आइ इत्यादि । अथादौ हस्तः करतलस्ततः पादो लघुयुगं कर्णगणः संख्याय चामरकं काहलयुगं वक्रः श्लथी प्रथमतः द्वौ * * शक्रगणः प्रभष्यते अथोविंशतिर्वर्णाः प्रमाणीकृता एतन्माचायां पद्मावती प्रभष्यते वर्षैः सुंदरिका वर्णिता ॥ अथादौ हस्तः सगणस्ततः करतलः सगणस्ततः पादगणो भगणस्ततो लघुयुगं ततः कर्णगणः गुरुयुग्मगणः संख्याय चामरकं गुरुं ततः काहलयुगं लघुयुगं ततो वक्रो-गुरुस्ततः पश्चिञ्चि — प्रथमतः श्लथद्वयं पश्चिञ्चि — प्राप्तं श्लथद्वयं वा लघुद्वयं प्राप्तं । पादान्ते शक्रगणः षडक्षप्रसारण्य चतुर्थो भेदः [Vide Gloss (G), p. 24.—Ed.] स चाद्यन्तगुरुर्मध्यलघुद्वयवर्णितः, अथोविंशतिर्वर्णाः प्रमाणीकृताः पदे इत्यर्थः, एतत् द्वंदो माचावृत्ते पद्मावती प्रभष्यते, वर्षवृत्ते सुंदरी वर्णिता । इत्युक्तगणैर्वर्णवृत्ते भवति सुंदरी । माचावृत्ते त्रयं लीलावती जगणाभावात् । (H).

* [This śloka is found in MS. (F), and its Gloss (G), but not in any of the other MSS.—Ed.]

२०ई (क) । अथास्त्रैव प्रकारांतरं दीहावृत्तेनाह, आइति । आदौ सगणौ हावपि गणास्तयः सगणा अंते । भगण-सगण-कर्ण-गणा मध्ये अथः पतंति ॥ (G).

जहा, जिह^१ वेअ^२ धरिज्जे महिअल लिज्जे^३
 पिड्ढिहि दंतहि ठाउ धरा
 रिउ^४बच्छ^५ बिअरे^६ छलतणु^७ धारे^८
 बंधिअ^९ सत्तु सुरज्जहरा^{१०} ।
 कुल^{११}खत्तिअ तप्ये दहमुह^{१२} कप्ये^{१३}
 कंसअ केसि बिणासकरा
 करुणा पअले मेछह^{१४} बिअले^{१५} सो^{१६}
 देउ खाराअण^{१७} तुम्ह^{१८} बरा ॥
 २०७^{१९} ॥ सुंदरी ।

२०७ । उदाहरति । येन वेदा प्रियन्ते, महीतलं गृह्यते पृष्ठे,
 दन्ते स्थाप्यते धरा, रिपुवचो विदार्यते * * * वध्यते ग्रजुः सुर-
 राज्यहरः । अचियकुलं ताप्यते, दग्गमुखः कर्त्तते, कंसनेग्रिविनाग्रः
 क्रियते, करुणा प्रकथ्यते, खेच्छा विषयन्ते, स ददातु नारायणस्तुभं
 वरान् ॥ सुरराज्य इत्यत्र रेफयोः चलरपठनादैक्यं बोध्यम् ।
 [Vide श्लोक ८, p. 11.—Ed.] (C).

२०७ । १ जहि (A), जहि (B), जिहि (C). २ विच (B), वेद (F).
 ३ लिज्जे (B & C). ४ Dropt in (B), डिच (C). ५ Dropt in (B).
 ६ रिआरे (A). ७ छलतणु (A), अलतणु (C). ८ धारी (B). ९ बन्धि
 (B & C). १० सुरज्जहरा (A), अरज्जहरा (B), रज्जहरा (C). ११ कुल (A).
 १२ दहमुह (B). १३ कप्ये (A). १४ मेच्छ (B), मच्छ (C). १५ विचले
 (A). १६ वे (B & C). १७ खाराअण (F). १८ तुम्ह (A). १९ २१० (A).

दुमिलाइ पञ्चासउ^१ बख बिसेसहु^२
 दीस^३ फखिंदह चारुगणा
 भणु^४ मत्त बतीसह^५ जाणह^६ सेसह^७
 अठुह^८ ठाम^९ ठई^{१०} सगणा ।
 गण^{११} अख ख दिज्जइ^{१२} किन्ति लहिज्जइ^{१३}
 लग्गइ दीस अणेअ^{१४} परा^{१५}
 कइ तिखि^{१६} बिरामह^{१७} पाअइ^{१८} पाअइ^{१९}
 ता दह^{२०} अठु^{२१} चउहहही^{२२} ॥ २०८^{२३} ॥

२०७ । यथा । येन वेदा भ्रियन्ते, महीतसं गृह्यते पृष्ठे, दंते स्थाप्यते धरा, रिपुवचो विदार्यते, हस्ततनुधारिणा वध्यते ऋषुः सुराज्यहरः । कुलं चन्निघाणां तापितं, दग्गमुखः कर्त्तितः, कंस-केग्रिविनाशः कृतः, करुणा प्रकटिता, स्नेहा विदारिताः, स ददातु नारायणो युष्माकं वरान् ॥ (G).

२०७ । उदाहरणमाह, अस्मि नेष धरिक्के इत्यादि । येन

२०८ । १ पचासदि (A), पचासर (F). २ बिसेसदि (A), बिसेसर (F).
 ३ बीस (A), दस (F). ४ भव (F). ५ बतीसदि (A). ६ जाविच (A),
 वविच (F). ७ अठुह (B & C), अठुाच (F). ८ ठार (A), दि (F).
 ९ अं (F). १० नपु (F). ११ किज्जइ (B & C). १२ च लज्जइ (B),
 च बिज्जइ (C), सुबिज्जइ (F). १३ चलेच (B & C). १४ करी (A), परि
 (F). १५ तीचि (A). १६ बिसामदि (A), बिरामर (B & C). १७ पाअदि
 (A). १८ कर (C). १९ अह (B & C). २० अउहहरी (A), अउहरी (B),
 अउहहरी (C). २१ २११ (A).

वेदो धृतः, महीतलं गृहीतं पृष्ठे, दंताभ्यां स्थापिता धरा, रिपुवचो-
विदारितं, हस्ततनुं धृत्वा बद्धा शत्रुं सुराख्यं कृतं । कुलं चचियाणां
तापितं, दशमुखानि कर्त्तितानि, कंसकेशिविनाशकरः, कदम्बा येन
प्राप्ता, श्लेष्माः येन विदक्षिताः, स ददातु नारायणस्तुभ्यं वरं ॥
रिपुवचो शिरण्यकश्रिपुवचः, हस्ततनुं वामनरूपं, शत्रुं बद्धिं,
दशमुखानि कर्त्तितानि रावणश्चेति श्लेषः । [The commentator
here describes a metre named पूर्वा said to be mentioned else-
where.—Ed.] चथोविंशत्यक्षरप्रसारश्च व्यग्रोतिसाचाष्टाग्रोति-
सञ्ज्ञाष्टोत्तराणि षट्शतं भेदाक्षेषु भेद एको दर्शितः, श्लेषभेदाः
स्वयं ज्ञातव्याः । (II).

२०८ । अथ चतुर्विंशत्यक्षरा ॥ दुर्मिला प्रकाशते वर्षविशेषे
दृश्यते फणीन्द्रेण चारुगणा भणिताः द्वाचिंशन्मात्रा ज्ञायन्ताम्
अश्लेषाः अष्टस्थानेषु स्थाप्यन्तां सगणाः । गणोऽन्यो न दीयते
कीर्त्तिर्ज्ञायते सगन्ति दोषा अनेकप्रकाराः, कथ्यन्ते चथो विरामाः
पादे पादे ते क्रियन्ते अष्ट-षट्-दशसु ॥ कीर्त्तिरित्यनन्तरं भव-
तीति पूरणीयं, यथा वर्णान्त [?] इति, कुच विराम इत्यत आह
त इति ते विरामाः । (C).

२०८ । अथ चतुर्विंशत्यक्षरा संस्कृतिः ॥ दुर्मिला । दुर्मिला
प्रकाशते वर्षविशेषे दक्षेण फणीन्द्रेण चारुगणा भणिता मात्रा-
द्वाचिंशद्वर्णिताः श्लेषेष्वाष्टाष्टस्थानेषु यथा सगणाः । गणोऽन्यो न दीयते
कीर्त्तिर्ज्ञायते सगन्ति दोषा अनेकप्रकारेण, कथय, चथो विरामाः
पादे पादे, ते दशाष्ट-चतुर्दशसु मात्रासंज्ञिति श्लेषः ॥ (G).

जहा, पडु दिज्जिअ^१ बज्जिअ^२ सिज्जिअ^३ टोप्पर^४

कंकण बाहु किरौट सिरे

पड^५ कण्हि^६ कुंडल गं रड^७ मंडल^८

ठाविअ^९ हार फुरंत^{१०} उरे^{११} ।

पड^{१२} अंगुलि मुहरि^{१३} हौरहि सुंदरि^{१४}

कंचण^{१५} रज्जु^{१६} सुमण्ण^{१७} तखू

तसु^{१८} तूणउ^{१९} सुंदर^{२०} किज्जिअ^{२१} मंदर^{२२}

ठावह^{२३} बाणह^{२४} सेस धणू ॥

२०६^{२५} । दुर्मिला ।

२०८ । चतुर्विंशत्यक्षरप्रसारे भेदद्वयमाह ॥ दुर्मिलाईत्यादि ।
दुर्मिलां प्रकाशयति वर्षं विशेषयति वीक्षते ऋषौभ्राह्मण-
भण्डिता माषा द्वाविंशत् ज्ञात्वाऽग्रेषमष्टसु स्थानेषु भवन्ति
सगणाः । गणोऽन्यो न क्रियते कौर्त्तिर्ज्ञायते सगति दोषोऽनन्तः,
हला चीन् विरामान् पादे पादे तावत् द्वात्रसु चष्टसु चतुर्दशसु ॥

२०८ । १ दिक्ख (B & C), दिज्जि (F). २ रज्जु (A), सुमण्णि (F).
३ and ४ कण्ठर मण्डल (A & B). ५ सिद्धि (C). ६ सुंदर (F). ७ पडि
(A), तड (B), उद (F). ८ कण्ह (F). ९ कंचर (A), कूरर (C), चवरवि
(F). १० मंडल (A). ११ नाच (A). १२ फुरंत (A). १३ उरे (F).
१४ च (A & B). १५ सुंदरि (A & B), सुहरि (C). १६ सुहरि (B).
१७ कण्ह (B). १८ वण्ड (B). १९ सुवण्ण (A), सुवण्ण (B), सु (C).
२० तखू (B). २१ तूणउ (B & C). २२ सुंदरि (A). २३ Dropt in (B),
किज्जि (C). २४ Dropt in (B). २५ नाच (B & C). २६, २७, २८ and
२९ नाच पावर्त्ति तं चतु सुंदरि (A). ३० १११ (A).

अष्टौ सगणाः पदे पदे क्रियन्ते, अष्टसगणकरणेन कौर्त्तिज्ञायते प्राप्यते सगणातिरिक्तो गणो न क्रियते, यदि सगणं विनान्यो गणः क्रियते तदानंतदोषो जगति, विरामो दशसु माषासु पुनरष्टसु माषासु पुनश्चतुर्दशसु माषासु । वर्षदुर्मिलायां सगणातिरिक्तगणयोगेन माषादुर्मिला भवति । [Vide चोप १८९, p. 315.—Ed.] (H).

२०८ । उदाहरति । प्रभोर्ज्ञायते वज्रैः सृष्टं शिरस्त्राणं कङ्कणं वाहौ किरौटं शिरसि प्रतिकर्णं कुण्डलं नूनं रविमण्डलं स्थाप्यते चारः स्फुरस्फुरसि । प्रत्यङ्गुलि सुद्रा हीरकैः सुन्दरी काञ्चनरज्जुः सुमधे तनोः तस्य त्वणः सुन्दरः क्रियते मन्दरः स्थाप्यते वाणः श्रेष्ठधनुषि ॥ प्रभोर्मण्डेशस्य, टोपरशब्दः शिरस्त्राणं देवी, वज्रैरिति वज्रमथशिरस्त्राणमित्यर्थः, नूनं निश्चयेन, श्रेष्ठयुक्ते धनुषि श्रेष्ठो चि शङ्करधनुषो गुणः । (C).

२०९ । यथा । प्रभुणा दत्तं वज्रैः सृष्टं सुन्दरं कंकणं वाहोः किरौटं शिरसि स्थापितं कर्णं कुण्डलं नवरविमण्डलवत् स्थापितो-चारः स्फुरस्फुरसि । प्रत्यङ्गुलि सुद्रिका हीरैः सुन्दरकाञ्चनरज्जुः सुमध्यतनौ तस्य त्वणः सुन्दरकृतो मन्दरः वाणः श्रेष्ठे धनुषि ॥ (G).

२०९ । उदाहरणमाह, पञ्च दिग्भिश्च इत्यादि । प्रभुणा दत्तं वज्रैः सृष्टं टोप्परं कंकणं वाहौ किरौटः शिरसि प्रतिकर्णं कुण्डलकं यथा रविमण्डलं, सुप्तोपमा अथवा रूपकासंकारः, स्थापितो चारः स्फुरस्फुरसि । प्रत्यङ्गुलि सुद्रिका हीरकाणां सुन्दरकाञ्चनरज्जुवा सुषम्ना तनुस्तस्य त्वणो मन्दरः सुन्दरः स्थापितो वाणः नारायणः श्रेष्ठधनुषि ॥ टोप्पर इति शिरस्त्राणवाचको देवीयः । त्रिपुर-
नामोक्तमिति तस्य वर्णनम् । (H).

ठावहु आइहि सकगखा तह

सख बिसज्जहु बेवि तहा पर

खेउर सहजुअं तह खेउर

एपरि गारह भब्ब गखा कर ।

काइल जुगल अंत करिज्जसु

एपरि चोविह बस पआसहु

बत्तिस मत्त पअप्पअ लेक्खहु

अठ्ठ भआर किरौट बिसेसहु ॥ २१० ॥

२१० । स्थापयिता आदौ शक्रगणं तथा शब्दं विसर्ज्य इय-
मपि भणितं परतो नूपुरशब्द * * भव्यगणान् कुरु । काहल-
द्युगलमन्ते कुरुष्वम् एवं प्रकारेण चतुर्विंशतिवर्णान् प्रकाश-
दाचिंशन्माषाः पदे पदे लिख अष्टौ भकारान् किरौटे विगेषथ ॥
विसर्ज्य देहि, विगेषथ जानीहि । (C).

२१० । ठावेति । स्थापयितामादौ शक्रगणस्तथा शब्दौ सञ्ज-
दावपि तथा परतौ नूपुरं शब्दयुगं पुनर्नूपुरम् एवं परिपाषा-
शुद्धरूपान् भव्यगणान् कुरु । काहलद्युगलमन्ते कुरुष्वम् एवं परि-
पाषा चतुर्विंशतिवर्णान् प्रकाशय, दाचिंशन्माषाः पदे पदे लिखाष्टौ

२१० । १ सदलुषा (F). २ पुष (F). ३ गारह (A), गरह (F). ४ तख (A).
५ कविज्ज (B & C). ६ चोविह (A), चोविष (F). ७ पचावउ (B & C).
८ बत्तिस (B). ९ म (A). १० पचापच (A). ११ छिक्खहु (A), खिक्खहु (F).
१२ कइ (B & C). १३ भचाव (C). १४ २१२ (A).

जहा, वप्पञ्च^१ उक्क^२ सितरे^३ जिणि^४ लिज्जिञ्च^५
 तेज्जिञ्च^६ रज्ज^७ वणंत चले विणु^८
 सोञ्चर सुंदरि संगहि लग्गिञ्च
 मारु^९ विराध कबंध^{१०} तहा हणु^{११} ।
 मारुइ मिस्सिञ्च^{१२} बालि विहंडिञ्च^{१३}
 रज्ज^{१४} सुगीवह^{१५} दिज्ज^{१६} अकंटञ्च^{१७}
 बंधु^{१८} समुह विणासिञ्च^{१९} रावण^{२०}
 सो तुञ्च^{२१} राहव दिज्जउ खिभञ्च^{२२} ॥
 २११^{२३} ॥ किर्रीटं^{२४} ।

भगणान् किर्रीटं विशेषय ॥ शीकः गुरु-सघुदय-गुरुरूपो गणः,
 शब्दो सघुः, नूपुरं गुरुः, शब्दो सघुः, काहलो सघुः । भगणाष्ट-
 नेन किर्रीटं हन्दी भवतीत्यर्थः । (G).

२१० । ठावड आहहि इत्यादि । स्थापथादौ शक्रगणं, तथा
 शब्दं विवर्जय द्वयं, तथा परे नूपुरं शब्दघुगणं तथा नूपुरम्, अनेन

- १११ । १ वप्पञ्च (A). २ उक्क (A & B), चय (F). ३ सितरे (A).
 ४ जिण (B), जिण (C), जिण (F). ५ लिज्जिञ्च (B & C). ६ तज्जिञ्च
 (A), dropt in (F). ७ रज्जु (A). ८ वण (F). ९ यद्धि between
 सज्जिञ्च and मारु (A), मारि (F). १० कबंध (B). ११ चबंध (A), तथा
 वणु (B). १२ मिस्सिञ्च (A). १३, मारु लिहणिञ्च (A), मारु विहणिञ्च (B &
 O). १४ रज्जु (A & C). १५ सुगीवहि (F). १६ दिज्जि (A). १७ चकंटह
 (A & B). १८ and १९ चणहि दिज्जुच (C). २० वण (C), वधि (F).
 २१ विभाणहि (A), विभाणिच (B). २२ रावण (B). २३ मच (F).
 २४ विण्णच (B & C). २५ २१४ (A). २६ वणु किर्रीट (A).

प्रकारेण एकादश भव्यगणान् कुरु । काहस्युगमन्ते स्थापय, एवं-
प्रकारेण चतुर्विंशतिवर्णान् प्रकाशय, द्वात्रिंशन्मात्राः पदे पदे
लेखय, अष्टौ भकाराः, किरौटं विशेषय ॥ स्थापयादौ प्रक्रमणं
गुरु-लघुद्वय-गुरुरूपं, तथा तस्य परे ग्राह्यद्वयं लघुद्वयं विसर्जय,
तस्य परे नूपुरं शब्दद्युगं, तथा नूपुरं गुरुं, तथापदेन शब्दद्वयं
लघुद्वयम्, अनेन प्रकारेण एकादश गणान् कुरु । अस्वार्थः प्रक-
गणानंतरं लघुद्वयं कार्यं, तत एकगुरुरेकगणः लघुद्वयमपरो गणः
एतयोरेकादश गणाः क्रमेण कार्याः, ततः सर्वान्ते काहस्युगसं
लघुद्युगं स्थापय, अनेन प्रकारेण चतुर्विंशतिवर्णाः चरणे, मात्राः
द्वात्रिंशत्, एतदेव संक्षिप्याह समुदायेनाष्ट भकाराः पादे । (H).

२११ । उदाहरति । पितुरुक्तं शिरसि येन गृहीता त्यक्तं राश्वं
वनान्ते चरि(लि)तं, दे सोदरसुन्दर्यौ सङ्गे लग्ने, मारितो विराधः,
कबन्धस्तथा हतः । मारुतिर्मिलितः, बाली विघटितः, राश्वं
सुधौवहस्ते दत्तं, बद्धः समुद्रः, विनाशितो रावणः, स तव राघवो-
निर्भयं ददातु ॥ (C).

२११ । यथा । पितुराज्ञा शिरसि येन गृहीता, त्यक्त्वा राश्वं
वनान्ते चरितं पुनः, सोदरसुन्दर्यौ संगे लग्ने, मारितो विराधः,
कबन्धस्तथा हतः । मारुतिर्मिलितो बालिर्विखंडितो राश्वं सुधौवाथ
दत्तमकंटकं, बद्धः समुद्रो विनाशितो रावणः, स मम राघवो-
ददातु निर्भयं ॥ (G).

२११ । उदाहरणमाह, बप्पह इत्यादि । पितृभक्तिः शिरसि

धेन यज्ञीता, त्यक्त्वा राज्यं वृष्टस्यञ्जितो वनं, सोदरसुन्दर्यौ वने सन्ने,
 हतो विराधः, कबन्धः तत्र हतः । मादतिर्मिञ्जितः, बाणो व्यापा-
 दितः, राज्यं सुपीवाय दत्तमकष्टकं, बद्धा समुद्रं विधातितो-
 रावणः, स तुभ्यं राघवो ददातु निर्भयं ॥ बलन्त इति बलिकस्यौ
 कामधेनु । अप्यग्रब्दः पितृवाचको देग्रीयः, सोदरो लक्ष्मणः,
 सुन्दरी सीता । चतुर्विंशत्यक्षरप्रसारस्य एका कोटिः सप्तषष्टि-
 लक्ष्याणि सप्तसप्ततिसहस्राणि षोडशाधिकं शतद्वयं भेदाक्षेषु
 दिङ्मात्रसुदाहृतं, शेषभेदाः स्वयमवगन्तव्याः । यद्यपि षड्विंश-
 त्यक्षरपर्यन्तानि वृत्तानि भवन्ति, तथाप्यस्मिन् पद्ये पद्यकारेण
 चतुर्विंशत्यक्षरपर्यन्तानि वृत्तानि प्रोक्तानि, पञ्चविंशत्यक्षरसंख्यापि
 विषमेति न समाप्तिः कृता, षड्विंशत्यक्षरस्यैव सत्यवचसा पिंगल-
 नागेन भुजंगविजृम्भितमिति [Vide Ghosha's Compendium, p.
 101.—Ed.] इदं नामाच्छ्लेन गदुदाये भुजंगेन पिंगलेन विजृ-
 म्भितं गतमित्युक्त्वा समुद्रे प्रविष्टं, पन्वकारस्योपास्यपिंगलनागस्य
 गमनममंगलमिति षड्विंशत्यक्षरस्यैव [नो]क्तं । तथाच इदं-
 पारिजाते । षाषड्विंशमिमामि सुम्बुदांसि क्रमशोऽक्षरैः । एकैक-
 वर्द्धितैरुद्धं दण्डकाः प्रचितानि च ॥ दण्डकाः सुम्बुरैर्पाभ्यां प्रचि-
 तान्यपरैर्गणैः । ष[ष]तरा मिञ्जितास्युत्पुत्रयो भवजास्यथा ॥
 तेषामन्योऽन्यथोगास्य स-माभ्यां चापि कोटिशः । प्रचितानि विव-
 र्द्धन्ते शेषस्यैव केवसं ॥ विहाय यगणं इद्धं गणैरन्यैरशेषतः ।
 षड्विंशादधिकैर्वर्द्धितैरुद्धन्ते प्रचितानि च ॥ (H).

कथं पठम दिश सरस सुपन्नं धुञ्च
 पञ्चहिं पलङ्गं तद् उद्भञ्चं वरं
 साखूरं सुभखिं मखहरणि रञ्चणिपहु-
 वञ्चणि कमलदलणञ्चणि वरं ।
 वत्तीसहं कलं पञ्च[ह] ठवहं पञ्चलिउं
 तद् महं करञ्चलं दिश विलञ्चं
 मत्तां वखं सुललिञ्चं छउं चउकल किञ्चं
 कद् दिखञ्चरं भखं भुञ्च पदं ॥
 २१२ ॥*

२१२ । अथ जगभिर्गदधरा ॥ कर्षणेकं प्रथमं देहि सरसपदं
 धुवं पदे पतति स्नापय प्रकटितं * * * तन्मध्ये करतलं तच्च

२१२ । १ पञ्च (A, B & C), क्लृप्त (E). २ पञ्च (A), पञ्च (B & C),
 पदि (E). ३ वलिच (A). ४ उदिच (A, B & C). ५ खूर (A).
 ६ भव (F). ७ Dropt in (B & F). ८ परं (C). ९ वत्तीच (B & C).
 १० मल (A). ११ वल (A & C), dropt in (B). १२ उवह (A & B),
 वल (C). १३ पञ्चलिच (A), पञ्चलिउ (B), पञ्चलिउ (C). १४ न (A & B).
 १५ करञ्चलु (B & C). १६ नचर्च (A). १७ मल (E). १८ पल (A),
 वल (E). १९ वललिच (E). २० वल्लु (E), वल (F). २१ विल (B).
 २२ कदवर दिखचर (A), कद दिखचर (E). २३ Non est (A), चव (B).
 २४ भुञ्च वचं (A), भुञ्च वचर्चं (B), भुञ्च पद (C). २५ २१४ (A).
 * साखूर is placed before द्वितीयविभक्ति in MS. (A), but after it, in
 all the others.—Ed.

विलस्यः श्रवणाममित्यर्थः, माचावर्णाभां सुलक्षितांनि षट्चतुःकलाः
कृताः, कविदिनकरो भणति भुजगपतिः ॥ (C).

११२ । अथ साक्षू[र]नामकं वृत्तं ल[क्ष]यति, कश्चेति ।
यत्र पठम—प्रथ[मं] दिश्र—दत्तः स्थापित इति यावत् पञ्च—
पादेषु कश्चे[च्छ]—कर्ण एकः पल्लव—पतति, विलस्यं—विलस्ये
पादांते इति यावत् करणल—करतलं भुवतः सगण इति यावत्
दिश्र—दत्तः, तत्र मह—तन्मध्ये गुरुदयात्मकगण-सगणयोर्मध्ये
इति यावत् मत्ता बल सुल[लि]श्र—माचावर्णसुलक्षिताः क्व
चलकल—षट्चतुःकलाः किञ्च—कृताः, एवं च पञ्च—पदे पञ्च-
लिश्र[उ]—प्रकटिताः वक्तो[स]ह कल—दाक्षिण्यभावाः ठवह—
स्थापय, हे मणहरणि—मनोहरणि रश्मिपञ्चवश्रणि—[र]जनी-
प्रभुवदने कमलदलनयने सरस सूपञ्च—सरससुपदं रसेः
लघुभिः संहितानि शोभनानि पदानि यस्य तत्तथा तत्र—तथा
वरं सम्यक् यथा स्थापयथा ठवह—स्थापितं तत् धुञ्च—ध्रुवं
निश्चितं वरं—वृत्तश्रेष्ठं साक्षूर—साक्षूरनामकं वृत्तं भण—कथय
इति क्व दिश्रश्र—कविदिनकरः भुञ्चश्र पण—भुजगपतिः
भणि—भणति ॥ कर्णान्त[र]ष[ट्]चतुःकलोत्तरसगणरचितचरणः
साक्षूर इति फलितार्थः । (E).

११२ । अथेकोनचिंशदशं साक्षूरमाह, कश्च इति । कर्ण एकः
प्रथमं दत्तः सरससुपदं भ्रुवं पदे पतति, तथा स्थापितं वरं,
साक्षूरं सुभण मनोहरे रजनिप्रभुवदने कमलदलनयने वरं ।
दाक्षिण्यत् कलाः पदे स्थापय प्रकटितास्तन्मध्ये करतलं देहि

जहा, जं फुल्लु कमलबण बहइ लहु पबण
 भमइ^१ भमरकुल^२ दिसि बिदिसं^३
 भंकार पलइ^४ वण रवइ^५ कुहिल^६गण
 बिरहिअ^७ हिअ^८ हुअ^९ दर^{१०}बिरसं ।
 आणंदिअ जुअजण उलसु^{११} उठिअ^{१२} मण
 सरस णलिणि दल किअ सअणा^{१३}
 पलइ^{१४} सिसिर रिउ^{१५} दिअस^{१६} दिहर^{१७} भउ
 कुसुम समअ अबतरिअ बणा^{१८} ॥
 २१३^{१९} ॥ सालूर ।

विज्ञये, माचावर्षंसुल्लितं षट्चतुःकलं कृतं, कविदिनकरो भणति
 भुजगपतिः ॥ कर्षो दिगुरुः, सुभण कथय, तन्मध्ये कर्षसगणयो-
 र्मध्ये, करतलं सगणः, विज्ञयः पादांतः । (G).

२१२ । प्रचितकमथ्यन्यदाह, कषेक इत्यादि । कर्ष एकः प्रथमं
 दिजाः सरसपदाः ध्रुवं पदे पतन्ति, तत्र संस्थाप्य वरं सालूरं
 सुभणितं मनोहरे गजवरगमने कमलदलनयने वरं । द्वाचिंशत्कृताः

२१२ । १ भमइ (A), Non est (E & F). २ भमरकुल (E), भमरकुलक
 षव (F). ३ बिदिस दिचं (A), दिस बिदिसं (B). ४ पलइ (E). ५ वरइ
 (A). ६ कौकिल (A), कौरल (E & F). ७ बिरहि बिच (A, B & C).
 ८ तदचव (A), चभव चव (B), भच चव (C). ९ उलस (B), उलसि (E &
 F). १० रवइ (A), रुवइ (B), रभस (C). ११ पिचसवा (B). १२ पलइ
 (A & C). १३ ऋउ (A), उ (E). १४ दिवस (B & C). १५ दिहर (E).
 १६ चवचटि चववा (A), चवचटि चवा (B & C). १७ २१३ (A).

सब पञ्चहिं पढमं भण्य दहञ्चसुपिञ्चगण भगणां
 तह अंतां गुरुजुग्गां हत्यं पलांतां,
 पुण्यंविञ्च गुरुजुञ्च लहुजुञ्च बलञ्च'जुञ्चल कर'
 जंपदू खाञ्चा कइराञ्चा' सुंदरकाञ्चा ।
 पञ्च पञ्च तलहिं' करहि गञ्चगमणि' ससिबञ्चणि
 चालिस मत्ता गुरु'जुत्ता एहु खिरुत्ता,
 गुखिगण' भण्य' सब पञ्च' बसु रस' जुञ्च' सञ्च'
 पञ्चला' तिञ्चभंगी' सुहसंगी' सञ्जणसंगी ॥
 २१४" ॥*

सरस षष्पिदिदक्ष किञ्च सञ्चणा—सरसनलिनीदक्षकृतप्रथमः युवजनः
 आर्षंदिञ्च—आनन्दितः, पञ्चदृ—प्रत्यादृत्तः निदृत्त इति धावत्
 शिषिर रिञ्च—शिषिरश्चतुः, दिञ्चस दिहर भञ्च—दिवसा दीर्घाः
 जाताः, अतो हेतोः कुसुम समञ्च अचतरि[ञ्च] वणा—कुसुमसमयः
 वसंतकाल इति धावत् अचतीर्षी वने ॥ ब्राह्मूरो निदृत्तः । (E).

२१४। १ & १ transposed in (F). २ पठ (B). ३ दहण (A & F).
 ४ भण्य (B). ५ चण (C). ६ गुरुकणा (B & C). ७ पलांता (A).
 ८ चणाना (A), चणना (B), चणना (C). ९ पुण्य (A). १० Dropt in (A),
 जुञ्च (C). ११ कर (B & C). १२ कचिराणा (C), कचिराणा
 (F). १३ कचि (A). १४ मज्जमणि (B). १५ करकर (A). १६ मचिभच
 (A), मचिभच (B), मचि च (C). १७ Dropt in (A & C). १८ पचच (F).
 १९ रद (A). २० जुण (A), जुण (F). २१ चण चण (B), चण (C).
 २२ पच पचलिच (A). २३ तिचंगी (A). २४ सुहचंगी (B), चण चंगी (C).
 २५ २१० (A). * Included in the missing pages of (E).

२१३ । यथा । यत्फुल्लं कमलवनं, वहति लघुपवनः, भ्रमर-
कुलस्य सर्वदिक्षु विदिक्षु झंकारः पतति, वने रौति कोकिलगणो-
विरहिहृदयं भवति दरविरसं । आनन्दितयुवजनः प्रोक्षासिस्त्रि-
भनाः सरसनलिनोदलकिसलय[कृत]ग्रथनः, प्रत्यावृत्तः शिशिर-
च्छतुः, दिवसा दीर्घा भूताः, कुसुमसमयोऽवहतो[तीर्णा] वने ॥ (G).

२१३ । उदाहरणमाह, जं फुल्ल इत्यादि । यत्र फुल्लं कमलवनं,
वहति मधुपवनः, भ्रमति भ्रमरकुलं दिक्षु विदिक्षु झंकारः पतति,
वने रौति कोकिलगणः, हृदयं जातं सखि अतिविरसं । आनं-
दितो युवजनः, तप्तो विरहिजनः सरसनलिनोदलकृतग्रथनः, परा-
वृत्तः शिशिरच्छतुर्दिवसा दीर्घा भवन्ति, कुसुमसमयोऽवतीर्णा वने ॥
कुसुमसमयो वसन्तकालः ॥ (H).

२१४ । अथ गण्डकाः । सर्वप्रथमं पादे भण दश सुप्रियगणाः,
भगणास्तथा अन्ते द्वावपि गुरुकान्तौ हस्तो बल्लते, पुनरपि गुरु-
द्युग्मं लघुद्युग्मं बल्लयद्युग्मं कुरु, जल्पति नागः कविराजः सुन्दर-
कायः । पदपदतले कुरु गजगमने शशिवदने चत्वारिंशन्मात्राः
गुरुयुक्ता एता निरुक्ताः, गुणिभिर्गणयित्वा सर्वपदे वसुरस्युक्ताः
शतं, प्रकटिता चिभङ्गी सुखाङ्गी * * * शतं मात्राः । पञ्चविंशत्यक्षरे
वक्तव्ये कथं चतुस्त्रिंशदक्षराण्युक्तानौत्याह, पञ्च विंस इत्र—पञ्च
विंशतिरेखान् वर्णान् शशुप्रथमनवकं देहि इति चिभङ्गीच्छन्दो-
ऽवरपदेऽपि मासा इयं, शशुच्छन्दसः प्रथमनवाक्षराणि चान्तिम-
नवाक्षरदूरोकरणे इयं मासा भवतीत्यर्थः । चतुस्त्रिंशदक्षरस्य
दण्डकभेद इति बोध्यम् । (C).

२१४ । अथ चतुस्त्रिंशद्वर्षां चिभंगीमाह । सर्वत्र प्रथमपादेभ्यः भण द्वा सुप्रियगणान् भगणं तथांति गुरुयुगं हस्तः पतति, पुनरपि गुरुयुगं लघुयुगं बल[य]युगं कुरु जल्पति नागः कविराजः सुन्दरकायः । पदपदतलेषु कुरुष्व गजगमने शशिवदने चत्वारिंशन्मात्राः गुरुयुक्ता एवंप्रकारेण निरुक्ताः, गुणिगणैर्भणितं सर्वपादेभ्यः वसुरसयुतं शतं प्रकटं, चिभंगी सञ्जनसंगी ॥ सुप्रियो द्विलघुः, हस्तः सगणः, बलयं गुरुः । (G).

२१४ । प्रथितकमेवाह, सव पञ्चदश इत्यादि । सर्वस्मिन् पदे प्रथमं भण द्वा सुप्रियगणान् भगणो द्वौ अन्ते गुरुकान्तौ हस्त-तस्मान्तौ, पुनरपि गुरुयुगं लघुयुगं बलययुगं कुरु, जल्पति नागः कविराजः सुन्दरकायः । पदपदतले कुरु [ग]जगमने शशिवदने चत्वारिंशन्मात्राः करयुक्ता इति निरुक्ताः, फणिभणिताः सर्वस्मिन् पदे वसुरसयुतं शतं पद्ये प्राप्तं, चिभङ्गी श्भाङ्गी सञ्ज[न]संगी ॥ सर्वस्मिन् पदे द्वा सुप्रियगणान् भण, सुप्रियगणो द्विलघ्वात्मकस्ततो-भगणस्ततोऽन्ते गुरुद्वयं, ततो हस्ततलं सगणः, सगणान्ते गुरुयुगं लघुयुगं बलययुगं गुरुयुगं कुरु, जल्पति नागः कविराजः सुन्दरकायः । पदपदतले कुरु हे गजगमने शशिवदने चत्वारिंशन्मात्राः, कौटुम्भः करयुक्ताः द्वयेन युक्ता द्विचत्वारिंशन्मात्रा इत्यर्थः, इदं निरुक्ता गण-यित्वा फणिभणिताः सर्वस्मिन् पदे वसुरसयुक्तं शतं तेनाष्टवष्टयुत-शतमित्यर्थः, पद्ये प्राप्तं, कौटुम्भी चिभङ्गी श्भाङ्गी सञ्जनसङ्गिनी । अथाष्टसु वर्षेषु यतिः, पुनरष्टसु वर्षेषु यतिः, पुनर्नवसु वर्षेषु यतिः, पुनरस्यत्सु वर्षेषु यतिः, पुनः पञ्चसु वर्षेषु यतिः । लक्षं ह्यदःपारिजाते,

जहा, जअइ जअइ हर बलइअ विसहर

तिलइअ सुंदर चंदं मुखिआणंदं जणकंदं,
बसइ गमणकर तिसुल डमर धर

खअणहि डाहु अणंगं सिरगंगं गोरि अंधंगं ।

जअइ जअइ हरि भुअ जुअ धर गिरि
दहमुह कंस बिणासा पिअवासा सुंदर हासा,
बलि छलि महि हर असुर बिलअकर

मुखिजण माणसहंसा सुह भासा उत्तम

वंसा ॥ २१५ ॥ द्वितीयचिभङ्गी ।

यदिह नगणरसपरविनिहितससभमसगुरुप्रतिपन्नं वसुविच्छिन्नं गज-
भिन्नं, तदनु नवविरति तदनु जकधियति तदनु च वाणविभक्तं
गुणसंसक्तं रसरक्तं । कसयति फणपतिरतिसुभणितिरतिरिह
खलु पञ्चविभङ्गं कतरङ्गं सज्जनसंगं, मधुरिसुभवभवविमलकयशउदध-
मपि कुरुते सुनिधोगं वज्रभोगं वैभवयोगं ॥ एतच्च रस-

- २१५। १ तिलर (B & C). २ सणच चंदं सुणकरं (A). ३ वरर (E & F). ४ धर (A). ५ डाह (C). ६ Dropt in (A), रिउभं (B).
७ गोरिच (A), गोरि (F). ८ चदंनं वेस रचथा (A). ९ जणउ (A).
१० व (A), धरि (B & C). ११ Dropt in (E). १२ Dropt in (A).
१३ साचार वासा (A), साचर वासा (B), साच वासा (C). १४ बलिच (A), बलि (B), छलि (C). १५ महिच चर (A). १६ विसणकर (A).
१७ महि नच (B), सुधिनच (C). १८ पिच (A), dropt in (B), छच (E), सुभ (F). १९ Dropt in (A & B), वासा (C). २० उत्तम (A).
२१ २१८ (A).

[शेष]यतिदशवैपरौत्येऽपि वृष्यते । केचित् वर्षत्रिभंगीमाहुः, पञ्च-
भंगमन्वे । (H).

२१५ । उदाहरति । जयति जयति हरः वक्ष्यितविवधरक्षि-
कितसुन्दरचन्द्रः सुन्यामन्दः जनकन्दः, वृषभगमनकरः चिशू-
डमरुधरः नयनदग्धानुङ्गः शिरोगङ्गः गौर्यर्द्धाङ्गः । जयति जयति
हरिर्भुजघुगधृतगिरिर्द्दग्गमुखकंसविनाशः पीतवासाः घागरवासाः,
बलिच्छकः महीधरः असुरविक्षयकरः मुनिजनमानसहंसः शुभ-
वासाः उत्तमवंशः ॥ (C).

२१५ । चिभंगीसुदाहरति । वक्ष्ये विषहर — वक्ष[यित]-
वि[ष]धरः तिलहर चंद्र — तिलकितसुन्दरचन्द्रः सुणि
आपदं — सुन्यामंदः सुन्यामंदस्वरूपः क्षणकेवेत्यर्थः [?] जय कंदं —
जनकंदः चैलोक्यमूलमिति यावत् बरदगमणक[र] — वृषभगमन-
करः तिसुल उमरु धर — चिशूडमरुधरः एष्यपहि उक्त ऋणं
— नयनाभ्यां दग्धानंगः शिरगंगं — शिरोगंगः गोरिचधंगं — गौर्य-
र्द्धांगः हर — हरः जम्हर जम्हर — जगति जयति । भुजघुगधृत-
गिरिः दृष्टसुह कंस विनासा — दग्गमुखकंग्रविनाशः पित्र वासा
— पीतवासाः सुंदर वासा — सुभगहास्यः, बलि कलि — बलिं
कलधित्वा [महि हृद —] महीधरः — पृथ्वीहारक इति यावत्,
असुरविक्षयकरः सुणिजण माणसहंस — मुनिजनमानसहंसः, श्रवण-
भाषायां व्यत्यासे दोषाभावात् सूह भाषा — सुभाषः मधुरवचन-
इति यावत् उत्तमवंश — उत्तमवंशः हरिः श्रीकृष्णः जम्हर —
जगति जम्हर — जयति ॥ चिभंगी निवृत्ता । (E).

२१५ । जयति जयति हरो बलधितविषधरतिलकित-
सुन्दरचंद्रो मुनिजनानंदो जनकंदो वृषभगमनकरः त्रिशूलउमदधरो-
नयनदग्धानंगः शिरोगंगो गौर्यर्द्धांगः । जयति जयति हरिर्भुज-
युगधृतगिरिर्दशमुखकंसविनाशः पीतवासाः सुंदरहासः बलिं
कलधित्वा महीहतः असुरविनाशकरो मुनिजनमानसहंसः सुख-
हासः उत्तमवंशः ॥ (G).

२१५ । उदाहरणमाह, जयति इत्यादि । जयति जयति हरो-
बलधितविषधरः तिलकितसुन्दरचंद्रः मुन्यानन्दः जनकंदः, वृष-
भगमनकारी उमदत्रिशूलधरः नयनदग्धानंगः शिरोगंगः गौर्य-
र्द्धांगः । जयति जयति हरिः भुजयुगधृतगिरिः दशमुखकंस-
विनाशकरः पीतवासाः सागरवासः, बलिं कलधित्वा मही हता
येनेति श्रेयः असुरप्रलयकारकः मुनिगणमानसहंसः शुभभाः
उत्तमवंशः ॥ (H).

अथानुक्रमणिका ।

धिरि^११ काम २ मञ्ज^२ ३ मन्त्री^३ ४ साहं^४ ५ ताक्षी^५ ६ पित्रा^६ ७
 ससी^७ ८ रमण^८ ९ जाणा^९ पंचाल १० मरंद^{१०} ११ मंदर १२
 कमला^{११} १३ तिष्ठा^{१२} १४ घारी^{१३} १५ णगाणिआ^{१४} १६ संमोहा १७
 हारी^{१५} १८ हंसा १९ जमका २० सेसा^{१६} २१ तिष्ठा^{१७} २२
 विष्णोहा २३ तह^{१८} चडरंसा^{१९} २४ मंथाणा^{२०} २५ संखणारी^{२१} २६
 माक्षती^{२२} २७ दमण^{२३} २८ समाणिआ^{२४} २९ सुवासण^{२५} ३०
 करहंसी ३१ ता^{२६} सीसा^{२७} ३२ विष्णुमाला ३३ पमाणी^{२८} ३४

१ Non est (A). २ मञ्ज (B & C). ३ मन्त्रि (A). ४ घार
 (B). ५ ताक्षी (A). ६ पित्र (A, B & C). ७ ससि (A, B & C).
 ८ रमण (E & F). ९ Non est (E & F). १० मरंदा (A, B & C).
 ११ कमला (A, B & C). १२ Non est (A). १३ घारि (B & C).
 १४ जमाक्षी (A), घमाक्षी (B & F). १५ हारीबंधा (A & B), हारीच
 वन्दा (C). १६ सेष्ठा (F). १७ तिष्ठा (A), तिष्ठा (B), तिष्ठा (C).
 १८ Non est (E & F). १९ चौरंसा (B), चडरंसा (F). २० Non
 est (A), मन्थाण (C). २१ संखणारी (A), सी (B), जमकाघारी (C).
 २२ जीवामाक्षती (A), विष्णोहाक्षति (B), विष्णोहाक्षर (C). २३ दमण
 (A, B & C). २४ समाधि (A, B & C). २५ घराघर (A), घवाण
 (B). २६ ता (B), ता (C) २७ सिधा (A). २८ पमाधि (A).

मन्त्रिणा^{१८} ३५ तुंगा ३६ कमला^{१०} ३७ दीपा^{११} महाकल्पी^{१२} ३८
 चारंगिका^{१३} ३९ पादस्ता ४० कमला^{१४} ४१ विंब^{१५} ४२ तोमर^{१६} ४३
 कृष्णमाळा^{१७} ४४ संजुता^{१८} ४५ चंपकमाळा^{१९} ४६ चारवर्ग^{२०} ४७
 सुषमा^{२१} ४८ अमिषगर्भ^{२२} ४९ बंधु^{२३} ५० तद^{२४} सुसुची^{२५} ५१
 दोषक^{२६} ५० साक्षिणी^{२७} ५२ दमणअ ५३ वेणिआ^{२८} ५४
 माळती^{२९} ५५ तद^{३०} इंदवज्या ५६ उविंदवज्या^{३१} ५७ उवजाद^{३२} ५८
 विज्याहद^{३३} ५९ भुशंगा ६० कल्पीहर^{३४} ६१ तोलअ^{३५} ६२ चारंग^{३६}
 ६३ मोन्निअदाम ६४ मोदअ^{३७} ६५ तरलणअक्षि^{३८} ६६ तद^{३९}
 सुंदरि ६७ माआ ६८ तारअ^{४०} ६९ कंदु^{४१} ७० पंकाअली^{४२} ७१

- १८ मन्त्रिका (A & B). २० माळा (B). २१ Non est (C, E & F).
 २२ महाकल्पिणी (A). २३ चारंगिका (B, C & F) २४ कमलं (E & F).
 २५ विंबा (A, B & C). २६ तोमर (C). २७ कृष्णमाळी (A, B & C).
 २८ संजुता (A, B & C). २९ चंपकमाळा (A), चम्पकमाळा (B & C).
 ३० जावणारा चरवा चरसवती (A), चारवती (B & C), चारवद (E).
 ३१ सुषम (B & C). ३२ अमिषगर्भ (A, B & C). ३३ नताबंधू (A).
 * बंधु and दोषक are different names of the same metre.—Ed.
 ३४ Non est (A, B & C). ३५ सुसुचीपिका (A), सुसुची (E).
 ३६ दोषक (A), तद तुडा दोषक (B), तद कृप दोषक (C).
 ३७ साक्षिणि (A), साक्षी (B). ३८ वेणिका (A), वेणिका (B & C).
 ३९ माळती (A, B & C). ४० दद (A). ४१ यथा इंद उविंदवज्या (A,
 B & C). ४२ चड (A), जाचड (B & C). ४३ विज्या (A), विज्याचर
 (B & C). ४४ कल्पीर (A), कल्पीहर (E). ४५ तोलअ (A), तोलउ (B).
 ४६ चारंग (A, B & C). ४७ मोदजा (A & C), चरजा मोदजा (B).
 ४८ तरलण चक्षु (A). ४९ Non est (A). ५० तारजा (A, B & C).
 ५१ तद कंदा (A & B), कन्दा (C). ५२ पंकावाची (A), पंकावली (B & C).

वसंततिल्या^{११} ०१ चक्रवर्त्त^{१२} ०२ भमरावली^{१३} ०४ कंदा^{१४} सार-
गिहिका^{१५} ०५ चामर ०६ तह^{१६} चिचिपासा^{१७} ०७ मणसंघ^{१८} ०८
मालिषी^{१९} ०९ सरसो^{२०} १० पाराड^{२१} ११ शीलु^{२२} १२ तह^{२३}
संचला^{२४} १३ तह^{२५} १४ बंभारुचक जुता^{२६} १५ पुहवो^{२७} १६ माला-
हरा^{२८} १७ मंजीरा १८ जाणऊ^{२९} कीलासंदा^{३०} १९ चर्चरी २०
तह^{३१} सडूला^{३२} २१ विअ सडूला^{३३} २२ जाणऊ^{३४} चंदमासा^{३५} २३
धवलंगा^{३६} २४ संभू २५ गीआ^{३७} २६ तह गंडका^{३८} २४
सडूरआ^{३९} २७ परिंदड^{४०} २८ हंवी २९ सुंदरिआ^{४१} १००
दुमिला १०१ सुणऊ^{४२} किरौट^{४३} कंदा १०२ तहवे सालूरा १०३
विअतिभंगो^{४४} १०४ ।

११ वसंततिल्या (F). १४ चक्रा (A), चक्र (B & C). १५ भमरावली (A).
१६ चन्द्रा (C). १७ रेगिहिका (A), सारगिका (B & C). १८ चर (A,
B & C). १९ चिचिपास (A). २० पाकसंघा (A), मणसंघा (B & C).
२१ माली (A), मालिषी (F). २२ Non est (A), सरसा (B & C).
२३ चाराच (A), चाराचा (B & C). २४ शौला (A), शौल (B & C).
२५ Non est (B & C). २६ संघाला (A). २७ Non est (A), भविषर
(B & C). २८ बंधुलसांवाली (A), बन्धारुचक जुता (B). २९ हवी (C).
३० मालाहर (A & C), मलीहर (B). ३१ जाच (A), जाऊ (B).
३२ कीलासंदा (A & B). ३३ Non est (E & F). ३४ सररा (A),
सडूला (C). ३५ सडचसंद (A), सडच (B & C). ३६ Non est (A),
तह (C). ३७ चंदमासाहर (A), लऊचन्द्रमास (B), चन्द्रमास (C), चंचवला (E).
३८ धवलकला (B), धवलकला (C), धवला (F). ३९ १०४ to १०५ Non est (E).
४० नीला (A). ४१ मंजुला (A). ४२ सरराच (A), सडूरचा (C).
४३ चरेदा (A), चारेन्ना (C). ४४ सुन्दरि (B & C). ४५ सुवेड (A).
४६ किराला (A), किरौचाच (B), किरौच (F). ४७ लऊ निचभंजी (A &
B), विअ विभंजी (F).

उक्तानि खंदांसि प्राकृतसूत्रेषोपसंहरति शिरौति । श्रीः कामः
 मधु मही सारु ताली प्रिया शशी रमणः पंचालः मृगेन्द्रः [मंदरः]
 कमलं तीर्णा घारी नगानिका संमोहः हारीतः हंसः यमकं शेषः
 तिलं बिज्जोहा चतुरस्रं मंथानं शंखनारी मासती दमनकं समा-
 निका सुवासकः करहंसः तथा शीषं शीषरूपकमित्यर्थः, विद्यु-
 न्मासा प्रमाषिका मल्लिका तुंगः कमला महालक्ष्मीः सारंगिका
 पवित्रा कमलं विंबं तोमरं रूपमाली संयुक्ता चंपकमाला सारवती
 सुषमा श्रुतगतिः बंधुः तथा सुमुखी दोधकं शाखिनी दमनकं
 सेनिका मासती तथा इन्द्रवज्रा [उपेन्द्रवज्रा] उपजातिः विद्याधरः
 भुजंगप्रयातं लक्ष्मीधरः तोटकं सारंगरूपकमित्यर्थः मौक्तिकदाम
 भोदकं तरलनयना तथा सुन्दरी माया तारकं कंदुः पंकावली
 वसंतिलका चक्रपदं भ्रमरावलीच्छंदः सारंगिका चामरं तथा
 निशिपालः मनोहंसः माखिनी शरभः नाराचः नौकः तथा चंचला
 तदनन्तरं ब्रह्मरूपकसंयुक्ता पृथिवी मालाधरः मंजीरं ज्ञायतां
 कौडाचन्द्रः चर्चरी सार्दूलः सार्दूलविक्रीडितमित्यर्थः, विश्व सद्रूपा
 —द्वितीयसार्दूलविक्रीडितं ज्ञायतां चन्द्रमाला * * * * ॥ (B).

उक्तानि खंदांसि प्राकृतसूत्रेषोपसंहरति, शिरौत्यादिना ।
 श्रीः १ कामः २ मधु ३ मही ४ सारु ५ ताली ६ प्रिया ७ शशी ८
 रमणः ९ पंचालः १० मृगेन्द्रः ११ मंदरं १२ कमलं १३ तीर्णा १४
 घारी १५ नगानिका १६ संमोहा १७ हारीतं १८ हंसः १९ यमकं २०
 शेषः २१ तिलं २२ बिज्जोहा २३ चतुरस्रं २४ मंथानः २५ शंखनारी २६
 मासती २७ दमनकं २८ समानिका २९ सुवासकः ३० करहंसी ३१

तथा वीषा ३२ विद्युन्मासा ३३ । प्रमाणिका ३४ मल्लिका ३५ तुंगः ३६
 कमलं ३७ महालक्ष्मीः ३८ सारंगिका ३९ पवित्रा ४० कमला ४१
 विंबं ४२ तोमरं ४३ रूपामासा ४४ संयुक्ता ४५ चंपकमासा ४६
 सारवती ४७ सुषमा ४८ अमृतगतिः ४९ बंधुः ५० तथा सुमुखी ५१
 दोधकं ५२ शास्त्रिणी ५३ दमनकं ५४ सेनिका ५५ मासती ५६
 इंद्रवज्रा ५७ उपेन्द्रवज्रा ५८ उपजातिः ५९ विद्याधरः ६० भुजंग-
 प्रयातं ६१ लक्ष्मीधरः ६२ तोटकं ६३ सारंगः ६४ मौक्तिकदाम ६५
 मोदकं ६६ तरलनयनी ६७ तथा सुंदरी ६८ माया ६९ तारकं ७०
 कंदुः ७१ पंकावली ७२ ॥ वसंतिलका ७३ चक्रपदं ७४ धमरा-
 वलीच्छंदः ७५ सारंगिका ७६ चामरं ७७ तथा मिश्रिपाशः ७८
 मनोहंसः ७९ । मास्त्रिणी ८० शरभः ८१ नाराचः ८२ नीलं ८३ तथा
 चंचला ८४ ततो ब्रह्मरूपकसंयुक्ता ८५ । पृथिवी ८६ मासाधरः ८७
 मंजीरं ८८ ज्ञायतां क्रीडाचक्रः ८९ चर्चरी ९० । शार्ङ्गलं ९१ द्वितीय-
 शार्ङ्गलं ९२ ज्ञायतां चन्द्रमाला ९३ धवलः ९४[४] शंभुः ९४[५]
 गीतं ९५[६] तथा गंडकः ९६[७] सगंधरा ९७[८] नरेन्द्रः ९८[९]
 हंसो ९९[१०] सुंदरी १००[१] ॥ दुर्मिला १०१[२] ज्ञायतां
 किरीटं छंदः १०२[३] ॥ द्वितीयचिभंगी १०३[४] सालूरा १०४[५]
 चतुरधिकग्रतं वृत्तं जल्पति पिंगलराजः ॥

इति पिंगलकथितो वर्णवृत्तपरिच्छेदः ॥

इति उत्तरार्धं समाप्तं लक्ष्णीयविवरणे कंदोपधे ॥

लिखितमिदमग्निहोषिविम्बनाथेन सं १०४२ ज्यैष्ठशुक्लचतुर्थे ॥ (G).

The following is found in texts (B, C, D and gloss H), but not in (A, E, F & G). It is placed after śloka १ in the first part (भाषाहर्ष) in (D), but at the end of the 2nd part (वर्णहर्ष) in (B, C & H) :—

एओ अंमल पुरओ^१ सञ्चार पुब्बेहि^२ वे वि बखाइ^३ ।
कञ्चतवगे अंता^४ दइबखा पाउए ए ङ्अंति^५ ॥ [उग्गाहा^६]

एकार-ओकार-अनुस्वार-मकार-सकारपूर्वाः ऐकारौकार-
विसर्ग-अन्तःस्यकारवकाराः, सकारपृष्ठे द्वौ वर्णौ तास्यव्यमुद्गन्व्यौ,
क-च-त-वर्गाणां पञ्चमाचराणि ङ-ञ-मकाराः— द्वा वर्णाः प्राकृते
न सन्ति । साहित्यरत्नाकरे इदन्तु सकलसामान्यप्राकृतलक्षणं—

ऐ औ कं क च ष ष् ष् षुत शषाबिन्दुस्यतुर्षीं कश्चित्
प्रान्ते न च ङ जाः प्रथग्द्विवचनं नाष्टादश प्राकृते ।

रूपञ्चापि यदात्मनेपदकृतं यदा परस्मैपदं

भेदो नैव तयोर्न लिङ्गनियमस्तादृश्यथा संकृते ॥ (C).

अथ ङ्नास्युक्ता प्राकृते वर्णनियममाह, ए ओ अं म ल परओ
इत्यादि । एकारस्य परो ऐकारः, ओकारस्य पर औकारः,
अमित्यनुस्वारपरो विसर्गः, मकारपरोऽन्तःस्यकारः, सकारपरो-
ऽन्तःस्यवकारः, दन्वसकारस्य पूर्वौ द्वौ वर्णौ मुद्गन्व्यवकार-तास्यव्य-
शकारौ, कवर्ग-चवर्ग-तवर्गाणां पञ्चमाचराणि ङ-ञ-ना एते वर्णाः
द्वा प्राकृते न भवन्ति । (H).

१ पूरओ (B & C). २ पुब्बहि (B & C). ३ बखइ (B), वखराओ (D).
४ कञ्चत पञ्चम चञ्चर (B), कञ्चत पञ्च चञ्चर (C). ५ अंति (B & C).
६ भाषा बंधः (D).

After this in (B & C),

रेहो तद्द वि विसर्गो पिंगल आरेण एरिसं भण्डिम् ।
तं पाउण्ण ण नि[णि]वञ्चइ जं सूरु पच्चिमे उञ्चइ ॥ [गाहा]

रे हो तद्द इत्यादि । तत्रापि प्राकृते विच्छृष्टः स्वरहीनो रेफः
पिंगलकारेणोद्भूतं भणितं । स रेफः प्राकृते न [नि]पतति परवर्ष-
मस्तके, यदि सूरः पश्चिमे उदेति ॥

कणिभाषितवृत्तभागरे विषमे संतरताकुलात्मना ।
सुधियः परिशोधयन्तु तल्लपया यच्च मया विलोकितं ॥
आध्यापकनिरपेक्षा पिंगलतत्त्वप्रकाशिका टीका ।
श्रीयादवेन्द्ररचिता तिष्ठतु विदुषां सदा कण्ठे ॥

श्रीयादवेन्द्रबुधराजेन्द्रदशावधानभट्टाचार्यविरचितायां पिंगल-
तत्त्वप्रकाशिकायां टीकायां वर्षवृत्ताख्यो
द्वितीयः परिच्छेदः समाप्तः ॥

श्रीहरिः शरणं । स्वस्ति श्रीश्रावणे १६८६, मासे २ रोजे १
लिखितमिदं पुस्तकं काश्चपीयजयनारायणशर्मणा ।

लिखनपरिस्रमवेत्ता [भवति हि] विद्वज्जनो नान्यः ।
सागरलंघनखेदं हनुमानेकः परं वेत्ति ॥ (II).

कद्द पिंगल भण्डइ क्कंद चउरासिन् [?] सब बुहजण मण मोहंता ॥
इति वर्षवृत्तं समाप्तम् । समाप्तोऽयं पिंगल[ग्रंथः] ॥

[Here two lines have been obliterated with ink evidently with
a purpose.—Ed.]

शुभं भवतु ॥ श्रीरामार्पणमस्तु ॥ श्रीजानकीवल्लभाय नमः ॥
हनुमतये नमः ॥ (A).

पिंगल पभणश्च सव्वा प[च]उन्नास्त्रीस [?] एह रूपश्च जाणञ्ज
बल कइ महल्लट्टा ।

नवतिरससुधांशौ [१६८०] वल्लरे काशिकायाः

पदकमल्लयुगल्ल ध्यानपूर्वं सिल्लेख ।

हरिरयमखिले हि श्रेष्ठसंस्कारजन्यं

निजतनुजनधिश्चासातपादेन शार्ङ्गम् ॥

श्रीगुरुचरणा मदीयतनुपावना भवन्तु ॥

इत्थ पिंगल कइए बलवित्त परिच्छेत्तश्चो समात्तो ॥ (B).

कइ पिङ्गल पभणश्च सव्वा सउ वेविश्च एउ रूप जाणञ्ज
बलहि कइ सुखल्लट्टा ।

इत्थ पिङ्गल कइए बलवित्त परिच्छेत्तश्चो समात्तो ॥

इति महामहोपाध्यायविद्यानिवासात्मज-विश्वनाथ-

पञ्चानन-कृता पिङ्गलटीका समाप्ता ॥ (C).

शौण्डीपास्तकमौक्षिरत्नकिरणस्फूर्ज्जित्प्रभाराजिताम्

श्चभोजद्वितयः परास्तगणनांतिवासिसंशेषितः ।

सद्विद्याकवितालताश्रयतरुस्तेजस्विनामपण्डी-

श्र्जातः श्रीजगदीश इत्यभिहितो नात्वा तदीयः सुतः ॥ ११ ॥

स्फूर्ज्जित्प्राङ्मथतेजःकरनिकरसमुद्भूतदिग्जालपूर्व्यः

श्रीकृष्ण [?] जपनियमविधिध्वंसिताशेषपापः ।

आयुर्वेदार्थदीचागुरुरतिसुमतिः शब्दविद्याप्रवीणो-

जातः सुब्रह्मदीयो विमलतरयशाः कृष्णदेवाभिधानः ॥ १२ ॥

साहित्याभोधिपारेगतविमलमतिर्ज्जानकीर्णाभिप्रयुग्म-
 ध्यानासक्तान्तरात्मा यमनियमयुतसङ्घविद्यानुरक्तः ।
 जातो वंश्रीधराख्यस्त्रिभुवनविजयसत्कीर्त्तिचन्द्रस्य तस्य
 स्त्रीयप्रौढप्रतापानलकिरणसमुत्पापितारेस्तनुजः ॥ १२ ॥
 वर्षे नन्दनवर्त्तुचन्द्र (१६८८) मिश्रिते आषाढमासे चिते
 पक्षे चन्द्रदिने तिथौ प्रतिपदि श्रीचन्द्रमौलेः पुरे ।
 तातात्मन्वगधीत्य तेन रक्षिता सेयं प्रकाशाभिधा
 भाषा पिंगलटिप्पणी रघुपतेर्ध्यानात् समाप्तिं गता ॥ १४ ॥
 यावद्गामेति नाम प्रभवति जगतां तारणे श्रीचन्द्रम-
 श्चित्ते भक्तिषु यावद्गुप्तपतिचरणाभोजयुग्मे दृढास्ति ।
 यावत् कूर्मस्य शृङ्गे निवसति प्रथिवी सप्तगोत्रादियुक्ता
 तावज्जीयान्मम * * * कतिरिचं टिप्पणी पिंगलस्य ॥ १५ ॥ (E).

इत्य पिंगल कहीए बसवन्त परिच्छेओ । अपि उत्तरार्धः ॥
 विमनायेनालेखि पुरा पुर्यां स्थापाठाथं सं १७४२ खैष्ठः । (F).

A
COMPLETE INDEX AND GLOSSARY
OF ALL PRAKṚITA WORDS
IN THE TEXT OF
THE PRAKṚITA PAINGALAM.

 The figures indicate the page and line in which the words occur.

* * * Words marked with an asterisk are to be understood as names of metres.

अ ।

- अ, (च, पुनः) p. 4,2; 5,2; 7,2;
24,3; 40,3; 111,2; 114,2;
466,2; 472,1; 489,3; (अहं)
180,5.
- अइचल, (अतिचलानि) p. 414,1.
- अक, (अकूः, अकूः) p. 72,4; 80,3,
8; 96,2.
- अकं, p. 55,4.
- अका, (अकाव) p. 48,2; 55,3;
58,3; 72,2; 89,2; (अकूः)
55,5.
- अको, (अकूः, अकूः, अकूः) p. 48,4;
59,2.
- अको, (अकूः) p. 58,4.
- अंगा, (अङ्ग) p. 439,2.
- अंत, (अन्ते) p. 80,3; 170,5; 182,
4; 187,7; 205,2; 217,3;
220,5; 230,2,3; 252,5; 257,
8; 265,1; 272,2; 285,5;
291,2; 295,1; 297,4; 299,
2; 301,7; 308,2; 319,2;
333,1; 336,7; 370,2; 375,
2; 400,3; 404,2; 451,3;
468,1; 486,2; 492,3; 497,
3; 500,3; 503,3; 529,4;
554,4; 555,2; 560,1,2,4;
569,1; 575,5.
- अंतव, (अन्ते) p. 271,3.
- अंतगुह्यासाहं, (अन्तगुह्यासानि)
p. 31,1.
- अंतगुह, (अन्तगुहः) p. 39,5.
- अंतर, (अन्तरा, अर्थे) p. 155,2;
317,2.
- अंत लङ्घयणं, (अन्तलङ्घनेन) p. 39,5.
- अंतह, (अन्ते) p. 274,5; 374,2;
489,2.
- अंतहि, (अन्ते) p. 254,1; 259,2;
306,3; 411,1; 489,3; 547,2.
- अंता, (अन्ते) p. 583,2; (अन्ताः)
594,5.
- अंते, p. 311,1; 321,2; 326,1;
357,1; 390,2; 398,1; 424,
2; 426,2; 461,3; 472,2;
481,1; 543,2,3; 564,2.
- अंतैककलु, (अन्ते एककलः, अन्ते
एककले) p. 146,2.
- अंतै लङ्घ्या, (अन्तै लङ्घ्या) p. 269,2.
- अंध, (अन्धः) p. 198,3.
- अंधश्च अंध विद्यासकच, (अन्धकगन्ध-
विद्यासकरः) p. 172,2.
- अंधशर संघटण, (अन्धकारसङ्घटनं)
p. 504,2.
- अंधार, (अन्धकारः, अन्धकारे)
p. 249,5,6.
- *अंधो, (अन्धः) p. 195,3.
- अंबर, (अम्बरं) p. 300,3; (अम्बरं)
455,1.
- अंभू, (अंभूति) p. 125,2.

- अकंठप्र, (अकण्ठक) p. 576,6.
 अकसर, (असरं, अक्षराक्षि) p. 158,
 4,5; 282,2; (अक्षरक्ष, अक्षरे)
 301,3.
 अकसर उपरि, (अक्षरोपरि) p. 58,2.
 अकसरश्री, (अक्षराक्षि) p. 16,2.
 अकसर उंबर खरिख, (अक्षराङ्गम्बर-
 चदुशं) p. 182,2.
 अकसरखण्डे, (अक्षरखंखायाः) p. 64,2.
 अकसर खंडुतल, (अक्षरखंडुक्तं)
 p. 177,2.
 अकसरा, (अक्षराक्षि) p. 363,1;
 372,2; 484,4.
 अकसराह, (अक्षराक्षि) p. 422,3;
 508,3.
 अकसरे, (अक्षराक्षि) p. 847,1.
 अकाच, (यकाचः) p. 42,2.
 अकममगमं, (अगुम्यनम्ययोः) p. 301,5.
 अगुच धूम धूपुञ्जलं, (अगुचधूमधूपो-
 ञ्जलं) p. 511,3.
 अगना, (अग्रे) p. 507,5; 543,3.
 अगिग, (अगिः) p. 304,1.
 अगगी, (अगिः) p. 109,4; 545,6.
 अगने, (अग्रे) p. 228,5.
 अगुं, (अग्यं) p. 558,7.
 अचतु, (अचतः) p. 148,1.
 अच्य, (अच्यः) p. 453,2.
 *अचप्र, (अचये) p. 210,2;
 (अचयः) 211,1.
 अच्यवि, (अच्यावि) p. 397,3.
 अजिंथ, (अजिंथिला) p. 412,2.
 अज्जु, (अज्ज) p. 448,2.
 अजा, (अजो) p. 852,3.
 अहारहह, (अहारहैल) p. 164,2.
 अहारहहिं, (अहारह) p. 163,3.
 अहु, (अहु, अहो, अहुने) p. 151,2;
 315,6; 362,2; 484,2.
 अहुकसर, (अहृकसरेषु) p. 336,4.
 अहुगणा, (अहृगणाः) p. 129,2.
 अहुकहुपरि, (अहृकहोपरि)
 p. 276,2.
 अहुपप्र, (अहृपका, अहृपकी)
 p. 251,2.
 अहुवि, (अहृक्यवि) p. 311,2.
 अहुआ, (अहो) p. 242,3.
 अहुह, (अहो) p. 17,2.
 अहुहं, (अहृहु) p. 171,1.
 अहुहच, (अहृविंमतिः, अहृविंमो)
 p. 177,6.
 अहृारहैहिं, (अहृारहमिः) p. 108,2.
 अहृाराहा, (अहृारह) p. 398,2.
 अहृारहो, (अहृारहिं) p. 228,5.
 अठकसरा, (अहृाक्षरा) p. 380,1.
 अठगस, (अहृाधिका) p. 287,6.
 अठताखिच, (अहृकत्वारिंमिः)
 p. 202,2.
 अठाहच, (अहृाविंमतिः) p. 269,1.
 अहु, (अहु) p. 518,2; 575,8;
 (अहृहु) 571,8.
 अहुए, (अहो) p. 497,4.
 अहुह, (अहृहु) p. 571,4.

- अज्ञासि जोषी, (अज्ञासोत्सियोन्वयः)
p. 525,2.
- *अज्ञिह्ला, p. 220,1.
- अज्ञंग, (अनङ्गः) p. 176,1.
- अज्ञल, (अनलः) p. 169,6 ; 190,8.
- अज्ञलभरे, (अनलस्यताः) p. 304,2.
- अज्ञाह, (अन्यथा) p. 177,8.
- अज्ञुखिल्वह, (अनुनीयते) p. 109,2.
- अज्ञुचर, (अनुचर) p. 330,4.
- अज्ञेअपरा, (अनेकप्रकाराः, अनेक-
प्रकारेण) p. 571,6.
- अज्ञेक, (अनेकं) p. 42,5.
- अज्ञ, (अन्यः) p. 571,5.
- अज्ञो, (अन्यः) p. 4,4 ; 155,5.
- अज्ञोख गुण, (अन्योऽन्यगुणाः, अन्यो-
ऽन्यगुणानि) p. 103,6.
- अज्ञोख भावहि, (अन्योऽन्यभावैः)
p. 449,4.
- अज्ञुल, (अनुलं) p. 190,6.
- अज्ञ, (अर्थन) p. 198,4.
- अज्ञीरा, (अञ्जिरं) p. 463,1.
- अघ, p. 103,1 ; 105,1 ; 108,1 ;
121,1 ; 126,1 ; 129,1 ; 138,
1 ; 155,1 ; 163,1 ; 167,1 ;
170,1 ; 173,1 ; 177,1 ; 210,
1 ; 217,1 ; 220,1 ; 226,1 ;
228,1 ; 242,1 ; 246,1 ; 252,
1 ; 257,1 ; 261,1 ; 263,1 ;
267,1 ; 271,1 ; 274,1 ; 278,
1 ; 280,1 ; 284,1 ; 285,4 ;
287,1 ; 291,1 ; 293,1 ; 297,
1 ; 301,1 ; 306,1 ; 311,1 ;
- 815,1 ; 819,1 ; 823,1 ; 830,
1 ; 336,1.
- अघोरगाहा, (अघोर्गाहा) p. 124,1.
- *अघ्रा, (आर्द्रा) p. 436,2.
- अघ्र, (अर्घ्रं) p. 215,1 ; 246,2.
- अघ्र अघ्रेण, (अर्घ्रार्त्तनं) p. 14,2.
- अघ्रंग, (अर्घ्रंङ्) p. 207,1.
- अघ्रंगहि, (अर्घ्रंङ्) p. 176,2.
- अघ्रंगे, (अर्घ्रंङ्) p. 143,1.
- अघ्रा, p. 197,2 ; (अर्घ्रं) 272,2.
- अघ्राकह, (आघ्रात्कृण्व) p. 197,2.
- अघ्रेण, (अर्घ्रंन) p. 367,1.
- अघ्रंगा, (अर्घ्रंङ्) p. 169,1 ; 338,
5 ; 417,2.
- अघ्राह, (अघ्राः) p. 173,2.
- अघ्राय, (आत्मा, आत्मानं) p. 233,6.
- अघ्रं, (आत्मानं) p. 107,2.
- अघ्र्या, (आत्मना) p. 401,2.
- अघ्र्योय, (आत्मदोषेण) p. 554,4.
- अघ्र्यपर, (आत्मीयः परः) p. 809,4.
- अघ्र्युद्धीर, (अघ्र्युद्धयः, आत्मबुद्ध्या)
p. 18,3.
- अघ्र्यहि, (अर्थय) p. 127,3.
- अघ्रा, (आत्मा) p. 545,8.
- अघ्रा अघ्री, (अहमहमिकया)
p. 483,1 ; (आत्मानमात्मानं)
507,3.
- अघ्रिअ, (अर्थितं) p. 222,4.
- अघ्री, (आत्मनि) p. 545,8.
- अघ्रघ्रह, (अघ्रतीर्षः) p. 270,2.
- अघ्रहं, (अघ्रह्यन्तं, अघ्रह्यन्तं)
p. 14,4.

अक्षतरिभ्र, (अक्षतीर्षः) p. 581,8.
 अक्षरच, (उद्धृत्, उद्धृरितं) p. 55,5.
 अक्षर पक्ष, (अपरपादे) p. 230,2.
 अक्षर, (अपरं) p. 33,3; 64,4.
 अक्षलोभ्राभ्रं, (अक्षलोकाय) p. 543,1.
 अक्षसच, (अक्षयं) p. 414,3.
 अक्षसिद्धच, (अक्षसिद्धौ) p. 41,4.
 अक्षसिद्धे, (अक्षसिद्धाः) p. 96,3.
 अक्षुद्धन्त्रो, (अक्षुद्धः) p. 5,2.
 अक्षुष्ट, (अक्षुष्टः) p. 15,1.
 अभ्रभ्रवर, (अभ्रभ्रवरं) p. 190,6.
 अभ्रिणच संता, (अभ्रिनयभ्रान्तः)
 p. 365,3.
 अभ्रिमत्, (अभ्रिमत्तं) p. 458,4.
 अभ्रिभ्र, (अभ्रमत्तं) [151] p. 35,3;
 (सुधा) 167, 9; (सुधां) 266,3.
 अभ्रिभ्रकर, (अभ्रसुतकरः) p. 537,1.
 *अभ्रिभ्रगर्ह, (अभ्रसुतगतिः) p. 409,2.
 अभ्रिभ्रवभ्रि, (अभ्रसुतवचना)
 p. 371,3.
 अभ्रिभ्रह कंदा, (अभ्रसुतकन्दः)
 p. 338,3.
 अभ्रम्ह, (अभ्रकाकं) p. 455,3.
 अभ्रम्हाकं, (अभ्रकाकं) p. 346,4.
 अभ्रविन्द, (अभ्रविन्दं, अभ्रविन्दानि)
 p. 233,2.
 अभ्रि, (अभ्रौ) p. 41,4.
 अभ्र, (अभ्ररः) p. 24,2; (अभ्ररं)
 44,2,6; (अभ्रच) 139,3;
 240,5; 241,2.
 अभ्ररे, p. 12,1.

अक्षंकार रक्षिभ्रच, (अक्षंकाररक्षितः)
 p. 198,3.
 *अक्षिसुष्ट, p. 220,5; 222,5.
 अक्षिसुष्ट, (अक्षय) p. 220,3;
 (अभ्रयोजकः) 220,4.
 *अक्षिसुष्टा, p. 48,5; 59,5; 72,5;
 89,6; 431,4; 433,2.
 अक्षिह, (अक्षती) p. 393,2.
 अक्षिण गभ्रवह, (अक्षिनरगाज-पतिः)
 [151] p. 32,2.
 अक्षिभ्रं, (अभ्रनिः) [115]
 p. 31,3.
 अक्षरणा, (अक्षरणा) p. 165,1.
 अक्षिभ्र, (अक्षीतिः) p. 167,5.
 अक्षी, (अक्षीतिः) p. 466,4.
 अक्षुद्धच, (अक्षुद्धं, अक्षुद्धः) p. 198,1.
 अक्षुरभ्रणा, (अक्षुरगणाः) p. 165,3.
 अक्षुर कुल भ्रवणा, (अक्षुरकुलभ्रवणः)
 p. 385,3.
 अक्षुर विलभ्रक, (अक्षुरविलयकरः)
 p. 586,7.
 अक्षुर भ्रंकर, (अक्षुरभ्रयङ्करः)
 p. 172,3.
 अक्षेचं, (अक्षेचं) p. 7,4.
 अक्षेवेदि, (अक्षेवेः) p. 38,2.
 अक्ष, (अक्ष) p. 72,1.
 अक्ष, (अक्ष) p. 18,1; 23,1; 24,1;
 25,1; 26,1; 27,1; 28,1;
 29,1; 30,1; 31,1; 32,1;
 33,1,6; 34,1,3; 35,1; 39,1;
 40,1; 42,1; 44,1; 48,1;
 58,1; 64,1; 72,1; 80,1;

- 89,1 ; 96,1 ; 102,1 ; 187,6 ;
205,1 ; 343, 3.
- अहंलिखं, (अहंनिर्मं) p. 435,3.
- अहि, (अहिः) [1551] p. 23,3 ;
[515] 35,3 ; (शेहः) 266,2.
- अहिभ्र, (अहितः) [155] p. 34,2.
- अहिगळ, (अहिगळः) [5111]
p. 24,4 ; (अहिगळाः) [155]
442,1.
- अहिवरसुलिभं, (अहिवरसुलितं,
अहिवरसलितं) p. 117,4.
- *अहिवर, (अहिवरः) p. 140,3.
- अहो, (अहिः) p. 413,3.
- *अहोर, (अभीरः, अभीरं) p. 285,
6 ; 286,3.
- *अहो, (अहः) p. 195,2.
- अहो, p. 443,4.
-
- आ ।**
- आ, (च) p. 419,2.
- आअति, (आयतिः) p. 41,7 ;
(आयतीः, आयतिं) 46,2.
- आआ, (आद्या, आयाता) p. 112,2.
- आह, (आयाति) p. 55,9 ; (आगत्य)
485,3 ; (आदो) 187,7 ; 396,
1 ; 400,1 ; 464,1 ; 489,1 ;
503,1 ; 521,1 ; 547,1.
- आहं, (रतख) p. 240,2.
- आहभ्र, (आगतानि) p. 309,5.
- आह भ्रंत, (आद्यन्तयोः, आद्यन्तेयु,
आदावन्ते) p. 64,3 ; 484,3.
- आहकळ, (आहिकाळं) p. 150,1.
- आहय, (आहिगः) p. 257,2.
- आहगुह, (आहिगुहः) p. 25,4.
- आहगुह खामाहं, (आहिगुहनामानि)
p. 33,1.
- आहलहुअख, (आहिलधुकख)
p. 34,1.
- आहहि, (आदो, आद्येयु) p. 80,4 ;
182,3 ; 298,1 ; 336,6 ; 560,
1 ; 567,1 ; 569,1 ; 575,1.
- आहहिं, (आदो) p. 175,1.
- आहं पाह, (आहिपादे) p. 564,1.
- आहंहि, (आदो) p. 357,1.
- आउ, (आयाति) p. 552,4 ;
(आगतः) 563,7.
- आओ, (आगत) p. 516,4.
- आहो, (आति, सध्यञ्) p. 465,2.
- आखआ, (आनीताः, आनीयन्ते)
p. 486,3.
- आखंदिभ्र, (आनन्दितः) p. 581,5.
- आखहु, (आनय, आनयत, जानीहि,
जानीत) [p. 89,4 ; 228,4.
- आखिज्जसु, (आनयख) p. 59,5.
- आखीरा, (आनीता) p. 531,5.
- आखु, (आनीतः) p. 249,6.
- आखेह, (आनयति) p. 131,1.
- आख, (आयाति, आयातः) p. 397,3.
- आखिअ, (आवर्जं) p. 222,4.
- आखिअ, (आगतः) p. 491,4.
- आखिह, (आगमिष्यति) p. 401,3.
- आखे, (आयाति, आयाता) p. 358,4 ;
(आयाखति) 391,3.

आवेष्ट, (आप्याति) p. 278,4.
 आबुलं, p. 558,3.
 आबां, p. 55,1; 59,1.
 आबावरि वेका, (आबावरिवेकाः)
 p. 222,1.
 आसु, (हयं, दत्ता) p. 238,2; 239,2.

इ ।

इ, (इति) p. 468, 4.
 इअ, (इति, इवं) p. 28,5; 121,5.
 (इवं) 182,2; (इतत्, इति, इते,
 इयं) 228,6; 447,4; 543,4;
 580,2; 567,7; (अयं) 242,9.
 इअमभ्भवेत्तु अकथी, (इयमभ्भुतेक-
 अननी) p. 531,5.
 इअरा, (इतरा) p. 144,4.
 इअरिअ, (इकथत्वारिअत्) p. 265,2.
 इअ उविंवा, (इअमभ्भोपेअमभ्भयोः)
 p. 431,1; 433,2.
 इअं, (इअं) p. 128,5.
 *इअवल्वा, (इअवल्वा) p. 426,3;
 428,5.
 इअवल्वा, (इअवल्वा) [155] p. 24,2.
 इअवल्वा, (इअवल्वा) [155]
 p. 518,1.
 *इअहु, (इअहुः) p. 158,2; 211,2.
 इअहु, (इअहुः = इअहुः) p. 257,2.
 इअहुअ, (इअहुअ, इअहुअः)
 p. 217,4,5.
 इअकि, (इअकिनी) p. 541,3.

इअगरह, (इअगरह) p. 158,4.
 इअह, (इअहति, इअहति, इअहया)
 p. 541,4.
 इअवेकी, (इअवेकाः) p. 40,4.
 इअवे, (इति, इतत्) p. 352,6.
 इअति, p. 187,5; 152,3; 158,6;
 215,3; 236,3; 237,3; 238,
 3; 289,8; 240,3,6; 241,
 3,4; 251,3.
 इअत्वि, (अन, अत्ता) p. 12,3.
 इअत्, (अनेन, इवं) p. 147,3; 187;
 4; 230,5; 323,7; 385,2.
 इअत्, (इयं, इया) p. 147,5.
 इअवह, (इकावह) p. 147,6.
 इअरारा, (इ-इ-आरो) p. 7,1.

ई ।

ई, (इते) p. 280,2.
 ईआ रोअ अवाअ अकथिअ, (ईअर्ण-
 रोअअवाअअकथिअ) p. 558,1.

उ ।

उअह, (उवेति) p. 388,4; 595,3.
 उअरिअ, (उरिअनी) p. 41,3.
 (उरिअनीत्) 46,1,2,3,4.
 उअरि, (उरिअनी, उरिअनी) p. 44,
 4,8; 46,3,7.
 *उअरि, (उअरि) p. 140,4.
 उअरिअ, (उअरिअ) p. 170,2.

उकिट्टाद्या, (उत्कृष्टव्याप्याः, उत्कृष्टाः)
p. 242,5.

उकिट्टा, (उत्कृष्टां, उत्कृष्टं) p. 472,3.

*उक्कच्छ, (उत्कच्छा) p. 150,1.

*उक्कच्छा, (उत्कच्छा, उत्कच्छायः)
151,2; 152,3.

उक्कि, (उक्तं) p. 576,1.

उक्किट्ट, (उत्कृष्टः) p. 350,1.

उक्किट्टं, (उत्कृष्टं) p. 529,2.

उक्किल्ल, (उक्ता) p. 276,2.

उग्गो, (उदितः, उद्यतः) p. 370,4.

*उग्गाह्व, (उद्गाथा) p. 103,3.

*उग्गाह्वा, (उद्गाथा) p. 4,5; 7,5;
35,5; 39,5; 115,5; 117,
5; 125,5; 594,5.

*उग्गाह्वो, (उद्गाथा) p. 124,3.

उग्गे, (उदेति, उदितः) p. 566,1;
(उदयन्ति, उदिताः) 566,3.

उच्चिच्चं, (उचितं) p. 447,3.

उच्चर, (उच्चं) p. 283,2.

उच्चा, (उच्चं) p. 408,1.

उच्चारणा, (उच्चारणाः) p. 516,1.

उच्छलह, (उच्छलति) p. 309,7.

उच्छे, (उत्सवे) p. 207,5.

उट्टवहु, (उट्टवयत, उत्याप्यतां)
p. 205,3.

उट्टुह, (उत्वाय, उत्तिष्ठति) p. 289,5.

उट्टुव, (उत्तिष्ठति) p. 266,3.

उट्टंतव, (उत्तिष्ठन्तीभिः, उत्थिताभिः)
p. 260,3.

उट्टेकोद्या, (उत्थितकोपाः, उत्थित-
कोपाः) p. 507,2.

उट्टि, (उत्वाय) p. 488,1.*

उट्टीच्च, (उत्वाप्यो, उत्वापितः)
p. 529,2.

उट्टीच्चा, (उत्थिताः) p. 483,2.

उट्टुल, (उट्टीय) p. 180,4.

उट्टाच्चिच्च, (उट्टापिताः) p. 318,5.

उच्च, (पुनः, चाधि) p. 10,4; (पुनः)
10,5; 39,4.

उच्चो, (पुनः) p. 444,1; 446,1;
474,3; 509,3; 525,1,2,3.

उच्चाच्चक, (उद्गायकः) [151] p. 32,4.

उत्ताट्ठे, (उत्तराट्ठं) p. 105,2; 124,
2; 126,4.

उत्तम, (उत्तमाः) p. 223,2.

उत्तमच्चंवा, (उत्तमच्चंवाः) p. 580,3-9.

उत्तरवसहि, (उत्तरवसे) p. 282,2.

उत्तरुट्ठ, (उत्तराट्ठं) p. 129,3.

उत्ता, (उक्तं, उक्ता) p. 472,3.

उत्ते, (उक्ता) p. 155,3.

*उत्तेञ्जो, (उत्तेजाः) p. 193,2.

उत्तंठ, (उत्तच्छः) p. 219,2.

उत्तंठा, (उत्तच्छा) p. 356,3.

*उत्तंभो, (उत्तम्मः) p. 195,2.

उत्ताने, p. 361,3.

उत्तिट्ठं, (उत्तिट्ठं) p. 48,1; 58,1.

उत्तिट्टा, (उत्तिट्ठं) p. 58,3.

उत्तिट्टावरि, (उत्तिट्ठवृत्तान्) p. 72,
2; 89,2.

उत्तिट्टां, (उत्तिट्ठं) p. 48,5.

उट्टा, (उट्ठं) p. 507,5.

उत्परि, (उत्परि) p. 58,4; 276,1.

उत्पायहोद्या, (उत्पायहोद्या) p. 435,2.

उपेक्ष, (उपेक्ष) p. 367,4.
उपजाह, (उपजातयः, उपजातिं)
433,3; (उपजातिः) 436,3.
उपजाहृदि, (उपजातिं) p. 431,4.
उपरल, (उट्टं, उट्टरितं) p. 48,4;
80,7.
*उपेक्षवत्त्वा, (उपेक्षवत्त्वां, उपेक्ष-
वत्त्वा) p. 429,3; 430,4.
उपरिभा, (उट्टरितां, उट्टरिते)
p. 18,5.
उप्यासह, (उट्टासयति) p. 242,8.
उभा, p. 345,4.
उम्ता, (उम्ताः) p. 378,4; 507,2.
उरभ्रवह, (उरगपतिः) p. 535,4.
उरे, (उरवि) p. 573,4.
उलसु उठिभ्र मख, (उल्लासोत्थित-
मनाः) p. 581,5.
उल्लाल, (उल्लालः, उल्लाले) p. 177,6;
(उल्लालख) 187,3; 209,1;
(उल्लालं, उल्लालं) 205,3.
उल्लालव, (उल्लालेन) p. 182,6.
उल्लाल लक्षय, (उल्लाललक्षयं)
p. 205,1.
उल्लालदि, (उल्लालख) p. 202,5.
उल्लाले, (उल्लालेन) p. 246,3,4.
उल्लसंत, (उल्लसत) p. 10,5.

इ ।

इ, (इयं) p. 346,3; (इते) 377,3;
(इहः) 497,4; (इतत्) 398,1;
463,1; 514,4; (इत्वं) 552,3.

इभ्र, (इहा) p. 422,4.
इभ्रं, (इव) p. 543,3.
इभ्रं इभ्रं, (इवंपाः, इवंपेख,
इवंपेखायां) p. 378,2.
इभ्राहंसेदि, (इकविंशत्या) p. 119,1.
इभ्राह, (इकादश) p. 138,2; (इका-
दशसु) 173,4; 177,3.
इभ्राह खखेदि, (इकादशवर्षैः)
p. 282,1.
इभ्राहदि, (इकादशभिः) p. 138,3.
इभ्राहदि, (इकादश) p. 239,2.
इव, (इयं) p. 285,2; (इहा) 503,4.
इल्लखिंसा, (इकोनविंशतिः)
p. 525,1.
इयो, (इ-ओ-कारौ) p. 7,2; (इयं,
इवनेव) 9,2.
इयो अंमल पुरयो, (इकार-ओकार-
अनुस्वार-मकार-लकारपूर्वाः =
इकार-ओकार-विसर्ग-अन्तःस्थ-
यकारवकाराः) p. 594,4.
इक, (इकः) p. 468,4.
इकवीसंती, (इकविंशत्या) p. 298,4.
इक, (इकं) p. 11,4; 59,4; 80,4;
89,4; 187,4; 215,2; 230,4;
291,2; 554,3; (इकः) 152,1;
223,1; 284,2; 459,3; 489,
2; 503,1; 518,1; (इकं,
इकत्) 431,1; (इका) 435,2;
560,3; (इकः, इकं) 552,2.
इकभ्रलो, (इककलः) p. 4,4.
इकह, (इकं) p. 259,2.

एकत्र, (एकः, एकमेव) p. 455,3.
 एकं, (एकं) p. 118,3 ; 531,4.
 एकक, (एकैकः) p. 297,4.
 एककद्व, (एकैकद्वय) p. 202,5.
 एककै, (एकैकचिन्त, एकैकं)
 p. 189,1.
 एककचर, (एकाचरं) p. 210,3.
 एककगला, (एकाधिकः) p. 555,3.
 एककद्व, (एकाद्वय) p. 240,5 ; 241,2.
 एककलोपे, (एकलोपे) p. 89,4.
 एककला, (एकः, एकं, एकलं) p. 555,2.
 एकका, (एकः) p. 424,2 ; 429,1 ;
 481,1 ; 514,1 ; (एका, एका)
 463,4.
 एककात्प्रादेख, (एकतकारेख) p. 466,2.
 एकु, (एकं) p. 167,6.
 एकै, (एकचिन्त) p. 118,1 ; (एकः)
 155,5.
 एकैख, (एकैक) p. 58,5.
 एकौ, (एकः, एकं) p. 326,2 ; 418,
 1 ; 509,1.
 एगारद्व, (एकाद्वये) p. 336,5.
 एगारद्वि, (एकाद्वय) p. 236,2 ; 237,
 2 ; 238,2.
 एगुचयुता, (एकगुचयुतः) p. 402,1.
 एगारद्वि, (एकाद्वय) p. 228,3.
 एगाराद्व, (एकाद्वय) p. 155,4.
 एताद्व, (एते, एतानि, एतावन्तः)
 p. 37,4.
 एत्व, (एतत्, एवं, एतत्) p. 486,3 ;
 504,3 ; 554,4.
 एत्वि, (एतत्) p. 465,3.

एपरि, (एवं परिपाठ्या) p. 575,4,6.
 एधि, (एध) p. 284,3.
 एध, (एवं, एतत्, एधया) p. 146,1 ;
 177,7 ; 205,3 ; 233,6 ; 246,
 7 ; 251,2 ; 261,4 ; 280,3 ;
 396,2.
 एराद्व, (एरावतः) [155] p. 34,4.
 एरिचं, (एताद्वयैभिः) p. 315,2 ;
 (इंद्वयं) 595,2.
 एरिच भाग्रहि, (एताद्वयभागेः)
 p. 315,4.
 एरिचही, (एताद्वयं, एताद्वयेः)
 p. 500,2.
 एरिच, (इंद्वयः) p. 83,7 ; (एताद्वयं)
 182,7 ; 315,8.
 एरिचिन्त, (एताद्वयं) p. 163,4.
 एरिचिन्तं, (एताद्वयं) p. 478,3.
 एवागुचया, (एवा अगुचया) p.
 406,4.
 एवो, (एवः, एतत्, तत्) p. 394,1 .
 395,2 ; 506,4 ; 564,4.
 एव, (एतत्, एवः, एतानि, एवं)
 p. 27,3 ; 138,3 ; (एनेन)
 29,5 ; 346,1 ; (एतत्, एतं)
 375,3 ; 411,1.
 एवत्तरि, (एकवसतिः) p. 202,8 ;
 209,2.
 एवत्तरिहि, (एकवसतिः) p. 213,6.
 एधि, (एनेन) p. 215,2.
 एधिं, (इदानीं) p. 528,4.
 एधु, (एतत्, एतेः, एभिः, एवं)
 p. 36,4 ; 55,7 ; 285,6, (एवं)

167,7 ; (एतत्) 386,2,9 ; 422,
2 ; 560,5 ; (एषा, इयं) 228,
6 ; 523,5 ; (आश) 401,3 ;
(एवं) 444,4 ; 583,6 ; (एनां)
261,5.
एहू, (एतत्) p. 167,9.

श्री ।

श्री, (शः, शशौ) p. 139,3,4 ; 348,1.
श्रीगर भक्ता, (श्रीगरभक्त) p. 403,1.
श्रीह, (श्रीहः) p. 219,2.
श्रीह्वा, (श्रीह्वाः) p. 318,5.
श्रीह्विन्ना, (श्रीह्वाः, श्रीह्वेन्नीयाः)
p. 446,3.
श्रीह्वो, (प्रतीक्ष्यं) p. 483,4.
श्रीत्या श्रीत्यी, (उत्थितोत्थिताः, उत्था-
योत्याय) p. 244,6 ; 507,2.
श्रीष्ठा, (श्रीष्ठाः, श्रीष्ठाः) p. 249,6.

क ।

कश्रंभश्र, (कश्रंभकाः) p. 300,3.
कश्रा, (कायः) p. 453,1 ; 520,4.
कश्रावराष्टोत्रि, (श्रुतापराधोऽपि)
p. 100, 2.
कह, (कविः) p. 42,5 ; 167,8^a ;
(कविं) 242,8 ; (कुरु, कृत्वा)
96,2 ; 187,4 ; 230,5 ; 304,2 ;
457,1 ; (कश्चनै, कश्चय, कृत्वा)
571,7.

कहश्रया, (कविजनाः) p. 257,7.
कहश्ररो, (कविवरः) p. 28,4.
कहंदिद्विद्वा, (कवीन्द्रद्विद्वां) p. 472,4.
कहत्त, (कवित्वं) p. 257,7 ; 295,2.
कहत्तश्रा, (कवित्वं, कवित्त्वानि)
p. 355,4.
कहद्विद्वां, (कविद्विद्वां) p. 30,3.
कह दिशश्रर, (कविदिशकरः) p.
579,8.
कह पिंगल, (कविपिङ्गलः) p. 107,2.
कहवर गुणश्रुता, (कविवरगुणयुक्तः)
p. 564,2.
कहवर बल्लहि, (कविवरबल्लभा)
p. 413,4.
कहराश्रा, (कविराजः) p. 583,4.
कहसिद्धि, (कविषष्ट्या) p. 547,4.
कहं, (कवेः) p. 311,7.
कहंसा, (कवीशेन, एकविंशतिः)
p. 466,3.
कह, (कृते) p. 122,3.
कंकण, (कङ्कणं) [s] p. 560,2 ;
573,2.
कंकणा, (कङ्कणं) [s] p. 555,2.
कंकणु, (कङ्कणे, कङ्कणः) p. 514,2.
कंकणरज्जु, (कङ्कणरज्जुः) p. 573,6.
कंठ, (कण्ठे) p. 440,2.
कंठट्टिश बीषा, (कण्ठस्थितविषः)
p. 169,3.
कंठह बलश्रं, (कण्ठबलश्रं) p. 223,3
कंठा, (कण्ठे) p. 439,1.
कंठिश्रा, (कण्ठिका) p. 387,2.
*कंठो, (कण्ठः) p. 193,4.

कंत, (कान्तः) p. 9,2; 233,5;
270,4; 397,3; 453,4; 537,3;
563,8; (कान्ता) 370,2.

कंतप्रा, (कान्तः) p. 552,1.
कंतगण, (कान्तगणः) p. 301,7.

कंता, (कान्ता, कान्तया, कान्तः, कान्तं,
कान्तौ) p. 207,5; 358,3;
391,3; 399,3; 403,4; 424,
2; 461,3; 465,3; 555,2;
(कान्ताः) 438,2.

कंति, (कान्तिः) p. 440,4.

कंतो, (कान्तं) p. 506,3.

*कंद, (कन्दः) p. 468,2.

*कंदु, (कन्दः) p. 466,3.

कंप, (कम्पितानि, कम्पन्ते) p. 309,6;
(कम्पते) 485,4; 563,4.

कंपह, (कम्पते) p. 249,4.

कंपह, (कंपते) p. 372,4.

कंपंत, (कम्पते) p. 493,1.

कंपंत, (कम्पते, कम्पन्ते, कम्पिता,
कम्प्यते, कम्पयन्ति) p. 399,3;
481,4; 483,3; 545,2.

कंपले, (कम्पिता) p. 207,5.

कंपा, (कम्पिताः) p. 244,5.

*कंपि, (कम्पितौ) p. 151,1.

कंपिप्र, (कम्पितं, कम्पते) p. 157,3.

कंपिप्रा, (कम्पिता) p. 423,1; 446,4.

कंपिप्रो, (कम्पितं) p. 260,2.

कंस, (कंसः, कंस) p. 334,2; 381,3;
468,4.

कंसप्र कोचि विद्यासकरा, (कंसकोचि-
विद्यासकरः) p. 570,6.

कंस संहारणा, (कंससंहारः) p.
363,3.

कंसो, (कंसः) p. 468,6.

कस्यतवगे, (क-स-त-वगौणां)
p. 594,5.

*ककृष्ट, (ककृष्टः) p. 140,3.

कक्य, (कार्यं) p. 44,6; 46,1.

कक्यबंध, (कार्यबन्धः) p. 44,4.

ककृ, (ककृष्टः, ककृष्टं, ककृष्टेन) p. 157,5.

ककृष्ट, (निष्काश) p. 230,4.

ककृष्टव, (कर्त्तिताः) p. 381,4.

ककृष्टव, (कर्त्तिताः) p. 504,4.

ककृष्टक, (कर्त्तिता, निष्काशयित्वा)
p. 330,5.

ककृष्टतनु, (ककृष्टतनुः) p. 139,3.

ककृष्टे, (ककृष्टे) p. 443,2.

ककृष्ट, (कनकां) [s] p. 29,3.

ककृष्ट कुंडलप्रं, (कनककुण्डलकां) [s]
p. 29,3.

ककृष्टतुला, (कनकतुला) p. 14,1.

ककृष्ट पिप्रि, (कनकपीता) p.
273,3.

ककृष्ट सुरंगा, (कनकसुरंगा) p.
338,5.

ककृष्ट, (कनकक्य) p. 128,2.

*ककृष्ट, (कनकां) p. 213,2.

*ककृष्ट, (ककृष्टः) p. 211,1.

ककृष्ट, (ककृष्टः) [s s] p. 25,2; 272,
1; 358,2; (ककृष्टं) 165,1; 322,

- 4; (कर्मन) 488,3; 504,4;
 (काव्यः) 198,2; (कर्म) 504,3.
 कव्य गंधा, (कर्मगन्धौ) p. 444,1.
 कव्यगन्ध, (कर्मगन्धं) p. 317,1.
 कव्यगन्धा, (कर्मगन्धः, कर्मगन्धं) [ss]
 p. 293,5; 415,3; 429,2;
 507,2.
 कव्यघरा, (कर्मघरं) [ss] p. 315,5.
 कव्यघ्ने, (कर्मघ्नेन) p. 506,2.
 कव्य खरैद, (कर्मनरेन्द्रे) p. 502,4.
 कव्य खरैद बरा, (कर्मनरेन्द्रवरः)
 p. 448,3.
 कव्य पत्य, (कर्मपार्थी, कर्मपार्थीभ्यां)
 p. 504,1.
 कव्यपूरि, (कर्मपूरिताय, कर्मोपरि)
 p. 504,3.
 कव्यरंधा, (कर्मरन्ध्रं, कर्मरन्ध्राच्चि)
 p. 520,3.
 कव्यला, (कर्मोटाः) p. 446,1.
 कव्यसदा, (कर्मसदो) p. 444,2.
 कव्यसमायेक, (कर्मसमानेन) p. 30,7.
 कव्या, (कर्मः) [ss] p. 346,3;
 418,2; 555,2; 564,2; (कर्मो)
 352,4; 356,2; 461,1; 555,1;
 (कर्मोः) 361,1; 378,1; 398,
 1; 481,1; (कर्मोन्, कर्मोः)
 377,1; 438,1; (कर्मन) 492,3.
 कव्येक, (कर्म एकः, कर्मनैकं)
 p. 579,1.
 कव्यो, (कर्मः) [ss] p. 25,2; 242,
 4; 271,3; 388,1; 406,1,2;
 472,1; (कृत्वा) 365,6.
 कव्यो मुखो, (कर्मद्वयं) p. 418,1.
 कव्यवि, (कृत्वापि) p. 6,1; 135,1.
 कव्यिन्ध, (कर्मयित्वा) p. 127,4.
 कव्यिन्ध्रा, (कर्मिताः) p. 488,4.
 कव्ये, (कर्मितः) p. 570,5.
 कव्यंघ, (कव्यन्धः) p. 576,4.
 कव्यंधा, (कव्यन्धा) p. 520,2.
 कव्यहु, (कर्मपि) p. 323,8; 333,8.
 कव्यिला, (कर्मिला) p. 408,1.
 कव्य, (कर्मो) p. 42,6.
 कव्यं, (कर्मो) p. 15,2.
 कव्यो, (कर्मो, कर्मो) p. 187,3;
 209,1.
 कव्यवर, (कर्मवरः) p. 486,4.
 कव्यलकलक, (कर्मलकलकं) p. 187,6.
 कव्यलकलकह, (कर्मलकलक) p.
 202,4.
 कव्यह, (कर्मो) p. 187,8; 246,2;
 251,1.
 कर्मठपिटु, (कर्मठपिटुं) p. 157,3.
 कर्मथ, (कर्मो, कर्मनीय) p. 352,2;
 (कर्मन) 496,4.
 कर्मल, (कर्मलं) [115] p. 31,2.
 *कर्मल, (कर्मलं) p. 352,1,2;
 385,2,5.
 *कर्मलशो, (कर्मला) p. 392,2.
 कर्मलगाथ, (कर्मलगाथः) [115]
 p. 539,4.
 कर्मलगाथश्चि, (कर्मलगाथने) p. 263,2;
 (कर्मलगाथना) 371,3.
 कर्मलदलगाथश्चि, (कर्मलदलगाथने)
 p. 579,4.

कमलवधाय, (कमलवदनः, कमल-
वदन) p. 458,1.
कमलवधाय, (कमलवदनं) p. 581,1.
कमल भयर जीवो, (कमलभयर-
जीवः) p. 383,3.
कमलमुद्दि, (कमलमुक्ति) p. 323,2;
457,2.
कमल वरिष्ठा बभ्रवा, (कमलवदुद्भ-
वदना) p. 389,2.
*कमला, p. 393,3.
*कमलाश्रय, (कमलाश्रयः) p. 213,1.
कमलु, (कमलं) [१११] p. 23,3.
*कमलु, (कमलं) p. 158,1; 211,5.
कर, (करः) [१११] p. 31,2; (कराः,
करैः) 478,1; (करे) 190,2;
(करोति, करोतु) 405,3; 470,2;
(कुच) 291,2; 457,3; 486,2;
575,4; 583,3; (कृताः) 488,3.
करभ्रल, (करतलं, करतलः) [१११]
p. 25,3; 242,4; 535,1;
567,1; 579,6.
*करभ्रल, (करतलं) p. 158,1.
करभ्रलगण, (करतलगणः, करतल-
गणं) [१११] p. 475,3.
*करभ्रलु, (करतलं) p. 213,1.
करंता, (करोति) p. 566,6.
करताला, (करतालः) [११] p. 27,2.
कर वंत्तुलि, (कृतवन्ताङ्गुलिः)
p. 289,5.
करपाश्या, (करपाशो, करपाशं) p.
545,7.

करवाल, (करवालं, करवालः)
p. 180,8; 292,1.
*करवृ, (कालवृः) p. 158,1.
करवृ, (कुचवृ) p. 217,2.
*करवृ, (करवृचं) p. 375,2,4
*करवृ, (करवृ) p. 236,2.
करवृ, (कुच) p. 319,2,4; 330,3;
535,1,2; 583,5; (कुच) 257,
7; 323,6.
*करवृ, (करवृ) p. 235,1; 236,3.
*करवृ, (करवृ) p. 140,1.
करवृ, (कुच) p. 230,1.
करा, (कराः) p. 370,3.
करि, (कृत्वा) p. 167,4; 170,3;
327,2,6; (करिः) 327,6.
करिभ्र, (क्रियते) p. 539,1.
करिभ्रवृ, (क्रियते, करवाचि)
p. 563,7.
करिभ्र, (कृता) p. 409,1.
करिच, (क्रियते, कार्यं) p. 9,4.
करिचवृ, (कुचवृ) p. 59,2; 72,3;
(क्रियन्त) 202,1,4; (क्रियतां,
कुच) 306,3; (कुच, कुचवृ,
क्रियतां) 431,1; 454,2; 575,5.
करोच, (क्रियन्ते) p. 285,5.
करोचि, (क्रियते, क्रियते, क्रियन्ते)
p. 402,2; 411,1; 415,3;
464,1; 560,2.
*करु, (कुच) p. 64,2; 295,2; 317,1;
(कृत्वा) 289,8.
करुवा, p. 570,7.

- करे, (करं) p. 304,4; (कृतः, कृतं)
334,8,5,7; (करे) 367,4; 502,
3; (कुरु) 828,3.
- करेहु, (कुरुत) p. 299,1; 333,2;
350,3.
- कल, (कला, कलाः) p. 147,6; 287,
6; 301,9; 323,6; 362,2;
413,3; 468,2; 570,5.
- कलभ, (काला, कालाः) p. 252,3;
469,3.
- कलभलभं, (कलकलकः) [i] p. 38,2.
- कलभ्या, (कलाः) p. 406,3.
- कलह, (कृत्वा) p. 327,1.
- कलंता, (कलत्रं) p. 430,2.
- कलचुलिकथ, (करचुलिकर्णः)
p. 296,4.
- *कलरुहाबी, (कलरुहाबी) p. 151,2.
- *कलय, (कलयः) p. 132,7.
- कलहारिणि, (कलहकारिणी) p.
277,2.
- कला, (कलाः) p. 55,2; 96,2;
406,3.
- कलि, (कलिः) [ssii] p. 28,3.
- कलिंगा, (कलिङ्गाः) p. 244,1.
- कलेवर, (कलेवरं) p. 180,9; 311,7.
- कल्य, (कल्य) p. 109,4; 419,4;
477,4.
- कह, (कथयति) p. 261,5; (कथय)
494,4; (कथ) 270,4.
- कहह, (कथयति) p. 28,5; 42,4;
55,7; 173,3; 197,2; 211,8;
218,5; 230,6; 535,4.
- कचं, (कथं) p. 125,4.
- कहा, (कथय, कथितं) p. 226,5;
280,3.
- कहाबहु, (कथय) p. 48,4.
- कहि, (कथितं) p. 240,2.
- कहिभ, (कथितः) p. 198,6; (कथितं)
278,3.
- कहिभ्यच, (कथितः) p. 198,4.
- कहिभ्रं, (कथितः, कथिता, कथितं)
p. 388,2; 390,1; 529,4.
- कहिभ्या, (कथा) p. 391,3; (कथिता)
409,2.
- कहिभ्यो, (कथितः) p. 24,5; 348,3;
(कथिताः) 40,5.
- कहिभ्यह, (कथ्यन्ते) p. 246,5.
- कही, (कथिता) p. 345,3; 368,2;
(कथय) 539,4.
- कहीले, (कथ्यते, कथ्यन्ते) p. 402,2;
411,2.
- कहु, (कथय, कथयत, कथा) p. 55,
5; 308,1; 391,3; 457,4.
- कहुं, (कोऽपि, क्वापि) p. 301,4.
- कहू, (कथय, कथितं, कथ्यतां,
कुत्रापि) p. 404,1; 541,4.
- कहेहि, (कथय) p. 282,2.
- कहेहु, (कथय, कथयत) p. 259,2;
272,2; 317,2.
- का, p. 435,4.
- काभर, (कातराः) p. 309,7.
- काभरा, (कातराः, कातरेषु) p. 255,5.
- काभरह, (काये) p. 545,3.

- काश्या, (काश्याः) p. 493,1.
 काङ्, (किं) p. २२७,४; ५६८,७.
 काङ्, (किं) p. ०,१; १८२,८.
 *कांती, (कान्तिः) p. ११४,४.
 काखण्ड, (काननं, काननानि) p. २३३,२.
 काखा, (काशः) p. १९८,५.
 काम, (कामः) p. ४५३,४; ५३७,२.
 *काम, (कामः) p. ३४४,२.
 कामंती, (कामयमाना) p. ५,३.
 काम चंद बहु पंचम मारखिजा,
 (कामचन्द्रभद्रपञ्चममारखीयाः)
 p. ४७४,२.
 कामराजस्य, (कामराजस्य) p. ४४३,४.
 कामरुद्र रात्र ढंदि, (कामरुद्रराज-
 वन्द्यै) p. ४२३,४.
 कामा, (कामः, कामं) p. ४३९,३.
 कामावतारस्य, (कामावतारस्य)
 p. ३६७,१.
 कामिणी, (कामिनि) p. ४६४,३.
 कामो, (कामः) p. १२२,४.
 *कामो, (कामः) p. ३४४,१.
 कारिजस्य, (कुरु, कुरुष्वं) p. ५५,२.
 कालंजर, (कालझरं, कालझरे)
 p. २२२,३.
 कालपुरी गमना, (कालपुरीगमनं)
 p. ४१४,३.
 काला, (कालाः) p. ३५२,३.
 कालिका, (कालिका) p. ३६१,३.
 *काली, p. १५१,२.
 कासा, (काशः, कासाः) p. १३७,१;
 ३७७,३; ५६६,५.
 कासीरात्रा, (काशीरात्रः) p. ३१८,८.
 कासीस, (से काशीस) p. १३७,४.
 कासीसर, (से काशीसर, काशीसरस्य)
 p. २४४,७; (काशीसरः) २८९,७.
 कासीस रात्रा सरासर चरमे, (काशी-
 सराजसरासारास्य) p. ४५०,३.
 काहल, (काहलः, काहलं)[१] p. ३७,३;
 ३८,१; ५२१,१; (काहलौ) ४६०,
 २; ५२१,३.
 काहल बुध, (काहलयुगं) p. ५०७,३.
 काहल बुध, (काहलयुगं) p. ४१५,१.
 काहल बुध, (काहलयुगं)
 p. ५७५,५.
 काहलपुञ्ज, (काहलपुञ्जं) p. ४०२,१.
 काहल सतु गंध, (काहलसतुगंधाः)
 p. ५६०,२.
 काहा, (किं) p. ५१६,४.
 काहु, (कह) p. ५२३,५.
 काहेलागी, (किमर्थं) p. ४६३,३.
 काह्य, (से कृष्ण) p. १२,१.
 कि, (किं, किंश) p. १८७,८; २३०,
 २; ४५३,४; ४५५,१,२; ४६५,४;
 ४७०,४.
 किश्र, (कृत्वा) p. ३७१,१; (कृताः,
 कृतं) ५७९,७; (किं) ४६५,४.
 किश्र, (कृतः) p. १५७,५; (कृतं)
 २४४,७.
 किश्रं, (कृतं, कृत्वा) p. ४७८,४.
 किश्र खिलयो, (कृतनिलयः) p. ३१५,७.
 किश्र फथिबह हारं, (कृतफथिपति-
 हारं) p. ३१३,३.

- किच, (कृतं) p. 150,1.
 किं, p. 9,4.
 किंयि, (किमयि) p. 177,8; 220,4;
 428,1,2.
 किङ्गु, (किङ्गु) p. 46,1.
 किङ्गुय, (किङ्गुय) p. 46,3.
 किञ्जद, (करोति) p. 44,3; (क्रियते)
 108,3,4; 167,6; 545,1;
 (क्रियन्ते) 177,4; 182,1.
 किञ्जउ, (करोतु) p. 169,7; (क्रियतां)
 516,4.
 किञ्जय, (क्रियते) p. 297,3; 380,2.
 किञ्जसु, (कुञ्ज, कुञ्ज) p. 59,4; 431,
 4; 438,1; 543,3; (क्रियते)
 72,5.
 किञ्जदि, (कुञ्ज, क्रियतां) p. 463,4.
 किञ्जही, (क्रियतां) p. 372,1.
 किञ्जहु, (क्रियतां) p. 252,4.
 किञ्जिद्य, (कृतः) p. 573,7.
 किञ्जिद्य घासा, (कृतघाटिकाः) p.
 318,1.
 किञ्जिद्या, (कृता) p. 261,2; (कृतो,
 क्रियते) 489,2.
 किञ्जे, (क्रियतां) p. 352,6; (क्रियते,
 कुञ्जे, क्रियते, कृतः, क्रियन्ते)
 439,2; 440,3; 464,3; 466,
 2; 481,4; 516,2; 545,7.
 किञ्जीवद, (लीङ्गयति) p. 300,2.
 किर्त्ति, (कीर्त्त्या) p. 173,2; (कीर्त्तिः)
 184,8; 334,2; 395,3; 571,5.
 किर्त्तिद्या, (कीर्त्तिः, कीर्त्तयः) p.
 446,4.
 किर्त्तिय, (कीर्त्त्या) p. 322,4.
 किर्त्तियद्य, (कीर्त्तियद्येन, कीर्त्ति-
 यद्येन) p. 504,4.
 किर्त्तियेलाद, (वेङ्कितकीर्त्तिः,
 कीर्त्तिवेलायां) p. 433,4.
 किर्त्तियि सुठुय, (कीर्त्तियुष्यः)
 p. 454,4.
 किर्त्ती, (कीर्त्तिः, कीर्त्ति) p. 107,2;
 318,5; 222,3; 439,3; 481,4;
 (कीर्त्त्या) 137,4; 367,4; 377,
 4; 378,5; 463,4.
 *किर्त्ती, (कीर्त्तिः) p. 115,1; 436,1.
 किर्त्तिय वाच सल्ल भल्ल चाव चङ्ग
 सुरगरा, (कृपाववाचग्रन्थभल्ल-
 चापचक्रसुदुरैः) p. 499,2.
 किम, (केन, कया) p. 233,6.
 किमद, (किमयि, किमयं) p. 242,6;
 (किमयि) 311,6.
 किमु, p. 274,2.
 किम्ब, (किम्बान्) p. 537,1.
 किम्बालि कंदा, (किम्बालिकन्दः)
 p. 119,5.
 किरीट, (किरीटं, किरीटः) p. 573,2.
 *किरीट, (किरीटं, किरीटे) p. 575,
 8; 576,9.
 किल, p. 122,4; 435,4.
 *किलाचङ्ग, (कीङ्गाचङ्गं) p. 518,4.
 *किलसु, (कृष्णः) p. 213,2.
 की, (किं) p. 450,4.
 कीलउ, (कीङ्गु) p. 455,4.
 कीलंसाय, (कीङ्गुन्ति) p. 516,4-5.

- कीलसि, (कीडसि) p. 10,5.
 कुंजर, (कुञ्जरान्) p. 448,1.
 कुञ्जरा, (कुञ्जरान्, कुञ्जराः) p. 255,3;
 372,3; 446,2.
 *कुंजर, (कुञ्जरः) p. 211,3.
 कुंजर गण्डवस वंताह, (कुञ्जरगण्डव-
 वन्तौ) [ISS] p. 34,2-3.
 कुंडल, (कुण्डलं) p. 573,3.
 कुंडलत्रं, (कुण्डलं) [5] p. 29,3.
 *कुंडलिका, (कुण्डलिका) p. 246,1;
 249,8; 251,2,3; (कुण्डलिका)
 246,3,7.
 कुंत, (कुन्तान्) p. 502,3.
 कुंतधर, (कुन्तधरः) p. 287,2.
 कुन्ति पुत्रा, (कुन्तीपुत्रः) p. 402,1.
 कुन्तीपुत्रं, (कुन्तीपुत्रः, कुन्तीपुत्रेण)
 [55] p. 543,2.
 कुन्तीपुत्रा, (कुन्तीपुत्राः, कुन्तीपुत्रान्)
 [55] p. 424,1; 514,1.
 कुन्तीपुत्रा कुञ्ज लडिअं, (कुन्तीपुत्र-
 युगलध्वं) p. 390,7.
 कुतेक, (कुन्तेकं = पञ्चकलमेकं)
 p. 291,3.
 *कुन्द, (कुन्दं) p. 158,1; 211,5.
 कुन्दा, (कुन्दाः) p. 370,4.
 कुन्दा, (कुन्दः, कुन्दं) p. 137,1; 377,3.
 कुम्भ, (कुम्भः) p. 132,7.
 कुगति, (कुगतिं, अलगतिं) p. 12,2.
 कुट्टिखि, (कुट्टिखिनी) p. 405,2.
 कुण्ड, (करोति) p. 5,4.
 कुण्ति, (कुण्ति, कुण्ति) p. 430,4.
 कुण्ड, (खानीत) p. 28,3; (करोति,
 कुण्ते) 113,4.
 कुण्ड, (कुण्ड) p. 163,4.
 कुण्डेहि, (कुण्ड) p. 158,5.
 कुण्डेहु, (कुण्ड, कुण्ड) p. 189,2;
 192,1; 251,2.
 कुण्डिअ, (कुण्डितः) p. 448,3.
 कुण्डिअ, (कुण्डितः) p. 537,2.
 कुमारो, (कुमारः) p. 435,1.
 कुमुद वण, (कुमुदवनं) p. 566,4.
 कुम्भ, (कुम्भः) p. 165,1; 322,4;
 (कुम्भं) 165,2.
 *कुम्भ, (कुम्भः) p. 211,3.
 कुम्भपिट्टि, (कुम्भपिट्टि) p. 372,4.
 *कुररी, p. 115,4.
 कुल, (कुलं) p. 570,5.
 कुल उज्जल, (कुलोऽज्जलः) p. 296,4.
 कुलमंती, (कुलवती) p. 118,1.
 कुलधरगलगा, (कुलधरगलगाः)
 p. 428,4.
 कुलमार, (कुलमारो) p. 173,2.
 कुमुभं, [1] p. 38,3.
 कुमुभगण, (कुमुभगणः) [1511]
 p. 274,5.
 कुमुभममअ, (कुमुभममअः) p. 581,8.
 *कुमुभाअ, (कुमुभाअः) p. 213,4.
 कुमुभाइ, (कुमुभानि) p. 122,2.
 कुमुभो, (कुमुभं) [1511] p. 24,3.
 कुहिलगण, (कोकिलगणः) p. 581,3.
 कुहूद, (कोकिलारावण) p. 453,3.
 को, p. 430,4.

कोश्र चारु चंपन्न चूच मंजरि बंजुला,
(कोतकीचारुचम्पकचूतमञ्जुरी-
वङ्गुलानि) p. 550,2.
कोश्र धूलि, (कोतकीधूलिः) p. 563,5.
कोश्रशो, (कोश्रशो) [5] p. 37,2.
कोश, (कोश) p. 412,4.
कोशाशा, (कोशाशः) p. 137,2.
कोशि, (कोशी) p. 381,3.
कोशु, (किंशुकः, किंशुको) p. 513,2;
563,1.
कोशु शशोश चंपन्न, (किंशुकाशोक-
चम्पकानि) p. 491,1.
कोशु काशय पाश दाउल, (किंशुक-
काननपानव्याकुलाः) p. 550,3.
कोशु शश्रा बय, (किंशुकनूतनवनं)
p. 465,2.
कोशे, (काशे) p. 403,4.
को, (काः) p. 167,7; 405,3; 448,4
कोह, (कोशिपि) p. 219,4; 262,4;
319,5; 488,2; (का, किं, काः,
कुश) 554,5.
*कोहल, (कोकिलः) p. 158,1;
211,3.
कोहल वाव, (कोकिलशावः)
p. 397,2.
कोहला, (कोकिलः) p. 460,2.
कोहलालाबबंधा, (कोकिलालापबन्धः;
कोकिलालापबन्धाः) p. 493,2.
कोट्ट, (कोट्ट) p. 64,2; 80,7.
कोट्टा, (कोट्ट) p. 80,2.
कोटी, (कोटी) p. 162,5.

कोपि, (कुपित्वा) p. 262,8.
कोमल, (कोमलं) p. 460,2.
कोलो, (कोलः) p. 419,4.
कोह, (कोधन) p. 157,4.
कोहाखल मुह मड, (कोधानलमुह-
मथे) p. 180,7.
*कलमा, (कमा) p. 114,2.

ख ।

खंजय कुग्रल शन्नख दर उपमा,
(खञ्जनयुगलनयनवरोपमा)
p. 477,1.
खंजयलोश्रणि, (खञ्जनलोचने)
p. 227,2.
खंजपन्न, (खञ्जापादे) p. 265,2.
*खंजा, p. 266,6.
खंडकिश्र, (खण्डीकृतः) p. 184,3.
*खंध, (खन्धको, खन्धको) p. 103,6.
*खंधश्रा, (खन्धकां) p. 129,4.
*खंधाय, (खन्धकानां, खन्धको)
p. 132,9.
*खंधो, (खन्धः, खन्धः) p. 193,1.
खग्ग, (खङ्गं) p. 180,4; 300,2;
(खङ्गेन) 488,2.
खग्गं, (खङ्गं) p. 127,3.
खग्गपाह, (खङ्गपाहयः, खङ्गपातेः)
p. 485,3.
खग्गा, (खङ्गाः) p. 425,3.
खज्जय, (खाश्रते) p. 419,2.
खडा बय बडो, (बडुबडु) p. 368,1.

खण, (खणे) p. 453,2.
 खण्ड, (खण्डो) p. 330,3.
 खणे, (खणे) p. 453,2.
 खणो, (खणो) p. 330,3.
 खत्ति, (खत्तियः, खत्तिया) p. 202,1.
 खत्तिभ्र, (खत्तियाको) p. 570,5.
 खत्तिउ, (खत्तियं) p. 330,4.
 खत्तिखो, (खत्तिया) p. 119,1; 144,2.
 खत्तिबंस, (खत्तियवंसः) p. 381,3.
 खत्तो, (खत्तिया) p. 378,2.
 खर, (खरः) p. 211,3.
 खरकिरख, (खरकिरणं) p. 42,3.
 खरहृद्यो, (खरहृदयः) p. 122,3.
 खरा, (खरः) p. 541,1.
 खल, (खलः) p. 277,1.
 खलह, (खलति) p. 266,2; 330,5.
 खलिभ्र थण बसणभ्रा, (खलित-
 स्तनवसना) p. 393,1.
 खलिभ्रा, (खलितः) p. 528,2.
 खस, (खलति) p. 46,6.
 खसइ, (पतति) p. 266,2,4.
 खा, (खादति) p. 403,4.
 खाए, (खादन्ति, खादयित्वा)
 p. 520,2.
 खाहि, (खादति, भक्षयति) p. 435,3.
 खोर, (खोरं) p. 132,5.
 खुदि, (खोदयित्वा, खोदित्वा)
 p. 327,1.
 खुर, (खुरैः) p. 327,1.
 खुरबाबक, (खुरबानक) p. 249,6.

खुराबाब, (खुरबानः) p. 255,4.
 खुलिभ्रं, (खलितं, खलितो) p. 15,4.
 खुलुणा, (खे लुड) p. 10,4.
 खुदिभ्र, (खुमितः) p. 255,4.
 खेलंत, (खेलति) p. 262,2.
 खोडउ, (खडुः) p. 198,1.

ग ।

गभ्र, (गजः) p. 36,3; (गजाभ्र)
 262,1; (गजाः) 309,1.
 गभ्रगमखि, (गजगमने) p. 147,6;
 267,2; 583,5.
 गभ्रजूह संजुत्तं, (गजभ्रूयसंयुक्तं; गज-
 भ्रूयसंयुक्तं) p. 157,4.
 गभ्रख, (गगनं) p. 260,3; (गगने)
 273,2.
 गभ्रखं, (गगनं) [155] p. 34,5;
 (भ्राकाशं) 40,3.
 *गभ्रखंग, (गगनाङ्ग) p. 254,2.
 *गभ्रखु, (गगनं) p. 132,4; 213,4.
 गभ्रवरगमखि, (गजवरगमने)
 p. 263,4.
 गभ्रवरगमखी, (गजवरगमना)
 p. 477,3.
 गभ्रवरलुलिभ्रं, (गजवरलुलितं, गज-
 वरललितं) p. 117,3.
 गभ्रवक, (गजवरः) p. 287,2.
 गभ्रभरख, (गजाभरख) [115] p. 31,4.
 गभ्रहि, (गत्रैः) p. 309,1.
 गइ, (गला) p. 375,3.

- गङ्गे, (गतिः) p. 435,4.
- गङ्गाकल्लोल, (गङ्गाकल्लोलः) p. 184,4.
- गङ्गा, p. 143,1; 169,1; 207,1;
417,1; 439,1.
- गञ्जिन्न, (गञ्जितः, गञ्जिताः) p. 219.
1; 255,2.
- गञ्जिन्न कालिन्न कुल, (गञ्जित-
कालियकुलश्च) p. 334,4-5.
- गञ्जिन्ना, (गञ्जिताः) p. 446,1.
- गङ्, (गब्धः, गब्धः) [१] p. 33,3.
- *गङ्गान्ना, (गब्धकं) p. 552,3.
- *गङ्गका, p. 554,6.
- *गङ्गो, (गब्धः) p. 193,1.
- गङ्गे, (गङ्गे) p. 439,3.
- गङ्घि, (घन्ध) p. 182,8.
- गङ्घ, (गन्धाः) [1] p. 372,1; 497,4;
(गन्धः) 418,2; 489,3; 503.
3; 509,2.
- गङ्घन्न क्षुरग्रा, (गन्धयुग) p. 461,2.
- गङ्घं, (गन्धः) [1] p. 38,4; 192,3.
- गङ्घहारा, (गन्धहारौ) p. 555,1.
- गङ्घा, (गन्धश्च, गन्धं, गन्धयोः) p.
514,2; (गन्धः) 529,3.
- *गङ्घाक, (गन्धानं) p. 163,6; 165,5;
(गन्धानश्च) 164,1.
- *गङ्घाका, (गन्धानं) p. 163,5.
- गङ्घुग्गुरो, (गन्धगुरु, गन्धः गुरुः) p.
529,2.
- *गङ्घीरा, p. 151,1.
- *गङ्घाङ्क, (गङ्घाङ्क) p. 252,2.
- *गङ्घाङ्ग, (गङ्घाङ्क) p. 255,6.
- गञ्ज, (गञ्जन्ति) p. 485,1.
- गञ्जउ, (गञ्जतु) p. 455,1.
- गञ्जे, (गञ्जन्ति) p. 516,1.
- गठ, (घटिता, निर्मिता) p. 496,4.
- गठु, (घटिता, निर्मिता) p. 477,4.
- गण, (गणः) p. 105,3; 252,4; 254,
1; (गणः, गण) 336,6; 375,1;
385,1; 543,3; 571,5; (गणाः)
177,5; 242,3; 301,6; 306.
2; 494,3; 569,1; (गणान्)
167,3; 170,4; 217,2; 265,2;
299,1; 333,2; 457,1; (गणौ)
41,3; 295,1.
- गण अट्ट, (गणाष्टकं, गणाष्टकश्च)
p. 40,4.
- गणपेत्रता, (गणपेत्रता) p. 40,1.
- गणफल, (गणफल) p. 42,1.
- गणविषय, (विषयगण) p. 293,2.
- गणभेन्नो, (गणभेन्नः) p. 16,2.
- गणह, (गणाः, गणैः) p. 252,4.
- गणा, (गणाः) p. 110,1; 454,3;
567,4; (गणः) 297,3.
- गणाणं, (गणानां) p. 23,1.
- गणिज्जह, (गण्यते) p. 182,2.
- गणिज्ज, (गणय, गण्यन्ते) p. 418,3.
- *गण्येसक, (गण्येसरः) p. 158,2.
- गण्येसु, (गण्यस्व) p. 552,3.
- गणा, (गणः) p. 36,2; 242,9; 444,2.
- गण्णा, (गणः) p. 51e,1.
- गणह, (गायति) p. 460,2.
- गणरिच कान्ता, (गौरीकान्ता) p. 365,3.

गब्ध, (गर्भः) p. 554,2,5.
 गब्धीश्रा, (गर्भिताः) p. 483,1.
 गभिश्र, (गतं, गभितानि) p. 537,4.
 गरल, (गरलो) p. 100,3.
 गरस, (ग्रासः, ग्रासं) p. 453,1.
 गरुड, (गरुडः) [स] p. 35,5.
 *गरुड, (गरुडः) p. 213,3.
 गरुडवर बाह्या, (गरुडवरदाहनः)
 p. 385,4.
 गल, (गले) p. 190,3.
 गला, (गले) p. 387,2.
 गहिलत्तकं, (ग्रहिलतां) p. 5,4.
 गाभ्रा, (गात्रं) p. 399,3.
 गाह, (उच्चार्य) p. 489,3.
 गाहकाधिता, (गोधृतं) p. 403,2.
 गाव, (गायति) p. 552,3.
 *गाथा, p. 5,4 ; 6,4 ; 15, 4.
 गाव, (गायति) p. 89,7 ; 397,2.
 गावंत, (गायन्ति) p. 520,2.
 गारह, (एकादश) p. 285,5 ; 575,1.
 गारहाह, (एकादश) p. 422,3.
 गाह कोहह, (गाथाकोहाः) p. 42,6.
 गाहख, (गाथायाः) p. 271, 4.
 *गाहा, (गाथा) p. 1,8 ; 11,4 ; 16, 4 ; 17,4 ; 18,5 ; 23,5 ; 24, 5 ; 25,5 ; 26,5 ; 29,5 ; 30,9 ; 31,5 ; 33,5,10 ; 34,5 ; 38, 4 ; 40,5 ; 58,5 ; 108,1,3 ; 109, 4 ; 111,2 ; 112,2 ; 113,4 ; 117, 4 ; 118,4 ; 119,2 ; 120,4 ; 144, 4 ; 145,3 ; 151,3 ; 298,4 ; 442, 3 ; 595,3 ; (गाथायाः) 272,2.

गाहाह, (गाथा, गाथायाः, गाथायां)
 p. 103,2.
 गाहाह, (गाथायां) p. 111,1.
 गाहाहं, (गाथानां) p. 112,2.
 *गाहिबि, (गाहिनी) p. 115,2 ; 126,5.
 *गाहिनी, (गाहिनी) p. 126,1. 127,1,6.
 गाहिनीश्र, (गाहिनीं) p. 103,4.
 *गाहू, p. 14,4 ; 27,3 ; 28,5 ; 30, 5 ; 32,5 ; 37,4 ; 102,5 ; 103, 2 ; 105,1,3,4 ; 107,3 ; 152, 3 ; 171,3 ; 269,3 ; 326,3.
 गाहे, (गाथायां) p. 110,2.
 गिंहू (गिहुक) p. 262,2.
 गिब पहिरिभ फबिहारा, (प्रीवा-
 परिहृतफबिहाराः) p. 169,2.
 *गिभ, (प्रीभः) p. 213, 3.
 गिरि, (गिरिः) p. 266,2 ; 334,3.
 गिरिं, p. 131,1.
 गिरिणाश्रि अहंगधह, (गिरि-
 नाग्यंहुीश्रः) p. 172, 4.
 गिरिबर सभ्रक, (गिरिबरभयनः,
 गिरिबरभयन) p. 458,2.
 गिरिबर सभ्रकं, (गिरिबरभयनं) p. 313,8.
 गिरिबर सिहर, (गिरिबरभ्रकरं)
 p. 260,2.
 गिरिबर कोहरा, (गिरिबरभ्रि-
 गिह) p. 309,6.
 गिरिहृश्रा पाश्र पंकेरहाहं, (गिरि-
 हुतापाश्रपंकेरहयोः) p. 558, 7-8.

- गिरीशनेत्रमंडिणी, (गिरीशनेत्र-
मण्डिनी) p. 380,3.
- गिरीश, (गिरीशः) p. 338,1.
- * गीश्वर, (गीता) p. 547,3.
- * गीता, p. 550,6.
- गुञ्जर, (श्वे गुञ्जर) p. 448,1.
- गुञ्जरा, (गुञ्जरः, गुञ्जराः) p.
255,2; 446,2.
- गुञ्जरि, (गुञ्जरी) p. 286,1.
- गुडिभ्रा, (गुडिकां, गुडिकाः) p.
122,4.
- गुह्यप्रियाभ्रा, (गुह्यार्पिताः) p.
488,3.
- गुह्यसुतर, (गुह्ययुक्ता) p. 374,3.
- गुह्यसुता, (गुह्ययुक्तां, गुह्ययुक्ताः) p.
461,4.
- गुह्यसंत, (गुह्यवन्तः) p. 362,3.
- गुह्यसन्ति, (गुह्यवन्ती) p. 279,3.
- गुह्यसंत, (गुह्यवन्तः) p. 430,1.
- गुह्यसंतत, (गुह्यवाम्) p. 470,1.
- गुह्यसंतपुता, (गुह्यवन्तः पुत्राः,
गुह्यवन्तपुत्रं) p. 430,1.
- गुह्यरहिभ्रा, (गुह्यरहिता) p. 120,3.
- गुह्य सञ्चरि रहिभ्र, (सङ्घं गुह्यरहितः)
p. 198,5.
- गुह्य, (गुह्य, गुह्यत) p. 182,6;
394,2.
- गुहा, (गुहाः) p. 368,3.
- गुधि, (गध, गुधय) p. 371,2.
- गुधिष्ट, (गुधिनः, गुधिनां) p.
394,2.
- गुधिगण, (गुधिगणाः) p. 293,4;
(गुधिगणैः) p. 583,7.
- गुन्धिच्छिष्ट, (गुन्धिच्छी, गुन्धिच्छीव)
p. 120,3.
- गुह, (गुहः) p. 135,2; 140,5;
141,2; 150,2; 209,2; 210,3;
252,5; 297,4; 306,3; 323,8;
311,4; 392,2; 400,3; 464,2;
480,2; (गुहवः) 96,3; 141,1;
155,2; 189,1; 209,1; 210,2;
478,3; 486,2; (गुहवां) 223,1;
(गुहोः) 301,2; (गुहं) 59,5;
89,4; 189,1; 299,2; 330,7;
489,3.
- गुहप्रंत, (गुहप्रन्तः) p. 25,2.
- गुहप्रस्त, (गुहप्रस्त) p. 29,5.
- गुहभ्रा, (गुहः, गुहकां) p. 298,1;
(गुहः) 326,2.
- गुहसक भस्तर, (गुहजनभक्ता) p.
374,3.
- गुहसुभ्र, (गुहयुगं) p. 25,2; 492,3;
583,3.
- गुहसुभ्रल पचिद्धो, (गुहयुगलपचिद्धः)
p. 383,2.
- गुह सुभ्रल सञ्च सेवो, (गुहयुगल-
सङ्घं सेवः, गुहयुगलसङ्घं सेवं)
p. 394,1.
- गुह सुगलं, (गुहयुगलं) p. 30,6.
- गुह सुग सेवं (गुहयुगलसेवः) p.
426,2.
- गुह सुगगा, (गुहयुगगं) p. 583,2.
- गुह सुता, (गुहयुक्ताः) p. 583,6.

- गुस्ता, (गुस्ता, गुस्तां) p. 55,8.
 गुस्तरौ, (गुस्तरः) p. 355,1.
 गुस्त्वशास्त्रो, (गुस्त्वशास्त्र) p. 428,2.
 गुस्त्विक्रम, (गुस्त्विक्रमः) p. 219,3.
 गुस्त्वेष्या, (गुस्त्वेष्याः) p. 37,2.
 गुस्त्वेष्या, (गुस्त्वेष्या) p. 120,2.
 गुस्त्वेष्यो, (गुस्त्वेष्यः) p. 25,3.
 गुस्त्वेष्यु, (गुस्त्वेष्यु, गुस्त्वेष्युन्) p. 433,2.
 गुस्त्वेष्यु, (गुस्त्वेष्यु, गुस्त्वेष्युन्) p. 18,5; 330,7.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तं) p. 287,8.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तान्तः, गुस्त्वेष्युत्तान्तोन्) p. 385,2.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः, गुस्त्वेष्युत्तः) p. 48,3.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 189,2.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 4,3; 152,1; 466,2.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 444,2.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 523,5.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 430,3.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 468,6.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 122,4.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 343,4; 346,1.3; (गुस्त्वेष्युत्तः) 377,1.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) [151] p. 32,3.
 गुस्त्वेष्युत्त, (रे गुस्त्वेष्युत्तः) p. 450,1.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 46,4.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 44,5.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 169,1; 338,5.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 313,1; (गुस्त्वेष्युत्तः) 586,4.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 5,4; 343,4; 439,2.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 114,3.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 423,3.
 गुस्त्वेष्युत्त, (गुस्त्वेष्युत्तः) p. 219,1.
 घ ।
 घघर रत्न, (घघररत्नं) p. 327,1.
 घघर, (घघरते) p. 150,2; (घघरति) 210,3.
 घघ, (घघः) p. 273,2.
 घघाघघ, (घघाघघः) p. 300,4.
 घघ, (घघतां) p. 170,3.
 घघ, (घघतां) p. 173,2.
 घघ कुलवान, (घघाकुलवानः) p. 173,2.
 घघ, p. 170,1; 172,5; (घघाघा) 171,2.
 घघाघघ, (घघाघघं) p. 175,2; (घघाघघः) 176,5.
 घघ, (घघं) p. 277,4; (घघे) 304,1; 541,4.
 घघरि, (घघरिणी) p. 46,6; 371,4.
 घघ, (घघं) p. 283,2; 362,4.
 घघरि, (घघरिणी) p. 279,3.
 घघरिणी, (घघरिणी) p. 283,2.
 घघ, (घघं) p. 463,1.

- घटे, (घृषे) p. 368,4.
 घल्लवि, (घूर्खसे, न वहिर्वहावि,
 नापहरवि) p. 10,4.
 घात, (घातः) p. 504,2.
 *घारि, (घारी) p. 354,1.
 *घारी, p. 354,4.
 घिता, (घृत) p. 224,1.
 घुमद्, (घूर्खसे) p. 266,3,4.
 घुलकि घुलकि, (करिगद्दः) p.
 327,6.
 घोषन्ति, (घूर्खन्ति) p. 531,3.

च ।

- च, p. 128,5; 419,3; 428,2.
 चउ, (चत्वारः) p. 135,1; 205,2;
 440,3; 494,3; (चतस्रः) 177,
 4; (चतुरः) 457,1; (चतुरः,
 चतुर्षु) 468,2; 539,3.
 चउ अक्षरको, (चतुरक्षराणां, चतु-
 रक्षरक) p. 433,1.
 चउअगल, (चतुरग्राः, चतुरधिकाः)
 p. 189,1; 202,3.
 चउ अगल इक्ष्वाण, (चतुरधिकाइश-
 नामानि) p. 431,2.
 चउअल, (चतुःपदाग्रत्) p. 103,2.
 चउअलच, (चतुःसत्वारिंशत्) p.
 246,5,6.
 चउअललिच, (चतुःसत्वारिंशत्) p.
 209,1.
 चउअलौच, (चतुःसत्वारिंशत्) p.
 192,2.
 चउकल, (चतुष्कलाः) p. 177,4; 299,
 1; 494,3; (चतुष्कलान्) 333,2.
 चउकलच, (चतुष्कलाः) p. 182,3.
 चउकल कुग्रल, (चतुष्कलपुगलं) p.
 175,2.
 चउकल, (चतुष्कलान्) p. 175;1;
 (चतुष्कलाः) 301,6.
 चउकलाचं, (चतुष्कलानां) p. 25,1.
 चउकलु, (चतुष्कलाः, चतुष्कलान्)
 p. 336,6.
 चउकल्ल, (चतुष्कल) p. 33,10.
 चउगलअ, (चतुरग्रा) p. 509,4.
 चउचरणा, (चतुश्चरान्) p. 323,7.
 चउछंद, (चतुश्छन्दांश्चि) p. 167,6.
 चउठा, (चतुर्थे) p. 230,4.
 चउत्यय, (चतुर्थे) p. 117,4.
 चउपो, (चतुर्थः) p. 406,2.
 चउरइ, (चतुर्द्वयसु) p. 317,1; 433,3.
 चउरइ, (चतुर्द्वय) p. 280,2; 282,1
 435,3; (चतुर्द्वयसु) 315,7.
 चउरइही, (चतुर्द्वयसु) p. 571,8.
 चउपअ, (चतुःपदानि) p. 251,1;
 (चतुःपदेषु) 420,2.
 चउपइअ, (चतुःपात्रिका, चतुः-
 पात्रिकां) p. 167,1,2; 169,9;
 193,5; 195,5.
 चउपओ, (चतुःपादे, चतुःपदेषु)
 p. 525,3.
 चउअसुकलअ, (चतुर्वसुकलं, चतु-
 र्वसुकलाकं) p. 420,2.
 चउओच, (चतुर्विंशतिः) p. 155,2.

- चंडवीचद, (चतुर्विंशतिः) p. 182,1.
 *चउबोल, (चौबोलं) p. 226,5.
 *चउबोला, p. 226,1; 227,5.
 चउमत्त, (चतुर्मात्रान्) p. 170,4;
 217,2; (चतुर्मात्रिको) 284,3;
 (चतुर्मात्रं) 291,2; (चतुर्मात्रः)
 297,3.
 चउमत्तद, (चतुर्मात्रस्य, चतुर्मात्रिकां,
 चतुर्मात्रिकाः) p. 30,4; 374,2.
 चउमत्ता, (चतुर्मात्रिकान्, चतुर्मात्रान्)
 p. 36,4; 167,3; (चतुर्मात्राः,
 चतुर्मात्रिकाः) 129,2; 242,3.
 *चउरंसा, (चतुरंसां, चतुरंसा)
 p. 365,1,6.
 चउरावी, (चतुरावीतिः) p. 468,2.
 चउ सन्न, (चतुःस्रसं) p. 167,5.
 चउ संधिदि, (चतुःसन्धिषु) p. 330,9.
 चउसष्टिः, (चतुःसष्टिः) p. 103,6.
 चउसष्टिं मत्त, (चतुःसष्टिमात्राकं)
 p. 217,4.
 चऊसत्रोचद, (चतुर्विंशतिः) p. 497,2.
 चंचल, (चञ्चलं, चञ्चलः) p. 227,3;
 300,1.
 चंचला, (चञ्चलं) p. 10,2.
 *चंचला, p. 503,4; 504,5.
 चंच, (चञ्चः) p. 493,4.
 चंचमा, (चञ्चमाः) p. 40,3.
 चंचा, (परमकोपयती) p. 419,1.
 चंचाल, (चञ्चालः) p. 493,4.
 चंचालचरित, (चञ्चालचरित्रः)
 p. 242,9.
 चंडालद घर रदिघ्ना, (चञ्चालपृष-
 थ्यिता) p. 145,2.
 चंडिघ्ना, (चञ्चिका) p. 380,4;
 387,3.
 चंडी, (चञ्चो) p. 356,3.
 चंडेचर, (चञ्चेश्वरस्य, चै चञ्चेश्वर)
 p. 107,2; 184,8.
 चंडेचो, (चञ्चोमः) p. 346,4.
 चंड, (चन्द्रः) p. 285,1; 354,4;
 370,4; 563,1.
 चंडकला, (चन्द्रकला) p. 417,3.
 चंडकलाभरणा, (चै चन्द्रकलाभरण)
 p. 480,2.
 चंडय, (चन्द्रनं) p. 107,1.
 *चंडगु, (चन्द्रनं) p. 211,2.
 *चंडमल, (चन्द्रमालां) p. 535,4.
 चंडमुदि, (चन्द्रमुक्ति) p. 486,3.
 चंडमुही, (चन्द्रमुक्ति) p. 227,2.
 चंडा, (चन्द्रः) p. 137,1; 338,3;
 377,3; 566,1.
 चंडो, (चन्द्रः) [॥५॥] p. 23,3,
 107,1.
 *चंपप्रमाला हंड, (चम्पकमाला-
 च्छन्दः) p. 402,2.
 *चंपकमाला, p. 403,4.
 चंपारण, (चम्पारणाः) p. 244,5.
 चकमक करि, (चाकचिकमं कुर्वन्ति)
 p. 327,4.
 चक्र, (चक्रं, चक्राणि) p. 165,4;
 503,2.
 *चक्रपत्र, (चक्रपत्रः, चक्रपत्रं)
 p. 475,4.

- चक्रवर्ह, (चक्रवर्तिनि) p. 165,4.
 चक्रवर्ह, (चक्रपतिः, चक्रवर्ती) [१९१]
 p. 32,4.
 चक्रवृ, (चतुष्कलः) p. 146,1;
 254,1; (चतुष्कलाम्) 259,1.
 *चक्रो, (चक्रौ) p. 115,3.
 *चक्ररी, (चक्ररी) p. 521,4.
 चमर, (चामर) [९] p. 459,2.
 चमरसुभ्र श्रमगला, (चामरयुगाग्रं)
 p. 512,5.
 चमर तिभ्र, (चामरत्रयं) p. 492,2.
 चमर तिभ्र पचिह्नुं, (चामरत्रयपचिह्नुं)
 p. 492,2.
 चमले, (चामराणि) p. 327,4.
 चम्मखंडं, (चर्मखण्डं) p. 419,3.
 चरख, (चरणे) p. 164,1; 230,4;
 271,2; 375,1.
 चरखंते, (चरणान्ते) p. 4,2.
 चरख गण, (चरणगणम्) [९॥]
 p. 469,2; (चरणगणः, चरण-
 गणं) 475,1; (चरणगणः)
 512,4.
 चरणसुभ्रलं, (चरणयुगलं) p. 33,2.
 चरखा, (चरखाः, चरणे) p. 163,3;
 (चरणौ) 480,1.
 चरणे, (चरणे, चरणयोः) p. 9,2.
 चरणो, (चरणः, चरणं) [९॥]
 p. 25,4; 242,4.
 चल, (चलति) p. 44,7; 210,3;
 (चलन्ति) 322,2; (चलं)
 395,2; (गच्छ) 448,1.
 चलह, (चलति, चलन्ति) p. 135,2;
 140,5; 141,2; 158,5; 165,1,
 2,4; 197,2; 266,2; 322,4;
 327,5; 395,2; 541,3.
 चलह, (चलामि) p. 180,9.
 चलंत, (चलन्ति) p. 499,1;
 (चलिताः) 502,3.
 चलंतप्रा, (चलन्ति) p. 372,3;
 485,8.
 चलंति, (चलति) p. 502,4.
 चलंते, (चलति) p. 165,1,2,4;
 (चलन्त्यां) 165,3.
 चल कमल शश्रणिप्रा, (चलकमल-
 नयनिका) p. 393,1.
 चलाउ, (चालयन्तः) p. 502,1.
 चलाउह, (चालयति) p. 46,2.
 चलाउने, (चलति, चालयति)
 p. 358,4.
 चलि, (चलति, चलित्वा, गत्वा)
 p. 397,2.
 चलिभ्र, (चलितः, चलिते) p. 148,
 1; 157,4; 249,3; 255,5.
 चलिभ्र बीर हम्मीर पात्रभर, (चलित-
 बीरहम्मीरपात्रभरेण) p. 249,4.
 चलिप्रा, (चलितः, चलिताः, चलिते)
 p. 327,6,8.
 चलु, (चलति) p. 327,5; 560,3.
 चलु, (चलितः) p. 502,2.
 चले, (चलितः, चलिताः, चलति,
 चलन्ति, चलितं) p. 244,2;
 304,8; 318,2,8; 327,2;
 576,2.
 चाउ, (चापेन) p. 488,4.
 चाउहाहा, (चतुर्ह्रस्व) p. 377,2.

वाग्ने, (वायः) [1115] p. 24,3.
 वाङ्मूर, (वाङ्मूरः) p. 334,6.
 वासर, (वासरं, वासरः, वासराणि)
 [5] p. 29,3; 415,1; 461,1;
 469,1; 529,2,3.
 वासरघ्ना, (वासरं, वासरकं) [5]
 p. 567,3.
 वासरं, (वासरं) p. 529,3.
 *वासरं, p. 485,5.
 वासरस्रुग्ग, (वासरयुगं) [55]
 p. 560,4.
 वासरसरं, (वासरसराणि) [5]
 p. 529,1.
 वासरस्र, (वासरस्र) p. 484,1.
 वासरहारा, (वासरहारो) p. 461,3.
 *वासर, (वासरं) p. 158,2.
 वासरो, (वासरं) [5] p. 440,1.
 वासा, (वसं) p. 439,3.
 वारि, (व्यारः) p. 141,1; 182,3;
 187,3; 217,5; 306,2; 354,
 1; 442,1; 444,3; 447,1;
 (व्यारि) 251,1; (वसः)
 306,4; (वसुरः) 308,1;
 (व्यारः, वसुभिः) 451,1;
 454,3.
 वारिठाई, (वसुःसंख्यकान्) p. 217,2.
 वारि तङ्कार संमेघ वङ्कित, (वसु-
 लकारसंमेघोत्कृष्टं) p. 449,1.
 वारिवहा, (वसुह्वं) p. 226,3.
 वारिपद्मा, (वसुपदा) p. 226,5.
 वारिम, (वसुर्ध) p. 228,3.

वारिहार, (हारवसुह्वं) p. 372,1.
 वारी, (व्यारः, वसुर्धा, वसुभिः)
 p. 352,3; 368,2; 378,1,2;
 398,1; 438,1,2,3; 514,3.
 वाह, (वाहः) p. 497,3.
 वाह कथय लह मुप्रसुप्र सुवसा,
 (वाहकनकलतामुप्रसुप्रसुवसा)
 p. 477,2.
 वाहगवा, (वाहगवाः) p. 571,2.
 *वाहसेचि, (वाहसेचो) p. 235,1;
 239,2.
 *वाहसेचो, (वाहसेचो) p. 239,3.
 वालिच, (व्यारिंशत्) p. 583,6.
 वालीच, (व्यारिंशत्) p. 189,1.
 वालीचघरा, (व्यारिंशद्दृष्टं)
 p. 330,9.
 वाहय, (प्रपेक्षते) p. 297,4.
 वाहयि, (वाहयि) p. 277,3.
 वाहयि, (याचसे, प्रपेक्षसे) p. 12,4.
 वित्तिच, (चित्ति) p. 334,9.
 चिद्वृत्ति, (चित्ति) p. 474,4.
 चित्त, (चित्तं) p. 233,5.
 चित्तायज्ञं, (चित्तधैर्यं), p. 6,3
 चित्तमभूमे, (चित्तमर्थे) p. 492,4.
 चित्तह, (चित्तं) p. 334,9.
 चित्ता, (चित्तं) p. 545,5.
 चिर, (चिरं) [15] p. 26,2.
 चिरालय, (चिरालयः) [15] p. 26,2.
 चिह्न, (चिह्नं) [15] p. 26,2.
 ची, (तु, एव) p. 117,1.
 चीना, (चीनाः) p. 318,3.

- बुधमाला, (बूतमाला) [15] p. 26,3.
 *बुद्ध्या, (बुद्ध्या) p. 114,3.
 *बुद्धिभ्राता, (बुद्धियाला, बुद्धि-
 काला) p. 274,2 ; 276,2 ;
 277,5.
 *बुद्धिभ्राता छंद, (बुद्धियालाच्छंदः)
 p. 274,1.
 बुद्धिभ्र, (बुद्धिभ्रितः) p. 233,3.
 बूभ्र, (बूते) p. 397,2.
 बूभ्रह गाह्ये, (बूतदृष्टोच, बूतदृष्टे)
 p. 465,1.
 बूभ्रा, (बूतः, बूताः) p. 563,2.
 बूत, (बूतः) p. 10,2 ; 358,4.
 बूभ्रगमला, (बतुरग्रा) p. 466,4.
 बूभ्रालीचह, (बतुबल्लारिंभ्रत)
 p. 525,4.
 बूभ्रयो, (बतुर्भः) p. 406,2.
 बूभ्रह, (बतुर्भ्र) p. 404,2 ; 413,3.
 बूभ्रह बन्ध, (बतुर्विभ्रतिवर्णांश्च)
 p. 575,6.
 बूभ्र, (ब्रह्मः) p. 440,3.

छ ।

- छभ्र, (बट्ट) p. 362,2.
 छभ्रभल, (ब्रह्मात्रः) p. 297,2.
 छभ्रा, (बट्ट) p. 363,1.
 छहल, (विदग्धेभ्यः) p. 227,4.
 छहल्ल, (विदग्धाः) p. 177,2.
 छह चतकल, (बट्टचतुष्कलाः, बट्ट-
 चतुष्कलं) p. 579,7.

- छहपभ्रसि, (बट्टपवेसु) p. 147,3.
 छहं, (छन्दः) p. 167,8 ; 170,2 ; 177,
 2 ; 182,2,7 ; 298,3 ; 306,5 ;
 330,5 ; 336,2 ; 396,2 ; 400,
 4 ; 404,1 ; 422,2 ; 486,4 ;
 512,6 ; 547,3 ; (भेदः) 197,1.
 छहभ्र, (छन्दः) p. 454,2.
 छहभ्रार, (छन्दकारः) p. 213,6.
 छहं उट्टबन्ध, (छन्द उट्टवर्नं) p. 198,4.
 छहं, (छन्दः) p. 492,4.
 छहपलंधो, (छन्दःप्रबन्धः) p. 195,4.
 छहंवरं, (छन्दोवरं) p. 293,3 ; 447,
 4 ; 478,2.
 छहंभंगोच, (चन्दोभङ्गिन) p. 14,4.
 छहं, (छन्दः) p. 464,4.
 छहं, (छन्दः) p. 167,2 ; 481,2,4.
 छहंदाया, (छन्दः, छन्दांसि) p. 377,2.
 छहं, (छन्दः) p. 217,5 ; 220,5 ;
 468,2.
 छहंगुगाभ्रंती, (छन्दो गायत्रिः)
 p. 506,3.
 छहंनुदाबे, (छन्द उत्यापयति) p. 506,2.
 छहं, (छन्दः) p. 315,8.
 छहं, (छन्दः) p. 27,2.
 छहं, (छन्दः) p. 506,4 ; 509,4 ;
 518,4 ; 543,4 ; 564,4.
 छहंलउ, (बट्टकालो) p. 187,7.
 छहंलु, (बट्टकालः) p. 146,1 ; 182,3 ;
 287,3 ; (बट्टकालः) 299,2 ;
 (बट्टकालं) 175,1 ; 259,1 ; 308,1 ;
 (बट्टकालः, बट्टकालं) 336,6.
 छहंलो, (बट्टकालः) p. 306,2.

कक्षा बलप्रा, (बद्धवलय) p. 406,3.
 कगाय, (बद्धगयाः) p. 267,3; (क-
 गयायू = बटुकलानु) 319,2.
 कगाय पत्वार, (बटुकलप्रसार) p. 23,1.
 कट, (बहुः) p. 110,1.
 कटं, (बहुः) p. 110,2.
 कटम, (बहुः) p. 105,3.
 कटुदि, (बहुः) p. 547,2.
 कटुयण, (सुक्ताय) p. 504,3.
 कटो, (त्यज) p. 483,4.
 कखालेप्रा मत्ता पत्ता, (बख्यवति-
 मानामासाः) p. 438,3.
 कत्त, (कत्र) p. 292,2.
 क प च त दा, (कपचतदाः) p. 16,3.
 *कप्यप्र, (बटुपदं) p. 42,9; 44,9;
 46,8; 177,2; 182,7; 198,7;
 202,6; 207,7; 211,8; 213,
 7; 230,8; (बटुपदे) 177,7;
 202,6.
 कप्यप्र बाम, (बटुपदनामानि) p. 211,
 8; 213,6.
 कप्यप्रदोच, (बटुपददोचः) p. 198,6.
 कप्यप्र पत्वार, (बटुपदप्रसारः) p.
 187,4.
 *कप्यप्र, (बटुपदं) p. 177,1; 184,0.
 क प्यं च चर ति हुकलामु, (बटुपद-
 चतुस्त्रिदिकलामु) p. 16,4.
 कप्यप्र, (बटुपदामर) p. 205,3.
 कप्यप्रमत्त, (बटुपदामन्यानाकां)
 p. 205,3.

कबीचकर, (बद्धविंशत्यकरः)
 p. 141,1.
 कबीचा, (बद्धविंशतिः) p. 102,2.
 कभसायं, (बखानाकां) p. 23,5.
 कमुठधारी, (बखुच्छधारी) p. 435,1.
 कलतयु, (कलतनुं) p. 570,3.
 कलि, (कलयित्वा) p. 586,7.
 कद, (बटु) p. 205,2.
 कद्विच, (बद्धविंशतिः) p. 202,5.
 कदबीचर, (बद्धविंशतिः) p. 209,1.
 काप्रण, (प्राच्छादनं) p. 283,2.
 *काप्रा, (हाया) p. 114,4.
 काखबह, (बख्यवतिः) p. 202,3.
 क्किज्जह, (क्किज्जते) p. 44,4.
 कोप्रा, (कोकाः, विवरधाः) p. 429,4;
 472,4.
 कोरतरि बख्यो, (बटुसमतिवर्णाः,
 बटुसमतिवर्णानां) p. 525,3.
 कोदि, (सुद्रा, खयां, त्यज) p. 12,2.
 कोलिप्रा, (भोचिता) p. 423,4.

ज ।

ज, (जः) [131] p. 39,3; (पच)
 518,1,2.
 जघ, (जयं) p. 44,3; (पच) [135]
 472,2.
 जंग्रह, (जयति, जगति) p. 1,8;
 365,6; 385,3; 558,7;
 586,1,5.
 जग्यो, (जगयः) p. 472,1.

- अह**, (यदि) p. 9,3; 11,1; 44,5;
 46,1,2,4,5; 224,1; 242,6;
 274,2; 277,3,4; 311,6; 323,
 8; 326,2; 330,4,8; 338,1,
 3,5; 365,4; (यदि, यत्र) 375,
 3,4; 448,3; 459,2; 463,4;
 465,3; 480,2; 545,5.
- अह**, (यदि) p. 224,3.
- अं**, (यं) p. 131,1; (यः) 152,2;
 (यत्र, यत्) 158,4,5; 209,2;
 278,2; 343,4; 350,1; 361,
 1; 363,1; 399,2; (यत्र, यत्)
 यस्मात्, यस्माः, यतः) 461,1;
 475,3; 525,3; 531,2,3,4;
 543,3; 555,3; 564,3; 581,1;
 (यदि) 595,3.
- *अंगसु**, (अङ्गसः) p. 211,6.
- अंगसुप्रलेख**, (अङ्गायुगलेन)
 p. 33,5.
- अंता**, (यान्तः) p. 378,5.
- अंप**, (अङ्गति, अङ्गत्) p. 413,3;
 422,4; 497,4.
- अंपह**, (अङ्गति) p. 59,5; 158,3;
 195,4; 285,6; 330,3; 433,
 4; 454,4; 583,4.
- अंपंत**, (अपत्, अङ्गति) p. 287,9.
- अंपंता**, (अङ्गति, अङ्ग्यते) p. 424,4;
 481,3; (अङ्गति) 483,4.
- अंपिथ**, (अङ्गितं) p. 121,5.
- अंपिथ**, (अङ्गितं, अङ्ग्यते) p. 466,3.
- अंपीथ**, (अङ्ग्यते) p. 398,2.
- अंपु**, (अङ्ग) p. 319,3.
- अंघे**, (अङ्गति) p. 398,1; 426,8;
 438,4; 514,4.
- अङ्क**, (यत्) [515] p. 35,3.
- अङ्कख**, (यत्खये) p. 304,8.
- अङ्कख**, (यत्खये) p. 818,8.
- अङ्गा**, (अङ्गाः, अङ्गां) p. 42,3;
 375,2.
- अङ्गाया**, (अङ्गाः, अङ्गायाः) p. 145,1.
- अङ्गायु**, (अङ्गाः) p. 187,8; 293,5.
- अङ्गांतो**, (आप्रत्) p. 126,3.
- अङ्गा**, (आप्रत्) p. 368,4.
- अङ्गि**, (आङ्गयं, आङ्गा) p. 330,8.
- अङ्गल**, (अङ्गलः) p. 180,6.
- अङ्गला**, (अङ्गलं) p. 249,3.
- अङ्गा**, (आङ्गं, अङ्गी) p. 545,5.
- अङ्ग**, (अङ्गः, अङ्गाः) p. 80,9; 315,9;
 470,1.
- अङ्गह**, (आनाति) p. 319,5.
- अङ्गकंद**, (अङ्गकन्दः) p. 586,2.
- अङ्ग जिष्णवहरा**, (अङ्गजीष्णवहर)
 p. 541,2.
- अङ्गि**, (अङ्गि) p. 470,4.
- अङ्गि**, (अङ्गि) p. 385,3.
- अङ्गमर**, (आतः, अङ्गमर) p. 470,1.
- अङ्गाबंद कंदे**, (अङ्गानन्दकन्देन)
 p. 468,6.
- अङ्गि**, (अङ्गितः) p. 390,2.
- अङ्गी**, (अङ्गितः, आङ्गी) p. 348,1.
- अङ्ग**, (आ, न) p. 375,4.
- अत**, (अ-तो) [151, 551] p. 41,3;
 (यत्र) 42,6; (यावत्) 55,9.

जले, (यावत्, यावन्तः) p. 215,1.
जत्व, (यत्र) p. 55,6; 152,1,2; 257,
2; 297,2; 411,2; 472,2;
497,1; 560,1; (यथा) 440,2.
जव, (यथा, जवेन) p. 327,8.
जवव, (यावत्, यावन्तः) p. 457,4.
जभा, (य-भौ) [155, 511] p. 39,3.
जभ, (यमके) p. 251,2.
जभभ्र, (यमके) p. 164,2.
*जभभ्र, (यमके) p. 360,2.
जभभ्र भ्रभ्र, (यमकयुताः, यमकयुते)
p. 163,3.
जभक, (यमके) p. 246,4; 278,3.
*जभक, (यमके) p. 360,4.
जभक्या, (यमकौ, यमके) p. 220,3.
जमलकदे, (नमकारं कारयति)
p. 289,6.
जमलज्जूष, (यमलाज्जूषो) p. 334,4.
जम्म, (जन्य) p. 412,1.
*जराहिरण्य, (जलहरण्यं) p. 323,1.
जल, (जलं) p. 40,2; 273,2; 541,2.
जलह, (ज्वलति) p. 304,1.
जलउ, (ज्वलामि) p. 180,7.
जलंत मखि हीबिभ्रं, (ज्वलन्मखि-
हीपके) p. 511,4.
जल धमसा, (जलध्यामसाः)
p. 391,2.
*जलहरण्य, (जलहरण्यं) p. 327,9.
*जलहरणा, (जलहरण्यं) p. 323,9.
जलहर शाक्य, (जलधरग्रामके)
p. 800,2.

जघ, (यघः) p. 148,4,6; (यघसा)
334,5.
जघु, (यघ) p. 148,4; 169,1; 190,
2; 219,2; 284,2; 285,1;
292,1; 374,4; 396,1; 400,1;
417,3; 539,1; (यघः) 262,3.
जघुहि, (यघः) p. 338,7.
जघ्, (यघ) p. 125,1; 368,3;
497,3.
जघ्मि, (यघां) p. 112,1.
जघ्सा, (यघाः) p. 145,1.
जघ, (यथा) p. 108,3; 184,7; 192,
1; (यत्र) 246,7; 390,2; 529,
1; 535,3; 550,2.
जघसंखं, (यथासंखं) p. 16,3; 40,5.
जघा, (यत्र) p. 367,3; 518,3;
(यथा) 5,1; 6,2; 9,1; 10,1;
12,1; 107,1; 109,1; 122,1;
125,1; 127,1; 128,1; 131,1;
137,1; 139,1; 143,1; 148,1;
157,1; 165,1; 169,1; 172,1;
176,1; 180,1; 184,1,2,3,4,5;
190,1; 207,1; 219,1; 222,1;
224,1; 227,1; 233,1; 244,1;
249,1; 255,1; 260,1; 262,1;
266,1; 270,1; 273,1; 277,1;
279,1; 283,1; 285,1; 286,1;
269,1; 292,1; 296,1; 300,1;
304,1; 309,1; 313,1; 318,1;
322,1; 327,1; 334,1; 338,1;
343,4; 344,2; 345,2,4;
346,2,3; 347,1; 348,1,3;
350,1,3; 351,2; 352,2,5;
354,3; 355,3; 356,3; 357,3;

- 358,3; 360,3; 361,3; 362,3;
 363,3; 365,3,5; 367,3;
 368,3; 370,3; 371,3; 372,3;
 374,3; 375,3; 377,3; 378,3;
 380,3; 381,3; 383,3; 385,3;
 387,1; 389,1; 391,1; 393,1;
 395,1; 397,1; 399,1; 401,1;
 403,1; 405,1; 408,1; 410,1;
 412,1; 414,1; 417,1; 419,1;
 421,1; 423,1; 425,1; 428,1;
 430,1; 435,1; 439,1; 443,1;
 448,1; 448,1; 450,1; 453,1;
 455,1; 458,1; 460,1; 463,1;
 465,1; 468,4,7; 470,1;
 474,1; 477,1; 480,1; 483,1;
 485,1; 488,1; 491,1; 493,1;
 496,1; 499,1; 502,1; 504,1;
 507,1; 511,1; 513,1; 516,1;
 520,1,2; 523,1; 528,1;
 531,1; 537,1; 541,1; 545,1;
 550,1; 554,1; 558,1; 563,1;
 566,1; 570,1; 573,1; 576,1;
 581,1; 586,1.
- जहि, (वेन) p. 222,1; (यहि, यत्र,
 येषां) 301,4; 351,1; 489,1;
 491,1; 500,3; 547,1,2;
 560,4; 567,1.
- जहिं, (यत्र) p. 135,1; 323,2.
- जहिच्छं, (यथेच्छं) p. 125,4.
- जही, (यत्र) p. 345,3; 447,1.
- जा, (या) p. 120,1; 144,4; 357,5;
 (यज्, यजिश्) 143,1; 207,1,4,
 6; (ये) 386,1; (यः, यत्, ये)
 449,1,3.
- जात्रा, (जाता, यथा, याता) p. 117,
 2; 261,3; (जाया) 207,1;
 352,5; (जायां) 463,1.
- *जात्रा, (जाया) p. 436,1.
- जाह, (जातिः) [1111] p. 33,8;
 (याति) 55,8.
- जाहव, (याताः, याविताः) p. 309,5.
- जाह्वि, (यावति) p. 465,3.
- जाव, (गच्छन्तः, यासुं) p. 507,5;
 (जायते, जातं) 518,4.
- जाव, (जानीहि, जायन्ते) p. 36,4;
 132,7; 135,1; 278,2; 381,2;
 386,2; 468,2; (जातो) 396,1.
- जावह, (जानाति) p. 167,7.
- जावथ, (जायते) p. 300,1.
- जावथ, (जानीत) p. 226,4; 287,5;
 (जायन्तां) 571,3.
- जाव्वि, (जानावि) p. 227,3.
- जाव्वु, (जानीहि, जानीत) p. 48,5;
 89,5; 228,3; 246,7; 306,5.
- जावि, (जाता) p. 252,2.
- जावित्र, (जायते, जायन्ते, जानीहि,
 जातः) p. 453,2; 469,3.
- जावित्रहु, (जायन्ते) p. 96,3.
- जावित्रा, (जातव्या) p. 355,2;
 (जातव्यानि) 422,3.
- जाविथ, (जायते) p. 449,4.
- जाविश्रो, (जातो) p. 400,2; (जातं,
 जाता) p. 547,3.
- जाविष्णु, (जातव्याः, जायन्तां)
 p. 96,3.

- जाबो, (जाबो) p. 352,6.
 जाबोघ्रा, (जाताः, जायन्ते, जातव्याः)
 p. 424,1; 481,2.
 जाबोघ, (जायते) p. 346,3.
 जाबे, (जाने, जानामि, जानीहि)
 p. 352,4; 428,1.
 जाबेह, (जानाति) p. 15,4.
 जाबेहि, (जानामि, जानीहि)
 p. 468,4.
 जाबेही, (जानीहि) p. 377,1.
 जाबेहु, (जानीहि, जानीत) p. 26,
 5; 58,5.
 जाबेहू, (जानीहि) p. 11,4.
 जात, (गच्छत) p. 227,3.
 जाता, (जाताः) p. 528,5.
 जाव, (यावत्) p. 107,2; 554,3.
 जासु, (यस्य) p. 143,1; 279,2,3;
 354,4; 504,2; (यसाः, यसां)
 236,1; 238,1; 239,1; 240,4;
 241,1; 246,6.
 जासु, (यस्य) p. 439,1.
 जाहि, (याहि) p. 262,3; 401,2;
 537,4.
 जिभ, (जीवन्) p. 374,4.
 जिभ पुसठ, (जीवत्पुत्रा) p. 374,4.
 जिब, (येन) p. 570,1.
 जिबह, (जेव्यति) p. 262,4.
 जिबि, (जित्वा, येन) p. 222,3;
 334,2; 576,1.
 जिबिभ, (जितः) p. 219,3.
 जिबिब, (जित्वा) p. 423,3.
 जिबिघ्रा, (जिताः, जितानि)
 p. 137,4; 446,2.
 जिबोघ्रा, (जिताः) p. 377,4.
 जिबु, (जितः) p. 381,3.
 जिबु कुसुमघणु, (जितकुसुमघणुः)
 p. 172,1.
 जिबु चिवाला, (जितनेपालाः)
 p. 318,1.
 जिबो, (जीर्णः, जीर्ण) p. 5,2.
 जिबठ, (जीवामि) p. 375,3.
 जिबि, (जीवित्वा) p. 266,3.
 जिबिभ, (जीवित्वा) p. 266,5.
 जिबिघ्रा, (जीवति) p. 408,4.
 जिबिजह, (जीव्यते) p. 109,1.
 जिम, (यथा) p. 147,4; 263,3.
 जिमि, (यथा) p. 301,4; 330,5;
 334,7.
 जीभ, (जीवः, जीव) p. 455,3.
 जीभ्रा, (जीवः) p. 515,1.
 जीब, (जीव) p. 244,6.
 जीबठ, (जीवनं, जीवनं) p. 277,3;
 418,2.
 जु, (यतः) p. 263,3.
 जुभ, (युगं) p. 469,2.
 जुभह मंदिरं, (युवतिमन्दिरं)
 p. 511,5.
 जुभं, (युगं, युता) p. 362,1.
 जुभंता, (ज्वलति, युध्यते) p. 520,5.
 जुभजठ, (युवजनः) p. 581,5.
 जुभजठ चित्ताहरिकी, (युवजनचित्त-
 हरिकी) p. 389,3.

- कुशल**, (युगलं) p. 147,1; 323,6.
कुशलदल, (द्वितीयदलं, युगलदलयोः) p. 267,5.
कुशलाहं, (युगलं) p. 105,3.
कुशलो, (द्वितीयः) p. 406,1.
कुशा, (हं) p. 529,3.
कुशालाय, (युगलं) p. 514,2.
कुश्वह, (युधन्ते) p. 155,4.
कुश्व, (युद्धे) p. 219,3.
कुश्वन्ता, (युध्यमानाः) p. 507,2.
कुश्वन्तु, (युध्यन्तां) p. 450,2.
कुश्वन्त्रा, (युध्यन्ते, अयुध्यन्त) p. 309,2.
कुश्वम्, (युद्धे) p. 44,3; 488,1.
कुश्वन्ती, (युध्यमाना) p. 361,3.
कुश्वम्, (युद्धे) p. 344,2.
कुशी, (युक्ता, युक्तां, युक्तः) p. 463,4.
कुशी, (युक्ताः) p. 155,2; (युक्तं) 315,2.
कुशी, (युक्तं) p. 352,6.
कुश्वण, (यौवनं) p. 227,3.
कुश्विन्, (स्वलितानि) p. 233,2.
कुश्वुद्धिर, (युधिष्टिरः) p. 412,3.
कु, (यः, येन, यतः, यत्, ये) p. 9,2; 219,1; 318,1; 377,4; 470,2,3; 474,1; 528,2; (अगच्छे) 118,1.
कुष, (येन) p. 109,1; 381,3; 417,2.
कुषा, (यावन्तः, यावन्ति) p. 137,3.
कुष, (यथा) p. 14,1.
कुषुं, (येषु) p. 474,3.
कुषा, (यत्र) p. 223,1.
कुषि, (यत्र) p. 299,2.
कु, (यः, येन) p. 1,5; 15,2; 58,4; 89,8; 143,2; 176,1; 189,2; 224,4; (यत्) 12,4; 152,2; 315,8; (अगच्छः) 110,1; 525,1; (यः, यत्) 338,7; 506,1.
कुषञ्जय मित्, (योगिजनमित्रं) p. 176,3.
कुषञ्जरेणामुखा, (योगीश्वरेणामुखा) p. 531,5.
कुषहा मुत्ता इहिल्लं, (अतस्त्वा-मुक्ताफलयुक्तं) p. 558,5.
कुष्वणवेहधया, (यौवनवेहधनानि) p. 414,1.
कुषिल, (योजयित्वा) p. 488,4.
कुष, (योधाः) p. 485,1; 499,1; 502,1.
कुषल, (अहलं, अहलः) [१११] p. 265,1; 272,1; 321,2; 560,1.
कुषलत्रं, (अहलकं, योहलकं) [१११] p. 35,3.
कुषलं, [१११] p. 319,2.
कुषलेख, (अहलेन) p. 422,2.
कुषलो, (अहलः) [१११] p. 547,1.
कुषा, (योधाः, योद्धारः) p. 378,4; 483,1; 507,2.
कुषागवा, (योद्धारगवो) p. 363,2; योद्धारगवाः 386,1; 414,3.

झ ।

- झंकार, (झङ्कारः) p. 581,3.
 झंभवाङ्गह, (झंभवाङ्गायते, झंभवा-
 यते) p. 523,2.
 झंयह, (झन्पयति) p. 249,5.
 झंयह, (झाच्छाद्यते) p. 372,4.
 झंपं, (झम्पः) [155] p. 34,5.
 झंपंता, (झाच्छङ्गाः) p. 545,4.
 झंपिन्, (झादितः, झायते)
 p. 157,2.
 झंपिन्ना, (झाच्छादितः) p. 423,2.
 झंपिन्ने, (झम्पितः) p. 260,3.
 झम्भञ्जिन्ने वेउरं, (झम्भञ्जित-
 नूपुरं) p. 511,2.
 झत्ति, (झटिति) p. 423,1; 435,1;
 528,5.
 झलवज्जिन्ने, (झलवज्जितः)
 p. 198,3.
 झानं, (घ्यानं) p. 428,2.
 *झुल्लव, (झुल्लवः) p. 261,1.
 *झुल्लवा, (झुल्लवाः) p. 261,5.

ट ।

- टंजु यङ्ग, (टङ्केकं) p. 224,3.
 टगावो, (टगावः, टगावो) [वट्टलः]
 p. 17,1.
 टटट गिदि, (टटटपदाघाताः)
 p. 327,3.
 टट्टटटावह, (टट्टटटानां) p. 16,1.

- टपु, (टापः, टापाः) p. 327,3.
 टपु खुदि खेह, (टापोत्खातखेहः)
 p. 423,2.
 टरपरिन्ने, (अघःपतितः) p. 157,3.
 टुठ, (टुठति) p. 520,4.
 टुठह, (टुठति, टुठति) p. 135,2;
 140,5; 141,2; 155,5; 209,2;
 303,8.
 टोप्पर, (अत्रिस्ताव, टोप्पर)
 p. 573,1.
 टुअं, (स्याने) p. 315,6.

ठ ।

- ठह, (स्यापय, स्यापयित्वा) p. 217,
 3; 464,1; 539,2.
 ठहन्न, (स्यापयित्वा) p. 539,2;
 (स्यापितं, स्यापय) 579,2.
 ठहवि, (स्यापयित्वा) p. 535,1.
 ठहं, (स्यापयन्तां) p. 571,4.
 ठव, (स्यापय) p. 365,1.
 ठव, (स्यापयते) p. 440,2.
 ठावन्न, (ठावन्न = पञ्चकलन्न)
 p. 17,2.
 ठव, (स्यापय) p. 323,6.
 ठवह, (स्यापयति) p. 537,2.
 ठवह, (स्यापय) p. 579,5.
 ठवहु, (स्यापय, स्यापयन्तां, स्यापयत)
 p. 228,2; 252,2; 271,3.
 ठवि, (स्यापय, संस्यापय) p. 146,2;
 567,3; (स्यापयित्वा) 230,7;
 543,2.

ठबिन्न, (संख्याय) p. 319,3.
 ठिन्न, (स्थापित) p. 478,4.
 ठबिन्नसु, (स्थापयन्तां, स्थापय,
 स्थापयस्व) p. 202,3; 306,1;
 454,1.
 ठबीन्ना, (स्थापितः, स्थापिताः)
 p. 443,1.
 ठबीन्ने, (स्थाप्यते, स्थाप्यन्ते) p. 402,
 1,2; 411,3; 415,1.
 ठवे, (स्थाप्यन्ते, स्थाप्यं, स्थितानि)
 p. 459,1.
 ठवेहु, (स्थापय, स्थापयत) p.
 259,1; 265,1; 272,1; 308,2;
 333,1; 350,3.
 ठाह, (स्थापयित्वा) p. 404,2;
 (स्थाने, स्थायी) 484,2; 547,2.
 ठाँह, (स्थाने) p. 228,3.
 ठाहच, (प्रागुक्तिश्रुतिः) p. 306,4.
 ठाह, (स्थाने) p. 336,5; (स्थाप्यते,
 स्थापिता) 570,2.
 ठाचं, (स्थाने) p. 242,2.
 ठाचे, (स्थाने) p. 18,2; 120,2.
 ठावह, (स्थापितः) p. 573,8.
 ठावहि, (स्थापय) p. 469,2.
 ठावहु, (स्थापय, स्थापयतां) p. 575,1.
 ठाधि, (स्थापयित्वा) p. 308,1.
 ठाधिन्न, (स्थापिता) p. 417,1;
 (स्थापितः) 573,4.
 ठाधिकहु, (स्थापयित्वा) p. 333,1.
 ठावेहि, (स्थापय) p. 326,1.

ठास, (स्थाने) p. 497,2; (स्थानेहु)
 571,4.
 ठामहि, (स्थाने, स्थानेहु) p. 306,1;
 315,4.
 ठामा, (स्थाने) p. 425,1; 516,2.
 ठिन्न, (स्थितं) p. 278,2.
 ठिन्ना, (स्थितानि) p. 372,2;
 (स्थितः) 500,3.
 ठेहि, (ठेलयित्वा, षोडयित्वा)
 p. 180,5.
 ठिन्ना, (स्थितः) p. 509,1.

—
 ढ ।

ढंवर, (ढस्वरः) p. 300,3.
 ढगायस्व, (ढगायस्व = चतुःकलक)
 p. 17,3.
 ढगमग, (ढगमगीति, चलति,
 ग्रान्दोलनं) p. 12,2.
 ढाकिधि, (ढाकिनौ, ढाकिन्यः)
 p. 338,6.
 ढारच, (पातयासि) p. 180,4.
 ढाहर रत्ना, (ढाहरराज) p. 222,2.
 ढुलह, (कल्पते) p. 541,3.
 ढेरच, (ढेरः, ढेरः) p. 198,5.

—
 ढ ।

ढगाचे, (त्रिकले) p. 17,4.
 ढिह्लिमह, (ढिह्लीमथे) p. 249,2,7.
 ढुह्लंतच, (ढौकमानं) p. 260,2.

दुक्ता, (दोक्तानाः) p. 378,4.
 दुक्त्रि, (दोक्त्रिताः) p. 309,1.
 दुक्त्रु, (मिलितौ, मिलितं) p. 504,1.
 दुष्ठा, (दोष्णम्, ध्यानकः, दोष्ठाद्यो-
 वेजः) p. 249,2,7.

ख ।

ख, (न) p. 12,2; 14,1,3; 15,4;
 46,3; 107,2; 109,1,4; 167,6;
 177,8; 197,2; 220,4; 227,3;
 273,4; 293,5; 318,7; 323,8;
 338,8; 397,3; 428,1; 451,3;
 468,4; 470,4; 537,4; 563,8;
 571,5; 594,5; 595,3; (ननु)
 120,2; 121,4; 450,3.

खप्रख, (नयने) p. 190,3.
 खप्रखदि, (नयने) p. 169,6.
 खप्रखदि डाहु प्रखंगं, (नयनदग्धा-
 नङ्गः) p. 586,4.
 खप्रखाहं, (नयने) p. 125,2.
 खप्रखाहे, (नगरखाहे) p. 109,3.
 *खप्रख, (नगर) p. 132,5.
 खदि, (नद्यां) p. 12,3.
 खं, (ननु, वृत्तं) p. 507,5; 573,3.
 खं खनु कट विंग हुकट, (छोटकगति-
 प्रख्यानुकारकं) p. 322,2.
 खं, (नन्दः) [s1] p. 27,2.
 *खं, (नन्दा, नन्दा) p. 237,2; (नन्दा)
 237,3.
 *खं, (नन्दः) p. 132,1; (नन्दः)
 135,1.

खंदख खाय, (नन्दनायकं) p. 173,4.

*खंदा, (नन्दा) p. 235,1.

खगख, (नगखः, नगखो) p. 42,7;
 352,1; 457,1.

खगख चायर गंधकुप्रा, (नगख-
 चायर-गन्धयुगानि) p. 459,1.

खगख कुप्रल बट्टो, (नगखयुगलबट्टः)
 p. 383,2.

खगखख, (खगखख = द्विकखख)
 p. 17,4.

*खगाखिप्रा, (नगाखिका) p. 355,
 2,4.

खखइ, (वृत्त्यति) p. 273,3.

खखंता, (वृत्त्यन्ति) p. 520,4.

खख, (वृत्त्यति) p. 554,3.

खखइ, (वृत्त्यति) p. 300,1; 523,3.

खखंत, (वृत्त्यन्ति, वृत्त्यन्तः) p. 520,2.

खखंता, (वृत्त्यति) p. 425,4.

खखंतौ, (वृत्त्यन्तौ) p. 361,4.

खखे, (वृत्त्यति) p. 391,3; 399,2.

खखि, (नाखि) p. 177,8.

खख, (नष्टं) p. 554,4.

खख, (नष्टं) p. 55,1; 59,1.

खख हुक, (नष्ट-हुक) p. 207,4.

खखे, (नष्टं) p. 55,2; 59,2.

ख ख ख खिदि, (नुरङ्गरवः)
 p. 327,2.

खखि, (नाखि) p. 465,4.

खख मरलि खिदिरगम इत्येदि,
 (नतमोखिनिरिताप्रखखान्यां)
 p. 558,5-6.

- खड**, (खड) p. 233,2; (खड) 265,1; 271,2; 272,1; 333,2; (खडा) 465,1.
खडबोडु, (खडकिंशुकोः) p. 233,2.
खड बोडु काखख, (खडकिंशुकफाननं) p. 233,2.
खडवड, (खडोनविंशतिः) p. 238,1.
*खडरंग, (खडरङ्गः) p. 213,3.
खडद, (खडति) p. 9,4.
खडद, (खडत) p. 313,8.
खडदड, (खडपतिः) [151] p. 560,3.
खडा, (खडाः) p. 315,3.
*खडाभ्र, (खडाभ्रः) p. 380,2.
खडाभ्रख, (खडाभ्रखः) p. 334,8; 570,8.
*खडाभ्र, (खडाभ्रः, खडाभ्रं) p. 497,4.
*खडाभ्र, (खडाभ्रः) p. 499,5.
*खड, (खडः) p. 132,5; 140,2; 213,4.
खरैड, (खरैडः, खरैडः) [151] p. 230,2; 350,3; 429,1; 497,1; 552,1; (खरैडो) 489,1.
*खरैडड काखी, (खरैडडकाखी) p. 560,5.
खरैडखी, (खरैडः) [151] p. 385,1.
खरैड विखडि, (खरैडडखडि) p. 489,1; 547,1.
खरैडखडं, (खरैडः) [151] p. 32,5.
खरैडो, (खरैडः) p. 426,2.
खलडू, (खलडू) p. 110,1.
खलो, (खलः) p. 131,3.
- खड**, (खडति) p. 46,6.
खडद, (खडति, खडडति) p. 44,8; 46,7; 395,2.
खडपड, (खडःपडे) p. 180,4.
खडि, (खडि) p. 44,4; 139,2; 223,1; 262,4; 270,4; 293,5; 297,3; 301,2,4; 309,4; 488,2; (खडि) 541,2,4.
खडो, (खडि, खडि) p. 227,4; 448,2.
खडु, (खडु) p. 428,1.
खड, (खड) p. 449,4.
खडभ्र, (खडभ्रः) p. 293,4.
खडभ्रकडीख, (खडभ्रकडीख = खडभ्र-रडिख) p. 118,3.
खडभ्रक, (खडभ्रकः) p. 46,8.
खडभ्रकडुको, (खडभ्रकडुको) p. 242,7.
खडभ्रकडे, (खडभ्रकडुको = खडभ्रकडुको) p. 118,2.
खडभ्रकडे, (खडभ्रकडे) p. 396,2.
खडभ्र, (खडभ्रः) p. 523,5.
खडभ्रभ्र, (खडभ्रभ्रः, खडभ्रभ्रेण) p. 158,3; 173,3; 213,5; 278,3; 422,4; 485,4; 521,4.
खडभ्रभ्र, (खडभ्रभ्रः) p. 261,5; 387,2; 444,3.
खडभ्रभ्रख, (खडभ्रभ्रखः) p. 386,1.
खडभ्रि, (खडभ्रि) p. 417,2.
खडभ्रो, (खडभ्रो) p. 443,4.
खडभ्रा, (खडभ्राः) p. 399,3; (खडभ्रा) 583,4.
खडभ्रभ्रा, (खडभ्रभ्राः) p. 207,3; 378,2; 398,1; 438,4; 439,2.

- खाधाराधरा हार, (नागराजहारः) p. 207,3.
 खाच, (नामः) p. 319,2.
 खाच्य, (नागेन) p. 121,5 ; 466,3.
 खाच्य, (नागेभ्यः) p. 424,4.
 खाचो, (नामः) p. 1,8 ; 40,3 ; 506,2.
 खाग, (नामः) p. 55,7.
 खाचंता, (वृत्त्यति, वृत्त्यन्तः) p. 207,5.
 खाया, (नाम) p. 31,4 ; 38,3.
 खाव, (नौः, नाव) p. 12,1.
 खाम, (नाम, नामानि) p. 135,2 ;
 140,5 ; 141,2 ; 150,2 ; 158,5 ;
 163,5 ; 192,1 ; 202,4,8 ;
 215,2 ; 240,2 ; 454,2 ; 464,4.
 खामं, (नामानि, नाम) p. 28,5 ; 30,
 4 ; 125,1 ; 152,2.
 खामग्राह्य, (नामग्राह्य) p. 189,2.
 खामा, (नाम, नामानि) p. 436,2.
 खामाहं, (नामानि) p. 23,1 ; 24,1 ;
 25,1 ; 26,1 ; 27,1 ; 28,1 ; 29,
 1 ; 33,6 ; 34,1.
 खामाहं, (नामानि) p. 113,4.
 खामाहं, (नामानि) p. 151,2.
 खामेय, (नामा, नामभिः) p. 36,4.
 खामो, (नामानि) p. 195,4.
 खारि, (नारी) p. 286,1.
 खारी, (नारी) p. 357,4 ; 435,2.
 खारीभं, (नारी) [111] p. 28,3.
 खाचंता, (नाच्यति, नाच्यन्तः)
 p. 207,4.
 खाचदुखो, (नाचाख्याने) p. 506,1.
 खिन्न, (निज) p. 537,2.
 खिन्न कुल, (निजकुल) p. 394,0.
 खिन्न कोलि कौतुक साव संमित
 सविग्राया, (निजकोलि कौतुकसाव-
 साङ्गिभसग्राः) p. 550,5.
 खिन्नपिन्न, (निजप्रियः) [11] p. 30,2.
 खिन्नम, (नियमः) p. 223,1.
 खिन्न मत्ता, (निजमात्राः) p. 543,4.
 खिन्नल, (निकटे) p. 270,4.
 खिन्नलं, (निकटे) p. 273,4.
 खिन्नलहि, (निकटे) p. 338,3.
 खिन्ना कारि विदेय, (निजगारीवृत्त्येन)
 p. 468,7.
 खिन्द, (निन्दति) p. 128,5.
 खिक, (समीचीनं, ख्यक्) p. 537,3.
 खिकृता, (निष्क्रान्ताः) p. 378,5.
 खिच, (नियं) p. 41,4.
 खिदुखिन्न, (निदुष्य) p. 535,3.
 खिन्ना, (नियं) p. 224,2.
 खिदंसेह, (निदंशयति) p. 107,2.
 खिदुध, (निदुधयः) p. 453,4.
 खिदु, (स्निग्धः) p. 132,5.
 खिप्यं, (निष्पृहानि) p. 235,2.
 खिदुध, (निपतति) p. 595,3.
 खिदुडिडा, (निपतति) p. 474,3.
 खिदुड, (निदुडः) p. 182,1 ; (नि-
 दुडः) 182,4.
 खिदुडं, (निदुडं) p. 492,2.
 खिदुडुहा, (निदुडुहाः, निदुडुडु)
 p. 518,4.
 खिदुडरि, (निदुडुहाय) p. 457,4.
 खिदुडलिन्न, (निदुडुलीकृत्य) p. 255,2.

- चिद्वद्व, (निवदति) p. 190,3.
 चिद्वद्वि, (निवदति) p. 531,4.
 चिद्वद्वत्, (निवदति) p. 182,4.
 चिद्वद्वत्, (निवदति) [s1] p. 27,3.
 चिद्वद्वत्, (निवदति) p. 6,4.
 चिद्वद्वत्, (निवदति) p. 44,3; 576,8.
 चिद्वद्वत्, (निवदति) p. 363,4.
 चिद्वद्वत्, (निवदति) p. 177,3.
 चिद्वद्वत्, (निवदति) p. 146,2.
 चिद्वद्वत्, (निवदति) p. 298,2; (निवदति, निवदति) p. 378,5.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 301,2.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 484,2.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 301,4.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 301,6.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 246,2.
 चिद्वत्, (निवदति; निवदति) p. 182, 3; 287,8; 330,8.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 167,5; (निवदति) 583,6.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 64,5.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 511,5.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 453,2.
 *चिद्वत्, (निवदति) p. 486,4.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 380,3.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 80,7.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 492, 4.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 401,3.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 184,7.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 547,3.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 455,2.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 122,2.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 273,3; 591,2; 399,2; 516,3.
 *चिद्वत्, (निवदति) p. 502,5.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 411,1.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 425,2.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 516,1.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 425,4.
 *चिद्वत्, (निवदति) p. 132,3.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 128,4.
 चिद्वत्, (निवदति) [s] p. 29,2; 37,1; 523,2; 575,3.
 चिद्वत्, (निवदति) [s11] p. 83,5.
 चिद्वत्, (निवदति) [s] p. 547,2.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 513,4.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 408,2.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 566,1.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 110,1.
 *चिद्वत्, (निवदति) p. 132,5.
 चिद्वत्, (निवदति) p. 269,7.
 चिद्वत्, (निवदति) [111] p. 39,2; 317,2; (न, नो) 419,4; 428,2.

बोक्सा, (रसबीया) p. 417,3.
 ब, (न) p. 46,1.
 बृहत्संख्येतिविद्या, (स्वानुसंधेतिविद्या)
 p. 531,4.

त ।

त, (ततः) p. 177,3,4.
 तन्त्रा, (तन्त्रः) p. 429,1.
 तन्त्रा, (तदा) p. 355,4.
 तन्त्रास्तुत्रा, (तन्त्रायुक्तं)
 p. 426,1.
 तद, (तं) p. 12,3.
 तं, p. 58,5; 131,3; (तत्, तन्नात्)
 185,2; 140,5; 141,2; 150,2;
 158,5; 531,4; (तां, ता) 238,
 2; 390,2; 461,2; 469,2; (तः)
 595,3.
 तंजना, (तन्त्रे, तन्त्रेणात्)
 p. 485,1.
 तंतं, (तन्त्रं) p. 428,1.
 तन्नात्, (तन्नात्) p. 350,1.
 तन्ना, (तन्नाः) p. 42,4.
 तन्ना, (तन्नामि) p. 375,3.
 तन्ना, (तन्नाः) p. 279,2.
 तन्ना, (तन्ना) p. 289,4.
 तन्ना भूतत्त बोद्ध, (तन्नाभूतत्तबोद्धा)
 p. 246,6.
 तन्नाभ, (तन्नाभ्यं) p. 190,2.
 तन्ना, (तन्नाः) p. 573,6.
 तन्ना, (तन्ना) p. 155,3.

तत्, (तात्) p. 55,9.
 तत्, (तत्, तथा, तत्) p. 152,2;
 184,9; 265,2; 415,2.
 तत्, (तथा) p. 567,1.
 तत्, (तपति) p. 128,3.
 तत्, (तापित) p. 570,5.
 तत्, (तपति, तापयति) p. 360,4;
 541,1.
 तत्, (तरति) p. 42,9.
 तत्, (तरतिः) p. 309,1; 541,1.
 तत् बिंबो, (तरतिविम्बः)
 p. 383,4.
 तत् रत्, (तरतिरत्) p. 157,2.
 तत्, (तरत्) p. 801,4.
 तत् कामलदत्त हरि कुम्भ चन्द्रा,
 (तरत्कामलदत्तहरिकुम्भचन्द्रा)
 p. 496,1.
 तत् चन्द्रा, (तरत्नयने) p. 383,1.
 *तरत्चन्द्रा, (तरत्नयनी, तरत्-
 नयना) p. 457,3; 458,5.
 तरत्, (त्रयति) p. 406,3.
 तरत्, (तरत्) p. 541,1.
 तरत् तत्, (तरत्तरौ) p. 513,3.
 तरत्त बोद्धो, (तरत्तवेष्टः) p. 395,2.
 तरत्, (तरत्) p. 371,4.
 तरत् कडकामि, (तरत्कडका)
 p. 6,4.
 तरत्कडक, (तरत्कडकः) p. 184,7.
 तरत्कडक, (तरत्कडका) p. 190,2.
 तरत्, p. 283,2; 348,4; 389,3;
 410,4; 477,4.

- तद्विजया, (तद्विजयः, तद्विजयनाः) p. 550,5-6.
- तलपेय, (तु लप्येन) [१९९] p. 34,5.
- तलयद्, (तपति) p. 184,5.
- तसु, (तस्य, तेषां, तदा, तेषु) p. 42,8; 80,3,4,6; 177,3; 338,8; 375,2; 573,7; (तयोः) 291,3.
- तस्य, (तथा) p. 102,3; *103,3,5; 108,3; 110,2; 140,4; 144,2; 163,3; 165,3,4; 192,1; 195,3; 198,3; 205,2; 235,1; 242,7; 257,4; 261,2,3; 271,3; 385,1; 396,1; 400,2; 447,3; 488,4; 494,2; 509,2; 563,1; 564,1; 575,1,3; 579,2; 583,2; (ततः) 205,2; (तत्र) 215,2.
- तस्यश्च, (तथाश्च) p. 509,1,2; 512,3.
- तस्यद्विभ्र, (तथास्वित्ता) p. 409,1.
- तस्यवि, (तथाश्च, तस्यश्च) p. 512,4; 595,2.
- तस्यविभ्रु, (तथापि) p. 338,2,4,6.
- तस्यमद्, (तन्मध्ये) p. 579,6.
- तस्य, (तथा) p. 280,3; 440,3; 443,2; 444,1,2; 468,6; 529,2,3; 575,2; 576,4; (तत्र) 520,5.
- तस्यि, (तस्मिन्) p. 59,3; 262,3; (तस्यि, तथा) 257,6.
- ता, (तासां, तदा) p. 113,4; (तत्) 198,1; 315,6; (ततः) 211,5; 213,5; (ते, तावत्) 571,8.
- ताश्च, (तातः) [९११] p. 33,4.
- ताडवधं, (ताडवधं) [१११] p. 28,2.
- ताक, (तस्य) p. 470,4.
- ता कश्च परकृम, (तत्कश्चपरकृमं) p. 219,4.
- ताका, (तस्याः) p. 408,4.
- ताव, (तावन्तः) p. 96,3; (तापयति) 397,3; (तावत्) 554,2.
- तावश्च, (तावत्) p. 107,1.
- ताव, (तन्मध्ये) p. 215,1; 451,1.
- तार, (तारेण) p. 453,3.
- *तारश्च, (तारकं) p. 464,4; 465,5.
- तारा, (ताराः) p. 566,3.
- तारावद्, (तारापतिः) [१९९] p. 34,4.
- तारव्यपुष्पा, (तारव्यपुष्पाः) p. 528,5.
- ताल, (तालः) [९१] p. 521,1.
- तालकं, (तालकः, ताडकं, ताडकः) [९] p. 37,1.
- *तालकं, (तालकः, तालकिकी) p. 132,3; 158,1; 211,4; 235,2.
- *तालकि, (ताडकू, तालकिकी) p. 151,1.
- *तालकिचि, (तालकिकी) p. 241,2.
- *तालको, (तालकः, तालाकः) p. 193,2.
- तालखंडश्च, (तालखन्दाभ्यां) p. 422,1.
- ताला, (तालः) [९१] p. 27,2.
- *ताली, p. 346,3,4.
- ताले, p. 207,5.
- तासु, (तस्य) p. 30,9; 143,2; 311,7; 368,4; 504,2; (सा, तां, तस्याः) 236,2; 240,5; 241,2.

ताडू, (ताडा) p. 436,2.
 ति, (इति) p. 30,3.
 तिघ्न, (त्रयः, त्रीन्) p. 17,4; 205,2;
 230,3; 299,1; 564,1.
 *तिघ्नभंगी, (त्रिभङ्गी) p. 583,8.
 तिघ्नल, (त्रिकलः) p. 205,2.
 तिघ्नलग्ण तद्घ्न पत्यारख, (त्रिकल-
 गणतृतीयप्रसारख) p. 28,1.
 तिघ्नलग्ण दुद्घ्न पत्यारख, (त्रिकल-
 गणद्वितीयप्रसारख) p. 27,1.
 तिघ्नलहु, (त्रिलघु) p. 147,2.
 तिघ्नलो, (तृतीयः) p. 406,2.
 तिकल, (त्रिकल) p. 230,1.
 तिङ्गु, (त्रिकलाः) p. 299,1.
 तिकल, (तीक्ष्णः) p. 488,3.
 तिकल चकल, कठकलघ्ना, (तीक्ष्ण-
 चक्षुःकटाक्षः) p. 523,4.
 तिकल चल चकल, तिङ्गाव विठ्ठा,
 (तीक्ष्णचलचक्षुस्त्रिभागदृष्टाः)
 p. 474,1.
 तिकल बाणा, (तीक्ष्णवाणाः)
 p. 443,2.
 तिगुण, (त्रिगुणिताः) p. 323,6.
 तिरगणा, (त्रिगणाः, त्रिगणाद्)
 p. 486,1.
 तिगुह, (त्रिगुहः) p. 39,2.
 तिज्जे, (त्रयः) p. 569,1.
 तिखन्नख, (त्रिनयनः, त्रिनयन)
 p. 458,1.
 तिखि, (त्रयाणां, त्रीन्) p. 89,5;
 (त्रयः) 299,2.

तिख कलाखं, (त्रिकलाणां) p. 26,1.
 तिखा, (त्रयः, त्रीन्) p. 361,1;
 514,1.
 *तिखा, (तीर्णा, तीर्णा) p. 352,4,6.
 तिखि, (तिखः) p. 112,1; (त्रीन्)
 170,5; 175,1; 230,1; 319,2;
 4; (त्रयः) 187,7; 205,2; 372,
 1, *411,2; 486,1; 569,2;
 (त्रीणि) 347,1; (त्रीणि, त्रीन्)
 500,4; 529,1; 571,7.
 तिखिघ्ना, (त्रयः) p. 386,1.
 *तिखिकलु, (त्रिकरः, त्रिकलः)
 p. 410,2.
 तिखि कलु, (त्रिकलः) p. 146,1.
 तिखिगुणा, (त्रिगुणिताः) p. 518,3.
 तिखो, (त्रयः) p. 529,3.
 ति तेरह मतह, (त्रिययोदशभा-
 वाभिः) p. 451,2.
 *तिभ्भंगी कंदं, (त्रिभङ्गीच्छन्दः)
 p. 311,8.
 तिलद्वय मुंर चंद्रं, (तिलकितमुन्दर-
 चन्द्रः) p. 586,2.
 तिल जलंजलि हाख जोरगा, (तिल-
 जलाञ्जलिदानयोग्याः) p. 474,4.
 तिल मुलिघ्नं, (तिलमूलितं) p. 14,2.
 तिलहु गणन्ध, (त्रिलघुगणख)
 p. 28,1.
 तिलहु, (त्रिलघुः) p. 39,2.
 तिलोघ्ना, (त्रिलोचनः) p. 137,2.
 *तिल्ल, (तिल्ल) p. 362,1,4.
 तिलुल डमब घर, (त्रिलुलडमबघरः)
 p. 586,3.

- तिहुलघर, (त्रिहुलघरः, त्रिहुलघर) p. 458,2.
- तिहुप्रथ, (त्रिहुवनं) p. 148,4.
- तिहुप्रथ कांठो, (त्रिहुवनकण्ठः) p. 365,5.
- तिहुप्रथ बंधे, (त्रिहुवनवन्धितं) p. 315,8.
- तिहुप्रथ चारं, (त्रिहुवनचारं) p. 313,3.
- तिहुप्रथा, (त्रिहुवनं) p. 165,4
- ती, (तीन्) p. 377,1.
- तीप्र, (पृतीये, त्रयः) p. 120,1 ; 228, 3 ; 449,3 ; (पृतीयः, पृतीये) 315,7 ; 370,1 ; (तस्याः) 474,1.
- तीप्रभो, (पृतीयः) p. 512,4.
- तीप्रं, (पृतीयः) p. 108,3.
- तीप्र भाष्यरथ, (पृतीयभाष्यरथ) p. 552,4.
- तीप्र, (पृतीये) p. 117,3 ; 145,1 ; 171,2 ; 187,8 ; 390,1 ; (त्रिघा) 321,1.
- तीचि, (तीचि) p. 442,2.
- तीचि मल चरगाथा, (त्रिघात्राधिकः) p. 484,1.
- तीचिथा, (त्रिघात्रं) p. 346,3.
- तीच, (त्रिघात्र) p. 126,2 ; 167,4 ; 552,4.
- तीचंति, (त्रिघात्र) p. 124,2.
- तीचकलरा, (त्रिघात्रकलरा) p. 112,2.
- तीचकलरादि, (त्रिघात्रकलरेः) p. 113,1.
- तीच हुह, (द्वात्रिंशद्भिः) p. 315,2.
- तीचा, (त्रिघात्र) p. 111,2 ; 121,4 ; 481,3.
- तुप्र, (तव, तुष्यं, त्वां) p. 184,8 ; 262,4 ; 448,2 ; 480,1 ; 537,3 ; 576,8.
- तुग, (तुङ्गः) p. 383,5.
- *तुगो, (तुङ्गः) p. 383,1.
- तुङ्ग[तुङ्ग], (तुङ्गः) [15] p. 26,3.
- तुङ्गो, (तव, तुष्ये) p. 344,2.
- तुमह, (युष्माकं) p. 127,5.
- तुमा, (त्वां) p. 345,4.
- तुम्ह, (तव, युष्माकं) p. 122,3 ; 334, 8 ; 570,8.
- तुम्हा, (युष्माकं, युष्मभ्यं) p. 439,4.
- तुम्हाबं, (युष्मभ्यं, युष्माकं) p. 207,6 ; (युष्मात्) 346,4.
- तुरप्र, (तुरगः, तुरगाः) p. 301,4 ; 309,2 ; 327,2 ; (तुरगं) 330,6.
- तुरप्रदि, (तुरगेः) p. 309,2.
- *तुरप्रो, (तुरगः) p. 195,3.
- तुरंग, (तुरङ्गः) p. 36,3 ; 472,2.
- तुरंगथ, (तुरंगाः) p. 322,2.
- तुरंगम, (तुरङ्गमाः) p. 187,7 ; 205,2.
- तुरिप्र, (स्वरितं) p. 11,8.
- तुरिप्र कद, (स्वरितकविः) p. 535,4.
- तुसंता, (तुसयथ, स्वरितः) p. 520,5.
- तुसक, (तुसकः) p. 262,4.
- तुह, (तुष्ये) p. 285,2 ; 417,4.
- तुहिच कर कला कथ विधीप्र, (तुहिचकरकलारोप्यतुह्या) p. 558,8-4.

तुहु, (खं) p. 401,2.
 तुहुं, (खं) p. 10,2.
 तुह, (युष्मन्, युष्माकं) p. 169,8;
 381,4.
 तुहा, (युष्माकं) p. 377,4.
 तुहाकित्ती, (युष्माकौत्तर्मा) p. 377,4.
 तुवाड, (तुवाः) p. 573,7.
 तूर, (तूर्यै) [s] p. 466,1.
 तूरं, (तूर्यै) [s] p. 27,3.
 ते, (तव) p. 137,4; 450,1; (ते)
 474,2,4; 528,4.
 तेजाधार, (तेजःधाराः, तेजसाया-
 धाराः) p. 566,3.
 तेहव बव, (त्रयोविंशतिवर्षाः)
 p. 567,6.
 तेहव मत्तध, (त्रयोविंशतिमात्राकं)
 p. 321,2.
 तेज्वह, (त्यजति, त्यजन्ति) p. 563,2.
 तेज्वि, (त्यज्जा, त्यक्तः) p. 180,9;
 448,1; 453,1.
 तेज्विध, (त्यज्जा, त्यक्तं) p. 480,3;
 576,2.
 तेज, (तेज) p. 409,4.
 तेसा, (तावन्तः, तावन्ति) p. 137,4.
 ते परि, (तद्गुपरि) p. 48,5.
 तेम, (तथा) p. 14,3.
 तेरह, (त्रयोदश) p. 17,1; 23,5;
 102,5; 138,2,3; 158,4; 230,
 1; 468,1; (त्रयोदशसु) 171,2;
 173,5; 177,3; (त्रयोदशभिः)
 119,1.
 तेसंगा, (तेसङ्गाः) p. 244,2; 318,7.

तेसोक्ता शोक्ल, (शैलोकःशुक्लं, शैलोक-
 शोक्लं) p. 350,4.
 तो, (तः) [s] p. 39,5; 444,2;
 (ततः) 503,1.
 *तोडध, (तोडकी) p. 447,4.
 *तोडध हं, (तोडकच्छन्धः) p. 454,1.
 *तोडकं, p. 448,5.
 तो बं च कालाह, (खड्गं कालाहः)
 p. 468,5.
 तोमर, (तोमरः, तोमरं) [is]
 p. 26,3.
 *तोमर, (तोमरं) p. 396,2; 307,4.
 तोलंती, (चोटयति, चोटयन्ती)
 p. 207,2.
 तोहर, (तव, युष्माकं) p. 351,2.
 तिस, (त्रिषु) p. 315,4.

थ ।

थक्कह, (तिष्ठति) p. 563,8.
 थक्कव, (तिष्ठति) p. 470,4.
 थक्कंति, (थाप्यन्ति) p. 450,1.
 थक्किध, (थापितः) p. 304,5.
 थक्के, (तिष्ठन्ति) p. 564,3.
 थय, (थापय, थापयत) p. 375,1.
 थय्यु, (थापय) p. 89,2.
 थयि, (थापय) p. 262,3; (थाप-
 पित्वा, चंथाप्य) 289,8.
 थयिध, (थापिता) p. 222,3.
 थयिधा, (थापिता, थापितः, था-
 पित्वा, थापयते, थापयतां)
 p. 446,4; 459,3; 512,3.

रिष्यन्ते, (स्थापितं, स्थापयतां) p. 400,4.
 र्षीणा, (स्थापयते) p. 545,6.
 र्धर, (स्थिरं, स्थिरा) p. 330,3;
 395,3.
 र्धर कंध, (स्थिरकण्ठ) p. 44,3.
 र्धर कण्ठ, (स्थिरकाण्ठ) p. 42,2.
 र्धर चिन्मसु, (स्थिरहृदयः) p. 537,3.
 र्धूर, (स्थूले, स्थूलं) p. 523,3.
 र्धोर घनगग, (विस्तोर्यस्तनाग्ने,
 स्थूलस्तनाग्ने) p. 523,3.

३ ।

रघ, (रघ्ना) p. 58,5; 164,2; 180,
 2,8; 259,2; 272,2.
 रघं, (रघीयते, रघ्ना) p. 370,2.
 रघं, (रघ्नाः) [1] p. 37,3.
 *रघंश्रुत, (रघ्नाकलः, रघ्नाकलं) p. 287,8.
 *रघंश्रुत, (रघ्नाकलः, रघ्नाकलं) p. 289,9.
 *रघंश्रु, (रघ्नाः) p. 193,3.
 रंश्रु, (रन्ते, रन्ताणां) p. 570,2.
 रंता, (रन्ताः) p. 408,3.
 रंति, (रन्ती) [155] p. 34,3.
 रंभा, (रभ्नात्) p. 507,3.
 *रंभो, (रभ्नाः) p. 195,2.
 रंश्रुश्रु, (रंश्रुश्रु) p. 6,2.
 रंश्रु, (रंश्रुः) p. 491,3.
 रंश्रु, (रंश्रुः) p. 516,3.

रंश्रुश्रु वाच, (रंश्रुश्रुवाचः) p. 491,
 3; 563,3.
 रंश्रुश्रु माहृश्रु, (रंश्रुश्रुमाहृश्रुः) p. 460,1.
 रंश्रु, (रंश्रुः) p. 319,5.
 रंश्रु, (रंश्रुः, रंश्रुः) p. 318,3.
 *रंश्रु, (रंश्रुः) p. 193,1.
 रंश्रु, (रंश्रुः) p. 554,3.
 रंश्रु रंश्रु, (चलनश्रुः) p. 327,5.
 *रंश्रुश्रु, (रंश्रुश्रुः) p. 371,2; 420,2.
 *रंश्रुश्रु, (रंश्रुश्रुः) p. 371,4; 421,4.
 रंश्रु, (रंश्रुश्रुः) p. 249,7.
 रंश्रुश्रु, (भयविगतश्रुः) p. 581,4.
 रंश्रु, (रंश्रुश्रुः) p. 249,7.
 रंश्रु, (रंश्रुश्रुः) p. 157,2.
 *रंश्रु, (रंश्रुः) p. 195,2.
 रंश्रुश्रु, (रंश्रुश्रुः) p. 528,3.
 रंश्रु, (रंश्रुः) p. 163,4; (रंश्रुश्रुः, रंश्रुः) 205,3; 261,4; 265,1.
 रंश्रुश्रु चलिश्रु श्रुश्रु श्रु, (रंश्रुश्रुचलिश्रुश्रुश्रुश्रुः) p. 296,2.
 रंश्रुश्रु श्रुश्रु श्रुश्रु, (रंश्रुश्रुश्रुश्रुश्रुश्रुः) p. 383,4.
 रंश्रु, p. 287,3.
 रंश्रु, (रंश्रुश्रुः) p. 171,1; 261,2; 311,2; 315,6; 317,1; 323,3; 571,8; (रंश्रुश्रुः) 265,2; 282,2; 306,4; 323,6; 488,4; 594,5; (रंश्रुश्रुः) 360,3.

दहन्न, (दन्न) p. 583,1.
 दहन्नक्षर, (दहन्नक्षरेषु) p. 336,4.
 दहन्नकला, (दहन्नकला) p. 392,2.
 दहन्नगणसुत्त, (दहन्नगणसुत्ते) p. 330,8.
 दहन्नवारि, (चतुर्विंश) p. 237,1.
 दहन्नयं, (दहन्नः) [511] p. 33,4.
 दहन्नविद्यासुं, (दहन्नविद्युः) p. 493,3.
 दहन्नपंच, (पञ्चदहन्नसु) p. 228,2,3,4.
 दहन्नपंच विद्वेषिन्ना, (दहन्नपञ्चविद्वेषि-
 षिता) p. 108,3.
 दहन्नपंचाहं, (पञ्चदहन्न) p. 240,1.
 दहन्नमुह, (दहन्नमुहः) p. 570,5.
 दहन्नमुह कंस विद्याया, (दहन्नमुहकंस-
 विद्यायाः) p. 586,6.
 दहन्नवत्, (सप्तदहन्न) p. 163, 2; (सप्त-
 दहन्नसु) 261,3.
 दहन्नवत्तक्षर, (सप्तदहन्नक्षराणि)
 p. 164,1.
 दहा, (दह्न) p. 367,2; 478,3;
 518,2,3.
 दहाभ्यद्, (अष्टादह्न) p. 426,4.
 दहाह्नपंच, (दहन्नपंच = पञ्चदहन्न)
 p. 484,4.
 दाह्य, (दानं) p. 554,2,5.
 दाह्यव वेद, (वेददानवाच्यां) p. 260,2.
 दाह्यवा, (दानवाः) p. 485,3.
 दिह्न, (दिह्नं) p. 180,9; (वेदिह्न, इत्तः)
 323,4; 365,4; 579,1,6;
 (दिह्नः) 267,3; (दिह्नः) [1111]
 394,2; (दीपतां, वेयः) 512,3.

दिह्नगण, (दिह्नगणाः [1111]) p. 271,
 2; 280,2; 564,1.
 दिह्नगणवहित, (दिह्नगणवहितं)
 p. 267,4-5.
 दिह्नवर, (दिह्नवरः, दिह्नवरं, दिह्न-
 वरात्) [1111] p. 33,9; 371,1;
 388,1; 413,1; 539,3.
 दिह्नवरकचो, (दिह्नवरकचौ)
 p. 365,2.
 दिह्नवरगण, (दिह्नवरगणवत्)
 p. 147,1.
 दिह्नवरसुभ्र, (दिह्नवरपुगं) p. 392,
 1; 420,1.
 दिह्नवरसुभ्र करभ्र, (दिह्नवरपुग-
 करतलो) p. 494,2.
 दिह्नवरसुभ्र, (दिह्नवरपुगलं)
 p. 535,1,2.
 दिह्नवरसुभ्रलो, (दिह्नवरपुगलं)
 p. 475,2.
 दिह्नवरवदगण, (दिह्नवरवदगणात्)
 p. 263,2.
 दिह्नवरद्वारपद्मलिन्ना, (दिह्नवर-
 द्वारपद्मलिता) p. 400,1.
 दिह्नमहि, (द्यावापृथिव्योः) p. 365,4.
 दिह्नस, (दिवसः, दिवसाः) p. 581,7.
 दिह्न्या, (इत्तः) p. 509,1.
 दिह्न्याणिकं, (दिवानिह्नं) p. 123,3.
 दिह्न्याव, (इत्ता) p. 394,4.
 दिह्न्यावा, (शापयति) p. 338,7.
 दिह्न्याव, (दीपिता) p. 419,1.
 दिह्न्या, (दिह्न्युः) p. 289,1.
 दिह्न्यांत, (दिह्न्यान्तरे) p. 350,4.

- दिगंतरे, (दिगन्तरे) p. 233,5; (दिग-
न्तरे) 465,3.
- दिग मग चक्ष, (दिक्-सामौनसोपि)
p. 249,5,6.
- दिग मग चक्ष पक्ष, (दिसुसामौनसः-
पथाः) p. 304,2.
- दिग्ध, (दीयते, वक्षति) p. 485,2;
508,3; (वक्ष) 576,6.
- दिग्धश्च, (वक्षति) p. 42,2; 44,2;
(दीयते) 177,5; 257,3; (दीयते)
274,5; 403,4; 451,3; 571,5.
- दिग्धश्च, (वक्षति) p. 169,7; 417,4;
576,8.
- दिग्धश्च, (दीयते) p. 297,2.
- दिग्धश्च, (वेदि, वक्ष्य, दीयतां)
p. 48,2; 55,3; 72,2; 431,3;
543,2,3.
- दिग्धश्च, (दीयतां) p. 372,1.
- दिग्धश्च, (वेदि) p. 58,3; (दीयते,
दीयतां) 254,1; 257,8; 521,1.
- दिग्धश्च, (वक्ष) p. 573,1.
- दिग्धश्च, (वक्ष्य, वक्ष्यः) p. 261,2;
(वक्षः) 489,1.
- दिग्धश्च, (दीयते) p. 503,1.
- दिग्ध, (दीयते) p. 358,2; (दीयते,
दीयते, वेयाः, वक्ष्यः) 412,2;
426,1; 438,2.
- दिट्ट, (दृष्टाः) p. 386,1; (दिष्टग,
दृष्टग) 547,4.
- दिट्ट आट्ट आक्षरेण, (दृष्टाष्टाक्षरेण)
p. 381,1.
- दिट्टश्च, (दृष्टयते) p. 266,5.
- दिट्टा, (दृष्टाः) p. 391,2; (दृष्टा) 406,4.
- दिट्टिष्ण, (दृष्टा) p. 410,4.
- दिट्टु, (दृष्टे, दृष्टग) p. 207,6.
- दिट्टो, (दृष्टे) p. 298,3; 356,1.
- दिट्ट, (दृष्टः, दृष्ट) p. 350,1; 449,2.
- दिट्टश्च, (दृष्ट) p. 547,4.
- दिट्टा, (दृष्टा, दृष्टाः) p. 389,3;
424,3.
- दिट्टी, (दृष्टिः) p. 474,3.
- दिट्टो, (दृष्टः) p. 468,7.
- दिट्टंशु, (दृष्टयन्त्याः) p. 246,5.
- दिट्ट सन्धाश्च, (दृष्टयन्त्याश्च) p. 180,2.
- दिष्ण, (दिनं, दिनानि) p. 537,4.
- दिष्ण, (वक्ष्यः) p. 529,3.
- दिष्णश्च, (वक्ष्यः, वक्ष्य, वक्ष्यश्च)
p. 514,1.
- दिष्णा, (वक्ष्यः, वक्ष्य) p. 424,1;
438,1; 481,1.
- दिष्णश्च, (वक्ष्यः) p. 222,1.
- *दिष्णु, (दीयः) p. 213,5.
- दिष्ण, (दिष्णः) p. 301,5.
- दिष्णश्च, (दिष्णोऽपि, दिष्णोऽपि)
p. 541,3.
- दिष्ण, (दिष्णु) p. 581,2.
- दिष्ण, (दीर्घः, दीर्घाः) p. 581,7.
- दीर्घयो, (दीयते, वक्ष्यः) p. 512,4.
- दीर्घ, (दीयते) p. 285,5.
- दीर्घे, (दीयते) p. 464,2.
- दीर्घ, (दीर्घाः) p. 309,7.
- *दीर्घक, (दीयकः, दीयकं) p. 202,3.

- *कीपक, (कीपक) p. 201,3.
 कीच, (किक्, किक्) p. 207,3;
 285,1; 338,2; (किक्, किक्)
 550,3; (कृयते) 354,4; 571,2.
 कीचद्, (कृयते, कृयन्ते) p. 315,5;
 547,2; 550,3.
 कीचद्, (कृयते) p. 300,3; 407,1.
 कीचन्ति, (कृयते, कृयन्ते) p. 145,1;
 529,1.
 कीचवाचा, (किन्वाचः) p. 207,3.
 कीचा, (कृयते) p. 439,1; (किक्)
 545,4.
 कीच, (कीर्षे, कीर्षे) p. 286,1; 404,1.
 कीर्षता, (कीर्षान्ताः) p. 110,1.
 कीर्षा, (कीर्षे) p. 309,8.
 कीर्ष लघू, (कीर्षलघू) p. 404,1.
 कीर्षा, (कीर्षा) p. 344,1; 461,2;
 (कीर्षाः) 555,3; (कीर्षान्) 377,1.
 कीर्षो, (कीर्षः) p. 4,1; 11,1.
 कृ, (कृ) p. 306,4.
 कृयद्, (कृ) p. 41,3.
 कृय, (कृ) p. 41,1; 89,5; (कृयं,
 कृयोः) 80,2; 89,5.
 कृय चारि, (कृयचारः) p. 80,9.
 कृय तिचि लोपे, (कृयतिचिंलोपे)
 p. 89,5.
 कृयलानं, (कृयलानां) p. 29,1.
 कृयद्, (कृ) p. 306,4.
 कृयल, (कृयलः) p. 182,4.
 कृयलद्, (कृयलानि) p. 350,2.
 कृयल विद्यारो, (कृयलविद्यारः)
 p. 44,1.
 कृयल, (कृयलः) p. 411,4.
 कृयल चण्णा, (कृयलचण्णापनां)
 p. 401,2.
 कृयले, (कृ, कृयलः) p. 514,2.
 कृया, (कृयलितः) p. 363,2.
 कृय, (कृयलः, कृयलितः)
 p. 486,2.
 कृया, (कृयलित, कृयलः, कृ)
 p. 58,2; 461,1.
 कृयत्, (कृयत्) p. 42,9.
 कृयद्, (कृ कृ) p. 210,3.
 कृयत्तु कृय, (कृयत्तु कृयत्तु)
 p. 184,5.
 कृयत्तु कृयत्तु, (कृयत्तु कृयत्तु)
 p. 403,2.
 कृयत्ति, (कृयत्ति) p. 453,1.
 कृयल, (कृयलः) p. 198,4.
 कृयलो, (कृयलः) p. 4,3.
 *कृयलद्, (कृयलित) p. 571,1.
 *कृयलित, (कृयलित, कृयलित)
 p. 315,9.
 कृयल कृय, (कृयलितकृयलः)
 p. 317,2.
 *कृयलित, (कृयलित) p. 318,9.
 कृयत्, (कृयत्) p. 233,6; 350,4;
 453,3.
 कृयत्, (कृयत्) p. 190,5.
 कृयत्, (कृयत्) p. 176,3.
 कृयत्, (कृयत्) p. 348,2.
 कृयलितगला कृयल, (कृयलितगलाकृयल)
 p. 180,1.

- वुहु, (वुहो) p. 187,7.
 वूक, (द्विगुणा) p. 380,2.
 वूर, (वूरं, वूरे) p. 233,5 ; 299,1.
 वूर दिगंता, (वूरदिगन्ते) p. 358,3.
 वूरिस्ता, (वूरितं) p. 361,4.
 वूरिस्ता खंडो, (वूरितखण्डिनी)
 p. 356,3.
 वे, (वदाति, यदि, वेत्) p. 44,2 ;
 (वदातु) 207,6 ; (वत्वा) 59,4 ;
 (वेहि) 480, 4.
 वेह, (वत्वा) p. 12,3 ; 468,1.
 वेच, (वदातु) p. 285,2 ; 334,9 ;
 346,2 ; 350,2 ; 354,3 ; 363,4 ;
 381,4 ; 570, 8 ; (वेचः) 346,2.
 वेच वेच, (वेचवेचः) p. 354,3.
 वेक, (वदातु) p. 344,2 ; 356,4 ;
 439,4.
 वेको, (वेचः, वेचं) p. 5,2 ; 439,4.
 वेकल, (वृष्यते) p. 184,9.
 वेकिलप्र, (वृष्यते) p. 46,3.
 वेकिलप्रा, (वृष्टा) p. 459,4.
 वेकलीप्रा, (वृष्यन्ते) p. 425,1.
 वेकलु, (पद्य) p. 463,1.
 वेकावह, (वर्जयति) p. 46,1.
 वेत्तो, (वदत्) p. 558,7.
 वेच, (वे वेच) p. 480,1.
 वेचई चिंभप्रा, (वेचकीचिंभकः)
 p. 363,4.
 वेचई पुत्त, (वेचकीपुत्तः) p. 468,5.
 वेचक लिक्लिप्र, (वेचलिक्लि)
 p. 412,4.
 वेच रोच, (वेचरोचेच) p. 554,4.
 वेच लहाबा, (वेचखभावः, वेच-
 खभावः) p. 338,7.
 वेच, (वेहि) p. 138,2 ; 210,3 ; 291,
 2 ; (वैयन्ते) 274,2 ; (वेचं)
 375,3.
 वेहा, (वेहः, वेहाः) p. 430,3.
 वेहि, p. 12,2.
 वेही, (वेहि) p. 483,4.
 *वेहीप्रा, (वेही) p. 114,2.
 वेहु, (वेहि, वत्त) p. 18,5 ; 175,1 ;
 228,5 ; 251,1 ; 308,1 ; 317,1 ;
 336,7.
 *वेप्राह, (द्विपदी) p. 257,9
 (द्विपदी) 260,4.
 वेप्राह कंद, (द्विपदीकन्दः)
 p. 259,2.
 वेतिखि, (द्विप्रात्) p. 11,4.
 वेधप्र कंद, (वेधककन्दः)
 p. 415,4.
 *वेधक, (वेधकं) p. 417,4.
 वेध, (वेधाः, वेधः) p. 571,6.
 वेधं, (वेधं) p. 120,4 ; 145,2.
 वे स चारि, (द्विसचरो) p. 354,2.
 वेच हीण, (वेचहीणं) p. 230,7.
 *वेहा, p. 9,4 ; 10,5 ; 12,4 ; 41,4 ;
 64,5 ; 80,5 ; 96,4 ; 135,3 ; 138,
 1 ; 139,4 ; 141,3 ; 145,2 ;
 146,3 ; 150,3 ; 164,3 ; 175,3 ;
 187,5,9 ; 189,3 ; 192,3 ; 197,
 3 ; 205,4 ; 209,3 ; 210,4 ;
 215,3 235,3 ; 236,3 ; 237,3 ;

238,3; 239,3; 240,3,6; 241,
3; 246,7; 251,3; 254,3;
259,3; 265,3; 272,3; 276,3;
282,3; 295,3; 299,3; 308,3;
317,3; 321,2; 333,3; 468,3;
569,3; (दोहा) 146,2; 228,5;
(दोहायाः) 251,1.
दोहा उप्पर, (दोहोपरि) p. 274,3.
दोहा चरख, (दोहाचरख) p. 230,7.
दोहा बिबरीय, (दोहाबिपरीय)
p. 278,2.
दोहा लकलख, (दोहालकख) p. 138,
3; 246,2.
दोहा संका, (दोहासंका) p. 276,1.
दोहिं, (दोह्यां) p. 558,6.
दुइ, (दुत्वा) p. 358,1.

ध ।

धम, (धळः) [15] p. 26,2.
धमं, (धळः) p. 370,1.
धम पम सहिया, (धळपटसहितः)
p. 555,2.
धम पट, (धळपटः) [15] p. 529,4.
धम्रा, (धळः) [15] p. 404,2;
466,1.
धम्री, (धृताः) p. 362,2; (धळः,
धळ) [15] 440,1.
धम, (धनं) p. 46,7.
धम कुत्त, (धमकुत्त) p. 362,4.
धममंत, (धनवत्त, धनवत्तः)
p. 430,3.

धमा, (धनं) p. 405,2.
धमि, (धन्ये) p. 227,1.
धमि यम हर लघय, (धनिलनभर-
लघने) p. 304,3-4.
धमु, (धनं) p. 44,8; 222,4; (धनुः)
537,2.
धमुंहि, (धनुधि) p. 122,4.
धमुठ्ठर, (धनुठ्ठरः) p. 287,2.
धमुहरं, (धनुठ्ठरो = चतुष्कलो)
p. 257,3.
धमु, (धनुधि) p. 502,1; (धनुधि)
573,8.
धमुहा, (धनुः, धनुधा) p. 443,3.
धमेषा, (धनेशः) p. 338,1.
धमा, (धना) p. 357,4; (धनं,
धन्यः) 365,4.
*धवल, (धवलः) p. 213,2.
*धवलम, (धवलक) p. 539,4.
धवल चमर मम सिम कर बिंदा,
(धवलचामरममसितकरवृत्तः)
p. 566,2.
*धवलांग, (धवलांग) p. 541,5.
धम्मक, (धर्माप) p. 222,4; 412,2.
धम्म दारा, (धर्मापत्नी) p. 419,1.
धम्मकुवित्ता, (धर्माकवित्ता)
p. 357,3.
धम्मो, (धम्मः) [51111] p. 23,4;
419,4.
धमइ, (धरति) p. 537,2.
धमि, (धरणी, धरणी) p. 157,2;
309,3; 541,1.

- घरणि घर, (घरणीघरः) p. 327,3.
 घरणी, (घरणा) p. 289,4.
 घरणि, (घारण) p. 319,4.
 घरा, (घृताः) p. 830,7; 502,4;
 570,2.
 घरि, (घारय) p. 147,1; (घृत्वा)
 167,4; 170,5; 177,4; 270,3;
 293,2; 333,2; 502,3.
 घरिघ, (घारय, घृत्वा) p. 263,2;
 (घृतः, घ्नयते) 392,2.
 घरिष्णे, (घ्नियन्ते, घृतः) p. 570,1.
 घरीणा, (घृताः) p. 443,2.
 घरीजे, (घ्नियते, घृत्वा) p. 412,1;
 415,2; 560,1.
 घञ्, (स्थापय, स्थाप्यः, स्थापयतां)
 p. 486,1; (घरति) 537,1.
 घडे, (घृतवान्) p. 289,8; (घृतः)
 334,3.
 घवह, (घपो गच्छति) p. 266,4;
 327,3.
 घवह, (प्रविश्य, प्रविश्यासि) p. 180,3.
 घह घह, (घग्घञ्) p. 304,1.
 घाह, (घावित्वा) p. 485,3.
 *घार्ह, (घान्नी) p. 114,3.
 घाहह, (घावति) p. 523,4.
 घाहंता, (घावन्तः) p. 378,5; 507,4.
 घारि, (घारयोः, पार्श्वयोः) p. 523,4.
 घारिघ, (घृता, घारिता) p. 417,2.
 घादे, (घृत्वा) p. 570,3.
 घिङ्ग हलञ् घौग हलञ् तङ्ग हलञ्,
 (घोटकगतित्विभेदानुकारणं)
 p. 322,1.
- घिट्टा, (घृष्टाः) p. 244,3.
 घौर, (घौरः) p. 285,6.
 घुघ, (घुवः) [15111] p. 23,4;
 (घुव) 24,4; 48,5; 127,5;
 242,4; 263,1; 301,7; 390,1;
 393,2; 404,1; 409,2; 426,3;
 469,1; 500,4; 579,1.
 *घुघ, (घुवः) p. 213,2.
 घुघं, (घुव) p. 362,1.
 घुत्तव, (घूर्त्तः) p. 277,2.
 घुत्तो, (घूर्त्तः) p. 352,5.
 घुव, (घुवं, घुवाः) p. 447,1.
 घुलिघ, (घूलिभिः) p. 157,2.
 घूलि, (घूलिः) p. 249,5; (घूल्वा)
 372,4.
 घूलि घवल, (घूलिघवलाः) p. 322,3.
 घूलिघि, (घूलिभिः) p. 260,3.
 घोत्रंलञ् लोल लोत्रञ् लुघ्रं, (घोता-
 लुनलोललोचनयुगं) p. 531,2.

प ।

- पघ, (पहं, पदे) p. 10,4; 138,2;
 163,2; 202,3; 223,2; 228,2;
 230,3; 251,2; (पहं) [511]
 33,2; (पहानि) 177,7; 251,1;
 (पहयोः) 263,4; (पदे) 252,2;
 267,2; 269,2; 278,3; 280,2;
 287,4; 295,1; 298,1; 306,3;
 315,5; 323,2; 388,1; 413,3;
 420,1; 469,3; 475,3; 494,3.

- पद्म श्रंत, (पादान्ते) p. 415,3.
 पद्म श्रंतहपाह शुभ कुम्भ, (पादान्तः-
 पातिसुखयुगो) p. 464,3.
 पद्म श्रंतहि, (पादान्ते, पदान्ते)
 p. 567,5.
 पद्मं, (पदे) p. 293,2.
 *पद्मंगम क्वं, (प्रवक्ष्यन्तेः)
 p. 297,5.
 पद्मं च सुं च खंडिष्वा, (प्रवक्ष्यन्ते-
 खण्डिता) p. 380,4.
 पद्मं तद्दि, (पादान्ते) p. 459,3.
 पद्मंति, (पतन्ति) p. 146,1.
 पद्मं तु श्रोतुं कंतं दंतं, (प्रवक्ष्यन्ते-
 दन्ताः) p. 499,4.
 पद्म पद्म, (पदे पदे) p. 251,2.
 पद्म पद्म श्रले, (पद्मपदले) p. 539,2.
 पद्म पद्म उपरि, (पद्मपदोपरि) p. 274,4.
 पद्म पद्म तलउ, (पद्मपदतले) p. 182,1.
 पद्म पद्म तलहि, (पद्मपदतले) p. 583,5.
 पद्म पद्म पद्मलिङ्ग लङ्गु शुभ सोहा,
 (पद्मपदप्रकटितलङ्गुशुभोभाः)
 p. 564,3.
 पद्म पद्म, (पद्मपतितः) p. 289,3.
 पद्मपद्म, (पदे पदे) p. 297,2 ; 575,7.
 पद्म भर, (पद्मभरेण) p. 334,4.
 पद्म भव, (पद्मभरेण) p. 157,2.
 पद्म भव्भं, (पद्मभये) p. 105,3.
 पद्मल, (प्रकटय, पातय) p. 147,2 ;
 (प्रकटाः) 271,3.
 पद्मला, (प्रकटं, प्रकटिताः, प्रकटिता)
 p. 461,2 ; 583,8.
 पद्मलि, (प्रकटौक्य) p. 267,4.
 पद्मलिङ्ग, (प्रकटितं) p. 420,1 ;
 560,4 ; (प्रकटितः) 560,1
 563,1.
 पद्मलिउ, (प्रकटिताः) p. 579,5.
 पद्मले, (प्रकटिता) p. 570,7.
 पद्मह, (पद्मं, पादेः, पादे) p. 198,1 ;
 293,2 ; 306,3 ; 579,5 ;
 पद्महर, (पयोधरः) [151] p. 32,5.
 पद्महर वद विवल्, (पयोधरविवल्काः)
 p. 267,3.
 पद्महरह, (पयोधरः) p. 284,2.
 पद्महि, (पदेयु, पदे) p. 319,4 ;
 539,3 ; 579,2 ; 583,1.
 पद्मा, (प्रासा) p. 363,1 ; (प्रासाः)
 368,2 ; (पादे) 497,2.
 पद्माका, (प्रयासं) p. 244,7.
 पद्माह, (प्रकाशते) p. 167,8.
 पद्मावउ, (प्रकाशते, प्रकाशते)
 p. 571,1.
 पद्माशंति, (प्रकाशयन्ति) p. 107,1.
 पद्माशु, (प्रकाशय) p. 575,6.
 पद्मालिङ्ग, (प्रकाशिता) p. 334,2 ;
 (प्रकाशितं) 500,2.
 पद्मालिङ्गो, (प्रकाशितः, प्रकाशिताः)
 p. 252,4,5 ; (प्रकाशितं) 306,5.
 पद्मालिङ्ग, (प्रकाशयति) p. 33,3 ;
 120,4 ; 145,2.
 पद्म शंगुलि, (प्रवक्ष्यन्ति) p. 573,5.
 पद्म शंखि, (प्रतिशर्त्तं, प्रतिशर्त्तं)
 p. 573,3.

- पद्मक बन्धु, (पद्मतिबन्धु) p. 327,5.
 पद्मक, (पद्मतिः) p. 497,2.
 पद्म गण, (पद्मिगण) p. 30,5.
 पद्मज, (पद्मिजः, घ्राजः) p. 472,1.
 पद्मखा, (पद्मा) p. 348,4.
 पद्म पयो, (पद्मिपर्य) p. 392,2.
 पद्म, (पद्मिताः) p. 488,1.
 *पद्ममादत्ती, (पद्मावती) p. 242,2.
 पद्म, (पद्मे, पद्मे) p. 440,4; 469,3.
 पद्मं, (पद्मे) p. 426,1.
 पद्मो, (पद्मे) p. 362,2.
 पद्मीहर, (पद्मोघरः, पद्मोघरः) [151]
 p. 25,3; 217,3; 220,4; 242,
 6; 311,6; 404,2; (पद्मोघरः,
 पद्मोघराः, पद्मोघरैः) 285,5;
 301,3; 451,1; 509,1; (पद्मो-
 घरौ) 396,1; 400,2.
 पद्मीहर भार, (पद्मोघरभारः, पद्मोघर-
 भारे) p. 286,2.
 पद्मीहरा, (पद्मोघरः) [151] p. 429,2.
 पद्मीहराह, (पद्मोघरः) [151]
 p. 503,1.
 *पद्मीहर, (पद्मोघरः) p. 140,2;
 211,4.
 पद्मीहर, (पद्मोघरः) p. 330,2.
 पद्मीहरो, (पद्मोघरः) [151] p. 355,1.
 *पद्मभ्राजिभ्य, (पद्मावली)
 p. 469,4.
 पद्मं, (पद्मः) p. 198,1.
 पंच, p. 16,2; 17,3; 177,5; 259,
 1; 301,6; 336,6; 478,3; 486,
 2; 503,2; (पञ्चभिः) 478,1.
 पंचद, (पञ्च) p. 274,3; 276,1.
 पंचर, (पञ्चभिः) p. 500,2.
 पंचकल, (पञ्चकलाः) p. 299,1;
 306,2; (पञ्चकलान्) 308,1.
 पंचकलघ्नो, (पञ्चकलः) p. 36,2.
 पंचकलायं, (पञ्चकलानां) p. 24,1;
 34,1.
 पंचकले, (पञ्चकलः) p. 24,5.
 पंचकूल, (पञ्चकली) p. 175,2.
 पंचतालिवध, (पञ्चस्तारिंभ्रत्)
 p. 202,4.
 पंच पात्र उट्टबन्ध, (पञ्चपात्रोत्तवनं)
 p. 230,5.
 पंचम, (पञ्चमे) p. 120,1; (पञ्चमं)
 397,2; 460,2; (पञ्चमः) 547,1.
 पंचमर, (पञ्चमात्रः) p. 297,3.
 पंचमा, (पञ्चमं) p. 513,2.
 पंचमे, p. 228,4; 497,2.
 पंचा, (पञ्च) p. 363,2; 424,1.
 *पंचाल, (पञ्चालः) p. 350,1,2.
 पंचद्व बंसदि, (पाञ्चद्वयं)
 p. 412,1.
 पंचिभ्य, (पञ्चिभ्यः) p. 279,2.
 पंचिभ्यज्ज चित्तहलो, (पञ्चिभ्यजन-
 चित्तहरं) p. 163,5.
 पंचिभ्या, (पञ्चिभ्याः) p. 499,3.
 पंती, (पंतिः) p. 18,4.
 पंजुला, (पञ्जुलाः) p. 399,2.

- पकाञ्च, (पचासि) p. 224,2.
- पकलर, (पकलरं, कवचं) p. 180,2,5.
- पकलर बाह, (कवचवाहैः, कवचि-
ताञ्चन) p. 502,2
- पकलरिन्द्र, (वारवाञ्चोनावगुञ्ज्य)
p. 262,1.
- पकिल, (पक्षी) [s15] p. 35,2 ;
(पक्षिवत्) 322,3.
- पकिल संचारणा, (पक्षिवधारणः)
p. 363,3.
- पचतालीचह, (पञ्चचत्वारिंशत्)
p. 197,1.
- पचौच, (पञ्चविंशतिः) p. 254,2.
- पच्चिने, (पच्चिने) p. 595,3.
- पच्छा, (पश्चात्) p. 295,2.
- पच्छा बाभ्रह, (पश्चिमवाताः)
p. 545,3.
- पच्छिम इले, (पश्चिमइले) p. 121,4.
- *पञ्भटिन्द्र, (पञ्भटिका) p. 217,5.
- *पञ्भटिका, p. 217,1 ; 433,4.
- पञ्भलह, (पञ्भलति) p. 217,4
- *पञ्भलिन्द्रा, (पञ्भटिका)
p. 219,5.
- पठञ्च, (पठहः) [s1] p. 27,2.
- पठंति, p. 472,4.
- पठि, (पठान्ते) p. 246,7.
- *पठिचकलो, (प्रतिपद्यः) p. 193,2.
- पडु, (पतितः, पतति) p. 9,2.
- पठ, (पठ) p. 187,4 ; 267,4.
- पठह, (पठान्ते) p. 11,2 ; (पठति)
15,2.
- पठंति, (पठन्ति) p. 429,4.
- पठम, (प्रथमे) p. 120,1 ; 138,2 ;
155,2 ; 163,2 ; 164,1 ; 177,4 ;
228,2 ; 230,2 ; 271,2 ; 323,2 ;
375,1 ; (प्रथमं) 72,4 ; 246,2,7 ;
261,2 ; 267,4 ; 272,1 ; 297,2 ;
375,1 ; 383,1 ; 492,1 ; 512,3 ;
579,1 ; 583,1 ; (प्रथमः) 80,3 ;
385,1.
- पठमं, (प्रथमं) p. 1,7 ; 33,7 ; 108,
2,3 ; 117,1 ; 171,1 ; 311,2 ;
315,6.
- पठमंक्, (प्रथमोऽङ्कः, प्रथममङ्कं)
p. 64,3.
- पठमकलरह, (प्रथमाक्षरे) p. 42,7.
- पठम गुच, (प्रथमगुरोः) p. 18,2.
- पठम तीन्द्र पंचम पञ्चह, (प्रथमपृथीय-
पञ्चमपादेषु) p. 236,1 ; 237,1 ;
238,1 ; 239,1 ; 240,1,4 ;
241,1.
- पठम इल, (प्रथमइले) p. 282,1.
- पठम इले, (प्रथमइले) p. 121,2.
- पठमहि, (प्रथमे) p. 145,1 ; 252,4 .
(प्रथमे, प्रथमं) 251,1 ; 254,1 ;
257,2 ; 469,1.
- पठमे, (प्रथमे) p. 80,5 ; 472,1.
- पठमो, (प्रथमे) p. 269,1 ; (प्रथमः)
406,1.
- पैठि, (पठित्वा) p. 246,2.
- पठिन्ने, (पठितः, पठितान्) p. 11,3.
- पणमह, (प्रणमत) p. 421,4.
- पण्डीन्द्र, (पण्डित, पण्डितः)
p. 367,3.

- पञ्चगायत्र, (पञ्चगायनः, पञ्चगायनः)
[515] p. 35,4.
- पञ्चरह, (पञ्चरहस्र) p. 177,6; (पञ्च-
रह) 239,1; 240,4.
- पञ्चाराहा, (पञ्चरह) p. 481,2.
- पताका, p. 72,1,5.
- पत्त, (पत्त) [15] p. 26,3; (प्राज्ञाः)
552,4.
- पत्तध्या, (प्राज्ञः) p. 513,4.
- पत्ता, (प्राज्ञाः) p. 481,3; 528,3.
- पत्ति, (पत्तयः) p. 309,5; 502,3;
(पत्तिभिः) 450,4.
- पत्तिष, (पत्तयः) p. 322,3.
- पत्ति पाद्य, (पदातिपादैः) p. 423,1.
- पत्ते, (प्राज्ञे) p. 109,3.
- पत्तो, (प्राज्ञः) p. 1,6.
- पत्थ, (पार्थन) p. 488,4; 504,3.
- पत्थर, (प्रस्तारं) p. 433,1.
- पत्थर द्वित्थर द्विध्रला, (प्रस्तारद्विस्तुत-
द्वयः) p. 273,4.
- पत्थर संख, (प्रस्तारसंख्यया, प्रस्तार-
संख्ये) p. 72,5.
- पत्थरि, (प्रस्तार्थ) p. 213,6.
- पत्थार, (प्रस्तारः) p. 209,2.
- पत्थारे, (प्रस्तारे) p. 529,1.
- पत्थारो, (प्रस्तारः) p. 18,1.
- पङ्क्तिध्र, (पङ्क्तिज्ञता) p. 370,4.
- * पङ्गाम, (प्रवङ्गमं) p. 298,3.
- पङ्क, (पवनः) [15] p. 26,4; (वायुः)
233,3; 270,3; 273,2; 360,3;
541,1; 566,6.
- पङ्कं, (पवनः) [15] p. 32,5;
(वायुः) 40,2.
- पङ्कल, (प्रवलाः) p. 322,3.
- पङ्कह, (प्रवहति) p. 563,3.
- पङ्कित, (पवित्रः, पवित्राः) p. 405,2.
- पङ्कध्र, (पठर्वताम्) p. 180,5.
- पङ्कध्र भंषा, (पठर्वतभङ्ग्याः)
p. 244,5.
- पङ्कध्या, (पठर्वताः) p. 372,3.
- पङ्कध्रं, (पाठर्वती) p. 143,1.
- पभय, (प्रभयति) p. 319,2 (प्रभय)
352,1; 475,4.
- पभयह, (प्रभयति) p. 469,4.
- पभयति, (प्रभयन्ति) p. 478,2.
- पभयिञ्जह, (प्रभयन्ते) p. 198,1.
- पभयिञ्जे, (प्रभयन्ते, प्रभयिता)
p. 567,5,7.
- पभयौजे, (प्रभयति) p. 415,4.
- पभयेह, (प्रभयति) p. 126,3; 129,
5; 298,2; 396,2.
- पभाय, (प्रभायथ) p. 140,4; 468,1.
- पभाय किन्ना, (प्रभायौज्ञताः)
p. 567,6.
- पभायह, (प्रभाययत्) p. 226,2.
- * पभायि, (प्रभायौ) p. 380,2.
- * पभायिध्या, (प्रभायिता)
p. 380,1,5.
- पभाये, (प्रभायेन) p. 215,2.
- पर, (परस्मिन्) p. 89,3; (परो, परे)
573,2.
- पर उध्रध्रार, (परोपकारं, परोपकारे)
p. 470,3.

पर खण्डधार, (परोपकारं) p. 470,2.
 पर चिन्मलिन्या, (परनिन्दते, पर-
 निम्नला) p. 303,2.
 परद्विम्बि, (पराद्वि) p. 111,2.
 परभरख, (परभरखं) p. 72,3.
 परमच, (परमकः, परमः) [11]
 p. 30,2.
 परमच सुपिभ्रं, (परमकसुप्रियः) [11]
 p. 30,2.
 परमता, (परमात्रां, परमात्राः)
 p. 55,8.
 परमोपाच, (परमोपायः) p. 33,9.
 परसखा, (प्रसङ्गः) p. 365,4.
 परस मन्धि, (स्वर्गमन्धिः) p. 139,1.
 परसायं, (स्वर्गः) [1] p. 38,4.
 परदि, (परतः) p. 89,8.
 परादिह्य, (पराधीनः, पराधीनं)
 p. 455,3.
 परि, (प्रकारेण, परिपाट्या) p. 146,
 1; 233,6; 261,4; 323,7.
 परिकर घरख, (परिकरघरः) p. 176,2.
 परिकर, (परिकरः, परिकराः)
 p. 289,3.
 परिगुणहु, (परिगणयत) p. 202,8.
 परिचलद्, (परिचलति) p. 301,8.
 परिठबहु, (परिख्यापय, परिख्यापयत)
 p. 18,3.
 परिठु, (परिख्यापय) p. 323,7.
 परिचम्न खखहर बभ्रखं, (परिचत-
 ब्रभ्रधरवदनं) p. 421,1.
 परिलेखि, (परिचय्य) p. 401,2.

परिदिग्बहु, (परिलीयते) p. 72,4.
 *परिचम्नो, (परिचम्नः) p. 108,3.
 परिपलिभ्र, (परिपतितः) p. 233,6.
 परिपूखड, (परिपूजयाभि) p. 480,3.
 परिपुलिभ्र, (परिपुञ्जित) p. 465,2.
 परिमल कंरा, (परिमलकण्डं)
 p. 566,4.
 परिलील, (परितः लीलया)
 p. 301,8.
 परिसंठबहु, (परिसंस्थापय) p. 257,4.
 परिहर, p. 122,1; 277,4; 414,4.
 परिहरि, (परिहृत्य) p. 255,3; 289,2.
 परिहरिच, (परिहृत्य) p. 148,2.
 परिहर, (परिहर) p. 323,8.
 परिहृषड, (परिहृषति) p. 6,3.
 परे, p. 7,4.
 पल, (पतति) p. 44,0; (पतन्ति,
 प्रकटयत) 261,4; 265,1.
 पलप्रकार, (प्रलयकारः, प्रलयकर)
 p. 458,3.
 पलद्, (पतन्ति) p. 158,4; 301,6;
 555,3; (पतति) 242,6; 284,2;
 301,3; 311,6; 523,2,8; 327,
 3; 579,2; 581,3.
 पलई, (पतन्ति) p. 280,2.
 पलंत, (पतन्ति) p. 299,2; 497,3;
 * 569,2; (पतति, पततः) 521,2.
 पलंतघ्रा, (पतन्ति, पतति) p. 372,3;
 552,1.
 पलंता, (पततः) p. 555,1; (पतन्ति)
 583,2.

- पलांति, (पतन्ति) p. 447,1; (पतति) 509,3.
- पलट्टह, (परिवर्तते) p. 103,5.
- पलट्टि, (परावर्त्तय) p. 103,3.
- पलाव, (पलायते, पलायितः) p. 219,2.
- पलिभ्र, (पतितः, पतितं) p. 233,6; 255,5; 475,1.
- पलिभ्रा, (इच्छा) p. 392,1.
- पले, (पतिताः) p. 244,4; (पतितः) 318,4; (पतितः, पतिते) 304,6.
- पल्लट्ट, (प्रत्यावृत्तः = निवृत्तः) p. 581,7.
- पल्लट्टि, (परावृत्त) p. 450,2.
- पलब्ध, (प्रशङ्गा) p. 355,3; 380,4.
- पलर, (प्रसरन्ति) p. 135,1; (प्रसरति) 301,5.
- पलरह, (प्रसरति) p. 563,5.
- पलरंत, (प्रसरन्तः, प्रसरतः, प्रेरयन्ति) p. 330,7; (प्रसरन्ति) 370,3.
- पलरि, (प्रचल्य) p. 304,3.
- पलाव, (प्रसारं) p. 257,6.
- पलिह, (प्रचिह्नः, प्रचिह्नं) p. 306,5; 478,4; 489,4; 497,4; (प्रचिह्नं, प्रचिह्नेः) 478,1.
- पलिहं, (प्रचिह्नं) p. 492,2.
- पलिहह, (प्रचिह्नाः, प्रचिह्नेः) p. 451,1.
- पलिह्ना, (प्रचिह्नाः) p. 442,1.
- पहु, (पहुः) p. 139,4.
- पलरह, (प्रसरहं) [115] p. 31,3.
- पलर बार घोर, (प्रहारवारहघोरः) p. 499,3.
- पलिभ्र, (पयिक) p. 541,4.
- पलिहह, (पुरस्क्रियते, प्रथमतः) p. 567,4.
- पलिह्लिभ्र, (प्रथमं मुहूर्त्वा) p. 330,6.
- पहु, (प्रमुखा) p. 573,1.
- पाह, (पादः) [511] p. 33,2; (पादे) 145,1; 242,5; (पादाः) 187,3; 217,5; 368,2; (पादयोः) 170,4; (पादौ) 202,6; (पादैः, पादे, पादयोः, पादेषु, पादः) 244,4; 411,3; 418,3; 464,1; 468,2; 500,2; 523,2; 547,1; 552,4; 567,2.
- पाभ्र अंतही, (पादान्ते) p. 552,2.
- पाभ्रभ्रौ, (पादेषु) p. 306,4.
- पाभ्रं, (पादं, पादौ) p. 127,2; (पादं) 143,2.
- पाभ्रगण, (पादगणः) [511] p. 560,1.
- पाभ्रट्टिभ्रं, (पादस्थिता) p. 386,2.
- पाभ्रभर, (पादभरेण) p. 249,4.
- पाभ्रह, (पादेषु) p. 543,4; (पादे) 571,7.
- पाभ्रहिं, (पादे) p. 146,2.
- पाभ्रा, (प्राप्यते) p. 224,3; (पादे) 424,3; (पादाः, पादानां, पादैः) 378,2; 438,3.
- पाभ्रा अंतहि, (पादान्ते) p. 514,3.
- पाभ्रा अंते, (पादान्ते) p. 438,2.

*पाश्चात्तल्लभं, (पाश्चात्तल्लभं)
p. 223,4.

पाश्चात्, (पादे) p. 398,2.

पाई, (पादे) p. 217,3.

पाइक, (पदातिः, पादातः) p. 36,3;
(पदातीव, पदातिकाः, पदातयः)
230,1,3; 304,3; (पदाती)
287,3.

पाइकं कुञ्जल, (पदातिकयुगलं = चतु-
ष्कलयुगलं) p. 257,4.

पाइकं बृहद्वाह, (पदातिव्यूहानि)
p. 450,2.

*पाइस्ता, (पवित्रा, पवित्रां)
p. 390,2; 391,4.

पाउ, (प्रासा) p. 300,4; (पातु) 347,
2; 387,3.

पाउमलि, (पादावली) p. 220,2.

पाउर, (प्राकृते) p. 594,5; 595,3.

पाउखो, (पावनः) p. 347,2.

पाउष, (प्रावृष्ट) p. 300,4; 358,4;
455,4; 516,4.

पाव, (पादे, पादः) p. 242,5; 378,1;
418,3; 438,1; 443,1; 472,2;
481,3; 514,1; 518,1; (पावेन,
पादेः) 483,3.

पावख, (पादेः, पादे ननु) p. 145,1;
(पावेन) 367,1.

पावहि, (पादे) p. 167,4; (पादे,
पादेषु) 326,2; 518,1; (पादेषु)
449,3.

पाविको, (पातितः) p. 4,2.

पावि, (पाविः) [115] p. 31,2.

*पादाकुलकं, p. 224,5.

पाप, (पापं, पापात्, पापे) p. 414,4.

पापगणो, (पापगणः, पापगणं) [111]
p. 21,4; 469,1.

पाबल, (प्राप्पुर्यां) p. 224,1; (प्राप्पोचि)
480,2.

पाबंता, (प्राप्पुवन्ति) p. 378,5.

पाबल, (प्राप्तः, प्राप्तं) p. 72,4.

पाबा, (प्राप्तः) p. 412,3.

पाबिन्न, (प्राप्ता) p. 318,5.

पाबिञ्ज, (प्राप्यते) p. 207,6.

पाबिञ्ज, (प्राप्यते) p. 55,6.

पावह, (प्राप्यते) p. 89,8.

पाव, (प्राप्तः) p. 413,3.

पावाण, (पावाणः) p. 139,4.

पावे, (पावे) p. 563,8.

पिच्च, (प्रिये, प्रिय, प्रियाः, प्रियाञ्चि,
प्रियः) p. 235,2; 252,5; 262,
3; 330,2; 362,1; 541,4.

पिच्चद्व, (पिच्चति) p. 148,4.

पिच्च लिचसु, (प्रियनिच्छे)
p. 337,4-5.

पिच्च पाञ्च पञ्चात् रिद्धि, (प्रियप्राप्त-
प्रसादवृष्टिः, प्रियस्य पादप्रसादे
वृष्टे) p. 184,6.

पिच्च वाचा, (पीतवाचाः) p. 586,6.

*पिच्च भलि, (प्रियभक्ता) p. 362,3.

पिच्चरिच, (पितरं) p. 242,8.

पिच्चला, (प्रियः) p. 273,4; 408,4.

पिच्च सर्चि, (प्रियसर्चि) p. 389,3;
410,4.

- पिन्ना बहिष्का, (प्रियवचि) p. 301,3.
 पिन्ना, (प्रिया) p. 362,3; 372,2.
 पिन्नामह, (पितामहः) [११]
 p. 33,4.
 पिन्नारौ, (प्रिया) p. 357,4.
 *पिन्, (प्रिया) p. 347,1.
 पिंम जटावलि ठाबिन्न गंगा, (पिंमल-
 जटावलिस्थापितगङ्गाः)
 p. 417,1.
 पिंमल, (पिङ्गलः) p. 42,5; 55,7;
 59,5; 89,7; 126,3; 129,5;
 155,3; 167,8; 173,3; 197,2;
 230,6; 285,6; 298,2; 431,4;
 433,4; 454,4; 469,4; 514,4;
 525,4; (पिङ्गलेन) 198,6; 278,
 3; 459,4.
 पिंमलआरेण, (पिङ्गलकारेण)
 p. 595,2.
 पिंमल कव्व विट्टु, (पिङ्गलकविट्टुं)
 p. 124,3.
 पिंमल कव्व विट्टुव, (पिंमलकविट्टुं)
 p. 170,2.
 पिंमल जंपिन्ना, (पिङ्गलजम्बितं)
 p. 489,4.
 पिंमल जंपिन्नी, (पिङ्गलजम्बितं)
 p. 400,3.
 पिंमल बान्ना, (पिङ्गलनागः)
 p. 271,4.
 पिंमल बाण, (पिङ्गलनागः)
 p. 336,3.
 पिंमल बाणो, (पिङ्गलनागः)
 p. 195,4.
 पिंमल विट्टो, (पिङ्गलवृष्टः) p. 358,1.
 पिंमलिन्नां, (पेङ्गलिकाः) p. 287,9;
 (पेङ्गलिकोः, पिङ्गलीयोः) 447,3.
 पिंमल्लु, (पिङ्गलः) p. 211,8; 218,5.
 पिंमले, (पिङ्गले, पिङ्गलेन) p. 40,5;
 449,2; 484,4.
 पिंमले, (पिङ्गलेन) p. 24,5.
 पिंमलेण, (पिङ्गलेन) p. 121,5; 306,
 5; 547,4.
 पिंमलो, (पिङ्गलः) p. 1,8; 28,5;
 163,4; 442,1.
 पिंमा वेह्व, (पिङ्गलेह्व) p. 516,2.
 पिंमा, (पिङ्गलताः) p. 555,4.
 पिंमोयं, (पिङ्गलीभूताः, पिङ्गोऽयं)
 p. 525,2.
 पिंमध, (पिधाय, पिधामि)
 p. 180,2.
 पिंमध, (पिम्बनं, पिधानं) p. 338,2.
 पिंमध सौसा, (पिम्बनदिक, दिक्-
 पिम्बनः) p. 169,3.
 पिंमधह, (पिधानं) p. 285,1.
 पिक्, (पिक्कः) p. 513,2; 537,3.
 पिक् राव, (पिक्करावेण, पिक्करावैः)
 p. 233,3.
 पिज्जव, (पीयसे) p. 419,2.
 पिट्टह, (ताडयति) p. 289,4; (पिट्ट-
 यति) 304,7.
 पिट्टंत, (पीडयमानाः, ताडयन्तः)
 p. 318,2.
 पिट्टिदि, (पुट्ट) p. 570,2.
 पिट्टो, (पुट्ट) p. 507,4.
 पिन्नामो, (पिन्नामः) p. 428,3.

- पीश्र, (पीत) p. 563,6.
 पीडइ, (पीडयति) p. 242,7.
 पीडिव्वइ, (पीडयति) p. 44,5.
 पीड, (पीनः, पीने) p. 286,2.
 पीवे, (पिबन्ति) p. 516,3.
 पीलिअ, (पीडिता) p. 309,3.
 पुहल, (पुष्ट) p. 96,2.
 पुहल, (पुष्ट) p. 55,4.
 पुहल च्छंर, (पुष्टच्छन्दः) p. 96,2.
 पुह, (पुनः) p. 80,4; 470,3.
 पुहबंत, (पुह्यवान्) p. 279,2.
 पुहबंतउ, (पुह्यवान्) p. 374,4.
 पुहबंता, (पुह्यवान्) p. 403,4.
 पुहबि, (पुनरपि) p. 165,1; 261,2;
 3; 271,3; 318,7; 323,6;
 409,1; 475,2; 535,2.
 पुहबिअ, (पुनरपि) p. 147,2; 263,
 4; 583,3.
 पुहि, (पुनः) p. 184,6.
 पुहि, (पुनः) p. 44,4; 46,7; 138,2,3;
 164,2; 177,3,4; 266,4,5;
 289,5,8; 311,3; 323,3; 336,
 4,5; 488,1; 537,4.
 पुहिबि, (पुनरपि) p. 173,5.
 पुहो, (पुनः) p. 552,1.
 पुहोबि, (पुनरपि) p. 509,2.
 पुह, (पुनः, पुनाः) p. 405,2.
 पुहउ, (पुनः) p. 374,4.
 पुहा, (पुनाः) p. 430,1; (पुनं, पुनाम्)
 463,2.
 पुहे, (पुनह, पुनैः) p. 157,5.
 पुहो, (पुनः) p. 352,5.
 पुह अंक, (पूर्वाङ्क, पूर्वाङ्क)
 p. 72,3.
 पुहलुअल हरि, (पूर्वपुगलसङ्ग्राम)
 p. 48,2; 55,3.
 पुहल, (पूर्वाङ्क) p. 126,2.
 पुहलुमि, (पूर्वाङ्क) p. 111,2.
 पुहल, (पूर्वाङ्क) p. 105,2; 124,2;
 129,3.
 पुहलि, (पूर्व) p. 451,3.
 पुहलि, (पूर्व) p. 594,4.
 पुह, (पुरः) p. 249,3.
 पुहइहणं, (पुरइहणं) p. 313,2.
 पुह, (पुरय) p. 80,7.
 पुहबि, (पुहिती, पुहिवां) p. 279,3.
 *पुहबि काम, (पुहितीनाम)
 p. 509,4.
 पुहबिबि, (पुहिवां) p. 257,6.
 पुहबी, (पुहिती) p. 40,2.
 पुहभा, (पूर्वतां) p. 422,2.
 पुहति, (पुरयति, पुरयन्ती) p. 207,2.
 पुहहु, (पुरयत) p. 224,5.
 पुहहु, (पुरय) p. 521,3.
 पुह, (पुरयित्वा) p. 504,3.
 पुहिदाच, (पुरितया) p. 558,3.
 पेहवच, (पिसले) p. 319,5.
 पेहबि, (पिसल) p. 122,2.
 पेहबि, (पिसल) p. 125,4.
 पेहबि, (पिसल) p. 504,4.
 पेहबि, (पिसल) p. 523,5.
 पेहबीभा, (पिसल) p. 425,2.
 पेहब, (पिसले) p. 127,5.

- पेटे, (उदरे) p. 545,6
 *पेम्मा, (प्रिमा) p. 436,2.
 पेरंता, (पातयन्तः, प्रेरयन्तः)
 p. 507,4.
 पेल्लि, (पेलयित्वा, नोदयित्वा) p. 180,
 5; (प्रेरयित्वा, परित्यज्य) 330,2.
 पेल्लिन्न, (प्रेषयित्वा) p. 233,4.
 पेल्लिन्ना, (प्रेरयतु) p. 513,3.
 *पोमावह, (पद्मावती) p. 567,7.
 पोम्म गंध विबंबु, (पद्मगन्धविबन्धुः)
 p. 550,4.
 प्यमाखेण, (प्रमाखेन) p. 27,3.
 प्फालउ, (स्नालयामि) p. 180,5.

फ ।

- फंफाह, (कम्पायितः) p. 184,5.
 फण्ठि, (फण्ठी) [s] p. 29,3; 394,1;
 420,2; 457,2.
 फण्ठिंद, (फण्ठीन्द्रः, फण्ठीन्द्रेण)
 p. 503,4; 552,3.
 फण्ठिंदह, (फण्ठीन्द्रश्च, फण्ठीन्द्रेण)
 p. 223,3; 571,2.
 फण्ठिंदा, (फण्ठीन्द्रः) p. 167,2; 426,
 3; 518,4.
 फण्ठिंवे, (फण्ठीन्द्रेण) p. 348,1.
 फण्ठिंवे, (फण्ठीन्द्रः) p. 311,9.
 फण्ठिणा, (फण्ठिना) p. 472,3.
 फण्ठिबह, (फण्ठिपतिः) p. 263,5;
 365,1; 371,2; 539,3; 564,2.
 फण्ठिबह बलश्च, (फण्ठिपतिवलस्यं)
 p. 190,2.

- फण्ठिबह भण्ठिश्च, (फण्ठिपतिभण्ठितं,
 फण्ठिपतिभण्ठितः) p. 475,4;
 494,4.
 फण्ठि भण्ठिश्चं, (फण्ठिभण्ठिता, फण्ठि-
 भण्ठिता) p. 390,2.
 फण्ठि भण्ठिन्ना, (फण्ठिभण्ठिता)
 p. 555,4.
 फण्ठि भाण्ठिश्च, (फण्ठिभाण्ठिते)
 p. 287,7.
 फण्ठिराश्च विट्टा, (फण्ठिराजदृष्टां,
 फण्ठिराजदृष्टां) p. 429,3.
 फण्ठिराश्च, (फण्ठिराजः) p. 30,5.
 फण्ठि सेहरा, (फण्ठिसेहरः) p. 512,6.
 फण्ठी, p. 415,4.
 फण्ठीसह, (फण्ठीश्चरः) p. 158,3.
 फल, (फलं) p. 9,2; 42,4; 46,5.
 फार फेक्कार हक्का, (स्मारफेक्कारहक्काः)
 p. 520,3.
 फुक्कह, (फुक्कियते) p. 560,3.
 फुट्टेह, (स्फुटति) p. 520,4.
 फुर, (स्फुरं, स्फुटं) p. 55,7.
 फुरह, (स्फुरति) p. 42,8.
 फुरं, (स्फुरति, स्फुरन्ति) p. 355,4.
 फुरंत, (स्फुरन्) p. 573,4.
 फुरंत तवू, (स्फुरन्तुः) p. 502,2.
 फुरंता, (स्फुरन्, स्फुरति) p. 169,6.
 फुरिश्च, (स्फुरितं) p. 148,6.
 फुल, (स्फुटं) p. 365,2.
 फुला, (स्फुरति) p. 296,4.
 फुलिश्च, (फुलति, पुष्यितः, पुष्यिताः)
 p. 270,1.

- फुले, (फुल्लित्, फुल्लयन्ति)
p. 520,3.
फुल्ल, (फुल्लं, फुल्लानि) p. 233,2; 491,
1; 550,2; (फुल्लाः) 300,3.
फुल्लत्, (फुल्लत्, विकसत्, विकसन्त्)
p. 455,2.
फुल्लं, (फुल्लं) [१] p. 38,1.
फुल्ल कमल मुदि, (फुल्लकमलमुखी)
p. 477,3.
फुल्ल चित्र कमल, (फुल्लचितकमलं)
p. 184,3.
फुल्ला, (फुल्लाः, फुल्लात्, फुल्ल) p. 391,
2; 513,2; 516,3.
फुल्ला बंधू, (फुल्लबन्धूकः) p. 566,7.
फुल्लिभ्र, (फुल्लितं) p. 563,1.
फुल्लिभ्रा, (फुल्लिताः) p. 273,3.
फुल्ल, (फुल्लं) p. 581,1.
फुल्ल खड कुसुम, (फुल्लनवकुसुमं)
p. 537,1.

ब ।

- ब, (बव) p. 558,7.
बभ्रवा, (बब्रवं) p. 408,3.
बभ्रवाह, (बब्रवं) p. 127,5.
बहर, (वेरं) p. 309,8.
बहरि, (वेरी, वेरिणि) p. 44,9.
बहरिच कह, (वेरिहृतं, वेरिहृत्यं)
p. 46,1.
बहरि तर्किक जक, (वेरितर्कीजनः)
p. 304,5-6.
बक्रं, (बक्रः) [१] p. 4,3.

- बक्रं, (बक्रः, बक्रं) [१] p. 29,4;
113,4.
बक्रा, (बक्रः) [१] p. 567,3.
बक्रोदि, (बक्रैः) p. 158,4.
बक्रो, (बक्रं) p. 280,3.
बंगला, (बङ्गाः) p. 446,3.
बंगा, (बङ्गाः) p. 244,1.
बभ्रत्, (बभ्रवा, बभ्रवत्) p. 470,4.
बठण, (बठनं) p. 59,4.
बदंति, (बदन्ते, बदन्ति) p. 113,2.
बद्विभ्र, (बद्वितः, बद्विताः)
p. 176,1.
बद्विभ्र चंदा, (बद्वितचन्द्रः)
p. 169,5.
बद्विभ्र हारं, (बद्वितभखानं)
p. 313,4.
बदे, (बदन्ते) p. 143,2.
बद्विभ्र, (बद्विते) p. 570,4.
बधु, (बधून्) p. 180,3; (बधुः)
503,3; (बधन्ते) 497,4; (बधुः)
576,7.
*बधु, (बधुः) p. 411,4; 412,4.
बधु भ्राया, (बधुभ्रायाः) p. 414,2.
बधुर, (बधुरः) p. 550,4.
*बधो, (बधुः) p. 193,4.
*बभ्र, (बभ्रवा) p. 132,2; 211,2.
बधु, (बधुः) [11151] p. 23,3.
बकूल, (बकूलः) p. 139,3.
बकाय, (बकायि) p. 278,3.
बकायिभ्र, (बकायात्) p. 547,4-5.
बकायिभ्र, (बकायात्) p. 506,1.

- *बधुघ्न, (धाघ्नः) p. 140,4.
 बधुघ्न क्लासा किष्वा, (व्याघ्रचर्मकृतं)
 p. 887,3.
 बज्जामो, (ब्रज्जामः) p. 428,4.
 बज्ज, (वाद्यानि) p. 485,1.
 बज्जघ्न, (वज्जोः) p. 573,1.
 बज्जहरा, (वज्जघ्नः) p. 448,4.
 बज्जघ्न, (वज्जते) p. 497,3.
 बज्जो, (वज्जते) p. 506,1.
 बज्जिघ्न, (वज्जितं) p. 309,6.
 बज्जो कोशा, (वज्जितक्रोधाः)
 p. 483,1.
 बज्ज, (मज्जत्) p. 541,2.
 बज्ज, (वज्जते) p. 209,2.
 बज्जघ्न, (वज्जते) p. 150,2; 152,2;
 155,5.
 बज्जिघ्न, (वज्जते) p. 192,1.
 बज्ज, (वज्जं) p. 537,1; (वज्जे) 581,3.
 बज्जन्त, (वज्जन्ते) p. 576,2.
 बज्जराजि करबह, (वाराज्यहीनरपतिः)
 p. 148,5.
 बज्जा, (वज्जं) p. 513,2; (वज्जे) 581,8.
 बज्ज, (वज्जात्, वज्जाः) p. 163,2;
 354,1; 362,2; 468,1.
 बज्ज गणा, (वज्जगणाः) p. 39,1.
 बज्जबोध, (वज्जनेन) p. 306,3.
 बज्ज विसादि, (वज्जवृत्तानि)
 p. 343,3.
 बज्ज विवेकधु, (वज्जविवेके)
 p. 571,1.
 बज्ज मिलिष्वा, (वज्जमिलितौ)
 p. 7,2.
 बज्ज मेघ, (वज्ज-मेघः) p. 64,1.
 बज्जदि, (वज्जोः) p. 567,8.
 बज्जा, (वज्जाः) p. 518,2; 594,5.
 बज्जाह, (वज्जाः) p. 594,4.
 बज्जाहं, (वज्जानां) p. 58,1.
 बज्जाष्वा, (वज्जिताः) p. 377,4.
 बज्जवृत्तं, (वज्जोवृत्तानि) p. 529,1.
 बज्जो, (वज्जोः) p. 30,9.
 बज्जो, (वज्जोः) p. 6,2; 11,1,3.
 बज्जोच, (वज्जिचत्) p. 571,3.
 बज्जिच, (वज्जिचत्) p. 575,7.
 बज्जोच, (वज्जिचत्) p. 144,3;
 202,1; (वज्जिचत्) 269,1;
 301,9; 326,1.
 बज्जोच भ्रग्वा, (वज्जिचदधिकं)
 p. 555,4.
 बज्जोच रेणं, (वज्जिचद्रेणं, वज्जिच-
 द्रेणाः) p. 525,3.
 बज्जोच, (वज्जिचत्) p. 287,4;
 579,5.
 बज्जोचा, (वज्जिचत्) p. 126,4;
 543,4; 564,3.
 बज्जु, (वज्जु) p. 182,4; (वज्जुनि)
 235,2.
 बज्जुष्वा, (वज्जुष्वाः) p. 195,4.
 बज्जुष्वा क्वे, (वज्जुष्वाक्वेषि) p. 197,1.
 बज्जु चाय, (वज्जुनाय) p. 230,6.
 बज्जु विष्यं, (वज्जुनिष्यन्दाः)
 p. 235,2.
 बज्जा, p. 395,3.
 बज्जघ्न, (वज्जुः) p. 576,1.

- बभ्रुवा, (बभ्रुकम्प्यो नायकः)**
 p 401,3.
- बब्बर, (बर्वर, वर्वरः, वर्वराः)**
 p. 405,3; 414,4; 430,4;
 448,2; 463,3.
- बभ्रह, (बभ्रति) p. 266,3,5.**
- बभ्रमह, (बभ्रमयः) p. 397,3; 455,4;
 465,4.**
- बर, (वरा) p. 107,2; (वरं) 292,2;
 458,4; 468,2.**
- बरं, (वरं) p. 579,2,4.**
- वर तन्वणं, (वरतन्वणं) p. 311,5.**
- वर मति, (वरमन्तिन्) p. 184,8.**
- वर मनुष्य भ्रल कमल, (वरमनुष्य-
 रलकमले) p. 327,7.**
- वरा, (वरं) p. 334,9; 570,8.**
- वरिस, (वर्षति) p. 273,2.**
- वरिसह, (वर्षति) p. 128 2.**
- वरिवा समन्ना, (वर्षासमयः)
 p. 283,3. '**
- वरीमह, (वर्षति) p. 300,4.**
- *वक्त्र, (वक्त्रः) p. 132,2.**
- वल, (वलानि) p. 309,5.**
- वलभ्रं, (वलयः, वलयं) [15]
 p. 26,4; (वलयं) [5] 29,4.
 420,1.**
- वलभ्र कुम्रल, (वलयपुगली) p 583,3.**
- वलभ्र दिभ्र गला, (वलयद्विजगली)
 p. 555,1.**
- यलभ्र परिद्विभ्र, (वलयपरिद्विभ्रं)
 p 413 2**
- वलभ्रा, (वलयः) p. 192,1; (वलयं)
 333,1**
- वलभ्रा कुभ्रा, (वलययुगं) p. 509,3.**
- वलहभ्र बिषह्र, (वलयितविषह्रः)
 p. 586,1.**
- वलंत, (वलत्) p. 10,3.**
- वल भोलिभ्र मालव राध कुला, (वल-
 भोटिसमालवराजकुलः) p. 296,3.**
- वलहहं, (वलभद्रः) [511] p. 33,3.**
- *वलहहो, (वलभद्रः) p. 195,1.**
- *वलि, (वलिः, वली) p. 195,1;
 211,1.**
- वलि, (वलिं) p. 586,7.**
- *वलिभ्रंको, (पलितान्कः, वलिताङ्कः)
 p. 195,3.**
- *वलिभ्रो, (वलितः) p. 195,1.**
- वलि भुभ्रय चाटखा, (वलिभुभ्रय-
 जिघृक्षुः, वलिभुभ्रययाचकः)
 p 380,4.**
- वलु, (वलं) p. 327,5.**
- *वलु, (वलः) p. 140,2.**
- वल्लहाह, (वल्लभा) p. 503,4.**
- वल्लहो, (वल्लभः) p. 109,4, 143,2**
- वल्लिभ्रा, (वल्लिका) p. 513,3.**
- वलंत, (वल्नः) p. 279,2; 350,4.
 453,3; 563,7.**
- *वलंततिलभ्रा, (वल्नतिलकां,
 * वल्नतिलकां) p. 472,3.**
- वलंता, (वल्नः) p. 465,4.**
- वलह गमक कर, (वृषभगमनकरः)
 p 586,3.**
- वम्, (वम्पु) p. 317 1 - 323,3**

- *बहु, (बहुः) p. 213,5
 बहु रव बुध, (बहुरवयुतं) p. 583,7.
 बहु रद्वं, (बहुविरतिः) p. 311,3.
 बहु लहु वे गुण बह्विभ्रा, (बहुलघु-
 द्विगुणबहिता) p. 409,2.
 *बहुबहु, (बहुबहुः) p. 213,5.
 बहुबाह्वि, (बहुबाह्विः) [151]
 p. 32,3.
 बहु, (बहति) p. 270,3; 550,4;
 (बहन्ति, वाति, वान्ति) 360,3;
 541,1; 545,3.
 बहुब, (बहति, वाति) p. 233,3;
 460,1; 493,1; 513,1; 581,1.
 बहुला, (बहलाः) p. 528,5.
 बहु, (बहिः) p. 330,5.
 बहु, (बहिरः) p. 198,3.
 बहुबिभ्र, (बहुबिभ्रीत्वा) p. 330,6.
 बहु, p. 169,7; (बहति) 491,3;
 (बहवः) 270,1; (बहुः) 277,2;
 374,3.
 बहु गुण कुतच, (बहुगुणयुक्तः, बहु-
 गुणयुक्ताः, बहुगुणयुक्तं)
 p. 277,4; 374,3.
 बहु गुण कुता, (बहुगुणयुक्ताः)
 p. 564,1.
 बहु बाभ्रा, (बहुनायका = बहु-
 लका) p. 118,4.
 बहुल, (बहुतरं) p. 405,2.
 बहु विधि, (बहुविधु) p. 327,4.
 बहु विविध पदरवेदिं, (बहुविविध-
 पदरवेः) p. 36,1.
 बहुलिधा, (बधूका) p. 393,2.
 बहु संभेभ्रा, (बहुसंभेदकं, बहुभो-
 भेभ्राः) p. 129,5.
 बहु सुकल करा, (बहुसुखकरं)
 p. 362,4.
 बहुयो, (बहुयः) p. 558,1.
 बहु, (बधुः) p. 368,3; 541,3.
 बहु गुणवंत, (बहुगुणवन्तः) p. 370,3.
 *बहुबाह्वं बधुं, (बहुबाह्वपकं =
 बहुबाह्वपकं) p. 506,4.
 बा, (वा) p. 326,2; 365,5.
 बाभ्रता, (वान्ति) p. 399,3.
 बाभ्रा, (वाताः) p. 399,3.
 बाभ्रालीचं, (द्विचत्वारिंशत्)
 p. 102,4.
 बाह्व, (द्वाविंशतिः) p. 141,1.
 बाह्वरी, (द्वाविंशतिः) p. 500,1.
 बाह्वया, (द्वाविंशतिः) p. 424,3.
 बाह्वया भ्रता, (द्वाविंशतिभानाः,
 द्वाविंशतिभानां) p. 461,4.
 बाह्वेदिं, (द्वाविंशतिभिः) p. 144,2.
 बावलच, (वातुलः) p. 198,2.
 बाण, (वाणाः) p. 504,4.
 बाण पाणि, (वाणपाणयः) p. 381,4.
 *बाणर, (वानरः) p. 140,2.
 बाण संघरथ, (वाणसंघेन) p. 504,1.
 बाणर, (वाणः) p. 573,8.
 *बाणी, (वाणी) p. 436,1.
 बाद, (वादे) p. 367,4.
 बादल भ्रगस, (द्विपञ्चाशदभ्रगसि)
 p. 500,4.

- बाबक, (द्विपञ्चाशत्) p. 182,5.
 बाभ करत्वंभिर्भ्रं, (बाभकरोत्तमितं)
 p. 131,4.
 बाभ वाह्वि, (बाभवृत्तिणयोः)
 p. 523,4.
 बाभावस्ते, (बाभावस्तेन) p. 89,3.
 *बाभय, (बाभयः) p. 132,2; 211,5.
 बाभय, (द्वावय) p. 108,2; 228,2;
 240,5; 241,2; (द्वावयभिः)
 144,1.
 बाभय उत्तर, (द्वावयोत्तरं) p. 308,2.
 बाभयद्वि, (द्वावय) p. 240,2.
 बाभयद्वा, (द्वावय) p. 555,3.
 बाभयद्वा, (द्वावयैव) p. 381,2.
 बाभयद्वा, (द्वावय) p. 361,1.
 बारि, (वारिचौयः, वारिच्यभिः)
 p. 233,6.
 बारि तयश्च कर, (बारितनयकरेश्च)
 p. 289,6.
 बारि, (बारिः) p. 468,4; (बारिः)
 545,2.
 *बारि, p. 436,1.
 बारि, (बारिः) p. 576,5.
 *बारि, (बारिः) p. 195,2.
 बारि, (बारिः) p. 435,1.
 बारि, (बारिः) [15] p. 26,4.
 *बारि, (बारिः) p. 193,4.
 बारि, (द्वावयिः) p. 103,4.
 बारि, (द्वावयिः) p. 170,3; 171,2.
 बारि, (बारिः, वारिः) p. 387,3.
 बारि, (बारिः) p. 207,3.
 *बावीष्ठा, (वाहित) p. 115,2.
 बाव उपर, (वाहोपरि) p. 180,2.
 बावद्वि, (वाहय, वाहय) p. 12,1.
 बावु, (वाहो, वाहोः) p. 573,2.
 बाहु, (बाहुः) [115] p. 31,3.
 बि, (अपि, विः) 1,6; (अपि) 7,3,4;
 11,2,3,4; 17,4; 39,5; 103,5;
 109,3; 170,4; 182,5,7; 187,
 3; 215,2; 279,3; 346,1; 358,
 2; 474,3; 528,5; (हो) 150,2;
 267,4.
 बिभ्र, (अपि, अपि च) p. 11,1.
 बिभ्र भ्रते, (द्वितीयार्द्धे) p. 110,2.
 बिभ्रंभ, (विजृम्भते) p. 197,1.
 बिभ्रकल, (विलसत्वं, विलसत्तः)
 p. 297,5; 336,2.
 बिभ्रले, (विदारिताः) p. 570,7.
 बिभ्रयंत कोभ्रद्दंयुडा, (विकसत्-
 क्तकोयुटे) p. 401,3.
 बिभ्रयु, (विकसितः, विकसितं, विक-
 सित) p. 513,2; 566,4.
 बिभ्रयु, (विज्ञानीचि, विज्ञानीत)
 p. 135,2; 140,5; 164,2;
 (विज्ञातः) 396,1.
 बिभ्रयु, (विज्ञानीचि, विज्ञानीत)
 p. 129,4; (विज्ञायता) 500,1.
 बिभ्रयु, (विज्ञातः) p. 400,1.
 बिभ्रयु, (विज्ञानीचि, विज्ञानीत)
 p. 35,5; 110,2; 269,2.
 बिभ्रयु, (विज्ञाय) p. 141,2;
 (विज्ञायं) 230,4; 237,2.

- विभ्राह, (विचारय) p. 150,2;
254,2.
- विभ्रारे, (विवार्थते, विवारितं)
p. 570,3.
- विभ्रो, (इव) p. 528,5.
- विभ्रोहचि ह्रीन्ना, (वियोगिनीपुत्रयं)
p. 563,4.
- विंदु कुम्भा, (विन्दुयुतो) p. 7,1.
- विंदु कुम्भो, (विन्दुयुतः) p. 4,2.
- विंदुणो, (विन्दवः) p. 531,3.
- *विंब, (विम्बः, विम्बं) p. 391,1;
395,4.
- विंबुट्टे, (विम्बोष्ठे) p. 506,1.
- विकच सरोरुह शम्भ्या, (विकचसरो-
रुहनयना) p. 410,2.
- विक्रम, (विक्रमः) p. 219,3.
- विक्रमं, (विक्रमः, विक्रमं) p. 117,2.
- विकलाभ्या, (विख्याता) p. 113,2.
- विक्रम, (विक्रमे) p. 59,4.
- *विग्गाह, (विगाथा) p. 103,3.
- *विग्गाहा, (विगाथा) p. 36,4; 121,
1; 122,5; (विगाथायाः) 121,2.
- *विजभ्र, (विजयः) p. 211,1.
- *विजभ्रो, (विजयः) p. 193,1.
- विजुरि, (विद्युत्) p. 273,3.
- *विजोहा, (विजोहा) p. 363,1,4.
- *विज्जा, (विद्या) p. 114,2.
- विज्जाहर, (विद्याधरः, विद्याधरेण)
p. 244,8.
- *विज्जाहार, (विद्याधरं) p. 438,4.
- विज्जुष्टे, (विद्युद्भयष्टिः, विद्युत्स्थाने,
विज्जुष्टे) p. 506,1.
- विज्जु रेह रंग ग्राह, (विद्युद्देवार्जु-
वत्) p. 554,3.
- विज्जुलिभ्रा, (विद्युत्) p. 300,1.
- विज्जु, (विद्युत्) p. 391,3; 399,2;
425,4; 516,2.
- *विज्जुमाला, (विद्युन्माला)
p. 378,1,6; 564,1.
- विट्टिं, (श्टिं) p. 128,2.
- विवाभ्र परा, (विनयपरा) p. 288,2.
- विवाभ्रा, (विनीतं, विनतं) p. 430,2.
- विवा, (विना) p. 109,1.
- विवाच, (विनाशः) p. 334,3.
- विवाविभ्र, (विनाशितः) p. 334,2;
576,7.
- विवांमिभ्रा, (विनिर्मिता) p. 503,4.
- विद्यु, (विना) p. 198,4; (ह्र) 576,2.
- विद्युवि, (ह्रावपि, ह्यमपि)
p. 177,5; 489,1; 521,2.
- विद्यि, (ह्रौ) p. 202,6; 354,2;
363,2.
- विद्यिभ्रा, (विद्याताः, वर्धिताः)
p. 386,1.
- विद्ये, (ह्रौ) p. 352,4.
- वितर, (विस्तारय) p. 513,1.
- वितरच, (वितरतु, वितर) p. 458,4.
- वितरच, (वितरतु) p. 190,6.
- वित्त, (वित्तं) p. 368,4; 395,2.
- वित्तक प्ररख, (वित्तपूर्व) p. 283,3.
- वित्तख, (वृत्तख) p. 96,1.
- वित्ता, (वित्तं) p. 463,2.
- वित्तिच, (वित्तिचि) p. 301,5.

द्विविधं, (द्विविधु) p. 581,2.
 द्विपक्ष, (द्विपक्षं) p. 249,7.
 द्विपक्ष द्विपक्षश्च, (द्विपक्षद्विपक्ष-
 शब्दे) p. 327,7.
 द्विप, (द्विपः, द्विप्रा) p. 202,1;
 (द्विपः, द्विपं) 230,2; 375,1.
 द्विपद्मा, (द्विपदः) [1111] p. 512,3.
 द्विपद्मो, (द्विपदः) [1111] p. 385,1.
 द्विपक्षमा मन्त्रो, (द्विपक्षमध्ये)
 p. 378,4.
 द्विप गण, (द्विपगणाः, द्विपगणान्)
 [1111] p. 265,1; 272,1;
 (द्विपगणं) 321,1.
 द्विप गणश्चि, (द्विपगणैः) p. 319,3.
 द्विप गणु, (द्विपगणः) p. 187,8.
 द्विप पदङ्ग गण, (द्विपपदातिगणं)
 p. 317,2.
 द्विप पराश्रय, (द्विपपराश्रयः)
 p. 334,8.
 द्विप सगण, (द्विपसगणो) p. 295,1.
 द्विप्यो, (द्विप्रा) p. 119,1; 144,1.
 द्विप्यो, (द्विपः) [1111] p. 25,5; 33,
 7; 242,4; 390,1.
 द्विविधुश्च कोट, (द्विविधुश्चक्रांथाः)
 p. 502,1.
 द्विवर्तित, (द्विवर्तते) p. 330,4.
 द्विवर्ती, (द्विवर्तीनां, परावर्तय)
 p. 126,5.
 द्विवि, (द्वो, द्वे) p. 287,3; 330,6.
 द्विविध, (द्विविधाः) p. 266,5.
 द्विविध चित्त सुन्दरं, (द्विविधचित्त-
 सुन्दरं) p. 257,5.

द्विविध परि, (द्विविधप्रकारः)
 p. 266,5.
 द्विविध मत्त शास्त्र पारं, (द्विविध-
 मात्राशास्त्रपारं, द्विविधमात्रा-
 शास्त्रपारं) p. 1,5-6.
 द्विविधु, (द्वितीये, द्वयोः) p. 261,4.
 *द्विमद्, (द्विमतिः) p. 132,4.
 द्विमरद्, (द्विसुशत, द्विसुषत)
 p. 182,8.
 द्विमल, (द्विमलः) p. 190,3; (द्विमलं)
 262,3; 283,2; 535,3.
 द्विमल कमल हल वाश्रयं, (द्विमल-
 कमलहलनयनं) p. 421,2.
 द्विमल गंध, (द्विमलगन्धं) p. 512,5.
 द्विमल मद्, (द्विमलमतिः) p. 535,3;
 539,1.
 द्विमल मद् चेलं, (द्विमलमतिचेलं)
 p. 1,6
 द्विमल मद्, (द्विमलमतिः) p. 311,9.
 द्विमल बहु द्वारा, (द्विमलबहुद्वारो)
 p. 509,3.
 द्विसुध, (द्विसुधः) p. 148,1.
 द्विरद्, (द्विरतिः) p. 173,5; 177,3;
 261,3; 263,4; 280,3; (द्विरतीं)
 177,6; (द्विरतिं) 317,1;
 323,3.
 द्विरधं, (द्विरतिः) p. 171,2.
 द्विरम, (द्विरामे) p. 323,4.
 द्विरमद्, (द्विरमति, द्विरतिः, द्विरतिं)
 p. 228,2.
 द्विरला, (द्विरलाः) p. 408,3.
 द्विरद्, (द्विरदः) p. 375,4.

द्विरद्विप्र द्विप्र, (द्विरद्विप्रदृश्यं)
p. 581,4.

द्विरद्वि शेष संताद्वया, (द्विरद्विचेतः-
यन्तापनः) p. 513,1.

द्विरद्विणी षोडश संप्रक्रिया, (द्विर-
द्विणीनिःश्वाससम्पर्कितः)
p. 528,4.

द्विराठ, (द्विराठः) [९१९] p. 35,2.

*द्विराठव, (द्विराठः) p. 140,4.

द्विराध, (द्विराधः) p. 576,4.

द्विराम कथा, (द्विरामकृताः)
p. 404,2.

द्विरामह, (द्विरामाः, द्विरामांशु)
p. 571,7.

द्विरीप्र, (द्विपरीतं) p. 454,1.

द्विरुभूभूठ, (द्विरुभूते, द्विरुभूठि,
द्विरुभूते) p. 470,3.

द्विलयं, (द्विलये, द्विलयः) p. 579,6.

द्विलठ्ठवरं, (द्विलन्धवरं) p. 478,1.

द्विलवह, (द्विलवति) p. 190,2.

द्विलवृह, (द्विलवति) p. 211,6.

द्विलवृ, (द्वौ लघू) p. 150,2.

द्विलवृ कामाहं, (द्विलघुनामानि)
p. 30,1.

द्विलवृ, (द्विलघोः) p. 30,3.

द्विलं, (द्विलं) p. 435,3.

द्विलग्नो, (द्विलघुः) p. 595,2.

द्विलज्जह, (द्विलज्जयति) p. 42,3.

द्विलज्जह, (द्विलज्जय) p. 295,1.

द्विलज्जह, (द्विलज्जय, द्विलज्जतां)
p. 215,1,2; 230,3; 575,2.

द्विलज्जे, (द्विलज्जते, द्विलज्जे)
p. 418,1.

द्विलज्ज, (द्विलज्जे) p. 146,1; 230,1;
317,1; (द्विलज्जः) 315,4.

द्विलज्जह, (द्विलज्जयति) p. 336,4.

द्विलज्ज सभ, (द्विलज्जसभयोः) p. 301,3.

द्विलज्जे, (द्विलज्जे) p. 110,1.

*द्विलज्ज, (द्विलज्ज) p. 115,2.

द्विलज्ज करं, (द्विलज्जकरा) p. 301,9.

द्विलज्जारि, (द्विलज्जारि, द्विलज्जाले)
p. 286,1.

द्विलज्जु, (द्विलज्जुः, द्विलज्जुः)
p. 430,3.

द्विलज्जे, (द्विलज्जे) p. 500,1.

द्विलज्जेसु, (द्विलज्जेसु) p. 575,8.

द्विलज्जिप्र, (द्विलज्जितः) p. 334,6;
576,5.

*द्विलज्जह, (द्विलज्जलः) p. 211,1.

द्विलज्ज लघु, (द्विलज्जू) p. 267,4.

द्विलज्जि, (द्विलज्जिना) p. 147,3; 477,4;
496,4.

द्विलज्जिप्र सुसुर कुल इलकं, (द्विलज्जि-
सुरकुलइलकं) p. 421,3.

द्विलज्जु, (द्वि) p. 187,4; (द्वयोः)
205,3; 263,4; 265,1;
(द्वितीयः) 385,1; (द्विलज्जि)
147,3.

द्विलज्जु सभ श्रगल कृष्ण मल, (द्विलज्ज-
ताधिककट्टपञ्चाशन्मात्रं)
p. 451,4.

द्विलज्ज, (द्वितीयं) p. 163,4; (द्वौ)
370,1; (द्वितीये) 228,2
306,1.

- ब्रीह्यन्ताए, (ब्रीह्ययति) p. 516,3.
 ब्रीह्यन्तर, (द्वितीये ब्रह्मराशि)
 p. 161,2.
 ब्रीह्य चउत्थ, (द्वितीयचतुर्थयोः)
 p. 236,2 ; 237,2 ; 238,2 ;
 239,2 .
 ब्रीह्य चउत्थए, (द्वितीयचतुर्थयोः)
 p. 226,3.
 ब्रीह्य चउत्था, (द्वितीयचतुर्थयोः)
 p. 240,2.
 ब्रीह्य ठाये, (द्वितीयस्थाने) p. 492,2.
 ब्रीह्यम्मि, (द्वितीयेऽपि) p. 163,3.
 ब्रीह्य, (द्वितीये, द्वितीयः) p. 33,8 ;
 108,2 ; 117,2 ; 171,1 ; 269,1 ;
 308,1 ; 472,1.
 ब्रीह्या, (ब्रीह्या) [९१९] p. 35,3.
 ब्रीह्यस्य कुल काल, (त्रिपक्षकुलकालः)
 p. 292,1.
 ब्रीह्य, (ब्रीह्यः, ब्रीहे) p. 157,4 ; 249,
 3 ; 304,8 ; 520,5.
 *ब्रीह्य, (ब्रीह्यः) p. 211,1 ; 249,3,4.
 ब्रीह्य चैह्यवहयो, (ब्रीह्यचैह्यपतेः)
 p. 125,3.
 ब्रीह्य पात्र, (ब्रीह्यपात्रैः) p. 485,4.
 ब्रीह्य ब्रह्म मन्त्र, (ब्रीह्यब्रह्ममन्त्रं)
 p. 499,3.
 ब्रीह्य ब्रह्मणे, (ब्रीह्यब्रह्मणे) p. 450,4.
 ब्रीह्य ब्रह्मीर, (ब्रीह्यः ब्रह्मीरः, ब्रीह्य-
 ब्रह्मीरैः) p. 249,3,4.
 ब्रीह्य इत्या ब्रह्मणे, (ब्रीह्यइत्यात्रं)
 p. 425,3.
 ब्रीह्य चकार, (ब्रीह्यचकारानः)
 p. 139,2.
 ब्रीह्य, (विंशतिः) p. 202,3 ; 252,3 ;
 287,6 ; 484,1 ; 486,3 ; 488,3 ;
 (विंशं) 338,4.
 ब्रीह्यन्ता, (विंशतिः) p. 509,4.
 ब्रीह्यए, (विंशतिः) p. 552,3.
 ब्रीह्यन्तर, (विंशत्यन्तराशि)
 p. 252,5 ; 254,2.
 ब्रीह्यगल, (विंशत्यधिकानि)
 p. 412,2.
 ब्रीह्य दुह, (विंशतिद्वयं) p. 276,2.
 ब्रीह्य रं, (विंशतिरेकं) p. 440,4.
 ब्रीह्या, (विंशतिः) p. 418,3 ; 555,3 ;
 (विंशं) 439,1.
 ब्रीह्याहं, (विंशतिः) p. 105,2.
 ब्रीह्याम, (विश्रामः) p. 173,4.
 ब्रीह्याम संजुत, (विश्रामसंजुतः)
 p. 449,3.
 ब्रीह्यामो, (विश्रामः) p. 171,1.
 ब्रीह्या, (द्वौ) p. 314,1 ; 461,2.
 ब्रीह्य, (ब्रह्मण्य) p. 187,8 ; 291,3 ;
 (ब्रह्मण्यं) 219,4.
 ब्रीह्यभर, (ब्रह्मण्यं) p. 315,9.
 ब्रीह्यभन्ता, (ब्रह्मण्यमानः) p. 507,3.
 ब्रीह्यभर, (ब्रह्मण्यं, ब्रह्मण्यं)
 p. 80,8,9.
 ब्रीह्यभ्रु, (ब्रह्मण्यं) p. 293,4.
 ब्रीह्यभ्रु, (ब्रह्मण्यं, ब्रह्म, ब्रह्मं)
 p. 309,4 ; 521,2.
 ब्रीह्यभ्रु, (ब्रह्मण्यं) p. 433,2.
 ब्रीह्यभ्रु, (ब्रह्मः, ब्रह्मं) p. 5,2
 ब्रीह्यभ्रु, (ब्रह्मः) p. 345,2.

वृत्तं, (वृत्तं) p. 492,1.
 वृत्तो, (वृत्तं) p. 124,3; 506,3.
 वृद्ध, (बोधः) p. 367,2.
 वृद्धि, (वृद्धिः) p. 42,8; 554,2,5;
 (वृद्धिं) 44,2.
 *वृद्धि, (वृद्धिः) p. 213,1.
 *वृद्धी, (वृद्धिः) p. 114,1; 436,2.
 वृत्तव, (बोधः, वृत्तः) p. 108,4.
 वृत्तव, (वृत्तवत्, वृत्तवत्) p. 455,2.
 वृत्तव्य, (वृत्तव्यः, वै वृत्तव्यः)
 p. 246,3; 535,2; (वृत्तव्यः,
 वृत्तव्यं) 263,5; (वृत्तव्यः)
 287,5.
 वृत्तव्यव्य, (वृत्तव्यव्यः, वृत्तव्य-
 व्यव्य) p. 263,3
 वृत्तव्यव्यव्य, (वृत्तव्यव्यव्यव्यः)
 p. 323,9.
 वृत्तव्यव्यव्य, (वृत्तव्यव्यव्यः)
 p. 315,3.
 वृत्तव्यव्यव्य, (वृत्तव्यव्यव्यः) p. 257,9.
 वृत्तव्यव्यव्य, (वृत्तव्यव्यव्यः) p. 15,1.
 वे, (वै) p. 17,4; 187,3; 356,2;
 396,1; 400,2; 555,1; (वृत्तव्यः)
 118,2; (वृत्तव्यः) 170,4; (वृत्तव्यः)
 177,4,6; (वृत्तव्यः) 315,6.
 वेद्य, (वेद्यः, वेद्यः) p. 570,1.
 वेद्यव्यव्य, (वेद्यव्यव्यः, वेद्यव्यव्यः)
 p. 103,5.
 वेद्यव्यव्य, (वेद्यव्यव्यः, वेद्यव्यव्यः)
 p. 202,1.
 *वेद्यव्यव्य, (वेद्यव्यव्यः) p. 211,1

वेद्यव्यव्य, (वेद्यव्यव्यः) p. 207,4.
 वेद्यव्यव्यव्य, (वेद्यव्यव्यव्यः)
 p. 210,2.
 वेद्यव्यव्य, (वेद्यव्यव्यः) p. 520,2.
 वेद्यव्य, (वेद्यव्यः) p. 10,5; 226,2;
 257,3; (वेद्यव्यः, वेद्यव्यः)
 220,3; (वेद्यव्यव्यः) 260,2;
 (वेद्यव्यः, वेद्यव्यः, वेद्यव्यः) 284,3;
 295,1; 319,4; 326,2; 333,1;
 409,2; 521,3; 567,4; 569,1;
 575,2; 594,4.
 वेद्यव्यव्य, (वेद्यव्यव्यः, वेद्यव्यव्यः) p. 230,2.
 वेद्यव्यव्य, (वेद्यव्यव्यः, वेद्यव्यव्यः)
 p. 135,2; 140,5; 141,2.
 वेद्यव्यव्यव्य, (वेद्यव्यव्यव्यः) p. 463,3.
 वेद्यव्य, (वेद्यव्यः, वेद्यव्यः) p. 202,2
 वेद्यव्य, (वेद्यव्यः) p. 118,4.
 वेद्यव्य, (वेद्यव्यः) p. 119,2; 114,3.
 वेद्यव्य, (वेद्यव्यः) [511] p. 25,4.
 वेद्यव्यव्यव्य, (वेद्यव्यव्यव्यः) [511]
 p. 25,4.

भ ।

भ, (भं) [511] p. 358,1; 374,2.
 भव्य, (भव्यः) p. 219,2; 244,1;
 304,5; (भव्यः) 244,4.
 भव्य भव्यव्य, (भव्यव्यः) p. 244,1.
 भव्य भव्यव्य, (भव्यव्यः, भव्यव्यः)
 p. 334,9.
 भव्यव्य, (भव्यव्यः) p. 411,2

- भद्रार, (भकारात्) p. 575,8.
 भद्र, (भूत्वा) p. 537,2; 563,3
 भद्रव, (भैरवे) p. 304,6.
 भद्र, (जातः, जाताः, भरः) p. 453,1;
 581,7.
 भंग, (भङ्गः) p. 338,8.
 भंगला, (भङ्गाः, भङ्गिताः, पलायिताः)
 p. 446,3.
 भंगु, (भङ्गाः) p. 244,1.
 भङ्ग्या, (भङ्गनः) p. 491,3.
 भङ्गादिभ्य, (भङ्गाः) p. 318,3.
 भङ्गिभ्य, (भङ्गः, भङ्गौ) p. 255,2;
 (भङ्गितौ) 334,4.
 भङ्गिभ्या, (भङ्गिताः) p. 446,1.
 भङ्गिभ्या, (भङ्गा, भङ्गारेण) p. 385,2.
 भगव, (भगवः) p. 42,5.
 भगव भगव, (भगवयगवौ)
 p. 41,2.
 भगव्या, (भगवः, भगवाः, भगव्यं)
 p. 280,2; 454,3; 583,1.
 भगव्या भुव, (भगवद्भुव) p. 464,2.
 भगव्या वगव्या वगवगव, (भगव-
 वगवकर्त्तव्यगवाः) p. 569,2.
 भगव्यु, (भगवः) p. 293,5.
 भगवता, (भङ्गाः) p. 289,1.
 भगवत्, (भगवैः) p. 500,2.
 भग्विभ्य, (भङ्गाः) p. 318,7.
 भग्विभ्या, (भङ्गः) p. 488,2.
 भट, (भटाः) p. 498,1.
 भव, p. 109,4; 125,3; 170,4;
 187,3; 192,2; 220,5; 293,3;
 321,1; 336,9; 360,2; 447,2;
 583,1; (भवति, भवते) 158,2;
 184,9; 240,5; 244,8; 268,5;
 323,5; 420,2; 431,4; 457,2;
 486,4; 539,3; 564,2; 579,8;
 (भवितं) 583,7.
 भवद्, (भवति, भवते) p. 30,5;
 163,4; 167,2; 230,8; 267,5;
 311,9; 319,5; 336,2; 442,1;
 492,4; 512,6.
 भवच्च, (भवामि, भवत, भवतां)
 p. 374,1.
 भवत्, (भवति) p. 521,4.
 भवतां, (भवति) p. 271,4; 518,4.
 भवति, (भवति) p. 315,3.
 भवामि, (भवामि) p. 330,2.
 भवद्, (भवत) p. 163,2; 177,7;
 (भवति) 180,6.
 भवद्भि, (भव) p. 371,1.
 भवद्भु, (भवत) p. 257,9.
 भव्या, (भवति) p. 293,4.
 भवि, (भवति) p. 371,2; (भवित्वा)
 543,1.
 भविभ्य, (भवित्वा, भवितः)
 p. 494,1.
 भविभ्यं, (भवितं) p. 447,3; 595,2;
 (भवित्वा) 525,2.
 भविभ्या, (भवित्वा) p. 119,1; 144,
 2; 567,8.
 भविष्य, (भवते, भव) p. 237,2.
 भविष्यद्, (भवते) p. 228,6;
 236,2.

- भविष्य, (भव्यते) p. 380,2;
 484,4.
 भविष्ये, (भव्यते) p. 464,4.
 भवीषी, (भव्यतिः) p. 348,1.
 भवीषे, (भव्यते, भव्यन्ते) p. 411,4.
 भव्यु, (भव्य) p. 126,5; 241,2; 242,
 2; 254,2; 330,9; 461,4;
 (भव्यिताः) 571,3.
 भवे, (भव्यति) p. 525,4.
 भव्यो, (भव्य) p. 330,5; (भव्यति)
 444,3.
 भक्त, (भक्तः) p. 279,2.
 भक्ति, (भक्ता) p. 405,2.
 भक्ति भक्ता, (भक्तृभक्ता) p. 357,3.
 भक्तौ, (भक्ती, भव्यते, भवन्ति)
 p. 378,2; (भक्ता) 439,4.
 *भक्तु, (भद्रः, भद्रा) p. 235,1;
 240,2,3.
 *भक्तु, (भद्रः) p. 132,1.
 *भद्रा, (भद्रा) p. 436,2.
 भवद्या, (भवनं) p. 480,3.
 भव भद्र हरणं, (भवभयहरणं)
 p. 313,6.
 भवानी, (भवानी) p. 348,2.
 भवानी कान्ता, (भवानीकान्तः)
 p. 169,8.
 भवित्सी, (भवित्सी) p. 435,4.
 भव्य गद्या, (भव्यगद्यान्) p. 575,4.
 भव्याकारु, (भव्याकाराः) p. 514,3.
 भव्य, (भव्यति, भव्यन्ति) p. 293,2;
 273,2; 460,4; 581,2.
 भव्य, (भव्यति) p. 180,4.
 भव्य भव्या, (भव्यभव्याः) p. 391,2.
 *भव्य, (भव्यः) p. 141,1.
 भव्य, (भव्यः, भव्याः) p. 270,1.
 भव्य कुल, (भव्यकुलं) p. 581,2.
 भव्य वरे, (भव्यवरः, भव्यवरेण)
 p. 334,7.
 भव्य वदन्तो, (भव्यवदन्तः)
 p. 365,6.
 *भव्यवलि कृदं, (भव्यवलीकृदः)
 p. 478,4.
 *भव्य, (भव्यः) p. 140,1; 213,4.
 *भव्यो, (भव्यः) p. 193,4.
 भव्य, (भव्यः, भव्याः) p. 455,2.
 भव्य, (भव्यः) p. 491,2; 550,3.
 भव्य, (भव्यः) p. 516,3.
 भव्य, (भव्यति, भव्यते) p. 322,4.
 भव्य, (भव्यति, पूर्य) p. 64,4; (भूतं,
 भूताः, भूता) 289,3.
 भवे, (भूतं) p. 334,5.
 भव्या, (भव्याः, भव्यां) p. 483,2.
 *भव्य, (भव्यः) p. 211,5.
 भव्या, (भव्याः) p. 55,6; (भव्या) 59,2.
 भव्य, (भव्यति) p. 419,4.
 भव्य, (भव्यते) p. 252,3.
 भव्या, (भव्याः) [111] p. 28,2.
 भव्यिष्यन्, (भव्यिष्यन्) [111]
 p. 28,3.
 *भव्य, (भव्यः) p. 140,1.
 भव्य, (भव्यते) p. 42,5; 167,8.
 भव्यता, (भव्यते) p. 207,3.

- भास तर्को, (भाषातरब्धः) p. 1,7.
भासा, (भाषते) p. 365,1.
भाषे, (भाषते) p. 563,6; (भाषन्ते,
भाषयन्ति, भाषयन्ते) 566,5.
भिंरा गव्य, (सङ्ग्राह्यं) p. 192,2.
भिंरा अंकार भारा, (सङ्ग्राह्यकारभाराः,
सङ्ग्राह्यकारभारः) p. 493,3.
*भिंरा, (सङ्ग्राह्यः) p. 195,3.
भिक्षा, (भिक्षा) p. 419,3.
भिक्षारी, (भिक्षुकः) p. 435,3.
भिक्ष, (भिक्षो) p. 41,2; (भिक्षः)
44,3; 46,2,6; (भिक्षात्) 44,6,
7,8,9; (भिक्षः, भिक्षो) 44,7.
भिक्ष गवा, (भिक्षगव्यः) p. 405,3.
*भिक्षमरुतो, (भिक्षमहाराष्ट्रः)
p. 193,4.
भिक्ष शरीर, (भिक्षशरीरं) p. 921,1.
भिक्षरि, (सधे) p. 545,7.
भीषणा, (भीषणा) p. 485,2.
भुभ्रप पय, (भुभ्रगपतिः) p. 579,8.
*भुभ्रगपप्रातं, (भुभ्रगपयातं)
p. 443,5.
भुभ्रगम, (भुभ्रगमः, भुभ्रगमं)
p. 9,3; 468,1.
भुभ्रगा पप्रातो, (भुभ्रगपयाताहं,
भुभ्रगपयाताहं) p. 368,1.
*भुभ्रगापप्रातं, (भुभ्रगपयातं)
p. 440,4.
भुभ्र भुभ्र घक गिरि, (भुभ्रगघृत्त-
गिरिः) p. 566,5.
भुभ्रव, (भुभ्रवं) p. 334,5.
भुभ्रव भ्रम करवा, (भुभ्रवभयकरी,
भुभ्रवभयकर्त्री, भुभ्रवभय-
कारिणी) p. 165,2.
भुभ्रवे, (भुभ्रवे, भुभ्रवं) p. 128,3;
287,7.
भुभ्रवं, (भुभ्रवः) [115]
p. 31,3.
भुभ्रवहं, (भुभ्रवपतिः, भुभ्रवपतिः) [115]
p. 32,2.
भुभ्र भरवं, (भुभ्रभरवं) [115]
p. 31,5.
भुभ्रा, (भुभ्रः, भुभ्रयोः, भुभ्रा)
p. 443,3.
भुभ्रा वंठिभ्रा, (भुभ्रावंठिव्यतः)
p. 387,2.
भुभ्रव भ्रवंतो, (भुभ्रवानन्दः)
p. 365,5.
भुभ्रि, (भुभ्रिः) p. 822,4.
भ्रभं, (भ्रभं, भ्रभो) p. 356,1.
भ्रभंता धारा, (भ्रभनधारः, भ्रभनधारं)
p. 356,2.
भ्रभ्रगा लग्गा खग्गाहं, (भ्रभ्रागलपु-
खग्गाहं) p. 15,3.
भ्रत, (भ्रतः) p. 520,2.
भ्रतलंतगा, (भ्रतलान्तगतः) p. 485,4.
भ्रवहं, (भ्रवपतिः) [115] p. 512,3,4.
भ्रुभि, (भ्रुभिः) p. 423,1; (भ्रुभो)
488,1.
भ्रुभो, p. 207,5; (भ्रुभिः, भ्रुभिं)
483,3.
भ्रेशा, (भ्रेशः) p. 17,2,3.
भ्रेश, (भ्रेशतः, भ्रेशः) p. 220,3.

भेक, (भेक) p. 167,7.
 भेक्री, (भेका) p. 17,1 ; 23,5.
 भेरि, (भेरी) [1] p. 560,3.
 भेरिच वहु, (भेरीचव्हे) p. 304,6.
 भो, (भः) [511] p. 351,1.
 भोच्य, (भोच्यं) p. 388,4.
 *भोच्यु, (भोच्यः) p. 132,6.
 भोह राधा, (भोगिराजः) p. 481,3.
 भोष्य, (भोष्यं) p. 419,3.
 भोहुंता, (भोटान्ताः) p. 318,2.
 भोहा, (भूः, भुवो, भुवोः)
 p. 408,1 ; 443,3.

म ।

*मभ, (मभः) p. 213,1.
 मभ गल करिवर चम्रालच गमथी,
 (मभकलकरिवरहालचगमना)
 p. 496,3.
 मभ गल कुंजर गमथी, (मभकल-
 कुंजरगमना) p. 410,3.
 *मभगनु, (मभकलः) p. 132,6 ;
 140,2.
 मभ्य, (मभ्यः) p. 360,4.
 *मभ्य, (मभ्यः) p. 211,4.
 मभ्य केलि लीला घरं, (मभनकेलि-
 लीलाघरः) p. 511,4.
 *मभ्य लालंक, (मभनतालङ्कः)
 p. 132,3.
 *मभ्यचहरा, (मभनचुहं) p. 330,1,9 ;
 334,10.

*मभ्यचहरा, (मभनचुहं) p. 333,2.
 *मभ्यु, (मभ्यः) p. 198,3.
 मभ्य मस, (मभ्यमसाम्) p. 262,1.
 *मभ्य, (मभ्यः) p. 213,1.
 मभ्यु, (सुकुलं) p. 513,3.
 *मभ्यु, (मरालः) p. 193,3.
 *मभ्य, (च्चुगेन्द्रः, च्चुगेन्द्रं)
 p. 350,3,4.
 मभ्य, (च्चुगेन्द्रः) [515] p. 35,2.
 *मभ्यो, (च्चुगेन्द्रः) p. 193,3.
 मंगल, (मङ्गलं) p. 42,5 ; 44,2.
 मंगरि, (मङ्गरिः) p. 465,1 ; (मङ्गरी)
 563,2.
 *मङ्गीरा, (मङ्गीरं) p. 514,4 ; 516,5.
 मङ्गुला, (मङ्गुलानि) p. 491,1.
 मंडा बीष, (मण्डविंशतिं) p. 224,2.
 मंडिच, (मण्डितं) p. 834,6.
 मंडिच, (मण्डिता) p. 499,4.
 *मङ्गुच, (मण्डूकः) p. 140,1.
 मंतं, (मन्तं) p. 428,1.
 मंतही, (मन्तमयच) p. 552,2.
 मंति वर, (मन्तिवरं) p. 249,3.
 मंति वरे, (मन्तिवरः, मन्तिवरेच)
 p. 244,8.
 मंथा, (मन्तकं) p. 481,4 ; 520,4 ;
 (मन्तको) 514,1.
 *मंथाच, (मन्थानः) p. 367,2,5.
 *मंथाचो, (मन्थानः) p. 195,1.
 मंथ भल, (मन्थफलं) p. 46,3.
 मंथ मंथ, (मन्थमन्थः, मन्थमन्थं)
 p. 550,4.

मंहर, (मन्हरः) p. 573,7.
 *मंहर, (मन्हरः) p. 351,1,2.
 मंदा, (मन्दाः) p. 399,3.
 मंथं, (मंथं) p. 419,2.
 *मन्हाङ्, (मन्हाङः) p. 140,1.
 *मन्हाङ्, (मन्हाङः) p. 193,3; 211,2.
 मगाथ, (मगाथः) p. 42,2.
 मगाथ वागाथ, (मगाथनगाथौ) p. 41,1.
 *मन्हा, (मन्हाः) p. 211,4.
 *मन्हा, (मन्हाः) p. 140,3.
 मरुचं, (मरुचं) p. 419,2; 428,3.
 मरुच, (मरुचं) p. 187,7; 291,3;
 333,2; 535,1.
 मरुभ्रात्रा, (मरुचं) p. 521,1.
 मरुभ्रगुच वासाहं, (मध्यगुचनामानि)
 p. 32,1.
 मरुभ्रगुच, (मध्यगुचः) p. 39,3.
 मरुभ्रदिगुच, (मरुचं स्थिताः) p. 177,5.
 मरुभ्रलसुभ्रल, (मध्यलसुभ्रल)
 p. 35,1.
 मरुभ्र लसुभ्रल, (मध्यलसुभ्रल)
 p. 35,5.
 मरुभ्र लसुभ्रल, (मध्यलसुभ्रल) p. 39,4.
 मरुभ्र, (मरुचं) p. 15,1; 16,1;
 569,2.
 मरुभ्रोक्तं गंधो, (मरुचं कान्धः)
 p. 357,2.
 मरुभ्र, (मरुचं, मरु) p. 394,2;
 397,3.
 मरुभ्र, (मरुचं) p. 433,3.
 मरुभ्रा चिन्नाहा, (मरुचं चितं)
 p. 408,2.

मरु, (मरुचा, मरुचि) p. 293,4;
 (मरुः) 397,3; (मरुः, मरुचा)
 360,4; 541,4.
 मरु मरुचि, (मरुचि) p. 543,1.
 मरु मोहचा, (मरुचि) p. 521,4.
 *मरुचं च, (मरुचं च) p.
 489,4.
 मरुचरुच, (मरुचरुचं) [ss]
 p. 30,8; (मरुचरुचः) 273,2.
 मरु चरुचि, (मरुचरुचि) p. 579,3.
 मरुचा, (मरुः) p. 405,3; 414,4.
 मरुचि मंत, (मरुचि मन्तायां, मरुचि मन्तौ)
 p. 9,4.
 मरुचि गुच, (मरुचिगुचः) p. 370,1.
 मरुचि, (मरुचा, मरुचि) p. 287,9.
 मरुचो, (मरुः) p. 830,3.
 मरुचो भव, (मरुचो भवः) p. 233,5.
 मरुचो भव चरं, (मरुचो भवचरः)
 p. 233,5.
 *मरुचोचं, (मरुचोचं) p. 491,5.
 मरुचोर, (मरुचोरः, मरुचोरं)
 p. 242,6; 311,6; 478,2.
 मरुचोरा, (मरुचोरं) p. 523,3.
 मरुचोराह, (मरुचोराह) p. 503,2.
 *मरुचोह, (मरुचोरः) p. 213,3.
 मरुचोह, (मरुचोरं) p. 330,2.
 मरुच, (मरुचा) p. 103,2; (मरुचाः)
 103,6; 105,2; 155,2; 167,4;
 170,2; 182,1; 202,3; 205,3;
 237,1; 239,1; 240,4; 246,5;
 6; 254,2; 261,4; 265,2;
 269,1; 276,1; 280,2; 282,1;

- 285,5; 806,4; 308,2; 319,4;
336,8; 363,2; 381,2; 404,2;
484,1; 500,4; 552,4; 571,3;
575,7; (मात्रासु) 228,2; (मात्रे)
333,1.
- मत्त कोट, (क्रोधमत्ताः) p. 499,1.
मत्तगल, (मात्राधिकः) p. 198,2.
मत्त चारि, (चतुर्मात्रः) p. 252,4.
मत्त पताका, (मात्रापताकां)
p. 89,7.
मत्त विद्वृषिद्या, (मात्राविद्वृष्यं)
p. 252,2.
मत्त मन्मन्त्र गामिनि, (मत्तमन्मन्त्र-
गामिनि) p. 227,1.
मत्तह, (मात्राः) p. 182,5; 226,2,4;
274,3; 287,4; 411,3; 500,1.
मत्तहि, (मात्राभिः, मात्रायां)
p. 567,7.
मत्ता, (मात्राः) p. 108,2; 124,2;
126,2; 138,2; 177,6; 220,2;
236,1; 238,1; 240,1; 241,1;
326,1; 361,1; 367,2; 378,1;
398,2; 424,3; 426,4; 481,3;
518,3; 564,3; 583,6; (मात्रे)
177,4; (मत्ताः) 483,1.
मत्ताहं, (मात्राः) p. 121,3; 171,2;
269,1; (मात्रासु) 171,1.
मत्ताहं, (मात्राः) p. 111,1.
मत्ता गवधं, (मात्रागवधं) p. 388,1.
मत्ताहं, (मात्राहं) p. 48,1; 298,4.
मत्ताह्या, (मात्राः) p. 377,2.
मत्ता घताका, (मात्रापताका)
p. 89,1.
- मत्ता ह्य सुललित्र, (मात्रादर्थसुल-
लिताः, मात्रादर्थसुललितं)
p. 579,7.
मत्ता नेह, (मात्रानेहः) p. 80,1;
(मात्रानेहं, मात्रानेहोः) 80,8.
मत्ता खंका, (मात्राखंका, मात्राखंकाः)
p. 442,2.
मत्ते, (मात्राभिः) p. 315,2.
मत्वा, (मत्वाकं, मत्वाकानि) p. 507,4.
‘मद्युभार, (मद्युभारः) p. 285,3.
मम, p. 345,2.
मम्मह, (मन्महः) p. 300,2.
*मरहो, (महाराहः) p. 193,8.
मरख, (मरखं) p. 42,3.
मरहट्टा, (महाराहः) p. 244,3.
*मरहट्टा, (महाराहः) p. 336,1,9;
338,9.
*मरालु, (मरालः) p. 140,2.
मम घल, (ममस्थलं) p. 541,2.
मल, (मलं) p. 345,2.
मलम्र कुहर खड बलि, (मलयकुहर-
नववल्लीः) p. 233,4.
मलम्र गिरि, (मलयगिरो) p. 255,3.
मलम्र गिरि कुहर, (मलयगिरिकुहरं)
p. 270,3.
मलम्र चोल बह, (मलयचोलपती)
p. 255,2.
मलम्र खिबह, (मलयवृषतिः)
p. 148,3.
मलम्र बाध्या, (मलयवातः)
p. 493,1.

- मलयाखिला, (मलयानिलाः, मलया-
निलाः) p. 513,1; 523,4.
- *मलय, (मलयः) p. 213,2.
- *मल्लिभ्रा सुहृदं, (मल्लिकासुहृदः)
p. 381,2.
- *मल्लिका, p. 381,5.
- मह, (मध्ये) p. 150,1; (महं) 180,7;
(मम, ममं) 358,3; 480,4.
- महामत्, (महामात्राः) p. 443,1.
- महामत् माश्रंग, (महामत्मातङ्गः)
p. 443,1.
- *महामार्ह, (महामाया) p. 114,4.
- *महालक्ष्मी, (महालक्ष्मी)
p. 386,2.
- *महालक्ष्मी, (महालक्ष्मीः)
p. 387,4.
- महि, (महा) p. 262,3; 304,7;
(मही) 165,2; 266,2; (महीं)
327,1; (महं) 365,4.
- महिभ्र, (महा) p. 165,3.
- महिभ्रल, (महीतलं) p. 311,4;
570,1.
- महिभ्रले, (महीतले) p. 539,1.
- महिलं, (महिलां) p. 428,3.
- महिहर, (महीधरः, महीहरः, मही-
दृतः) p. 165,3; 586,7.
- *मही, p. 345,3,4.
- मही, p. 368,4; (महीं) 418,1.
- महु, (महुके, महुकः, महुकाः)
p. 270,1; (महं, मम) 156,4.
- *महु, (महु) p. 345,1,2.
- महुधर, (महुकरः, महुकराः)
p. 233,2.
- महुधर चरक, (महुकरचरकः =
घटकलः) p. 257,8.
- महुधरा, (महुकराः) p. 460,3.
- महु पाय बहू चरा, (महुपानबहु-
चराः) p. 460,3.
- *महुभारं, (महुभारः) p. 284,3.
- महुभाष, (महुभाषे) p. 397,2;
(महुभाषः) 491,4.
- महुर, (महुरः) p. 566,6.
- माश्रंग, (मातङ्गः) p. 443,1.
- माश्रा, (मायां) p. 289,8; (माया)
352,5; 463,2.
- *माश्रा, (माया, मायां) p. 436,1;
461,4; 463,5.
- मार्हं, (मातः) p. 5,1.
- माय, (मानय) p. 381,2; (मानः)
554,2,5.
- मायं, (मानं) p. 122,1.
- माय मोलिध्रा, (मानमोहिता)
p. 423,3.
- मायस, (मानसं) [s] p. 20,4.
- मायसु, (मानसं = गुहं) p. 308,2.
- मायस, (मानस) p. 491,3.
- मायसिं, (मानेन, मानेः) p. 9,1.
- *मायसु, (मानयत) p. 306,4.
- मायस, (मानते, मायः) p. 279,2.
- मायसि, (मानसि) p. 9,1; 122,1.
- मायसीध्रा, (मानते, मानते, मानसीधः)
p. 424,2; 481,1.

- मासु, (मानय) p. 396,2.
 मावेही, (मानय) p. 377,1.
 *मायो, (मानिनी) p. 115,1.
 *मायोरासा, (मनोरसा) p. 115,1-2.
 मारश्च, (मारय) p. 249,7.
 मारा, (मारः) p. 493,4.
 मारिश्च, (मारयिष्वा, मारितः)
 p. 249,2.
 मारश्च, (मारतः) p. 516,3.
 मारश्च, (मारतिः) p. 576,5.
 माश्च, (मारितः, मारयिष्वा)
 p. 439,8; 576,4.
 *मासह, (मासती) p. 870,2.
 *मासती, p. 870,4; 425,5.
 *मासती हंवा, (मासतीच्छन्दः)
 p. 424,4.
 मासव राश्च, (मासवराश्चः) p. 255,3.
 मासव राश्च बसे, (मासवराश्चबलं)
 p. 318,6.
 मासवा, (मासवाः) p. 446,1.
 *मासा, (मासां) p. 271,4; (मासा)
 273,5; 436,1.
 *मासा हंवा, (मासाच्छन्दः)
 p. 272,2.
 *मासाधरा, (मासाधरा) p. 512,6.
 *मालिखी काम, (मालिनीनाम)
 p. 492,1.
 माच अष्टेच, (माचाष्टेच) p. 386,2.
 माश्च, (माश्चः) p. 460,4.
 माश्चो, (मन्थवी) p. 513,3.
 मिश्च अष्टेचि, (श्रगनयने) p. 147,5;
 167,9; 271,2.
 मिटावह, (लोपय) p. 55,4.
 मिटिञ्जहु, (शोधय, लोपय)
 p. 48,3.
 मित, (मित्रे, मित्रं, मित्रात्)
 p. 41,1; 44,2,3,4,5,6;
 46,1,5; 338,1.
 मित्ता, (मित्रं, मित्राच्चि) p. 463,2.
 मिलह, (मिलति) p. 371,4.
 मिलंत, (मिलितौ) p. 80,5.
 मिलाव, (मिल्यते) p. 89,8.
 मिलिश्च, (यकीमुय) p. 309,5.
 मिसु, (मिलति) p. 537,4.
 मिलिश्च, (मिलितः) p. 576,5.
 मीलिश्च, (मिलिताः) p. 309,3.
 मुश्चल, (चृताः) p. 266,3.
 मुश्चि, (मुश्च) p. 127,2.
 मुंडमाला, p. 387,2.
 मुक्कि, (मुक्का) p. 244,2.
 मुक्कि, (मुक्किंतं, मुक्किंला)
 p. 157,5.
 मुक्किश्च, (मुक्किंतं, मुक्किंतानि)
 p. 249,2.
 मुभ्मे, (विसुश्च, चै सुग्ध) p. 463,3.
 मुठि, (मुठिकः) p. 381,3.
 मुठि अरिट्टि, (मुठिकारिष्टोः, मुठि-
 कारिष्टयोः) p. 334,3.
 तुश्च, (जानीत) p. 177,7; 246,3.
 तुश्चु, (जानीच्चि, जानीत, चायतां)
 p. 42,6; 58,3; 132,8; 182,
 5; 202,6; 375,2; 512,6.
 मुचि, (चायतां) p. 238,2; 239,2.

- *सुचि, (सुनिः) p. 213,5.
 सुचि आचरं, (सुमानन्दः) p. 586,2
 सुचिप्रो, (चातः, चायते) p. 475,3 :
 (चाताः, चातव्याः) 494,3.
 सुचि गव, (सुनिगवाः = वस गवाः)
 p. 560,2.
 सुचि गव वरुणं, (सुनिगववरुणं)
 p. 313,5.
 सुचि वस मावस वंसा, (सुनिवस-
 मानसवंसः) p. 586,8.
 सुचिज्वह, (चायते) p. 500,3.
 सुचिज्वर, (मन्वते, चायते)
 p. 494,3.
 सुचिज्वसु, (जानीहि) p. 59,3 ;
 431,2.
 सुचिजा, (चायते, चातः, चातव्यः)
 p. 429,2.
 सुचिजे, (चायते, मन्वते, मान्यते)
 p. 358,2 ; 418,4.
 सुचि द्विभ्र गव, (सुनिद्विभ्रगवाः)
 p. 323,4.
 सुची, (चायतां) p. 500,4.
 सुचेसु, (जानीहि, जानीत) p. 58,3 ;
 175,2 ; 192,2 ; 265,2 ; 299,2.
 सुचो, (चातव्यः, चायते, चायतां)
 p. 444,4 ; 509,4 ; (जानीत,
 जानीहि, चातः) 525,5.
 सुचुरि, (सुद्रा) p. 573,5.
 सुह वरा, (सुद्रावहं) p. 283,3.
 सुह, (सुग्धं) [१] p. 29,3 ; (सुग्धः)
 367,3.
 सुहए, (सुग्धः, हे सुग्धे, सुग्धया)
 p. 440,2.
 सुहा, (सुग्धा) p. 555,5.
 सुहि, (सुग्धे) p. 129,5 ; 297,5 ;
 354,1 ; 547,3.
 सुहिचि, (सुग्धे) p. 126,3.
 सुहीच, (सुग्धे) p. 195,3.
 सुहे, (सुग्धे) p. 356,2.
 सुह, (सुजे) p. 259,1 ; 509,1.
 सुहं, (सुखी) p. 125,4 ; 531,2.
 सुहिग्र, (सुग्धीसूय) p. 255,4.
 सुहे, (मां, सुख्यः) p. 468,5.
 सुहो, (सुजे) p. 475,1.
 ने, (मद्यं, मद्य) p. 127, 3 ; 356,4 ;
 363,4.
 नेहणि, (नेदिनी) p. 240,4.
 नेच्छा, (नेच्छाः) p. 440,4.
 नेच्छ वरीर, (नेच्छवरीरं) p. 249,2.
 नेच्छ वरीरं, (नेच्छवरीरं) p. 127,4.
 नेच्छवको, (नेच्छानां) p. 157,5.
 नेहह, (नेच्छाः) p. 570,7.
 नेटाह, (लोपय) p. 96,2.
 नेटावा, (विसृप्यते) p. 412,4.
 नेवङ्गा रंभा वाहं, (नेवकारभ्रानावाहं)
 p. 507,3.
 नेव, (नेवः) [1] p. 37,3 ; 65,5.
 *नेव, (नेवः) p. 213,1.
 नेवन्व, (नेरोः वव) p. 105,3.
 नेव मंजर विर, (नेवमन्जरविरः)
 p. 157,3.
 नेव विंगा, (नेववृद्धे) p. 425,2.
 *नेव, (नेवः) p. 158,1.
 नेव, (नेवः) p. 455,1.
 नेवंधारा, (नेवाम्बकारः) p. 399,2.

मेघा, (मेघाः) p. 391,2; 425,2;
516,1.

*मेघाशय, (मेघाशयः) p. 213,2.

मेघो, (मेघः) [113] p. 34,3.

*मेघो, (मेघः) p. 195,1.

मो, (मः) [555] p. 39,2; 525,1.

मोहनि मच्छा, (महेशुरमच्छः)
p. 403,3.

मोक्षं, (मोक्षं) p. 356,4; 428,4.

मोक्ष्वा, (मोक्षः) p. 207,6; (मोक्षं)
417,4.

मोक्षिणा, (मोक्षिताः) p. 446,3.

*मोक्षिणशय, (मोक्षिणशयः)
p. 451,2.

मोक्षिणहार, (मोक्षिणहारः)
p. 286,2.

मोक्षिणशय, (मोक्षिणशयः) p. 523,3.

*मोक्षकं, (मोक्षकं) p. 454,2.

*मोक्षकं, p. 455,5.

मोरच, (मयूराः) p. 516,1.

मोरा, (मयूराः) p. 399,2.

*मोरो, (मयूरः) p. 193,4.

मोक्षिण, (मोक्षितं) p. 318,6.

मोक्षि, (मोक्षयति) p. 311,4.

मोक्ष, (मोक्षयति) p. 263,5.

*मोक्षिण, (मोक्षिणी) p. 238,2.

*मोक्षिणी, (मोक्षिणी) p. 235,1;
238,3.

*मोक्षो, (मोक्षः) p. 195,1.

मिम्, (पादयूरे) p. 25,3.

र ।

रघव, (रघयति) p. 394,1; (रघीति)
513,2.

रघव, (रत्नं) [115] p. 31,4; (रत्नः)
271,3.

रघवं, (रघवं) p. 478,1; (रत्नं)
478,2.

रघवि, (रत्न्यां) p. 147,4; 263,3.

रघवि यद् किरण, (रत्नप्रसु-
किरणाः) p. 270,1-2.

रघवि यद् वद्वि, (रत्नप्रसुवद्वे)
p. 579,3-4.

रघवी, (रत्नी) p. 348,4.

*रघु, (रत्नं) p. 213,4.

रह, (रघयति, रघयित्वा, रघय)
p. 374,2.

रहणं, (रघितः, रघितं) p. 447,4;
478,3.

रह मंडल, (रविमण्डलं) p. 573,3.

रह रह चक्र परिहृण्य वद्वं, (रविप-
चक्रपरिहृण्यवद्वं) p. 131,2.

रघ, (रघयति) p. 131,4.

रंको, (रङ्गः) p. 224,4.

रंग, (रङ्ग = रंगाने) p. 322,2.

*रंजु, (रङ्गः) p. 213,2.

रंजा, p. 118,3; 419,1.

रंभय पत्ता, (रम्भापत्ते) p. 403,1.

रकल, (रघ) p. 367,4.

रकलच, (रघतु) p. 172,3.

रकले, (रघतु) p. 346,4.

- रक्षो, (रक्षतु) p. 343,4.
रखो, (रक्षतु) p. 345,4.
रगाव, (रगावः, रगावे) p. 42,3;
459,3.
रगाव पर, (रगावपरा) p. 263,5.
रगाव, (रगावः) p. 521,1.
रगावा, (रगावः, रगावः, रगावाः)
p. 486,2; 552,1.
रखइ, (रखयति) p. 42,5.
रख, (राखं) p. 576,2,6.
रखु, (राखा, रखुः) [१५१] p. 32,3.
*रहु, (रहुा, रहुा) p. 228,6.
*रहुा, p. 103,7; 140,6; 158,6;
228,1.
रख, (रखं, रखे) p. 42,9; 148,1;
180,3; 244,2; 327,8; 448,4.
रख खाइ (रखनाथः) p. 502,2.
रख वकल वकल हथु, (रखवकलवकलना)
p. 172,1.
रख मइ, (रखमथे) p. 255,4.
रख सुक्कि, (रखमत्ताः, रखं सुक्का)
p. 244,2.
रख रखंत कांची गुथं, (रखरखत्-
काचीगुथं) p. 511,2.
रख काम अरगारा, (रखकर्मअरगाराः)
p. 499,1.
रखइ, (रखीति, रीति) p. 537,3;
581,3.
रखं, (रखः) [१] p. 38,2.
रखंता, (रखयः) p. 520,3.
रखि रेइ, (रखिरेखाः) p. 210,2.
*रखव, (रखवः) p. 348,4.
रखव, (रखवः, भर्ता) p. 375,4.
रखव गयव, (रखवगयव) p. 352,2.
रखि, p. 539,2.
रखची, p. 496,4; (रखि) 500,3.
*रखो, (रखवः) p. 348,3.
रखामो, (रखामथे) p. 428,3.
रखो, (रखः) p. 419,4.
रख, (रखः) [१५] p. 26,4; [१११]
28,2; [१] 38,4.
रखखग, (रखनाग्रं) [५५] p. 30,7.
रखनाभरथं, (रखनाभरथं) [५]
p. 29,2.
रख अथो, (रखवथी) p. 365,2.
रख रखवं, (रखविरतिः) p. 311,3.
रख खहितं, (रखखहितं) p. 492,1.
रख सुरंगो, (रखसुरङ्गः) p. 383,1.
रखिअ, (रखिकः, रखितं) [५५]
p. 30,7.
*रखिअइ, (रखिका) p. 147,5.
*रखिका, p. 148,7.
रख, (रखः) p. 36,3; (रखं) 249,5;
(रखाः) 309,3.
रखइ, (तिष्ठति) p. 190,4; 395,3.
रखवं, (विरतिः) p. 311,2.
रख अंअव संओअव, (रख-अव्यङ्गन-
संओअव) p. 10,1.
रख अंअव संओइ, (रख-अव्यङ्गनसंओने)
p. 7,3.
रखि, (रखेः) p. 309,3.
रख, (रखः) p. 330,4.

- *राजसेव, (राजसेना, राजसेनं)
p. 228,6; (राजसेनः) 235,2;
240,6; (राजसेनं) 240,5.
- *राजसेव रज्जु, (राजसेनरज्जु)
p. 230,4.
- राजस, (राजानः) p. 289,1.
- राजा, (राजा) p. 224,4; 277,1;
289,7; 367,3.
- राज, (राजा) p. 219,1.
- राजस, (राजकुलं, राजकुले)
p. 42,9.
- *राजो, (राजा) p. 195,1.
- राजो, (राजा) p. 394,2.
- राजंता, (राजन्ति, राजन्ते) p. 425,3.
- राजते, p. 511,5.
- राजा, (राजन्, राजा) p. 244,7.
- राजय, (राजयः) p. 576,7.
- *राजा, (राजा) p. 115,2; 436,2.
- राजो, (राजः) p. 344,1.
- राजय, (राजयः) p. 576,8.
- राजा सुह महु पाय, (राजासुहममु-
पानं) p. 334,7.
- रिज गणय, (रिपुगणाः, रिपुगणेषु)
p. 255,5.
- रिज कणय, (रिपुवयः) p. 570,3.
- रिज मणय, (रिपुमणयं) p. 313,4.
- रिज बिर, (रिपुभिरः) p. 304,7.
- रिज बीरय, (रिपुभिरयि)
p. 180,4.
- रिजय, (रिजयन्ति) p. 322,1.
- रिजि, (रिजिः) p. 381,3.
- रिजो, (रिजः) p. 330,5.
- रिजि, (रिजिः, रिजिं) p. 42,2,8;
44,2.
- *रिजो, (रिजिः) p. 114,1; 436,2.
- रिजंती, (रिजन्ति) p. 125,2.
- रिजया, (रिजयं) p. 408,3.
- रिजो, (रिजः) p. 558,4.
- रिजय, (रिजयं) p. 184,4.
- रिज, (रिजयः) p. 503,2.
- रिजय, (रिजयं, रिजये) p. 163,5;
287,7.
- रिजयो, (रिजयाः, रिजयं) p. 440,1.
- रिजं, (रिजं) [1] p. 38,3; (रिजन्ति)
107,1.
- रिज सुहा, (रिजसुहा) p. 368,3.
- *रिजमाला कंठा, (रिजमालाकण्ठः)
p. 398,2.
- रिज, (रिजेः, रिजे) p. 5,1.
- रिजय, (रिजयः) p. 444,4.
- *रिजमाला, p. 399,4.
- रिजय, (रिजयन्ति) p. 545,5.
- रे, p. 227,1; 450,1; 468,4;
(रिजि) 347,1.
- रेज, (रेजा) p. 346,1.
- रेजय, (रेजयते) p. 516,2.
- रेजंती, (रेजमानः) p. 529,4.
- *रेजा, (रेजा) p. 151,1.
- रेजा, (रेजा, रेजाः) p. 223,2;
418,3.
- रेजाई, (रेजाः) p. 112,1.
- रेजो, (रेजः) p. 595,2.

- रो, (रः) [s1s] p. 39,4.
 *रोला, p. 155,1,3; 157,6; 158,6.
 रोला हंको, (रोलाच्छन्दसि)
 p. 155,4.
 रोस रत्त सञ्च गत्त, (रोसरत्तसर्व-
 गात्राः) p. 485,2.
 रोसाणिच, (उञ्चलितं) p. 184,4.
 रोसा रत्ता सञ्चा गत्ता, (रोसारत्त-
 सर्वगात्राः) p. 483,2.

ल ।

- लह, (सुहोत्वा) p. 180,3; 230,1;
 257,6,8; 375,1.
 लंका गिरि मेहलाहि, (लङ्कागिरि-
 मंजलायाः) p. 528,2.
 लंघिच चाश्ररा, (लङ्घितवागरः)
 p. 255,4.
 लंजाल श्रगं, (लम्बालकाप्रं)
 p. 531,2.
 लक्षं, (लक्षं) p. 102,4.
 लक्षक, (लक्षके) p. 187,4; (लक्षकं)
 187,8.
 लक्षक विहूकं, (लक्षकविहीनं)
 p. 15,2.
 लख, (लखं) p. 262,1.
 लग, (निकटे) p. 541,2.
 लगो, (लगो) p. 345,3.
 लगह, (लगित्वा, लगति) p. 304,1 :
 (लगति, लगति) 571,6.
 लगंता, (लग्नाः) p. 289,1.

- लगिच, (लग्नाः) p. 318,7; (लग्ने)
 576,3.
 लगिच कटु, (नपुकोट्टाः) p. 244,3.
 लगिच, (लग्नाः) p. 488,1.
 लगु, (लगुं) p. 504,2.
 लग्ने, (लगति) p. 545,3.
 *लक्ष्मी, (लक्ष्मीः) p. 112,2; 113,
 1; 114,1.
 *लक्ष्मीहरो, (लक्ष्मीघरः) p. 444,4.
 *लज्जा, p. 114,2.
 लविज्जह, (लभ्यते) p. 167,6.
 ललह, (ललयति) p. 266,2,4;
 322,4.
 ललिच, (ललितं) p. 420,2.
 लहह, (लभते, लभ्यते) p. 374,2.
 लहिचो, (लब्धो) p. 494,2.
 लहिच, (लभ्यते) p. 571,5.
 लहु, (लघुः) p. 4,4; 6,2; 209,2;
 (लघुः, लघुं) 230,4; 291,2;
 299,2; 370,2; 468,1; (लघु)
 177,5; (लघवः) 96,3; 135,1;
 141,1; 215,1; 270,2; 478,3;
 486,2,3; (लघून्) 170,5;
 457,3; (लघुभिः) 202,2;
 (लघोः) 58,4; 301,2; (लघूनां)
 223,1; (मन्) 233,3.
 *लहुच, (लघु) p. 59,3.
 लहुच, (लघुकं) p. 110,2.
 लहुच, (लघुं) p. 18,3; लघुभिः)
 119,1; 144,1; (लघू) 210,3.
 लहु चालवेच, (लघ्वारम्भेच, लघुका-

लम्बिन, लघोरालम्बिन) p. 26,5.
 लघुरण, (लघुणेन) p. 33,10.
 लघुरर्षि, (लघुभिः) p. 25,5.
 लघु गुरु आर्षं, (लघुर्षादिः, गुर्वर्षादिः)
 p. 39,3.
 लघु गुरु आर्षं, (लघुगुरुज्ञानं)
 p. 96,1.
 लघु गुरु सेविषा, (लघुगुरुसेविषाः)
 p. 252,3.
 लघु गुरु, (लघुगुरुवः, लघुगुरुभ्यां,
 लघुगुरुभिः) p. 555,3.
 लघु लीला, (लघुल्लिख्य) p. 11,2.
 लघु लुप्त, (लघुयुगं) p. 345,1;
 583,3.
 लघु लुप्तलं, (लघुयुगलं) p. 420,1.
 लघु पदण, (लघुपदनः) p. 581,1.
 लघु विधि, (लघुद्वयं) p. 529,2.
 लघु भेदा, (लघुभेदाः) p. 37,4.
 लघु लक्ष्मि, (लघुलक्षितः, लघु-
 लक्ष्यं, लघु लभते) p. 566,6.
 लघु लक्ष्मि, (लघुलक्षितः) p. 30,9.
 लघुल्लुब्धिवेचन, (लघुल्लुब्धिवेचनः)
 p. 374,1.
 लघु, (लघू) p. 7,2; (लघुः) 11,2;
 297,4; (लघवः) 326,2.
 लघु गुरु चिरंतरा, (लघुगुरुचिरन्तरा)
 p. 380,1.
 लघु लुप्त, (लघुयुगं) p. 404,1;
 415,2; 464,1; 567,2.
 लघु लुप्तला, (लघुयुगलं) p. 413,1.
 लघु, (लघं) p. 262,1.

लालिच गच्छा, (नालीचवृक्षः)
 p. 403,3.
 लिज्जद, (पृच्छते) p. 545,1.
 लिज्जहु, (पृच्छतां) p. 230,4.
 लिज्जिन्न, (पृच्छीता, पृच्छीत्वा)
 p. 465,1; 576,1.
 लिज्जे, (पृच्छीता) p. 439,3; (पृच्छीतं,
 पृच्छते) 481,4; 570,1.
 *लिजाद, (लीलावती) p. 301,8.
 लिहह, (लिख, लिखत) p. 80,2.
 लिह्ण, (पृच्छीतं) p. 222,2.
 *लील, (लीले) p. 500,1.
 लीलाद, (लीलाया) p. 131,3.
 *लीलावती, (लीलावती) p. 304,9.
 लुठिन्ना, (लुच्छिताः) p. 446,2.
 लुठिन्ना कुञ्जरा, (लुच्छितकुञ्जराः)
 p. 446,2.
 लुपि, (लुप्ता, लोपयित्वा) p. 55,5.
 लुक्ता, (लीनाः, निलीनाः)
 p. 378,4.
 लुक्किन्ना, (लुक्कायितः, निलीनः, लुप्तः)
 p. 255,3; 304,5; 309,2.
 लुक्कीन्ना, (मोष्यते) p. 545,8.
 लुक्कु, (निलीनः) p. 504,1.
 लुठ, (लुब्धः) p. 277,1; 367,3.
 लुठ्ठा, (लुब्धाः) p. 507,5.
 लुप्पहु, (लोपय) p. 89,3.
 लुलह, (लुठन्ति) p. 304,3.
 लुलिन्न, (लुलितः) p. 148,5.
 ले, (पृच्छीत्वा) p. 89,3.
 लेह, (पृच्छीत्वा) p. 55,8.

लेख्य, (लेख्य) p. 223,2.
 लेख्य, (लेख्यते) p. 319,4.
 लेख्य, (लिख्यते, लेखः) p. 55,9 ;
 (लिख) 575,7.
 लेख्य, (लिख्यते) p. 46,4.
 लेख्य, (लिखितः, लेख्यः)
 p. 459,3.
 लेख्य, (लिख्यते, लिख्यते)
 p. 347,1.
 लेख, (लिख, लेख्ये) p. 55,5.
 लेख्य, (लिखित्वा) p. 48,4.
 लेख, (लभते) p. 213,6.
 लेख, (पुहाण) p. 12,4.
 लेख, (पुहाण) p. 483,4.
 लेख, (पुहाण) p. 189,1.
 लोच्य, (लोचनं, लोचने) p. 286,1.
 लोच्य लोच्य रंजना, (लोकलोचन-
 रंजनः) p. 491,4.
 लोच्य, (लोकानां, लोकैः)
 p. 143,2 ; 506,1,4.
 लोच्य, (लोटयति, लुटति)
 p. 289,4 ; (लुटति) 304,7.
 लोभ मन्ना, (लोभमनः, लोभे मनः)
 p. 480,3
 लोच्य, (नेत्रैः, श्शुभिः) p. 289,3.
 लोल, (लोलते) p. 286,2.
 लोलंती, (लोलायमाना) p. 207,1.
 लोला, (लुटन्ति, लोलन्ति)
 p. 578,1.
 *लोहगिण, (लोहाङ्गिणी, लोहाङ्गी)
 p. 150,1 ; 151,1 ; 152,1.

लोहा बल, (लोहाबले) p. 318,4.
 लुह, [लुह] (लभते) p. 220,2.

स ।

स, (सः, सा) p. 4,3 ; 267,5 ; 355,2 ;
 365,6 ; 370,2 ; 385,3 ; 435,1.
 स, (सतं) p. 583,7.
 स, (सगणः) p. 388,1.
 स, (सकलं) p. 298,2.
 स, (सकलोपरि)
 p. 148,6.
 स, (सकलं कुरितं कर्मण कर, (सकल-
 जनकुरितकर्मणकरः) p. 190,4.
 स, (सकलपापेषु)
 p. 252,5.
 स, (सकलविबुधश्च कश्चि मय मोहा,
 (सकलविबुधजनकृतमनोमोहं)
 p. 564,5.
 स, (सकलभुवन-
 दीपः) p. 383,3.
 स, (सकला) p. 474,3.
 स, (सकलानि) p. 102,2 ; 442,2 ;
 500,4.
 स, (सकारण) p. 594,4.
 स, (स एव) p. 374,4 ; (स एव)
 400,1 ; (तां) 535,4.
 स, (सती) p. 345,4.
 स, (समे, समेषु) p. 80,4 ; (सतं)
 182,5 ; 246,5,6 ; 287,6 ; 308,
 2 ; 336,8 ; 555,4 ; (सतं)
 192,2.

वल वीच मत्त, (विंशत्यधिकमत्त-
 मान्नाह) p. 525,2.
 वंकाट, (वंकट) p. 351,2; 412,3.
 वंकार, (अङ्कुरः) p. 417,4.
 वंकार चरणु, (अङ्कुरचरणः) p. 176,4.
 वंकार, (अङ्कुरः) p. 172,3.
 वंकारो, (अङ्कुरः) p. 347,2.
 वंका वर, (अङ्कुरवरः) p. 176,4.
 वंख, (संख्यायाः) p. 552,3; (अङ्कुरः)
 [1] 560,3.
 वंखं, (अङ्कुरः) [1] p. 38,1.
 वंख मंकाय, (अङ्कुरकङ्कये, अङ्कुरकङ्क-
 याभ्यां, अङ्कुरकङ्कयां) p. 521,3.
 *वंखनारी, (अङ्कुरनारी) p. 368,2,5.
 *वंखु, (अङ्कुरः) p. 213,5.
 वंग, (वङ्ग) p. 207,4; 338,6.
 वंगहि, (वङ्ग) p. 576,3.
 वंगहिणी, (संपुत्रीता, संपुहिणी,
 संपुहिणी = व्यभिचारिणी)
 p. 118,2.
 वंगाम मज्जे, (संग्राममध्ये) p. 520,5.
 वंगामे, (संग्रामे) p. 361,3.
 वंगारि, (संहृत्य, संहरतु) p. 350,2.
 वंगारि, (संघार्य) p. 80,8.
 *वङ्गुत्त, (संपुत्तं) p. 400,4.
 *वङ्गुत्ता, (संपुत्ता) p. 401,4.
 वङ्गुत्त, (संपुत्ता) p. 246,3; (संपुत्तं)
 246,4.
 वङ्गुत्तं, (संपुत्तं) p. 543,2.
 वङ्गुत्त परो, (संपुत्तपरः) p. 4,1; 6,1.
 वङ्गुत्ता, (संपुत्ता) p. 108,2.

वंठइ, (संख्याय) p. 280,3.
 वंठइहु, (संख्यापयत्) p. 164,1;
 175,1; 230,1; 274,4; 276,1;
 321,2.
 वंठवि, (संख्यापयते, संख्याय, संख्या-
 पयतां) p. 514,1,2.
 वंठविप्र, (संख्याय, संख्यापय)
 p. 475,2.
 वंठाविकहु, (संख्याय) p. 259,1.
 वंठिप्रा, (संख्यितः, संख्यितौ)
 p. 509,2.
 वंसार, (सन्तारं, सन्तारयं) p. 12,3.
 वंसारिप्र संसारा, (सन्सारितसंसारः)
 p. 169,4.
 वंतासइ, (सन्तासयति) p. 242,8.
 संपप्र, (सम्पवं, सम्पत्तिं) p. 42,2;
 169,7; 412,2.
 संपलइ, (सम्पादयति, सम्पतति)
 p. 42,3.
 संपुखर, (संपुर्ण) p. 287,6.
 संपुख सचि मत्त, (संपूर्णशशिमत्तं)
 p. 292,2.
 संबुत्तं, (संवृत्तं) p. 543,1.
 संभविप्र, (संभव्य, संभवितः, संभा-
 लय) p. 475,1.
 संभविप्रा, (संभविताः) p. 124,2.
 संभवा, (सम्भूतः) p. 460,4.
 संभवे, (सम्भवति) p. 459,2.
 संभरि, (संभव्य) p. 545,7.
 संभवि, (संभाव्य, वावधानीसुय,
 संभव्य, सवचार्य) p. 289,5;
 297,4.

*संघु, (अम्भुः) p. 158,2; 545,9.
 संघु, (अम्भुः) p. 285,2; 346,2.
 संघु, (अम्भुः) p. 5,3.
 संघुहि, (अम्भुना) p. 192,2.
 *संघु खासायं, (अम्भुनाभेवं)
 p. 543,4.
 *संभो, (अम्भुः) p. 193,1.
 संभोभ्र खिखोरहं फारप्पुल्ल फखा-
 वली कवलचे, (सम्भोगखिद्धो-
 रगीस्सारोत्फुल्लफखावलीकवल-
 नेन) p. 528,2-3.
 *संभोहा, p. 356,4.
 संभोहा रूपं, (सम्भोहारूपं) p. 356,1.
 संहर, (संहर, संहरतु) p. 351,2.
 संहार, (संहारः) p. 334,5.
 संहारो, (संहरतु) p. 361,4.
 सकल पत्यार संखा, (सकलप्रस्तार-
 संख्या) p. 102,1.
 *सक्क, (अक्रः) p. 189,2; 190,7.
 सक्क गखा, (अक्रगणः, अक्रगणं)
 [5115] p. 575,1.
 सक्को, (अक्रः) [5115] p. 23,2.
 *सक्को, (अक्रः) p. 193,1.
 सक्को गण, (अक्रगणः) [5115]
 p. 567,5.
 सगख, (सगखः) p. 42,4; 301,7;
 (सगखं) 293,2; 323,4.
 सगखा, (सगखः) p. 280,2; (सगखाः)
 447,1; (सगखो, सगखाः)
 569,1; 571,4.

सगखाह, (सगखं) p. 326,1.
 सगखेख, (सगखेन) p. 362,1.
 सगखो, (सगखः) p. 348,3; 472,2.
 सगुख, p. 360,1.
 सगुख, (सगुखन्) p. 167,4.
 सग्ग, (सग्गं) p. 405,3.
 सग्ग गंभा जलेहिं, (सग्गंगुणजलेः,
 सग्गंगुणजलोष्टैः) p. 558,2.
 सग्ग खेहा, (सग्गंखेहं, सग्गं खेहं)
 p. 430,4.
 सग्ग मख, (सग्गंमनसः) p. 488,2.
 सग्गह र्खलभ्र, (सग्गंनिलयः)
 p. 279,3.
 सग्गा, (सग्गं) p. 368,4.
 सग्गा भग्गा, (सग्गंमार्गं) p. 507,5.
 सखं, (सखं) p. 126,5.
 सखुत्ते, (संयुक्तः) p. 357,1.
 सख्ख, (सख्खिताः) p. 485,1; (सख्खं)
 535,2.
 सख्ख संगी, (सख्खनसक्की) p. 583,8.
 सख्खा किप्पा, (सख्खीकृतः) p. 509,2.
 सख्खा हूप्पा, (सख्खीधूतानि)
 p. 483,3.
 सख्खिभ्र, (सख्खिताः) p. 502,1.
 सख्खि कारा, (सख्खीकृतं, सख्खीकुम,
 सख्खीकृत्य) p. 330,7.
 *सख्खीध्याय, (सख्खिताः) p. 514,3.
 सख्खि कल, (सख्खिकला) p. 103,3.
 सख्खि, (सख्खिः) p. 103,5; 226,4.
 सख्खि सत्तंगो, (सख्खिसात्तंगं)
 p. 124,3.

सट्टि वाक्य, (सट्टिवाक्यान्) p. 504,3.
 सत तीव, (सतविंशत्) p. 261,4.
 स त ती, (सतताः) [115] [551]
 [551] p. 525,1.
 सत्, (सत्) p. 102,2; 110,1; 170,
 4; 235,2; 372,2; 484,2;
 (सत्सु) 173,5.
 सत्तगाल, (सत्ताधिकार) p. 105,2.
 सत्तम, (सत्तमे) p. 120,2-
 सत्तरि, (सत्ततिः) p. 210,2.
 सत्त चक्र, (सत्तचपाणि) p. 103,6.
 सत्ता, (सत्त) p. 167,3; 377,1;
 481,1; 543,3.
 सत्ताद्वय, (सत्तविंशतिः) p. 132,9.
 सत्ताईसा, (सत्तविंशतिः) p. 111,2;
 112,1; (सत्तविंशत्या, सत्तविंश-
 तिभिः) 119,2.
 सत्ताईसाई, (सत्तविंशतिः)
 p. 121,3.
 सत्ताद्वयिभ, (सत्तपञ्चाशत्)
 p. 103,2.
 सत्ताद्वय्याद्, (सत्तपञ्चाशत्)
 p. 111,1.
 सत्तारत्, (सत्तद्वय) p. 102,3.
 सत्तु, (सत्तुः) p. 44,5; 46,4,8;
 570,4; (सत्तोः) 46,5,6,8.
 सद्, (सत्तः) [1] p. 38,4; 466,2;
 547,3; 552,4.
 *सद्, (सत्तः) p. 213,5.
 सद्द, (सत्तायते) p. 560,3.

सद्दुभ्रं, (सत्तयुगं) p. 575,3.
 सद्दुद्, (सत्तद्वारो, सत्तद्वारयोः)
 p. 521,2.
 *सद्दुल, (सद्दुलः) p. 140,3; 211,
 3; 531,6.
 *सद्दुल विष्णोविभं, (सद्दुलविष्णो-
 विभं) p. 529,4.
 *सद्दुलसद्दा, (सद्दुलसद्दाठकं, सद्दुल-
 सद्दाठकः) p. 525,4.
 सद्दु, (सत्तायते) p. 399,2; 516,1;
 566,7.
 *सद्दुरा, (सद्दुरा) p. 555,4.
 सद्दु, (सर्पः) p. 140,4.
 सद्दु, (सर्पः) p. 486,4.
 सद्दु राधा, (सर्पराजः) p. 514,4.
 सद्दु राध, (सर्पराजेल) p. 418,4.
 सद्दु, (सर्वं) p. 44,6,8; (सर्वान्)
 457,3; (सर्वानां, सर्वान्)
 550,3; (सर्वान्) 583,1.
 सद्दु गुह, (सर्वगुरवः, सर्वगुरुं)
 p. 457,4.
 सद्दुल तुला, (सद्दुलतुला) p. 14,3.
 सद्दुल रंधा, (सद्दुलरन्ध्रं, सद्दुल-
 रन्ध्राणि) p. 493,2.
 सद्दुल वीच, (सर्वदिग्) p. 304,3.
 सद्दुल पद्म, (सर्वपादेषु) p. 323,4;
 583,7.
 सद्दुल, (सत्ताः) p. 322,3.
 सद्दुलवाहं, (सद्दुलवाहं) p. 7,4.
 सद्दुल, (सर्वं) p. 463,2.

- समास, (समासतः) p. 30,3.
 समीरणा, (समीरणः, समीरणाः)
 p. 550,4.
 समुद्र, (समुद्रः, समुद्रं) p. 576,7.
 समुद्र दूरणा, (समुद्रतूर्याणां)
 p. 422,1.
 समुद्रे, (समुद्रे) p. 131,4.
 सम्माखीशो, (सम्मानितं, सम्मानितः)
 p. 506,3.
 सर, (सरः, सरः) [1] p. 37,3; 360,
 1; 492,3; (सरैः) 233,5; (सरो)
 370,1; (सराः) 488,3; (सरात्)
 537,2.
 *सर, (सरः) p. 211,6.
 *सरप्र, (सरप्रः) p. 211,7.
 सर भ्रमगण, (स्र्राधिकाः) p. 252,3.
 सरप्र समप्र, (सरत्समयः) p. 566,8.
 सरप्र समप्र सचि सुसरिस सप्रणा,
 (सरत्समयस्रिसुसदृशवदना)
 p. 496,2.
 सरप्र सचि सिंभ, (सरच्छ्रिसिदिम्बं)
 p. 184,2.
 सरप्र सुधाप्र सप्रणा, (सरत्सुधा-
 करवदना) p. 410,1.
 *सरंग, (सारङ्गः) p. 132,1.
 *सरमिङ्गा, (सारङ्गिका) p. 388,2.
 सरणा, (सरण, सरणे, सरणं)
 p. 480,2.
 सर पंच, (पञ्चसरः) [1111] p. 33,8.
 सरसक, (सरोवरं, सरोवराः, सरो-
 वरात्) p. 289,3.

- *सरभ, (सरभः) p. 496,5.
 सर मुचि मता सचिभं, (सरमुनि-
 मानासख्या) p. 388,2.
 सर लङ्ग सचिभो, (सरलङ्गसचिभं)
 p. 494,1.
 सरस, (सरसं) p. 492,4.
 सरसह, (सरस्रयाः) p. 257,6.
 सरस गण, (सरसगणं, सरसगणात्)
 p. 535,3; 539,2.
 सरस गण रमशिभ्रा, (सरसगणारम-
 शीया) p. 392,1.
 सरसगुण, p. 360,1.
 सरस कलिखि इल किप्र सप्रणा,
 (सरसनलिनीइलकृतप्रयनः)
 p. 581,6.
 सरस मल (सरसमानसे) p. 539,4.
 सरस सुपप्र, (सरससुपप्रं) p. 579,1.
 सरसा, (सरसाः) p. 472,4.
 सरस्रहं, (सरस्रती) p. 355,3.
 *सरह, (सरभः, सरभं) p. 494,4.
 सरह गण, (स्राध्यगणो) p. 360,2.
 सरह,सेस ससहर, (सरभयेपप्रस्रधराः)
 p. 132,8.
 *सरङ्ग, (सरभः) p. 132,4; 140,1;
 211,6.
 *सरहो, (सरभः) p. 195,2.
 सरि, (सदृशं, सदृशानि) p. 80,2.
 *सरि, (स्रौः, सरिः, सरित्)
 p. 132,6.
 सरित्, (स्रौरं) p. 360,3.

- वरिष वष षोष युष, (सदृशसमरोष-
युषं) p. 202,7.
- वरिषा, (सदृशी) p. 18,4.
- वरीरा, (वरीरं) p. 463,1.
- * वरु, (वरः) p. 132,4.
- वस, (वरं) [1] p. 215,2; (वराः)
486,1.
- वलद्विज्जह, (ज्ञाघ्यते) p. 246,4.
- वलद्विज्जसु, (ज्ञाघ्यतां, ज्ञाघ्यतां)
p. 202,2.
- * वल्ल, (वल्लं) p. 213,3.
- वल्ल, (वल्लं) [1] p. 469,2; (वल्लं)
330,6; (वल्लः, वल्लं) 555,2;
(वल्लो) 567,4; 575,2.
- वल्ल कुप्रा, (वल्लपुमं) p. 459,2;
464,2.
- वल्लानि, (ज्ञाघ्याः) p. 112,1;
483,2; (वल्लः, वल्लं) 418,2.
- वल्लानि कंठा, (वल्लानि-
कंठाः) p. 507,4.
- वल्लानि कुप्रा, (वल्लपुमं) p. 461,1.
- वसुधुः, ([व] वसुधुः) [51] p. 27,3.
- वसुधु, (वसुधुः) p. 190,3.
- वसुधु तिलान्, (वसुधुतिलान्,
वै वसुधुतिलान्) p. 458,3.
- वसि, (वसि) [1155] p. 23,2;
263,3; 266,3.
- * वसि, (वसि) p. 132,7; 213,3.
- वसिना, (वसिना) p. 348,4.
- वसि वसि, (वसि वसने) p. 267,2;
271,2; 583,5.
- वसि वसि, (वसि वसने) p. 263,3.
- वसि वर, (वसि वरः) p. 190,5.
- वसो, (वसो) p. 348,1,2.
- वसुर, (वसुरः) p. 338,1.
- वस, p. 488,4.
- वसुधु केशर गंध सुधु, (वसुधु-
केशरगन्धसुधुः) p. 491,2.
- वसुधु, (वसुधु) p. 14,1,3.
- वसुधु, (वसुधु, वसुधुवात्)
p. 10,2.
- वसुधु, (वसुधु, वसुधुतः, वसुधुवात्)
p. 9,3.
- वसुधुवात्, (वसुधुवात्, वसुधुवात्)
p. 42,4.
- वसुधु, (वसुधु, वसुधु) p. 270,4.
- वसुधु, (वसुधु) p. 262,1.
- * वसुधु, (वसुधु) p. 158,2;
195,2.
- वसुधु, (वसुधु) p. 102,3.
- वसुधु, (वसुधु) p. 394,2.
- वसुधु सुधु पंक्तं, (वसुधुसुधुपंक्तं)
p. 511,3.
- वसि, (वसि) p. 135,1; 270,4;
300,1; 351,1; 370,4; 388,2;
464,4; 486,3; 513,4; 537,4;
563,7; 566,8.
- वसिधु, (वसिधु) p. 182,6.
- वसिधु, (वसि, वसिधुः, वसिधुः)
p. 318,3.

- लक्ष्मी, (सत्य) p. 539,3.
 *लक्ष्मि, (शेखरः) p. 213,4.
 लां, p. 5,3; 112,2; 119,2; 152,1;
 357,4; 372,2; 418,4; (लं)
 129,4.
 लाक्षर, (सागरः) p. 309,7.
 लाजि, (सञ्जीव्युय) p. 262,2.
 *लाज, (सा) p. 211,8.
 लायंरिष्य वप्रयं, (सानन्दितवशनं)
 p. 313,7.
 *लाहूलसदु, (ब्राह्मणसाटकां)
 p. 528,6.
 लावर, (ग्रामलं) p. 455,1.
 लामि हम्मौर वप्रय, (स्वामिहम्मौर-
 वचनं) p. 180,3.
 लार, (धाराः, धराः) p. 484,2.
 लारंन, (धारकः) p. 211,4.
 *लारंगरुप्रक, (धारकुरूपकः, धारकुर-
 रूपकं) p. 449,2.
 *लारंगरुपकं, p. 460,5.
 *लारंगिका, p. 380,4; 483,5.
 *लारंगिक्का, (धारकुरिका) p. 481,2.
 *लारवई, (धारवती) p. 404,1.
 *लारवती, (धारवती) p. 405,4.
 *लारधि, (धारधी) p. 115,4.
 *लारसु, (धारसः) p. 211,7.
 लारा, (धारं, धारः) p. 398,1;
 438,4.
 लार, (धारं) p. 150,1; (धारः)
 497,3.
 *लार, (धारः) p. 346,1,2.
 लारो, (धारः) p. 440,1.
 *लासा, (ब्रासा) p. 436,1.
 लालिप्ररो, (ब्रालिकरः, ब्रालिचरः)
 [111111] p. 23,4.
 *लालिची, (ब्रालिनी) p. 418,4;
 419,5.
 *लालूर, (धालूरं) p. 579,3; 581,9.
 लाहसंको, (लाहसाकः) p. 128,4.
 लाहि बुह, (स्वामिद्वयं) p. 262,2.
 लिप्र प्रंचलं, (लिचयाचलं)
 p. 531,4.
 लिप्र लिट्टी, (श्रीतद्वृष्टिः) p. 545,1.
 लिप्रल, (श्रीतलः) p. 233,3; 273,2.
 लिप्रा, (श्रिवाः) p. 520,3.
 *लिहप्रलोप्रय, (लिंहावलोकां)
 p. 293,3.
 लिहस, (लिंहास) p. 117,2.
 *लिंहावलोका, (लिंहावलोकाः)
 p. 296,5.
 लिंहावणा, (लिंहासना) p. 387,3.
 *लिंहिची, (लिंहिनी) p. 103,5;
 126,1; 128,1,5; (लिंहिनीं)
 126,5.
 लिहल, (श्रिया, श्रिसस) p. 267,5.*
 *लिहला, (श्रिया) p. 269,2;
 (श्रिया) 270,5.
 *लिहला हं, (श्रियाच्छुनः)
 p. 267,1.
 लिहसं, (श्रीसं) p. 558,7.
 लिजिप्र, (सहं) p. 573,1.

चिट्टो, (चट्टः) p. 358,1.
 चिट्टुच, (चट्टुं) p. 547,4.
 *चिट्टि, (चिट्टिः) p. 213,1.
 चिट्टि चरो, (चिट्टिचरः, चिट्टेः चरः)
 p. 311,5.
 *चिट्टी, (चिट्टिः) p. 115,1.
 *चिब, (चिबः) p. 132,2.
 चिबिवाच्य सोमर, (च्यमसोदराः)
 p. 414,2.
 चिर, (चिरचि) p. 190,3; 291,2;
 292,2; 333,1.
 चिर भंके, (चिरोऽङ्के, चिरोऽङ्केच,
 चिरोऽङ्काः) p. 80,6.
 चिर किञ्चिन्न गंगं, (चिरःकुलगाङ्गं)
 p. 313,1.
 चिर गंग, (चिरोगङ्गाया, चिरचि गङ्गा)
 p. 176,1.
 चिर गंगं, (चिरोगङ्गः) p. 586,4.
 चिर सुह भंके, (चिरोऽङ्कयङ्केन,
 चिरोऽङ्कयङ्केन) p. 64,4.
 चिर पर भंके, (चिर उपर्यङ्केच, चिरः-
 पराङ्केच) p. 80,6-7.
 चिर मङ्, (चिरोमङ्गे) p. 190,4.
 चिरचि, (चिरचि) p. 394,2.
 चिरि कंड, (च्रीकण्डः) p. 184,3.
 चिरि फचिबद्, (च्रीफचिपतिः)
 p. 323,5.
 चिरि मधु मच्यं, (च्रीमधुमच्यं)
 p. 421,4.
 चिरे, (चिरचि) p. 573,2; 576,1.

चिरि रच, (चिरिचरुः)
 p. 581,7.
 चिहुलके, (चिहुले) p. 528,5.
 चिहरेचिं, (चिहरेः) [1111]
 p. 33,8.
 चिचि, (चिचौ) p. 40,2.
 *चिचिचौ, p. 80,9.
 *चिचौच, (चिचौ) p. 115,4.
 *चौ, (चौः) p. 343,4.
 चौच, (चौचः) p. 563,3.
 चौचला, (चौचलः) p. 460,1.
 चौचा, (चौचाः) p. 399,3.
 चौच, (चौचं) p. 207,1; 2*5,1;
 354,4.
 चौचद्, (चौचं) p. 169,1.
 चौचं, (चौचं) p. 15,4.
 *चौचरूपक, (चौचरूपकं) p. 377,5.
 चौचचि, (चौचं) p. 417,8.
 चौचा, (चौचं) p. 430,1.
 *चौचाच्यो, (चौचरूपकं) p. 377,2.
 चौचे, (चौचं) p. 143,1.
 *चौचो, (चौचं) p. 193,2.
 *चौच, (चिचं) p. 211,3.
 *चौचो, (चिचं) p. 103,2.
 चु, (सुतरा) p. 472,4
 चुचया, (सुचनाः) p. 163,2.
 चुचा, (सुताः) p. 362,3.
 चुचर, (सुचरः) p. 351,1; 573,7.
 सुचर काचा, (सुचरकाचः) p. 583,4.
 सुचर कच्यं, (सुचरकच्यं) p. 313,7.

- सुंदर हावा, (सुन्दरहावः) p. 586,6.
 सुंदरि, (सुन्दरी) p. 286,1; 523,5;
 573,5; (सै सुन्दरि) 127,2;
 401,2; 460,4; 521,4.
 *सुंदरि, (सुन्दरी) p. 459,4.
 *सुंदरिभा, (सुन्दरी, सुन्दरिका)
 p. 567,8.
 सुंदरि प्ररुचि, (सुन्दरीप्रवे) p. 10,3.
 *सुंदरी, p. 460,5; 570,9.
 सुकह, (सुकवेः) p. 223,3; (सुकविः)
 319,5; 457,2; (सुकविना)
 246,5.
 सुकहं वदु, (सुकवीन्द्रवृष्टां,
 सुकवीन्द्रवृष्टाः) p. 472,4.
 सुकह अरे, (सुकविवरः) p. 323,5.
 सुकान्तं, (सुकान्तः) p. 350,4.
 सुकाम्भ रता, (सुकाम्भरतं, स्वकाम्भरतं)
 p. 430,2.
 सुकाम्भ फल, (सुकाम्भफलेन) p. 477,4;
 496,4.
 सुकल, (सुकलं) p. 207,6; 277,3.
 सुकलं, (सुकलं) p. 439,4; (सुकलं,
 चौकलं) 543,1.
 सुकल कारा, (सुकलकारः, चौकलकारः)
 p. 283,3.
 सुकलाह, (सुकलानि) p. 350,2.
 सुकलायां, (सुकलानन्तं) p. 311,8.
 सुक, (सुकं) p. 480,4.
 सुकारग कारा, (सुकलकाराः) p. 502,3.
 सुगंध, (सुगन्धाः) p. 529,3.
 सुगीवह, (सुगीवाय) p. 576,6.
 सुगुण सुभ, (सुगुणयुक्तः) p. 539,1.
 सुखदं, (सुखन्दः) p. 543,1.
 सुखं, (सुखन्दः) p. 285,6.
 सुखकषण, (सुखकषेण) p. 552,1.
 सुखायो, (सुखानः, सुखातः)
 p. 506,2.
 सुभन्ने, (आनाचि) p. 463,4.
 सुठाय, (सुठ्याने) p. 518,2.
 सुठारिंद, (सुठरेन्द्रः) [155] p. 34,2.
 *सुठह, (सुठकाः) p. 140,4.
 सुठहि, (सुठु) p. 323,2; 541,4.
 सुठु, (सुठुत) p. 177,2.
 सुठिभ, (सुठुते, सुठुन्ते) p. 493,3.
 सुठिल्लह, (सुठुते) p. 198,2.
 सुठिल्ले, (सुठुते, सुठुन्ते) p. 418,2.
 सुठु, (सुठु) p. 270,4.
 सुठेहि, (सुठु) p. 126,3.
 सुठ, (सुठं) p. 42,4; 46,5.
 सुठ कल, (सुठकलः) p. 198,2.
 सुठिर, (सुठिरं) p. 222,2.
 सुठंडा, (सुठण्डाः) p. 518,2.
 सुठव, (सुठवः, सुठवा) p. 202,2.
 सुठिणी, (सुठवा, सुठिणी) p. 119,2;
 144,4.
 सुठ, (सुठः) p. 4,4; 132,6; 274,5;
 (सुठः) 367,2; (सुठं) 182,2.
 *सुठ, (सुठः) p. 132,6.
 सुठच, (सुठं) p. 246,4.
 सुठ वेचं, (सुठवेचं) p. 440,3.
 सुठ मना, (सुठमनाः) p. 405,2.

सुहा, (सुहो) p. 7,2; (सुहाः)
368,3; (सुहा) 395,3;
(सुहा) 269,2.
सुहा काण्व, (सुहाकाण्वः) p. 514,4.
सुहा बन्धा, (सुहाबन्धः) p. 564,2.
सुहृ, (सुहृः) p. 554,2,5.
सुधम्म चित्ता, (सुधम्मचित्तं,
स्वधम्मचित्ताः) p. 130,1.
सुपब्ब, (सुपब्बः) [११९] p. 503,1.
सुपब्ब चक्रं, (सुपब्बचक्रं) p. 497,1.
सुपरि, (पाणोपरि) p. 301,8.
सुपविहं, (सुपविहं) p. 228,6.
सुपविहं, (सुपविहं) p. 287,4;
454,3.
सुपविहं, (सुपविहं) p. 31,5.
सुपाच, (सुपाचे) p. 518,3.
सुपिअ, (सुपियः, सुपियं) [११]
p. 220,5; 319,3; 321,1;
371,1; (सुपिय, सुपिये) 404,4.
सुपिअं, (सुपियः, सुपियं) [११]
p. 30,2; 543,2.
सुपिअ गळ, (सुपियगळो) p. 360,1;
(सुपियगळः, सुपियगळं, सुपिय-
गळान्) 404,1; 583,1.
सुपुच्चि, (सुपुच्छेन) p. 371,4.
सुपुक्क गुणेच्च, (सुपुक्कगुणेन)
p. 395,3.
सुप्यच्च, (सुप्यच्चः), [११९] p. 35,4.
सुवच्च, (सुवच्चः) p. 552,3.
सुवहं, p. 402,3.

*सुवाच, (सुवाचः) p. 374,4.
*सुवाचच, (सुवाचचः, सुवाचचं)
p. 374,1.
सुमच्चि, (सुमच्च, सुमच्चित्तं) p. 579,3.
सुमब्बा, (सुमच्चः) p. 560,3.
सुम्भ, (सुम्भं) p. 285,2; 346,2; 354,
3; 381,4.
सुम्भं, (सुम्भं) p. 344,2.
सुमच्च संविअ, (सुमत्तिलम्भित्तं,
सुमत्तिलम्भित्तं) [११९] p. 30,8.
सुमच्चं, (सुमच्चं) p. 573,6.
सुमच्च, (अर) p. 263,5.
*सुसुच्चो, p. 414,4.
सुसुच्चि, (सु सुसुच्चि) p. 125,2; 127,
3; 300,4; 352,1; 459,4;
539,4.
*सुसुच्चो, (सुसुच्चो) p. 413,4.
सुरं अचअं, (सुरतनयः) [११९] p. 30,6.
सुर अच, (सुरतचः) p. 139,1.
सुरज्ज चरा, (सुरराज्जचरः, सुराज्जचरः)
p. 570,4.
सुर बच्च, (सुरपत्तिः) [११] p. 27,2.
सुर चरि, (सुरचरित्तं) p. 190,4.
सुर वेविअ चरअं, (सुरवेवित्तचरअं)
p. 313,5.
सुरचो, (सुरभिः) p. 139,1.
सुलच्चच्च, (सुलच्चच्चं) p. 336,2.
सुलत्ताच्च चोच, (सुरत्ताच्चचोचं)
p. 180,8.
*सुवच्च, (सुवच्चः) p. 211,7.
सुवच्चारच, (स्ववत्तमा, सुवत्तज्जेन)
p. 552,2.

सुख्या, (सुख्याः, सुख्यः)

p. 426,4; 429,1.

-सुख्यस्य शिबं, (सुख्यस्यतदन्ते)

p. 502,4.

सुखह, (सुख्यः) [1] p. 552,2.

सुख्यलो, (सुख्यलं, सुख्यलं)

p. 306,3.

*सुख्या, (सुख्या) p. 406,4; 408,4.

सुख्यि, (सुख्यौ) p. 147,4.

*सुख्यकथ, (सुख्यकूरः) p. 211,2.

सुख, (सुखं) p. 42,2; 169,7; [सुख]

(तत्) 547,3.

सुख्य, (सुख्य) p. 124,2.

सुख्य, (सुख्यते, सुख्यति) p. 147,4;

263,3.

सुख्याया, (सुख्यायां, सुख्यायाः)

p. 461,3.

सुख्यव्य विष्ठा, (सुख्यव्यविष्ठा) •

p. 429,4.

सुख्य सुख्य, (सुख्यसुख्य) •

p. 330,3.

सुख्य भावा, (सुख्यभावाः) p. 586,8.

सुख्य बंगी, (सुख्यबङ्गी) p. 583,8.

सुख्यबहि, (सुख्यबहिः) p. 518,1.

सुख्य, (सुख्यते) p. 64,5.

सुख्यनेच, (सुख्यनेचो) p. 64,5.

सुख्यी, (सुख्या) p. 481,4.

*सुख्य, (सुख्यः) p. 213,3.

सुख्य, (सुख्यः) p. 372,4; 423,2;

504,1.

सुख्य शिबं, (सुख्यशिबं, सुख्यशिबं)

p. 128,5.

सुख्य, (सुख्यः) p. 249,5.

सुख्य, (सुख्यः) p. 483,4.

सुख्य, (सुख्यः, सुख्यः, सुख्यः) [1515]

p. 28,2; (सुख्यः) 40,3; 193,1;

595,3; (सुख्यः) [1515] 24,2.

*सुख्य, (सुख्यः) p. 193,1.

सुख्य घरं, (सुख्यघरं) p. 313,6.

से, (सद्य) p. 125,4.

सेक्य, (सेके) p. 284,2.

सेक्य, (सेकं, सेके) p. 55,4.

*सेक्या, (सेक्याः) p. 140,1.

सेक्या, (सेक्या) p. 419,3.

सेक्य, (सेक्या, सेक्याः) p. 499,4.

सेक्या, (सेक्या) p. 443,4.

*सेक्या, (सेक्या) p. 422,4.

*सेक्या, p. 423,5.

सेक्या, (सेक्याः, सेक्यानि) p. 187,3;

(सेक्याः) 377,4.

सेक्य, (सेक्यं) p. 224,3.

सेक्य, (सेक्याः) p. 277,2.

सेक्य, (सेक्यं) p. 224,1.

सेक्य, (सेकं, सेके) p. 48,3; (सेक्यः)

158,2; 440,1; (सेके) 573,8;

(सेक्या, सेके) 202,2.

*सेक्य, (सेक्यः) p. 192,1; 211,4.

सेक्य कथ, (सेक्यकथिना) p. 182,4.

सेक्य शास्त्र, (सेक्यशास्त्रः) p. 155,3.

सेक्यस्मि, (सेक्यस्मिपि) p. 271,4.

सेक्य शारो, (सेक्यशारः) p. 440,1.

सेवह, (सेवेण, असेवाः) p. 571,3.
 सेवा, (सेवा, सेवेः) p. 119,2.
 *सेवा, (सेवः) p. 361,4.
 *सेवारात्रा ह्वं, (सेवारात्रच्छन्दः)
 p. 361,2.
 सेवो, (सेवः) [11115] p. 23,3.
 *सेवह, (सेवरः) p. 132,3.
 सेहरो, (सेवरः) [1151] p. 24,3.
 सो, (सगाणः) [115] p. 30,4; 525,1;
 (सः) 1,8; 11,2; 89,8; 109,2;
 169,7; 172,3; 173,2; 176,3;
 189,2; 207,6; 224,4; 279,2;
 285,2; 334,8; 346,4; 350,2;
 351,1,2; 358,8; 367,2; 380,
 2; 417,4; 444,4; 470,1;
 570,7; 576,8; (त्) 135,1;
 291,3; 367,4; (तत्) 12,4;
 124,3; 152,2; 278,2; 315,9;
 356,1; 449,2; 506,3; (-सा)
 343,4; 363,1; (तद्य) 279,3.
 सोन्नर, (सोदरं) p. 463,2.
 सोन्नर सुवरि, (सोदरसुवर्यां)
 p. 576,3.
 सोह, (सो) p. 177,6; (स एव) 375,
 4; 381,4; (तत्, तवेव) 554,4.
 सोई, (स एव, सोऽपि) p. 439,4.
 सोरं, (सोऽपि) p. 412,3.
 सोक्य, (सुला) p. 125,1.
 सोक विद्याय मया समया, (सो सोक-
 विनाशजनःशसन) p. 480,4.
 *सोरद्व, (सौराङ्गं) p. 278,2.
 सोरद्व, (सौराङ्गाः) p. 244,4.

*सोरद्व, (सौराङ्गं) p. 279,4.
 *सोरद्व ह्वं, (सौराङ्गच्छन्दः)
 p. 278,1.
 सोलह, (सोड्य) p. 220,2; 226,2;
 241,1; 411,3; 469,3.
 सोलह अगल, (सोड्यमाधिकं)
 p. 336,8.
 सोलह कल पत्यार, (सोड्यकल-
 प्रस्तारं) p. 295,2.
 सोलह चरखेण, (सोड्यचरखेण,
 सोड्यचरखेः) p. 442,1.
 सोलह मत्तं, (सोड्यमात्रं) p. 223,4.
 सोलह मत्त विराम कही, (सोड्य-
 मात्राकथितविरामं) p. 447,2.
 सोलहाह, (सोड्य) p. 503,3.
 सोला, (सोड्य) p. 378,1; 406,3.
 सोला कलया, (सोड्यकला)
 p. 406,3.
 सोह, (शोभते) p. 292,2.
 सोहइ, (शोभते) p. 311,4.
 सोहय, (शोभते) p. 263,3; 297,5.
 सोहया, (शोभना, शोभने, शोभनं,
 शोभनः) p. 521,3.
 *सोहा, (शोभा) p. 115,3.
 सोहे, (शोभन्ते) p. 518,2.

ह ।

हन्न गन्न घर छरिणी, (हयगन्नघृ-
 हृदिणीः) p. 289,2.
 हन्न गन्न पन्न, (हयगन्नपक्षातयः, हय-
 गन्नपक्षातीन्) p. 330,7.

हय गण पात्र घात्र, (हयगणपत्र-
घात्रैः, हयगणपात्रघात्रात्) p. 280,3.

हय गण बन्धु, (हयगणबन्धुं, हयगण-
बन्धानि) p. 148,2.

हय वर, (हयवरः) p. 287,2.

हय, (भवति) p. 311,5.

हय, (अहं) p. 224,4; 283,6;
435,2.

हजे, p. 493,4; 516,4.

हंत, p. 493,1.

हंति, (हतः, हेति, हमिति) p. 468,7.

*हंस, (हंसः) p. 378,2,4.

हंस दुग्धो, (हंसस्थानं, हंसस्थाने)
p. 506,2.

हंस पत्रं, (हंसपत्रं) p. 117,1.

हंस बह्वृ सुषोहया, (हंसबह्वृसुषोभीभनं)
p. 523,2. ३

हंसा, (हंसः, हंसाः) p. 377,3;
506,7.

*हंसी, p. 152,1; 436,1; 566,9.

*हंसीया, (हंसी) p. 115,4; 151,1.

*हंसी यामा, (हंसोनाम) p. 564,4.

हंसो, p. 516,4.

हंक्ष, (हंक्षिन) p. 322,3; 405,3;
(हंक्ष) 485,2.

हंक्षरदिं, (हंक्षरैः) p. 198,5.

हय, (हयि) p. 360,4; (हयाः,
हयि) 483,2.

हयद, (हयि) p. 233,5; (हयि,
हयि) 311,7; 493,2,4.

हयिभ्र, (हयः) p. 176,1; (हयं,
हया) 493,4.

हयिभ्र अचंगं, (हयानङ्गं) p. 313,2.

हयु, (हयः) p. 576,4.

हयुया, (हयुयात्) p. 131,2.

हयु उज्जर गुज्जर रात्र बलं, (हयो-
ज्जलगुज्जररात्रदलः) p. 296,1.

हय्य, (हय्यो = करे) p. 292,1; 334,3;

554,3; (हय्यः = सगद्यः) 396,1;

400,1; 402,2; 489,1; 509,1;

521,1; 547,1,2; 583,2.

हय्य अला, (हय्यतलं) p. 413,2.

हय्यं, (हय्यः) [115] p. 31,2.

हय्य हारा, (हय्यहारौ) p. 555,1.

हय्या, (हय्यं, हय्यो) [115] p. 543,2;
(हय्यः) 567,1.

हय्यालंनिभ्र षोष पल्लव चय, (हय्या-
लंनिभ्रषोषपल्लवचये) p. 531,3.

हय्यि, (हय्यिभिः) p. 450,4.

हय्यि जूहाइ, (हय्यियूयानि)
p. 450,1.

हय्यी जूहा, (हय्यियूयानि)
p. 425,1; 483,3.

हय्यो, (हय्यः) p. 406,1,2.

हय्य, (अहं) p. 541,3.

हय्यारी, (अह्यदीया, अह्य, अह्यारां) |
• p. 435,4.

हय्यिर वीर, (हय्यीरवीरः, हय्यी-
वीरैः) p. 327,8.

हय्यीर, (हय्यीरः, हय्यीरैः) p. 157,4;
304,8.

- ०म्मारो, (श्रमार्का) p. 361,4.
 ०म्मीर, (श्रममीर; श्रममीरे) p. 249,3;
 255,5; 520,5.
 ०मीर काजु, (श्रममीरकार्य) p. 180,6.
 ०म्मीरो, (श्रममीरः) p. 127,5.
 ०र, (श्ररः; श्रर) [५५५] p. 23,2;
 266,2; 345,2; 351,2; 448,4;
 458,1; 586,1.
 *०र, (श्ररः) p. 211,2.
 ०रच, (श्ररच) p. 176,8; 190,5.
 ०रं, p. 313,8.
 ०रंता, (श्ररति) p. 566,8.
 ०रंती, p. 348,2.
 ०र ०र ०रं ठिअ, (श्ररश्ररश्रं-
 स्थितिः) p. 184,2.
 *०रि, (श्ररिः) p. 211,2.
 ०रि, (श्ररिः) p. 448,4; 586,5.
 ०रिगीअ, (श्ररिगीतं) p. 306,5.
 ०रिगीता, p. 309,9.
 ०रिख ०रिखा अअर्या, (श्ररिख-
 अअर्यायना) p. 389,2.
 ०रिखी, p. 115,3.
 (०रिखी, (श्ररिखः) p. 195,3.
 ०रि अंभ, (श्ररिअर्या) p. 184,9.
 ०रि ०र अंभ, (श्ररिअर्याअर्याः)
 p. 197,2.
 ०रि (श्ररि) p. 244,6.
 ०रिअर्या, (श्ररिअर्याः) p. 148,8.
 ०रिअर्या, (श्ररिअर्याः) p. 184,7; 893,2.
 ०रिअर्या, (श्ररिअर्याः) p. 470,2.
 ०रंता, (श्ररन्ति) p. 520,4.
 ०रंती, p. 348,2.
 ०रि, (श्ररि) p. 190,5.
 ०रिअर्या, (श्ररिअर्याः) p. 127,3.
 ०रिअर्या, (श्ररिअर्याः) p. 44,9; 157,5;
 318,4.
 *०रिअर्या, p. 283,4.
 *०रिअर्या अर्या, (श्ररिअर्याअर्याः)
 p. 280,1; 282,2.
 ०रिअर्या अर्या, (श्ररिअर्याअर्याः)
 p. 280,3.
 ०रि, (श्ररिः) [५] p. 37,1; 207,3;
 402,1,2; 413,1; (श्ररिः) 250,
 2; 295,1; 319,3; (श्ररिः, श्ररिः)
 321,1; 415,2; 418,1; 484,3;
 489,3; 497,3; 500,3; 521,8;
 552,2,4; 573,4; (श्ररिः) 484,
 2; 525,4.
 ०रि अंभ अर्या, p. 381,1.
 ०रि अंभ, (श्ररिअर्या) p. 444,1.
 ०रि अर्या, (श्ररिअर्याः) p. 255,5.
 ०रिअर्या, (श्ररिअर्या; श्ररिअर्या) [५]
 p. 112,1; 137,2; 155,4;
 352,3; 356,2; 377,3; 424,
 2; 438,2; 439,2; 481,1,2;
 514,2,3; 516,2; 543,3.
 ०रिअर्या, (श्ररिः) [५] p. 398,1.
 ०रिअर्या अर्या अर्या, (श्ररिअर्याअर्याअर्याः;
 श्ररिअर्याअर्याअर्या) p. 361,2.
 ०रिअर्याअर्या, (श्ररिअर्याअर्याः) [५]
 p. 29,5.
 ०रिअर्या, (श्ररिअर्या) p. 354,2.

*हारी, p. 357,4.
 *हारीश्र बंधो, (हारीतक्यः)
 p. 357,2.
 हार, (हारः) [s] p. 254,1; 451,3;
 486,1.
 हारज्जला, (हारीज्जल) p. 512,5.
 हारे, (हारेण) p. 357,1.
 हारेण, p. 466,1.
 हारो, (हारः) p. 107,1; 152,2;
 390,2; 440,2; 466,1.
 हासह, (हसति) p. 113,3; 545,5.
 हि, p. 118,2; 228,4.
 हिमश्र, (हृदय) p. 541,3; 566,8.।
 हिमश्र तले, (हृदयतले) p. 287,5.
 हिमश्रा, (सलाह) p. 408,1.
 हिंहु, (हिन्दुका) p. 262,4.
 हिन्धि, (एवं, अनेन) p. 508,2.
 हिन्धो, (हीनः, हीनं) p. 5,2.
 हिन्धि परि, (एवं प्रकारेण, अनया
 परिपाठ्या) p. 486,1.
 हीय, (हीनः) p. 198,1.
 हीया, (हीनाः) p. 318,3.
 *हीर, (हीरं) p. 319,5; 321,2;
 322,5.
 हीरहि, (हीरैः) p. 573,5.
 हीरा, (हीरः) p. 137,2; 377,3.
 *हीच, (हीरः) p. 213,4.
 हीरो, (हीरः) [ssi] p. 24,3.
 हु, (हि, कहु) p. 397,3; 428,1.

हुश्र, (भवति) p. 345,1; (जात)
 भवति, अश्रुत्) p. 581,4.
 हुंश्रति, (भवन्ति) p. 594,5.
 हे, (हयं, हे) p. 347,1; 500,3.
 हेयो, (हेयः, हेयं) p. 5,1..
 हेट्ट, (अघः) p. 18,2.
 हेट्ट, (अघः, अघसात्) p. 177,5.
 हेरंता, (पथन्ति, अन्विष्यन्ति,
 अन्वेद्यन्तः) p. 507,5.
 हेरि, (निरीक्षर) p. 295,2.
 हो, (भवत) p. 41,1,2; (भवति, भव)
 44,6; 46,5,6; 103,5; 141,1;
 163,5; 220,4; 257,2; 388,8
 355,3; 367,3; 418,4; (भवन्ति)
 433,3; (भवामि) 468,4.
 होश्र, (भवति) p. 202,1.
 होह, (भवति, भवतु) p. 4,4; 6,2;
 7,4; 11,2; 31,5; 33,10; 36,
 2; 42,7; 44,5; 103,2; 113,2;
 118,2,4; 119,2; 120,2; 144,
 3,4; 177,8; 182,3,7; 198,5;
 254,1; 357,4; 375,4; (भवन्ति)
 155,2; 215,1; 237,1; 272,1;
 326,1; 466,4; 518,3; 554,4;
 555,3,4.
 होच, (भवतु) p. 380,4.
 होति, (भवन्ति) p. 16,2; 17,2; 87,
 2,4; 38,2; 111,1; 129,3.
 होति, (अश्रुत्) p. 155,3.
 होत्तं, (भवन्ति) p. 361,1.
 होह, (भवन्ति, भवत) p. 485,1.